

Кіровоградський інститут розвитку людини
Відкритого міжнародного університету розвитку людини
"Україна"

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА ТА СОЦІАЛЬНО- ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН

збірник наукових статей
до 20-річчя Кіровоградського інституту
розвитку людини

м. Кропивницький

Міністерство освіти і науки України
Кіровоградський інститут розвитку людини
Відкритого університету розвитку людини «Україна»

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА
ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН
Збірник наукових статей**

м. Кропивницький
2019 р.

Затверджено до друку Вченою радою
Кіровоградського інституту розвитку людини
Відкритого університету розвитку людини «Україна»
Протокол №3 від 19 жовтня 2019 року

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Пушишева В. Я., директор інституту;
Кравченко О.В., кандидат філологічних наук;
Глущенко М.І., кандидат юридичних наук, доцент;
Жила О.В., кандидат юридичних наук, доцент;
Калюжна О.І., кандидат педагогічних наук;
Малаховський Ю.В., кандидат економічних наук, доцент;
Пугаченко О.Б., кандидат економічних наук, доцент;
Черненко О.В., кандидат педагогічних наук;
Шостак І.О., кандидат педагогічних наук.

Актуальні питання права та соціально-економічних відносин: Збірник наукових статей. – 2019. – 320 с.

У збірнику вміщено наукові статті, у яких відображено результати наукових досліджень у галузях юриспруденції, економіки, управління, соціально-психологічних, педагогічних, медико-біологічних наук. Розрахований на науковців, аспірантів, викладачів, студентів вищих навчальних закладів, а також на всіх, хто цікавиться питаннями розвитку України.

ЗМІСТ

РОЗДІЛ І

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

Чеботарьов С.С.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ.....	8
--	----------

Рябовол Л.Т.

МІСЦЕ І РОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» В ОСВІТНІЙ ПРОГРАМІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРА ПРАВА.....	14
---	-----------

Тимофієнко О.А.

КЛАСИФІКАЦІЯ НАУК ЯК ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ.....	18
---	-----------

Громко Т.В.

ФАХОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВознавців у наданні ЮРИДИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ.....	22
---	-----------

Корнійченко А.О.

ІДЕНТИФІКАЦІЯ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ.....	27
--	-----------

Мороз С.С.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОФОРМЛЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ.....	31
--	-----------

Ткаченко І.М.

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ.....	35
--	-----------

Токар А.О.

ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ.....	38
---	-----------

Трегубенко М.Ю.

ТРУДОВИЙ КОДЕКС: ЗМІНИ, ЩО ЧЕКАЮТЬ НА РОБОТОДАВЦЯ ТА ПРАЦІВНИКА.....	42
---	-----------

Ротар Н.М.

ЗАПОВІТ МІЛЕНІАЛА ЯК ПРЕДСТАВНИКА ПОКОЛІННЯ Y, РЕАЛІЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ХХІ СТОЛІТТЯ: ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ.....	45
---	-----------

Коваленко І.А., Ткаченко І.М.

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИПИНЕННЯ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ.....	49
---	-----------

Іванченко Ж.В., Барбанова В.М.

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ.....	55
---	-----------

Коваленко І.А., Ротар Н.М.

СІМЕЙНА МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУДУ: ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ВИМОГА ЗМІН У ЗАКОНОДАВСТВІ.....	60
--	-----------

Коновалов А.Ю., Ткаченко І.М.

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ЗБРОЇ. ЗА ТА ПРОТИ.....	66
--	-----------

Козирь В.С., Ткаченко І.М.

ТЕЛЕФОНІЙ ВІДЕОЗАПИС ЯК ДОКАЗ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ.....	70
---	-----------

Гросул С.С., Жила О.В.	
ПІДСТАВИ ЩОДО ВИНИКНЕННЯ ВІДНОСИН З ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ.....	73
Охота Г.С., Ткаченко І.М.	
ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ: ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ.....	76
Сухно М.С., Жила О.В.	
АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ.....	79
Гришук Р.Б., Ткаченко І.М.	
ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСКОГО ПРАВА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ.....	81
Борщ К.В.	
ПРАВА ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ЕКОНОМІЧНИХ ПИТАНЬ ЗГІДНО НОРМ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ.....	84
 РОЗДІЛ II. РОЗБУДОВА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ	
Пугаченко О.Б.	
ПРИНЦИПИ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ	89
Санжаровець В.М., Постніков О.О.	
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМ АТО ТА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ.....	94
Черненко О.В.	
ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА ТОРГОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЙ.....	97
Остапенко О.В.	
БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ.....	103
Старев О.В.	
ОБЛІК І АУДИТ РОЗРАХУНКІВ ІЗ БЮДЖЕТОМ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ.....	107
Козленко А.О., Тимошенко І.С.	
МЕХАНІЗМ ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ЗАПАСАМИ НА РІВНІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ.....	110
Петренко О.Ю., Тимошенко І.С.	
ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА МІЖНАРОДНУ МАРКЕТИНГОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА.....	114
Тобілко В.В., Тимошенко І.С.	
ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ.....	119
Коваленко А.М., Черненко О.В.	
УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ.....	125

Самотуга А.Е., Остапенко О.В.

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗПОДІЛОМ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА	132
--	------------

РОЗДІЛ III.

КУЛЬТУРНІ І СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

Бабенко О.О.

ОРГАНІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА РАДЯНСЬКИХ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТАХ (НА МАТЕРІАЛІ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ БУДІВНИЦТВА КРЕМЕНЧУЦЬКОЇ ГЕС)	136
---	------------

Білоус В.Б., Грач М.В.

АНТИСОВЕТЧИК? КОЛЛАБОРАНТ? ПАТРИОТ? (рассуждения над делом Малиновского).....	143
--	------------

Рижиков В.С.

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ ПРИ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ	155
--	------------

Пупишева В.Я.

ПОЗИТИВНІ ЗМІНИ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ.....	158
--	------------

Кравченко О.В.

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВИБОРУ ОБ'ЄКТА СИМПАТІЙ У ПІДЛІТКІВ.....	161
--	------------

Удодик В.В.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТА.....	166
---	------------

Мильніченко Н.О.

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДОКУМЕНТУВАННЯ.....	168
--	------------

Азімова А.А.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ: ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ	174
--	------------

Сергійчук А.В., Кравченко О.В.

ТЕРОРИЗМ ЯК ПРОБЛЕМА НОВОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ: МЕДІЙНІ АСПЕКТИ.....	180
--	------------

Смірнова Я.С., Мильніченко Н.О.

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОВИСКІВЩИНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД	185
--	------------

Терещенко А.В.

ЗНАЧЕННЯ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ У ПОВЕДІНЦІ ТА КУЛЬТУРІ МІЖОСОБИСТИХ ВЗАЄМИН СЕРЕД СТУДЕНТІВ.....	189
---	------------

Деміч Л.С., Мильніченко Н.О.

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА.....	191
---	------------

Мацько К.О., Мироненко О.В.

ЗАСОБИ MS EXCEL В ЕКОНОМІЦІ.....	197
---	------------

Усубян Д.М., Мироненко О.В.

ПРОПАГАНДА ЯК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ СУЧАСНОСТІ.....	204
---	------------

РОЗДІЛ IV. СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИЙ АСПЕКТ

Бабич О.В. ВПЛИВ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА УМОВИ ПРОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ	209
Седова Н.О. ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СПОРТСМЕНІВ ЯК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЇ ЗДОРОВ'Я.....	215
Шостак І.О. ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ГРУП У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ.....	221
Мехеда А.М., Мовчан С.В. ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ПРИРОДНОГО РУХУ НАСЕЛЕННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2009-2018 РР	224
Лелека Н.В. ФІЛОСОФСЬКИЙ І ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ЗДОРОВ'Я».....	228
Пастушина К., Сапон А. ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ.....	232
Загородня Н., Лук'янчук Д., Шарук С. СОЦІАЛЬНО-КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПІДЛІТКІВ	235
Колечко Н.О. ФІТНЕС ЯК ЗАСІБ ОЗДОРОВЧО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ	238
Петух В.С. УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЕЛЕМЕНТАМИ ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ.....	241
Бокієва В.О., Седова Н.А. КОМПЛЕКСНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ НА ДЦП. ЛФК ПРИ ДЦП.....	243
Дигас С.О., Седова Н.А. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ ПІСЛЯ МОЗКОВОГО ІШЕМІЧНОГО ІНСУЛЬТУ	249
Колечко Н.О., Седова Н.А. ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ НЕВРИТІ ЛИЦЕВОГО НЕРВУ.....	255
Тітаренко О.В., Седова Н.А. ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ НА РАДИКУЛІТ РІЗНОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ.....	260
Мовчан С.В., Гірін М.С. ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПОШИРЕНOSTІ ТА ЗАХВОРЮВАНOSTІ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ НАСЕЛЕННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2017-2018 рр.....	264
Іващенко Н.Л., Корченко О.Ю. ДІАГНОСТИКА ЗАХВОРЮВАНЬ ОРГАНІВ ДИХАННЯ.....	269

Петриченко К.М., Корченко О.Ю.	
ДОСЛІДЖЕННЯ СИЛИ М'ЯЗІВ ТА СИЛОВОЇ ВИТРИВАЛОСТІ	275
Слепова О.В., Корченко О.Ю.	
ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ РАНЬОЇ ДІАГНОСТИКИ ТА СКРИНІНГУ.....	279
Мамчур С.І., Корченко О.Ю.	
ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ХВОРИХ З ОПОРНО-РУХОВИМ АПАРАТОМ У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ.....	285
Мотузенко В.О., Корченко О.Ю.	
ВАЖЛИВІСТЬ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ.....	290
Шеляшко К.І., Корченко О.Ю.	
МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ ТА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ.....	294
Дудник А.О., Михайлюк А.В.	
АЛГОРИТМИ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ХВОРИМ НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ.....	298
Нагорний П.С., Михайлюк А.В.	
СУЧАСНІ НАУКОВІ УЯВЛЕННЯ ПРО УЧАСТЬ ГОРМОНІВ ПРИ ЕМОЦІЙНОМУ СТРЕСІ.....	306
Сторожук М.М., Михайлюк А.В.	
БІЛЬ У СПИНІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ, МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ТА ЗАГАЛЬНІ РЕАКЦІЇ НА ОРГАНІЗМ.....	310
Лісютін Д.С., Михайлюк А.В.	
АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУ СТАРІННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПОРТІ.....	315

РОЗДІЛ І

ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА

УДК 343.34/5(477)

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВА І КРИМІНАЛЬНОГО ПРОЦЕСУ ТА МОЖЛИВІ ШЛЯХИ ЇХ ВИРІШЕННЯ

Чеботарьов Сергій Сергійович
начальник управління процесуального
керівництва у кримінальних провадженнях,
підслідних слідчим Державного бюро
розслідувань прокуратури Кіровоградської
області, старший радник юстиції

У статті йдеться про проблеми, що виникають під час практичного застосування норм кримінального права та кримінального процесу, внаслідок наявних у них прогалин. Звернуто увагу на необхідність удосконалення певних положень КК та КПК України для забезпечення невідворотності покарання та окреслено шляхи вирішення проблемних питань.

Ключові слова: прокурор, слідчий, право, процес, удосконалення, оптимізація

Нагальною проблемою, що потребує якнайшвидшого вирішення на законодавчому рівні є удосконалення кримінального законодавства з метою забезпечення невідворотності покарання за вчинення, зокрема, службових злочинів, а також оптимізація повноважень прокурора під час процесуального керівництва досудовим розслідуванням та набуття можливості оскарження ним судових рішень окремих категорій.

Зазначені проблемні питання вже не перший рік обговорюються в колективах прокуратури Кіровоградської області та інших правоохоронних органів, а також піднімаються в судових інстанціях всіх рівнів та на вищих щаблях влади, однак залишаються поза увагою, у зв'язку з чим виникла необхідність залучення до їх вирішення наукової спільноти.

Так, Законом України від 13.05.2014 № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» змінено примітку до статті 364 КК України в частині, що стосується розміру майнової шкоди, та у свою чергу поширюється на інші положення кримінального законодавства України, зокрема статті 364, 364-1, 365, 365-2 та 367 КК України.

Із набранням чинності зазначеним Законом правова кваліфікація дій суб'єкта кримінального правопорушення за відповідними частинами згаданих статей КК України передбачає наявність такої *обов'язкової ознаки*, як заподіяння істотної (матеріальної) шкоди тобто шкоди, яка в 100 (сто) і більше разів має перевищувати неоподаткований мінімум доходів громадян (у 2018 році ця сума складала 88 100 грн., а у 2019 році вже 96050 грн.).

Внаслідок таких дій правоохоронні органи України фактично позбавлені можливості забезпечити виконання основного завдання кримінального провадження –

забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини.

В свою чергу Генеральною прокуратурою України за фактом умисного внесення невстановленими народними депутатами України та службовими особами Апарату Верховної Ради України завідомо неправдивих відомостей до Закону України від 13.05.2014 № 1261-VII з метою перешкоджання притягненню окремих осіб до кримінальної відповідальності за ст. ст. 364-367 КК України було розпочато відповідне кримінальне провадження за ч. 1 ст. 366 КК України

Крім того, постановою Судової палати у кримінальних справах Верховного Суду України від 27 жовтня 2016 року по справі № 5-99кс16 визначено, що відповідальність за заподіяння істотної шкоди *може* становити не лише майнову шкоду, а й включати *прояви немайнової шкоди, однак тільки ті, які можуть одержати майнове відшкодування* (тобто вона піддається грошовій оцінці та відповідно до такої оцінки досягла встановленого розміру).

Таким чином, відсутність факту спричинення діями службових осіб правоохоронних органів майнової або іншої шкоди у розмірі, що перевищує 100 неоподаткованих мінімумів доходів громадян, позбавляє органи слідства та суду можливості притягнути таку особу до кримінальної відповідальності при наявності всіх інших ознак злочину.

Наприклад, відсутність заподіяної матеріальної шкоди унеможливорює притягнення до кримінальної відповідальності службових осіб установ виконання покарань, неналежне виконання обов'язків яких сприяло втечі засуджених, або призвело до масових заворушень в цих установах.

Особливої проблематики питання обов'язкової наявності шкоди в істотному розмірі набуває під час розслідування кримінальних проваджень за заявами та повідомленнями про перевищення працівниками правоохоронних органів влади або службових повноважень, які супроводжувалися насильством або застосуванням зброї чи спеціальних засобів.

У переважній більшості кримінальних проваджень зазначеної категорії відсутня матеріальна шкода у істотному розмірі.

Також, частина 2 статті 365 КК України є спеціальною нормою права, яка має перевагу у застосуванні лише в разі вчиненні злочину службовою особою виключно правоохоронного органу.

Таким чином, під час досудового розслідування кримінальних проваджень за частиною 2 статті 365 КК України слідчі фактично позбавлені можливості правильної юридичної кваліфікації дій правоохоронців у разі спричинення ними, наприклад, тілесних ушкоджень особі, або протиправного позбавлення її Конституційних прав чи майна.

Вказане призводить тільки до погіршення ставлення громадян нашої держави, які вважають себе потерпілими від дій окремих службових осіб, у тому числі правоохоронців, а також до всієї правоохоронної та судової системи України.

Про наявність зазначеної проблеми свідчить і судова практика.

Так, у рішенні Касаційного кримінального суду № 167/1547/15-к від 03.04.2019 зазначено, що об'єктивна сторона злочину, передбаченого ч. 2 ст. 365 КК України, вичерпується самим фактом вчинення дій, які явно виходять за межі наданих працівником правоохоронного органу прав чи повноважень, і містять одну з ознак, визначених у вказаній нормі кримінального закону, – супроводжуються: насильством або з погрозою застосування насильства, застосування зброї або спеціальних засобів, болісними і такими, що ображають особисту гідність потерпілого, діями, за відсутності ознак катування.

Заподіяння наслідків у вигляді істотної шкоди в розумінні п. 3 примітки до ст. 364 КК України не є обов'язковою умовою для кваліфікації дій за ч. 2 ст. 365 КК України.

Однак, незважаючи на наявність такої судової практики, шляхом остаточного вирішення проблеми щодо забезпечення невідворотності покарання за вчинення службових злочинів є внесення змін до Кримінального кодексу України, якими б було передбачено не лише матеріальну чи майнову форму виразу істотної шкоди як обов'язкової ознаки злочинів, передбачених статей 364, 364-1, 365, 365-2, 367 КК України, а й інші її форми шкоди немайнової шкоду.

Крім цього, на даний час проблемними залишаються питання адекватності процесуальних повноважень прокурора у кримінальному провадженні вимогам сьогодення.

Так, відповідно до статті 214 КПК України виключно слідчий та прокурор уповноважені вносити відомості про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань (далі – ЄРДР), що відповідно до чинного Кримінального процесуального законодавства України є моментом початку розслідування кримінального правопорушення.

Здійснюючи процесуальне керівництво досудовим розслідуванням прокурор, згідно статті 36 КПК України наділений повноваженнями особисто проводити будь-які слідчі (розшукові) та процесуальні дії.

Поряд із цим, маючи повноваження розпочинати досудове розслідування та проводити будь-які слідчі дії, прокурор позбавлений можливості особисто здійснювати досудове розслідування у кримінальних провадженнях, що у деяких випадках є вкрай необхідним з різних причин, у тому числі через неможливість чи відверте небажання його здійснення слідчими того чи іншого органу досудового розслідування.

Більш того, наділяючи прокурора повноваженнями щодо доручення здійснення досудового розслідування у будь-якому кримінальному провадженні іншому органу досудового розслідування (частина 5 статті 36 КПК України), законодавець чомусь позбавив прокурора такого логічного засобу реагування на неефективне розслідування як здійснення його особисто.

Зазначена норма права прямо кореспондується із можливістю прокурора самостійно розслідувати кримінальні провадження від його початку і до закінчення. У той же час наявність у прокурора таких повноважень є характерною для багатьох держав світу, які разом із Україною відносяться до романо-германської правової системи.

Зокрема, в Італії розслідування кримінальних справ здійснюється органами судової поліції, преторами, слідчими суддями (по справах окремої категорії) та республіканськими прокурорами. Особисто проводити досудове розслідування в повному обов'язку прокурор може в Німеччині, Австрії тощо.

Після декриміналізації статті 381-1 КК України «Невиконання слідчим вказівок прокурора», процесуальний керівник у кримінальному провадженні фактично позбавлений можливості впливу на слідчого у випадку неефективного здійснення досудового розслідування та невиконання ним наданих прокурором вказівок.

Визначена законом обов'язковість вказівок прокурора на сьогодні фактично носить декларативний характер, оскільки їх не виконання не тягне за собою ніякої відповідальності. Прокурор у кримінальному провадженні (так званий – процесуальний прокурор) також не має можливості впливати на слідчого і у разі порушення останнім вимог процесуального законодавства під час здійснення досудового розслідування.

Зазначене нівелює роль прокурора як керівника досудовим розслідуванням, що суперечить самій суті Кримінального процесуального Кодексу України.

Також потребує додаткового правового врегулювання і питання щодо реєстрації кримінальних проваджень слідчим і прокурором.

Перш за все, як показує практична діяльність, до правоохоронних органів надходить надзвичайно велика кількість звернень, які їх автори за відсутності будь-яких підстав називають заявами про злочин та вимагають початку досудових розслідувань.

При цьому у значній частині таких заяв відсутні ознаки не лише злочинів, а і правопорушень взагалі.

Окремі громадяни, користуючись підтримкою певного кола слідчих суддів, звертаються із десятками звернень, вимагаючи вносити до ЄРДР відомості, наприклад, щодо факту недоставляння обвинуваченого в судове засідання чи неналежного розгляду звернення.

Реєстрація кримінальних проваджень призводить до надмірного та непотрібного навантаження на слідчих і прокурорів, які замість розслідування справжніх злочинів мають проводити слідчі дії у провадженнях, які по своїй суті не стосуються не те що кримінальних, а навіть адміністративних правопорушень.

Також поширеною є практика звернень підозрюваними у кримінальних провадженнях із різного роду заявами щодо нібито незаконних дій слідчих, процесуальних прокурорів чи інших працівників правоохоронних органів, що є нічим іншим, як тиском на слідство з метою його затягування.

Крім того, з метою недопущення безпідставного внесення відомостей до ЄРДР слідчими, доцільним було б запровадження такого механізму, як: *– здійснення упродовж доби підтвердження прокурором реєстрації кримінального провадження у разі внесення до ЄРДР відповідних відомостей слідчим, та у разі відсутності такого підтвердження досудове розслідування не розпочинається.*

На даний час дії слідчого щодо початку досудового розслідування не можуть бути оскаржені ні прокурору, ні слідчому судді, що не відповідає таким загальним засадам кримінального процесуального судочинства, як забезпечення права на оскарження процесуальних дій та рівності прав сторін щодо реалізації процесуальних повноважень.

Наділення прокурора повноваженнями щодо підтвердження реєстрації кримінального провадження надасть можливість попередити факти безпідставного внесення відомостей до ЄРДР з моменту початку досудового розслідування.

Припинення зазначеної норми права жодним чином не вплине на реалізацію права громадян щодо звернення із заявами про вчинений злочин, а лише позбавить органи досудового розслідування можливості впливати на фізичних чи юридичних осіб шляхом безпідставної реєстрації кримінальних проваджень, в тому числі і з метою тиску на бізнес.

З цього приводу необхідно зазначити, що, наприклад, у Німеччині існує принцип монополії прокуратури щодо початку досудового розслідування у випадку вчинення злочину і відповідно прокуратура є єдиним правоохоронним органом, уповноваженим на порушення кримінальних справ.

Крім цього, невідкладних законодавчих змін потребує порядок призначення експертиз під час проведення досудового розслідування.

Як засвідчила практика, віднесення зазначеного питання до виключної компетенції слідчих суддів значно ускладнило, а в окремих випадках і фактично унеможливило своєчасне призначення та проведення експертиз у кримінальних провадженнях. Величезна кількість клопотань про проведення експертиз призводять як до надмірної навантаженості на слідчих суддів, так і до марнування часу слідчих і прокурорів, які в окремих випадках мають годинами стояти в черзі тільки для подачі відповідних клопотань.

Повернення можливості стороні обвинувачення самостійно призначати експертизи сприятиме оперативному залученню експертів та проведенню досудового розслідування у кримінальних провадженнях в розумні строки у цілому.

Слідчий суддя ж у даному випадку виконує свою безпосередню функцію – здійснення судового контролю за дотриманням прав, свобод та інтересів осіб у

кримінальному провадженні, оскільки буде наділений правом призначати відповідну експертизу за клопотанням сторони захисту.

Уточнене законодавче врегулювання необхідно і питанню повідомлення про підозру.

Відповідно до ст. 277 КПК України повідомлення про підозру складається прокурором або слідчим за погодженням із прокурором. В той же час відповідно до ст. 111 КПК України «Поняття повідомлення у кримінальному провадженні» повідомлення у кримінальному провадженні є процесуальною дією, за допомогою якої слідчий, прокурор, слідчий суддя чи суд повідомляє певного учасника кримінального провадження про дату, час та місце проведення відповідної процесуальної дії або про прийняте процесуальне рішення чи здійснену процесуальну дію.

Тобто, самим поняттям повідомлення визначено, що воно стосується або майбутньої процесуальної дії (що не може застосовуватися щодо повідомлення про підозру) або вже прийнятого процесуального рішення чи проведеної дії (що також не може застосовуватися оскільки саме повідомлення у подальшому лише буде вручатися підозрюваному).

У відповідності до ст. 110 КПК України всі процесуальні дії слідчого та прокурора приймається у формі постанови.

Таким чином, процесу безпосереднього вручення (повідомлення) підозри має передувати прийняття відповідного процесуального рішення, яке має оформлюватися у вигляді постанови про повідомлення особі про підозру. Прийняття зазначеної постанови логічно вимагається і ст. 303 КПК України, якою передбачено можливість оскарження рішень, дій чи бездіяльності слідчого або прокурора.

У зазначеній нормі закону наведено вичерпний перелік саме процесуальних рішень, які можливо оскаржити під час досудового розслідування, зокрема рішення слідчого про закриття кримінального провадження, рішення прокурора, слідчого про відмову у визнанні потерпілим тощо. І лише у 2017 році цю статтю було доповнено пунктом 10 яким передбачено можливість оскарження повідомлення слідчого, прокурора про підозру.

Потребує законодавчих змін і стаття 284 КПК України. Зокрема наділяючи прокуратура повноваженням приймати рішення про закриття кримінальних проваджень у найбільш важливих випадках – за наявності повідомлення особі про підозру, законодавець обмежив його право щодо прийняття рішень про закриття проваджень в інших випадках.

Таким чином, процесуальний керівник досудовим розслідуванням, який має здійснювати нагляд за додержанням законів під час слідства, фактично має менший обсяг повноважень, ніж у слідчого та не може закрити кримінальне провадження за відсутності, наприклад, події чи складу кримінального правопорушення за відсутності повідомлення про підозру.

В окремих випадках небажання слідчого приймати очевидне рішення про закриття кримінального провадження за відсутності його судової перспективи може свідчити про здійснення певного впливу чи тиску на громадян за рахунок наявності факту розслідування, постійного виклику для проведення слідчих дій тощо, що створює підґрунтя для вчинення корупційних діянь.

З метою недопущення зазначеної ситуації процесуальний керівник у кримінальному провадженні має бути наділений повноваженнями закривати будь-яке кримінальне провадження незалежно від наявності чи відсутності у ньому повідомлення про підозру.

В свою чергу потребує вдосконалення і процедура оскарження рішень слідчого судді, постановлених за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора.

На даний час згідно статті 307 КПК України виключно особа, яка подала скаргу, може оскаржити ухвалу слідчого судді про відмову у задоволенні скарги на постанову про закриття кримінального провадження.

В той же час стаття 23 КПК України гарантує кожному право на оскарження процесуальних рішень суду та слідчого судді, а статтями 10 та 22 передбачено рівність осіб та їх змагальність у доведенні перед судом переконливості доказів.

Таким чином, нинішня редакція статті 307 КПК України суперечить визначеним ним же загальним та основоположним засадам кримінального провадження.

Більш того, здійснюючи судовий контроль за станом досудового розслідування, слідчий суддя через відсутність можливості оскарження його рішень фактично наділений повноваженнями ухвалювати будь-які рішення, у тому числі і такі, що явно суперечать інтересам розслідування та можуть призвести до негативних наслідків, серед яких і уникнення особою покарання за вчинений злочин.

Наділення прокурора повноваженнями щодо оскарження ухвал слідчого судді виключить і можливість зловживання процесуальними правами адвокатів. Зокрема, поширеними є випадки оскарження адвокатами за дорученням заявників відмов органів досудового розслідування у внесенні до ЄРДР відомостей за заявами, які завідомо не містять складу чи події злочину, та задоволення слідчими суддями таких скарг.

У подальшому рішення в таких провадженнях постійно оскаржуються та скасовуються постанови про закриття кримінальних проваджень, що може тягнутися роками.

Більш того, різні слідчі судді у одному ж кримінальному провадженні можуть зазначати зовсім різні підстави для скасування постанов про закриття кримінального провадження та слідчі дії, необхідні для встановлення усіх обставин провадження.

Така практика сторони захисту системного, безпідставного і огульного оскарження дій та рішень слідчого чи прокурора спрямована лише на збільшення розміру гонорару отриманого від клієнтів та не має нічого спільного із встановленням істини у конкретній справі. У той же час викликана нею тривалість досудового слідства створює передумови для можливості звернення до Європейського суду із прав людини з мотивів нібито тривалого та неефективного розслідування.

Також можливість оскарження ухвал слідчого судді, постановлених за результатами розгляду скарг на рішення, дії чи бездіяльність слідчого або прокурора, створить підстави для перегляду зазначених судових рішень в апеляційному порядку, що сприятиме їх законності та обґрунтованості.

Отже, вирішення окреслених питань на законодавчому рівні, сприятиме забезпеченню невідворотності покарання, зокрема за вчинення корупційних та службових кримінальних правопорушень (злочинів), а також сприятиме законності та обґрунтованості судових рішень, що приймаються слідчими суддями на стадії досудового розслідування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України (із змінами та доповненнями станом на 21.02.2019)
2. Кримінальний процесуальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 25.09.2019);
3. Кримінальний кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 25.09.2019);
4. Податковий кодекс України (із змінами та доповненнями станом на 01.07.2019);

5. Закон України № 1261-VII «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у сфері державної антикорупційної політики у зв'язку з виконанням Плану дій щодо лібералізації Європейським Союзом візового режиму для України» від 13.05.2014;
6. Положення «Про порядок ведення Єдиного реєстру досудових розслідувань» (із змінами та доповненнями станом на 26.03.2019);
7. Рішення Касаційного кримінального суду у справі № 167/1547/15-к від 03.04.2019;
8. Протоколи оперативних нарад прокуратури Кіровоградської області (за останні три роки);
9. Інтернет джерела – Єдиний державний реєстр судових рішень.

УДК 378.14+001

МІСЦЕ І РОЛЬ НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ «МЕТОДОЛОГІЯ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ НАУКОВИХ ДОСЛІДЖЕНЬ» В ОСВІТНІЙ ПРОГРАМІ ПІДГОТОВКИ МАГІСТРА ПРАВА

**Рябовол Лілія Тарасівна,
Центральноукраїнський державний
педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
професор кафедри державно-правових
дисциплін та
адміністративного права, доктор
педагогічних наук, професор**

У статті окреслено предмет навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень», міждисциплінарні зв'язки, мету і завдання, компетентності та програмні результати, які мають бути сформовані у студента, згідно з вимогами відповідної освітньо-професійної програми, зміст навчальної дисципліни і на цій основі визначено її місце і роль в освітній програмі підготовки магістра права.

Ключові слова: навчальна дисципліна, компетентності, програмні результати навчання, освітня програма, магістр, спеціальність право.

Постановка проблеми. Метою юридичної освіти, згідно з проектом Концепції розвитку юридичної освіти [1], є формування компетентностей, необхідних для розуміння природи і функцій права, змісту теоретичних засад (доктрин), принципів і основних юридичних інститутів, застосування права, а також меж юридичного регулювання різних суспільних відносин.

Наразі проблемою, яка потребує розв'язання, є невідповідність змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах діяльності.

Одним із проявів окресленої проблеми, згідно з названим документом, є недостатньо висока якість наукових досліджень у сфері права та їхня невідповідність сучасним потребам держави та суспільства. Дієвим засобом усунення даного негативного

прояву є вивчення здобувачами вищої освіти за спеціальністю 081 Право навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень».

Мета статті – описати предмет навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень», міждисциплінарні зв'язки, мету і завдання, компетентності та програмні результати, які мають бути сформовані у студента, згідно з вимогами відповідної освітньо-професійної програми, зміст навчальної дисципліни і на цій основі визначити її місце і роль в освітній програмі підготовки магістра за спеціальністю Право.

Виклад основного матеріалу дослідження. Програма навчальної дисципліни «Методологія та організація наукових досліджень» (далі – МОНД / навчальна дисципліна) складається відповідно до освітньо-професійної програми підготовки магістра за спеціальністю 081 Право. Предметом цієї навчальної дисципліни є методологічні засади наукових досліджень, а також організація наукової діяльності, зокрема: збирання й опрацювання інформації з теми наукового дослідження, розробка програми його проведення, аналіз, узагальнення й систематизація відповідного матеріалу та представлення його у формі конкретного наукового результату.

Даний курс пов'язаний з усіма дисциплінами навчального плану, оскільки, передбачає формування універсальних умінь проводити наукові дослідження з актуальних проблем різних галузей вітчизняного та міжнародного права.

Метою навчальної дисципліни є вивчення теоретико-методологічних основ наукових досліджень та практики організації наукової діяльності, формування і розвиток навичок застосування різних методів наукового пошуку у професійній діяльності. Відповідними основними завданнями є: ознайомлення з основами наукознавства і методологією наукових досліджень; набуття практичних навичок застосування загальнонаукових та спеціальних методів у наукових дослідженнях; формування навичок наукової організації процесу наукового дослідження; розвиток умінь роботи з джерелами інформації у процесі наукового дослідження; формування готовності студентів до науково-дослідної роботи, стимулювання їх пошукової активності, прагнення до творчого наукового пошуку.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми у студента мають бути сформовані інтегральна, загальні та фахові компетентності.

Інтегральна компетентність – здатність проведення досліджень та/або здійснення інновацій у сфері правничої діяльності.

Загальні компетентності – це такі здатності здобувача вищої юридичної освіти: до абстрактного мислення, аналізу та синтезу; застосовувати знання у практичних ситуаціях в умовах неповної/ недостатньої інформації та суперечливих вимог; планувати та управляти часом; проводити дослідницьку та/або інноваційну діяльність, грамотно і точно формулювати і висловлювати свої позиції, належним чином їх обґрунтовувати, брати участь в аргументованій професійній дискусії; самостійно здобувати знання, використовуючи різні джерела інформації, у тому числі сучасні інформаційні технології і бази даних, збирати й аналізувати інформацію з національних і міжнародних джерел, оцінювати її достовірності; спілкуватися державною та іноземною мовами усно і письмово, у тому числі у професійній сфері, володіти правничою термінологією; бути критичним і самокритичним, визнавати та виправляти власні помилки.

Професійні компетентності – це наступні здатності здобувача вищої юридичної освіти: визначати належні та прийнятні для юридичного аналізу факти; аналізувати правові проблеми та формувати правові позиції, застосовувати юридичну аргументацію; виявляти проблеми правового регулювання і пропонувати способи їх вирішення, включаючи подолання юридичної невизначеності; проводити логічний, критичний і системний аналіз документів, розуміти їх правовий характер і значення; до критичного й системного аналізу правових явищ і застосування набутих знань у професійній діяльності.

Програма навчальної дисципліни складається з таких змістових частин: Розділ 1. Наука як сфера людської діяльності та система знань; Розділ 2. Державне регулювання та управління у науковій та науково-технічній діяльності; Розділ 3. Методологія наукової діяльності; Розділ 4. Організація наукової діяльності.

Наведемо опис інформаційного обсягу навчальної дисципліни за розділами. Розділ 1 (Наука як сфера людської діяльності та система знань) охоплює наступні теми й питання. Наука як сфера людської діяльності. Поняття, ознаки, функції, мета, завдання, історія науки. Наука як система знань. Наукознавство. Наука як динамічна система знань. Сучасна система наукових знань. Підходи до класифікації наук: методологічний, гносеологічний, логічний. Класифікація наук. Фундаментальні та прикладні науки: поняття, мета і завдання. Природничі, технічні та суспільні науки як основні галузі знань. Поглиблення інтеграції суспільних, природничих і технічних наук.

У Розділі 2 (Державне регулювання та управління у науковій та науково-технічній діяльності) містяться наступні теми й питання. Законодавство України про наукову і науково-технічну діяльність.

Поняття, цілі, напрями, принципи та інструменти державного регулювання та управління у науковій і науково-технічній діяльності в Україні. Компетенції та повноваження державних органів у сфері наукової і науково-технічної діяльності в Україні. Поняття, види та рівні, суб'єкти й об'єкти наукової та науково-технічної діяльності. Наукові та науково-педагогічні кадри (наукові ступені, вчені звання, посади, атестація та підвищення кваліфікації, гарантії соціально-правового статусу вчених, наукових, науково-педагогічних працівників). Академічна доброчесність: поняття та вимоги. Академічна відповідальність педагогічних, науково-педагогічних та наукових працівників закладів освіти, а також здобувачів освіти за порушення академічної доброчесності.

Розділ 3 (Методологія наукової діяльності) розкриває такі питання. Методологічні основи наукового пізнання. Поняття й рівні наукового пізнання. Принципи наукової методології: універсального взаємозв'язку, діалектичної суперечності, єдності якісного і кількісного, діалектичного заперечення та відбиття. Складові методології наукового дослідження. Класифікація наукових досліджень. Наукові підходи у дослідженнях з правничої тематики. Проблемний підхід: сутність та призначення. Інструментарій вибору методів дослідження. Концептуальний підхід. Розуміння концепції. Різновиди концепції. Структура процесу формування концепції та програм розвитку правоохоронної сфери. Етапи розробки концепції розвитку правової сфери. Системний підхід. Принципи використання системного підходу. Інші підходи у правових дослідженнях. Методи наукового пізнання. Поняття методу. Види та рівні методів. Методологія емпіричних досліджень. Методологія теоретичних досліджень. Пізнавальні прийоми і форми наукових досліджень. Спеціальні методи досліджень з правничої тематики. Методи збору та узагальнення інформації. Методи спостереження та збору даних. Методи вибіркового спостереження. Методи групування. Таблично-графічні методи. Методи за видами аналізу. Нормативний метод. Методи прогнозування. Методи моделювання. Евристичні методи.

У Розділі 4 включено питання щодо організації наукової діяльності, безпосередньо наступне. Формування вченого як носія наукових знань. Середовище формування вченого і використання ресурсу знань. Передумови активізації процесу впровадження у виробництво вже отриманих знань. Функції інтелектуального потенціалу суспільства. Розвиток творчих здібностей та особистісні риси працівника науки. Зовнішні і внутрішні мотиви, що зумовлюють прагнення людини до наукової діяльності. Особливості розумової праці та її організації. Основні психологічні риси діяльності вчених. Критичне осмислення досягнень науки. Процес наукового дослідження, його сутність, рівні,

структура та основні етапи здійснення. Обґрунтування теми (проблеми) наукового дослідження. Об'єкт і предмет наукового дослідження. Вибір емпіричної бази наукового дослідження. Послідовність виконання наукових досліджень. Основні прийоми наукових узагальнень, формування висновків і рекомендацій за результатами досліджень. Формування положень наукової новизни. Наукова стаття як форма апробації наукового дослідження.

Вимоги до наукових статей на сучасному етапі. Інформаційне забезпечення наукового дослідження. Поняття «наукова інформація» та її функції. Класифікація джерел інформаційного забезпечення, носії інформації. Види наукових документів і наукової інформації. Загальні підходи та принципи формування інформаційного забезпечення наукового дослідження. Характеристика і класифікація наукових літературних джерел. Пошук наукової інформації у мережі Інтернет. Автоматизовані технології отримання наукової інформації. Обробка наукових літературних джерел. Методи аналізу і обробки первинної статистичної інформації. Інформаційні ресурси і технології в науковому дослідженні. Бібліотечно-бібліографічні джерела інформації у наукових дослідженнях. Кваліфікаційна робота як результат наукового дослідження.

Успішне опанування змісту МОНД має призвести до таких програмних результатів навчання, як:

- соціально-гуманітарна ерудованість, а саме вміння: проводити збір та інтегрований аналіз матеріалів з різних джерел; формулювати власні обґрунтовані судження на основі аналізу відомої проблеми; давати короткий висновок щодо окремих проблем з достатньою обґрунтованістю; оцінювати недоліки і переваги аргументів, аналізуючи відому проблему;

- дослідницькі навички, а саме: узгоджувати план власного дослідження і самостійно формувати матеріали за визначеними джерелами; використовувати різноманітні інформаційні джерела для засвоєння складних питань з певної теми; самостійно визначати та формулювати ті питання, з яких потрібна допомога і діяти відповідно до рекомендацій;

- комунікація, а саме вміння: вільно володіти письмовою та усною державною мовою, правильно використовувати правничу термінологію; викладати матеріал з певної проблематики таким чином, щоб розкрити зміст основних питань; відтворювати зміст, демонструючи розуміння з основних професійних та суспільних тем;

- професійна самоорганізація та використання інформаційних технологій, а саме вміння: належно використовувати цифрову і статистичну інформацію, отриману з першоджерел і вторинних джерел для своєї професійної діяльності; вільно використовувати для професійної діяльності доступні інформаційні технології і бази даних, користуватися комп'ютерними програмами у межах стандартного програмного забезпечення з використанням електронних таблиць, графіків та інших можливостей;

- праворозуміння, безпосередньо: знання і розуміння основних сучасних правових доктрин, цінностей і принципів національної правової системи, природи і змісту основних правових інститутів, норм і процедур національного права.

Висновки. Таким чином, навчальна дисципліна «Методологія та організація наукових досліджень» відіграє важливу роль у досягненні меті освітньо-професійної програми підготовки магістра за спеціальністю Право. У процесі її вивчення забезпечується розвиток усієї системи компетентностей здобувача вищої юридичної освіти, а саме: інтегральної, загальних та професійних компетентностей. Опанування студентами її змісту сприяє у досягненні практично усіх програмних результатів навчання – соціально-гуманітарної ерудованості, дослідницьких та комунікативних навичок, навичок професійної самоорганізації та використання інформаційних технологій, праворозуміння.

Завдяки цьому, МОНД сприяє більш якісній підготовці правника, набуттю ним навичок наукового мислення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція розвитку юридичної освіти : проект. URL: <https://mon.gov.ua/ua/osvita/visha-osvita/koncepciya-vdoskonalennya-pravnichoyi-yuridichnoyi-osviti-dlya-fahovoyi-pidgotovki-pravnika> (дата звернення: 09.10.2019)

УДК 001

КЛАСИФІКАЦІЯ НАУК ЯК ПРОБЛЕМА ДОСЛІДЖЕННЯ

**Тимофієнко Ольга Андріївна,
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет імені Володимира
Винниченка,
студентка першого року навчання
(ОП «магістр права»)**

**Науковий керівник – Рябовол Лілія
Тарасівна,
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет імені Володимира
Винниченка,
професор кафедри державно-правових
дисциплін та адміністративного права,
доктор педагогічних наук, професор**

У статті визначено поняття, мету і значення класифікації наук як складника наукознавства, у найбільш загальних рисах розглянуто її тенеzu, викладено деякі наукові підходи до класифікації наук.

Ключові слова: наука, наукознавство, класифікація, фундаментальні науки, прикладні науки.

Постановка проблеми. Наука – складне і багатогранне явище. Саме тому її визначають і як сферу людської діяльності, спрямовану на здобуття нових знань про об'єктивні закони природи, суспільства, мислення, і як одну з форм суспільної свідомості, що дає об'єктивне відображення світу, і як окрему галузь цих знань, а також напрям у якій-небудь галузі знань, і як процестворчої діяльності (наука як організована людська діяльність) по отриманню нового знання та результат цієї діяльності у вигляді цілісної системи знань, сформульованих на основі певних принципів (наука як система знань), і як складний соціальний інститут, окремий (самостійний) вид професійної діяльності, нарешті, як важливий чинник суспільного розвитку, процес виробництва нових знань та їх використання.

Розвиток науки безпосередньо пов'язаний з генезою самого людства, у зв'язку з чим, наука – одна з найбільш динамічних сфер людської діяльності та найвищий рівень розумового розвитку людства. Наразі питання стану науки, її структури, закономірностей функціонування, взаємодії з іншими соціальними інститутами та сферами матеріального і

духовного життя суспільства сформували предмет окремого напрямку – наукознавства, важливим складником якого є і класифікація наук.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як актуальна наукова проблема класифікація наук є предметом багатьох наукознавчих і філософських досліджень. Її вивчали В. Демидов, В. Дерлеменко, В. Зацерковний, О. Михайличенко, Л. Рябовол, І. Тішаєв, Є. Якорнов та ін. Як справедливо вказує В. Зацерковний, багатогранність форм наукових досліджень зумовлює необхідність їх класифікації із врахуванням предмета, характеру, взаємозв'язку різних видів досліджень. При цьому досягають не тільки теоретичної, а й практичної мети розвитку науки [2, с. 25].

Мета статті – визначити поняття, мету і значення класифікації наук як складника наукознавства, у найбільш загальних рисах розглянути її генезу, вивчити деякі наукові підходи до класифікації наук.

Виклад основного матеріалу дослідження. За усталеним у наукознавстві підходом, класифікація наук – одне з основних завдань наукознавства, спосіб (форма) систематизації наук з урахуванням предмета, характеру, методики, взаємозв'язків різних видів досліджень. Метою класифікації наук є розкриття взаємозв'язку наук на основі певних принципів та у вигляді логічно обґрунтованого їх розташування (або ряду), іншими словами, групування сукупності наук в єдину систему знань і графічне відображення структури взаємозв'язку між ними. Відтак, не можна не погодитися з Є. Якорновим [6, с. 14], котрий вважає, що класифікація наук має велике значення. Вчений пояснює це тим, що, спираючись на предметні й методичні зв'язки наукових дисциплін та їх груп, класифікація сприяє спрямованому руху науки від емпіричного нагромадження знань до рівня теоретичного синтезу, системного підходу до наукових проблем.

Проблема класифікації наук має таку ж тривалу історію, як і сама наука. Так, вже за часів античності не лише продукувалися нові знання, а й здійснювалися спроби класифікувати накопичені. І. Зацерковний констатує, що одним з перших наразі був Демокріт. У науковій системі він виокремив такі три взаємопов'язані частини, як: «каноніка» – вчення про істину та її критерії, вступний, вихідний розділ фізики; фізика – наука про різноманітні прояви буття; етика – похідна від фізики, її додаток [2, с. 25].

В. Дерлеменко вважає, що перший досить упорядкований перелік розділів науки залишив великий старогрецький мислитель Аристотель. По суті це було не класифікацією наук, а певним структуруванням науки на основі її загальної функціональної ролі у людській діяльності, житті суспільства, що полягала у задоволенні таких трьох потреб, як: пізнання природи, удосконалення матеріального виробництва, розвиток духовної діяльності. Вся наука, за Аристотелем, позначалася спільною назвою – філософія і розподілена на три частини: теоретична філософія, яка охоплює логіку, фізику (природничі науки), математику, метафізику (філософію у сучасному сенсі); практична філософія, що включає етику, економіку, політику; образотворча філософія, до якої входять поезика, риторика, різноманітні мистецтва [1].

Прихильником упорядкування наукового знання у західноєвропейській традиції був реформатор науки Нового часу, англійський філософ і політичний діяч Ф. Бекон. У своїй праці «Новий органон» він виокремив знання, яке вгадує природу, і те, яке тлумачить її, і здійснив спробу класифікувати науки на основі внутрішньої логіки їх розвитку, вказує В. Зацерковний [2, с. 27].

Т. Гоббс у книзі «Левіафан» спробував поглибити класифікацію Ф. Бекона, поставивши її на об'єктивну основу. Так, всі науки він розташовує послідовно у порядку переходу від емпіричних до теоретичних, хоча цього принципу йому не вдалося витримати повністю. Перше місце він віддає механічній філософії та математиці і розглядає їх як універсальні методи, придатні не лише для абстрактного опису, але й для

розкриття сутності різних матеріальних об'єктів та явище суспільного життя. Нижче він розташовує астрономію, географію, механіку і фізику, потім, науки, які вивчають властивості твердих речовин, що не мають відчуттів (мінералів і рослин), а також здатних відчувати (тварини, люди), ще нижче – політику і громадську філософію, констатує В. Дерлеменко [1].

В основі класифікації наук В. Гегеля – ідея ідеалістичного розвитку, викладена у його творі «Філософія природи». Загалом, незважаючи на певні викривлення, ця ідея дозволила вірно відтворити співвідношення природних областей і відповідних наук, пов'язати їх ідеєю еволюції природи, зауважує О. Михайличенко [3, с. 16].

Суттєвий внесок у розробку проблеми класифікації наук зробив німецький філософ Е. Гуссерль. Створюючи феноменологічну філософію, він, як вказує Є. Якорнов, розрізняв чисту феноменологію – конкретні науки, науки про феномени (явища), та трансцендентальна феноменологія – інші науки, які також досліджують феномени – психологію (науку про психічні явища), природознавство (науку про фізичні явища (феномени)), історію (науку про історичні феномени), культуру (науку про культурні феномени). При цьому йдеться про феномени різного порядку, так, якщо чиста феноменологія охоплює науки про факти, то трансцендентальна – науки про сутності, метою яких є пізнання цих сутностей [5, с. 18].

В основу класифікації наук вчені кладуть різні критерії. Л. Рябовол пояснює це специфікою вивчення об'єктів матеріального світу різними науками, що зумовлює відповідні предмети, характер, методологію (підходи та методи) дослідження [5, с. 9]. До прикладу, О. Михайличенко поділяє науки на три класи: соціальні, суспільні та гуманітарні. До соціальних наук науковець відносить ті, які вивчають процеси у соціальному стані, що склався об'єктивно на певному історичному етапі і найменшою мірою стосуються суб'єктивних відносин між людьми. Такими науками є: соціологія, соціальна психологія, право, політична економія, історія, демографія, соціальна статистика, соціальна гігієна. Суспільні науки за своїм призначенням пов'язані з власними, окремими культурними й історичними надбаннями людства, суспільними нормами та установками, з окремою особою, сім'єю, групою, нацією, державою, для яких характерні певні етнічні, національні, релігійні ознаки. До цієї групи наук вчений відносить такі, як: психологія, педагогіка, філософія, мовознавство, літературознавство, мистецтвознавство, археологія, релігієзнавство, етнографія, краєзнавство, культурологія, естетика, економіка тощо.

Перелік гуманітарних наук О. Михайличенко формує, виходячи з того, що «гуманітарне» (від лат. *humanitas* – людяність, *humanus* – людський) – це ознака, в центрі якої знаходиться ідея людини як вищої цінності. Відтак, гуманітарні – це науки, що вивчають людину у сфері її духовної, розумової, етичної, культурної, суспільної діяльності. Ними є: рідна та іноземні мови, література, антропологія, теологія, журналістика, етнографія, етика, мистецькі науки тощо. За своїм об'єктом і предметом вивчення вони часто перетинаються із суспільними науками, однак при цьому, відрізняються від них за методологією і методикою вивчення [3, с. 5].

Л. Рябовол вказує, що на сучасному етапі становлення наукознавства розроблено достатньо розгорнуту класифікацію наук за різними критеріями, а саме:

- за формами існування матерії розрізняють такі три великі групи галузей знань: про природу (математика, фізика, хімія, біологія, географія тощо); про суспільство (економіка, історія, право тощо); про мислення (філософія, логіка, психологія тощо);
- за сферою дослідження: природничі, технічні, суспільні, медичні, гуманітарні;
- за способом одержання нового знання: теоретичні (теоретична фізика, педагогіка, теорія держави і права) та емпіричні (експериментальна фізика, дидактика і методики, криміналістика);

- за способом утворення (становлення) науки: ті, які утворилися у результаті спеціалізації (диференціації) наук і ті, які утворилися у результаті інтеграції наук;

- за характером, спрямованістю та значенням для суспільної практики: фундаментальні (математика, окремі розділи фізики, хімії, філософія, економічна теорія, мовознавство, теорія держави і права тощо) та прикладні (технічні, більша частина медичних, економічних наук, методики навчання, криміналістика, правова статистика, облік і аудит тощо)[5, с. 9].

Завдання фундаментальних наук В. Зацерковний вбачає у пізнанні законів, що управляють поведінкою і взаємодією базисних структур природи і суспільства, і відносить до них такі групи наук: фізико-технічні та математичні (математика, ядерна фізика, фізика плазми, фізика низьких температур, кібернетика); хімія і біологія; науки про Землю (геологія, геофізика, фізика атмосфери, води і суші, геоінформаційні системи і технології, аерокосмічні методи досліджень); соціальні науки[2, с. 27]. Безпосередня мета прикладних наук полягає в застосуванні результатів фундаментальних наук при вирішенні пізнавальних та соціально-практичних проблем [6, с. 20].

Чинне вітчизняне законодавство не містить визначень фундаментальних і прикладних наук, однак, дає чітке розуміння відповідних досліджень та їх результатів. Так, прикладні наукові дослідження – це теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання і використання нових знань для практичних цілей. Їх результатом є нові знання, призначені для створення нових або вдосконалення існуючих матеріалів, продуктів, пристроїв, методів, систем, технологій, конкретні пропозиції щодо виконання актуальних науково-технічних та суспільних завдань. Фундаментальні наукові дослідження – це теоретичні та експериментальні наукові дослідження, спрямовані на одержання нових знань про закономірності організації та розвитку природи, суспільства, людини, їх взаємозв'язків. Їх результатом є гіпотези, теорії, нові методи пізнання, відкриття законів природи, невідомих раніше явищ і властивостей матерії, виявлення закономірностей розвитку суспільства тощо, які не орієнтовані на безпосереднє практичне використання у сфері економіки (ч.ч. 30, 33 ст. 1 Закону України «Про наукову і науково-технічну діяльність»)[4].

Висновки. Отже, проблема класифікації наук має таку тривалу історію дослідження. Науки поділяли і продовжують поділяти за різними критеріями. При цьому, важливо, що класифікація наук не є самоціллю. Її мета – групування наукових знань у певні системитарозкриття відповідних взаємозв'язків між різними науками для подальшого використання їх потенціалу під час пізнання об'єктів, розв'язання актуальних проблем науки. Це зумовлює не лише теоретичне, але й суттєве практичне значення класифікації наук для організації практичної діяльності суспільства і не лише безпосередньо у науковій сфері.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дерлеменко В. В. Генеза класифікації наук. Історія науки і бібліографістика: електронне наукове фахове видання. 2012. № 3. URL :http://inb.dnsgb.com.ua/2012-3/12_derlemenko.pdf(дата звернення: 06.10.2019).
2. Зацерковний В. І., Тішаєв І. В., Демидов В. К. Методологія наукових досліджень : навч. посіб. Ніжин : НДУ ім. М. Гоголя, 2017. 236 с.
3. Михайличенко О. В. Класифікація наук та визначення поняття суспільно-політичних дисциплін. Теорія та методика навчання суспільних дисциплін: науково-педагогічний журнал. 2011. № 1. С. 4-14.
4. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України URL :<https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19>(дата звернення: 06.10.2019)

5. Рябовол Л. Т. Наукознавство як галузь досліджень та система знань. «Актуальні проблеми національного законодавства»: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю (Кропивницький, 8 листопада 2018 р.). Кропивницький, 2018. С. 7-10.

6. Якорнов Є. А. Конспект лекцій з дисципліни «Основи наукових досліджень (ОНД)». К. : НТУУ «КПІ», 2015. 249 с.

УДК 378.477

ФАХОВІ КОМПЕТЕНТНОСТІ ПРАВОЗНАВЦІВ У НАДАННІ ЮРИДИЧНИХ КОНСУЛЬТАЦІЙ

Громко Тетяна Василівна,
кандидат філологічних наук, доцент,
доцент кафедри української мови
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету імені
Володимира Винниченка

У статті розглядаються фахові компетентності правознавців, орієнтовані на спілкування з клієнтами під час юридичного консультування. Указані основні документи, що використовуються для методичного керівництва правовою роботою юрисконсультів. Констатується важливість формування фахових компетентностей, умінь і навичок, здобутих у навчальному закладі, на практиці тощо.

Ключові слова: юридична консультація, юридична служба, компетентності, мова за професійним спрямуванням, консультаційні здібності.

Постановка проблеми та її зв'язок з актуальними завданнями. У процесі розбудови правової держави особливо актуальною стає законність та однакове розуміння, суворе, неухильне дотримання законів усіма органами, організаціями, посадовими особами, громадянами в усіх сферах суспільного життя. Важливу роль у цьому відіграють не лише юристи підприємств, організацій, установ, а й юридичні консультації для пересічних громадян. Від підготовки кваліфікованих правознавців залежить не лише організація юридичних служб, клінік, а й формування у них фахових компетентностей, умінь і навичок, здобутих на практиці тощо. Отже, актуальність дослідження професійних компетентностей юристів сьогодні очевидна.

Посилання на сучасні дослідження та публікації. Проблема формування компетентності висвітлювалася такими дослідниками, як В. Байденко, І. Зимня, У. Каннінг, Б. Креме, В. Куніцина, Г. Рот, Б. Рунде, В. Сейд, Б. Шпінат, Г. Шотмейер. Докладні, структурні характеристики компетентності неодноразово були в центрі уваги С. Гончарова, В. Куніцина, В. Первутинського. Компетентнісний підхід був застосований у працях Н. Кузьміної, Л. Петровської, А. Маркової, Л. Мітіної, Л. Олексєєвої та ін. [7]. Аналіз змісту компетентності, характеристики її складових представлено у дослідженнях вітчизняних науковців – О. Локшиної, О. Пометун, В. Свистун, В. Ягупова; сучасні тенденції розвитку змісту освіти у зарубіжних країнах були схарактеризовані О. Овчарук, Я. Кодлюк, К. Корсаком [8, с. 33].

Виклад основного матеріалу дослідження. Усебічне вивчення фахових компетентностей правознавців нині набирає повноти. З-поміж цілого ряду інтегральних та загальних, фахових компетентностей нами виділяються ті, що орієнтовані на спілкування з клієнтами під час юридичного консультування.

Основними документами, що використовуються для методичного керівництва правовою роботою в місцевих органах виконавчої влади, органах місцевого самоврядування, на державних підприємствах, установах, організаціях є:

- Конституція України;
- Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації;
- Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної»;
- Постанова Кабінету Міністрів України «Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади»;
- Указ Президента України «Про деякі заходи щодо зміцнення юридичних служб державних органів»;
- Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення» та ін.

Юристові, відповідно до своєї фахової підготовки, постійно доводиться спілкуватися з людьми чи під час виконання службового обов'язку, чи в будь-якій іншій ситуації. Багато громадян постійно потребують саме юридичної допомоги у вигляді поради, моральної підтримки, роз'яснення конкретного положення статті кодексу, вичерпної консультації. Чимало вдаються до послуг засобів масової інформації, щоб дістати відповідь на те питання, котре їх найбільше цікавить: телефонують на радіо, ставлять запитання у прямому ефірі, звертаються листом до газети тощо. Але найбільш ефективним засобом завжди була й лишається консультація кваліфікованого юриста, спілкування з ним віч-на-віч.

У перекладі з латинської мови слово консультація означає «звертання за порадою», тобто це порада компетентного фахівця. Під поняттям «консультація» розуміють також установу, що організує надання порад спеціалістами з певних питань.

Метою юридичної консультації є саме надання допомоги в галузі права. Як правило, це може стосуватися питань Цивільного кодексу, Сімейного, Житлового, Земельного й т. ін. Тому дуже багато залежить від особистості консультанта, його фахової підготовки, уміння в доступній, переконливій формі донести всю необхідну інформацію тій особі, котра її потребує.

Юридична консультація – загальний термін для визначення фахових порад з правових питань. В Україні під юридичною консультацією розуміють також систему й організацію надання юридичної допомоги, зокрема організаціям, установам та громадянам.

Назву «юридична консультація» надано також обласним колегіям адвокатів, які подають правову допомогу населенню даної адміністративної одиниці (району, міста чи населеного пункту). Адвокати відстоюють інтереси клієнтів, виставляють відповідні довідки та складають документи для суду; також беруть участь у слідстві та судовому розгляді справ як захисники обвинувачених чи представники цивільних позивачів і відповідачів або й третіх заінтересованих осіб; вони можуть заступати сторони також в арбітражному процесі. Склад та місце діяльності юридичної консультації визначає президія обласної колегії адвокатів. Нею керує завідувач, поставлений президією колегії адвокатів.

Серед основних фахових компетентностей виділяються:

Аналіз та синтез: здатність до аналізу та синтезу із використанням логічних аргументів та обґрунтованих фактів.

Комунікативна активність: здатність ефективно спілкуватися, надавати необхідну інформацію у стислій формі усно та письмово із використанням сучасних інформаційно-комунікаційних технологій та діловою мовою, в т.ч. іноземною.

Навички популяризації законності в державі: здатність спілкуватися із неспеціалістами, включаючи формування навичок до правової просвітницької діяльності.

Соціальні та етичні зобов'язання: формування стійких навичок соціальної відповідальності професійної діяльності та етичних установок у професійній діяльності.

Знання української мови: вільне володіння, читання, говоріння, письмо українською мовою.

Знання іноземної мови: вільне володіння, читання, говоріння, письмо іноземною мовою, а у визначених законодавством випадках — англійською мовою, мовою національної меншини чи регіональною мовою.

Аналітичні здібності: здатність здійснювати правильну юридичну кваліфікацію конкретної судової чи правозастосовної справи, аналізувати норми чинного законодавства та матеріали судової практики, знаходити оптимальні способи подолання прогалин та колізій у праві.

Гнучкість мислення: набуття гнучкості мислення, відкритого для застосування набутих юридичних знань для вирішення конкретної правозастосовної чи судової справи, а також для застосування стійких правових знань у повсякденному житті.

Контрольні здібності: здатність контролювати законність вчинюваних юридично значущих дій, правильність оформлення та повноту змісту підготовлюваних процесуальних та інших юридично значущих документів.

Робота в команді: здатність виконувати роботу в команді, включаючи здатність взаємодії з іншими членами колективу та виконання покладених функцій належним чином у встановлені строки.

Інформаційно-комунікативні та консультативні здібності: здатність інформаційного обслуговування працівників організації, консультування працівників організації та інших визначених законодавством одержувачів правової інформації з питань законодавства та правової політики.

Компетентності, сформульовані нами вище, можна сформулювати упродовж усієї підготовки до професії юриста, а то й у загальноосвітній діяльності.

Більшість учасників правовідносин зацікавлена у правомірній поведінці як власній, так і контрагентів. Це відповідає і моральним засадам суспільства, і прагматичному ставленню до будь-якої справи, адже застосування будь-якої (господарсько-правової) відповідальності спричиняє для правопорушника негативні наслідки.

Юридична діяльність, зокрема консультативна, передбачає ряд морально-етичних норм спілкування, що вивчаються зокрема в обов'язковому курсі для вишів «Українська мова за професійним спрямуванням». Наведімо їх як рекомендації юридичного консультування на практиці.

Під час надання юридичної консультації треба уважно вислухати громадянина, зрозуміти всю складність його проблеми, запропонувати найбільш дієві шляхи виходу з тієї ситуації, що склалася. Важливо враховувати компетентність й освітній рівень клієнта, щоб надалі визначитись у формі надання юридичної послуги. Якщо не обійтись без певного професійного терміна, який може видатись незрозумілим відвідувачеві, то це слово треба розтлумачити чи замінити зрозумілішим. Адже консультація багато в чому схожа на виступ перед аудиторією, тільки в інший спосіб. Слід завжди пам'ятати, що саме від тієї миті, коли до вас звернулася людина, багато що залежатиме від вас.

Важливим для юриста є також уміння правильно вибудувати та провести бесіду. Зазначимо, що бесіда — це спілкування двох осіб, під час якого обмінюються думками, інформацією, вирішують важливі питання тощо. Бесіди розподіляються на індивідуальну

(це діалог двох співрозмовників, які мають спільний інтерес, хочуть порозумітися, налагодити партнерські стосунки для подальшої активної співпраці чи розв'язання важливих проблем); ділову (спілкування між співрозмовниками, наділеними певними повноваженнями, під час якої передбачається вирішення виробничих, економічних, політичних чи інших питань, обговорення перспективних планів на майбутнє, отримання необхідної інформації для вироблення та ухвалення відповідних рішень, їх реалізація, підтримка ділових контактів на різних рівнях та ін.).

Кожна юридична консультація потребує належної й копіткої підготовки. Процес її перебігу бесіди багато в чому залежить від індивідуальних особливостей співрозмовників, їхнього вміння взаємодіяти відповідно до норм ділового етикету, а також особистісних якостей, рис характеру та професійної підготовки.

Щоб юридична консультація було корисною, необхідно знати загальні вимоги до її організації та проведення. Насамперед це стосується вчасного та правильного визначення місця й часу зустрічі; володіння необхідною інформацією про майбутнього співбесідника, а саме: його ставлення до ініціатора бесіди та про рівень його моральної культури. Слід також зібрати та систематизувати змістову інформацію, потрібну для розмови; визначити мету, стратегію й тактику проведення бесіди, скласти план розмови, виділити базові слова, ключові речення; по можливості уявити собі позицію співбесідника з обговорюваного питання та можливий перебіг бесіди, передбачити нюанси, які можуть вплинути на її результат.

Під час самої юридичної консультації має панувати атмосфера довіри, взаємного порозуміння, щоб завоювати прихильність співбесідника. Її закінчення повинно бути таким, щоб і надалі було обопільне бажання зустрітися чи співпрацювати.

Отже, слід удосконалювати свій професійний рівень, поглиблювати й розширювати знання. Щоб бути цікавим співбесідником, привернути до себе увагу, зацікавити, досягти взаємного порозуміння, необхідно:

- бути всебічно розвиненим і компетентним у галузі права;
- говорити про те, що цікавить співбесідника чи слухачів;
- володіти цікавою й потрібною для вас інформацією;
- ретельно обдумувати початок юридичної консультації, щоб привернути увагу слухача або слухачів;
- юридичну консультацію слід будувати за принципом логічної послідовності: наступне впливає з попереднього, тези підкріплюються аргументами, а висновки закономірні й умотивовані;
- наводити цікаві факти;
- залучати співбесідників до дискусії.

Крім того, також необхідно знати:

- повідомлення повинно бути простим і зрозумілим; якщо проблема складна – розбити на кілька простих, для цього використовують конкретні факти, уникають довгих речень;
- інформацію краще подавати кількома каналами (органами чуття: слух, зір та ін.);
- про невідоме намагатися говорити стисло;
- необхідно відразу ж переходити до суті питання, дотримуватися основної думки, не вдаватися в подробиці, уникати асоціацій;
- слід стежити, щоб співрозмовник не відвернув уваги від основної теми;
- потрібно наводити приклади, використовувати наочність, несловесні засоби спілкування;
- слід уникати надмірної екстравагантності (незвичайності, оригінальності) тощо.

Будь-яка юридична консультація потребує підготовки, створення логічно зв'язаної схеми, що виражається у складанні плану. Важливо також дотримуватись етичних норм: уміти слухати й чути співбесідника, не перебивати його, не можна негативно оцінювати його особистість, різко прискорювати темп, підкреслювати відмінність між собою та співбесідником, зменшувати дистанцію тощо.

Висновки. Усебічне вивчення фахових компетентностей правознавців нині набирає повноти. З-поміж цілого ряду інтегральних та загальних, фахових компетентностей нами виділяються ті, що орієнтовані на спілкування з клієнтами під час юридичного консультування: аналіз та синтез, комунікативна активність, навички популяризації законності в державі, соціальні та етичні зобов'язання, знання української та іноземної мови, інформаційно-комунікативні та консультаційні здібності тощо. Вони формуються упродовж усієї підготовки до професії юриста.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Загальне положення про юридичну службу міністерства, іншого органу виконавчої влади, державного підприємства, установи та організації. Затверджено постановою Кабінету Міністрів України, № 1040-2008-п. поточна редакція від 05.12.2018 – <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1040-2008>

2. Закон «Про забезпечення функціонування української мови як державної», № 2704-VIII, чинний, поточна редакція від 25.09.2019, підстава – 113-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2704-19>

3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / за заг. ред. О. В. Овчарук. – К. : «К.І.С.», 2004. – 112 с.

4. Конституція України, від 28.06.1996 № 254к/96-ВР (із змінами і доповненнями № 2680-VIII від 07.02.2019). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/254>

5. *Онопрієнко О.* Концептуальні засади компетентнісного підходу в сучасній освіті / О. Онопрієнко // Шлях освіти. – 2007. – № 4. – С. 32–37.

6. Постанова Кабінету Міністрів України від 14.12.2001 р. № 1693 «Про вдосконалення організації правової роботи в міністерствах, інших центральних органах виконавчої влади», №1693-2001-п, від 14.12.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1693-2001>

7. Указ Президента України «Про деякі заходи щодо зміцнення юридичних служб державних органів», № 1207/2001 від 11.12.2001. (із змінами і доповненнями від 17.04.2006 р.). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1207/2001>

8. Указ Президента України «Про Національну програму правової освіти населення», № 992/2001 від 18.10.2001. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/992/2001>

ІДЕНТИФІКАЦІЯ БУЛІНГУ В УКРАЇНІ: АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Корнійченко Анастасія Олександрівна,
аспірант, асистент кафедри державно-
правових дисциплін та адміністративного
права,
Центральноукраїнський державний
педагогічний університет імені Володимира
Винниченка

Здійснено визначення дефінітивної складової категорії «булінг» в контексті сучасних соціальних та правових досліджень. Виокремлено ознаки, за якими варто ідентифікувати булінг. З урахуванням проведеного наукового дослідження запропоновано авторське визначення категорії «булінг».

Ключові слова: адміністративно-правовий механізм, булінг, ідентифікація, ознаки, нормативно-правове регулювання.

Постановка проблеми та її зв'язок з актуальними теоретичними або практичними завданнями. Проблема булінгу належить до «завжди актуальних тем», яка не має ні часових, ні просторових обмежень. Дійсно, у всьому світі важко віднайти осіб, які хоча б раз в житті не ставали учасникамибулінгу. Статистика лише підтверджує цю тезу. Так, Дитячий фонд ООН (ЮНІСЕФ) наводить невтішну статистику, зазначаючи, що близько 67% дітей стикаються з проблемами булінгу, серед яких 24% були його жертвами, й половина з них нікому не повідомляли про випадки вчинення стосовно них булінгу [1]. Говорячи про булінг як, в першу чергу, соціально-негативне явище, варто вказати на його актуальності серед педагогічної та психологічної наукової літератури. Беручи до уваги сферу права та правового регулювання, то тут, до недавнього часу, велися дискусії щодо необхідності введення даного явища у правову дійсність. Однак, наразі у правовому полі актуальність проблематики булінгу обумовлена законодавчою регламентацією цього явища як негативного та суспільно шкідливого, за вчинення якого передбачається можливість притягнення до юридичної відповідальності.

Формулювання цілей статті. Метою нашого дослідження є визначення дефінітивної складової категорії «булінг» в контексті сучасних соціальних та правових досліджень з метою подальшого формування адміністративно-правового механізму запобігання булінгу в Україні.

Аналіз сучасних досліджень і публікацій. Проблематикою визначення булінгу займалися науковці різних сфер суспільного життя. Так, серед фахівців, які досліджували булінг з педагогічної та психологічної точки зору можна виділити А. Барліт, О. Костюк, О. Кравчук, Л. Лушпай, Н. Макаренко, І. Сидорук, С. Стельмах та інших. Дослідженнями «булінгу» як безпосередньо правової категорії займалися Л. Гаращенко, О. Іваній, С. Кравцова, Н. Лесько, Б. Логвиненко, О. Мельничук, А. Шапкіна та інші. Однак, на сьогоднішній день не існує комплексного бачення категоріїбулінгу, у зв'язку з чим, вважаємо за доцільне ідентифікувати, що ж являє собою булінг.

Виклад основного матеріалу. Термін «булінг» англломовного походження. Зокрема, він походить від англійського дієслова «tobull», що фактично перекладається – «переслідувати, знущатися». Трансферуючи зазначений термін в українську термінологічну площину, його визначають як «процес», що передбачає здійснення дій,

пов'язаних з переслідуванням, знущанням, залякуванням тощо. Синонімом англомовного поняття «булінг» є українська категорія «цькування», безпосередньо через яку і розкривається зміст булінгу.

В першу чергу необхідно зазначити, що явище булінгу не є чимось новим для суспільства. Ще в 1910 році у Відні за ініціативою Зигмунда Фрейда, Альфреда Адлера та Вільгельма Штекеля відбувся перший конгрес на тему «Про суїцид, зокрема, про суїцид серед тих, хто навчається в середній школі». На даному конгресі Зигмундом Фрейдом було наголошено на тому, що не можна звинувачувати школу за те, що в ній стільки насилля і за те, що діти чинять самогубство. В той же час, він наголошував, що вина школи полягає в тому, що вона нічого не робить, аби хоч якось протистояти цій тенденції [2]. Аналізуючи вказане можна вести мову про те, що школа (в даному контексті) та заклади освіти (загалом) мають здійснювати правоосвітню діяльність з метою запобігання булінгу (як першопричини) та суїциду (як результату).

Автором першої публікації про шкільне цькування вважається К. Дьюкс (1905). Однак, більш ґрунтовні праці належать скандинавським і британським ученим, серед яких: Д. Олвеус, А. Пікас, Е. Роланд, П. Гайнеманн, В. Ортон, Д. Лейн, Е. Міллер, Д. Таттум, Е. Мунте [3]. Традиційно засновником зазначеного напрямку у сфері наукових досліджень вважають Д. Олвеуса, який у 1993 році випустив книгу під назвою «Булінг в школі: Що ми знаємо та що ми можемо зробити» [4]. В зазначеній книзі учений-психолог дав визначення булінгу та виокремив його види. Зокрема, науковець під булінгом розуміє негативне явище в шкільному середовищі (умисні дії), які неодноразово повторюються стосовно одного або декількох учнів іншим учнем або їх групою з метою заподіяння шкоди та створення дискомфорту [5, с. 496]. В свою чергу, автор зазначає, що булінг складається з трьох важливих компонентів: 1) систематичність здійснення (неодноразова повторюваність дій); 2) агресивність (негативні дії); 3) нерівність сторін (дисбаланс сил та можливостей). Інші іноземні науковці підтримують позицію трьохкомпонентності категорії «булінг», виділяючи навмисність нанесення шкоди; багаторазовість; відсутність балансу сил між злочинцем і жертвою [6, с. 219]. Д. Лейн та Е. Міллер вказують, що булінг – це тривалий процес свідомого жорстокого ставлення, фізичного та/або психічного, зі сторони одного чи групи дітей до іншої дитини чи групи дітей [7, с. 49]. Таким чином, враховуючи вищевикладене можна зробити висновок, що зарубіжні науковці під булінгом розуміють умисне систематичне вчинення агресивних дій сильнішим (старшим) учнем або групою таких осіб стосовно слабкішого (молодшого) учня/учнів.

А. Король під булінгом розуміє повторювані, свідомі, навмисні та обдумані дії з наміром нашкодити, викликати страх шляхом погрози агресією в подальшому [8, с. 17]. А. Барліт визначає булінг як утизм, дискримінацію, цькування, що означають тривалий процес свідомого жорстокого ставлення (фізичного, психологічного тощо) з боку дитини або групи дітей по відношенню до іншої дитини або інших дітей [9, с. 44]. В свою чергу, Ю. Гаруст зазначає, що під поняттям булінг необхідно розуміти дії одного індивіда по відношенню до іншого, які спрямовані на встановлення соціальної нерівності, систематичного приниження і ґрунтуються на постійному психологічному впливі або заподіянні фізичної шкоди [10, с. 50].

Резюмуючи вищенаведені погляди, можна виокремити такі ознаки булінгу:

- 1) систематичність (характеризується повторністю та регулярністю дій між конкретними суб'єктами булінгу; саме систематичність є вирішальною ознакою булінгу та виступає головною відмінністю булінгу від сварки);
- 2) умисел, навмисність (такі дії є свідомими та обдуманими (продуманими), хоча, в окремих випадках, можуть виникати та вчинятись спонтанно);
- 3) образлива поведінка, яка має на меті принизити іншу особу (осіб);
- 4) негативний характер міжособистісних стосунків між учасниками;

- 5) може проявлятися як у вчиненні активній дій, так і в утриманні від них;
- 6) є одностороннім (одна сторона завжди виступає кривдником, інша – жертвою);
- 5) нерівність учасників (кривдник може бути або фізично сильніший або старший за віком, або кривдниками виступає група осіб відносно однієї особи);
- 6) психологічний та/або фізичний тиск (булінг здійснюється з метою заподіяння жертві фізичної, моральної, психічної шкоди).

Доцільно вказати, що зазначений перелік ознак не є вичерпним та може варіюватись в залежності від виду булінгу, кількості його учасників тощо. Однак, на нашу думку, вищенаведений перелік можна визначити тими загальними (обов'язковими) ознаками, які розкривають зміст поняття «булінг» та завдяки яким безпосередньо можливо його ідентифікувати.

В свою чергу, І. Лубенець під булінгом у загальноосвітніх навчальних закладах розуміє умисні, прямі або опосередковані, переважно систематичні протиправні дії з боку учня (учнів) навчальних закладів, спрямовані проти іншого учня (учнів) всупереч його (їх) волі, які виражають у формі фізичного впливу (заподіяння тілесних ушкоджень, побоїв, мордування тощо) чи погрози застосування такого впливу або психічного впливу (погрози побиттям, відібрання речей, грошей, поширення ганебних відомостей тощо), обмежують її (їх) свободу волевиявлення або дій, наслідком яких є порушення прав на безпечне навчання, повагу, честь, гідність, майно, здоров'я або життя та спричинення фізичної, майнової, моральної, психічної шкоди учневі (учням) [11, с. 230-231]. Не дивлячись на те, що вказане визначення досить повно та структуровано розкриває категорію «булінг», необхідно звернути увагу на той факт, що в даному контексті булінг розглядається з точки зору кримінального права та криміналістики. Так, на сьогоднішній день, згідно норм національного законодавства, за вчинення булінгу (цькування) передбачено притягнення до адміністративної відповідальності. Тому зазначене визначення, хоча й є досить влучним, проте, потребує перегляду в рамках адміністративного права.

У свою чергу, звертаючись до нормативно-правового регулювання булінгу варто зазначити, щона рівні законодавства термін «булінг» вперше вживається у Законі України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню)» від 18.12.2018 № 2657-VIII. Згідно даного нормативно-правового акта, булінг (цькування) – це діяння (дії або бездіяльність) учасників освітнього процесу, які полягають у психологічному, фізичному, економічному, сексуальному насильстві, у тому числі із застосуванням засобів електронних комунікацій, що вчиняються стосовно малолітньої чи неповнолітньої особи та (або) такою особою стосовно інших учасників освітнього процесу, внаслідок чого могла бути чи була заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого [12].

Аналізуючи легітимне поняття булінгу, відразу простежується його відмінність від традиційно прийнятої у наукових колах системі суб'єктівбулінгу. Так, якщо науковці під час розкриття терміну «булінг» схиляються до позиції, що булінг здійснюється безпосередньо учнями або студентами, то законодавець розширює коло суб'єктів, визначаючи, що його можуть здійснювати не лише учні (школярі, студенти), а всі учасники освітнього процесу.

В свою чергу, для того, щоб чітко визначити, хто підпадає під категорію «учасники освітнього процесу», необхідно звернутись до Закону України «Про освіту» від 05.09.2017 № 2145-VIII, в якому регламентовано, що учасниками освітнього процесу є: здобувачі освіти; педагогічні, науково-педагогічні та наукові працівники; батьки здобувачів освіти; фізичні особи, які провадять освітню діяльність; інші особи, передбачені спеціальними законами та залучені до освітнього процесу у порядку, що встановлюється закладом освіти[13]. Таким чином, з урахування дедуктивного підходу, можна стверджувати, що адміністративну відповідальність за вчинення булінгу можуть нести не лише учні та

студенти (здобувачі освіти), а й учителі, викладачі та інші особи, які здійснюють освітню діяльність або певним чином залучені до освітнього процесу. Такий підхід законодавця є досить слушним, адже дозволяє належним чином врегулювати суспільні відносини одночасно між усіма учасниками освітнього процесу.

Ще однією особливістю законодавчого визначення булінгу є словосполучення «...внаслідок чого могла бути заподіяна шкода психічному або фізичному здоров'ю потерпілого». Така конструкція вказує, що при притягненні винної особи (булера) до адміністративної відповідальності не враховується причинно-наслідковий зв'язок між дією, що визначена як булінг, та шкодою, яка фактично була заподіяна такою дією. Має місце лише факт булінгу, тобто дій, спрямованих на заподіяння шкоди психічному або фізичному здоров'ю потерпілого, незалежно від настання такої шкоди.

До всього вищевказаного необхідно додати, що булінг, хоча й виникає між двома учасниками освітнього процесу, проте, охоплює значно ширше коло суб'єктів. Зокрема, його учасниками, окрім особи (або групи осіб, які булять) та жертви (жертв) булінгу, виокремлюють також спостерігачів. До даної категорії осіб відносяться свідки булінгу, які своїми діями не сприяють та не перешкоджають його вчиненню. Необхідно підкреслити, що вони (спостерігачі), на відміну від кривдників, не нестимуть юридичну відповідальність за булінг, адже вони фактично не мають ніякого відношення до вчиненого булінгу. Крім того, як показує практика, зазначена категорія осіб з точки зору психології тяжіє до жертв булінгу. Не поглиблюючись у питання психічних наслідків булінгу для кожного з його учасників (адже це виходить за рамки нашого дослідження), визначимо, що булінг є соціально-негативним явищем у всіх його аспектах і проявах, адже впливає та шкодить всім, без виключення, учасникам освітнього процесу.

Висновки. Таким чином, на основі зазначеного можна зробити висновок, що булінг – це соціально-негативне явище, яке проявляється у вчиненні систематичних, навмисних, образливих діянь, що зовнішньо виражаються у дії або бездіяльності, одним учасником освітнього процесу (групи таких осіб) стосовно іншого (групи таких осіб), носять негативний характер, здійснюються з метою фізичного, психологічного, морального й економічного тиску та характеризуються нерівністю сторін.

В свою чергу, ідентифікувати булінг можна за такими властивостями: 1) він супроводжується реальним фізичним чи психологічним насиллям; 2) є багаторазовим та систематичним; 3) є навмисним та образливим; 4) у більшості випадків є трьохстороннім: кривдник, жертва та спостерігачі; 5) негативно впливає на всіх учасників, на їхнє фізичне та психічне здоров'я.

ЛІТЕРАТУРА:

1. UNICEF inUkraine. URL: <https://www.unicef.org/ukraine/>
2. Булінг в Україні: кудабрацаться за помощью. URL: <https://www.ivetta.ua/bulling-v-ukraine-kuda-obrashhatsya-za-pomoshhyu/>
3. Цькування в школі: вихід є завжди. URL: <https://osvita.ua/school/64220/>
4. Olweus, D. (1993). *Bullyingatschool: Whatweknowandwhatwecando*. Malden, MA: BlackwellPublishing, 140 pp.
5. Olweus D. Bully/victimproblemsinschool: factsandintervention. *EuropeanJournalofPsychologyofEducation*. 1991. Vol. XII. 4. P. 495-510.
6. Bauman S. &DelRio A. Preserviceteachers'responsestobullyingscenarios: Comparingphysical, verbal, andrelationalbullying. *JournalofEducationalPsychology*. 2006. №98(1). P. 219-231.
7. Лейн Д., Миллер Э. Детская и подростковаяпсихотерапия. СПб: Питер, 2001. 448 с.

8. Король А. Причини та наслідки явища булінгу. *Відновне правосуддя України*. 2009. №1-2 (13). 190 с
9. Барліт А. Форми і методи подолання (мінімізації) соціально-педагогічної та психологічної проблеми булінгу в освітньому середовищі. *Горизонти освіти*. 2012. №2. С. 44-46.
10. Гаруст Ю. Адміністративно-правовий механізм запобігання булінгу у вітчизняних закладах вищої освіти. *Правові горизонти*. 2018. Випуск 12 (25). С. 48-53.
11. Лубенець І. Насильство серед учнів загальноосвітніх навчальних закладів: кримінологічна характеристика та заходи запобігання: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08; Київ, 2017. 266 с.
12. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо протидії булінгу (цькуванню): Закон України від 18.12.2018 № 2657-VIII. Відомості Верховної Ради. 2019. № 5. Ст.33.
13. Про освіту: Закон України від 05.09.2017 № 2145-VIII. Відомості Верховної Ради. 2017. № 38-39. Ст.380.

УДК 347.77.78

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕХАНІЗМУ ОФОРМЛЕННЯ ПРАВА ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ НА ДЕРЖАВНОМУ РІВНІ

**Мороз Станіслав Станіславович,
старший викладач кафедри права
та соціально-економічних відносин
Кіровоградського інституту розвитку
людини**

У статті висвітлено поняття винахід, корисна модель, промисловий зразок, знаки для товарів і послуг, розглянуто аспекти отримання патенту чи сертифікату на винахід, корисну модель, промисловий зразок, знаки для товарів і послуг, їхні об'єкти, у який термін та на скільки можна їх отримати, відповідальність за порушення права інтелектуальної власності.

Ключові слова: винахід, корисна модель, промисловий зразок, знаки для товарів і послуг, патент, сертифікат, термін, відповідальність за порушення.

Актуальність і мета дослідження. В Україні швидкими темпами йде процес розвитку інтелектуальної власності, особистої та колективної розумової праці. Цінуються люди, які створюють винаходи, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг.

Що таке винахід, корисні моделі, промислові зразки, знаки для товарів і послуг ми проаналізуємо та встановимо за який термін у нашій країні можна оформити вищеперераховане. Здійснимо аналіз статистичних даних.

Мета статті – здійснити дослідження понять винахід, корисна модель, промисловий зразок, знаки для товарів і послуг, термінів їхнього отримання та відповідальність за порушення права інтелектуальної власності.

Огляд наукових праць із проблеми. Дослідження проводиться вперше, до цього періоду науковці не здійснювали комплексного підходу до аналізу та дослідження роботи

понять винахід, корисна модель, промисловий зразок, знаки для товарів і послуг, термінів їхнього отримання та відповідальність за порушення права інтелектуальної власності.

Виклад основного матеріалу. Першочерговою дією є встановити поняття винахід, корисна модель, промисловий зразок, знаки для товарів і послуг.

Винахід (корисна модель) – результат інтелектуальної діяльності людини в будь-якій сфері технології [1].

Секретний винахід (корисна модель) – винахід що містить інформацію, віднесену до державної таємниці [1].

Промисловий зразок – це художнє оздоблення або естетичний компонент виробу. Зразок може містити об'ємні елементи, такі як форма або рельєф поверхні виробу, або елементи в межах однієї площини, такі як малюнок, лінії або колірне виконання [3].

Знак для товарів і послуг – це засіб індивідуалізації товару та / або послуги [5].

Об'єктом винаходу (корисної моделі), правова охорона якому (якій) надається може бути:

- продукт (пристрій, речовина, штам мікроорганізму, культура клітин рослини і тварини тощо);

- процес (спосіб), а також нове застосування відомого продукту чи процесу [1].

Об'єктом промислового зразка може бути форма, малюнок чи розфарбування або їх поєднання, які визначають зовнішній вигляд промислового виробу й призначені для задоволення естетичних та ергономічних потреб [4].

Об'єктом знака може бути будь-яке позначення або будь-яка комбінація позначень. Такими позначеннями можуть бути, зокрема, слова, у тому числі власні імена, літери, цифри, зображувальні елементи, кольори та комбінації кольорів, а також будь-яка комбінація таких позначень [5].

Особі, яка створила винахід чи корисну модель, держава видає патент, для захисту права інтелектуальної власності. Фізичні чи юридичні особи, яка створила промисловий зразок, для захисту їхніх прав Україна видає патент. Право власності на знаки для товарів і послуг засвідчується свідоцтвом.

Видача патенту та свідоцтва проводиться в місячний строк після їхньої державної реєстрації.

Подібності промислового зразка та торгової марки полягають у тому, що візуально вони можуть бути ідентичні, і часто бувають випадки, коли той самий об'єкт може бути і промисловим зразком, і знаком для товарів і послуг, а також промисловий зразок може містити у своєму складі знак для товарів і послуг або елемент знака, який належить іншій особі. Однак, незважаючи на візуальну ідентичність, ці два об'єкти інтелектуальної власності мають зовсім різне призначення та наданий державою обсяг правової охорони [6].

Строк дії патенту на винахід становить 20 років від дати подання заявки. Патент на корисну модель – різновид патенту, що видається за результатами формальної експертизи заявки [1].

Строк дії патенту на корисну модель становить 10 років від дати подання заявки [1].

Строк дії патенту на винахід, об'єктом якого є лікарський засіб, засіб захисту тварин, засіб захисту рослин тощо, використання якого потребує дозволу відповідного компетентного органу, може бути продовжено за клопотанням власника цього патенту на строк, що дорівнює періоду між датою подання заявки та датою одержання такого дозволу, але не більше ніж на 5 років [1].

Строк дії патенту на промисловий зразок становить 10 років від дати подання заявки до Патентного відомства і продовжується за клопотанням власника патенту, але не більш як на п'ять років [3].

Строк дії свідоцтва становить 10 років від дати подання заявки й продовжується за клопотанням власника свідоцтва щоразу на 10 років, за умови сплати збору [5].

Щорічно в Україні значна кількість українців подають заявки на винаходи, корисні моделі, промислові зразки, зразки для товарів і послуг. Провівши аналіз поданих заяв та отриманих патентів і сертифікатів можна дані відобразити у таблиці:

Назва/рік	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019*
Подано заявок на розгляд							
Винаходи	3132	2678	2505	2424	2444	2356	193
Корисні моделі	10152	9372	8596	9551	9105	9128	306
Промислові зразки	3778	2664	2080	2302	2249	2787	140
Знаки для товарів і послуг	24471	18796	24652	29599	26275	27328	2740
Завершено діловодство по заявкам							
Винаходи та корисні моделі	16451	14587	12855	12388	14176	13875	971
Промислові зразки	2260	2794	3200	2302	2690	2581	367
Знаки для товарів і послуг	21689	20047	19333	16163	23755	25258	2227
Зареєстровано							
Винаходи	3635	3319	3014	2813	2590	2469	226
Корисні моделі	10137	9196	8153	9044	9442	8620	738
Промислові зразки	2010	2464	2521	2469	2390	2297	267
Знаки для товарів і послуг	14981	14698	12388	13618	15248	15877	1846

* – за серпень 2019 року

Станом на 1 жовтня 2019 року (з 1992 року) до державних реєстрів внесено 571 126 охоронних документів:

- 124 957 патентів на винаходи;
- 137 092 патенти на корисні моделі;
- 40 324 патенти на промислові зразки;
- 265 590 свідоцтв на знаки для товарів і послуг з урахуванням розділених реєстрацій [7].

Порушенням прав власника запатентованого винаходу (корисної моделі), промисловий зразок, зразок для товарів і послуг є будь-яке посягання на його права.

Неюрисдикційна – передбачає дії юридичних і фізичних осіб щодо захисту своїх виключних прав на винахід (корисну модель), які здійснюються ними самостійно, без звернення в державні або інші компетентні органи. При цьому мають на увазі тільки законні способи захисту, такі, як, наприклад, повідомлення порушника про існування виключних прав і пропонування вирішення суперечки шляхом переговорів.

Юрисдикційна – передбачає діяльність уповноважених державою органів щодо захисту порушених прав або прав, що оскаржуються. Суть такої форми захисту полягає в

тому, що особа, права якої порушені неправомірними діями, може звернутися за захистом своїх прав у спеціально уповноважені державні органи – суд, Антимонопольний комітет та ін.

Цивільно-правова – найпоширеніша процедура вирішення спорів щодо виключних прав на винахід (корисну модель). Головна мета – не покарання порушника, а відновлення прав і компенсування збитків. У зв'язку із цим законодавство України встановило досить широкий спектр способів захисту:

- визнання виключного права;
- визнання недійсним договору стосовно прав на винахід (корисну модель);
- припинення дій, що порушують право;
- відновлення положення, що існувало до порушення права;
- компенсування збитків і інші способи компенсування матеріального збитку;
- компенсування морального (нематеріального) збитку;
- визнання незаконним рішення державного органа.

Підставою для притягнення порушника до цивільно-правової відповідальності є звернення власника виключних прав з позовом у суд.

Кримінально-правова процедура рішення спорів передбачає притягнення порушника до кримінальної відповідальності. Однак, щоб кваліфікувати правопорушення на винахід (корисну модель) як кримінальний злочин, необхідно, щоб йому були властиві такі ознаки даного злочинного діяння, як: повторність, здійснення дій по попередній змові групою осіб, нанесення матеріальних збитків у великих або особливо великих розмірах, здійснення подібних дій службовою особою з використанням службового становища. При цьому суб'єктивна сторона злочину характеризується умислом із прямою формою вини.

Кримінально-правова відповідальність передбачає такі види покарання, як штраф, виправні роботи, позбавлення волі, конфіскація майна.

Адміністративно-правова процедура зводиться, переважно, до звернення особи, права якого порушені, із заявою в Антимонопольний комітет України. Такий звернення можливо у випадку кваліфікації порушення прав на винахід (корисну модель) як акту недобросовісної конкуренції. Антимонопольний комітет уповноважений виносити наступні рішення:

- визнання факту недобросовісної конкуренції;
- припинення недобросовісної конкуренції;
- накладення штрафів;
- конфіскація копій виробів іншого суб'єкта господарювання (підприємця).

Рішення Антимонопольного комітету може бути оскаржене в суді [7].

Отже, процедура патентування винаходу в Україні може тривати від 3 до 5 років. Тривалість патентування за прискореною процедурою становить 1 рік.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винаходи та корисні моделі [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://me.gov.ua/Documents/Detail?lang=uk-UA&id=8b59d953-01b7-40f2-8c9c-564b48119993&title=VinakhodiTaKorisniModeli>
2. Патенти й винаходи [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.msp-patent.com.ua/ua/izobretenija.html>
3. Про інтелектуальну власність [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://patent.net.ua/intellectus/patentbureau_news/about_intellectual_property/2037/ua.html
4. Український патент [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ukrpatent.org/uk/articles/industrial>

5. Ознаки патенту [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://ukrpatent.org/uk/articles/signs>
6. Промисловий зразок і торгова марка [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.msp-patent.com.ua/ua/6-v-chem-skhodstva-i-otlichiya-promyshlennogo-obrazca-i-torgovojj-marki.html>
7. Захист інтелектуальної власності [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.intellect.ua/ukr/patent/info/protection>

УДК 343.971

КРИМІНОЛОГІЧНА ХАРАКТЕРИСТИКА НАСИЛЬНИЦЬКИХ ЗЛОЧИНІВ

**Ткаченко Ірина Миколаївна,
старший викладач кафедри
права та соціально-економічних
дисциплін,
Кіровоградський інститут
розвитку людини**

У статті представлені охарактеризовані кримінологічно-правова характеристика насильницьких злочинів, що вчиняються на території України. Розкрито кримінальну та кримінологічну класифікацію даної категорії злочинів.

Ключові слова: насильницькі злочини, кримінологічна характеристика, розбій, грабіж, хуліганство, тілесні ушкодження, умисні вбивства.

Актуальність та мета дослідження. Насильницька злочинність – це глобальна проблема сучасності. З розвитком суспільних відносин насильницька злочинність набуває нових, більш небезпечних проявів. Негативні наслідки насильницької злочинності виходять далеко за межі сукупної шкоди внаслідок скоєння насильницьких злочинів. Здебільшого практично неможливо відшкодувати заподіяну шкоду, адже вона стосується найважливішої соціальної цінності – життя та здоров'я особи. Тому у демократичних суспільствах протидія насильницькій злочинності розглядається як першочергове завдання правоохоронних органів. Реалії сьогодення в Україні вказують на нагальність потреби оптимізації механізмів протидії насильницьким злочинним посяганням.

Стан дослідження проблеми. Проблематика насильницької злочинності досліджувалась у багатьох наукових працях С. М. Абельцева, Ю. М. Антоняна, М. І. Бажанова, Р. А. Базарова, В. І. Борисова, С. В. Бородин, М. Ю. Валуйської, В. В. Голіни, Б. М. Головкина, П. І. Гришаєва.

Мета полягає в дослідженні кримінологічних особливостей насильницьких злочинів, що вчиняються на території України.

Значну частину насильницьких злочинів становлять умисні вбивства, умисне заподіяння шкоди здоров'ю, катування, зґвалтування, розбій, грабежі та поєднане з насильством хуліганство, їхній рівень, структура й динаміка характеризують насильницьку злочинність загалом.

Виклад основного матеріалу. Насильницькі злочини – це злочини, спрямовані на заподіяння шкоди певній особі чи суспільству шляхом застосування фізичного чи

психічного насильства щодо неї безпосередньо чи щодо інших осіб або речей, які мають для неї значення.

Насильницькі злочини можна поділити на наступні групи:

1. Злочини проти життя, здоров'я, статевої свободи, честі, гідності, волі, що вчиняються шляхом фізичного чи психічного насильства: вбивства, доведення до самовбивства, тілесні ушкодження, побої і мордування, погроза вбивством, зґвалтування, мужолозтво, незаконне позбавлення свободи, захват заручників, наклеп, образа та інші злочини.

2. Корисливі насильницькі злочини: бандитизм, розбій, грабіж, вимогательство.

3. Насильницькі посягання на державу, громадську безпеку, громадський порядок і порядок управління: терористичні акти і диверсії, пов'язані з загибеллю людей чи спричиненням шкоди здоров'ю, хуліганство, посягання на життя посадових осіб, опір представникам влади, а також інші насильницькі дії і погрози щодо посадових осіб [1].

Основою об'єднання цих злочинних діянь у кримінологічно значущу групу є такі критерії: спосіб дій злочинця – фізичне насильство над особою, спроба чи погроза його застосування; форма вини – умисел; об'єкт посягання – фізична особа.

В 70-80 роки в кримінологічній характеристиці насильницьких злочинів підкреслювався їх побутовий характер. У 90-і р.р., в роки розпаду тоталітарної системи і соціальної кризи суттєво змінилась мотивація кримінального насильства. Збільшилась доля насильницьких злочинів з корисливою мотивацією, поширення набувають вбивства «на замовлення».

Кожне третє вбивство вчиняється з корисливих спонукань, «побутові» вбивства складають біля 35%, з помсти – 12%, з ревності – 8%, з хуліганських мотивів – 2%, на сексуальному ґрунті – 1-2%. Застосування вогнепальної зброї для вбивства частішає з кожним роком і становить сьогодні біля 20%. Біля 60% вбивств вчиняється в стані сп'яніння. Майже 5% вбивць – неповнолітні [1].

Аналіз структурних змін насильницької злочинності свідчить про підвищення ступеня суспільної небезпечності деяких категорій насильницьких злочинів. Зросла тяжкість заподіюваних ними наслідків. Збільшується частка організованих, заздалегідь підготовлених злочинів, які вирізняються особливою зухвалістю, витонченістю, жорстокістю. Серед насильницьких злочинців збільшується частка рецидивістів. У 2004 р. питома вага рецидивістів, які вчинили умисні вбивства, становила 17 %, з них у складі групи – 24,4 %; розбої -28,9 %; грабежі – 20, 3 %; умисні тяжкі тілесні ушкодження -14,6 %.

Відзначається збільшення частки злочинців, які мають патологічні відхилення в психіці, що не виключають осудності (дебільність, органічні захворювання центральної нервової системи, психопатії, сексуальні відхилення). Це значною мірою пов'язано з процесами поширення алкоголізму та наркоманії.

Більшість осіб, які вчиняють насильницькі злочини й хуліганські дії, – чоловіки (90-93 %). Це пояснюється соціальними ролями, характерними для чоловіків і жінок, психофізичними особливостями статі. Для поведінки чоловіків під час дозвілля більш характерні випадкові компанії, зловживання алкоголем, що часто створює конфліктні ситуації, які переростають у бійки.

Звертає на себе увагу молодий вік грабіжників і бандитів: неповнолітні – 25,2 %, особи у віці 18-25 років – 32 %, 26 – 35 років – 34,8 %, старші 35 років – 8 %. Виходить, понад 90 % здирників та розбійників – особи, не старше 35 років. За родом своїх занять це робітники (близько 28 %), учні (11-4 %), службовці (2,8 %). Майже 40 % становлять, не зайняті ні роботою, ні навчанням. Є підстави вважати, що остання категорія збільшуватиметься із зростанням безробіття.

Кримінологічні дослідження дозволили визначити три основні типи насильницьких злочинців.

До першого з них відносяться особи з чітко вираженою агресивно-насильницькою антисоціальною спрямованістю. Йдеться про тих, хто орієнтований на поведінку, небезпечну для життя і здоров'я інших людей. Їм властиві негативно зневажливе ставлення до особи, її найважливіших благ, переконаність у допустимості насильницьких засобів вирішення конфліктів. Посягання на життя чи здоров'я людини є для них ланкою в ланцюзі постійних актів агресивної поведінки в різних ситуаціях. Такий поведінковий стереотип – результат глибокої деформації їхньої особи, специфічний продукт егоцентричної орієнтації. У загальному числі засуджених за насильницькі злочини ці особи становлять близько половини.

До другого типу належать злочинці, що характеризуються в цілому негативно, припускали й раніше різні правопорушення, але спрямованість яких на вчинення посягань проти особи явно не виражена. Насильницький злочин виступає як засіб заволодіння певними цінностями, в ім'я яких приносяться в жертву блага іншої людини. Цей тип насильницьких злочинців можна назвати «проміжним», і він становить 20 %.

До третього типу відносяться так звані ситуаційні або випадкові злочинці, тобто ті, які до злочину характеризувалися позитивно чи нейтрально, а саме посягання вчинили під впливом несприятливої життєвої ситуації. У їх поведінці відсутні ознаки, властиві представникам двох попередніх типів. Вони застосовують насильство в якості реакції на ситуацію, що сприймається ними як гостро конфліктна. Серед насильницьких злочинців такі особи становлять приблизно 30 % [2].

У Законі України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» визначено зміст поняття так званого «домашнього насильства», а також можливих форм його проявів [3, ст. 3]. Поняття домашнього насильства, що закріплене у положеннях даного Закону України, окреслено сукупністю таких формальних ознак: – насильницькі діяння (дії, бездіяльність) чи погрози їх вчинення; – специфічний характер насильства (фізичне, сексуальне, психологічне, економічне); – місце (середовище) вчинення (осередок сім'ї, родини, їх місце проживання); – наявність родинного зв'язку між кривдником та потерпілою особою [4, с. 248].

Причиною насильницької злочинності, – згідно з культуроцентричною концепцією злочинності, – є відсутність у особи належного рівня культури відносин з іншими людьми, що проявляється у вигляді неповаги до фізичної і психічної недоторканості людини.

Умовами, що сприяють насильницькій злочинності є: недостатня ефективність правоохоронної діяльності держави, а також урбанізація, недоліки сімейного виховання, аномалії психіки, алкоголізація, пропаганда культу насильства у засобах масової інформації та інші фактори.

Основним засобом протидії насильницькій злочинності є сприяння формуванню у особи такої культури взаємовідносин між людьми, котра проявлялась би у повазі до фізичної і психічної недоторканості людини, визнанні її найвищою цінністю у суспільстві.

Як свідчить історичний досвід необхідними умовами для формування такої культури є: по-перше, розвиток цивілізованого ринку, котрий має властивість культуризувати життя людей; по-друге, релігійне і натуралістичне просвітництво. Вказані фактори здатні усувати причину насильницької злочинності.

Для усунення умов, що сприяють насильницькій злочинності необхідно вдосконалювати правоохоронну діяльність держави, зменшувати негативні наслідки урбанізації, вдосконалювати сімейне виховання, забезпечувати психічне здоров'я населення, протистояти алкоголізації, пропаганді жорстокості у засобах масової інформації і таке інше.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Електронні ресурси для навчання: <https://studfiles.net/preview/5455632>
2. Електронні ресурси для навчання: <https://studopedia.org/6-115632.html>
3. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7 грудня 2017 р. № 2229-VIII. Відомості Верховної Ради України. 2018. – № 5. – Ст. 35.
4. Гумін О. М. Зміст поняття насильницької злочинності / О. М. Гумін, С. В. Якімова. // Підприємництво, господарство і право. – 2018. – №9. – С. 247–250.
5. Корнякова Т.В. Кримінологія: Навчальний посібник для підготовки до екзаменів / Т.В. Корнякова, Н.С. Юзікова. – Дніпропетровськ, 2015. – 100с.

УДК 346.22

ЗДІЙСНЕННЯ ПУБЛІЧНИХ ЗАКУПІВЕЛЬ

**Токар Анна Олександрівна,
юрисконсульт військової частини А1840
м. Кропивницький**

Розглянуто актуальні проблеми системи публічних закупівель України та напрями вдосконалення вітчизняного законодавства. Проаналізовано підвищення прозорості і доступності системи закупівель, забезпечення надійності, економічної ефективності та еластичності системи публічних закупівель після впровадження системи «Прозорро».

Ключові слова: *публічні закупівлі, система «Прозорро», тендери, державне замовлення.*

За останні роки законодавство про державні/публічні закупівлі постійно змінювалося. До Закону про держзакупівлі у редакції 2010 року і до його заміни новою редакцією у 2014 році було внесено зміни більше 20 разів, переважно пов'язані з додаванням нових винятків, і той закон у декількох різних аспектах не відповідав законодавству та практиці Європейського Союзу щодо закупівель.

Новий Закон України «Про публічні закупівлі» (надалі – Закон) було схвалено Верховною Радою України 15 грудня 2015 року, на основі його відбувся поступовий перехід на проведення закупівель з паперового на електронний режим починаючи з 01 квітня 2016 року (для замовників центральних органів виконавчої влади та підприємств з окремих сфер господарської діяльності) та з 01 серпня 2016 року (для всіх інших замовників). Система електронних закупівель вважається інструментом, що підвищує підзвітність та прозорість у сфері публічного управління та адміністрування, зменшує рівень корупції під час здійснення закупівель та поліпшує бізнес-клімат в державі. Система G-cloud дає змогу швидко та безперешкодно відстежувати інформацію про діяльність контрагентів на ринку публічних закупівель, мати перелік відкритих тендерів та працювати на конкурентному ринку закупівель. Створення такої системи здійснювалося для економії бюджетних коштів та сприяння добросовісній конкуренції серед учасників тендерних закупівель за державні кошти [4].

Упровадження системи здійснювалося в тестовому режимі, як пілотний проект, що дало змогу проігнорувати значні ризики. А сформовані корупційні схеми досить важко подолати навіть імплементуючи, здавалося б, абсолютно прозорі інструменти впливу. Отже, дослідження, що пов'язані роботою у сфері здійсненні публічних електронних

закупівель, є актуальними та важливими для оновлення системи, виявлення та виправлення її недоліків, що необхідні в системі закупівель в Україні.

Незважаючи на велику актуальність проблематики, на академічному рівні публічні закупівлі досліджено недостатньо. Теоретичні аспекти організації публічних та приватних закупівель, оцінки їх ефективності досліджували О.С. Мельников [5], Д. Є. Мартинович та інші науковці. Розглянули основні причини корупційних явищ у сфері публічних закупівель та запропонували заходи щодо їх подолання О. С. Мельников [6], Г. С. Севостьянова [8], Л. Ю. Гальчинський [3], А. А. Дудар [4]. Дослідження надійності системи публічних закупівель проводили М. П. Галушак, О. Я. Галушак [2], М.С. Письменна. Утім, враховуючи динамічні зміни закупівельного законодавства, ця сфера потребує постійного вивчення.

Метою статті є визначення найбільш важливих проблем сфери публічних закупівель України та напрямів удосконалення вітчизняного законодавства у цій сфері.

В Україні перехід на електронну систему «Прозорро» було здійснено в 2016 р. за сприяння громадської організації «Трансперенсі Інтернешнл Україна». Реформа системи закупівель здійснювалася для досягнення п'яти основних цілей: зниження корупції, підвищення прозорості і доступності системи закупівель, забезпечення надійності системи, ефективності витрат та еластичності [4].

Описуючи систему «Прозорро», варто зазначити, що вона функціонує на основі підходу гібридної хмари. Існує центральний веб-портал «Прозорро» з питань закупівель, що містить модуль електронного аукціону та центральну базу даних, розміщену на хмарному сервері. До центрального веб-порталу спочатку було підключено сім, а зараз 19 авторизованих електронних майданчиків.

Головним принципом системи «Прозорро» стало те, що «всі бачать все». Система дозволяє кожному стежити за тим, як проходять тендери за різними процедурами. «Прозорро» надає можливість бачити повну інформацію про процес ведення торгів. Безперечно, функціонування «Прозорро» має низку переваг, а саме:

- велика кількість тендерів, у тому числі тих, що проводяться державними та комунальними підприємствами, стала більш доступною для бізнесу (малого та середнього), зокрема іноземного, що спростило доступ держави до якісної продукції;
- завдяки вільному доступу учасників до участі в закупівлі збільшилася конкуренція;
- учасники та інші зацікавлені особи отримали можливість слідкувати за процесом закупівлі;
- розширилась можливість учасників щодо оскарження процедури проведення тендеру.

За два роки функціонування «Прозорро» як обов'язкової системи для всіх закупівель, що перевищують порогові значення відповідно до ч. 1 ст. 2 Закону, ця система дозволила підвищити рівень коштів, заощаджених в результаті проведення аукціонів, забезпечила можливість викриття порушень та зловживань, до яких вдаються замовники та учасники закупівель, для перемоги у тендері «потрібного» учасника.

Кожен електронний майданчик забезпечує реєстрацію замовників та учасників закупівель, автоматичне розміщення, отримання і передання інформації та документів під час проведення процедур закупівель [3]. Замовники та учасники у сфері публічних закупівель можуть змінювати інформацію та документи з питань закупівель лише через авторизовані електронні майданчики. При цьому здійснювати моніторинг публічних закупівель можливо в межах будь-якого елемента електронної системи закупівель, і, як наголошується модераторами системи, на майданчиках, і на центральному веб-порталі інформація публікується одночасно, що дає змогу на будь-якому рівні системи бачити однакові публікації з питань закупівель.

В ідеалі завдяки підходу гібридної хмари для учасників не має різниці, з якою площадкою працювати, оскільки всюди вони отримають однакову інформацію. Але для

реалій України це не відповідає дійсності. Хоча майданчики й зобов'язані робити сповіщення за категоріями торгів, обраних користувачами під час реєстрації на майданчику, на практиці в розсилках міститься не повний перелік закупівель. Тому й змушені потенційні учасники торгів реєструватися на декількох майданчиках, щоб отримати більш повну та комплексну інформацію відповідно до оголошених закупівель. Така ситуація виникає, перш за все, через відсутність законодавчого регулювання у сфері клієнтської підтримки закупівель та вимог до форми і до організації наповнення сайтів, що потенційно може призводити до корупційних дій. І оскільки законодавчо не врегульовані питання підтримки учасників закупівель акредитованими майданчиками, то й можливі випадки надсилання інформації не всім користувачам майданчиків або ж її надсилання не в повному обсязі. Деякі майданчики орієнтуються на конкретних клієнтів та на конкретні угоди. Підозрілим може видатися й те, що розсилки на одному й тому майданчику можуть здійснюватися від різних адресатів. Також через неврегульованість частоти розсилок, їх наповнення менеджер майданчику може не справлятися з усіма розсилками, особливо за умови, що на день реєструється декілька тисяч заявок.

Але й самостійне відслідковування учасниками оголошень за тендерами на акредитованих майданчиках не завжди вирішує питання пошуку закупівель, оскільки під час фільтрування можуть висвітлюватися не всі оголошення. Система фільтрів не однакова для майданчиків, і результати пошуку відрізняються під час використання різних електронних систем. Порівнявши кількість відфільтрованих за ключовими словами оголошень про закупівлі на центральній базі даних та на обраних авторизованих електронних майданчиках.

На захисті конкуренції у процесі публічних закупівель стоїть низка принципів, визначених ст. 3 Закону. Одним з таких принципів є принцип недискримінації учасників. Його суть полягає в тому, що встановлюються рівні умови участі у процедурах закупівель для вітчизняних та іноземних учасників всіх форм власності та організаційно-правових форм. При цьому замовнику забороняється вдаватися до дій, які можуть дискримінувати потенційних учасників закупівлі [8].

Відповідно до Закону, замовник може встановити один або кілька кваліфікаційних критеріїв:

- наявність обладнання та матеріально-технічної бази;
- наявність працівників відповідної кваліфікації, які мають необхідні знання та досвід;
- наявність документально підтвердженого досвіду виконання аналогічного договору.

Крім того, що замовник може відхилити тендерну пропозицію на підставі невідповідності кваліфікаційним критеріям, він має низку додаткових підстав для відхилення пропозицій учасників (наприклад, заборгованість за податками, притягнення до відповідальності за корупційні або пов'язані з корупцією правопорушення тощо).

Випадки порушення принципу недискримінації не є поодинокими, про що свідчить практика Антимонопольного комітету України як Постійно діючої адміністративної колегії Антимонопольного комітету України з розгляду скарг про порушення законодавства у сфері публічних закупівель. Досить часто замовники, переслідуючи мету закупити якісний товар за найбільш вигідною ціною, встановлюють жорсткі умови для учасників та предмету закупівлі, що призводить до обмеження конкуренції під час проведення закупівлі. Нерідко жорсткість встановлених кваліфікаційних критеріїв може вказувати на те, що замовник намагається забезпечити перемогу конкретного учасника в закупівлі. Система «Прозорро» не може вирішити цю проблему, а забезпечує лише відкритість та наочність такого дискримінаційного підходу. Засобом захисту своїх прав учасниками є можливість їх звернення зі скаргою до Колегії АМК України щодо внесення змін до тендерної документації. Колегія АМК України визнає порушення замовником принципу недискримінації та зобов'язує його вносити зміни до тендерної документації

або скасовувати закупівлю. Непоодинокими є випадки відхилення тендерних пропозицій учасників через невідповідність вимогам з формальних причин або відхилення пропозицій одних учасників та допущення до торгів учасників з аналогічними порушеннями.

Прикладом може слугувати скарга учасника закупівлі, тендерну пропозицію якого було відхилено через те, що вона не відповідала вимогам тендерної документації, а саме через не зазначення строку дії тендерної пропозиції, інформації щодо вартості складових частин (систем) та матеріалів. Колегія АМК України визнала правомірність відхилення тендерної пропозиції скаржника, проте у процесі розгляду перевірила також тендерну пропозицію переможця, яка фактично містила аналогічне порушення щодо строку дії та була подана у форматі, який не відповідав вимогам, але все одно була допущена до торгів. Колегія АМК України зобов'язала замовника скасувати процедуру закупівлі.

Яскравим прикладом виступають численні закупівлі Міністерства оборони України, які блокуються шляхом подання учасниками скарг учасників до Колегії АМК України. Здебільшого скарги подаються одними й тими ж учасниками. Такі скарги посилюються у скаргах на дрібні недоліки пропозицій інших учасників або тендерної документації, що мають, на їхню думку, дискримінаційний характер. Проведення закупівлі, згідно з процедурою, блокується на період оскарження. У таких випадках скарги діють відповідно до законодавства та використовують своє право на оскарження. Проте зрозумілим залишається той факт, що такі дії є зловживанням і проводяться з метою зірвати проведення тендеру в інтересах певних учасників ринку.

Найчастіше для закупівель такі дії учасників є згубними. Оскільки затягування тендерів призводить лише до зриву планів здійснення закупівлі в поточному році.

Підсумовуючи, варто зазначити використання системи публічних електронних закупівель має очевидні переваги. Для бізнесу становиться більш доступною участь у закупівлях, а за рахунок публічності процесу проведення закупівель збільшується їх конкурентність та прозорість. Перехід із централізованої на децентралізовану систему закупівель поліпшив її гнучкість та еластичність, дав змогу зменшити ризики доступу до бази закупівель. Проте є й недоліки. Децентралізована система закупівель в Україні уможливорює значні відмінності у фільтруванні та надсиланні оголошень про закупівлі учасникам, що зареєстровані на різних майданчиках.

Через законодавчу неузгодженість питань клієнтської підтримки закупівель та вимог до майданчиків із цієї позиції виникають різні та не однакові можливості для учасників закупівель, що погіршує конкуренцію на ринку закупівель. Окрім того, прозорість у сфері публічних закупівель не забезпечує відсутність порушень процедури, а питання про дискримінацію учасників торгів є предметом великої кількості оскаржень. При цьому досить часто дискримінаційні вимоги встановлюються замовниками не з мотивів недобросовісного ведення закупівлі, а через бажання уникнути ризику саме недобросовісності з боку учасників. З метою уникнення зайвих затягувань торгів через процедуру оскарження, замовникам слід більш виважено підходити до складання тендерної документації та кваліфікаційних вимог, а також до оцінки тендерних пропозицій. Учасникам закупівель, які оскаржують дії/бездіяльність замовника, необхідно обґрунтовувати й доводити фактичне порушення принципу недискримінації та наявність причинно-наслідкового зв'язку між діями замовника і порушенням прав скаржника.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про публічні закупівлі» від 25 грудня 2015 року № 922-VIII [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/922-19>.
2. Галушак М. П., Галушак О. Я. Практичні аспекти реформи державних (публічних) закупівель в Україні / М. П. Галушак, О. Я. Галушак // Тенденції розвитку маркетингу в

умовах економічних трансформацій ; за ред. проф. Р. В. Федоровича. – Тернопіль : Шпак В. Б., 2017. – 303 с.

3. Гальчинський Л. Ю. Оцінка функціонування електронної системи «Prozorro» як інструмента державних закупівель / Л. Ю. Гальчинський // Актуальні проблеми економіки та управління: збірник наукових праць молодих вчених. – 2017. – № 11 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ape.fmm.kpi.ua/article/view/102574/97652>.

4. Дудар А. А. Впровадження системи електронних закупівель «Prozorro» / А.А. Дудар // Європейська інтеграція в контексті світових глобалізаційних процесів : матеріали наук.-практ. конф. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.oridu.odessa.ua/9/buk/new_05_05_17.pdf#page=94.

5. Мельников О. С. Особливості публічних закупівель як об'єкта державного регулювання економіки / О. С. Мельников // Теорія та практика державного управління. – 2016. – Вип. 1. – С. 129–135.

6. Мельников О. С. Шляхи протидії корупції у сфері державних закупівель / О.С. Мельников // Актуальні проблеми державного управління. – 2016. – № 1. – С. 44–49.

7. Олефір А. О. До проблеми правового регулювання публічних закупівель / А.О. Олефір // Медичне право. – 2016. – № 2 (18). – С. 44–54.

8. Письменна М. С. Реалізація принципів прозорості та підзвітності в умовах ризик-орієнтованого аудиту електронної системи закупівель / М.С. Письменна // Вісник ЖДТУ. Серія: Економічні науки. – 2017. № 3 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://eztuir.ztu.edu.ua/handle/123456789/7164>.

9. Севостьянова Г. С. Сучасний стан нормативно-правового забезпечення публічних закупівель в Україні / Г. С. Севостьянова // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Міжнародні економічні відносини та світове господарство. – 2016. – Вип. 10(2). – С. 91–96.

УДК 349.22:331

ТРУДОВИЙ КОДЕКС: ЗМІНИ, ЩО ЧЕКАЮТЬ НА РОБОТОДАВЦЯ ТА ПРАЦІВНИКА

**Трегубенко Марина Юріївна,
старший викладач кафедри
права та соціально-економічних дисциплін,
Кіровоградський інститут розвитку
людини**

У статті досліджено питання щодо змін, які планується внести до трудового законодавства у 2020 році. Виділено особливості нового трудового кодексу та визначено позитивні та негативні сторони змін, які пропонуються у ньому.

Ключові слова: Трудовий кодекс, збільшення щорічної відпустки, соціальний захист жінок, гендерна рівність, соціальний діалог.

Актуальність та мета дослідження. Україна давно потребує нового трудового законодавства, що визначить основні принципи правового регулювання трудових відносин. Це необхідно для того, щоб замінити Кодекс законів про працю, прийнятий ще у 1971 році. Новий трудовий кодекс народжується досить довго – законопроект №1658 від

27.12.2014 року після того, як був прийнятий у першому читанні, роками доопрацьовується робочою групою. 29.08.2019 року було зареєстровано новий законопроект №0955, який повинен був розглядатися 10.09.2019 року, але був знятий з розгляду.

Якщо проект Трудового кодексу все ж незабаром набуде чинності, то, мабуть, багатьох цікавитимуть зміни, які він принесе працівнику і роботодавцю.

Мета статті – аналіз змін, які планується внести до чинного трудового законодавства, а саме прийняття нового Трудового кодексу. Аналіз недоліків законодавчого регулювання, та на цій основі пошук шляхів подолання вказаних проблем.

Огляд наукових праць і проблем. Питанню внесення змін до Кодексу законів про працю України та зміни трудового законодавства нашої держави в цілому приділяється увага в працях М. Бойка, Н. Болотіної, О. Мірошніченка, П. Пилипенка, В. Теліпка та інших.

Виклад основного матеріалу.

У 2019 році питання зміни трудового законодавства знову було підняте в стінах Верховної Ради України. Воно відіграє гадзвичайну роль для нашої держави, оскільки, по-перше, досягнення сталого економічного розвитку вимагає забезпечення нормальних відносин між роботодавцем та працівником, де не будуть порушуватися їх права. По-друге, Україна та ЄС домовилися посилювати діалог та співробітництво для реалізації політики зайнятості та забезпечення гідної праці.

Мова йде про безпечні та здорові умови праці, соціальний діалог, соціальний захист, соціальне залучення, гендерну рівність та недискримінацію.

Чи можна досягнути економічного процвітання, якщо будуть задовольнятися лише інтереси роботодавців, а потреби найманих працівників будуть на другому плані? Потрібен баланс інтересів.[4]

Перейдімо до змін, які будуть внесені після прийняття Трудового кодексу. Почнемо із визначення поняття працівника та вікового цензу. У КЗпП України зазначено, що працівником може бути особа, яка досягла шістнадцятирічного віку, з дозволу батьків – п'ятнадцятирічного, а в період канікул та з дозволу батьків – з чотирнадцяти років.[2] У проекті Трудового кодексу п.5 статті 19 визначена ще одна категорія працівників: « В організаціях кінематографії, театральних, концертно-видовищних та інших творчих організаціях дозволяється за письмовою згодою одного з батьків або особи, яка їх замінює, приймати на роботу осіб, які не досягли чотирнадцятирічного віку, для участі в концертах, виставах, інших заходах, а також у створенні кінофільмів або інших творів мистецтва, якщо це не завдає шкоди їхньому здоров'ю, моральному розвитку і процесу навчання. У таких випадках прийняття на роботу допускається виключно за умови письмового погодження умов та оплати праці роботодавцем з одним із батьків або з особою, яка їх замінює» [5]. Проте, потрібно зазначити, що не визначено питання робочого часу такої категорії працівників, їх гарантії та умови праці загалом.

Наступне нововведення Трудового кодексу стосується того, що працедавці зможуть цілком законно слідкувати за робочим процесом своїх підлеглих, використовуючи відеорекамери, диктофони та інші технічні засоби, — що правда, лише після попередження. Відповідно до статті 29 «Роботодавець має право контролювати виконання працівниками трудових обов'язків, у тому числі з використанням технічних засобів, якщо це зумовлено особливостями виробництва, на умовах, визначених колективним договором, з обов'язковим письмовим попередженням працівників до початку застосування таких засобів. Під час здійснення контролю не допускаються дії, що принижують честь і гідність або порушують інші права працівників» [5].

Але видається дуже сумнівним те, що це якимось чином вплине на ситуацію. Крім того, роботодавці зможуть відслідковувати, хто і за яким призначенням використовує

офісні комп'ютери. Утім, новий проект кодексу передбачає такий контроль з боку роботодавця тільки у випадках, зумовлених «особливостями виробництва». Проте чіткого визначення поняття «особливості виробництва» автори вирішили не надавати, що може стати підґрунтям для зловживань та психологічного тиску на працівника з боку роботодавця.

У ЗМІ поширювалась інформація про збільшення тривалості робочого тижня з 40-ка годин до 48-ми. Проте це тільки плітки. Проектом Трудового кодексу залишено норму 40 годин на тиждень.

Також необхідно вказати назміну, яка стосується форми трудового договору. У КЗпПУ було визначено, що трудовий договір укладається, як правило, у письмовій формі. Відповідно до статті 33. ТК «Трудовий договір укладається в письмовій формі у двох примірниках, які мають однакову юридичну силу. Один примірник трудового договору передається працівнику, другий зберігається у роботодавця. Зміни до трудового договору оформлюються в такому самому порядку» [5]. На нашу думку, це є позитивним моментом, адже раніше роботодавець мав можливість заключати усний трудовий договір, що ускладнювало працівнику можливість звернення до суду за захистом своїх прав.

Наступне нововведення стосується легалізації роботи вдома. Така організація роботи на деяких підприємствах фактично існувала і раніше, але не була врегульована законом. У нинішньому проекті передбачено, що «під час укладання трудового договору або пізніше, сторони можуть домовитися про виконання працівником роботи вдома (надомну працю), якщо він має для цього необхідні умови, що відповідають вимогам охорони праці, пожежної безпеки і санітарії» [3].

Також, якщо роботодавець невчасно виплачуватиме своїм працівникам зарплату, гарантійні або компенсаційні виплати, то він змушений буде сплатити їм пеню. Розмір такої компенсації залежатиме від подвійної ставки НБУ у розрахунку на рік за кожний день затримки. А отже, роботодавець повинен буде сплатити працівникам всю заборговану зарплату з урахуванням індексу інфляції за весь час прострочення, а також проценти річних від протермінованої суми.

Приємним покращенням для працівників буде збільшення тривалості щорічної оплачуваної відпустки. Згідно з проектом Трудового кодексу статтею 173 визначено, що «щорічна основна трудова відпустка встановлюється тривалістю не менш як 28 календарних днів за кожний робочий рік» [5]. Крім того, залишаються і незмінні дні державних і релігійних свят, в які не доведеться працювати.

Також потрібно зазначити, що Трудовим кодексом передбачено збільшення днів відпустки без збереження заробітної плати, яка надається за згодою сторін. Ця кількість збільшується до 30-ти днів. На нашу думку, це може бути можливістю для роботодавця «відправляти» працівника у відпустку, а отже заощаджувати кошти.

Проект кодексу містить не суттєві, але все ж таки позитивні норми вдосконалення трудового законодавства. Водночас окремі положення цього проекту є суперечливими і однозначно потребують доопрацювання. Взагалі ухвалення ТКУ жодним чином не повинно обмежувати ті права громадян, які вони вже мають. Новий кодекс має бути ухвалений лише після громадського обговорення, наукової експертизи та врахування пропозицій профспілок. Проте цього, на жаль, досі не зроблено.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Золотухіна Л. О. Питання щодо прийняття нового трудового кодексу України / Л.О. Золотухіна; Сфера дії трудового права та права соціального забезпечення : Матеріали V Всеукраїнської наук.-практ. конф. – 2016. – с. 161-163. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://univd.edu.ua/science-issue/issue/227>.

2. Кодекс законів про працю України №322-від10.12.71//відомості верховної ради.–1971.–№50.–ст.375.

3. Новий трудовий кодекс: в ньому збільшено відпустку і більше причин для звільнення: [електронний ресурс]. – режим доступу: <https://konkurent.in.ua/publication/41975/noviy-trudoviy-kodeks-v-nomu-zbilsheno-vidпустку-i-bilshe-prichin-dlya-zviltennya/>.

4. Новий Трудовий кодекс: які зміни він принесе працівнику і працедавцю? [електронний ресурс]. – режим доступу:https://zik.ua/news/2018/04/10/novyy_trudovyy_kodeks_yaki_zminy_vin_prynese_pratsivnyku_i_pratsedavtsyu_1301563

5. Проект трудового кодексу України: [електронний ресурс]. – режим доступу:https://hrliga.com/docs/Trudovoy_kodeks-1658_3.htm.

УДК 347.65.68

ЗАПОВІТ МІЛЕНІАЛА ЯК ПРЕДСТАВНИКА ПОКОЛІННЯ Y, РЕАЛІЇ ІНФОРМАТИЗАЦІЇ СУСПІЛЬСТВА ХХІ СТОЛІТТЯ: ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ.

Наталія Михайлівна Ротар,
старший викладач кафедри
права та соціально-економічних
дисциплін,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

У статті описані юридичні аспекти функціонування заповіту міленіала як представника покоління Y, реалії інформатизації суспільства ХХІ століття, схарактеризовано особливості міленіалів у прийнятті ними важливих рішень, описано шляхи висвітлення міленіалами власних рішень.

Ключові слова: заповіт, міленіал, нове покоління, інформатизація, юридичні аспекти інформатизації.

Актуальність та мета дослідження. Кожне покоління має свої унікальні особливості. Останніми роками дослідники ринку та культури займалися вивченням покоління міленіалів, і тільки-но, здавалося б, все з ними стало зрозуміло, як повноліття почали досягати представники так званого покоління Z, яке (за деякими даними) навіть почало виходити на ринок праці. Чим відрізняються сучасні підлітки від минулого покоління та чому взагалі про це так багато говорять?

Як пояснює дослідницький центр Pew Research Centre, розмежування між різними поколіннями за чіткими роками – це лише приблизний орієнтир. Думки дослідників щодо чітких дат переходу від одного покоління в інше дещо різняться. Людей, які народилися ще перед Першою світовою війною, прийнято відносити до так званого Lost Generation, або ж «Втраченого покоління». «Найвеличніше покоління» (G.I. Generation) – це ті, хто народився після 1900 року і стали свідками Другої світової. Із 1928-го до 1945-го народилося Silent Generation, або ж «Тихе покоління», також відоме як традиціоналісти.

Різні концепції та підходи до тлумачення покоління Y досліджувалися К.Амосова, З.Рубене, С.Місько, В.Оржеховською, Г. Старшенбаум.

Із кінця 1940-х до 1964 року почало з'являтися покоління так званих «Бебі-бумерів». Пізніше, у період між 1965 та 1980 роками з'явилося покоління X, а одразу

після нього прийшли міленіали, також відомі як покоління Y, яке народилося між 1981 та 1994-2000 роками. Наймолодше покоління сьогодення – це покоління Z (iGeneration, постміленіали), яке почало народжуватися в період між 1995 та 2000 роками, хоча консенсусу щодо чітких років серед експертів наразі немає.

Типовий спадок українського покоління X виглядає таким чином: квартира у багатоповерхівці, автомобіль, банківський депозит. Їхні діти – покоління Y (назвемо їх міленіалами) мають інші принципи, цінності, а також активи, які вони створюють за життя та які залишать після смерті.

Сукупність означених факторів визначили актуальність теми статті.

Мета статті – дослідити проблематику майнових та немайнових прав при спадкуванні міленіалів як представників покоління у, реалії інформатизації суспільств.

Огляд наукових праць з проблеми. Особливості покоління міленіалів

К. Амосова, З. Рубене, С. Місько, В. Оржеховською, Г. Старшенбаум.

Найбільшою цінністю для «міленіалів» за словами К. Амосова – є контроль над власним життям, часом і роботою. Вони вважають за краще працювати в команді, є гарними комунікаторами, випромінюють упевненість в собі та природньо поєднують оптимізм з реалізмом. В наслідок чого, ключові культурні меседжі наших теперішніх студентів і магістрів, які значною мірою формують їхній стиль щодо навчання:

- «я не можу зробити нічого поганого»;
- «я – особливий»;
- «будь собою»;
- «будь щасливим, радій життю»;
- «будь милим (nice)»;
- «вір у себе» [1].

Рубене З. зазначає що, багато хто вважає, що покоління міленіалів, яке журнал Time свого часу назвав поколінням «Я!Я!Я!», має абсолютно інакше світосприйняття та добре знайоме з цифровими технологіями, які набули широкого розповсюдження саме після їх народження [5].

Виклад основного матеріалу.

Міленіали – це покоління має декілька особливостей. Перша — імпульсивність. З цим пов'язана любов до подорожей, зміни обставин, місця роботи та проживання. Саме тому вони надають перевагу орендованому житлу, а не купівлі власного.

Другою особливістю є більш спокійне ставлення до накопичення грошей. Це не пов'язано з тим, що міленіали їх мало заробляли. Питання полягає у розставленні пріоритетів. Подорожі, харчування переважно у ресторанах, гаджети дуже впливають на стан банківського рахунку. Виходить, що свого житла немає, банківські рахунки пусті. Що ж тоді може залишитися спадкоємцям міленіала після його смерті?

Активи міленіалів

Залишиться те, над чим міленіал працював протягом життя: блог на ютубі та 3 млн підписників, акаунт в онлайн-грі з «фаршированими» танками останньої моделі, онлайн-бібліотека музики та фільмів, а також адреса і пароль від крипто-гаманця (адже саме там міленіал зберігав свої накопичення з надією, що «біток ще буде по 20»). Я зараз говорю не про іграшки. Акаунти на різних платформах можуть не лише забезпечувати дозвілля, але й приносити прибуток. Наприклад, ведення ютуб-каналу можна назвати повноцінним бізнесом, який потребує інвестицій, бізнес-плану, контент-плану. До того ж знаходяться люди, які не мають бажання витрачати час, щоб досягти високого рівня у грі, тому готові платити гроші за те, щоб це за них зробив хтось інший. Я розумію, що краще проілюструвати це твердження прикладами, але не буду, щоб не наврочити [2].

Попит на віртуальні активи високий, тому вони жваво продаються на різних торгових майданчиках. Залежно від витрачених на такі активи людино-годин та кількості

підписників, їх вартість може становити тисячі або десятки тисяч гривень. До віртуального майна також належать електронні поштові скриньки, акаунти в соціальних мережах, які можуть мати пам'ятну цінність для спадкоємців.

Що оформлювати?

Акаунт у Facebook — це веб-сторінка, права на яку має власник сайту. Користувач отримує право користування такою сторінкою, що регулюється правилами користування сайтом. Тому передати свій акаунт іншому користувачу (зокрема, спадкоємцю) неможливо. Однак на сторінці розміщений контент — селфі, сторіз, високопарні, влучні та сотні разів поширені тексти. Контент на сторінці — це окремі об'єкти (твори), а їх сукупність — база даних. Канал на YouTube подібний до Facebook-сторінки та не є власністю користувача. Підписники не можуть розглядатися як об'єкт спадкування, хоча за їх кількістю визначається цінність такого активу. Відеозаписи — це саме той об'єкт, на який користувач має авторські права та може передавати у спадок [2].

Що стосується ігрових акаунтів, то більшість платформ забороняють передавати акаунти іншим особам за будь-яких підстав. Ігрові платформи вважають, що ігрове «майно» знаходиться в оренді користувачів. Також це стосується сервісів, які забезпечують доступ до музики, фільмів та ін. Однак право користування контентом є майновим правом особи, тому може передаватися у спадок. Таким чином, все буде залежати від позиції сервісу в конкретному випадку та застосовного законодавства.

Криптовалюта в Україні має статус невпізаного об'єкта, який не піддається регулюванню. Тому залишити у спадок те, що роками майнив міленіал, можна вдаючись до хитрощів з крипто-гаманцем (місцем, де вона зберігається).

Як оформлювати?

В Україні діє презумпція авторського права, але для його спадкування все ж таки доведеться доводити. Під час оформлення нотаріус вимагатиме правовстановлюючі документи, щоб зазначити спадкове майно у свідоцтві. Окрім того, держмити та податки сплачуються у відсотковому співвідношенні від вартості такого майна. Таким чином, щоб передати авторські права у спадок, доведеться їх реєструвати та отримувати свідоцтво державного зразка. Погодьтеся, робити це з кожним відео, фотографією або текстом — не найкращий варіант [3].

На випадок смерті платформи пропонують свої способи вирішення долі акаунтів та контенту померлого користувача. YouTube і Google пропонують три варіанти на випадок смерті користувача: видалити акаунт, отримати кошти з рахунка користувача, отримати доступ до контенту користувача. Для цього необхідно заповнити заявку та надати документи, що підтверджують особу, родинний зв'язок та смерть користувача. Щоб отримати кошти, необхідно додатково надати документ, що підтверджує право на спадщину. З цим простіше, оскільки нотаріус може направити запит щодо стану рахунку користувача та на підставі відповіді видати свідоцтво. Варто звернути увагу, що монетизація YouTube не пов'язана з виплатою роялті. Користувач отримує кошти не за реалізацію контенту відеохостингом, а за розміщення реклами. В цьому полягає партнерська програма. Очевидно, що зі смертю автора кількість переглядів наявного контенту зменшиться (можливо, не одразу, але згодом точно), а отже, перестане працювати монетизація.

Статус криптовалюти в Україні не врегульований на тому рівні, щоб її можна було успадковувати. Оскільки вона повністю анонімна, отримати правовстановлюючі документи на таке майно неможливо. Як же оформити спадщину без правовстановлюючих документів? Логічно, що адресу та пароль до електронного гаманця можна включити у заповіт. Однак передбачити це у заповіті — це те саме, що просто скинути логін та пароль від гаманця спадкоємцям (і нотаріусу) в месенджер ще за життя.

Українські нотаріуси надають послугу посвідчення секретних заповітів. Звучить красиво! Здається, що це те, що треба. Дійсно, цей заповіт посвідчується секретно, при свідках запаковується у конверт, опечатується та зберігається у нотаріуса до моменту смерті. Однак для оголошення його змісту запрошуються всі родичі, зацікавлені особи, навіть пишеться повідомлення у місцеву газету для запрошення. Потім при свідках оголошують зміст заповіту. Тому якщо ви хочете, щоб вас згадували «незлим тихим словом», то краще цього не робити.

Проблему можна вирішити шляхом розробки додатку на основі смарт-контракту. Необхідно передбачити умову, за якої логін та пароль гаманця будуть передані спадкоємцю на підставі свідоцтва про право на спадщину на майно, яке було призначене саме йому. Проте технологія блокчейну поки що не знайшла свого законодавчого визначення. Тому отримати документ державного зразка не вдасться.

Крипто-титанам залишається хіба що зберігати адреси та паролі від крипто-гаманців у банківському сейфі. На його вміст, який банк підтвердить за запитом нотаріуса, може бути видане свідоцтво про право на спадщину. Однак подібні послуги не з дешевих. Хоча кого це цікавить, якщо ваш крипто-гаманець не закривається від кількості біткойнів?

Якщо спадщину оформити неможливо, залишається звернутися до суду. Після судового розгляду ви все ж таки зможете отримати заповідне свідоцтво у разі наявності на це підстав. Наприклад, у Німеччині за рішенням Верховного суду акаунт Facebook був переданий матері дівчинки, яка загинула під колесами метро. Інформація з особистого листування могла допомогти матері загиблої встановити причину смерті — самогубство чи нещасний випадок. Однак Facebook відмовив родичам загиблої у наданні доступу до сторінки покійної дочки [4].

Суд першої інстанції прийняв рішення на користь батьків. Проте апеляція його скасувала, мотивуючи це тим, що законодавство Німеччини надає право на конфіденційність даних навіть після смерті особи. Після тривалого судового розгляду Верховний суд задовольнив вимоги позивача. Вміст сторінки був прирівняний до цифрового контенту, який за аналогією до особистих щоденників та листуванням входить до складу спадщини.

Віртуальний цвинтар

Виглядає так, що міленіалам не варто покладатися на державу в питаннях спадкування. Соціальні мережі, здається, також розуміють, що на них покладається вся надія користувачів. Отже, Facebook пропонує ще за життя передбачити осіб, які матимуть доступ до сторінки у разі смерті її володільця. Такий «хранитель» сторінки зможе нею керувати, відповідати на запити додавання у друзі, а також змінювати фото. Якщо користувач не обрав «хранителя» за життя, то, надавши документи, що підтверджують смерть володільця, Facebook може видалити сторінку або перевести її у «меморіальний режим». Подібні послуги пропонує Google для поштових акаунтів. Twitter не передбачає можливості посмертного використання акаунтів, можна лише видалити сторінку.

Висновки.

Міленіали або Покоління Y – покоління, до якого зазвичай прийнято відносити людей, які народилися у період з 1981 по 1994 – 2000 роки, на момент настання нового тисячоліття вони були у юному віці. Назва походить з так званої теорії поколінь, яку представили 1991 року року Ніл Хоув (Neil Howe) та Вільям Штраус (William Strauss). Характеристика цього покоління, яку дали автори, зазначала, що міленіали дорослішали під пильною опікою батьків, активно використовували інтернет та різноманітні пристрої. Міленіалам притаманні контроль над власним життям, часом і роботою. Вони вважають за краще працювати в команді, є гарними комунікаторами, випромінюють упевненість у собі та природно поєднують оптимізм із реалізмом.

За даними опитування 8000 міленіалів у 2018 році, представники цього покоління, що мешкають в країнах з економікою, що розвивається, загалом вважають себе щасливішими за своїх батьків у фінансовому (71 %) та емоційному (62 %) аспектах. У розвинених країнах аналогічні показники становили лише 36 % і 31 % відповідно.

Однак наше законодавство не готове до різких змін які вже відбулися в глобальному інформаційному просторі, покоління Y не готове і не буде чекати змін у непостійному законодавстві та дуже хиткій економіці країни, тому це покоління буде зберігати свої віртуальні активи у інших країн, які будуть готові до змін у спадковому праві віртуальних активів. Найстаршому міленіалу, якщо вірити Вікіпедії, на момент написання цього тексту лише 37 років. Тому спадкування віртуальних активів — це питання занадто передчасне. Однак ми свідомо піднімаємо це питання зараз, щоб через 10-15 років законодавство та адміністративні органи були готові справитися з питаннями спадку міленіалів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амосова К., Хто такі «міленіали», і як навчати таких студентів [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://life.pravda.com.ua/columns/2018/01/16/228473.3>. Рубене З. Важно ли для поколения Миллениалов образование? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.baltic-course.com/rus/opinion/?doc=137973.
2. Покоління Z: «Міленіали на стероїдах», які вирости з телефоном в руці [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.radiosvoboda.org/a/28920838.html>
3. Заповіт міленіала Сергій Місько «Axon Partners» юрист, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://yur-gazeta.com/publications/practice/simeyne-pravo/zapovit-mileniala.html>
4. Що і як передаватимуть у спадщину сучасні влогери, опініон лідери і крипто мільйонери Сергій Місько «Axon Partners» юрист, [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://axon.partners/uk/blog/zapovit-mileniala/>
5. Рубене З. Важно ли для поколения Миллениалов образование? [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.baltic-course.com/rus/opinion/?doc=137973.

УДК 346.2+347.19

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРИПИНЕННЯ СУБ'ЄКТА ГОСПОДАРЮВАННЯ

Коваленко Інна Анатоліївна
студентка 4 курсу спеціальності «Право»,
Кіровоградський інститут
розвитку людини,
Ткаченко Ірина Миколаївна,
старший викладач кафедри права
та соціально-економічних відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

Припинення суб'єктів господарювання (фізичних та юридичних осіб) регламентується, насамперед, Законом України від 15 травня 2003 р. № 755-І/ «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» (далі – Закон про

держреєстрацію) та іншими підзаконними актами. На відміну від законів та нормативних актів, що регулювали порядок державної реєстрації до набуття чинності Законом про держреєстрацію, останній не містить поняття «скасування державної реєстрації». Натомість зазначений Закон містить термін «державна реєстрація припинення юридичної особи» (щодо юридичної особи) та «державна реєстрація припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця» (щодо фізичної особи).

Ключові слова: припинення суб'єктів господарювання, ліквідація, реорганізація, юридичні особи, фізичні особи – підприємці, підстави припинення, процедура припинення, державна реєстрація припинення.

Актуальність та мета дослідження. У статті досліджується правове регулювання припинення суб'єктів господарської діяльності. Визначаються основні умови та підстави припинення як юридичних осіб, так і фізичних осіб підприємців. Автор аналізує чинне законодавство України в контексті припинення суб'єктів господарювання.

Розвиток ринкових відносин, безумовно, пов'язаний з діяльністю різноманітних суб'єктів господарювання, яка, у свою чергу, потребує належного правового регулювання. Ця регламентація включає в себе порядок утворення та державної реєстрації суб'єктів господарювання, умови здійснення підприємницької діяльності та взаємодію з іншими владними структурами і суб'єктами господарювання, а також процедуру припинення суб'єктів господарської діяльності. Саме процес припинення суб'єктів господарювання на практиці супроводжується рядом проблемних питань, що нерідко затягують його у часі та створюють цілу низку завдань для підприємства, що припиняється, без вирішення яких ця процедура неможлива. Так, якщо створити фірму будь-якого типу в Україні можна лише за тиждень, її ліквідація чи реорганізація може тривати роками. Саме цим проблемним аспектам, що ускладнюють процедуру припинення суб'єктів господарювання, та їх правовому регулюванню буде присвячена увага у статті. За період становлення українського законодавства питанню припинення суб'єктів господарської діяльності приділяли увагу як вчені-цивілісти, так і науковці-господарники. Так, донедавна подібні положення про припинення суб'єктів господарювання містилися як у Цивільному кодексі України, так і в Господарському кодексі України. Однак, відповідно до змін у Господарському кодексі на підставі відповідних законів від 13 травня 2014 року положення про припинення суб'єктів господарювання були виключені і віднесені до регулювання інших законів, таких як Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», Цивільний кодекс України та інші. Таким чином, темі правового регулювання процедури припинення суб'єктів господарювання завжди приділялася значна увага, а в сучасних умовах необхідності активної уніфікації та кодифікації законодавчої бази ця тема є досить актуальною в контексті як господарського права, так і цивільного права.

Огляд наукових праць з проблеми. Юридичні аспекти припинення суб'єктів господарювання разом чи частково досліджувалися у працях багатьох науковців як у радянські часи, так і за незалежної України. При чому у радянський період питання припинення суб'єктів господарювання розглядалися або в контексті інших положень про юридичні особи (С. М. Братусь, В. П. Грибанова), або через ознаки реорганізації (Б.Б. Черепакін).

Загалом проблема правового регулювання припинення діяльності суб'єктів господарювання розглядалася у працях О. М. Вінник, В. М. Гайворонського, В.В. Джуня, Л. М. Дорошенко, В. П. Жушмана, О. Р. Зельдіної, О. Р. Кібенко, П.О. Повар, І.О. Пушко, Б. М. Полякова, О. В. Старцева, О. В. Титової, В. С. Щербини та інших. О.В. Старцев під припиненням суб'єктів господарювання розуміє юридичні умови, за яких суб'єкти

господарювання втрачають право провадити господарську діяльність та, відповідно, втрачають підприємницьку правосуб'єктність з моменту внесення відповідного запису до Реєстру суб'єктів підприємницької діяльності [1, с. 73]. В.С. Щербина дещо інакше трактує це поняття. Під припиненням суб'єкта господарювання він розуміє специфічну правову роботу, яка включає юридичні підстави (умови), акти та процесуально-правові дії щодо припинення суб'єкта господарювання як суб'єкта права [2, с. 134].

Виклад основного матеріалу. Припинення суб'єкта підприємницької діяльності є таким же закономірним та органічним процесом, як і його створення. Порядок припинення суб'єктів господарювання регулюється значною кількістю нормативних актів, до яких, насамперед, належать Цивільний кодекс України, Господарський кодекс України, Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» від 15 травня 2003 року, Закон України «Про господарські товариства» від 19 вересня 1991 року, Закон України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом» від 14 травня 1992 року та інші нормативно-правові акти [1]. Українське законодавство не містить прямого визначення поняття припинення суб'єкта господарської діяльності. Сутність цього поняття впливає із загальних положень про процедуру припинення такої діяльності, що містяться у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», та з положень Цивільного кодексу України. Якщо аналізувати законодавство України, то можна помітити, що Цивільний кодекс України вказує, що юридична особа припиняється в результаті передання всього свого майна, прав та обов'язків іншим юридичним особам – правонаступникам (злиття, приєднання, поділ, перетворення) або в результаті ліквідації [3]. Положення стосовно припинення суб'єктів господарської діяльності з Господарського кодексу України були виключені відповідно до внесених змін у 2014 році. Також слід зауважити, що Цивільний кодекс України містить лише норми про припинення юридичних осіб, упускаючи підстави припинення фізичних осіб – підприємців. Умови їх припинення закріплені у Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» та в Законі України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Як бачимо, українське законодавство з питань припинення суб'єктів господарювання є дуже розгалуженим, що значно ускладнює цю процедуру та є суттєвою прогалиною та недопрацюванням з боку законодавця в контексті сучасних тенденцій кодифікації та уніфікації. З урахуванням законодавства і суспільних відносин можна запропонувати таку класифікацію підстав припинення суб'єкта господарювання за різними критеріями: 1) Відносно волевиявлення власника суб'єкта господарювання: – добровільні припинення; – вимушені припинення; – примусові припинення. 2) Відносно законності підстави припинення: – законні припинення; – протизаконні припинення – ті, які застосовані з перевищенням державним органом своєї компетенції; застосовані неналежним органом; застосовані з порушенням порядку, встановленого законодавством. 3) Припинення за органами, що приймають рішення про це: – припинення власником або органом, уповноваженим створювати такі суб'єкти; – припинення учасниками (засновниками); – припинення судовими органами й іншими владними органами. 4) Залежно від мети припинення: -внутрішньоцільові припинення (на користь суб'єкта господарювання); – зовнішньоцільові припинення (на користь третіх осіб) – такі, що знімають порушення закону; направлені на захист порушених або таких, що можуть бути порушеними, прав третіх осіб. 5) Залежно від наявності вольового моменту: – припинення, пов'язані з волевиявленням власника або іншого органу; – припинення, пов'язані з настанням певних юридичних фактів [5]. Відповідно до Цивільного кодексу України юридична особа припиняється в результаті реорганізації (злиття, приєднання, поділу, перетворення) або ліквідації. Юридична особа є такою, що припинилася, з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про її припинення

[3]. Суттєва різниця між ліквідацією та реорганізацією полягає у тому, що в першому випадку має місце остаточне припинення будь-якої діяльності якогось суб'єкта господарювання, у другому – припинення його функціонування в конкретній організаційно-правовій формі із заміною на нову. В обох випадках «припинення суб'єкта господарювання» суб'єкт, що припиняється, більше не існуватиме. У зв'язку з ліквідацією суб'єкта припиниться і його діяльність, у зв'язку ж із реорганізацією вона триватиме, але вже не в колишній (яка існувала до реорганізації), а в новій організаційно-правовій формі суб'єкта господарювання. Тобто можна сказати, що головна відмінність одного способу припинення суб'єктів господарювання від іншого (ліквідації та реорганізації) полягає в юридичних наслідках факту припинення їх існування, у наявності або відсутності правонаступництва [1, с. 73].

Реорганізація – це таке припинення діяльності підприємства, при якому його права, обов'язки і майно переходять до інших діючих чи знову створюваних підприємств, які приймають на себе виконання функцій і завдань реорганізованого підприємства чи реорганізованих підприємств, що припинили свою діяльність. При реорганізації має місце правонаступництво, так би мовити, заміна у правовідносинах, які виникли раніше, одних суб'єктів господарювання на інших з переходом до них усіх прав та обов'язків перших (до правонаступника переходять весь пасиві актив майна, борги, права і обов'язки за угодами тощо) [6, с. 87]. Цивільний кодекс України виділяє такі форми реорганізації: злиття, приєднання, поділ та перетворення [3]. При злитті створюється новий суб'єкт господарювання з одночасним припиненням двох або більшої кількості інших, які раніше існували. Їх майно, права та обов'язки переходять до суб'єкта, що виник.

Приєднання одного або кількох суб'єктів господарювання до іншого приводить до набуття останнім всіх особистих та майнових прав і обов'язків приєднаних. При приєднанні припиняють своє існування лише ті суб'єкти, які приєднуються до іншого. Відбувається своєрідне «поглинання» слабкого сильнішим, що характерно для ринкової економіки. У разі поділу майно за розподільним актом (балансом), права та обов'язки суб'єкта господарювання, що реорганізується, переходять до тих, що виникли. При цьому підприємство, яке раніше існувало, припиняє свою діяльність. У разі виділення одного або кількох нових суб'єктів господарювання до кожного з них переходять за роздільним актом (балансом) у відповідних частинах майнові права і обов'язки реорганізованого суб'єкта. При перетворенні одного суб'єкта господарювання на інший на його базі з'являється новий суб'єкт з повним правонаступництвом прав та обов'язків попереднього. Перетворення як засіб реорганізації використовується при зміні власника або форми власності і в разі зміни організаційно-правової форми здійснення господарської діяльності [6, с. 87]. Ліквідація – це припинення будь-якої діяльності суб'єкта господарювання, його особистих і майнових прав та зобов'язань без правонаступництва. Юридична особа ліквідується: 1) за рішенням її учасників або органу юридичної особи, уповноваженого на це установчими документами; 2) за рішенням суду про ліквідацію юридичної особи через допущені при її створенні порушення, які не можна усунути, за позовом учасника юридичної особи або відповідного органу державної влади, а також з інших причин, встановлених законом [3]. Ліквідаційний процес передбачає здійснення щодо суб'єкта господарювання таких заходів: внесення до Єдиного державного реєстру запису про рішення щодо ліквідації юридичної особи чи фізичної особи – підприємця; встановлення порядку та строків проведення ліквідації, а також стягнення дебіторської заборгованості та встановлення строків для заяви претензій кредиторами; після розрахунку з кредиторами складається ліквідаційний баланс; відбувається подання державному реєстратору визначених законом документів для реєстрації ліквідації. Припинення юридичної особи в добровільному порядку здійснюється: – за рішенням власника або уповноваженого ним органу, рішенням інших осіб – засновників суб'єкта господарювання чи їх

правонаступників без наведення мотивів прийняття відповідного рішення за власною заявою; – досягнення юридичною особою цілей та мети, закріплених в установчих документах та заради яких її було створено; – закінчення певного строку, на який була розрахована діяльність юридичної особи. В примусовому порядку припинення юридичних осіб здійснюється за рішенням суду (господарського суду) у разі: – визнання недійсним запису про проведення державної реєстрації через порушення закону, допущені при створенні юридичної особи, які не можна усунути; – провадження діяльності, що суперечить установчим документам, або такої, що заборонена законом; – невідповідності мінімального розміру статутного фонду юридичної особи вимогам закону; – визнання суб'єкта підприємницької діяльності банкрутом; – неподання протягом року до органів державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону, інших випадків, передбачених законом. Щодо фізичних осіб – суб'єктів підприємницької діяльності припинення підприємницької діяльності здійснюється у випадку: – прийняття фізичною особою – підприємцем рішення про припинення підприємницької діяльності; – смерті фізичної особи, яка була зареєстрована як підприємець; – постановлення судового рішення про визнання фізичної особи, яка є підприємцем, недієздатною або про обмеження її цивільної дієздатності; – постановлення судового рішення про припинення підприємницької діяльності фізичної особи-підприємця з таких підстав: визнання фізичної особи – підприємця банкрутом; провадження фізичною особою підприємницької діяльності, що заборонена законом; неподання протягом року органам державної податкової служби податкових декларацій, документів фінансової звітності відповідно до закону [1, с. 73-74]. Залежно від форм припинення юридичної особи (реорганізації чи ліквідації) Закон України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» визначає окремий порядок для проведення державної реєстрації припинення юридичної особи [7, с. 521]. Підприємство є таким, що припинилося, з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію його припинення. Для внесення запису про рішення щодо припинення суб'єкта господарювання – юридичної особи засновники (учасники) або уповноважений ними орган чи особа повинні подати нотаріально посвідчену копію рішення засновників (учасників) або уповноваженого ними органу щодо припинення суб'єкта господарювання – юридичної особи та документ, що підтверджує внесення плати за публікацію повідомлення про прийняття засновниками (учасниками) або уповноваженим ними органом рішення щодо такого припинення в спеціалізованому друкованому засобі масової інформації [6, с. 90]. Також державному реєстратору подається примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) документа, яким затверджено персональний склад комісії з припинення або ліквідатора, реєстраційні номери облікових карток платників та строк заявлення кредитором своїх вимог [8]. Фізична особа позбавляється статусу підприємця з дати внесення до Єдиного державного реєстру запису про державну реєстрацію припинення її підприємницької діяльності [6, с. 90]. Для державної реєстрації припинення юридичної особи в результаті її ліквідації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредитором, подаються заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її ліквідації та довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню.

Для здійснення державної реєстрації припинення юридичної особи внаслідок її реорганізації після закінчення процедури припинення, але не раніше закінчення строку заявлення вимог кредитором, подаються заява про державну реєстрацію припинення юридичної особи в результаті її реорганізації; примірник оригіналу (нотаріально засвідчена копія) розподільчого або передавального акту; довідка архівної установи про прийняття документів, що відповідно до закону підлягають довгостроковому зберіганню

[8]. Законом України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців» передбачена також спрощена процедура державної реєстрації припинення юридичної особи шляхом її ліквідації у випадках, визначених статтею 25 цього Закону [8]. Окремі положення щодо припинення суб'єктів господарювання містяться і в інших законах України. Наприклад, Закон України «Про банки і банківську діяльність» встановлює особливості припинення банку як юридичної особи; порядок припинення юридичної особи в процесі відновлення її платоспроможності або банкрутства встановлюється Законом України «Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом». Аналізуючи українське законодавство в контексті припинення суб'єктів господарської діяльності, можна дійти висновку, що для нього характерним є відсилочний характер норм, що значно ускладнює процедуру оформлення ліквідації чи реорганізації, оскільки потребує звернення до великої кількості нормативно-правових актів та їх вивчення. Доцільно було б об'єднати всі положення, що регулюють процедуру припинення, в єдиному кодексі, наприклад, у Господарському кодексі України, що значно б вдосконалило та полегшило цю процедуру. Натомість на сьогодні замість кодифікації відбувається вилучення положень з Господарського кодексу України, що регулюють питання припинення суб'єктів господарювання, а саме статей 59-61 цього Кодексу.

Також для вдосконалення Господарського кодексу України варто було б включити до нього окрему главу «Державна реєстрація суб'єктів господарювання» та виділити окремим розділом чи статтею припинення суб'єктів господарювання як юридичних осіб, так і фізичних осіб-підприємців. Особливу увагу треба звернути і на фізичних осіб – підприємців, оскільки положення, що регулюють процедуру їх припинення, не містяться ні в Господарському кодексі України, ні в Цивільному кодексі України, лише в Законі України «Про державну реєстрацію юридичних осіб та фізичних осіб – підприємців», що вказує на прогалини в українській системі законодавства. Також недопрацьованою є стаття 91 Господарського кодексу України, яка регулює припинення господарських товариств, оскільки вказана стаття містить положення лише про ліквідацію, положення про реорганізацію взагалі відсутні, що є суттєвим недоліком у правовому регулюванні цього питання.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, можна зробити висновок, що припинення суб'єкта господарської діяльності в Україні може бути здійснено двома шляхами: ліквідацією чи реорганізацією. Цивільний кодекс України виділяє чотири форми реорганізації: злиття, приєднання, поділ та перетворення. Проаналізувавши різницю між ліквідацією та реорганізацією, можемо зробити висновок, що в першому випадку має місце остаточне припинення будь-якої діяльності якогось суб'єкта господарювання, а в другому – одна організаційно-правова форма припиняється і замінюється на нову, тобто діяльність суб'єкта по суті повністю не припиняється. Припинення суб'єкта господарювання може здійснюватися в добровільному і примусовому порядку відповідно до рішення власника або уповноважених ним осіб, засновників суб'єкта господарювання або їхніх правонаступників, а у випадках, передбачених законодавством, – за рішенням суду.

Отже, юридична особа та фізична особа – підприємець вважаються такими, що припинилися, з дня внесення до Єдиного державного реєстру запису про їх припинення. Стосовно українського законодавства, що регулює процедуру припинення суб'єктів господарювання, то воно потребує значного доопрацювання та кодифікації, оскільки положення щодо припинення розкидані по різних нормативно-правових актах, що значно ускладнює цю процедуру, а в Цивільному та Господарському кодексах України відсутні важливі положення про реорганізацію, припинення фізичних осіб – підприємців, що також є значною прогалиною у законодавстві при проведенні процедури припинення суб'єкта господарської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Підприємницьке право : [навчальний посібник] / за ред. О. В. Старцева. – К. : Істина, 2014. – 208 с.
2. Щербина В. С. Господарське право : [підручник] / В. С. Щербина. – К. : Юрінком Інтер, 2013. – 636 с.
3. Цивільний кодекс України від 10 липня 2017 року № 435-IV // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Статті 104-112.
4. Господарський кодекс України від 3 вересня 2018 року // Офіційний вісник України. – 2003. – № 11. – Статті 59-61, 91.
5. Зубатенко О. М. Припинення суб'єктів господарювання : автореф. дис. канд. юрид. наук : спец. 12. 00. 04 «Господарське право, господарсько-процесуальне право» / О. М. Зубатенко; Інститут економіко-правових досліджень НАН України. – Донецьк, 2008. – 25 с.
6. Господарське право України : [підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти] / [В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, Н.В. Погорецька та ін.] ; за ред. В. М. Гайворонського, В. П. Жушмана. – Х. : Право, 2010. – 384 с.
7. Господарське право України : [навчальний посібник] / за ред. С. В. Несиной. – К. : Центр учбової літератури, 2012. – 564 с.
8. Про державну реєстрацію юридичних осіб, фізичних осіб-підприємців та громадських формувань : Закон України від 15 травня 2003 року № 755-IV // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 31-32. – 263 с.
9. Про банки і банківську діяльність : Закон України від 7 грудня 2000 року № 2121-III // Відомості Верховної Ради України. – 2000. – № 5-6. – 30 с.
10. Про відновлення платоспроможності боржника або визнання його банкрутом : Закон України від 30 червня 1999 року // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – №42–43. – 378 с.

УДК 343.195(477)

ОСОБЛИВОСТІ ВПРОВАДЖЕННЯ СУДУ ПРИСЯЖНИХ

Іваненко Жанна Володимирівна
студентка 2-го курсу спеціальності
«Право»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Барбанова Вікторія Михайлівна,
PR-менеджер, Кропивницький

Стаття присвячена розгляду та аналізу інституту присяжних в Україні, насамперед їхніх прав та обов'язків . Розглядаються основні причини впровадження в Україні суду присяжних і негативні результати відсутності інституту присяжних. А також зосереджується увага на доцільності впровадження класичної моделі суду присяжних.

Ключові слова: кримінальне провадження, правосуддя, суд присяжних, негативні наслідки, корупція.

Актуальність та мета дослідження. Незважаючи на вікову позитивну практику суду присяжних у всьому світі, суд присяжних в Україні є достатньо новим інститутом, хоча якщо звернутися до Конституції України від 28 червня 1996 р. було задекларовано право народу брати участь у здійсненні правосуддя через народних засідателів і присяжних (ст.124). До 2012 року ця норма практично не функціонувала, але з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України інститут присяжних почав активно функціонувати.

Як будь-яке нововведення, суд присяжних має як негативні, так і позитивні сторони. Модель суду присяжних викликає чимало дискусій в юридичній науці, а також низку проблем на практиці, що відповідно ставить питання про потребу удосконалення правового статусу присяжних та, зокрема, про підвищення ефективності суду присяжних. Тому це нововведення не дає позитивних, ефективних результатів як в судовій системі, так і в законності притягнення до кримінальної відповідальності обвинуваченого.

Мета статті: аналіз чинного законодавства в Україні, ключові тенденції стосовно його удосконалення, визначення проблем та шляхів їх вирішення.

Огляд наукових праць з даної тематики: Аналіз наукових видань останніх років свідчить, що питання інституту присяжних розглядалося у працях А. Б. Войнаровича, С.О. Іваницького, В. С. Канціра, Ю. В. Лисюка, В. Т. Нора, М. М. Олашин, М.В. Оніщука, В. С. Сердинського, І. Є. Словської, А. А. Солодкова, В.М. Тернавської, В.М. Тертишника, В.І. Шишкіна, О. Г. Яновської та інших. Водночас виникає багато питань, які потребують вирішення або додаткового обґрунтування, зокрема: чи є доцільним та виправданим функціонування інституту присяжних в Україні у нинішньому законодавчому вигляді; чи є ефективною діяльність суду присяжних, оскільки за їхньої участі не розглядаються справи в судах апеляційної інстанції, яким вимогам повинні відповідати так звані непрофесійні судді.

Виклад основного матеріалу.

Іноземний досвід. Для порівняння та подальшого аналізу варто ознайомитися з практикою залучення до кримінального судочинства присяжних інших країн.

Візьмемо Сполучені Штати Америки як найяскравіший приклад діяльності суду присяжних. У цій країні кожен федеральний місцевий суд має власний порядок залучення присяжних. Кандидатів у присяжні обирають зі списків виборців конкретного району, платників податків, за даними перепису, телефонними довідниками. Також у цьому процесі користуються відомостями з довідників про жителів міста і т.д.

Основний Закон про суд присяжних в Іспанії було ухвалено у 1995 р. Присяжних засідателів обирають з переліку виборців на публічних слуханнях, які проводяться в іспанських провінціях відділами управління перепису населення.

Набагато складнішим порядок складання списків присяжних є у Французькій Республіці. Спочатку укладаються попередні списки кандидатур, потім на їхній основі спеціальна комісія за місцем знаходження місцевого суду щороку складає списки кандидатів.

Також комісія складає спеціальний перелік додаткових присяжних з-поміж присяжних міста, у якому розташований конкретний суд присяжних. Опісля цього за допомогою жеребкування голова трибуналу на відкритому засіданні обирає з цього переліку 27 присяжних, які й створюють сесійний список. Крім того, голова суду в тому ж порядку обирає додаткових присяжних зі спеціального переліку.

Однак виникає чимало питань, які потребують рішення або додаткового обґрунтування. Ось лише декілька питань з теми: чи доцільне функціонування інституту

присяжних в Україні в теперішньому законодавчому вигляді? Чи є ефективною діяльність суду присяжних, оскільки за їхньої участі не розглядаються справи в судах апеляційної інстанції? Яким вимогам мають відповідати так звані непрофесійні судді? (Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 131. 2017 69 Виклад основного матеріалу дослідження). Беззаперечним є факт, що суд присяжних у кожній країні працює з різним успіхом, оскільки має відмінності у своїй організації, зумовлені специфікою правової системи, національними та соціально-політичними умовами життя, традиціями побудови загальнообов'язкових правил поведінки, а також мірою важливості певних відносин у житті держави.

Після проведення детального аналізу зарубіжного досвіду функціонування суду присяжних, в подальшому необхідно визначити особливості застосування даного інституту в Україні. Насамперед маємо зазначити, що українське законодавство запозичило континентальну або так звану європейську модель суду присяжних, які разом із професійними суддями вирішують питання факту та питання права. В Україні суд присяжних функціонує лише в місцевому загальному суді першої інстанції у складі двох професійних суддів та трьох присяжних (ч. 3 ст. 31 КПК України) та розглядає справи щодо злочинів, за вчинення яких передбачено покарання у вигляді довічного ув'язнення. При цьому такий розгляд можливий лише за умови клопотання обвинуваченого під час підготовчого судового засідання (ч. 2 ст. 384 КПК України).

Відповідно до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» від 2.06. 2016 р. [1] для затвердження списку присяжних територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з поданням до відповідної місцевої ради, яка формує й затверджує його у кількості, зазначеній у поданні.

Якщо місцева рада протягом двох місяців з моменту отримання подання рішення про затвердження списку присяжних не ухвалює його, територіальне управління Державної судової адміністрації України звертається з аналогічним поданням до відповідної обласної ради. Перелік присяжних затверджується на три роки і передається до відповідного окружного суду у паперовому та електронному вигляді (ст. 64). При цьому, відповідно до ч. 1 ст. 65 цього Закону, присяжним може бути громадянин України, який досяг тридцятирічного віку та постійно проживає на території, на яку поширюється юрисдикція відповідного окружного суду (Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 131. 2017 73).

Після відбору основних присяжних визначаються двоє запасних присяжних, які під час судового засідання постійно знаходяться на відведених їм місцях і до ухвалення вироку можуть бути включені до складу основних присяжних у разі неможливості когонебудь з них продовжувати участь у судовому розгляді (ч. 8, 10 ст. 387 КПК України). По закінченні відбору кожен з обраних у присяжні складає присягу. З цього моменту вони набувають статусу присяжних.

Присяжні зобов'язані бути присутніми на всіх засіданнях по справі та мають право ставити запитання підсудному. Після дебатов вони разом із професійними суддями йдуть до нарадчої кімнати. Радою суду присяжних керує головуючий. Усі питання вирішуються простою більшістю голосів. Головуючий голосує останнім. При цьому ніхто зі складу суду присяжних не має права утримуватися від голосування, за винятком випадку, коли вирішується питання про міру покарання, а суддя або присяжний голосував за виправдання обвинуваченого (ст. 391 КПК України). В. Федоров пише, що впровадження інституту присяжних у сучасних реаліях – це лише декларативне бажання влади продемонструвати прагнення до європейських ідеалів правосуддя та дотримання прав людини [20].

Позиція цього автора має раціональне зерно, оскільки суд присяжних у його нинішньому вигляді навряд чи можна назвати дієвим, адже він не має чіткого

регламентування. До того ж існує ряд недоліків, які необхідно усунути задля забезпечення судом присяжних ефективного судового процесу. Першим і, можливо, найголовнішим питанням є професійний відбір членів суду присяжних. В українському законодавстві для того, щоб стати присяжним, не існує вимоги щодо наявності базової юридичної освіти. Тобто здійснювати правосуддя має право особа, що, м'яко кажучи, погано орієнтується у юриспруденції.

Разом із тим, мусимо визнати, що у законодавстві інших держав також немає обмежень у даному випадку. За таких умов складається враження, що для участі у розгляді справи та вирішення поставлених перед ним завдань присяжний принаймні повинен мати хоча б мінімальну юридичну підготовку. Однак на практиці подібний механізм з невідомих нам причин не застосовується. ([23]. Схожу позицію виражає В. М. Тертишник. Він стверджує, що пропонувати людям, неосвіченим у юриспруденції, робити висновки щодо виключно юридичних проблем по суті означає дискредитувати саму ідею суду присяжних [19, с. 223].

В даному випадку доречно згадати вирок Личаківського районного суду м. Львова від 4 березня 2014 р., за яким суд присяжних виправдав підсудного О. у вчиненні ним умисного вбивства з хуліганських мотивів (п. 4 ч. 2 ст. 115 КК України) [6]. При цьому О. визнали невинуватим лише присяжні. Двоє професійних суддів написали окремі думки, у яких висловили незгоду з вердиктом непрофесійних колег. Однак у вирокі колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Львівської області від 24 липня 2014 р. О. було визнано винуватим у пред'явленому обвинуваченні за п. 7 ч. 2 ст. 115 КК України та призначено покарання у вигляді п'ятнадцяти років ув'язнення. Суд мотивував своє рішення тим, що судом присяжних «надано віри лише показам обвинуваченого» та не взято до уваги покази свідків, а також низку суперечностей у показах О., які останній постійно змінював. Крім того, при складанні вироку суд допустив істотні порушення кримінального процесуального закону (присяжні – як основні, так і запасні – у перервах для відпочинку під час наради суддів спілкувалися між собою) [5]. З усього наведеного вище випливає, що суд присяжних, оголошуючи виправдувальний вирок, діяв непрофесійно та упереджено, керувався емоціями. Однак ціна такої помилки є надзвичайно високою, оскільки вона визначає долі людей. Ще одним питанням, яке потребує розгляду, є соціальний захист складу суду присяжних, який знаходиться на доволі низькому рівні. Тому насамперед потрібно розробити механізм компенсаційних виплат, адже фінансування утримання даного інституту вимагає значних грошових коштів.

При цьому у ч. 1 ст. 68 ЗУ «Про судоустрій і статус суддів» від 2.06. 2016 р. зазначається, що присяжним відшкодовуються витрати на проїзд і винаймання житла, а також виплачуються добові.

Але, за словами самих присяжних, як правило розмір компенсації – лише кілька десятків гривень [23]. Тому очевидно, що у бюджетній програмі на здійснення правосуддя територіальними управліннями Державної судової адміністрації України не враховано всі витрати, які може понести присяжний у зв'язку з розглядом справи.

Також потребує з'ясування проблема доцільності функціонування інституту присяжних в Україні як такого, оскільки в апеляційних інстанціях справу переглядають професійні судді. За цих умов, якщо будь-яка із сторін кримінального провадження не погоджується з вироком суду, вона має право оскаржити його у суді вищої інстанції. Таке законодавче рішення цілком обгрунтовано можна вважати загрозою знецінення самого інституту присяжних.

Висновки.

1. Необхідно розробити список конкретних вимог до осіб, яких обиратимуть у списки присяжних. Оскільки суд присяжних в Україні виносить рішення по кримінальних

справах щодо тяжких злочинів, за які передбачається міра покарання у вигляді довічного позбавлення волі, присяжні, на думку автора повинні мати принаймні базовий рівень юридичної освіти.

2. Сферу застосування суду присяжних має бути переглянуто, в ідеалі його повноваження мають бути розповсюджені на вищі судові інстанції: відсутність даної інституції в апеляційних інстанціях повністю нівелює рішення, прийняте судом присяжних.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 2 червня 2016 р. № 1402-VIII – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1402-19/page>
2. Апарова Т. В. Суды и судебный процесс Великобритании: Англия, Уэльс, Шотландия / Т. В. Апарова; Ин-т междунар. права и экономики. – М.: Триада, Лтд, 1996. – 157 с.
3. Берчук Д. В. Порівняльно-правовий аналіз у континентальній, англосаксонській правових системах та в Росії / Д. В. Берчук // Порівняльно-аналітичне право. – 2014 р. – №1. – С. 295–299.
4. Бомов О. П. К вопросу о количественном составе коллегии присяжных заседателей / О.П. Бомов, О. Н. Тиссен // Адвокатская практика. – 2009. – № 1. – С. 37–39.
5. Вирок колегії суддів судової палати у кримінальних справах Апеляційного суду Львівської області від 24 липня 2014 р. Справа № 1-кп/463/4/14 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/3987976>
6. Вирок Личаківського районного суду м. Львова від 4 березня 2014 р. Справа № 1-кп/463/4/14 – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://www.reyestr.court.gov.ua/Review/37461777>.
7. Головненков П. В. Уголовно-процессуальный кодекс Федеративной Республики Германия – Strafprozessordnung (StPO): науч.-практ. коммент. и пер. текста закона / П. В. Головненков, Н.В. Спица; вступ. ст. Уве Хелльманна. – М.: МГЮА, 2012. – 404 с.
8. Грубінко А. В. Проблеми і перспективи запровадження суду присяжних у системі судочинства України: зарубіжний досвід та вітчизняна практика / А. В. Грубінко, Н.М. Ярчук // Юридичний науковий електронний журнал. – 2014 р. – № 1.– С.11–15. Актуальні проблеми міжнародних відносин. Випуск 131. 2017 75
9. Гуценко К. Ф. Основы уголовного процесса США / К. Ф. Гуценко. – М.: Изд-во МГУ, 1979. – 246 с.
10. Коломенская С. А. Состав и численность коллегии присяжных заседателей в США / С. Коломенская // Российская юстиция. – 2007. – № 9. – С. 68–70.
11. Михеенко М. М. Уголовно-процессуальное право Великобритании, США и Франции: учебное пособие / М. М. Михеенко, В. П. Шибико. – Киев: Наука, 2003. – 271 с.
12. Нешик Т. Актуальні питання формування та затвердження списків присяжних в Україні / Т. Нешик // Теорія і практика. – 2014 р. – Травень. – С. 84–89.
13. «Папон проти Франції»: рішення Європейського суду з прав людини від 25 липня 2002 р. №54210/00. – [Електронний ресурс] – Режим доступу: http://search.ligazakon.ua/l_doc2.nsf/link1/SO2522.html.
14. Руденко В.Н. Участие граждан в отправлении правосудия в современном мире / В.Н. Руденко; РАН, Урал. отд-е, Ин-т философии и права. – Екатеринбург: УрО РАН, 2011. – 644 с.
15. Сердинський В. С. Особливості здійснення правосуддя судом присяжних у Французькій Республіці / В. С. Сердинський // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція 2016 р. – № 20. – С.165–168.

16. Словська І. Є. Суд присяжних: становлення і функціонування (зарубіжний досвід) / І.Є. Словська // Право і суспільство. – № 5 (2). – 2015 р. – С. 72–77.
17. Солодков А. А. Сучасні світові моделі суду присяжних / А. А. Солодков // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Сер.: Юриспруденція. – 2014 р. – № 10-2. – Том 2. – С.133–135.
18. Солодков А. А. Теоретичні основи та практика здійснення провадження в суді присяжних в Україні: дис. к. ю. н., спец.: 12.00.08 – кримінальний процес та криміналістика; судова експертиза; оперативно-розшукова діяльність / А. А. Солодков. – Харків. – 2015 р. – 219 с.
19. Тертишник В. М. Суд присяжних: суть ідеї та її мімікрія при формуванні кримінального судочинства України / В. М. Тертишник, Н. С. Солнишкіна // Право і суспільство – 2012 р. – № 3. – С.221–224.
20. Федоров Д. Суд присяжных в Украине: странный гибрид советского и европейского правосудия / Д. Федоров. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://1k.com.ua/485/details/3/20>.
21. Яновська О. Г. Концептуальні засади функціонування і розвитку змагального кримінального судочинства: монографія / О. Г. Яновська. – К. : Прецедент, 2011. – 303 с.
22. Яценко Н. Г. Народні засідателі та суд присяжних у цивільному процесі: історія і сучасність / Н. Г. Яценко // Вісник Вищої ради юстиції. – 2011. – № 1 (5). – 230 с.
23. Як працює суд присяжних в Україні – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <http://ukr.segodnya.ua/ukraine/kak-rabotaet-sud-prisyazhnyh-v-ukraine-711118.html>.
24. Williams v. Florida, 399 U.S. 78 (1970). – [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://supreme.justia.com/cases/federal/us/399/78/case.html>.

УДК 347.965.42

СІМЕЙНА МЕДІАЦІЯ ЯК АЛЬТЕРНАТИВА СУДУ: ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ ТА ВИМОГА ЗМІН У ЗАКОНОДАВСТВІ

Коваленко Інна Анатоліївна
студентка 4 курсу спеціальності «Право»,
Кіровоградський інститут
розвитку людини
Ротар Наталя Михайлівна,
старший викладач кафедри права
та соціально-економічних відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

На сьогодні громадяни України все менше довіряють судам і все більше шукають альтернативних способів відновити порушені права або вирішити спір за межами судової системи. Це пов'язано, перш за все, з істотними недоліками у системі правосуддя, такі як – значні судові витрати, які починаються від сплати судового збору, і в кращому випадку, закінчуються витратами на юриста чи адвоката; гласність судового процесу, що не зберігає конфіденційну інформацію осіб, які звернулися за захистом своїх порушених прав до суду; завантаженість судової системи з постійними переносами

судових розглядів терміном, мінімум, на 3 місяці; недосконала дія принципу змагальності, рівності сторін, справедливості та багато інших. Всі ці недоліки зменшують бажання у громадян України звертатися за захистом своїх порушених прав та інтересів до суду. Тому юристи-практики, науковці та законотворці, спираючись на міжнародний досвід, вирішили запровадити на території України альтернативний метод вирішення спорів або медіація.

Ключові слова: *альтернативні спроби вирішення спорів, історичні підходи до вирішення конфліктів, медіація, медіатор.*

Актуальність та мета дослідження. В статті досліджується історія розвитку інститутів медіації та визначення сучасної тенденції її розвитку. Вирішення спорів у судочинстві. Прийняття 3 листопада 2016 р. Верховною Радою України за основу проекту Закону України «Про медіацію» за реєстраційним № 3665 (далі – Проект ЗУ) є важливим кроком у становленні й розвитку інституту медіації в Україні [1]. Аналіз іноземного законодавства у сфері медіації свідчить про те, що, наприклад, у країнах Європи закони про медіацію було прийнято наприкінці XX – на початку XXI ст. Зокрема, у Румунії прийнято Закон «Про медіацію та організацію професії медіатора», у Литві – Закон «Про медіацію в цивільних спорах», у Німеччині – Закон «Про підтримку медіації та інших форм позасудового врегулювання конфліктів», у Болгарії, Білорусі та Казахстані – Закони про медіацію, в Австралії – Акт про медіацію, Розділ VI Цивільно-процесуального кодексу Франції містить ст. ст. 131-1–131-15, спрямовані на врегулювання відносин медіації. Європейським Союзом було прийнято Директиву 2008/52/ЕС «Про деякі аспекти медіації у цивільних та комерційних справах». Крім того, необхідність запровадження в країні інституту медіації підтверджується Типовим законом ЮНСІТРАЛ «Про міжнародну комерційну примирювальну процедуру» тощо. Загальновідомо, що єдиним державним органом, який вирішує спір в Україні, є суд. На сьогодні в Україні, на відміну від Австралії, Німеччини, США, Франції, Швейцарії та інших країн, альтернативного законодавчо визначеного механізму врегулювання спорів не існує. Прийнятий за основу проект Закону України «Про медіацію», на наше переконання, потребує доопрацювання, оскільки має дискусійні положення. Таку ж думку, зокрема, висловили судді Верховного Суду України [2]. Водночас, незважаючи на відсутність в Україні спеціального закону, розвитку й становленню інституту медіації в Україні сьогодні сприяють громадські об'єднання (Українська академія медіації, Український центр медіації, Школа медіації Академії адвокатури України тощо), юристи-практики, а також науковці, які здійснюють розвідки в цій сфері.

Огляд наукових праць з проблеми. Станом дослідження проблеми й перспективи становлення та розвитку в країні альтернативного способу вирішення приватних спорів (конфліктів) є актуальною темою дослідження вчених, практиків (юристів, психологів та інших), а також студентів. Звертаємо увагу на те, що з прийняттям парламентом за основу проекту закону кількість досліджень збільшилась. Зокрема, наукові розвідки в цій сфері здійснюються С. Запарою, Г. Гончаровою, М. Дякович, О. Кармазою, В. Комаровим, Д. Кушерець, С. Кузьменко, Н. Мазаракі, Ю. Притикою, Н. Турман, В. Рєзніковою, С. Фурсою та іншими вітчизняними науковцями. В іноземних країнах проблеми процесу медіації з науково-практичної позиції висвітлюють Е. Рунессон, М.-Л. Гі, Ж. Мірімановф, Е. Борисова, С. Загайнова, С. Кулак, В. Ярков та інші. Водночас правова доктрина потребує подальших наукових пошуків у цій сфері.

Виклад основного матеріалу. Зазвичай українці звертаються до органів правосуддя для вирішення спорів, навіть не замислюючись про те, що безліч таких спорів можна було б вирішити в досудовий або позасудовий спосіб. Це призводить до

перевантаження судової системи, великих бюджетних видатків на утримання цієї системи, а також занадто тривалого розгляду справ у суді.

При цьому переважна більшість осіб, які звертаються до суду для вирішення сімейного спору, навіть не знають про можливість його мирного вирішення в досудовий чи позасудовий спосіб (наприклад, шляхом укладення відповідних договорів, що стосуються поділу майна подружжя, визначення місця проживання дитини, утримання дітей тим із батьків, хто проживатиме окремо, та його участі у вихованні), а також про можливість вирішення цих питань у процесі медіації (для них медіатор – це пластинка для гри на гітарі).

Наразі в Україні досудові та позасудові способи врегулювання спорів мають формальний характер, а процедура медіації в законодавстві України залишається неврегульованою. Проте останнім часом популярність вирішення спорів шляхом медіації відчутно збільшується, особливо якщо мова йде про сімейні спори.

У світовій практиці вирішення спорів (врегулювання конфліктів) одне з провідних місць посідає медіація, оскільки цей інститут надає можливість обрати альтернативні способи (позасудові) для вирішення суперечок між сторонами сімейного спору.

Ефективність медіації доведена численними дослідженнями, проведеними в країнах англо-саксонської правової сім'ї. Вирішення конфліктів до звернення до суду досягається у 70-80% випадків кожних сімейних пар, що звернулися до медіаторів. Майже 90% усіх сімейних пар, які звернулися за допомогою, залишаються задоволеними досягнутими угодами. Для досягнення прийнятної для обох сторін рішення щодо конфліктного питання в середньому потрібно 12 годин.

На жаль, наразі в Україні відсутній профільний закон, який би врегульовував всі важливі аспекти та умови проведення процедури медіації, проте законодавство нашої держави містить низку норм, які є основою для її практичного застосування.

Зокрема, ст. 55 Конституції України встановлено право кожного захищати свої права будь-якими не забороненими законом способами. Таким чином, медіація є механізмом, придатним та дозволеним для використання в Україні. Відповідно до ч. 7 ст. 49 Цивільного процесуального кодексу України, сторони можуть укласти мирову угоду (тобто прийти до мирного врегулювання спору) на будь-якій стадії судового процесу. Згідно зі ст. 124 Конституції України, законом може бути визначений обов'язковий досудовий порядок врегулювання спору. За іншого збігу обставин таким ефективним досудовим порядком вирішення спору могла б стати медіація.

Відповідно до ст. 1 Угоди про Асоціацію з Європейським Союзом (підписана у 2014 р.), ЄС та Україна повинні посилювати співпрацю у сфері правосуддя, свободи та безпеки з метою забезпечення верховенства права та поваги до прав людини й основоположних свобод. Забезпечення верховенства права та покращення доступу до правосуддя має включати доступ як до судових, так і до позасудових методів врегулювання спорів.

Згодом указом Президента України №276/2015 від 20.05.2015 р. була схвалена Стратегія реформування судоустрою, судочинства та суміжних правових інститутів на 2015–2020 рр., п. 5.4 якої передбачається розширення способів альтернативного (позасудового) врегулювання спорів (шляхом практичного впровадження інституту медіації та посередництва).

Наказом Міністерства соціальної політики України від 17.08.2016 р. №892 затверджено Державний стандарт соціальної послуги посередництва (медіації), яким визначено зміст, обсяги, умови та порядок надання соціальної послуги посередництва (медіації). Наприкінці 2015 р. у Верховній Раді України було зареєстровано кілька проєктів Закону «Про медіацію». За основу був узятий законопроєкт №3665, який навіть пройшов перше читання, проте 28.02.2019 р. був відхилений та знятий з розгляду.

05.07.2019 р. у Верховній Раді був зареєстрований проєкт Закону №10425 «Про діяльність у сфері медіації». Цим законопроєктом пропонувалося врегулювати питання визначення термінів, принципів медіації та порядок її проведення як досудової та позасудової процедури врегулювання спору, статусу медіатора, порядок набуття права на заняття медіацією, вимоги для підготовки кадрів та відповідальність медіаторів.

Зазначеним законопроєктом передбачалося внесення змін до низки процесуальних кодексів щодо зобов'язання сторін процесу проводити досудове врегулювання спору шляхом медіації. Фактично, цим законом мала бути введена обов'язкова досудова стадія вирішення спору – звернення до медіації, а також додана підстава для повернення позовної заяви, яка окрім іншого, ще й зупиняє перебіг процесуальних строків, якщо позивач не виконав вимоги щодо обов'язкового звернення до медіації. У такому випадку суд має постановляти ухвалу про повернення позовної заяви позивачеві для позасудового врегулювання спору шляхом медіації.

Введення медіації як обов'язкового досудового способу вирішення спору могло бути вдалою реалізацією ст. 124 Основного закону України. Такі зміни могли б вирішити питання занадто великої завантаженості судів та значно скоротити кількість спорів, які доходили б до судів, а також нарешті врегулювати інститут медіації. Однак 29.08.2019 р. проєкт закону був відкликаний, а медіація в Україні залишається неврегульованою на законодавчому рівні.

Діалог між сторонами сімейного спору в суді здійснюється на рівні їх позицій, які зазвичай є принциповими, базуються на передбачених нормами законодавства правах та обов'язках. При цьому законодавчі норми жодним чином не відображають справжні інтереси та потреби сторін. Дуже часто сторони процесу, користуючись певним способом захисту, намагаються вирішити зовсім інші питання. Наприклад, раніше звернення до суду з вимогою про позбавлення батьківських прав, як правило, було пов'язане з потребою матері безперешкодно виїжджати з дитиною за кордон, щоб не потрібно було щоразу припинюватися і звертатися з проханнями до батька дитини оформити у нотаріуса дозвіл на такий виїзд. Так само відбувається зараз, коли у разі відсутності спору щодо того, з ким буде проживати дитина (оскільки вона за погодженням батьків живе з матір'ю), жінки просять суд визначити місце проживання дитини з ними, оскільки за таких умов у майбутньому вони самостійно зможуть вирішувати питання про виїзд дітей за кордон.

До обов'язків суду не належить встановлення причини виникнення конфлікту, він керується лише нормами права та діє за чітко встановленою процедурою. При цьому велика кількість справ у суді розгортається за одним сценарієм: сторона, отримуючи вступне слово, надаючи пояснення або під час запитань іншій стороні, хоче розповісти свою історію відносин, поділитися переживаннями, пожалітися, отримати відповіді, які раніше не вдалося отримати (це свідчить про збереження якихось старих образ, що досі залишилися).

Якщо звернути увагу на строки вирішення спорів, то в судовому порядку до прийняття рішення у справі та набрання ним чинності може пройти більше ніж пів року з моменту звернення особи з позовом, а інколи значно більше, враховуючи дефіцит кадрів та завантаженість судової системи, часте перенесення судових засідань (наступного засідання можна чекати від 2-х до 4-х місяців) у зв'язку з перебуванням судді на лікарняному, у відпустці, у нарадчій кімнаті щодо якоїсь важкої справи, яка щойно розглядалася і має бути прийняте рішення (це ще не згадуючи про зловживання іншої сторони). Водночас у сімейній медіації для вирішення аналогічного спору може знадобитися в середньому 4-5 зустрічей по 2-3 години, а тому весь процес медіації триватиме не довше ніж кілька місяців (залежить від того, як часто сторонам потрібно буде зустрічатися, а також як швидко вони дійдуть згоди).

Судовий розгляд не може гарантувати повної конфіденційності (знаючи, де шукати, можна відстежити за іменем особи через сайт судової влади та побачити повний текст рішення у справі, з якого дізнатися всі обставини), а достатньо часто сторони з різних причин уникають публічного розголосу, не хочуть про це говорити вголос (через сором чи з інших причин), розкривати під звукозапис свої почуття, вразливість, біль (адже відбувається фіксація судового процесу технічними засобами). На відміну від судового розгляду, медіація завдяки принципу конфіденційності гарантує, що будь-яка інформація, яка стала відома медіатору, не буде розголошена без бажання такої особи ні іншій стороні конфлікту, ні третім особам.

Також варто згадати про надзвичайно низьку виконуваність судових рішень. При цьому відмінністю медіації від судового розгляду є те, що у процесі медіації сторони самостійно мають генерувати варіанти рішень, а прийняте за результатами переговорів рішення буде таким, що задовольнить інтереси кожного з них у кожній окремій ситуації, а тому таке рішення буде виконуватися зі значно вищою ймовірністю, ніж прийняте арбітром у вигляді судді (який прийняв за його основу позицію іншої сторони).

У процесі медіації сторони досягають рішення, яке є більш сприятливим для збереження в майбутньому нормальних відносин. Саме завдяки медіації сторони можуть покращити свої відносини. Сторони можуть розійтися у спокійних умовах і конструктивному ключі, а також визначити важливі умови у процесі розставання, що стосуються майна та дітей. Таким чином, можна розлучитися з гідністю, без бою, без боротьби за дитину, яка дуже часто використовується як інструмент впливу на другого з подружжя.

Медіація – це ефективна процедура вирішення спору, під час якої разом зустрічаються сторони у присутності третьої незацікавленої сторони (медіатора), спрямована на пошук і прийняття рішень, виходячи з інтересів кожної сторони (а не правових позицій), шляхом проведення переговорів.

Медіатором є спеціально підготовлений посередник, який має сприяти сторонам спору в його врегулюванні шляхом ведення переговорного процесу. Він застосовує різноманітні техніки (для зняття напруження, переведення уваги сторін з їхніх правових позицій на інтереси та потреби, подолання комунікаційних і психологічних бар'єрів), спрямовані на прийняття узгоджених рішень для задоволення реальних інтересів та потреб сторін.

Основні принципи медіації:

- *Конфіденційність*. Будь-яка інформація, звіти, документи, надані медіатору як у процесі медіації, так і під час підготовки до неї, не можуть бути розголошені. До того ж без попереднього погодження зі стороною, яка повідомила таку інформацію, медіатор не має права розкривати її іншій стороні. Таким чином, мінімізуються ризики публічного розголошення конфлікту.

- *Добровільність участі*. Приймаючи рішення щодо участі у процесі медіації, під час її проведення та досягнення домовленостей з іншою стороною, а також у процесі реального виконання цих домовленостей сторони діють добровільно.

- *Незалежність та неупередженість медіатора*. Медіатор не має виказувати свої думки з приводу питань чи ситуацій, що обговорюються сторонами, він не є арбітром і радником щодо рішень, які сторони конфлікту повинні прийняти самостійно.

- *Рівність сторін*. Медіатор займає нейтральну позицію і створює умови, за яких сторони мають почуватися рівними перед медіатором. Саме через цей принцип, як правило, сімейна медіація проводиться одночасно двома медіаторами різної статі, щоб жодна зі сторін процесу не відчувала себе в меншості.

Сімейна медіація — це процес, в якому незалежна третя сторона (медіатор) допомагає сімейним парам, що перебувають на стадії розірвання шлюбу, покращити між

ними взаємодію, прийняти вигідні та усвідомлені для кожного з них рішення щодо питань, пов'язаних з розлученням, дітьми, майном. Сімейна медіація може застосовуватися як досудовий або позасудовий спосіб вирішення спору, а також під час судового розгляду справи та вже на етапі виконання судового рішення.

Висновки та перспектива дослідження. Отже, сімейна медіація є найліпшим методом, який базується, насамперед, на роботі з інтересами та потребами, а не з позиціями сторін, які можуть навіть не думати про альтернативу. Отже, впровадження та нормативне врегулювання в Україні інституту медіації як одного з альтернативних способів вирішення спорів сприятиме пришвидшенню процесів розлучення, робитиме їх менш токсичними для сторін та значно зменшить навантаження на суди

Підсумовуючи, варто відзначити переваги сімейної медіації:

- переговори відбуваються за допомогою незалежного посередника (медіатора), який однаково уважний до кожної зі сторін та сприяє підтриманню нормальної атмосфери для подальшої конструктивної комунікації;
- дозволяє та допомагає сторонам самостійно розробляти варіанти вирішення спору, плани на майбутнє, контролює результати переговорів, враховуючи інтереси не тільки сторін процесу, але й дітей;
- покращує спілкування між сторонами, допомагає їм обмінюватися думками та інформацією, чути й бути почутими;
- варіанти рішень можуть виходити за межі засобів правового захисту (наскільки вистачить фантазії у сторін та можливості це погодити), тоді як у суді це неможливо;
- відносини припиняються менш травматично, прибирається токсичність між сторонами;
- рішення є взаємовигідним, у виграші опиняються обидві сторони (за принципом win-win);
- швидке досягнення результату та розв'язання спору, якщо порівнювати із судовим процесом;
- фокусується увага на потребах дітей, їхні особисті потреби більше враховуються, ніж це відбувається під час судового розгляду, оскільки суд розглядає справу на підставі позовних вимог, за які він не може вийти;
- допомагає встановити основу для спільного виховання дітей сторонами, а також захищає дітей від стресу та шкідливих наслідків через розлучення батьків.

Варто звернути увагу на той момент, що існують випадки, в яких навіть після проходження через процедуру медіації, вирішення всіх спірних питань і досягнення певних домовленостей (шляхом укладення відповідних договорів), з огляду на вимоги чинного законодавства все ж таки доведеться звертатися до суду, але цей процес матиме суто формальний характер, оскільки сторони вже все між собою вирішили.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Про медіацію : проект Закону України від 17 грудня 2015 р. № 3665 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://w1.c1.rada.gov.ua/pls/zweb2/webproc4_1?pf3511=57463.
2. Висновок Верховного Суду України на проект Закону про медіацію [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/\(print\)/04474D047AB37BA5C2257E3D002636E3](http://www.scourt.gov.ua/clients/vsu/vsu.nsf/(print)/04474D047AB37BA5C2257E3D002636E3).
3. Гайдук А.В. Проблеми законодавчого забезпечення медіації в Україні. Часопис Академії адвокатури України. № 19 (2). 2013. 1 – 4 с.

4. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р. редакція від 30.09.2016 р. [Електронний ресурс]. Режим доступу: [\[http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80\]](http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80).

5. Про судоустрій України: Закон України від 7 лютого 2002 року №3018-III (втратив чинність). Відомості Верховної Ради України. 2002.№ 27, 28. Ст. 180 – с.

УДК 343.344(477)

ЛЕГАЛІЗАЦІЯ ЗБРОЇ. ЗА ТА ПРОТИ

Коновалов Артем Юрійович,
студент 2 курсу спеціальності «Право»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Ткаченко Ірина Миколаївна,
старший викладач кафедри права та
соціально-економічних відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

У статті розкрито питання щодо легалізації зброї в Україні та світі, а також подано коротку історичну довідку обігу зброї до революції, в часи СРСР та на сучасному етапі розвитку країни. Наведено статистику щодо кримінальних злочинів у провідних країнах світу.

Ключові слова: зброя, право, влада, суспільство, легалізація.

Актуальність та мета дослідження. Проблема легалізації вогнепальної зброї довгий час залишається одним із неоднозначних та часто обговорюваних питань в нашому суспільстві.

Кожний день ми стикаємося на телебаченні, по радіо, в інтернеті з гарячими дискусіями між двома протилежними таборами. Перші виступають за легалізацію зброї, посиляючись на досвід країн, де у громадян є на це конституційне право. А ті хто проти – аргументують свою позицію тим, що в таких країнах майже щодня стаються інциденти з вогнепальною зброєю та масово гинуть люди. Причому, як позиції прихильників, так і позиції противників займають не тільки пересічні громадяни, а й посадові особи та різного роду діячі та дослідники.

Мета статті – визначити, чи варто легалізовувати зброю в нашій державі, чи все ж таки ще зарано говорити про такі радикальні зміни.

Виклад основного матеріалу. Наприкінці 20 століття розпочався новий етап українського державотворення. В перші роки незалежності було закладено фундамент національної правової системи, яка покликана врегулювати широке коло суспільних відносин, вносячи в подальшому в законодавство лише деякі правки. Проте, питання щодо можливості володіння цивільним населенням вогнепальною зброєю залишається досі не вирішеним.

Розглядаючи історичний аспект, можна зрозуміти, що обмеження права володіння зброєю розпочалося за часів становлення комуністичної влади в країні, адже до 1917 року у Російській імперії, до складу якої входили українські землі, громадяни мали право на

придбання та зберігання короткоствольної зброї (пістолета, револьвера) та використання в цілях самооборони [3, с. 281].

Хоча одним із гасел більшовиків до революції було "даєш масове озброєння народу", після приходу до влади вони почали роззброєння цього самого народу, який встиг стихійно озброїтися в окопах Першої світової війни. Більшовикам не хотілося супротиву при проведенні червоного терору та продрозкладки [4, с. 31].

В період НЕПу на короткий час обмеження були послаблені. Після його закінчення, з розгортанням колективізації і нової хвилі масових репресій, заборона на придбання і носіння зброї для самооборони простих громадян стала абсолютною, що було підкріплено Постановою ВЦВК та РНК СРСР від 10 травня 1935 р. «Про зміну статті 182 Кримінального кодексу» [2].

За часів хрущовської відлиги знову відбулося послаблення, зброю можна було купити за пред'явленням паспорта [4, с. 65].

У брежнєвські часи право громадянина мати вогнепальну зброю (гладкоствольну мисливську) було надано лише вузькому колу осіб: мисливствознавцям, професійним мисливцям Півночі, а також Сибіру. Дозволялося мати нарізні рушниці (карабіни і гвинтівки) [4, с. 98].

Після падіння комуністичного режиму у 1991 році врегулюванню цього питання не приділялося достатньо уваги, адже нагальним було вирішення економічних проблем в країні. Хоч в статті 3 Конституції України від 1996 року прописано, що «людина, її життя та здоров'я, честь та гідність, недоторканість і безпека вважаються найвищою соціальною цінністю», а стаття 27 закріплює право кожного «захищати своє життя та здоров'я від протиправних посягань», але ні концепції, ні самого закону про зброю досі не розроблено [1, с. 5, с. 10]. До 2014 року ця тема обговорювалась не так активно, але після Революції гідності розпочалась нова хвиля дискусій серед прихильників та противників володіння вогнепальною зброєю.

Прихильники пояснюють свою позицію тим, що правопорушники нині часто добре озброєнні, їх небезпека реальна, на противагу цивільному населенню, яке є беззахисним і цим самим поставлене в нерівне становище.

Головним аргументом тих, хто підтримує позицію «озброєння народу» є необхідність забезпечення права громадян на самозахист як одного з основних конституційних прав, що характеризують демократичне суспільство». Тоді народ буде захищеним від свавілля як злочинців, так і державних посадовців, що було продемонстровано на Майдані 2014, коли мирні демонстранти не змогли дати відсіч озброєним силовикам, що призвело до загибелі людей.

Ще в 16 столітті Ніколо Макіавеллі писав: «Роззброюючи народ, влада, тим самим, ображає його недовірою. Це говорить про її боягузтво» [7, с. 22].

І справді, чим ліберальніше суспільство, тим більше воно має влади. При тоталітарних режимах держмонополія на зброю безумовна.

Також для прикладу наводяться праці Джефрі Снайдера, який активно відстоює право громадян США володіти вогнепальною зброєю. Його позиція зводиться до того, що зброя є гарантом права громадян на необхідну самооборону, вона дає можливість, як інструмент, протидіяти злочинним елементам, а також автор вважає, що неправильно перекладати відповідальність за власне життя лише на працівників поліції [8, с. 32-48].

Для з'ясування припустимості такої позиції, нами було проаналізовано праці деяких дослідників, які вважають, що надаючи населенню право на користування зброєю кількість злочинів значно скорочується, оскільки громадянин може захищати свої права та інтереси. «В державах, де влада легалізує вогнепальну зброю вже через півроку знижується рівень злочинності». Науковець В. Полозов наводить дані, що в таких країнах як США, Австрія, Фінляндія, Естонія, Литва, Латвія, Канада, Австралія та інші, де заохочується

використання зброї громадянами при самообороні кількість злочинів знизилась спочатку на 3 – 5 % (в перші 6 міс.), а в подальшому ще вдвічі. Автор подає яскравий приклад Естонії, де з легалізацією у 2001 році рівень вуличної злочинності впав на 80 % [6, с. 44].

У 2015 році Міністерство юстиції США, що спеціалізується на вбивствах відзвітувало, що в штатах, де зброя дозволена, на 100 000 осіб – 183 особи було вбито, а де заборонено – 291. Також Мінюст подав результати анкетування у тюрмах, де злочинці у кількості 40 % вказали, що були випадки, коли вони відмовилися від здійснення протиправного діяння через страх смерті перед озброєними громадянами. До того ж, 36 % злочинців було поранено та затримано самими громадянами США [12].

Для порівняння, в Канаді, де у 2017 році було значно обмежено право володіння зброєю, рівень вуличної злочинності зріс на 40 %.

Існують і інші свідчення, де говориться, що «в країнах, де існує заборона користування зброєю рівень злочинності нижчий, аніж в державах, в яких її можна легально придбати» Але жодної статистики автор не подає [5, с. 148].

Ті ж, хто виступають проти носіння зброї цивільним населенням вважають, що внесення змін до законодавства є неприпустимим, посиляючись на низький рівень правосвідомості, велику кількість злочинів побутового рівня, яке здійснюється ще й в стані алкогольного сп'яніння. В. Н. Кудрявцев зазначив: «В наших умовах в ніякому разі не можна допустити озброєння населення, а інакше ми один одного перестріляємо» [6, с. 11].

Прихильники стверджують, що негативні наслідки перебільшено, бо дозвільні посвідчення будуть видавати лише при наявності усіх необхідних довідок та ліцензій, що зведе до мінімуму потрапляння зброї у руки громадян з сумнівною репутацією. Для з'ясування цього питання потрібно звернутися до світової статистики.

Для порівняння кількості жертв від насильницької смерті у 2018 році візьмемо дві країни з легальним ринком зброї: США та Чехію. Та дві країни, де продаж зброї фактично заборонений: Україну та Росію:

1. В США на 100 000 тис. населення – 3,8 тис.;
2. В Чехії – 0,8 тис.;
3. В Україні – 4,3 тис.;
4. В Росії – 9 тис [9].

Подана інформація відображає те, що в країнах з легальним продажем зброї рівень насильницької смерті нижчий. А в США навіть, де на 100 осіб – 120, 5 одиниць зброї, тобто перевищує чисельність населення країни, кількість вбивств за 20 років зменшилась на 49%, а рівень злочинності загалом знизився на 43%.

За останні 5 років в Україні громадські організації та окремі активісти неодноразово зверталися до влади із проханням вирішити це питання. А 22 травня 2019 р. на офіційному сайті звернень до президента було оприлюднено петицію №22/053416-еп, яка набрала необхідний мінімум в 25000 тис. голосів для подальшого розгляду, де було закликано навести порядок з обігом зброї та прийняти відповідні закони [10]. Президент В. Зеленський 6 вересня 2019 р. дав офіційний коментар, де процитував третю статтю Конституції та зазначив, що це питання в умовах війни не є першочерговим і його вирішення можливе тільки після закінчення конфлікту на Донбасі.

Однак, зважаючи на те, що за свідченням організації Смол Армс Сурвей Україна посідає перше місце у Європі за обігом нелегальної зброї, кількість якої вже перевищує 5 млн. одиниць, можна впевнено стверджувати, що ситуація зі зброєю в нашій країні критична [11].

Потрібно розуміти, що зброя слугує лише інструментом в руках особи, для захисту своїх конституційних прав та інтересів, а її легалізація не спричиняє ріст злочинності. Цей

факт доводять такі країни як Молдова та Естонія, які також як і Україна знаходяться на пост тоталітарному етапі розвитку суспільства.

Ті, хто виступають проти можуть згадати випадок у Керчі, де хлопець вчинив стрілянину у коледжі. Але це підтверджує факт, що попри заборони в законодавстві, а у випадку з Кримом ще й окупація та світова ізоляція, особа, яка має намір здійснити подібний злочин, може без будь-яких перешкод роздобути зброю нелегально.

Висновки та перспективи дослідження. Отже, було встановлено, що у країнах, де на законодавчому рівні населення може легально купувати та носити зброю кількість злочинів не збільшується, а навпаки значно падає, або ж залишається на тому самому рівні. Про це свідчать дані, які були подані авторитетними науковцями та світовими організаціями.

На противагу цьому, у країнах, де існує заборона – рівень злочинності вищий, а Україна, зокрема, є й ще найбільшим чорним ринком нелегальної зброї в Європі. Тому, на нашу думку, настав час внести зміни до законодавства, навести порядок з обігом зброї та надати громадянам України право на захист своїх законних інтересів, як і в іншому цивілізованому світі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України від 05.03.2019 р. – К.: Центр навчальної літератури, 2019. – 60 с.
2. Постанова ВЦВК СРСР «Про зміну статті 182 Кримінального кодексу». [Електронний ресурс]. – 1935. – Режим доступу до ресурсу: http://www.libussr.ru/doc_ussr/ussr_4047.htm.
3. Білінський В. Країна Моксель, або Московія / В. Білінський. – К: Навчальна книга – Богдан, 2015. – 320 с.
4. Джеффрі Х. История Советского Союза. 1917-1991 / Х. Джеффрі. – М: Вагриус, 2001. – 123 с.
5. Іншаков С. М. Світова кримінологія / С. М. Іншаков. – К: Атика, 2011. – 291 с.
6. Кудрявцев В. Н. Стратегия борьбы с преступностью / В. Н. Кудрявцев. – М: Полиграф, 2009. – 144 с
7. Полозов В. Н. Мировая практика борьбы с преступностью / В. Н. Полозов. – М: МГУ, 2008. – 89
8. Рутенбург В. И. Жизнь и творчество Н. Макиавелли / В. И. Рутенбург. // Макиавелли Н. История Флоренции. – 2003. – С. 81.
9. Снайдер Д. Р. Общество трусов / Д. Р. Снайдер. // Человек и закон. – 2015. – №11. – С. 32–48.
10. Уровень преступности в мире [Електронний ресурс]. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://visasam.ru/emigration/vybor/prestupnost-v-mire.html>.
11. Учайкін Г. М. Навести порядок з обігом зброї, а порядок – це Закон [Електронний ресурс] / Г. М. Учайкін. – 2019. – Режим доступу до ресурсу: <https://petition.president.gov.ua/petition/53416>.
12. Чорний ринок зброї в Україні: де, скільки і чому? [Електронний ресурс] // 2017 – Режим доступу до ресурсу: <https://www.bbc.com/ukrainian/features-38761642>.
13. Шаскольский А. В. Право на оружие: мировой опыт / А.В. Шаскольский. // Ружьё. – 2017. – №5. – С. 97

ТЕЛЕФОННИЙ ВІДЕОЗАПИС ЯК ДОКАЗ НА ДОСУДОВОМУ РОЗСЛІДУВАННІ

Козирь Віктор Сергійович,
студент 4 курсу спеціальності «Право»
Кіровоградського інституту розвитку
людини,
Ткаченко Ірина Миколаївна,
старший викладач кафедри права та
соціально-економічних відносин
Кіровоградського інституту розвитку
людини

В наш час все частіше ми використовуємо новітні технології, але потрібно розуміти, як саме правильно це робити. Так зазвичай і стається коли громадяни, щоб захистити свої права використовують гаджети, які є в їхньому індивідуальному користуванні, але як правильно роблять помилки, які в подальшому стають серйозною проблемою у їхньому використанні.

Ключові слова: технології, право, відомості, відеозапис, розслідування, доказ.

Досить часто громадяни нашої країни використовують саме телефонний відеозапис при вирішенні певного ряду питань. Неважливо чи то є любительська зйомка чи професійний відеозапис, все це може стати доволі вагомим доказом під час проведення досудового розслідування. Також слід звернути увагу на особливості проведення відео фіксування, і пройти по ряду критеріїв, які вимагає чинне законодавство [3, с.76].

По-перше, це якість та контрастність зробленого відеозапису, тобто на відеозаписі має бути чітке зображення, та досить сформована кольорова гама, яка відповідатиме стандарту.

Також як відомо нові моделі гаджетів оснащені досить сучасними відео камерами та проводять зйомку високої якості.

По-друге, що є також важливим моментом, пристрій на який проводиться відео фіксація має бути ліцензійним, а саме мати чітко встановлену марку та модель, серійний номер та країну походження.

По-третє, під кожним файлом в гаджеті повинна міститись інформація, що встановлює належність. Має чітко відображатись дата проведення, час відеозапису, розмір файлу, назву та тип файлу [7, с. 166].

Незважаючи на всі ці вимоги, потрібно також вірно віднести певний телефонний відеозапис до стадій досудового розслідування, а саме приєднати його до справи. Як правило це робиться при відібрані пояснень у очевидців подій. Досить часто це дає змогу сформуванню загальної картину по справі. Переглядаючи чинне законодавство, можна впевнено стверджувати, що воно не встигає за технологічним процесом, і певним чином створюються колізії в законодавстві [4, с. 125].

В іншому випадку телефонний відеозапис може проводитися як негласна слідча дія, в такому випадку потрібно встановити кримінально-процесуальну природу відеозапису.

Для належної відповіді на питання, поставлені у запиті на проведення науково-правової експертизи, передусім слід визначити кримінально-процесуальну природу такого доказу, як «відеозапис з телефону».

Так, ч. 1, 2 ст. 99 КПК України визначає, що документом є спеціально створений з метою збереження інформації матеріальний об'єкт, який містить відомості, зафіксовані за допомогою письмових знаків, звуку, зображення тощо, котрі можуть бути використані як доказ факту чи обставин, що встановлюються під час кримінального провадження [6, с.87].

До документів, за умови наявності в них відомостей, передбачених ч. 1 цієї статті, можуть належати матеріали фотозйомки, звукозапису, відеозапису та інші носії інформації (у тому числі електронні). Отже, матеріали відеозйомки є документами, а тому мають бути отримані у процесуальній формі, що передбачена для документів.

Також необхідно зауважити, відповідно до ст. 1 Закону України «Про інформацію» №2657-ХІІ від 02.10.1992 р. документом є матеріальний носій, що містить інформацію, основними функціями якого є її збереження та передавання у часі й просторі, а інформацію становлять будь-які відомості та/або дані, які можуть бути збережені на матеріальних носіях або відображені в електронному вигляді.

Відтак, будівля на тих чи інших легальних підставах (право власності, право володіння та/або користування, оренда тощо) належить юридичній особі або фізичній особі-підприємцю, оскільки згідно з ч. 1 ст. 3 Господарського кодексу України (далі – ГК), під господарською діяльністю у цьому Кодексі розуміється діяльність суб'єктів господарювання у сфері суспільного виробництва, спрямована на виготовлення та реалізацію продукції, виконання робіт чи надання послуг вартісного характеру, що мають цінову визначеність[8, с. 176].

Відповідно до ст. 246 КПК негласні слідчі (розшукові) дії – це різновид слідчих чи розшукових дій, відомості про Факт та методи проведення яких не підлягають розголошенню, за деяким винятком випадків.

Ці слідчі чи розшукові дії проводяться у випадках, якщо відомості про злочин та особу, яка його вчинила, неможливо отримати в інший спосіб. Негласні слідчі чи розшукові дії, передбачені КПК, а також ті дії, рішення про проведення яких приймає слідчий суддя, проводяться виключно у кримінальному провадженні щодо тяжких або особливо тяжких злочинів.

Фіксація ходу і результатів негласних слідчих (розшукових) дій повинна відповідати загальним правилам фіксації кримінального провадження. За результатами проведення негласної слідчої (розшукової) дії складається протокол, до якого в разі необхідності долучаються додатки.

Відомості про осіб, які проводили негласні слідчі (розшукові) дії або були залучені до їх проведення, у разі здійснення щодо них заходів безпеки можуть зазначатися з забезпеченням конфіденційності даних про таку особу в порядку, визначеному законодавством.

Проведення негласних слідчих (розшукових) дій може фіксуватися за допомогою технічних та інших засобів.

Протоколи про проведення негласних слідчих (розшукових) дій з додатками не пізніше ніж через двадцять чотири години з моменту припинення вказаних негласних слідчих (розшукових) дій передаються прокурору [4, с. 69].

Отже, виходячи актуальності цієї теми на даний час, можна стверджувати про те що діяти потрібно по ситуації, та в залежності від тих обставин в які ви потрапили, потрібно діяти за допомогою чинного законодавства, відстоювати свої права, та пам'ятати про те що наша країна знаходиться на стадії прогресивного розвитку і вподальшому це питання буде врегульовано чинним законодавством.

Висновки. Сучасна практика свідчить, що з метою забезпечення власної інформаційної безпеки слід регулярно інтернет-простір моніторити, маючи для цього відповідних фахівців.

Рішення про проведення негласних слідчих чи (розшукових дій) приймає слідчий, прокурор, – слідчий суддя за клопотанням прокурора або за клопотанням слідчого, погодженого з прокурором.

Слідчий зобов'язаний повідомити прокурора про прийняття рішення щодо проведення певних негласних дій та отримані результати.

Прокурор має право заборонити проведення або припинити подальше проведення негласних слідчих чи розшукових дій.

Виключно прокурор має право прийняти рішення про проведення такої негласної слідчої чи розшукової дії, як контроль за вчиненням злочину.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України, прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України від 28 червня 1996 р. // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – 341 с.
2. Господарський кодекс України від 16 січня 2003 р. // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 18, № 19-20, № 21-22. – 232 с.
3. Зейкан Я. П. Методика захисту в окремих категоріях кримінальних справ за КПК 2012 року / Я. П. Зейкан. – Київ: Коваленко О. В., 2013. – 376 с.
4. Каркач П. М. Державне обвинувачення в суді за новим кримінальним процесуальним законодавством України : навч. посіб. / П. М. Каркач. – Харків : Право, 2013. – 184 с.
5. Коваленко Є. Г. Наукові засади кримінально-процесуального доказування : монографія / Є. Г. Коваленко. – Київ: Юрінком Інтер, 2011. – 448 с.
6. Кримінальний процес : підручник / Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". – Харків: Право, 2013. – 824 с.
7. Крим. процес України в питаннях: навч. посіб. / Л. Д. Удалова [та ін.]. – Київ: 2013. – 256 с.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України : наук.-практ. комент. (зі змінами та допов., станом на 01.12.2012 р.) / за заг. ред.: В. Г. Гончаренко. – Київ: Юстініан, 2012. – 1328 с.
9. Кухарук Ю. О. Відвід захисника від участі у кримінальній справі в кримінальному процесі України : монографія / Ю. О. Кухарук. – Київ: Центр учб. л-ри, 2013. – 147 с.
10. Лапкін А. В. Роль прокурора в забезпеченні прав і законних інтересів потерпілого у кримінальному судочинстві України: монографія / А. В. Лапкін. – Харків : Право, 2012. – 264 с.
11. Лобойко Л. М. Кримінальний процес : підручник / Л. М. Лобойко. – Київ: Істина, 2014. – 432 с.

ПІДСТАВИ ЩОДО ВИНИКНЕННЯ ВІДНОСИН З ПЕРЕВЕЗЕННЯ ПАСАЖИРІВ

Гросул Сергій Сергійович,
студент 3 курсу
спеціальності «Право»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Жила Олександр Владиславович,
кандидат юридичних наук, завідувач
кафедри права і соціально-
економічних відносин
Кіровоградського інституту розвитку
людини.

Розвиток народного господарства та життя людей взагалі неможливо уявити без засобів переміщення (транспорту). Роль транспорту полягає в наданні специфічних послуг, направлених на переміщення товару або людини в просторі. Транспортна діяльність не супроводжується створенням нових речей (предметів матеріального світу).

Її цінність в тому економічному ефекті, який створюється внаслідок переміщення вантажу, пасажирів та багажу до певного місця. Тому відносини перевезення виникають за наявності необхідності в територіальному переміщенні об'єктів або людей за допомогою транспортних засобів. Дані відносини регулюються правовими нормами, тому набувають форми зобов'язально-правових.

Ключові слова: цивільне право, пасажир, відносини, договір, послуга, предмет, транспорт.

Актуальність та мета дослідження. Відносини перевезення виникають за наявності необхідності в територіальному переміщенні об'єктів або людей за допомогою транспортних засобів. Дані відносини регулюються правовими нормами, тому набувають форми зобов'язально-правових.

Метою є дослідити правові підстави щодо виникнення договору, щодо відносин з перевезенням.

Огляд наукових праць з проблеми. На договірну підставу здійснення перевезення, вказував у свій час Г.Ф. Шершеневич, як на його характерну ознаку. Тобто, даний вид зобов'язань не потребує наявності інших юридичних фактів, зокрема плану перевезення.

Д. О. Медведєв та В. Т. Смірнов зазначають, що технологічна специфіка транспортування товарів по газо- та нафтопроводу не є підставою для виникнення транспортного зобов'язання, тому термін "трубопровідний транспорт" має умовне значення.

Природа зобов'язань, що виникають при переміщенні товарів по трубопроводу, має змішаний характер: тут об'єднуються елементи зобов'язань із передачі майна (нафти, газу) та із надання послуг (транспортування, зберігання).

Виклад основного матеріалу. Перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти здійснюється за договором перевезення.

Загальні умови перевезення визначаються цим Кодексом, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них.

Умови перевезення вантажу, пасажирів і багажу окремими видами транспорту, а також відповідальність сторін щодо цих перевезень встановлюються договором, якщо інше не встановлено цим Кодексом, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами та правилами, що видаються відповідно до них.

Розвиток народного господарства та життя людей взагалі неможливо уявити без засобів переміщення (транспорту). Роль транспорту полягає в наданні специфічних послуг, направлених на переміщення товару або людини в просторі. Транспортна діяльність не супроводжується створенням нових речей (предметів матеріального світу). Її цінність в тому економічному ефекті, який створюється внаслідок переміщення вантажу, пасажирів та багажу до певного місця.

Тому, відносини перевезення виникають за наявності необхідності в територіальному переміщенні об'єктів або людей за допомогою транспортних засобів. Дані відносини регулюються правовими нормами, тому набувають форми зобов'язально – правових. При цьому транспорт створює самостійну сферу економічної діяльності, що живе за особливими правилами.

Законодавець в ЦК України передбачає можливість встановлення умов перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти та відповідальності сторін щодо цих перевезень угодою сторін (договором). Дане правило відображає загальний принцип цивільного права про свободу договору, згідно якому сторони є вільними в укладенні договору, виборі контрагента та визначенні умов договору. Відповідно до ЦК України, договір перевезення є єдиною підставою виникнення зобов'язань із перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти.

Сьогодні плани перевезення мають значення способу виконання договірних зобов'язань із перевезення вантажу, пасажирів, багажу, пошти та зумовлені необхідністю забезпечення безперебійної діяльності окремих видів транспорту у зв'язку з їх особливими властивостями.

Наприклад, відповідно до договору автомобільного перевезення вантажу перевізник і відправник у межах квартального плану за 10 днів до початку кожного місяця визначають місячні плани із декадними плановими завданнями на перевезення вантажів (п. 3.6 Правил перевезень вантажів автомобільним транспортом в Україні).

Договори перевезення відносяться до договорів про надання послуг, особливість яких полягає в тому, що надання послуг невіддільне від діяльності особи, яка їх надає.

Однак процес переміщення вантажу не обмежується відносинами, що виникають із договору перевезення. Перевізниками є відносини із договорів на організацію перевезення, на експлуатацію під'їзних колій, подачу і забирання вагонів тощо.

В умовах переходу України до ринкових відносин особливого значення набуває система договорів перевезення, які дозволяють вільно обирати контрагента та визначати умови договору за домовленістю з ним.

Система договорів перевезення кореспондує безпосередньо транспортній системі України, так як сприяє нормальному функціонуванню останньої, забезпечує розвиток народного господарства, юридичних і фізичних осіб послугами по перевезенню вантажу, пасажирів, багажу, пошти.

Згідно ст. 1 Закону України "Про транспорт", транспортна система в Україні складається з таких елементів: 1) транспорт загального користування (залізничний, морський, річковий, автомобільний, авіаційний, міський електротранспорт, у тому числі метрополітен); 2) промисловий залізничний транспорт; 3) відомчий транспорт; 4)

трубопровідний транспорт; 5) шляхи сполучення загального користування. Тобто, транспортна система України об'єднує не лише залізничний, морський, річковий, автомобільний, авіаційний, міський електротранспорт, але й спеціалізовані види транспорту, зокрема трубопровідний. Експлуатацію трубопроводів законодавець відносить до транспортної діяльності як таку, що забезпечує доставку газу та нафти. Однак в літературі зустрічається інше бачення юридичної природи зобов'язань із транспортування товарів по газо- та нафтопроводу.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, залежно від виду транспорту, яким здійснюється перевезення, розрізняють договори перевезення залізничним транспортом, морським і річковим (внутрішнім водним) транспортом, авіаційним (повітряним) транспортом, автомобільним транспортом, міським електротранспортом. Також, слід виділити договори перевезення промисловим залізничним транспортом, відомчим та трубопровідним транспортом.

Систему договорів перевезення становить їх поділ залежно від предмета перевезення, від правового статусу перевізника, від переміщення вантажу, пасажирів, багажу у просторі та від кількості транспортних засобів, що забезпечують перевізний процес.

Залежно від предмета перевезення законодавець виділяє договори перевезення вантажу (предметом цього договору є перевезення вантажу), зокрема перевезення небезпечного вантажу, пасажирів та багажу (предмет договору – доставка пасажирів та багажу до пункту призначення), пошти (предмет перевезення – доставка пошти до пункту призначення), фрахтування (предметом договору є надання всієї або частини місткості транспортного засобу).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 р. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Азімов Ч. Н. Цивільне право України. Частина перша [Підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих закладів освіти / Ч. Н. Азімов, М. М. Сібільов. – Харків: Право, 2000. – 368 с.
3. Бабаскін А. Ю. Цивільне право України. академ. курс : підруч. Особлива частина. – Київ: Ін Юре, 2004. – 406 с.
4. Бірюков І. А. Цивільне процесуальне право України. Заг. частина. – К.: Юросвіта. – 2000. – 431 с.
5. Боброва Д. В. Цивільне право України: Підручник: У 2-х кн. / О. В. Дзера, А. С. Довгерт та ін.; За ред. О. В. Дзери, Н. С. Кузнецової. – Київ: Юрінком Інтер, 2002. – 706 с.
6. Боднар Т. В. Цивільне право України академ. курс : Загальна частина. – К.: Ін Юре, 2004. – 518 с.
7. Борисова В. І. Цивільне право України. – Харків: Право. – 2010. – 718 с. Бошицький Ю. Л. Цивільне право України: академ. курс: підруч. Особлива частина / А. Ю. Бабаскін, М. В. Венецька. – Київ: Ін Юре, 2003. – 406 с.
8. Борисова В. І. Цивільне право України: Підручник: У 2 т. / (кер.авт. кол.) Баранова Л. М. – Київ: Юрінком Інтер. 2004. – 342 с.

**ДЕРЖАВНА ДОПОМОГА СУБ'ЄКТАМ ГОСПОДАРЮВАННЯ:
ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ**

Охота Ганна Сергіївна,
студентка 4 курсу
спеціальності «Право»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Ткаченко Ірина Миколаївна, старший
викладач кафедри
права та соціально-економічних відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

Поняття суб'єкта господарювання обґрунтоване теорією господарювання, яка виходить з того, що суб'єктами господарювання є учасники господарських відносин, тобто організації та їхні структурні підрозділи. Окремі громадяни, якщо вони здійснюють підприємництво без створення підприємства, також мають визнаватися суб'єктами господарювання, а не суб'єктами цивільного права, як вважалося раніше, хоч їхній правовий статус потребує детального дослідження.

Ключові слова: допомога, держава, споживачі, господарювання, суб'єкт.

Актуальність та мета дослідження. Державна допомога суб'єктам господарювання (далі – державна допомога) – підтримка у будь-якій формі суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, що спотворює або загрожує спотворенням економічної конкуренції, створюючи переваги для виробництва окремих видів товарів чи провадження окремих видів господарської діяльності;

Метою є дослідити правові засади проведення державної допомоги суб'єктам господарювання, здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції, забезпечення захисту та розвитку конкуренції.

Огляд наукових праць з проблеми. О. М. Вінник вважала, що суб'єкти господарювання діють або як власники основних засобів виробництва (наприклад, кооперативи, господарські товариства), або як господарюючі суб'єкти, засновані власниками (наприклад, державне підприємство, приватне підприємство, підприємство, засноване кооперативом) [1, с. 100].

Л. О. Голяк серед організацій суб'єктів господарювання виділяла: організації, які у вигляді професійного промислу реалізують для суспільних (не власних) потреб продукцію, виконують роботи, надають послуги; організації – споживачі результатів господарської діяльності; організації, що здійснюють професійну управлінську діяльність в економіці [2, с. 36].

М. Л. Шелухін стверджував, що суб'єкти господарювання мають ряд ознак правосуб'єктності, закріплених господарським законодавством. Управлінські організації – міністерства, відомства – визначені законом як уповноважені власником (власниками).

Виклад основного матеріалу. Згідно закону " Про державну допомогу суб'єктам господарювання", встановлюються правові засади проведення моніторингу державної допомоги суб'єктам господарювання, здійснення контролю за допустимістю такої допомоги для конкуренції, спрямований на забезпечення захисту та розвитку конкуренції,

підвищення прозорості функціонування системи державної допомоги та дотримання міжнародних зобов'язань України у сфері державної допомоги [3, с.76]..

Допустима державна допомога надається з метою:

1. Забезпечення споживачів соціально важливими товарами, за умови, що така допомога не є дискримінаційною стосовно місця походження товарів;
2. Відшкодування шкоди особам, постраждалим внаслідок надзвичайних ситуацій техногенного чи природного характеру, згідно із законом.

Державна допомога може бути визнана допустимою, якщо вона надається для таких цілей:

1. Сприяння соціально-економічному розвитку регіонів, рівень життя в яких є низьким або рівень безробіття є високим;
2. Виконання загальнодержавних програм розвитку або розв'язання соціальних та економічних проблем загальнонаціонального характеру;
3. Сприяння окремим видам господарської діяльності або суб'єктам господарювання в окремих економічних зонах, за умови, що це не суперечить міжнародним договорам України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України;
4. Підтримки та збереження національної культурної спадщини, якщо вплив такої державної допомоги на конкуренцію є неістотним.

Кабінет Міністрів України визначає критерії оцінки допустимості окремих категорій державної допомоги, що надається для цілей, передбачених частиною першою цієї статті, зокрема, таких категорій: допомога для забезпечення розвитку регіонів; підтримка середнього та малого підприємництва; допомога на професійну підготовку працівників; допомога на працевлаштування окремих категорій працівників та створення нових робочих місць; допомога на відновлення платоспроможності та реструктуризацію суб'єктів господарювання; допомога на захист навколишнього природного середовища; допомога на проведення наукових досліджень, технічний розвиток та інноваційну діяльність; допомога на підтримку окремих галузей економіки [9, с. 186].

В актах Кабінету Міністрів України, визначаються:

1. Мета і форми державної допомоги;
2. Категорії отримувачів державної допомоги;
3. Максимальний розмір державної допомоги, яка може надаватися;
4. Умови та спосіб розрахунку сукупного розміру державної допомоги;
5. Витрати, що можуть бути відшкодовані отримувачам державної допомоги.

Порядок подання повідомлення про нову державну допомогу

Надавачі державної допомоги подають повідомлення про нову державну допомогу з пропозиціями щодо підготовки проектів законів, інших нормативно-правових та розпорядчих актів, спрямованих на підтримку суб'єктів господарювання за рахунок ресурсів держави чи місцевих ресурсів, внесення змін до умов чинної державної допомоги. Пропозиції щодо внесення змін до умов чинної державної допомоги підлягають повідомленню, якщо вони можуть істотно вплинути на рішення Уповноваженого органу про допустимість державної допомоги для конкуренції, зокрема у разі, якщо вони стосуються мети, строків, обсягу, джерел фінансування та отримувачів державної допомоги.

Не подаються повідомлення щодо: категорій державної допомоги, надавачі якої звільнені від обов'язку повідомлення. Незначної державної допомоги, якщо вона не стосується безпосередньо підтримки експортних операцій або переважного використання продукції вітчизняного виробництва порівняно з імпортованою продукцією. Внесення до чинних програм державної допомоги змін, що передбачають збільшення фінансування менш як на 20 відсотків бюджету відповідної програми.

Нова державна допомога, що підлягає повідомленню, може бути надана лише після отримання відповідного рішення Уповноваженого органу.

Повідомлення про нову державну допомогу подаються надавачами державної допомоги Уповноваженому органу у визначеному ним порядку з урахуванням строків розгляду повідомлення та справи про державну допомогу [2, с. 98].

Повідомлення про нову державну допомогу повинні містити вичерпну та достовірну інформацію про мету, очікуваний результат, обсяг, строк, форми, правові підстави, надавачів та отримувачів державної допомоги.

Надавач державної допомоги може відкликати своє повідомлення про нову державну допомогу у будь-який час до прийняття Уповноваженим органом остаточного рішення [7, с. 112].

Суб'єкт господарювання, який має намір отримати державну допомогу, зобов'язаний подати її надавачеві відомості про господарську діяльність, про державну допомогу, отриману ним за останніх п'ять років, про правові підстави для отримання державної допомоги, її форму та мету. Суб'єкт господарювання, який має намір отримати незначну державну допомогу, зобов'язаний подати її надавачеві відомості про господарську діяльність, а також про всю незначну державну допомогу, отриману ним протягом останніх трьох років, її форму та мету [3, с. 136].

Вимоги до відомостей про господарську діяльність суб'єкта господарювання, який має намір отримати державну допомогу, визначаються відповідним надавачем державної допомоги з урахуванням вимог щодо подання та оформлення повідомлень про нову державну допомогу, встановлених Уповноваженим органом.

Висновки та перспективи дослідження. Повідомлення про нову державну допомогу подаються надавачами державної допомоги Уповноваженому органу у визначеному ним порядку з урахуванням строків розгляду повідомлення та справи про державну допомогу, визначених цим Законом.

Суб'єкт господарювання, який має намір отримати державну допомогу, зобов'язаний подати її надавачеві відомості про господарську діяльність, про державну допомогу, отриману ним за останніх п'ять років, про правові підстави для отримання державної допомоги, її форму та мету.

Повідомлення про нову державну допомогу повинні містити вичерпну та достовірну інформацію про мету, очікуваний результат, обсяг, строк, форми, правові підстави, надавачів та отримувачів державної допомоги.

Надавач державної допомоги може відкликати своє повідомлення про нову державну допомогу у будь-який час до прийняття Уповноваженим органом остаточного рішення.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булгакова І. М. Господарське законодавство України: Посібник / Ірина Булгакова,; Академія адвокатури України, Школа адвокатської підготовки. – Київ: Прецедент, 2006. – 141 с.
2. Вінник О. М. Господарське право : Курс лекцій / Оксана Вінник,. – Київ: Атіка, 2005. – 622 с.
3. Голяк Л. О. Господарське право: Навчально-методичний посібник / Міжрегіональна академ. управління. – Київ: МАУП, 2006. – 194 с.
4. Господарське законодавство України: Станом на 1 червня 2005 року: Збірник нормативно-правових актів. – Київ: Істина, 2005. – 352 с.

5. Господарське законодавство України: правове регулювання господарських відносин: Збірник нормативних актів: Станом на 1 січня 2002 р. / Укл. Микола Камлик,. – Київ: Атіка, 2002. – 815 с.

6. Господарське право: Навчальний посібник / М. Л. Шелухін та ін.; За заг. ред. М. Л. Шелухіна; М-во освіти і науки України, Донецький юридичний ін-т при Луганському держ. університеті внутрішніх справ. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 611 с.

7. Жук Л. С. Господарське право: Навчальний посібник/ Леонід Жук, Інеса Жук, Олена Неживець,. – Київ: Кондор, 2003. – 398 с.

8. Крупка Ю. М. Господарське право України: Навчальний посібник для дистанційного навчання / Юрій Крупка,; Ред. Н. Р. Малишева; Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини "Україна". – Київ: Університет "Україна", 2007. – 341 с.

УДК 347.67

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СПАДКУВАННЯ ЗА ЗАПОВІТОМ

Сухно Максим Сергійович,
студент 3 курсу
спеціальності «Право»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Жила Олександр Владиславович,
кандидат юридичних наук, завідувач
кафедри права і соціально-економічних
відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

Виникнення права власності та розвиток шлюбно-сімейних відносин зумовили потребу відповіді на питання щодо долі майна, яке залишається після смерті людини. Можливість визначити долю майна після смерті і передати його в спадщину – є однією із найважливіших гарантій стабільності відносин приватної власності.

Значення спадкування полягає насамперед у тому, що кожному членові суспільства гарантується, що доля надбаних ним за матеріальних благ буде визначена ним особисто: або вони перейдуть до найближчих йому осіб, або за його волею стануть надбання суспільства Спадкування виступає як похідна інституція від права власності.

Ключові слова: *спадок, відносини, майно, спадкування, право.*

Мета статті – дослідити правові засади спадкування та визначення долі майна і передання його у спадок.

Огляд наукових праць з проблеми. М. Я. Пергамент зазначав необхідність встановлення певної межі, за якою родичі вже не будуть братися до уваги, а спадщина переходить до держави, міста, громади, установи чи фонду, який має соціально, освітянську чи філантропічну мету, тобто в тому чи іншому вигляді переходить суспільству, країні, народу.

Г. Ф. Шершеневич, визначаючи дві засади спадкування за законом – сімейні і родинні, вважав, що пріоритет необхідно надавати сімейним засадам, оскільки фізіологічний зв'язок не завжди збігається із зв'язком духовним.

К. Маркс у свій час писав: якби діти були забезпечені після смерті своїх батьків, то батьки б не турбувалися про те, щоб залишити їм засоби для життя, але поки цього немає, скасування спадкового права привело б до труднощів.

Виклад основного матеріалу.

Заповіт – це особисте розпорядження громадянина стосовно свого майна на випадок смерті з призначенням спадкоємців, яке складається у визначеній законом формі і посвідчується особами, вказаними в законі.

Будь-який дієздатний громадянин може залишити за заповітом все своє майно або його частку (не виключаючи предметів домашньої обстановки та вжитку) одному чи кільком особам, які як входять, так і не входять в коло спадкоємців за законом, а також окремим організаціям чи державі. Заповідач може позбавити права спадкування одного чи всіх своїх спадкоємців за законом.

Заповіт повинен бути складений у письмовій формі з вказівкою про місце та час його складення, власноручно підписаний заповідачем та нотаріально посвідчений.

У чинному законодавстві України встановлено п'ять черг спадкоємців за законом. До них законодавець відносить: дітей спадкодавця, подружжя, яке його пережило, батьків, братів та сестер, бабу, діда, дядька, тітку, членів сім'ї спадкодавця, родичів до шостого ступеня споріднення та утриманців спадкодавця.

При визначенні осіб, які належать до дітей подружжя, батьків, а також дитини померлого, яка народилася вже після його смерті, слід керуватися нормами сімейного законодавства.

Законодавець вживає термін “ дитина ” як факт походження особи від певних батьків і наявність між ними споріднення першого ступеня. До дітей спадкодавця прирівнюються і усиновлені діти, які спадкують саме після свого усиновителя і вже не вважаються спадкоємцями за законом рідних батьків. Однак, окремі фахівці вважають, що усиновлені ні за яких обставин не стають спадкоємцями своїх братів і сестер, діда та баби з боку усиновителя.

Проблемним питанням в галузі спадкування за законом визнається також можливість спадкування між фактичним, а не юридично зареєстрованим подружжям. Згідно з законодавством України подружжя визнається спадкоємцем за законом лише у тих випадках, коли воно перебувало у зареєстрованому шлюбі з померлою особою.

У Цивільному кодексі України значно розширене коло спадкоємців за законом, причому цей термін поширюється на осіб не лише за ознакою родинних чи сімейних зв'язків, а й за ознакою членства у сім'ї. Однак, чинне законодавство не містить визначення поняття “член сім'ї”.

Офіційне тлумачення цього поняття спробував дати Конституційний Суд України, у рішенні якого від 3 червня 1999 року зазначено, що природа сімейних правовідносин визначається кровними (родинними) зв'язками або шлюбними відносинами; спільним постійним проживанням; веденням спільного господарства.

Варто зазначити, що введення в п'яту чергу спадкування за законом родичів шостого ступеня споріднення практично позбавляє державу так званої відумерлої (вимороченої) спадщини.

Якщо перехід вимороченої спадщини до держави є несправедливим, то чи доцільною є пропозиція, за якою цю саму спадщину замість держави отримуватимуть далекі родичі. І як вже було слушно зазначено, ці далекі родичі й самі не розраховували отримати щось із цієї спадщини.

Зокрема, до числа спірних питань спадкового права традиційно відносять поняття “утриманець”, але оскільки спадкодавець за життя турбувався про ту чи іншу особу, то позбавлення її засобів існування після смерті спадкодавця означає спотворення волі спадкодавця.

Висновки. З прийняттям нового Цивільного кодексу України у спадковому праві з’явилися новели, які потребують єдиного розуміння, тлумачення і застосування.

Серед них особливе місце займають проблеми, що стосуються спадкування за законом в Україні.

Спадкування за законом має місце тоді, коли воно не змінене заповітом, тобто спадкодавець у заповідальному розпорядженні не призначив спадкоємців особисто. У цьому випадку спадкове майно розподіляється між особами, які названі у числі спадкоємців у відповідних статтях Цивільного кодексу України. Такі особи називаються законними спадкоємцями або колом спадкоємців за законом.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Цивільний Кодекс України // Відомості Верховної Ради України від 16.01.2003 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>
2. Борисова В. І. Юридична особа в праві України І.В. Борисова // Держава і право. – Київ, 2001. – Вип. 11: Юридичні і політичні науки. – 254 с.
3. Дзер О. В. Цивільне право: Підручник: В 2-х кн. / О.В. Дзер. – Київ: Юрінком Інтер, 2005. – 1376 с.
4. Павленко В. Г. Правовий статус спадкоємців при спадкуванні за заповітом / В.Г. Павленко // Вісник права — Київ, 2004. – 343 с.

УДК 346.1

ІСТОРИЧНІ АСПЕКТИ ГОСПОДАРСЬКОГО ПРАВА ТА СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ РОЗВИТКУ

**Гришук Ростислав Богданович,
студент 4 курсу
спеціальності «Право»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Ткаченко Ірина Миколаївна, старший
викладач кафедри
права та соціально-економічних відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини**

Українське господарське право як окрема галузь права має певні історичні умови розвитку, які нерозривно пов'язані із становленням економічних відносин суспільства, правових засад розвитку державних владних інститутів, державного устрою і держави в цілому. На певних історичних етапах розвитку держави склалися нормативно-правові акти, які становлять правові джерела господарського права.

Ключові слова: право, держава, відносини. історія, розвиток, суспільство.

Актуальність та мета дослідження. Українська держава сьогодні потребує висококваліфікованих спеціалістів на всіх напрямках економічного розвитку та державного будівництва. Саме тому зростають вимоги до майбутніх фахівців з правознавства щодо знань з господарського права та практичних навичок застосування норм господарського законодавства у повсякденній правозастосовній практиці, в регулюванні господарських відносин на локальному рівні (при розробці установчих та внутрішніх документів суб'єктів господарювання, господарських договорів).

Мета статті: дослідити історичні аспекти господарського права в цілому, та виділити сучасні тенденції розвитку.

Огляд наукових праць з проблеми.

В Україні поширились наукові ідеї які торкаються комерційного, господарського і підприємницького права в працях С. Є. Десницького, М. А. Балугянського, І. І. Янжули та К. Д. Ушинського, останній створив першу у світі розгорнуту теорію господарського права.

К. Д. Ушинський вважав, що господарське право необхідно відрізнити від цивільного права, яке зрівнювало економічні інтереси окремих громадян. Зокрема Ушинський К. Д. писав: «Необхідно об'єднати економічні інтереси так, щоб кожен... досягаючи загального господарського інтересу самим повним чином досягав свого власного».

Виклад основного матеріалу. Розглянемо основні етапи розвитку господарського права як науки в Україні.

1. 1922-1928 роки – співіснування цивільно-правової та господарсько-правової концепцій на фоні пануючої мінової концепції.

2. 1929-1937 роки – утвердження господарсько-правової концепції з повною заборонаю цивільного права, навіть як навчальної дисципліни. Багато прибічників цивільного права були позбавлені роботи чи навіть волі.

3. 1938-1955 роки – перехід до концепції єдиного соціалістичного цивільного права (за іншими оцінками – вольове відновлення "катом" Вишинським) з повною відмовою від концепції господарського права, пропагандисти якої назавжди зникли у тюрмах та виправно-трудових таборах як «вороги народу».

4. 1956-1991 роки – повне панування концепції цивільного права з відродженням науки господарського права і майже безуспішною боротьбою за право на існування і вихід на практичні результати;

5. 1991-2003 роки – перехідний період становлення національного цивільного і господарського права в умовах переходу від старої планової соціалістичної до нової ринкової економіки, обговорення та прийняття нового Господарського кодексу України (далі – ГК) на основі не стільки наукового скільки політичного компромісу.

6. З 2004 по нинішній час – продовження протистояння двох концепцій з неприкритим намаганням «цивілістів» домогтись скасування ГК або, на крайній випадок, підпорядкувати його ЦК [1, с. 95].

Таким чином, незважаючи на складну історію господарське право не зникло з правової науки і нині розвивається на всіх континентах планети. У 1982 р. у Тунісі була створена Міжнародна асоціація господарського права, в якій сьогодні представлено понад 30 держав.

В Радянському Союзі на початку 20 – 30 років минулого століття існувала своя модифікація концепції господарського права, яка була призвичаєна до умов тогочасного господарювання і утвердженням соціалістичної, загальнонародної а по суті державної власності. Концепція господарського права в тих умовах існувала в значно зміненому вигляді, але легальною, тобто законодавчо визнаною вона так і не стала. В часи

загострення класової боротьби прихильники такої концепції господарського права як і ряд інших вчених були репресовані.

У результаті тривалої здійснення підприємницької діяльності між людьми виникали товарно-грошові, виробничі та ринковоконкурентні відносини, за яких власність розподілялася між ними хаотично, що потребувало державного втручання.

Держава, як основний розпорядник власності, хоча безпосередньо не бере участі у розподілі власності між громадянами, проте виступає арбітром таких відносин, створюючи спеціальні державно-правові механізми, які від імені держави наділені повноваженнями здійснювати регулювання таких відносин, використовуючи у своїй діяльності державно-правові акти.

Державно-правові акти встановлюють правові норми (приписи) діяльності суб'єктів господарювання. Порушення суб'єктами підприємницьких відносин таких правових норм, як правило, призводить до господарсько – правової (юридичної) відповідальності посадових осіб суб'єктів підприємницьких відносин, а у випадках використання суб'єкта господарювання як засобу для вчинення протиправних дій – до його ліквідації.

Основні тенденції розвитку господарського права:

1. Зростання розвитку соціальних функцій правосуддя і відповідної ролі суду.
2. Вплив процесів глобалізації, положень міжнародного права і концепцій захисту прав людини на господарське право.
3. Зближення господарського права з процесуальним правом ЄС.

Саме забезпеченню реалізації цих тенденцій мають бути підпорядковані як удосконалення господарського законодавства, так і діяльність судів зі здійснення правосуддя у господарських відносинах.

Висновки та перспективи дослідження. Упродовж різних історичних періодів України колонізаторська політика литовсько-польського, австро-угорського і російських урядів, які діяли в інтересах своїх метрополій, усіляко перешкоджали розвитку зовнішніх торговельних відносин України з іншими державами. Вони встановлювали високі мита, що ускладнювали транзит товарів через її територію, водночас надавали привілеї і преференції своїм та іноземним купцям. Внутрішня торгівля була не у кращому становищі, оскільки обмежувалася різними регламентаціями та заборонами, що гальмували її розвиток.

Одним із найжорстокіших адміністративних актів щодо заборони господарської (підприємницької) діяльності була Постанова РНК СРСР від 21.05.1929 р., яка передбачала ряд заходів щодо ліквідації кулацтва (куркульства) як класу. Особи, які підпадали під постанову, переслідувались за політичними мотивами, як «капіталістичні елементи» і «вороги народу», більшість яких підлягали депортації з конфіскацією майна. На практиці це призвело до поступового фізичного знищення сільських господарів, так як застосування владою висилання їх та їхніх родин у віддалені райони Сибіру, Середньої Азії, що супроводжувалося конфіскацією всього майна, залишало мало шансів на їх виживання. Крім того, такій категорії осіб встановлювали обмеження у виборних правах, заборонявся виїзд з поселення і працевлаштування в інших місцях, встановлювався тотальний контроль за їхнім способом життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Булгакова І. М. Господарське законодавство України: Посібник / Ірина Булгакова.; Академія адвокатури України, Школа адвокатської підготовки. – Київ: Прецедент, 2006. – 141 с.

2. Вінник О. С. Господарське право : Курс лекцій / Оксана Вінник,. – Київ: Атіка, 2005. – 622 с.
3. Голяк Л. М. Господарське право: Навчально-методичний посібник/ Людмила Голяк; Міжрегіональна академія управління персоналом. – Київ: МАУП, 2006. – 194 с.
4. Господарське законодавство України: Станом на 1 червня 2005 року: Збірник нормативно-правових актів. – Київ: Істина, 2005. – 352 с.
5. Господарське законодавство України: правове регулювання господарських відносин: Збірник нормативних актів: Станом на 1 січня 2002 р. / Укл. Микола Камлик,. – Київ: Атіка, 2002. – 815 с.
6. Господарське право: Навчальний посібник / М. Л. Шелухін та ін.; За заг. ред. М. Л. Шелухіна; М-во освіти і науки України, Донецький юридичний ін-т при Луганському держ. університеті внутрішніх справ. – Київ: Центр навчальної літератури, 2006. – 611 с.
7. Жук Л. М. Господарське право: Навчальний посібник/ Леонід Жук, Інеса Жук, Олена Неживець,. – Київ: Кондор, 2003. – 398 с.
8. Крупка Ю. О. Господарське право України: Навчальний посібник для дистанційного навчання / Юрій Крупк; Ред. Н. Р. Малишева; Відкритий міжнародний ун-т розвитку людини «Україна». – Київ: Університет «Україна», 2007. – 341 с.
10. Щербина В. М. Господарське право : Підручник / Валентин Щербина; шеф-ред. В. С. Ковальський; М-во освіти і науки України. – 2-е вид., перероб. і доп.. – Київ: Юрінком Інтер, 2005. – 591 с.

УДК 34.08

ПРАВА ЕКСПЕРТА ПІД ЧАС ПРОВЕДЕННЯ СУДОВОЇ ЕКСПЕРТИЗИ З ЕКОНОМІЧНИХ ПИТАНЬ ЗГІДНО НОРМ ЧИННОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

**Борщ Катерина Володимирівна,
студент 3 курсу спеціальності «Право»
Кіровоградського інституту розвитку
людини**

У статті визначено основні права судового експерта. У дослідженні з'ясовано правовий статус судового експерта. Встановлено, які права має експерт за Законом України «Про судову експертизу» та згідно вимог процесуального законодавства – Кримінального процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України та Кодексу адміністративного судочинства.

Ключові слова: *судова експертиза, судовий експерт, права експерта, законодавство України, процесуальне законодавство, висновок судового експерта*

У сучасних умовах функціонування економічної системи України судова експертиза має важливе доказове значення у правосудді. Її виняткова цінність полягає у проведенні науково-обґрунтованих досліджень, для встановлення фактів, на основі спеціальних знань, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні.

Судова експертиза, яка надає істотну допомогу у правосудді, пройшла тривалий шлях розвитку, створення законодавчих актів, які встановлюють хто є судовим експертом, основні права та обов'язки судових експертів, його відповідальність.

Науково-теоретичні засади використання економічних знань при розслідуванні та попередженні злочинів економічного характеру сформовано у роботах: Т.М. Арзуманяна, А.Ф. Волобуєва, А.Н. Гаджиєва, Н.Г. Гаджиєва, Н.Я. Дондик, Г.П. Дондик, С.Ф. Іванова, М.І. Камлика, Н.І. Клименко, В.І. Комісарова, В.Д. Ларичева, А.Н. Ларькова, Г.А. Матусовського, С.С. Остроумова, В.Д. Понікарова, П.К. Пошюнаса, А.М. Ромашова, Р.С. Сатуєва, Р.Л. Степанюка, В.Г. Танасевича, С.П. Фортинського, І.Я. Фрідмана, О.Р. Шляхова, П.С. Яні та інших.

Порядок призначення та проведення економічних експертиз у своїх працях досліджували: І.В. Басанцов, М.Т. Білуха, Ф.Ф. Бутинець, Д.О. Грицишен, І.В. Губанова, В.А. Дерій, Д.І. Дема, К.В. Капустник, О.В. Кузнецова, О.В. Лега, О.В. Мартинюк, Г.Г. Мумінова-Савіна, Л.Г. Олійник, Н.А. Остап'юк, І.А. Панченко, І.В. Перезовова, О.В. Попович, О.Б. Пугаченко, О.О. Разборська, В.С. Рудницький, В.Ф. Світлоока, Ю.Р. Тесленко, А.М. Ужва, В.В. Федчишина, О.В. Хомутенко, Р.О. Шмерхльов, О.О. Шушко тощо.

Метою статті є розкриття сутності прав судового експерта з економічних питань у різних законодавчо-процесуальних актах.

Експерт у процесуальному значенні є фізичною особою, що має необхідні спеціальні знання, досвід та навички для дачі висновку з досліджуваних питань.

Спеціальні знання – це сукупність науково-обґрунтованих відомостей окремого (спеціального) виду, якими володіють особи-спеціалісти у рамках будь-якої професії у різних галузях науки, техніки, мистецтва та ремесла і відповідно до норм законодавства використовують їх для успішного вирішення завдань.

Згідно Закону України «Про судову експертизу», судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [2].

На сьогоднішній момент в Україні основними видами судової експертизи у частині підпорядкування:

- Міністерства юстиції України є: криміналістична, інженерно-технічна, економічна, товарознавча, експертиза у сфері інтелектуальної власності, психологічна, мистецтвознавча, екологічна, військова (з липня 2015 р.) та інші види експертизи;

- Міністерства охорони здоров'я України – судово-медична та судово-психіатрична експертиза.

У межах судової економічної експертизи виокремлюється:

- експертиза документів бухгалтерського, податкового обліку і звітності;
- експертиза документів про економічну діяльність підприємств і організацій;
- експертиза документів фінансово-кредитних операцій [6, с. 340-341].

Права судового експерта визначаються у Законі України «Про судову експертизу» [2] та встановлюють відповідні процесуальні кодекси, зокрема: Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (із змінами і доповненнями) [4]; Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (із змінами і доповненнями) [7]; Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-XII (із змінами і доповненнями) [1]; Кодекс адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року № 2747-IV (із змінами і доповненнями) [3].

Згідно статті 13 Закону України «Про судову експертизу» експерти, у т.ч. і з економічних питань мають право:

- подавати клопотання про надання додаткових матеріалів, якщо експертиза призначена судом або органом досудового розслідування або ознайомлюватися з матеріалами справи, що стосуються предмета судової експертизи;

- вказувати у висновку експерта на виявлені в ході проведення судової експертизи факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;

- з дозволу особи або органу, які призначили судову експертизу, бути присутнім під час проведення слідчих чи судових дій і заявляти клопотання, що стосуються предмета судової експертизи;

- подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта;

- одержувати винагороду за проведення судової експертизи, якщо її виконання не є службовим завданням;

- проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом [2].

Згідно Кримінального процесуального кодексу України експерт має у кримінальному провадженні такі права:

- ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються предмета експертизи;

- відповідно до процесуального законодавства заявляти клопотання про надання додаткових матеріалів і зразків та вчинення інших дій, пов'язаних із проведенням експертизи;

- у разі виникнення сумніву щодо змісту та обсягу доручення невідкладно заявляти клопотання органу (особі), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), щодо уточнення поставлених експертові питань;

- з дозволу органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), бути присутнім під час проведення процесуальних, виконавчих дій та ставити питання учасникам процесу, що стосуються предмета чи об'єкта експертизи, та проводити окремі дослідження у їх присутності;

- указувати у висновку експерта на факти, виявлені під час проведення експертизи, які мають значення для справи, але стосовно яких йому не були поставлені питання, та на обставини, що сприяли (могли сприяти) вчиненню правопорушення;

- у разі незгоди з іншими членами експертної комісії складати окремий висновок;

- викладати письмово відповіді на питання, які ставляться йому під час надання роз'яснень чи показань;

- оскаржувати в установленому законодавством порядку дії та рішення органу (особи), який (яка) призначив(ла) експертизу (залучив(ла) експерта), що порушують права експерта або порядок проведення експертизи;

- на забезпечення безпеки за наявності відповідних підстав;

- одержувати винагороду за проведення експертизи та відповідно до законодавства компенсацію (відшкодування) витрат за виконану роботу та витрат, пов'язаних із викликом для надання роз'яснень чи показань, у разі якщо це не є його службовим обов'язком;

- користуватися іншими правами, передбаченими Законом України «Про судову експертизу» та ст. 69 КПК [4].

Експерт може відмовитися від проведення експертизи, якщо наданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків, а витребувані додаткові матеріали не надані, або якщо поставлені питання виходять за межі його спеціальних знань. Повідомлення про відмову повинно бути вмотивованим.

У Цивільному процесуальному кодексі України права експерта вказані в статті 72 [7]. Вони повністю збігаються з правами експерта які вказані в Господарському

процесуальному кодексі України [4], а саме:

- ознайомлюватися з матеріалами справи;
- заявляти клопотання про надання йому додаткових матеріалів і зразків, якщо експертиза призначена судом;
- викладати у висновку експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були поставлені питання;
- бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження;
- для цілей проведення експертизи заявляти клопотання про опитування учасників справи та свідків;
- користуватися іншими правами, що надані Законом України «Про судову експертизу».

Експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду.

Призначений судом експерт може відмовитися від надання висновку, якщо надані на його запит матеріали недостатні для виконання покладених на нього обов'язків. Заява про відмову повинна бути вмотивованою.

Кодекс адміністративного судочинства містить статтю 66 «Експерт», в якій у частинах 10, 11, 12 вказано, що експерт, у т.ч. і з економічних питань, має право:

- знайомитися з матеріалами справи, що стосуються предмета дослідження;
- заявляти клопотання про подання йому додаткових матеріалів і зразків;
- викладати у висновку судової експертизи виявлені в ході її проведення факти, які мають значення для справи і з приводу яких йому не були задані питання;
- бути присутнім під час вчинення процесуальних дій, що стосуються предмета і об'єктів дослідження;
- задавати питання особам, які беруть участь у справі, та свідкам;
- користуватися іншими правами, встановленими Законом України «Про судову експертизу» [3].

Експерт має право на оплату виконаної роботи та на компенсацію витрат, пов'язаних з проведенням експертизи і викликом до суду. Експерт може відмовитися від давання висновку, якщо поданих йому матеріалів недостатньо для виконання покладених на нього обов'язків або якщо він не володіє необхідними знаннями для виконання покладених на нього обов'язків.

Отже, наразі судова експертиза в цілому та з економічних питань зокрема, – це найкваліфікованіша форма використання спеціальних знань у судочинстві, яка постійно розвивається і вдосконалюється. Тому закріплення прав експерта в законах та Кодексах є юридичною гарантією діяльності судових експертів з економічних питань та забезпеченням надання ними об'єктивних і правильних висновків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Господарський процесуальний кодекс України від 6 листопада 1991 року № 1798-ХІІ (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/index>
2. Закон України «Про судову експертизу» від 25 лютого 1994 року № 4038-ХІІ (зі змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/index>
3. Кодекс адміністративного судочинства від 6 липня 2005 року № 2747-IV (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/index>

4. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року № 4651-VI (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/index>
5. Olga Pugachenko The Procedure for Performing Economic Evaluation in Ukraine [Text] / Pugachenko Olga // Innovative Economics and Management (Special Edition 2). – 2017. – Volume IV. – P. 166-174
6. Пугаченко О. Б. Вимоги процесуального законодавства в частині участі експерта при проведенні судової експертизи з економічних питань [Текст] / О. Б. Пугаченко // Наукові праці Кіровоградського національного технічного університету: Економічні науки. / Вип. 24. – Кіровоград: КНТУ, 2013. – С. 340-348.
7. Цивільний процесуальний кодекс України від 18 березня 2004 року № 1618-IV (із змінами і доповненнями) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/main/index>

РОЗДІЛ II.

РОЗБУДОВА СУЧАСНОГО СУСПІЛЬСТВА: ПИТАННЯ ЕКОНОМІКИ ТА УПРАВЛІННЯ

УДК 351

ПРИНЦИПИ ПОДАТКОВОГО КОНТРОЛЮ

Пугаченко Ольга Борисівна
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри аудиту та
оподаткування
Кіровоградський національний
технічний університет

У статті розглянуто сутність та необхідність податкового контролю в Україні. Доведено, що організація податкового контролю базується на використанні ряду принципів. Принципи організації податкового контролю можна розподілити на загальні, специфічні та загальноправові.

Ключові слова: податковий контроль, принципи податкового контролю, органи податкового контролю, принципи організації податкового контролю в Україні, загальні принципи, специфічні принципи, загальноправові принципи

Основними сегментами тіньової економіки і механізмами отримання тіньових прибутків є: корупція; приховування реальних прибутків громадян, а також прибутків підприємств від оподатковування (ухилення від сплати податків); нелегальний експорт капіталів; незаконна приватизація державної власності; отримання тіньових прибутків унаслідок вилучення з обороту різниці між офіційними й реальними цінами на товари і послуги; дрібні розкрадання на державних, акціонерних і колективних підприємствах; нелегальні валютні та зовнішньоекономічні операції (контрабанда); випуск і реалізація невраховуваної продукції та надання невраховуваних послуг; кримінальні злочини; фінансове шахрайство [4, с. 166].

Необхідність та стабілізація фінансової системи, забезпечення стійкого надходження бюджетних доходів, дотримання податкової дисципліни як умови якісного виконання фізичними та юридичними особами зобов'язань перед державою, а також існування тіньової економіки в Україні обумовили створення особливого напрямку державного фінансового контролю – податкового контролю.

Статтею 61 Податкового кодексу України (далі – ПКУ) надано визначення податкового контролю та наведено повноваження органів державної влади щодо його здійснення.

Податковий контроль – система заходів, що вживаються контролюючими органами та координуються центральним органом виконавчої влади, що забезпечує формування та реалізує державну фінансову політику, з метою контролю правильності нарахування, повноти і своєчасності сплати податків і зборів, а також дотримання законодавства з питань регулювання обігу готівки, проведення розрахункових та касових операцій, патентування, ліцензування та іншого законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи [7].

У ПКУ вказано, що органи Служби безпеки України, внутрішніх справ, податкової міліції, прокуратури та їх службові (посадові) особи не можуть брати безпосередньої

участі у проведенні перевірок, що здійснюються контролюючими органами, та проводити перевірки суб'єктів підприємницької діяльності з питань оподаткування.

Питання податкового контролю та загальних проблем, які виникають у процесі його здійснення, у тому числі і в умовах тіньової економіки, знайшли своє відображення у працях таких фахівців, як: А. Абрамова, В. Альошкін, С. Богачов, В. Борейко, О. Бурдонова, В. Вишневський, Н. Витвицька, Л. Воронова, О. Данилов, В. Дедекаєв, В. Єгарміна, О. Задорожний, С. Каламбета, Є. Ковальчук, О. Крамаренко, А. Крисоватий, М. Кучерявенко, О. Лега, Д. Липницький, В. Литвиненко, К. Матвійчук, П. Мельник, Т. Мисник, О. Найдено, В. Онищенко, О. Орлюк, В. Ревун, Л. Савченко, М. Свердан, А. Сігаєв, А. Чередніченко, Л. Чернелевський, О. Шевчук та інші, але від цього тема податкового контролю не втратила своєї актуальності. Її важливість полягає в тому, що вдосконалення та ефективна організація податкового контролю, в т.ч. і визначення його принципів, здатна забезпечити розв'язання проблем, які виникають в умовах існування тіньової економіки, що особливо актуально під час політичної та фінансової кризи в Україні.

Податковий контроль в Україні здійснюється шляхом:

- ведення обліку платників податків;
- інформаційно-аналітичного забезпечення діяльності контролюючих органів;
- перевірок та звірок відповідно до вимог ПКУ, а також перевірок щодо дотримання законодавства, контроль за дотриманням якого покладено на контролюючі органи, у порядку, встановленому законами України, що регулюють відповідну сферу правовідносин.
- моніторингу контрольованих операцій та опитування посадових, уповноважених осіб та/або працівників платника податків відповідно до статті 39 ПКУ [7].

Методологічну базу податкового контролю охоплюють принципи його здійснення – аксіоматичні поняття, що визначають організацію й ефективне здійснення податкового контролю, якими повинні керуватися суб'єкти податкового контролю при здійсненні ними контрольних заходів у сфері оподаткування [5].

У статті 3 Закону України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» вказано, що державний нагляд (контроль) здійснюється за принципами:

- пріоритетності безпеки у питаннях життя і здоров'я людини, функціонування і розвитку суспільства, середовища проживання і життєдіяльності перед будь-якими іншими інтересами і цілями у сфері господарської діяльності;
- підконтрольності і підзвітності органу державного нагляду (контролю) відповідним органам державної влади;
- рівності прав і законних інтересів усіх суб'єктів господарювання;
- гарантування прав та законних інтересів кожного суб'єкта господарювання;
- об'єктивності та неупередженості здійснення державного нагляду (контролю), неприпустимості проведення перевірок суб'єктів господарювання за анонімними та іншими безпідставними заявами, а також невідворотності відповідальності осіб за подання таких заяв;
- здійснення державного нагляду (контролю) лише за наявності підстав та в порядку, визначених законом;
- відкритості, прозорості, плановості й системності державного нагляду (контролю);
- неприпустимості дублювання повноважень органів державного нагляду (контролю) та неприпустимості здійснення заходів державного нагляду (контролю) різними органами державного нагляду (контролю) з одного й того самого питання;
- невтручання органу державного нагляду (контролю) у діяльність суб'єкта господарювання, якщо вона здійснюється в межах закону;

- відповідальності органу державного нагляду (контролю) та його посадових осіб за шкоду, заподіяну суб'єкту господарювання внаслідок порушення вимог законодавства, порушення прав та законних інтересів суб'єкта господарювання;
- дотримання умов міжнародних договорів України;
- незалежності органів державного нагляду (контролю) від політичних партій та будь-яких інших об'єднань громадян;
- наявності одного органу державного нагляду (контролю) у складі центрального органу виконавчої влади;
- презумпції правомірності діяльності суб'єкта господарювання у разі, якщо норма закону чи іншого нормативно-правового акта, виданого на підставі закону, або якщо норми різних законів чи різних нормативно-правових актів допускають неоднозначне (множинне) трактування прав та обов'язків суб'єкта господарювання та/або повноважень органу державного нагляду (контролю);
- орієнтованості державного нагляду (контролю) на запобігання правопорушенням у сфері господарської діяльності;
- недопущення встановлення планових показників чи будь-якого іншого планування щодо притягнення суб'єктів господарювання до відповідальності та застосування до них санкцій;
- здійснення державного нагляду (контролю) на основі принципу оцінки ризиків та доцільності [2].

Стосовно податкового контролю в роботі [1, с. 5] наголошується, що варто особливо відмітити такі принципи: незалежності; неутручання в оперативно-господарську діяльність підконтрольних об'єктів; об'єктивність; підконтрольність та підзвітність контролюючих органів; відповідальність за збитки передбачає відшкодування заподіяних платникам збитків в результаті неправомірних дій органу податкового контролю. Вказується, що перераховані принципи у тій чи іншій мірі закладені у «Правила поведінки посадових осіб Міністерства доходів і зборів», які наразі втратили чинність з 22.04.2016 р.

У роботі [5] принципами податкового контролю вважаються як загальні, так і специфічні вимоги до відносин у сфері податкового контролю, а також вихідні керівні засади його здійснення, що виражають сутність податкового контролю та впливають з ідей гармонізації інтересів платників податків і податкових органів, визначають загальну спрямованість та найістотніші риси податкового контролю. Враховуючи, що принципи становлять основу для ефективного функціонування системи податкового контролю, існує нагальна потреба їх законодавчої регламентації, що визначає напрями подальшого вдосконалення чинного податкового законодавства.

Принципи організації податкового контролю поділяють на загальні і специфічні. До першої групи відносять загальні принципи контрольної діяльності: безплатність здійснення, правомочність, професіоналізм, визначеність предмета контролю, координація і взаємодія органів контролю, повнота, превентивність. До специфічних принципів організації податкового контролю належать: дотримання процесуальної форми, презумпція невинності платника податків, презумпція правоти платника податків, дотримання податкової таємниці, забезпечення оптимального поєднання фіскальної та регулюючої спрямованості податкового контролю (принцип недопущення завдання шкоди платнику податків) [5].

У роботі [3] вказується, що до принципів податкового контролю належать: 1) загальноправові принципи: законність, юридична рівність, дотримання прав платника податків, гласність, відповідальність, захист прав платників податків; 2) загальноуправлінські принципи: незалежність, плановірність, систематичність, об'єктивність та достовірність, координація та взаємодія, ефективність, економічність та доцільність, гнучкість; 3) спеціальні принципи: загальність, єдність, територіальність,

конфіденційність, відшкодування шкоди.

Ми вважаємо, що організація податкового контролю базується на використанні ряду принципів. Принципи організації податкового контролю в цілому та при запобіганні тіньовій економіці можна розподілити на загальні, специфічні та загальноправові (рис. 1).

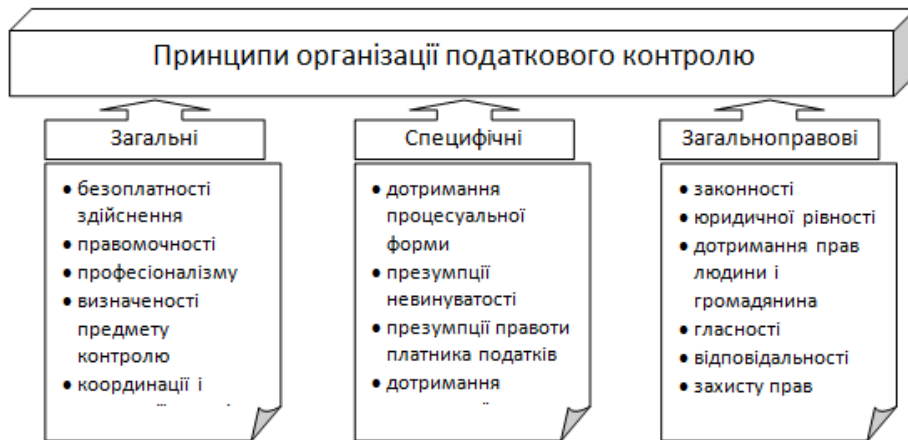

Рис.1 – Принципи організації податкового контролю

До загальних принципів контрольної діяльності належать:

- принцип безоплатності здійснення передбачає, що податковий контроль здійснюється за рахунок бюджетних коштів;
- принцип правомочності означає здійснення податкового контролю лише відповідними державними органами, які діють в межах своїх повноважень і у відповідності з рівнем компетенції згідно законодавства;
- принцип професіоналізму передбачає здійснення контролю особами, що мають відповідну підготовку;
- принцип визначеності предмету контролю має на увазі, що предметом контролю може бути лише перевірка обов'язкових вимог, а також виконання приписів органів податкового контролю;
- принцип координації і взаємодії органів контролю вимагає, щоб кожний орган – учасник системи податкового контролю виконував лише безпосередньо покладені на нього завдання. Жоден з органів контролю не має права втручатись у компетенцію інших органів, але при цьому зобов'язаний постійно взаємодіяти з іншими органами і обмінюватись необхідною інформацією;
- принцип повноти означає, що всі види податків, зборів, платежів, а також всі платники повинні бути охоплені системою контролю незалежно від обсягів податкових платежів;
- принцип превентивності обумовлюється одним із найважливіших завдань контролю – попередження податкових правопорушень.

До специфічних принципів організації податкового контролю відносять:

- принцип дотримання процесуальної форми полягає в тому, що ніхто не може притягнутий до відповідальності інакше, ніж за наявності підстав і в порядку, передбаченому законодавством, а вина платника податків повинна бути доведена;
- принцип презумпції невинуватості полягає у визнанні невинуватості платника податку до того часу, доки його вина не буде встановлена рішенням суду, що набуло законної сили;
- принцип презумпції правоти платника податків – сумніви, які є наслідком неусунених протиріч та неоднозначностей у податковому законодавстві

трактуються на користь платника податків;

- принцип дотримання податкової таємниці передбачає відповідальність за розголошення податкової таємниці, спеціальний режим зберігання і доступу до даних, що становлять податкову таємницю, право платника податків вимагати дотримання податкової таємниці, обов'язок податкових органів дотримуватись податкової таємниці;
- принцип недопущення заподіяння шкоди платнику податків – забезпечення оптимального співвідношення фіскальної і регулюючої направленості податкового контролю [6, с. 32-35].

Загальноправові (конституційні) принципи організації податкового контролю за суттю є основоположними як для податкового розслідування, так і для його механізму, зокрема:

- принцип законності передбачає суворе дотримання вимог законодавчих актів;
- принцип юридичної рівності проявляється у рівності всіх осіб перед законом і судом незалежно від статі, віку, національності, майнового стану тощо;
- принцип дотримання прав людини і громадянина трансформується в цілий ряд інших принципів (проявляється, наприклад, у тому, що при проведенні податкових перевірок доступ посадових осіб, що здійснюють податковий контроль, у житлові приміщення без згоди проживаючих в них фізичних осіб не допускається, окрім випадків, передбачених законодавством);
- принцип гласності під час здійснення податкового контролю реалізується при офіційному опублікуванні відомостей про діючі на території України податки та збори, при роз'ясненні платникам податків порядку обчислення і сплати податків, зборів, платежів;
- принцип відповідальності є основоположним для інституту відповідальності при здійсненні податкових правопорушень і проявляється у встановленні та фіксації фактів правопорушень в документах податкового контролю;
- принцип захисту прав передбачає наявність гарантій на будь-якому етапі розвитку податкових відносин. Підконтрольні суб'єкти можуть оскаржити дії і акти контролюючих органів на будь-якій стадії здійснення контрольної діяльності.

Крім вище наведених принципів податкового контролю існує група принципів, які проявляються у:

- незалежності – не допускається безпосереднє отримання органами державного контролю відрахувань від сум, стягнутих в результаті заходів податкового контролю;
- плановості – підготовка та складання графіків проведення відповідних заходів, а також черговості проведення перевірок;
- систематичності – циклічний характер контролю (в окремих випадках законодавчо встановлені періоди часу для проведення заходів податкового контролю);
- об'єктивності і достовірності – виключається будь-яка упередженість з боку уповноважених органів, а факти, виявлені у ході контролю повинні бути результатом ретельно проведеної перевірки і підтверджуватись відповідними документами;
- документальному оформленні результатів контролю – у ході здійснення контрольної діяльності всі виявлені факти, події і дії фіксуються в документах встановлених видів і форм [8, с. 262-264].

У цілому розглянуті принципи визначають особливості діяльності правоохоронних та контролюючих органів у податковій сфері, оперативно-розшукової діяльності, кримінальному процесі і праві та забезпеченні податкової безпеки, як у цілому, так і в умовах існування тіньової економіки.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Валігура В. А. Опорний конспект лекцій з дисципліни «Податковий контроль» / В. А. Валігура. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dspace.tneu.edu.ua/retrieve/52225/%...%B9.pdf>.
2. Закон України «Про основні засади державного нагляду (контролю) у сфері господарської діяльності» від 05.04.2007 р. № 877-V (зі змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
3. Комарова І. В. Податковий контроль в Україні / І. В. Комарова. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://conf.ztu.edu.ua/wp-content/uploads/2017.pdf>
4. Крамаренко О. А. Способи ухилення від сплати податків в Україні / О. А. Крамаренко // Наукові записки Національного університету «Острозька академія», Серія «Економіка». Вип. 23, 2013. – С. 165-168
5. Миколаєць А. П. Податковий контроль: теоретичні засади і практика застосування в умовах реформування економіки України / А. П. Миколаєць // Державне управління: удосконалення та розвиток. – 2016. – № 12. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.dy.nauka.com.ua/?op=1&z=1073>
6. Нестеров Г. Г. Налоговый контроль : [учеб. пособие] / Г. Г. Нестеров, Н. А. Попонина, А. В. Терзиди. – [2-е изд., перераб. и доп.]. – М.: Эксмо, 2009. – 384 с. – (Высшее экономическое образование)
7. Податковий кодекс України від 02.12.2010 р. № 2755-VI (зі змінами та доповненнями). – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: zakon.rada.gov.ua
8. Пугаченко О. Б. Податковий контроль як інструмент запобігання тіньовій економіці / О. Б. Пугаченко, Т. В. Фоміна // Стратегічні пріоритети детінізації України у системі економічної безпеки: макро та мікро вимір: Монографія / За ред. Черевка О.В. – Черкаси : ПП Чабаненко Ю.А. – Черкаси, 2014. – С. 259-280.

УДК: 378.66:37

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНОЇ РОБОТИ З УЧАСНИКАМ АТО ТА ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦЯМИ

Санжаровець В.М.

доцент,

Національний авіаційний університет,

Постніков О.О.

начальник відділу

фінансового забезпечення фінансово-
економічного центру,

Об'єднаний оперативний штаб

Збройних Сил України

У статті показано роль соціальної роботи та сучасні зміни в навчально-виховному процесі для задоволення потреб окремої категорії громадян. Радикальні зміни, які проходять у житті українського суспільства, потребують усебічного осмислення освітнього процесу.

Ключові слова: реабілітація, соціальна робота, соціальне підприємництво, соціальне проектування.

Актуальність дослідження. Соціальне підприємництво серед населення в Україні стає трендом. Привертає увагу ініціативних молодих та активних людей. Використання підприємницьких підходів до вирішення соціальних та економічних проблем підносить соціальну роботу на новий рівень усвідомлення та орієнтирів. Соціальне підприємство – це можливості в бізнесі, що спрямовані на вирішення соціальних цілей, саморозвиток, об'єднання громадськості на справи, що долають соціальні проблеми різних груп населення. Управлінський дух – це відповідальність за себе та сім'ю, а в цілому за громаду і державу, це також створення ідеальних можливостей для життя та подолання кризових ситуацій у суспільстві. Соціальна робота – це наукова та практична діяльність, що проводиться у складному, мінливому суспільстві. Вона покликана розкривати в людях можливості самовдосконалення, розкриття їх потенціалу і здібностей, збагачувати життя власне, оточуючих та держави. Багатогранність завдань реабілітаційних заходів постраждалих в АТО та військовослужбовців потребує ефективного функціонування цілої системи напрямів.

Мета статті. Звернути увагу на систему реабілітаційних заходів до учасників АТО та соціальну роботу з військовослужбовцями ЗС України.

Метою реабілітації є збереження або відновлення фізичного та психологічного здоров'я учасників бойових дій, досягнення соціального благополуччя, зниження частоти та тяжкості наслідків перенесених бойових травм у формі гострих стресових реакцій, запобігання інвалідності, профілактика саморуйнівної поведінки.

Екхарт Толле висловив тезу: «Забруднення планети – лише зовнішнє відображення нашого внутрішнього забруднення, результат того, що мільйони несвідомих людей безвідповідально ставляться до свого внутрішнього простору». Її ми можемо використовувати, щодо сучасної соціально-політичної ситуації в нашій державі.

Освітнє середовище створює можливості у навчально-виховному процесі в закладах вищої освіти (ЗВО) введенням дисциплін, що надають можливості реалізації. Маючи дисципліни, що у навчальних планах ЗВО дадуть знання та компетентність для забезпечення належних умов різним категоріям населення для задоволення власних потреб особливо важливо. Курси з «Соціального підприємництва», «Соціального проектування» буде цікавим для навчання студентів різних спеціальностей та різних вікових груп. Соціальне підприємництво — це прекрасна можливість учасникам (антитерористичної операції) АТО та військовослужбовцям отримати знання для працевлаштування і заробітку, соціально реабілітуватись та розвиватись у суспільстві. Ефективне управління та відповідальність за підприємство – це наука та професійна діяльність, що потребує постійної праці над собою але це і заміна стресу який вони отримали перебуваючи в зоні АТО чи проходячи службу у ЗС України.

На нашу думку, соціальні підприємства в майбутньому стануть цінністю будуть прибутковими для особливої категорії населення, а саме: розкриють сутність особи, нададуть практичні інструменти для створення творчого потенціалу і ведення ефективного соціального бізнесу та проектів.

Учасники курсів дізнаються як деякі підприємства відходять від традиційних прибуткових та неприбуткових видів діяльності, створюючи новий інтелектуальний підхід до відкриття нових можливостей людини.

Перший курс «Соціальне підприємництво» в Україні було створено Василем Назаруком на базі Києво-Могилянської Академії для студентів бакалаврату Школи соціальної роботи. Ми пропонуємо розширити даний курс і в інших ЗВО та на різних спеціальностях.

На нашу думку, для вирішення соціальних проблем та збереження здоров'я у громаді, слухачі, повинні розуміти, яким чином і якими інструментами вирішувати нагальні завдання в громаді.

Метою курсів є дієвий механізм, за допомогою якого можна вирішити соціальні проблеми з розвитку громади. Курси допоможуть не тільки дізнатися про концепцію соціального підприємництва та механізми його роботи, але і отримати практичні навички щодо реабілітаційних заходів категорій клієнтів соціальної роботи, особливо учасників АТО, що потребують особливої уваги для реабілітації життєво важливих функцій. В цьому допоможе методологія творчості, що передбачає розвиток енергії в позитивному напрямку та задоволення потреб.

Завдання керівників курсів – навчити людей, які мають соціальні проблеми, знаходити шляхи самостійного вирішення їх за допомогою відповідального бізнесу та управління. З одного боку ці знання дають людині свободу в виборі діяльності, а з іншого – це тип мислення, який необхідно відтворити у вміннях та усвідомленнях, реалізуювши їх на практиці.

Провівши опитування студентів в Національному авіаційному університеті зі спеціальності «Соціальна робота» та Васильківському коледжі НАУ зі спеціальності «Менеджмент». Відповідно до анкетування, студенти виділили основні завдання в курсах «Соціальне підприємництво», «Соціальне проектування»: вплинути на світогляд, можливість проектування, бажання займатись прибутковою діяльністю та покликання, які вирішують соціальні проблеми. Ми відмітили, що інструментарій соціального підприємництва необхідний в сучасних умовах нашої держави.

Особливо зазначаємо, що отримавши знання у своїй професійній діяльності, слухачі можуть долучитися до того, щоб покращити своє життя та життя різних категоріям населення, які потребують уваги з боку суспільства, держави та громади. Особливою категорією є учасники АТО – це молоді сильні люди, які хочуть бути реалізованими в мирному середовищі та бути корисними.

Коли вони особисто стикаються з соціальною проблемою та пишуть програму, вони можуть долучитися до вирішення локальної кризової ситуації. Їхні проекти на курсах можуть мати характер волонтерства, та головним є об'єднання для реалізації поставлених суспільних, соціально-економічних, соціально-політичних та ін. завдань, акцентуючи увагу на реабілітації та адаптації, якої потребують майже всі учасники АТО й переселенці із зони військового конфлікту

Головна винагорода – це ідейність та можливість втілення їх у життя, пошук рішень, вивчення кейсів успішних соціальних підприємств. Слухачам цікаво ділитись на групи і виступати консультантами, учасниками проектів, управліннями і тд.

Висновок. Завданням для слухачів курсу є конкретні соціальні проблеми і думки всіх учасників, всіх груп населення в громаді, які підходи можна запропонувати для того, щоб вирішити соціальні проблеми. Якщо студенти чи слухачі працюють над певними проектами чи співпрацюють з якимись соціальними підприємствами, то вони опиняються в умовах, коли мають реального замовника та повинні працювати і домовлятися, вести діалог, який потрібен для комунікації.

Курси «Соціальне підприємництво» та «Соціальне проектування» покликані сприяти працевлаштуванню і соціальній реабілітації учасників АТО та переселенців, а також інших громадян, які у зв'язку з політичними, військовими діями та складною економічною ситуацією втратили роботу та потребують соціальної допомоги, особливої підтримки реінтеграції ветеранів конфлікту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Соціальне підприємництво: від ідеї до суспільних змін. Посібник / Свинчук А.А., Корнецький А.О., Гончарова М.А., Назарук В.Я., Гусак Н.Є., Туманова А.А. – К: ТОВ «ПІДПРИЄМСТВО «ВІ ЕН ЕЙ», 2017 – 188 с.
2. Соціальне підприємництво в Україні: звіт за результатами дослідження / Наталія Гусак, Вікторія Кузнецова, Тетяна Стеценко. — К.: Pact, Inc., Western NIS Enterprise Fund, Школа соціальної роботи НаУКМА, ГО «Молодіжний центр з трансформації соціальної сфери «СОЦІУМ ХХІ» 2016. — 45 с.
3. Романюк О.П. Система вимірювання діяльності соціальних установ: сутність та особливості розробки. Частина I. Теоретико-методологічні аспекти вимірювання діяльності з надання соціальних послуг / О.П. Романюк // Статистика України — 2008 — №3 — С.32-40.

УДК 338.46

ОСОБЛИВОСТІ СОЦІАЛЬНО-ПСИХОЛОГІЧНОЇ АДАПТАЦІЇ МАЙБУТНЬОГО МЕНЕДЖЕРА ТОРГОВОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ

**Черненко Олександр Володимирович,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри
права та соціально-економічних відносин
Кіровоградського інституту розвитку
людини**

Стаття присвячена проблемі соціально-психологічної адаптації майбутнього менеджера торгової організації. В статті було проаналізовано різні погляди вчених на проблему соціально-психологічної адаптації працівника до умов роботи. Проаналізовано чинники, що впливають на якість адаптаційного процесу на підприємстві. Наведені авторські визначення наукових термінів: «професійна адаптація працівника», «психологічна адаптація менеджера торгової організації», «соціальна адаптація менеджера торгової організації». Запропоновано комплекс заходів щодо успішного проходження професійної адаптації молодих менеджерів.

Ключові слова: професійна адаптація, менеджер торгової організації, праця, робоче місце, заходи сприяння адаптації.

Актуальність проблеми дослідження. На сьогодні в Україні активно розвивається торговельний бізнес, і в суспільстві виникає потреба в підготовці нового покоління управлінських кадрів для торгової галузі, які повинні вміти самостійно приймати рішення в умовах ризику, мати високий рівень професійної мобільності та стресостійкості. З огляду на це, в умовах галузевих реформ в Україні, динамічних змін на ринку праці набуває значення адаптація до професійної діяльності майбутніх менеджерів торгових організацій.

Тому, вдосконалення професійної підготовки менеджерів торгових організацій, спрямованої на формування в них здатності адаптуватися до роботи в торгівлі, є важливою методологічною й науково-теоретичною проблемою, яка вимагає негайного вирішення.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Специфіку роботи менеджерів у сфері торгівлі – І.В. Роздольська, М.В. Сорокіна, Г. Стюарт та інші; професійну адаптацію працівників торгівлі – Д.І. Глік, О. Півень, Ю.С. Рулева, В.І. Ярнихта інші.

Вчені які вивчали теоретичні та прикладні аспекти адаптації з позицій психології (М.О. Беребін, Е.Ф. Зеєр, О.М. Кокун, А.О. Реан) та соціології (О.В. Безпалько, С.М. Вакуленко, Л.В. Корель) у своїх працях не дають практичних рекомендації щодо полегшення проходження професійної адаптації для молодого працівника.

Мета статті – охарактеризувати сутність психологічної та соціальної адаптації працівника і менеджера торгової організації, а також запропонувати комплекс заходів щодо успішного проходження професійної адаптації.

Виклад основного матеріалу дослідження.

На теперішній час підготовка менеджерів для торгової галузі у вищих навчальних закладах визначається новими вимогами теорії і практики управління підприємствами в ринкових умовах. Сучасні підходи до управління торговими організаціями змінили професійні функції менеджерів, що вимагає від них швидкого включення в роботу, самостійності, високої професійної культури, лідерських якостей. Торгова галузь потребує професійно мобільних фахівців, які здатні пристосовуватися до мінливих умов ринку. Такі зміни вплинули на специфіку підготовки менеджерів у ВНЗ, що вимагає переосмислення навчального процесу, удосконалення економічної освіти і формування професійної адаптації у випускників.

Після завершення професійної освіти настає стадія професійної адаптації. Молоді фахівці приступають до самостійної трудової діяльності.

Слово «адаптація» походить від латинського «adapto» – «пристосовую», а потім від пізнього «adaptatio» – «пристосування».

Проведений аналіз професійної підготовки студентів, які навчаються за напрямом підготовки «Менеджмент», засвідчив наявність суперечностей між:

- необхідністю цілеспрямованого формування професійної адаптації майбутніх менеджерів торгових організацій під час фахової підготовки й відсутністю теоретичного обґрунтування педагогічних умов цього процесу;

- потребою суспільства у кваліфікованих фахівцях, здатних швидко адаптуватися до практичної роботи в торгових організаціях, і недостатньою розробленістю цих питань у вищому навчальному закладі;

- високими вимогами сучасного ринку праці до фахових якостей менеджерів торгових організацій, сформованості їх адаптаційної готовності до роботи в торгових організаціях та відсутністю педагогічних методик професійної адаптації до практичної діяльності в умовах освітнього процесу.

Професійна адаптація працівника – це здатність молодого фахівця швидко і успішно включитися в процес праці, шляхом застосування здобутих знань, вмінь та навичок при виконанні своїх професійних обов'язків на робочому місці [авторське визначення]. У психологічній літературі професійна адаптація розглядається вченими як єдність п'яти етапів: 1) підготовка молоді до праці під час навчання у загальноосвітній школі; 2) вибір професії; 3) професійна підготовка; 4) початок трудової діяльності; 5) самостійна трудова діяльність [5, с. 27].

Український вчений О.М. Кокун вивчаючи психофізіологію адаптації та види адаптації, пише, що «процес адаптації визначає можливості людини стосовно виживання та діяльності в умовах підвищеної стресогенності зовнішнього середовища, що постійно змінюється» [9, с. 138].

Російський вчений А.О. Реан стверджує, що «поняття адаптації в психології особистості традиційно застосовується до функціонування особистісних механізмів, що

забезпечують процес і результат звикання, пристосування до нових умов життєдіяльності, включаючи зміни в соціальному і організаційному оточенні» [17, с. 298].

О.С. Віханський вивчає адаптацію людини (працівника) до організаційного оточення та зміну його поведінки в процесі адаптації. Він наголошує, що «успіх процесу адаптації залежить від того, наскільки людина засвоїла і прийняла норми і цінності організації» [6, с. 132].

Е.Ф. Зеєрдосліджує особливості професійного становлення особистості та психологічну адаптацію людини до праці. «Професійна адаптація – це входження в професію, активне її освоєння, самоутвердження працівника у виробничому колективі» [8, с. 14].

Аналізуючи різні дефініції понять «адаптація» і «професійна адаптація» в працях з психології, можна зазначити, що вчені розглядають адаптацію:

- як процес встановлення оптимальної відповідності особистості і навколишнього середовища (Ф.Б. Березін [3]);
- взаємне пристосування спеціаліста і підприємства, в результаті якого працівник освоюється на підприємстві (Е.Ф. Зеєр [8]);
- як процес взаємодії працівника з його навколишнім виробничим середовищем з метою освоєння нової для нього трудової ситуації (М.П. Лукашевич [12]);
- як складний та динамічний процес оволодіння та пристосування людини до умов та особливостей професії (О.В. Назаренко [14]);
- процес та результат внутрішніх змін, зовнішнього активного пристосування індивіда до нових умов існування (А.О. Реан [17]).

У результаті огляду психолого-педагогічної літератури, ми надаємо дефініцію поняття «психологічна адаптація менеджера торгової організації», під якою слід розуміти поступове пристосування менеджера до фізичних і психологічних навантажень, до нових умов функціонування в соціальному та організаційному оточенні, що проявляється у подоланні внутрішнього дискомфорту, усвідомленні важливості своєї професійної діяльності в торговій організації.

Розглянемо професійну адаптацію з точки зору соціології.

Вчені-соціологи досліджують адаптацію з різних позицій: з погляду соціальної адаптації студента в освітньому середовищі навчального закладу (Д.Ю. Мамаєв, Й.К. Шарма), з позиції соціології праці, соціальної адаптації працівника в трудовому колективі (О.В. Ромашов), соціальної адаптації людини та особистості (С.О. Кравцов, С.І. Розум, С.Л. Степаниця).

Соціологами надано багато визначень терміну «адаптація».

С.М. Вакуленко пропонує наступне визначення: «трудова адаптація – це соціальний процес засвоєння особистістю нової трудової ситуації, у якому й особистість, і трудове середовище здійснюють активний вплив одне на одного і виступають як адаптивно-адаптуючі системи» [4, с. 88].

Т.М. Кузьменко пише: «адаптація соціальна – пристосування індивіда до умов соціального існування, чи то політичне середовище, місце праці або культурний простір певного суспільства» [11, с. 306].

Американський професор Т. Шибутані [18] розглядає соціальну адаптацію як процес подолання різноманітних ускладнень в психіці людини, як спосіб і комбінацію прийомів, щоб справлятися з типовими проблемами у тому соціальному середовищі, в якому знаходиться індивід.

Польським вченим З. Сікановським [1] було досліджено особливості процесу соціально-професійної адаптації нових працівників.

М.О. Беребін [16] вивчав соціально-психологічну адаптацію людини. Дослідник розуміє адаптацію людини як подолання психологічних бар'єрів.

Л.В. Корель надає широке визначення цього поняття: «соціальна адаптація – це стан пристосування або ж процес пристосовування соціальної системи (особистості, соціальної групи, організації, спільноти, інституту, суспільства, цивілізації і т.д.) до внутрішніх і зовнішніх змін, що відбувається шляхом зміни як соціальних стереотипів поведінки, соціальних практик, цінностей, способів інформаційно-інтерпретативного відображення (конструювання, реконструювання) реальності, так і внутрішньої її (системи) структури і функцій» [10, с. 39].

О.В. Безпалько пов'язує адаптацію індивіда із його оточенням. «Соціальна адаптація – процес пристосування індивіда до умов соціального середовища, формування адекватної системи стосунків із соціальними об'єктами, інтеграція особистості в соціальні групи, діяльність щодо освоєння стабільних соціальних умов, прийняття норм і цінностей нового соціального середовища» [2, с. 25].

Дослідниця Г.В. Дворецька вказує, що трудова адаптація є різновидом соціальної. «Адаптація соціальна – вид взаємодії окремого індивіда чи соціальної групи з навколишнім середовищем, у процесі якої погоджуються вимоги та очікування взаємодіючих сторін з метою співіснування та взаємодії» [7, с. 214].

«Розпочинаючи трудову діяльність чи змінюючи місце роботи, людина активно входить до системи соціально-трудових відносин конкретної організації, засвоює нові соціальні ролі, узгоджує особисту позицію з метою і завданнями організації, підпорядковуючи цим свою поведінку службовим приписам даного підприємства чи установи» [7, с. 215].

Провівши огляд психолого-педагогічної літератури, ми надаємо дефініцію поняття «соціальна адаптація менеджера торгової організації», під якою слід розуміти поступовий процес пристосування до цінностей, вимог, норм та інтересів трудового колективу торгової організації, шляхом включення менеджера у формальні та неформальні трудові стосунки. Адаптація передбачає активну позицію особистості, усвідомлення свого соціального статусу і пов'язаної з ним рольової поведінки як форми реалізації індивідуальних можливостей особистості в процесі вирішення загальних завдань.

У її межах відбувається детальне ознайомлення з колективом і новими обов'язками; засвоєння стереотипів поведінки; асиміляція – повне пристосування до середовища і, нарешті, ідентифікація – ототожнення особистих інтересів і цілей із загальними [15, с. 93].

О.М. Миронченко виділяє чинники адаптації працівників (таблиця 1).

Таблиця 1.

Чинники, що визначають негативну та позитивну адаптацію працівників*

Чинники, що визначають негативну (неуспішну) адаптацію працівників	Чинники, що визначають позитивну (успішну) адаптацію працівників
несумісність із рештою співробітників;	об'єктивність оцінки під час прийому і в процесі діяльності;
незадоволення стилем керівництва;	відпрацьований механізм адаптації;
невиправдані надії стосовно організації та умов праці;	імідж та репутація організації;
нерозуміння працівником вимог, що пред'являються до нього;	привабливість професії;
висока інтенсивність і складні умови праці на новому місці;	умови для оптимальної мотивації;
незбіг очікуваної і фактичної оплати праці;	система навчання і підвищення кваліфікації;
низький рівень комунікабельності, негативні риси характеру	соціально-психологічний клімат і організаційна культура;
	особисті якості працівника

* джерело: [13, с. 605]

Найважливішим завданням керівників у процесі адаптації є надання допомоги працівникові в успішній інтеграції його в організацію.

Практично інтеграція (або адаптація) повинна починатися з процесу одержання працівником інформації про історію підприємства, продукцію, що випускається, надавані послуги, структуру управління, правила внутрішнього розпорядку, пільги для співробітників, про можливості підвищення кваліфікації та кар'єрне зростання тощо. Всі ці відомості повинні надаватися працівникові фахівцями відділу кадрів.

А ознайомлення з робочим місцем проводиться безпосереднім лінійним керівником. Він представляє нового працівника колегам, знайомить із виробничими функціями, дає можливість поспостерігати за роботою колег.

За необхідності можна призначити куратора нового працівника на перший робочий день.

Важливо допомогти новому робітнику швидко адаптуватися на робочому місці та увійти рівноправним членом у свій колектив, тому що від того, як швидко він це зробить, буде залежати його повноцінне використання [13, с. 606].

Поряд із цим доцільно розробити «Путівник для нового співробітника» або «Гід організації». Назва може бути будь-якою, головне, щоб зміст такого документа містив таку інформацію, як:

1. Історія компанії.
2. Напрями діяльності.
3. Місія компанії.
4. Мета компанії.

5. Шляхи досягнення мети: завжди йти в ногу з часом, запроваджувати та застосовувати нові технології; ніколи не зупинятися на досягнутому, постійно вдосконалюватися; прагнути до зростання та розширення компанії, виходити на нові ринки тощо.

6. Цінності компанії, система яких містить чотири основні складники, такі як працівники; ділова репутація; інновації та розвиток; життя та здоров'я працівників.

7. Якості працівників, які цінуються в компанії: здатність до командної праці; здатність добиватися результатів та доводити справу до кінця; готовність брати на себе рішення складних завдань; ініціативність; новаторство; повага до кожного члена колективу, незалежно від посади; чесність; самокритичність; постійний розвиток як у професійному плані, так і в особистісному та ін.

8. Деякі правила поведінки, яких необхідно дотримуватися на роботі.

9. Правила оформлення працевлаштування.

10. Умови розірвання трудового контракту.

Такий путівник дасть працівнику змогу ознайомитися з основними правилами роботи в організації. Він буде основним методом організаційної адаптації на підприємстві.

Доцільним є застосування таких методів професійної адаптації, як:

1. Інструктаж – пояснення та демонстрація прийомів роботи безпосередньо на робочому місці; проводиться, в основному, для працівників робітничих професій начальниками цехів. Основними особливостями цього методу є його орієнтація на ознайомлення з конкретними операціями, які входять до складу професійних обов'язків працівника. Інструктаж на робочому місці є недорогим та ефективним засобом розвитку простих технічних навичок.

2. Учніство. Характерною особливістю цього методу є те, що працівники підприємства, з одного боку, занурені в процес адаптації, а з іншого – працюють самостійно, але під обов'язковим наглядом досвідченої людини, яка постійно слідкує за їх розвитком, надає допомогу підказками та порадами [13, с. 606-607].

Висновки:

Отже, професійна адаптація менеджера торгової організації є системою управлінських, організаційних та педагогічних заходів, що забезпечують швидке та ефективне оволодіння майбутнім менеджером усіма аспектами трудової діяльності й досягнення професіоналізму в організації роботи торгового підприємства.

Адаптація майбутнього менеджера торгової організації складається з власне професійної адаптації, яка пов'язана з предметом трудової діяльності у сфері торгівлі, та з соціально-психологічної адаптації, пов'язаної із ставленням менеджера до підприємства, трудового колективу, керівника, ділових партнерів, задоволеністю своїм положенням у колективі.

Слід зауважити, що адаптація до умов професійної діяльності в торговій організації залежить від того, наскільки успішно молодий менеджер пристосовується до ціннісно-смыслового контексту своєї трудової діяльності.

Адаптація менеджера торгової організації до практичної роботи є кінцевим результатом економічної освіти, що забезпечує ефективну управлінську діяльність. Такий результат професійної підготовки у ВНЗ повинен забезпечити включення молодого менеджера в специфіку роботи торгової організації, а також входження в систему трудових відносин з членами трудового колективу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ciekanowski Z. Proces adaptacji spoeczno-zawodowego pracownika / Zbigniew Ciekanowski // Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Przyrodniczo-Humanistycznego w Siedlcach : Seria: Administracja i Zarzadzanie. – Siedlcach, 2012. – № 94 (21) – S. 131–141.
2. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі [Текст] : навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / О. В. Безпалько; Київський міський педагогічний університет ім. Б. Д. Грінченка. – К. : Центр учбової літератури, 2009. – 208 с.
3. Березин Ф. Б. Психическая и психофизиологическая адаптация человека / Ф. Б. Березин ; отв. ред. П. В. Симонов ; Ин-т биол. проблем Севера Дальневосточного отд. АН СССР, Первый Моск. МИ им. И. М. Сеченова МЗ СССР. – Л. : Наука, 1988. – 270 с.
4. Вакуленко С. М. Соціологія праці [Текст] : навч.-метод. посібник / С. М. Вакуленко. – К. : Знання, 2008. – 262 с.
5. Васильєв В. В. Система адаптації робітників до професійної діяльності [Текст] : монографія / В. В. Васильєв. – Дніпропетровськ : ДНУ, 1999. – 298 с.
6. Виханский О. С. Менеджмент [Текст] : учебник / О. С. Виханский, А. И. Наумов. – 4-е изд., пер. и доп. – М. : Экономистъ, 2006. – 671 с.
7. Дворецька Г. В. Соціологія праці [Текст] : навч. посібник / Г. В. Дворецька ; Київський нац. екон. ун-т. – Київ : КНЕУ, 2001. – 244 с.
8. Зеер Э. Ф. Психология профессионального развития [Текст] : учеб. пособие / Э. Ф. Зеер. – М. : Издательский центр «Академия» : [б. и.], 2006. – 240 с. – (Высшее профессиональное образование. Профессиональное обучение).
9. Кокун О. М. Психофізіологія [Текст] : навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл. / О. М. Кокун ; М-во освіти і науки України, Відкр. міжнар. ун-т розв. люд. "Україна". – К. : Центр навч. л-ри, 2006. – 181 с.
10. Корель Л. В. Социология адаптации: вопросы теории, методологии и методики [Текст] : монография / Л. В. Корель. – Новосибирск : Наука, 2005. – 423 с.
11. Кузьменко Т. М. Соціологія [Текст] : навч. посібник / Т. М. Кузьменко. – К. : ЦУЛ, 2010. – 320 с.

12. Лукашевич М. П. Соціологія. Базовий курс [Текст] : підручник / М. П. Лукашевич, М. В. Туленков. – К. : Каравела, 2006. – 312 с.
13. Миронова О. М. Основні проблеми адаптації персоналу та методи їх вирішення на підприємствах / О. М. Миронова. – Режим доступу : <http://repository.hneu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/18058/1/Миронова%20О.М.pdf> (дата звернення 28.02.2018 р.).
14. Назаренко О. В. Теоретичний аналіз проблеми професійної адаптації / О. В. Назаренко // Вісник Чернігівського державного педагогічного університету. Серія : Психологічні науки : зб. наук. праць. – Чернігів : ЧДПУ, 1998. – Вип. 74 ; Т. 2. – 2009. – С. 43–47.
15. Никифорова В. Г. Управління персоналом: навч. посіб. / В. Г. Никифорова. – Одеса : Атлант, 2013. – 275 с.
16. Психическая и социально-психическая адаптация: проблемы теории и практики [Текст] : тематический сборник научных трудов / отв. ред. М. А. Беребин. – Челябинск: Изд.-во ЮУрГУ, 2005. – 155 с.
17. Реан А. А. Психология адаптации личности. Анализ. Теория. Практика / А. А. Реан, А. Р. Кудашев, А. А. Баранов. – СПб. : Прайм-Еврознак, 2006. – 479 с. – (Психология – лучшее).
18. Шибутани Т. Социальная психология / Тамотсу Шибутани ; пер. с англ. В. Б. Ольшанский. – Ростов-на-Дону : Феникс, 2002. – 539 с. – (Высшее образование).

УДК 331.56:330.111.6 (477)

БЕЗРОБІТТЯ ЯК СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА ПРОБЛЕМА НАСЕЛЕННЯ УКРАЇНИ

**Остапенко Олена Володимирівна,
старший викладач кафедри права та
соціально-економічних дисциплін,
Кіровоградський інститут розвитку
людини**

У статті розглянуто сучасний стан безробіття в Україні. Досліджено його причини, особливості, а також запропоновано заходи щодо розвитку рівня зайнятості.

Ключові слова: *безробіття, населення, ринок праці.*

Актуальність та мета дослідження. Феномен безробіття – найбільш гостра проблема, з якою стикається населення України. Причиною такого розповсюдженого явища є неефективність використання робочої сили у минулому і відсутність економічних умов, які б дали змогу людям застосовувати свої навички у продуктивній роботі за пристойну плату. Саме тому це явище являється як економічною, так і соціальною проблемою. Безробіття у нашій країні набуло масового характеру і складає реальну загрозу для державного та суспільного благополуччя [2, с.110].

Українське безробіття принципово відрізняється за своїми передумовами від аналогічних явищ у країнах Заходу. Справа в тому, що в даний момент наша країна ще не вийшла з економічної кризи, яка протікає в усіх сферах суспільства. Ця ситуація

зумовлена безліччю факторів – як економічних, так і соціальних і політичних. На тлі саме цієї кризи виник основний фактор, що сприяє виникненню і зростанню безробіття в країні – це вивільнення робочої сили на етапі загального спаду виробництва, що призвело до розпаду господарських зв'язків, закриття підприємств, значних скорочень централізованих інвестицій. Специфіка українського безробіття визначається також тим, що на відміну від країн з розвинутою економікою, з їх перевиробництвом товарів і обмеженістю ринку, в Україні немає непереборних перешкод для створення нових робочих місць для безробітних, адже ємність українського ринку для виробництва товарів фі послуг далека від вичерпання.

Сукупність означених факторів визначили актуальність теми статті

Метою статті є оцінка сучасного стану безробіття в Україні, аналіз основних причин виникнення даного явища, а також вивчення можливих шляхів оптимального залучення працівників до активної праці.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Сутність процесів безробіття активно досліджуються в працях як зарубіжних, так і вітчизняних науковців. Питання регулювання зайнятості та безробіття знайшли відображення у працях вітчизняних науковців, таких як: С.І. Бандура, В.В. Близнюк, Д.П. Богині, І.К. Бондар, Е.М. Лібанової, Ю.М. Маршавіна та багато інших. Це свідчить про те, що безробіття не було предметом самостійного дослідження в Україні.

Значний внесок у вивчення проблем стосовно довготривалого безробіття зробили іноземні вчені, зокрема: Дж. Акерлоф, Л.Гроган, П.Дайамонд, Р.Джекман, А.Сміт, К.Терел тощо. З огляду на динамічність процесів на ринку праці та специфіку розвитку українського ринку праці дана тема потребує постійного вивчення.

Виклад основного матеріалу. У сучасних умовах економічної кризи сформувався не дуже сприятливий клімат на вітчизняному ринку праці. Якщо раніше безробіття існувало через об'єктивні причини формування ринкової економіки, а самі безробітні були необхідним ресурсом сфери зайнятості, то сьогодні кількість безробітних громадян працездатного віку зростає стрімкими темпами і набуває масового характеру, а відтак становить реальну загрозу для державного та суспільного добробуту. Причиною такого поширеного явища є тривала неефективність використання робочої сили у минулому і відсутність соціально-економічних чинників, які дають змогу людині застосовувати свої навички у продуктивній праці за пристойну плату в сучасних умовах. Загалом на його формування впливає сукупність чинників, провідним з яких є такі:

1) структурні зрушення в економіці, зниження темпів економічного розвитку, науково-технічний прогрес, недосконале трудове законодавство, відставання якості робочої сили від потреб сучасної економіки;

2) дисбаланс між попитом і пропозицією робочої сили практично за всіма групами професій;

3) сезонні коливання виробництва, недостатній сукупний попит, інфляція, низький рівень професійної підготовки та перепідготовки, недостатній рівень програм зайнятості та демографічні процеси;

4) низький рівень підприємницької ініціативи громадян.

Значної шкоди Україні завдала світова фінансова криза. Найбільшого скорочення зайнятості на початку кризи зазнали такі сектори, як промисловість та будівництво. В Україні кількість офіційно зареєстрованих безробітних у 2015 році становила всього – близько 876,2, у 2016 році – 542,8, у 2017 році – 564,0 тис. безробітних, а у 2018 році: всього – 501,4 тис. Отже протягом 2015–2018 рр. безробіття в Україні поступово зменшується [1].

При цьому статистика не враховує, що саме через відсутність роботи близько 7 млн наших співвітчизників виїхали за кордон на заробітки. Не включається до складу

безробітних ні 2 млн селян, які живуть лише із присадибного господарства, ні тих, котрі працюють на «чверть ставки», ні тих, хто мають тимчасові підробітки [2, с. 111].

На ринку праці України також можна виділити таку актуальну проблему, як проблема конкурентоспроможності національного ринку праці. Сучасний стан розвитку економіки України характеризується трансформаційними процесами і позитивний результат таких перетворень не може бути досягнутий без виходу на якісно новий рівень кваліфікації робочої сили та її конкурентоспроможності. Система забезпеченості кадрами має гнучко реагувати на зміни потреб виробництва, що виявляються на ринку праці. Але відсутність комплексного системного підходу до потреб кадрового забезпечення виробничої сфери як на загальнодержавному, так і на регіональному рівні призвела до зростання невідповідності між потребою у кваліфікованих кадрах і фактичною професійно-кваліфікаційною структурою пропозиції робочої сили. На сьогодні в Україні прослідковується тенденція невідповідності кількості безробітних, зареєстрованих у державній службі зайнятості, кількості найнятих робітників, які скористалися послугами служби зайнятості, та потребі у робочій силі [3, с. 50].

Гострою на сьогодні є проблема високої частки безробітних з вищою освітою в Україні. Так як виникає питання про раціональність державної політики щодо фінансування навчання такої великої кількості місць для різних спеціальностей у системі вищої освіти. Останнім часом також постійно загострюється ситуація з зайнятістю молоді в Україні. Питома вага молоді у загальній кількості безробітних досягла 30%. Молодь становить окрему частину ринку праці і розвивається не так як увесь ринок. З одного боку, вік сприяє високій мобільності, відкритості, сміливості у зміні та пошуку роботи. З іншого, молоді не вистачає відповідного досвіду, щоб бути конкурентоспроможними на ринку праці.

«Серед молоді безробіття буде 30-50%, у зв'язку з цим, звісно, посиляться еміграція через економічні причини. Тобто ті, хто може втекти, – втечуть. Не через війну, а в пошуках роботи», – каже експерт фінансового ринку Ерік Найман [2, с. 110].

Також актуальною проблемою на ринку праці України, є проблема мобільності робочої сили. Трансформаційні економічні перетворення в Україні створили можливості для появи нових умов та видів мобільності робочої сили. Безпосередньою причиною трудових переміщень у кожному окремому випадку є невідповідність інтересів і вимог працівника конкретному робочому місцю, а на макроекономічному рівні невідповідність між наявним розподілом робочих місць і потребами моделі соціально-економічного розвитку [5, с. 39].

На відміну від ЄС, в Україні існує значна кількість неофіційних безробітних, які не перебувають на обліку в центрах зайнятості, а, отже, не враховуються в офіційній статистиці, що також обумовлює викривлення даних щодо справжнього його масштабу. До служби зайнятості звертаються за роботою менше 20 % фактичних безробітних. Українці часто працюють неповний робочий день і виїжджають на заробітки в сусідні країни. Це пов'язано з тим, що в Європі допомога по безробіттю становить не менше однієї тисячі євро і процес його отримання відносно простий. Водночас в Україні допомога не перевищує прожитковий мінімум (на який, об'єктивно, прожити неможливо), а для його оформлення, можна розпочинати через 91 день з дня звільнення, при цьому повинна бути дотримана умова взаємної згоди сторін (працівника та роботодавця). Тому більшість безробітних не хоче чекати більше трьох місяців й шукають роботу самостійно, часто за кордоном.

Отже, точна кількість незайнятих в Україні залишається невідомою через недосконалість системи їх підрахунку [3, с. 51]. Значне перевищення пропозиції робочої сили, яке існує сьогодні в Україні призводить до того, що зростає кількість "хронічного безробіття", тобто тих, хто не може отримати роботу більше ніж протягом одного року [4,

с. 60]. Останнім часом проблема безробіття набуває загострення. Через велику кількість переселенців з Сходу України збільшилася кількість претендентів на кожну вакансію. Крім того, все більша кількість підприємств частково або повністю припиняють свою діяльність, що також призводить до звільнення персоналу та збільшення чисельності безробітних. Зокрема, станом на 1 лютого 2017 р. було зареєстровано 524,4 тис. безробітних (проти 512,2 тис. у січні), з них 415,0 тис. осіб отримують допомогу по безробіттю. При цьому серед міського населення зареєстровано 305,8 тис. безробітних, а серед сільського – 218,6 тис. Згідно з даними Держстату, станом на 1 лютого 2018 року кількість безробітних становила 508,6 тисячі осіб. З них отримують допомогу по безробіттю 414,4 тисячі осіб [1].

Аналізуючи сучасний стан безробіття, визначено, що проблема безробіття є ключовим питанням у ринковій економіці, і якщо його не вирішувати, то неможливо налагодити ефективну діяльність економіки і рівень безробіття буде зростати. Можна виділити основні напрями його подолання:

- підвищення добробуту за рахунок особистого трудового внеску, підприємництва та ділової активності;
- надання відповідної допомоги по безробіттю, збереження робочих місць та перепідготовка осіб, які втратили роботу;
- проведення ґрунтовної пенсійної реформи; сприяння всебічному державному захисту інтелектуального потенціалу суспільства;
- проведення спеціальних ярмарків праці для навчальних закладів з метою працевлаштування випускників;
- розширення досвіду організації зустрічей із роботодавцями та колишніми безробітними, які успішно знайшли роботу чи заснували власний бізнес;
- посилення координації міжнародної діяльності в частині інформаційного обміну з питань зайнятості; забезпечення стабільного фінансування та державної підтримки розвитку духовної сфери, освіти, науки і культури [5, с. 41].

Висновки. Проблема безробіття є досить актуальною на сьогоднішній день і вимагає розробки та реалізації соціальних гарантій як від держави, так і від регіональних органів влади. Проблема безробіття – це проблема, яка потребує негайного вирішення і глибокого наукового аналізу та вироблення на цій основі практичних рекомендацій, які можуть використовуватися для розробки і реалізації ефективної соціально-економічної політики, направленої на забезпечення продуктивної зайнятості економічно активного населення країни, зменшення рівня безробіття до мінімального соціально – допустимого рівня. Основні шляхи вирішення проблем безробіття мають включати цілу низку заходів, зокрема: приведення законодавства України у відповідність до міжнародних норм і принципів;

- запровадження механізмів захисту внутрішнього ринку праці;
- реалізацію Державної та регіональних програм зайнятості;
- сприяння стабільній діяльності стратегічно важливих підприємств;
- зниження податків для підприємств за умови збереження робочих місць (для компенсування витрат на прийом нових працівників);
- забезпечення збереження ефективно функціонуючих робочих місць та створення нових;
- створення сприятливих умов для розвитку малого бізнесу та підприємницької діяльності безробітних
- надання державою пільгових кредитів для виплати зарплати додатково зайнятим на виробництві, які за розміром будуть дорівнювати зарплаті;
- легалізацію тіньової зайнятості [4, с. 60-61].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Основні показники ринку праці (2013-2018pp) – статистична інформація – Ринок праці – [Електронний ресурс] – Режим доступу: www.ukrstat.gov.ua
2. Гальків Л.І. Втрати людського капіталу: чинник безробіття/ І.Л. Гальків// Економіка і регіони. – 2018. – С.110-113.
3. Лисюк О.С. Безробіття як соціально-економічна проблема населення України / О.С. Лисюк// Збірник наукових праць ВНАУ. – 2018. – № 4(70). – С. 48-53.
4. Майсюра О.М. Безробіття та наслідки його впливу на економіку країни / О.М Майсюра// Економіка та держава. – 2017. – №8. – С.60-61.
5. Попов В.Ю. Дослідження ринку праці в Україні у 2009 – 2018pp./ В.Ю. Попов // Статистика України. – 2019. – №4 – С. 39-41.

УДК 657.446:657.92:336.22

ОБЛІК І АУДИТ РОЗРАХУНКІВ ІЗ БЮДЖЕТОМ У СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВАХ МИКОЛАЇВСЬКОГО РАЙОНУ

Старєв Олег Вячеславович,
магістрант спеціальності «Облік і
оподаткування»
Миколаївський міжрегіональний інститут
розвитку людини
ВНЗ ВМУРол «Україна»

Стаття розкриває особливості фінансового менеджменту сільськогосподарських підприємств в умовах ринкової економіки та зосереджує увагу на обліку та аудиті розрахунків із бюджетом у сільськогосподарських підприємствах миколаївського району.

Ключові слова: облік, оподаткування, сільське господарство, підприємства, бюджет.

Постановка проблеми. Система оподаткування аграрного сектору України характеризується частими змінами та доповненнями до нормативно-правових актів податкового законодавства, що істотно ускладнює діяльність сільськогосподарських товаровиробників. Прийняття Податкового кодексу принесло позитивні зміни, однак не вирішило порушеної проблеми. У зв'язку з цим, та враховуючи сучасні трансформаційні перетворення сільськогосподарського виробництва, а також обраний Україною євроінтеграційний напрямок розвитку, постала необхідність реформування національної системи прибуткового оподаткування та її адаптації до вимог міжнародних правил економічних відносин.

Однією з умов успішного здійснення діяльності сільськогосподарськими товаровиробниками та підвищення її ефективності в умовах ринкового господарювання та можливих кризових періодах є якісно організована система оподаткування та прийняття своєчасних, вмотивованих рішень щодо управління нею. Наведене потребує специфічних підходів до формування та організації системи інформаційного забезпечення. Сукупність таких потреб та вимог може бути задоволена системою внутрішнього контролю, яка забезпечує управлінський персонал достовірною, повною, своєчасною та неупередженою інформацією на мікрорівні.

Державний бюджет на 2018 рік передбачав надходження у розмірі 917,9 млрд. грн. [2], з яких 82,8% становлять лише податкові надходження, і тільки 17,2% – це надходження з інших джерел (доходи від власності та підприємницької діяльності, адміністративні збори та платежі, доходи від некомерційної господарської діяльності та інші неподаткові надходження). У той ж час дефіцит бюджету склав 72,8 млрд. грн. [3]. Тому розрахунки за податками є одним з ключових об'єктів обліку, а відтак процес контролю за їх сплатою повинен мати налагоджений систематичний характер.

У зв'язку з цим особливої актуальності набуває розробка заходів, які підсилюють корисність внутрішнього контролю розрахунків за податками підприємств сільського призначення. Тому дослідження з питань удосконалення бухгалтерського обліку розрахунків з бюджетом слід орієнтувати не тільки на міжнародні норми, але й специфіку діяльності підприємства відповідної галузі економіки, зокрема сільськогосподарського.

Розвитку теорії і практики обліку та аудиту розрахунків з бюджетом сприяли роботи як західних економістів К. Друрі, Б. Нідлза, П. Самуельсона, П. Фрідмана, Ч. Хорнгрена, так і вітчизняних – М. Білухи, Ф. Бутинця, А. Герасимовича, З. Гуцайлюка, В. Єфіменка, В. Завгороднього, Г. Кірейцева, М. Кужельного, В. Линника, М. Пушкаря, В. Сопка, М. Чумаченка, В. Швеця, В. Шевчука та інших. Одночасно, у зв'язку з реформуванням системи бухгалтерського обліку із застосуванням міжнародних стандартів, виникає необхідність подальшого поглибленого вивчення вказаних питань. У той же час вивчення наукових праць та застосування їх на практиці в господарській діяльності означає те, що є велика кількість суперечливих теоретичних положень, також вдосконалення потребують важливі питання пов'язані з обліком та аудитом, зокрема, і безпосередньо, – вивчення шляхів можливого удосконалення методики обліку та аудиту розрахунків з бюджетом (на прикладі підприємств Миколаївського району), що стало цільовою основою викладення в даній статті.

У свою чергу це потребувало вирішення низки завдань, як то: дослідження поглядів теоретиків та практиків на проблеми організації та обліку розрахунків із бюджетом; вивчення нормативно-правової бази за розрахунками з бюджетом; аналізу фінансового стану та оцінки облікової політики підприємства; опису особливостей обліку розрахунків з бюджетом; вивчення питань аудиту розрахунків з бюджетом; дослідження шляхів можливого удосконалення методики обліку та аудиту розрахунків з бюджетом.

Викладення матеріалу. Результати аналізу теоретичної, статистичної, аналітичної бази дослідження дозволили ствердити, що облік розрахунків із бюджетом є важливою складовою системи бухгалтерського обліку підприємницьких структур. Він розвивався одночасно з усією системою обліку, про що свідчать історичні дані про наявність обліку платежів до державної казни в далекий доісторичний період. Розвиток обліку розрахунків з бюджетом пройшов довгий і складний шлях. Він змінювався і вдосконалювався у контексті загального розвитку економічної діяльності суспільства і одержав свою остаточну форму в умовах завершення переходу до ринкової моделі економіки.

Облік розрахунків із бюджетом є об'єктивним явищем у системі облікової діяльності всіх без винятку господарських структур, тому що об'єктивною є необхідність перерозподілу фінансових ресурсів і в першу чергу здійснення відрахувань певної частини прибутку на користь держави, яка виконує загальні функції з надання безплатних благ і послуг юридичним і фізичним особам в інтересах гармонійного та ефективного розвитку економіки, підтримання соціальної злагоди в суспільстві, оборони держави тощо [1].

Перехід до міжнародних стандартів бухгалтерського обліку з урахуванням особливостей економіки держави, національних традицій і рівня розвитку міждержавних економічних зв'язків, що забезпечить стабільність облікової політики, відповідно до якої підприємства застосовують єдині принципи оцінки активів, нарахування амортизації,

формування собівартості продукції та взаєморозрахунків з бюджетом й іншими фінансовими інститутами;

Дослідження стану бухгалтерського обліку та податкової звітності деяких сільськогосподарських підприємств (зокрема, – СГБК «Урожайний» Миколаївського району) дає підстави стверджувати, що дана ділянка облікової роботи організована на відповідному рівні, разом з тим можна сформулювати декілька загальних пунктів, що сприятимуть значному зниженню затрат на облік і суттєво поліпшать облікову інформацію. Для цього, на нашу думку, потрібно: ліквідувати виписку податкових накладних, а використовувати дані бухгалтерського обліку, які накопичуються у вигляді оборотів за рахунками відповідного класу протягом звітного періоду.

В умовах функціонування деяких сільськогосподарських підприємств Миколаївського району пріоритетне значення має внутрішньогосподарський аудит розрахунків з бюджетом. Він має включати контроль за повнотою, достовірністю і своєчасністю розрахунків. Складовою частиною цього контролю повинно бути запобігання порушенню правил ведення бухгалтерського обліку і фінансової звітності, недопущення ухилень від повних і своєчасних розрахунків із бюджетами усіх рівнів і позабюджетними фондами з податків і зборів (обов'язкових платежів) і неподаткових зобов'язань [4].

Головним завданням облікової політики є встановлення найбільш прийнятних для конкретного підприємства методів обліку і на їх основі складання фінансової звітності, що відповідає встановленим якісним характеристикам [5]. Зазначене дає можливість накопичити необхідну для користувачів інформацію та своєчасно її надати їм, тобто реалізувати інформаційну функцію обліку.

Оскільки складовими обліку, що ведеться на підприємстві, є фінансовий, управлінський та облік для потреб оподаткування, тому не можна розглядати облікову політику базуючись тільки на Законі України «Про бухгалтерський облік та фінансову звітність» та П(С)БО. Підприємство, крім фінансової звітності, складає інші види звітності, в тому числі і податкову звітність, тому до складу облікової політики підприємства треба віднести також вибір елементів обліку для потреб оподаткування. Звідси, потрібно враховувати і норми ПКУ, оскільки, при формуванні робочого плану рахунків доцільно включити до нього не тільки рахунки для ведення фінансового обліку, але й ув'язати їх з рахунками, які дозволяють накопичувати інформацію для складання податкової звітності. Також всі складові обліку потребують встановити перелік та форми первинних документів, облікових реєстрів, що використовуються підприємством для узагальнення інформації тощо. Окрім того, при формуванні політики обліку для потреб оподаткування слід враховувати розбіжності в методиці передбаченій правилами бухгалтерського обліку та податковим законодавством, а також обрані підприємством механізми узгодження їх показників. Тому, організовуючи свою роботу бухгалтеру передусім необхідно знати послідовність своїх дій, тобто в якому порядку слід записувати інформаційні дані і в які облікові реєстри тощо. На заключному етапі формування облікової політики підприємства відбувається оформлення й затвердження всіх розділів Наказу про облікову політику в тому числі розділу «Організація обліку розрахунків з бюджетом» та способів здійснення контролю за його дотриманням.

Враховуючи, що допущення помилок в оформленні податкових документацій та визначенні податкових зобов'язань тягне за собою накладання штрафних санкцій з боку контролюючих органів, які є додатковими фінансовим витратами для підприємств, тому в обліковій політиці підприємства необхідно закріпити елементи організації внутрішнього контролю в частині розрахунків за податками. Такі елементи доцільно закріплювати в розділі «Організація обліку розрахунків з бюджетом» Наказу про облікову політику. Враховуючи складність податкових розрахунків та облікового відображення розрахунків

за податками на сільськогосподарських підприємствах, можна стверджувати, що розробка та затвердження розділу «Організація обліку розрахунків з бюджетом» наказу про облікову політику повинна мати характер обов'язковості в частині організації обліку.

Висновки. Докорінне поліпшення системи обліку взаєморозрахунків з бюджетом, яке повинно базуватися на єдиній системі показників бухгалтерського обліку, скорочувати додаткові бухгалтерські операції, обумовлені чинним податковим законодавством, особливо ті, що не мають достатнього економічного обґрунтування; впровадження національних Положень (стандартів) бухгалтерського обліку з урахуванням міжнародних стандартів і вимог чинного законодавства щодо бухгалтерського обліку і фінансової звітності, щоб в кінцевому підсумку спростити всю систему обліку взаєморозрахунків з бюджетом мають сприятливо позначитись на обліковій політиці господарства України та державному бюджеті.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Виговська Н.Г. Державний фінансовий контроль земельних відносин в Україні: монографія / Н.Г. Виговська, О.Л. Стеблянко. – Житомир: ПП «Рута», 2015. – 252 с.
2. Закон України «Про Державний Бюджет України на 2018 рік» від 07.12.2017 р. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/2246-19>.
3. Звіт Державної фіскальної служби України за 2018 рік [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua/data/files/240396.pdf>
4. Скупський Р. М. Організаційно-економічні засади інноваційного розвитку промислового овочівництва в аграрних підприємствах : [монографія] / Р. М. Скупський; Міжнар. ун-т бізнесу і права. – Херсон : Грінь Д.С., 2013. – 440 с. – Бібліогр.: с. 389-429 – укр.
5. Терещенко О.О. Фінансова діяльність суб'єктів господарювання: Навч. посібник / О.О. Терещенко. – К.: КНЕУ, 2003. – 554 с.

УДК 657.783

МЕХАНІЗМ ОПЕРАТИВНОГО УПРАВЛІННЯ ТОВАРНИМИ ЗАПАСАМИ НА РІВНІ ТОРГОВЕЛЬНОГО ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ

**Козленко Аліна Олександрівна,
магістрант спеціальності «Маркетинг»
Миколаївський міжрегіональний
інститут розвитку людини,
Університету «Україна»
Тимошенко Інесса Станіславівна,
директор Васильківського коледжу
Університету «Україна»**

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти управління товарними запасами на підприємствах роздрібної торгівлі. Узагальнено підходи до визначення елементів механізму управління товарними запасами. Висвітлено необхідність систематизації спектру чинників впливу на формування і використання товарних запасів підприємств роздрібної торгівлі. Досліджено вплив зовнішнього середовища на стан управління товарними запасами підприємств роздрібної торгівлі.

Ключові слова: торговельні підприємства, товарні запаси, ефективність, управління запасами, політика управління товарними запасами.

Актуальність дослідження. Ефективність діяльності будь-якого підприємства багато в чому визначається якістю управління матеріальними потоками і запасами, оскільки від цього залежать витрати на їх утримання та поповнення, а також величина втрат у зв'язку з надлишком або нестачею запасів. Оптимізація запасів, розробка теорії і практичних методів управління ними, їх вдосконалення є достатньо складними завданнями.

Проблема управління запасами широко висвітлюється в наукових дослідженнях вітчизняних та зарубіжних вчених. Серед них Д. Бауерсокс, Ф.Ф. Бутинець, Д. Клосс, В.П. Кодацький, Д.М. Ламберт, О. Осауленко, В. Пустовойтенко, Дж.Р. Сток та інші. Проте практика управління запасами в межах вітчизняних підприємств найчастіше характеризується відсутністю чітко сформованої стратегії управління.

Мета дослідження полягає в розробці системи управління запасами підприємства на основі диференційованого підходу та виділення ключових, найбільш важливих ресурсів підприємства.

В сучасних економічних умовах метою діяльності підприємства є отримання максимального прибутку, який безпосередньо формується під впливом попиту і вимог споживача. Для стратегічного планування діяльності підприємства задоволення потреб споживачів у певній продукції або товарі є визначальними. Одним із напрямів такої діяльності виступає управління запасами. На сьогоднішній день сформувались три концепції управління запасами, залежно від яких визначають потреби в них:

1. Концепція максимізації запасів.
2. Концепція оптимізації запасів.
3. Концепція мінімізації запасів.

Вибір рівня запасу – максимальний, оптимальний або мінімальний – визначається умовами роботи підприємства, особливостями організаційної культури, готовністю керівництва до змін, які вимагатимуть введення тієї чи іншої концепції управління запасами, відносинами організації з постачальниками і споживачами, станом логістичної інфраструктури фірми, технічним і технологічним оснащенням організації, рівнем комп'ютеризації системи управління, станом інфраструктури регіонів, з якими пов'язано підприємство тощо [4, с. 486].

Впровадження концепцій максимального, оптимального або мінімального запасу може спиратися на фактори підвищення ефективності управління запасами, що діють в даний час. До таких факторів належать:

- 1) широке використання автоматизованих систем управління запасами;
- 2) розвиток економіко-математичного моделювання;
- 3) підвищення надійності та оперативності отримання даних за допомогою сучасних інформаційних систем;
- 4) розвиток методів прогнозування;
- 5) зростання кваліфікації персоналу, що займається управлінням запасами;
- 6) інтеграція та автоматизація багатьох логістичних операцій і функцій;
- 7) розвиток корпоративних інформаційних систем (наприклад, MRP II, ERP);
- 8) розвиток систем управління якістю, що веде до зниження потреби в запасах,
- 9) широке використання логістичної технології JIT [4, с. 487-490].

Незважаючи на обраний варіант, метою реалізації бізнес-процесу управління товарними запасами є забезпеченість торговельних підприємств товарами, які користуються попитом у цільової групи покупців. При цьому на вході даного процесу використовуються ресурси у вигляді товарів, матеріально-технічної бази, включаючи

наявність транспортних засобів. Виходом даного процесу є товари, підготовлені до реалізації [2, с. 169].

З логістичної точки зору запаси являють собою частину матеріального потоку. При цьому матеріальний потік має межі виникнення у просторі та часі, пов'язані з межами інформаційного та фінансового потоків.

На ефективність товароруху здійснює вплив багато факторів, що зумовлює необхідність у виконанні запасами деяких логістичних функцій, таких як географічна спеціалізація, консолідація ресурсів, урівноваження попиту та пропозиції, захист від невизначеності. Як було зазначено, надмірний розмір запасів створює додаткові витрати на їх утримання: сповільнюється оборотність оборотних коштів, потрібні додаткові складські потужності.

У зв'язку з тим, що запаси здійснюють як негативний, так і позитивний вплив на ефективність товаропровідних процесів, домінуюча концепція управління запасами полягає в оптимізації їх розміру.

Управління товарними запасами здійснюється на різних рівнях та включає в себе комплекс заходів, спрямованих на формування та підтримання їх оптимального [1, с. 13; 3, с. 274]. Беручи до уваги, що основними функціями управління є організація, планування, мотивація і контроль, пропонуємо процес управління товарними запасами розглядати за підсистемами якісно різного рівня структурної організації та в послідовності, представлений на рис. 1.5.

Слід зазначити, що основними цілями та завданнями формування товарних запасів на торговельних підприємствах є забезпечення стійкості асортименту на основі товарної номенклатури та ритмічності здійснення торговельно-технологічного процесу в магазинах та інших пунктах продажу для безперервної реалізації товарів покупцям та найбільш повного задоволення їх попиту.

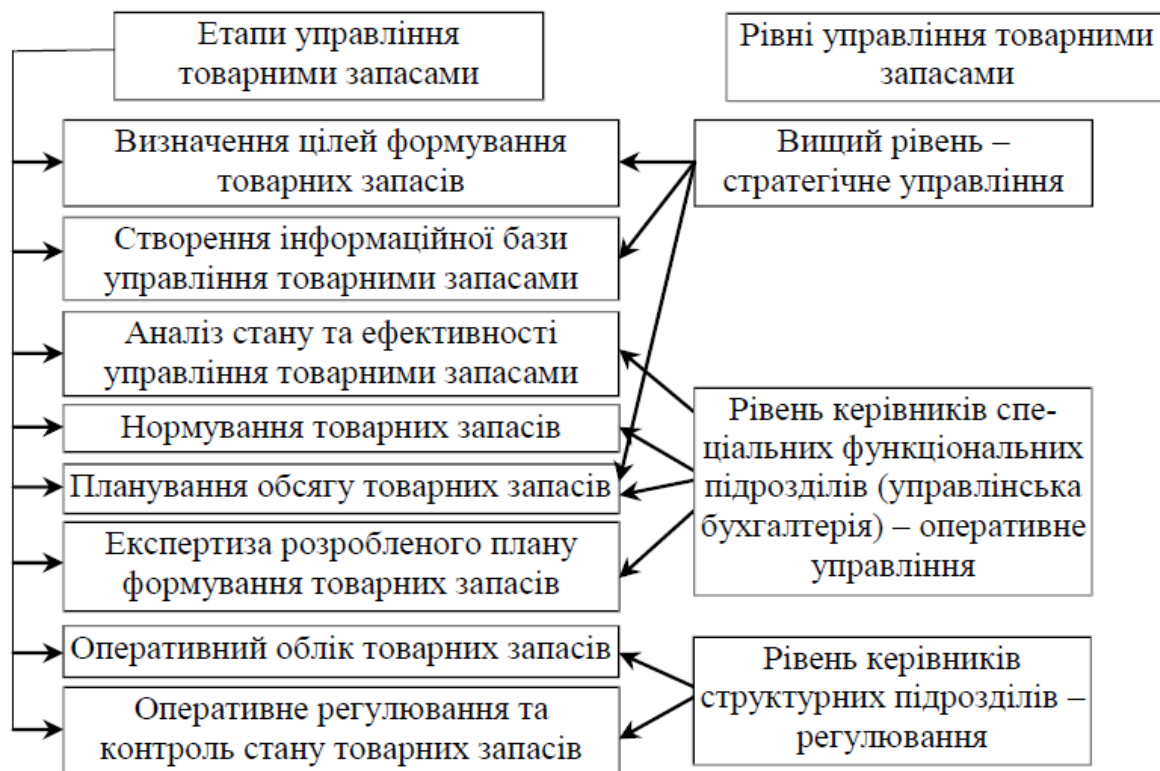

Рис. 1. Управління товарними запасами підприємства за рівнями

Центральною ланкою механізму оперативного управління товарними запасами на рівні торговельного підприємства є нормування та планування їх обсягу.

Норматив – величина регламентованої суми грошових коштів, необхідна підприємству на певний плановий період для формування мінімальних запасів [5, с. 211].

Метою нормування товарних запасів є визначення їх оптимальних розмірів для забезпечення планового обсягу товарообороту у визначених умовах, місці та часі створення необхідних матеріальних передумов для ритмічного та безперебійного продажу товарів при найменших витратах щодо їх формування, зберігання, регулювання.

Нормування товарних запасів торговельними підприємствами суттєво відрізняється від організації та методики здійснення цього процесу в інших галузях економіки.

Норма запасу – це розрахункова мінімальна кількість сировинних, комплектуючих матеріалів або готової продукції, яка повинна знаходитися на виробничих або торговельних підприємствах для забезпечення безперебійного постачання виробництва або покупців товарів.

Торговельні підприємства використовують норми товарних запасів під час [7, с. 49-50]:

- планування товарного забезпечення;
- планування витрат на зберігання запасів товарів;
- контролю товарообороту;
- планування обсягів оборотних коштів та джерел їх формування;
- регулювання завезення товарів та оперативному управлінні запасами, виявленні дефіциту або формуванні понаднормативних запасів, неходових, залежаних, надмірно завезених товарів;
- удосконалення статистичного та управлінського обліку, контролю товарних запасів та діяльності підприємства в цілому.

Нормування товарних запасів базується на принципах оптимальності, надійності, науковості, реальності, ефективності, що забезпечує не тільки безпосередньо економічний ефект, але й враховує соціальні аспекти проблеми ритмічності та безперервності товаропостачання населення необхідними товарами.

Використання товарних запасів носить непослідовний та важко прогнозований характер, оскільки це пов'язано з попитом населення, який чітко реагує на будь-які соціально-економічні, кліматичні, психологічні та інші зрушення.

Тому є частими випадки, коли дефіцитні на момент замовлення товари в час надходження до торговельної мережі підпадають під категорію, що користується слабким попитом і осідає в товарних запасах, та навпаки, товари з ряду неходових починають користуватися підвищеним попитом. Все це обумовлює необхідність організації контролю фактичного стану запасів підприємства. При цьому контроль стану запасів являє собою вивчення і регулювання їх рівня з метою виявлення відхилень від встановлених норм і прийняття оперативних заходів з ліквідації відхилень [6].

Таким чином, товарні запаси є функцією попиту індивідуальних споживачів (населення), схильних до великого впливу випадкових обставин, а отже потребує систематичного вивчення. Проблема полягає у вивченні та моделюванні закономірностей товарних запасів та створенні на цій основі науково обґрунтованих нормативів.

Висновки. Запаси є найбільшою статтею поточних активів підприємства, що обґрунтовує значну увагу до управління ними. Теорія та практика управління запасами почали формуватися ще на етапі становлення та формування економічних відносин і триває до теперішнього часу. Суперечлива роль запасів в економіці підприємства проявляється в тому, що запаси одночасно підтримують фінансово-економічну стійкість підприємства в нестабільному ринковому середовищі та обтяжують витрати підприємства на їх утримання та зберігання, викликають заморожування фінансових ресурсів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Безверхий К.В. Особливості бухгалтерського обліку за національними та міжнародними стандартами: порівняльний аспект / К.В. Безверхий // Облік і фінанси. – 2014. – № 2. – С. 8-13.
2. Гринів Н.Т. Актуальні проблеми управління запасами / Н.Т. Гринів, М.В. Кіндій, Р.В. Жданович // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 6, Т.2. – С.168-172.
3. Деньга С.М. Моделі оптимізації в управлінні товарними запасами / С.М. Деньга // Технічний прогрес та ефективність виробництва: Вісник національного технічного університету «Харківський політехнічний інститут». Збірка наукових праць. Випуск 24. – Харків: НТУ «ХПІ», 2011. – С. 180-184.
4. Корпоративная логистика. 300 ответов на вопросы профессионалов / [под общ. и научной ред. В.И. Сергеева]. – М.: ИНФРА-М, 2005. – 976 с.
5. Товарні запаси: проблеми обліку, контролю та звітності: Монографія / Н.В. Хоменко, О.В. Карпенко, Ю.А. Верига. – Полтава: РВВ ПУСКУ, 2008. – 153 с.
6. Хаврук В.О. Аналіз систем управління запасами / В.О. Хаврук [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://publications.ntu.edu.ua/visnyk/26_2_2013/313-324.pdf
7. Чаплінська А.А. Оцінка товарних запасів та їх оборотності на підприємствах роздрібно́ї торгівлі / А.А. Чаплінська, Г.Г. Бабчук // Вісник КрНУ імені Михайла Остроградського. Серія «Економічні науки». – 2013. – Випуск 3 (80). – С.48-54.

УДК 338.138

ДОСЛІДЖЕННЯ ВПЛИВУ СОЦІОКУЛЬТУРНОГО СЕРЕДОВИЩА НА МІЖНАРОДНУ МАРКЕТИНГОВУ ДІЯЛЬНІСТЬ ПІДПРИЄМСТВА

**Петренко Олена Юрївна,
магістрант спеціальності «Маркетинг»,
Миколаївський міжрегіональний
інститут розвитку людини,
Університету «Україна»,
Тимошенко Інесса Сергіївна,
директор Васильківського коледжу
Університету «Україна»**

У статті розглядаються теоретичні та практичні аспекти управління міжнародною маркетинговою діяльністю підприємства. Розглянуто можливості виходу підприємства на міжнародні ринки, завдяки соціокультурним чинникам регіону. Досліджено вплив соціокультурного середовища на стан управління маркетинговою діяльністю підприємства.

Ключові слова: соціокультурне середовище, зовнішньоекономічна торгівля, маркетингова діяльність, ринок, експорт, інвестування.

Актуальність дослідження. Соціокультурне середовище сьогодні зазнає значних змін під впливом глобальних процесів. Відбуваються зміни і в соціальних стосунках, і

політичному житті соціумів, а також в усталеному ціннісно-нормативному середовищі суб'єктів господарювання. В свою чергу особливої актуальності за сучасних умов набувають процеси міжнародної економічної інтеграції, транснаціоналізації, міжнародного поділу праці та глобалізації світового господарства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що теоретичні аспекти соціокультурного середовища розкриті у працях О. Андрусяка, С. Белозьорова, П. Беленького, Є. Бойка, А. Воробйової, Л. Жарінової, С. Іванюти, В. Куценко, В. Марцина, В. Удовиченко Т. Притіченко та інших.

Метою дослідження є обґрунтування пропозицій щодо оцінки впливу соціокультурного середовища на зовнішньоекономічну діяльність підприємства.

Економічні перетворення, які відбуваються сьогодні в Україні, мають на меті з одного боку поступову інтеграцію українських підприємств до системи міжнародних економічних зв'язків, а з іншого боку, залучення іноземних підприємств до діяльності в Україні. Очевидним та визначальним є той факт, як зазначає Л. Воробйова, – зовнішньоекономічна діяльність сприяє розвитку перспективних напрямів експортного потенціалу, а її економічна сутність виявляється у тому, що ЗЕД є важливим і потужним фактором економічного зростання і розвитку кожної країни (національний аспект ЗЕД), а також способом включення економіки кожної країни до системи світового господарства, а отже, й до процесів міжнародного поділу праці та міжнародної кооперації. Зазначене є особливо актуальним в умовах зростаючих тенденцій до глобалізації (регіональний і глобальний аспект ЗЕД) [1, с. 127].

Зовнішні фактори, в тому числі і соціально-культурні фактори є надзвичайно важливими та взаємозв'язаними, так як безпосередньо можуть дати відповідь на питання: чи є можливість здійснення міжнародного бізнесу за сучасного стану розвитку економіки, суспільства, технологій, політичної ситуації. Необхідно відзначити і той факт, що тепер ні на одному з підприємств ЗЕД, не ігнорується вплив дії зовнішнього середовища, про що свідчать результати опитування керівників різних рівнів. Дослідження показали, що сьогодні керівництво усвідомлює важливе значення зовнішнього середовища і великий вплив її чинників на економічний і соціальний розвиток їх підприємств. Особливої актуальності набуває питання соціального розвитку підприємств.

Дослідження зовнішньоекономічної діяльності в рамках країни дає підстави констатувати такі ознаки розвитку зовнішньоекономічної діяльності на сьогодні [9, с. 21].

1. Наявність впродовж останніх років від'ємного сальдо зовнішньоторговельного обороту.

2. Закріплення сировинної структури товарного експорту, яка не відповідає національним пріоритетам.

3. Посилення залежності загальної торгової динаміки від коливань динаміки експорту недорогочінних металів, враховуючи, що експорт металопродукції становить 40-45% загального експорту товарів, а коливання цін на світовому ринку металів впливають на всю економіку країни.

4. Невисокі обсяги зовнішньої торгівлі, навіть порівняно з постсоціалістичними країнами, – унаслідок переважно сировинної структури експорту, вартісні обсяги середньомісячного експорту товарів до України у вимірі на душу населення досі в кілька разів нижчі, ніж у країнах Центральної та Східної Європи.

Можливі шляхи виходу підприємства на зарубіжні ринки полягають в наступному. Відомо, що міжнародна торгівля не починається до тих пір, поки самі підприємства не зрозуміють, що існують можливості для експорту товарів. Оскільки підприємства мають у своєму розпорядженні обмежені ресурси, вони повинні вирішити, використовувати ці ресурси всередині країни або на міжнародному рівні і тільки тоді, коли, вони

переконаються, що міжнародний ринок пропонує великі можливості, ніж національний, вони спрямують свої ресурси в закордонний сектор [2].

Для сучасного етапу розвитку великого виробництва з величезною концентрацією і централізацією капіталу характерним є розширення прямого експорту. Наприклад, у США нині 2/3 експорту промислових товарів здійснюється безпосередньо виробниками. Тут слід зауважити, що прямі зв'язки мають низку переваг: більш тісні контакти з контрагентом; краще знання кон'юнктури ринку; швидке пристосування своїх виробничих потужностей до потреб покупця. Здійснення прямого експорту може відбуватися за допомогою експортного відділу, що вирішує всі питання з просування товару на зовнішній ринок, або це може бути представництво яке постійно працює за кордоном, головним завданням якого є стимулювання збуту, укладання угод, контроль за їх виконанням [8].

В свою чергу, прямий продаж використовується експортером з метою встановлення більш жорсткого контролю над операціями та одержання більш високого прибутку і при такому підході виробник звичайно продає свою продукцію безпосередньо на іноземному ринку. Якщо підприємство обирає варіант прямого продажу, в такій ситуації необхідно створити власну експортну службу. Це можна зробити кількома способами – від створення спеціального міжнародного відділу до формування самостійної міжнародної фірми. Проте, непрямий експорт на сьогодні, продовжує зберігати своє значення, у якого також є свої переваги: великий досвід, власна мережа обслуговування, гарні зв'язки, знання ринку й кон'юнктури.

При використанні непрямого експорту підприємство користується послугами посередників, а за прямого – проводить експортні операції самостійно. Ті підприємства, які тільки починають свою експортну діяльність, частіше використовують непрямий експорт й віддають перевагу цьому варіанту з двох причин. По-перше, такий експорт потребує меншого обсягу капіталовкладень, оскільки підприємству не доводиться створювати за кордоном власний торговий апарат або налагоджувати мережу контактів і по-друге, за непрямого експорту підприємство менше ризикує.

За інтенсивністю і обсягами розрізняють нерегулярний і регулярний експорт. Так, нерегулярний експорт – це пасивний рівень зовнішньоекономічних відносин, коли підприємство час від часу експортує свої надлишки і продає товари місцевим оптовикам, які представляють закордонних покупців. Про регулярний експорт можна говорити у тому випадку, коли підприємство має за мету розширити свої зовнішньоторговельні операції на конкретному ринку.

Деякі підприємства віддають перевагу експортувати продукцію в інші країни, а не вкладати кошти у створення там виробничих потужностей через високий рівень ризику, пов'язаного з прямими інвестиціями. У порівнянні з іншими методами інтернаціоналізації експорт має ряд переваг, основний зміст яких полягає в наступному.

Головна перевага експорту полягає в тому, що його характеризують невисокий ризик і низька потреба в залученні ресурсів з боку експортера, який може вийти на зарубіжний ринок зі своїм продуктом і тим самим підвищити обсяги продаж і зменшити запаси продукції. Експортер не залучений безпосередньо до проблеми, що супроводжують впровадження в іноземне середовище. А його максимальні втрати – це вартість експортованих товарів або невикористані можливості у випадку, якщо він вибрав не той товар і зазнав поразки. Експорт забезпечує найпростіший спосіб ідентифікації ринкового потенціалу та просування нової торгової марки і якщо операція не здається прибутковою, експортер відразу ж припиняє її без зупинки операцій в інших сферах та без великого збитку, пов'язаного з втратами довгострокових капітальних вкладень [4].

Багато підприємств починають займатися експортом випадково і розпочавши таку діяльність, вони стикаються з низкою несподіваних для них труднощів, серед яких

типовими є наступні: експорт може виявитися більш дорогим у порівнянні з іншими методами інтернаціоналізації, оскільки він пов'язаний із значними витратами (комісійні, митні збори, податки і транспортні витрати); експортер може не досягти оптимального проникнення на ринок внаслідок невірної політики імпортера, пов'язаної з пакуванням та просуванням товару; додаткова частка на ринку може бути втрачена, якщо місцеві виробники копіюють товари експортера; і на кінець, експортер може зіткнутися з мінливістю політики тих країн, куди йде експорт та обмеженнями у відношенні своїх товарів з боку приймаючої держави [6].

Щоб уникнути як можна більшого числа помилок, до початку експортної діяльності, на підприємстві необхідно розробити оптимальну стратегію експорту, тобто виконати наступні процедури:

- оцінити свій експортний потенціал;
- отримати допомогу експертів з експорту;
- вибрати ринок або ринки;
- визначити цілі та забезпечити надходження своєї продукції на вибраний ринок або ринки.

Також керівництву підприємства, що планує зайнятися експортною діяльністю, варто вирішити, хто саме буде виконувати деякі важливі функції, які включають:

- дослідження ринку, пошук партнерів, отримання замовлень;
- доведення експортованої продукції до рівня, який задовольняє зарубіжних споживачів;
- складання зовнішньоторговельних контрактів;
- проведення взаємних розрахунків, здійснення платежів та інкасацію надходжень;
- організацію перевезення вантажів за кордон;
- стимулювання збуту, розподілу та рекламу;
- врегулювання можливих розбіжностей [5].

Варто зауважити, що в ряді випадків недоцільно створювати власний зовнішньоторговельний підрозділ, вигідніше використовувати послуги посередницьких організацій, які беруть на себе всі або деякі з перерахованих функцій (одні з них виступають в ролі агентів, що представляють інтереси експортера, а інші одержують право власності на товари і самостійно продають їх за кордоном). Залучення посередників дозволять знизити витрати, прискорити оборот капіталу та ефективніше враховувати кон'юнктуру ринку.

Проте при виборі, що краще продавати продукцію своїми силами чи залучити для цього сторонню організацію, необхідно взяти до уваги розміри фірми-експортера, колишні практики і досвід експорту, ділову кон'юнктуру на обраних закордонних ринках, а також характер продукції.

Однією із можливостей виходу фірми на зарубіжний ринок є спільна підприємницька діяльність, стратегія якої ґрунтується на поєднанні його зусиль із ресурсами комерційних підприємств країни-партнера з метою створення виробничих та маркетингових потужностей. На відміну від експорту при спільній підприємницькій діяльності формується партнерство, у результаті якого, за кордоном створюються певні потужності. Законодавство ряду країн передбачає, що присутність на їхньому ринку іноземної компанії можливо, лише при укладанні контракту з місцевими фірмами про виробництво товарів у цих країнах і навіть промислово розвинені країни іноді чинять тиск на експортерів, щоб вони створювали спільні виробництва.

Велика кількість підприємств, які здійснюють зовнішню торгівлю, з часом засновують за кордоном власні виробничі філії для виготовлення товарів, які споживаються на іноземному ринку. Цей спосіб виходу на зовнішній ринок передбачає інвестування капіталу в створення за кордоном власних складських чи виробничих

підрозділів, забезпечуючи при цьому найбільш повне залучення підприємства до ЗЕД. У міру накопичення досвіду експортної роботи і за досить великого обсягу такого зовнішнього ринку, виробничі підприємства за кордоном дозволяють очікувати на значні вигоди. Основними рисами цього способу є максимальні інвестиційні витрати та поточні грошові зобов'язання, максимальна відповідальність за результати діяльності, максимальний контроль за діяльністю та складна процедура виходу з ринку [7].

Створення закордонної виробничої філії є формою прямих інвестицій в економіку іноземної держави, в такому випадку, фірма може керуватися такими мотивами:

- 1) вертикальна інтеграція, коли необхідний контроль над різними етапами проходження товару від стадії сировини до його розподілу;
- 2) міждержавна раціоналізація виробництва, коли є істотні розходження у вартості робочої сили, капіталу, сировини (виготовлення комплектуючих виробів у країні-експортері, а складання здійснюється в іншій країні, де дешевша робоча сила);
- 3) теорія життєвого циклу товару, коли він перебуває на різних стадіях життєвого циклу у різних країнах;
- 4) державне стимулювання інвестицій, коли надаються певні пільги для іноземних інвесторів, що мотивує їх до відкриття своїх філій чи самостійних підприємств;
- 5) політичні мотиви, коли інвестиції в економіку певної країни пов'язані з її політичними рішеннями щодо інших країн [3, с. 176].

З основних переваг такої стратегії є те, що підприємство може заощадити кошти за рахунок більш дешевої робочої сили або сировини, за рахунок пільг, наданих іноземними урядами закордонним інвесторам, за рахунок скорочення транспортних витрат тощо. Крім того, застосовуючи стратегію прямого інвестування, підприємство налагоджує глибші відносини з державними органами, клієнтами, постачальниками і дистриб'юторами країни, на ринок якої воно виходить. І, нарешті, важлива характеристика прямого інвестування полягає в тому, що здійснюючи його, підприємство зберігає повний контроль над своїми капіталовкладеннями і, отже може розробляти такі установки у сфері виробництва і маркетингу, які будуть відповідати її довгостроковим завданням у міжнародному масштабі.

Однак це і найбільш ризикована форма організації ЗЕД, адже всі ризики інвестування підприємство бере на себе. В такому випадку має місце певний контроль з боку уряду іноземної держави, особливо в питаннях вивезення прибутку, орендної плати тощо.

Таким чином, розглянувши вище можливі шляхи виходу підприємства на міжнародні ринки, можна зробити висновок, що експорт є найпростішим способом виходу на зовнішній ринок. Застосовуючи стратегію експорту, підприємство виготовляє свої товари у власній країні, пропонуючи їх на експорт у модифікованому або в не модифікованому вигляді. Перевагами цього способу є те, що він потребує мінімальних змін у товарному асортименті підприємства, його структурі, а також мінімальних інвестиційних витрат та поточних грошових зобов'язань. В такому випадку забезпечується мінімальний ризик при вході на ринок та легкість виходу, на відміну від інших способів, при яких, підприємство має обмежений контроль щодо своїх капіталовкладень, партнерів, інвесторів та посередників.

Висновки. У більшості випадків аналіз зовнішнього середовища проводиться в контексті пошуку можливостей виходу на міжнародні ринки. Проте, важливими факторами в сучасному середовищі ведення міжнародного бізнесу в Україні крім політико-економічних факторів є саме соціокультурні чинники. Соціально-культурне середовище — це включення особистих інтересів у сферу економічних відносин; подолання інерційності господарського мислення; формування адаптованого до умов української ментальності механізму реалізації прийнятих законодавчих актів; формування

позитивної суспільної думки про міжнародний бізнес. Соціально-культурне середовище є суттєвим фактором серед цілої низки зовнішніх факторів (макросередовища).

ЛІТЕРАТУРА:

1. Воробйова А.С. Глобалізаційні аспекти соціокультурної ідентичності особистості / А.С. Воробйова // Філософські науки. – 2011. – №8. – С. 125-127.
2. Данилишин О.Є. Сучасні теоретичні та практичні аспекти світової регіоналізації / О.Є. Данилишин [Електронний ресурс]. – Режим доступу: nuwm.rv.ua/metods/asp/vd/v41ek09.doc
3. Зовнішньоекономічна діяльність підприємств: Навчальний посібник, 2-ге видання, перер. та доповн. / за ред. Козака Ю.Г. – К.: Центр навчальної літератури, 2014. – 792 с.
4. Міжнародна економіка: Навч. посібник / Ю.Г. Козак, Д. Г. Лук'яненко, Ю. В. Макогон та ін. – 3-тє вид. – К.: Центр учбової літератури, 2016. – 560 с.
5. Міжнародна економіка: Підручник / В. Білоцерківець, О. Завгородня, В. Лебедєва та ін.; за ред. А.О. Задоя, В.М. Тарасевича. – К.: Центр учбової літератури, 2012. – 416 с.
6. Несторенко Ж.К., Череп А.В. Економічний аналіз фінансово-господарської діяльності підприємства: Навч. посібник. – К.: Центр навч. літератури, 2015. – 122 с.
7. Организация и техника внешнеторговых операций: Сб. задач / Под ред. В.В. Покровской. – М.: Юрист, 2008.
8. Основи міжнародної торгівлі: Навч. посібник / За ред. Ю.Г. Козака, Н.С. Лахтіонової. – Київ. ЦНЛ, 2015. – 656 с.
9. Підручник/ Багрова І.В., Редіна Н.І., Власюк В.Є., Гетьман О.О. — К.: Центр навчальної літератури, 2010. — 580 с.

УДК 330.342.

ЦІЛІ ТА ЗАВДАННЯ ІННОВАЦІЙНОЇ ПРОГРАМИ РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМСТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ

Тобілко Віталій Володимирович,
магістрант спеціальності «Маркетинг»,
Миколаївський міжрегіональний
інститут розвитку людини,
Університету «Україна»
Тимошенко Інесса Станіславівна,
директор Васильківського коледжу
Університету «Україна»

У статті аналізуються цілі та завдання інноваційної програми розвитку підприємства, в межах якої розробляються інноваційні проекти і формуються плани їх реалізації. Автором піднімаються питання про труднощі у формуванні інноваційної програми та забезпеченні управління для отримання очікуваних результатів.

Ключові слова: інноваційна програма, інноваційні проекти, стратегія підприємства, цілі, завдання, ризику.

Актуальність дослідження. Успіх будь-якої фірми визначається можливістю виведення на ринок її нових продуктів. Розробка нового продукту завжди пов'язана з тим чи іншим ступенем ризику.

Належність нового продукту до тієї чи іншої категорії визначає співвідношення між рівнем ризику і очікуваної винагороди при його випуску на ринок. Найбільшому ризику підлягає фірма, що випускає зовсім нову продукцію, оскільки в таких випадках реакція споживачів звичайно важко передбачувана.

В умовах ринкової економіки, коли для кожного підприємства стає життєвонеобхідним вирішення питання про конкурентоспроможність його продукції, повинні зростати темпи освоєння нових видів виробів і розширення їх асортименту. Виконання цих задач потребує створення та впровадження нової продукції в мінімальні строки й з найменшими виробничими витратами при забезпеченні її високої якості та надійності в експлуатації.

У процесі управління оновленням виробів неминує виникає питання про те, які з них відносити до нових. Продукція, нова для конкретного підприємства, може виявитися далеко не новою з погляду національної економіки і, особливо, у порівнянні з моделями аналогічного функціонального призначення, наявними на світовому ринку. Завдання ж полягає не просто у відновленні асортименту, а в підвищенні ефективності виробництва за рахунок розробки й освоєння технічно досконалих і високо економічних зразків.

Питанням управління інноваційною діяльністю присвячено багато робіт українських і російських економістів, зокрема, Л. Балабанової, Л. Барташова, А.Бородкина, Г. Бритченка, М. Віленського, Л. Гатовського, В. Гончарова, Ф. Дронова, Р.Колегаєва, А. Консона, З. Коровіної, В. Кушлина, Д. Львова, Л. Омелянович, П. Орлова, А. Румянцева, С. Струмиліна, О. Туровца, Т. Хачатурова, С. Ямпольського та ін. На основі цих досліджень сформувалися визначальні уявлення теоретичного і практичного характеру, що були використані в ряді запропонованих нами методик.

Проте праці перелічених вище авторів порушують проблеми управління інноваційною діяльністю на стадії експлуатації нової техніки. Вивчення економічної і спеціальної літератури, наявних методичних розробок і рекомендацій, присвячених дослідженням різноманітних аспектів НТП, показує, що питанням реалізації досягнень науково-технічного прогресу на стадії освоєння нової продукції приділяється недостатня увага. Зокрема, відсутня цілісна система показників, що характеризують усі сторони процесу оновлення продукції, не розроблена методика виявлення впливу на нього окремих факторів, а з іншого боку, – самого відновлення виробів на кінцеві результати роботи підприємств.

Недостатня розробленість зазначених питань у теорії негативно впливає на строки засвоєння нової продукції, призводить до подорожчання її виробництва, до стримування темпів НТП. Все це робить тему дослідження дуже актуальною, оскільки вона має не тільки теоретичне, але й практичне значення.

Мета дослідження полягає в розробці системи управління запасами підприємства на основі диференційованого підходу та виділення ключових, найбільш важливих ресурсів підприємства.

Актуальність проблем управління процесом оновлення продукції, недостатня розробленість в теорії та практична потреба в їх вирішенні обумовили вибір теми, мету, коло завдань, обсяг і структуру дослідження.

Метою дослідження є розробка пропозицій щодо оновлення продукції підприємства в процесі формування інноваційної програми його розвитку.

Сьогодні особливого значення набуває стратегічне управління інноваційним розвитком підприємств, яке орієнтує діяльність на запити споживачів, дозволяє більш гнучко реагувати і здійснювати своєчасні зміни, досягати конкурентних переваг у довгостроковій перспективі. Таким чином, стратегію інноваційного розвитку підприємства можна визначити як сукупність дій і методів ведення інноваційної

діяльності, що забезпечує конкурентні переваги за рахунок розробки та впровадження інновацій [5, с. 160].

У загальному вигляді інноваційну стратегію підприємства (стратегія інноваційної діяльності) можна охарактеризувати як певну логічну побудову, на основі якої підприємство вирішує основні завдання, що стоять перед ним в інноваційній сфері діяльності. Слід враховувати, що як для кожного нововведення, так і кожного виробленого товару (послуги) існують строго індивідуальні стратегії і тактики. Разом з тим, комплексне бачення інноваційної діяльності підприємства включає як конкретні стратегії, так і різні аспекти виробництва і реалізації нововведення. Крім того, слід давати реальну оцінку витрат і результатів від здійснення інноваційної діяльності на підприємстві.

Загальні стратегічні положення інноваційної діяльності підприємства конкретизуються в інноваційних програмах розвитку, які передбачають розробку тактичних заходів щодо досягнення цілей, визначених в інноваційній стратегії підприємства.

Інноваційна програма – це комплекс інноваційних процесів та заходів, узгоджених за ресурсами, виконавцями і термінами їх здійснення; які забезпечують ефективне вирішення завдань щодо освоєння та поширення принципово нових видів продукції або технологій.

До складу інноваційної програми входять наступні складові елементи [2]:

1. Цілі та завдання.
2. Заходи підтримки та механізми реалізації завдань.
3. Виконавці програми.
4. Ресурсне забезпечення програми.

В процесі формування інноваційної програми підприємства повинно бути обґрунтовано її науково-методичне, нормативно-правове, організаційне та фінансове забезпечення (рис. 1.).

Рис.1. Структура елементів формування інноваційної програми

Науково-методичне забезпечення необхідне для обґрунтування доцільності розробки інноваційної програми, вибору цільових показників, оцінки очікуваних результатів і визначення необхідних організаційних перетворень на підприємстві для реалізації програми фінансового забезпечення складається з визначення джерел фінансування та аналізу обсягів інвестицій, а також включає здійснення фінансового контролю.

Організаційне забезпечення включає в себе підготовку необхідних кадрів, розробку структурно-організаційних змін на підприємстві і організацію контролю за етапами реалізації програми.

Нормативно-правове забезпечення має на меті узгодження планових дій з діючими правовими нормами.

Основною метою інноваційного планування є оцінка досягнення певних конкретних показників діяльності. При цьому в річні плани цієї діяльності закладаються певні показники по місяцях. Доцільно виділити основні цілі інноваційної програми розвитку підприємства. Ними є наступні [3]:

- 1) визначення тенденцій розвитку науково-технічного прогресу в конкретних напрямках діяльності підприємства;
- 2) організація управління розвитком підприємства;
- 3) визначення напрямів інноваційної діяльності, які є перспективними;
- 4) оцінка ефективності інноваційних процесів;
- 5) визначення ризиків, що виникають у процесі створення і використання нововведень та їх оцінка;
- 6) розробка проектів щодо впровадження нововведень;
- 7) формування системи управління інноваціями;
- 8) створення сприятливого інноваційного клімату, а також умов для адаптації організації до нововведень;
- 9) прийняття рішень, спрямованих на стимулювання інноваційної активності організації;
- 10) обґрунтування інноваційних рішень в умовах невизначеності і ризику.

Залежно від стану розроблення інноваційних ідей інноваційні програми перебувають на різних стадіях (етапах) інноваційного процесу. Інноваційні програми можуть перебувати у стані намірів, у доконаному стані, а також у стані реалізації.

На будь-якому підприємстві інноваційний процес часто реалізується у різних напрямках одночасно, наприклад, у напрямку фінансів, маркетингу, постачання, виробництва, збуту тощо. Кожен з цих напрямів є інноваційною програмою, яка передбачає висунення інноваційної ідеї, створення проекту очікуваного інноваційного продукту або технології, розроблення планів реалізації інновації [6].

Складовими інноваційної програми можуть бути інноваційні проекти. Відповідно до Закону України «Про інноваційну діяльність», інноваційний проект – комплект документів, що визначає процедуру і комплекс усіх необхідних заходів (у тому числі інвестиційних) щодо створення і реалізації інноваційного продукту, інноваційної продукції [1].

До основних елементів інноваційного проекту відносяться:

- 1) однозначно сформульовані цілі і завдання, що відображають основне призначення проекту;
- 2) комплекс проектних заходів щодо вирішення інноваційної проблеми і реалізації поставлених цілей;
- 3) організація виконання проектних заходів, тобто ув'язка їх з ресурсами і виконавцями для досягнення цілей проекту в обмежений період часу і в рамках заданої вартості і якості;

4) основні показники проекту, у тому числі показники, що характеризують його ефективність.

Отже, інноваційні проекти розробляються в межах інноваційних програм, реалізуючи завдання окремих напрямків програми. Формування інноваційних проектів для вирішення найважливіших завдань інноваційної програми забезпечує комплексний, системний підхід до їх розгляду; кількісну конкретизацію цілей науково-технічного розвитку і відображення кінцевих результатів проекту в управлінні інноваціями; безперервне наскрізне управління процесами створення, освоєння, виробництва і споживання інновацій; обґрунтований вибір шляхів найбільш ефективної реалізації цілей проекту; збалансованість ресурсів, необхідних для реалізації інноваційного проекту; міжвідомчу координацію та ефективне управління складним комплексом робіт по проекту.

До складу інноваційного проекту входять основні функціональні підрозділи, які беруть участь у його реалізації. Це маркетинг, НДІ, виробництво і фінанси. На етапі пошуку інноваційних технологій і подальшого відбору найбільш перспективних ідей закладається основа інноваційного проекту. Результатом етапу відбору ідей повинна стати постановка стратегічної мети, яка буде складовою частиною корпоративного стратегічного плану.

Для досягнення поставленої мети необхідно спочатку здійснити ретельний пофункціональний аналіз, потім провести спільну перевірку отриманих результатів і дати оцінку висунутій концепції. Основне завдання цього етапу полягає в правильному позиціонуванні майбутнього товару, тобто визначенні місця нового товару в ряді існуючих. Позиціонування здійснюється з метою з'ясування потенційних можливостей виходу з новим товаром на ринок. Паралельно фінансові структури підприємства здійснюють пошук джерел інвестицій, здійснюють аналіз ризику і оцінюють розміри необхідних

Завершується робота над інноваційним проектом перерозподілом отриманого прибутку в інші проекти. Діючи за таким принципом, підприємство забезпечує собі постійне оновлення асортименту товарної номенклатури, підтримує високу прибутковість товарів поточного асортименту, за допомогою інноваційного портфеля розподіляє економічний ризик [7].

Слід виділити умови, за яких доцільно формувати інноваційну програму:

1. Якщо проекти можна об'єднати єдиною метою. У цьому випадку реалізація інноваційної програми більш ефективна для досягнення поставленої спільної мети, ніж виконання окремих проектів.

2. Якщо витрати на реалізацію окремих інноваційних проектів більше витрат на реалізацію тих же проектів, але об'єднаних в програму. Наприклад, витрати на усунення опору персоналу будуть меншими для програми, ніж для всіх проектів окремо.

3. Якщо реалізація інноваційної програми здатна забезпечити більш високий і стійкий економічний ефект, ніж реалізація окремих проектів. Тобто якщо можливо такий розподіл проектів в часі, який забезпечує безперервний потік грошових коштів. У цьому випадку зниження прибутковості окремих проектів компенсується зростанням прибутковості інших інноваційних проектів.

Для забезпечення очікуваних результатів виконання інноваційних програм необхідне ретельне управління. Суб'єктами управління інноваційної програми розвитку підприємства виступають:

- власники підприємства (визначають стратегію розвитку);
- керівники вищого рівня управління (формують плани реалізації стратегій);
- управлінський персонал підприємства (виконує технічну роботу, яка полягає в підготовці проектної документації, проведенні техніко-економічних обґрунтувань

проектів, побудові прогнозів зміни попиту і пропозиції на ринках сировини і готової продукції, створенні кошторисів витрат та реалізації інноваційних програм тощо);

- штатні або позаштатні працівники, які здійснюють НДДКР (акумулюють інноваційні ідеї, досліджують ідеї на предмет доцільності і можливості їх реалізації, займаються створенням прототипів інноваційних продуктів і технологій, беруть участь у підготовці інновацій до виробництва, досліджують можливості їх удосконалення і модернізації);

- виконавці окремих робіт за інноваційними програмами (забезпечують отримання очікуваних результатів від НДДКР у встановлені терміни, а також недопущення витоку конфіденційної інформації про наукові досягнення підприємства до конкурентів);

- інвестори, кредитори, страховики тощо (можуть залучатись до інноваційних програм як на стадії формування інноваційних ідей, так і на стадії їх реалізації з метою розподілення ризику)[4].

Висновки. Розвиток економіки країни пов'язаний з рівнем інноваційної діяльності кожної фірми, оскільки впровадження інновацій є основним чинником забезпечення інноваційної активності та ефективної діяльності як окремих підприємств, так і національної економіки. На підприємстві інноваційний процес реалізується у перерізі різних інноваційних програм, у межах, кожної з яких розробляються інноваційні проекти і формуються плани їх реалізації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Закон України «Про інноваційну діяльність» [Електронний ресурс] – Режим доступу: zakon4.rada.gov.ua
2. Варналій З.С. Мале підприємництво: основи теорії і практики: Монографія / З.С. Варналій. – 3-тє вид., стер. – К : Знання, 2005. – 302 с.
3. Кобылкина Ю. Специфика управления товарной и ассортиментной политикой промышленного предприятия / Ю. Кобылкина // Практический маркетинг. – 2006. – №2. – С. 25-27.
4. Кузьмін О.Є. Активізування інвестиційної та інноваційної діяльності підприємств: Монографія / О.Є. Кузьмін – Стрий: ТзОВ “Укрпол”, 2009. – 250 с.
5. Лапыгин Ю.Н. Основы управленческого консультирования: учеб. пособие / Ю.Н. Лапыгин. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Трикста, 2006. – 352 с.
6. Мазаракі А.А. Торговельне підприємство: стратегія, політика, конкурентоспроможність: монографія / А.А. Мазаракі, Д.М. Пшеслінський, І.В. Смолін. – К.: КНТЕУ, 2015. – 384 с.
7. Сай Л.П. Зміст та часові виміри інноваційного розвитку підприємства на етапі науково-технічної підготовки виробництва / Л.П. Сай // Вісник Державного університету “Львівська політехніка”. – 2016. – № 494: Менеджмент та підприємництво в Україні: етапи становлення і проблеми розвитку. – С. 221–226.

УПРАВЛІННЯ ЯКІСТЮ ПРИ ОРГАНІЗАЦІЇ ВИРОБНИЦТВА ФАРМАЦЕВТИЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Коваленко Андрій Миколайович,
студент четвертого курсу,
спеціальності «Менеджмент»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Черненко Олександр Володимирович,
кандидат педагогічних наук, доцент
кафедри права та соціально-економічних
відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

У статті проаналізовані проблеми початкових етапів впровадження систем управління якістю за моделлю стандарту ISO 9001 на підприємствах з виробництва лікарських засобів. Виділені основоположні аспекти формування таких систем. Надані рекомендації щодо здійснення етапів проекту впровадження системи управління якістю. Розглянуто підходи до раціонального визначення і регламентування процесів системи управління якістю фармацевтичного підприємства.

Ключові слова: фармацевтична продукція, якість, система менеджменту якості, виробництво, ISO 9001.

Актуальність дослідження. Якість продукції належить до числа найважливіших критеріїв функціонування підприємства в умовах відносно насиченого ринку і переважної нецінової конкуренції. Підвищення технічного рівня і якості продукції визначає темпи науково-технічного прогресу і зростання ефективності виробництва в цілому, робить істотний вплив на інтенсифікацію економіки, конкурентоспроможність вітчизняних товарів і життєвий рівень населення країни. Тому проблема забезпечення і підвищення якості продукції актуальна для всіх країн і підприємств. Від її вирішення в значній мірі залежить успіх і ефективність національної економіки [8, с. 24].

Вивчення літератури, присвяченої проблемі управління якістю продукції, дозволило визначити якість продукції як процес, що включає виявлення характеру та обсягу потреб у продукції, оцінку фактичного рівня її якості, розробку, вибір і реалізацію заходів щодо забезпечення запланованого рівня якості продукції. Як будь-який процес управління, управління якістю здійснюється шляхом реалізації управлінських функцій. Для побудови концепції управління якістю особливе значення має процесний підхід до управління як один з підходів, що розглядаються в теорії менеджменту. Такий підхід дозволяє організувати і представити управління якістю як безперервний ланцюг логічно взаємопов'язаних функцій, що впливають на виробництво з метою забезпечення якості [8, с. 24].

Фармацевтична галузь є стратегічно важливою для держави, оскільки від неї залежать здоров'я нації, безпека у разі надзвичайних ситуацій, епідеміологічне благополуччя населення. Якість фармацевтичної продукції має відповідати стандартам безпеки.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Теоретичні засади управління якістю висвітлено в наукових працях таких вітчизняних та іноземних вчених як: Л.О. Анісімова, С.М. Безродна, Б.І. Герасімов, І.І. Калашнік, К. Ісікава, Е. Демінг, І.І. Мазур,

В.Д. Шапіро та інших. Проблеми управління конкурентоспроможністю товарів, вироблених фармацевтичною галуззю промисловості, були присвячені праці таких вчених, як: Г.В. Костюк, О.В. Літвінова, З.М. Мнушко, А.С. Немченко, О.В. Посилкіна, В.М. Тіманюк та інших.

Окремі аспекти менеджменту щодо управління якістю при організації виробництва фармацевтичної продукції було розглянуто у працях: В.О. Лебединець, Т.М. Портянко, Л.Г. Черковська та інших.

Проте, на жаль, більшість питань щодо створення і функціонування системи управління якістю фармацевтичної продукції на підприємстві залишилися поза увагою дослідників з теорії менеджменту, що робить неповним розгляд і вирішення даної проблеми.

Метою статті є обґрунтування основних засад управління якістю при організації виробництва фармацевтичної продукції.

Сучасне управління якістю на підприємстві, незалежно від форми власності і масштабу виробничої діяльності, повинне оптимально сполучати дії, методи і засоби, що забезпечують, з одного боку, виготовлення продукції, що задовольняє поточні запити і потреби ринку, а з іншого боку – розробку нової продукції, здатної задовольняти запити і потреби ринку [8, с. 27].

Управління якістю продукції має на меті створення конкурентоспроможної пропозиції з огляду на наявну на ринках аналогічну продукцію. Оскільки конкурентоспроможність продукції становить сукупність властивостей товару, яка забезпечує його здатність конкурувати з аналогами на конкурентному ринку в певний період часу, то перед відділом маркетингу постає завдання формувати конкурентоспроможну пропозицію й управляти цією конкурентоспроможністю [1].

Управління якістю (продукцією, виробничими процесами і підприємством в цілому) передбачає: стимулювання і збереження стилю керівництва, що сприяє забезпеченню якості; забезпечення цінностей, світогляду і поведінки, що сприяють поліпшенню якості [1].

Для ефективної організації управління якістю продукції слід, щоб був визначений не тільки об'єкт управління, а й категорії управління, тобто явища, що дають змогу краще усвідомити й організувати весь процес.

За умов жорсткої конкуренції та посилення незалежності споживчих переваг розробка, впровадження та підвищення дієвості управління якістю можуть здійснюватися з огляду на перебіг конкретних процесів [1].

Підхід з позицій процесу ґрунтується на тому, що процесом можна вважати всяку діяльність, під час якої для перетворення входів на виходи використовуються ресурси. Для плідної діяльності організаціям належить визначити численні взаємозв'язані процеси з метою керування ними [1].

Фармацевтична галузь України в останні роки перебуває на етапі реформування галузі і реструктуризації виробництва. В Україні досі залишаються нерозкритими потенційні можливості у напрямку розвитку інтелектуального капіталу фармацевтичних виробників та їх посередників, зміцнення їхніх ринкових позицій з метою оптимізації співвідношення “ціна/якість” на всіх етапах створення доданої вартості і цінності медичних послуг для населення.

Тому, проривом у розвитку даної галузі може бути перехід на Європейський ринок лікарських засобів і виробів медичного призначення.

На основі розгляду праць [4; 6; 7; 9] можна зробити висновок, що кожний процес у фармацевтичному виробництві розглядається з позицій відкритої соціально-виробничої системи, згідно з якими:

- 1) Входи і результати виробничого процесу чітко визначаються, контролюються та вимірюються;
- 2) Визначаються споживачі та їхні вимоги;
- 3) Встановлюється зв'язок між усіма процесами в організації;
- 4) Визначаються повноваження, права, обов'язки та відповідальність контролерів з якості фармацевтичної продукції на підприємстві;
- 5) Визначається ресурсне забезпечення фармацевтичного виробництва.

На погляд В.О. Лебединець і О.С. Ромелашвілі, типова процедура виконання процесу системи управління якістю має включати такі дані:

- назву і код процедури;
- сферу поширення процедури;
- короткий опис процесу, включаючи визначення входів, виходів, ресурсів і дій з управління процесом;
- розподіл відповідальності серед учасників процесу (наприклад, у вигляді матриці відповідальності);
- опис заходів з планування процесу;
- опис алгоритму виконання процесу (бажано – із застосуванням блок-схем чи інших способів графічного відображення алгоритму, що полегшує його сприйняття користувачами);
- опис дій з моніторингу, оцінки й аналізування результативності процесу, включаючи формулювання показників і критеріїв результативності, а також порядку (методики) виконання цих дій;
- опис дій з постійного удосконалення процесу (як мінімум – правила й умови виконання коригувальних і запобіжних дій);
- посилання на форми записів, що ведуться протягом чи після виконання процесу [3, с. 7].

Якість ліків – сукупність характеристик фармацевтичної продукції, які надають їй здатність задовольняти встановлені й передбачувані стандартами потреби (ISO 8402:1994). Лікарські препарати повинні передусім проявляти лікувальну дію й бути безпечними. ВООЗ при розробленні національної медичної стратегії визначає, що лікарські препарати повинні бути якісними, безпечними та ефективними. У цьому випадку під терміном «якість» розуміють відповідність лікарських препаратів вимогам специфікацій якості, які чітко встановлюють відповідні норми та методи випробувань [5].

Розглянемо специфіку управління якістю при організації виробництва фармацевтичної продукції.

У контексті настанови «Лікарські засоби. Фармацевтична система якості (ICH Q10) : СТ-Н МОЗУ 42-4.3:2011», життєвий цикл фармацевтичної продукції включає таку технічну діяльність щодо нових та існуючих препаратів:

1. Фармацевтична розробка:
 - розробка лікарської речовини;
 - розробка складу, а також системи контейнер / закупорювальний засіб;
 - виробництво досліджуваного лікарського засобу;
 - розробка системи доставки (якщо необхідно);
 - розробка виробничого процесу та масштабування;
 - розробка аналітичних методів.
2. Перенос (трансфер) технології:
 - переноси (трансфери) технології нової продукції з розробки у виробництво;
 - переноси (трансфери) технології наявної на ринку продукції всередині або між виробничими та випробувальними дільницями.

3. Промислове виробництво:
 - придбання та контроль матеріалів;
 - забезпечення технічними засобами, системами постачання та обладнанням;
 - технологічний процес (включаючи пакування та маркування);
 - контроль якості та забезпечення якості;
 - видача дозволу на випуск;
 - зберігання;
 - дистрибуція (за винятком діяльності оптових торговців).
4. Припинення виробництва продукції:
 - збереження документації;
 - зберігання зразків;
 - подальша оцінка продукції та звітність [5, с. 5-6].

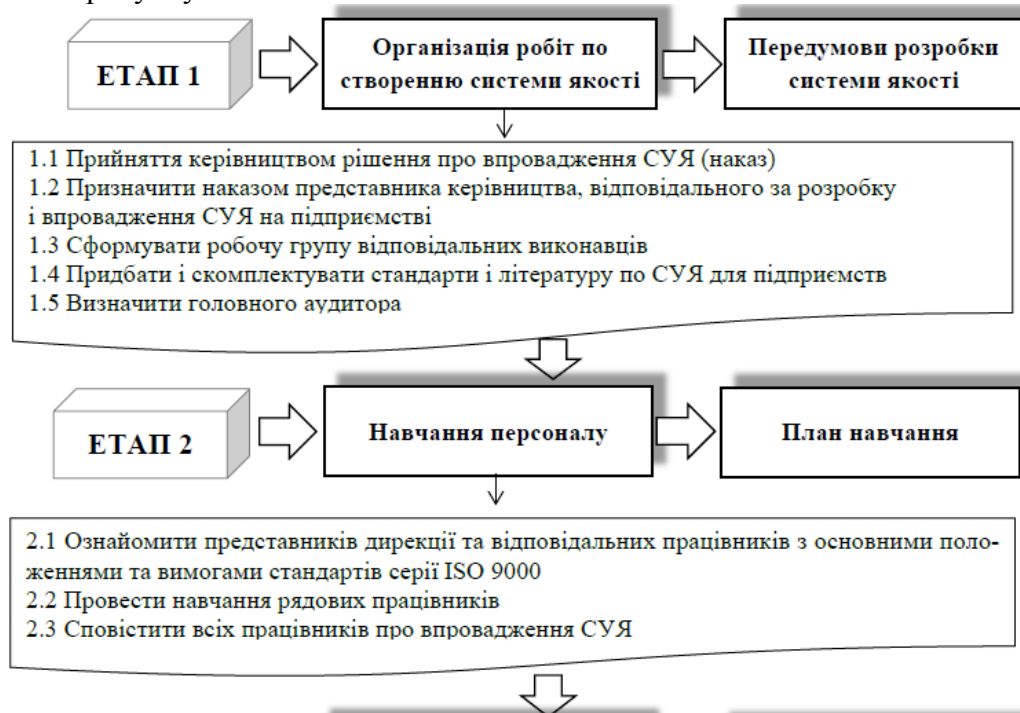
При розробці проекту системи управління якістю стандарт ISO 9001:2015 рекомендує використовувати процесний підхід, під яким розуміють застосування у межах організації системи визначених процесів з урахуванням їх взаємодії, а також управління ними.

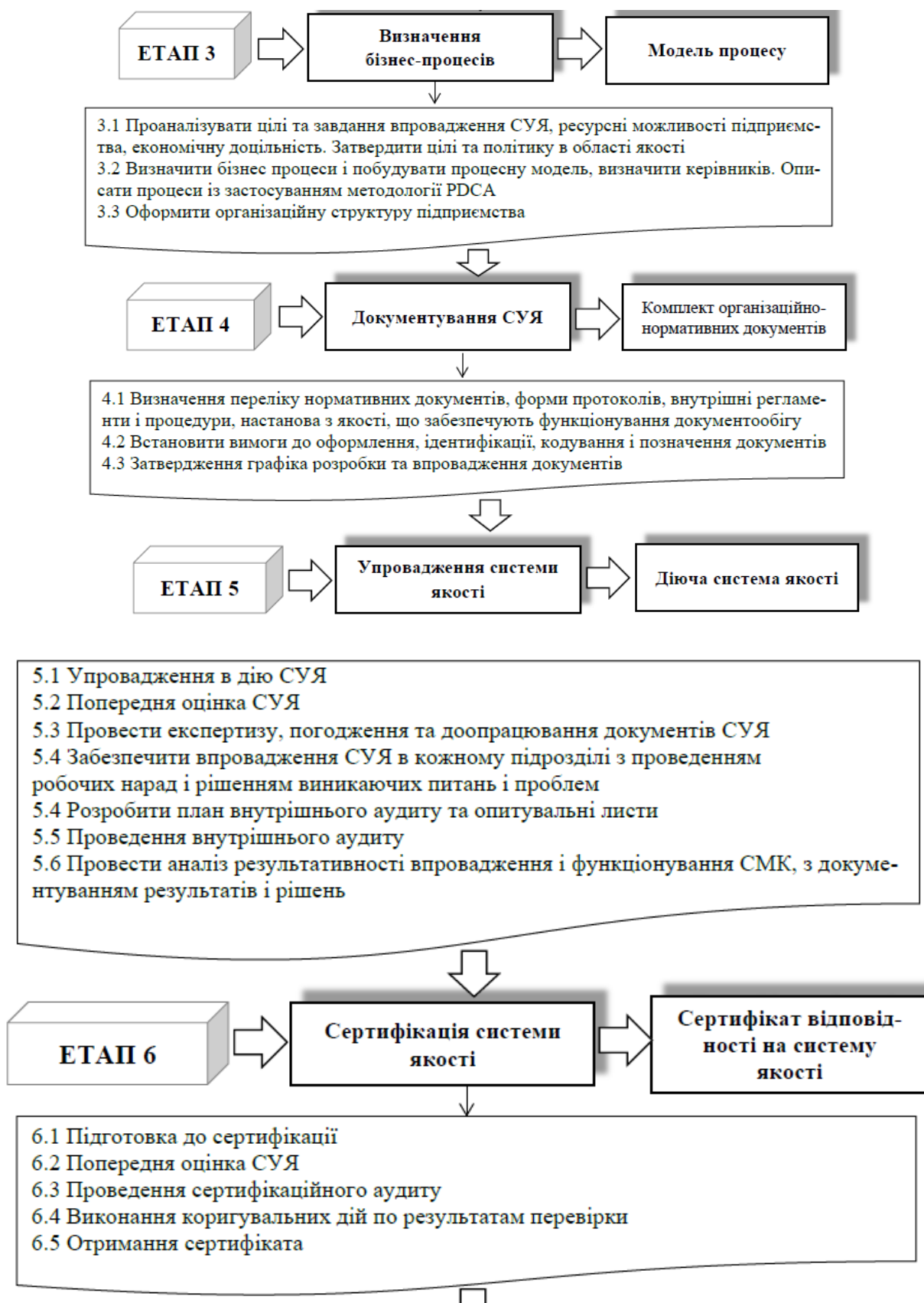
Перевага процесного підходу – забезпечення безперервного контролю за окремими процесами та їхньою взаємодією в межах системи. Якщо цей підхід застосовують у межах системи управління якістю, він дозволяє зрозуміти та виконати вимоги споживача з вимірюванням результатів функціонування процесу та його ефективності [2, с. 61].

Процесний підхід забезпечує ефективну роботу на операційному рівні, надає керівництву повну інформацію для прийняття обґрунтованих управлінських рішень та дозволяє оперативно реагувати на зміни на ринку.

Впровадження системи управління якістю представляє собою довгий та трудомісткий проект, який проблематично впровадити без затвердженого плану проведення робіт, в якому має бути прописано: етапи, види робіт, відповідальні за виконання, терміни виконання [2, с. 61].

Етапи впровадження системи менеджменту якості у фармацевтичному виробництві зображено на рисунку 1.

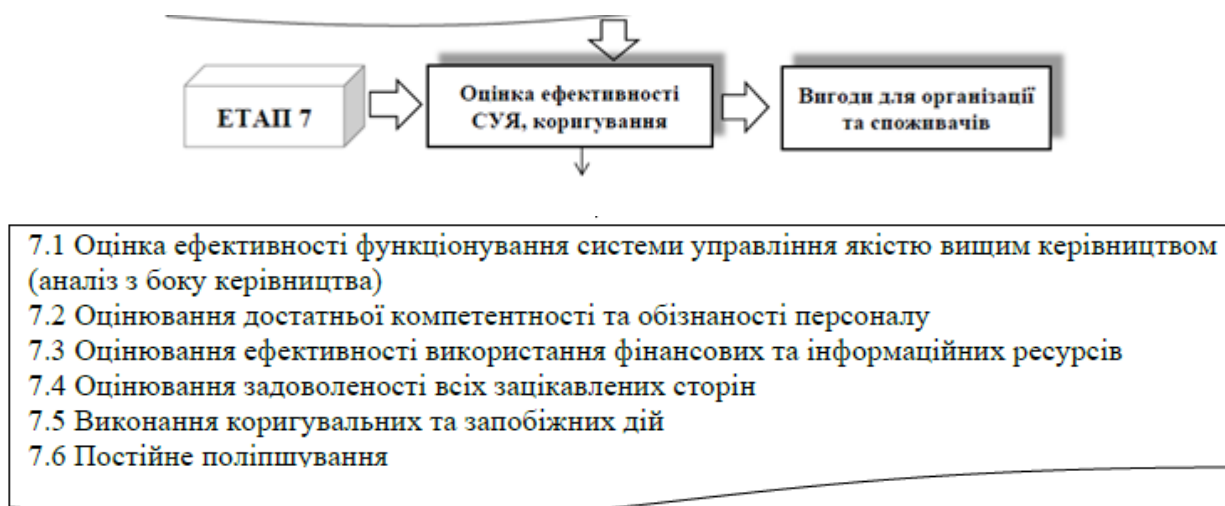

Рис. 1. Етапи впровадження системи менеджменту якості у фармацевтичному виробництві

У той же час, впровадження систем управління, побудованих за вимогами визнаних у світі міжнародних стандартів, надає організації цілу низку переваг, збільшуючи важливі показники діяльності. Так, переваги, що надає сертифікація системи управління якістю, полягають у наступному:

- перспектива одержати визнання на ринках, у т.ч. міжнародних;
- можливість брати участь у тендерах, де є вимоги щодо наявності системи управління якістю;
- здобуття довіри споживачів і замовників, а також інших зацікавлених сторін;
- безперервне вдосконалення якості продукції і процесів виробництва;
- використання наукових підходів при вирішенні виробничих завдань;
- регулярна самооцінка;
- попередження причин дефектів, а не тільки ліквідація їх наслідків;
- сертифікація за ISO 9001 – корисний рекламний інструмент;
- сертифікація за ISO 9001 – сигнал усім зацікавленим сторонам, що ця компанія дотримується високих стандартів;
- формування корпоративної культури, зокрема стосовно якості продукції тощо[2, с. 64].

Фармацевтична система якості на підприємстві розроблена відповідно до вимог Інструкцій СТ-Н МОЗУ 42-4.0:2016 «Лікарські засоби. Належна виробнича практика» і охоплює всі види діяльності на підприємстві, що задокументовано в Посібнику з якості. Система менеджменту якості підприємства сертифікована за міжнародним стандартом ISO 9001:2015 органом по сертифікації DEKRA. Фармацевтична система якості функціонує на базі принципів процесного підходу. Визначено і регламентовано основні види діяльності (процеси) і взаємозв'язки між ними, які впливають на якість продукції, а також необхідні ресурси для їх виконання. Всі процеси і підпроцеси фармацевтичної системи якості структуровані і задокументовані у відповідних стандартних операційних процедурах.

Висновки та перспективи подальших досліджень.

Питання забезпечення населення якісними та безпечними лікарськими засобами залишається одним із пріоритетних напрямів діяльності Міністерства охорони здоров'я України та Державної служби України з лікарських засобів.

При розробці проекту системи управління якістю на фармацевтичному підприємстві стандарт ISO 9001:2015 рекомендує використовувати процесний підхід.

Система менеджменту якості – є невід’ємною частиною системи менеджменту фармацевтичного підприємства, яка спрямована на досягнення конкретних результатів відповідно до цілей у сфері якості, щоб задовольняти потреби, очікування і вимоги усіх зацікавлених сторін (споживачів, посередників, менеджерів).

Перспективними напрямками подальших досліджень з даної проблеми можуть бути організаційні засади сертифікації фармацевтичної продукції в мовах переходу галузі на Європейські стандарти якості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Винокуров В. Качество управления как фактор укрепления рыночных позиций предприятия / В. Винокуров, А. Винокуров // Стандарты и качество. – 2006. – №3. – С. 23–27.
2. Дмитренко М.О. Розробка проекту впровадження системи управління якістю на ТОВ «ТК «АВРОРА» / М.О. Дмитренко // Збірник матеріалів XII науково-практичної конференції «Управління якістю в фармації». – (18.05.2018 р.) – Харків : Вид-во Національного фармацевтичного університету, – С. 61-64.
3. Лебединець В.О. Розробка проекту формування фармацевтичної системи якості. Частина II / В.О. Лебединець, О.С. Ромелашвілі // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. – 2013. – № 2. – С. 4-8. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Uezyaf_2013_2_3
4. Лебединець В.О. Розробка процесної моделі системи управління якістю фармацевтичного підприємства / В.О. Лебединець, С.М. Коваленко // Управління, економіка та забезпечення якості в фармації. – 2010. – № 6(14). – С. 28-35.
5. Лікарські засоби. Фармацевтична система якості (ICH Q10) : СТ-Н МОЗУ 42-4.3:2011 – [Чинний від 2011-10-03]. – К. : МОЗ України, 2011. – 30 с. – (Настанова).
6. Портянко Т.М. Методичні підходи до впровадження процесного управління системою якості на фармацевтичному підприємстві /Т.М. Портянко, Н.А. Єфіменко, М.О. Білан //Вісник Чернігівського державного технологічного університету. – 2010. – № 42. – С. 260-264.
7. Системи управління якістю. Вимоги : ДСТУ ISO 9001:2009 – [Чинний від 2009-09-01]. – К.: Держспоживстандарт України, 2009. – 28 с. –(Національний стандарт України).
8. Тарасова О.В. Сучасні концепції управління якістю продукції / О.В. Тарасова, О.В. Левицька // Економіка харчової промисловості. – 2010. – № 1. – С. 24-27. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/UJRN/echp_2010_1_6
9. Шаповал М.І. Менеджмент якості[Текст]:Підручник. – 3-тє видання, виправлене і доповнене / М.І. Шаповал.– К. :Знання, КОО,2007. – 471 с.

АНАЛІТИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ УПРАВЛІННЯ РОЗПОДІЛОМ ПРИБУТКУ ПІДПРИЄМСТВА

Самотуга Анастасія Едуардівна,
студентка 3 курсу спеціальності «Фінанси,
банківська справа та страхування»
Кіровоградського інституту розвитку
людини,
Остапенко Олена Володимирівна, старший
викладач кафедри права та соціально-
економічних відносин Кіровоградського
інституту розвитку людини

У статті розкрито необхідність підвищення ефективності управління розподілом прибутку та проведення поглиблених аналітичних досліджень для забезпечення об'єктивності пропорцій розподілу створеного прибутку, досягнення оптимальності в задоволенні інтересів суб'єктів господарювання, найманих працівників та власників бізнесу. Визначено етапи розподілу прибутку; чинники, що впливають на пропорції спрямування прибутку на капіталізацію та споживання; показники оцінки структури розподілу прибутку.

Ключові слова: прибуток, чистий прибуток, розподіл, управління, капіталізація прибутку.

Актуальність дослідження. Прибуток є кінцевим фінансовим результатом господарської діяльності підприємства, головним стимулом й показником ефективності будь-якого підприємства, фірми. Важко переосмислити значення прибутку в загальній системі вартісних інструментів управління підприємством.

Керівнику будь-якого підприємства на практиці доводиться приймати купу різноманітних управлінських рішень. Кожне з них, особливо тих, які стосуються витрат підприємства, обсягу й структури реалізації продукції, позначається в кінцевому підсумку на фінансових результатах підприємства. Розробка методології управління прибутком на підприємстві на сьогодні є одним із найбільш гострих теоретичних і практичних завдань для фахівців в галузі економіки та фінансів.

Мета статті – полягає в обґрунтуванні підходів до формування аналітичного забезпечення контролю за розподілом прибутку, що надасть можливість прийняття ефективних рішень щодо управління фінансовими результатами підприємства.

Огляд наукових праць з проблеми. Питання використання та розподілу прибутку, підвищення якості управління цим процесом та методичного інструментарію аналізу цільового спрямування створеного прибутку є предметом уваги таких вітчизняних та науковців: О.Б. Антоненко, В.В. Бабич, І.О. Бланк, Ю. Брігхем, С.Ф. Голов, Г.Г. Кірейцев, О.Я. Корпан, В.І. Кузь, М.В. Макарова, Т.Ю. Мельник, Н.Л. Правдюк, І.А. Панченко, А.М. Поддєрьогін, Н.В. Прохар, Г.В. Савицька, Ю.С. Цалко, С.О. Шарманська, О.Є. Ширягіна та ін.

Виклад основного матеріалу.

Прибуток є головною метою та критерієм ефективної діяльності підприємства, виступаючи основним джерелом забезпечення фінансових потреб підприємства. Розмір прибутку безпосередньо впливає на фінансовий стан і подальший розвиток підприємства. Велика роль прибутку в розвитку підприємства, у забезпеченні інтересів власників і

персоналу, а також держави визначає потребу ефективного і безперервного управління ним. Управління прибутком являє собою процес пошуку та прийняття управлінських рішень щодо розподілу, формування та використання прибутку на підприємстві [3,с.62].

Одним з напрямів управління прибутком підприємства є забезпечення його раціонального розподілу. Розподіл прибутку є важливим економічним важелем, що забезпечує гармонізацію економічних інтересів держави, підприємства як господарюючого суб'єкта ринку і його

трудового колективу. Законодавчо розподіл прибутку регулюється лише в тій його частині, яка надходить до бюджету різного рівня у вигляді податків та інших обов'язкових платежів і залежить від форми власності й організаційно-правового статусу підприємства.

Рис. 1. Фактори, що впливають на прибуток. [2,с.147]

У розподілі прибутку можна виділити два етапи. Перший етап – це розподіл загального прибутку. На цьому етапі учасниками розподілу є держава й підприємство. У результаті кожний з учасників одержує свою частку прибутку. Пропорція розподілу прибутку між державою і підприємствами має важливе значення для забезпечення державних потреб і потреб підприємств. Це є одним з принципових питань реалізації фінансової політики держави, від правильного вирішення якого залежить розвиток економіки в цілому. На цьому етапі можуть створюватися за рахунок прибутку цільові фонди для фінансування відповідних витрат.

Рис. 2. Чистий прибуток. [4,с.22]

Джерелом інформації про розподіл чистого прибутку є форма № 4 «Звіт про власний капітал». У статтях розділу «Розподіл прибутку» наводяться суми виплат власникам (дивіденди), дані про спрямування прибутку до зареєстрованого капіталу та відрахування до резервного капіталу. Суб'єктами державного (комунального) сектору економіки у додаткових статтях наводиться інформація про суму чистого прибутку, що має бути сплачена до бюджету відповідно до законодавства, дані про спрямування прибутку до спеціальних (цільових) фондів та на матеріальне заохочення. Якщо протягом звітного року підприємством була використана не вся сума отриманого чистого прибутку, то визначається нерозподілений прибуток, показується в балансі.[1,с.67]

При отриманні підприємством збитків від своєї діяльності, податки не сплачуються, а розподілу прибутку не відбувається і в балансі відображається сума збитку що був непокритий у звітний період. Для підвищення ефективності господарської діяльності важливим є щоб розподіл чистого прибутку здійснювався з урахуванням всіх інтересів учасників бізнес-процесу. Важливим є поєднання таких завдань:

- здійснення розподілу чистого прибутку відповідно до стратегічних і тактичних цілей підприємства;
- підвищення рівня добробуту власників підприємства шляхом реалізації дивідендної політики;
- забезпечення приросту ринкової вартості суб'єкта господарювання у коротко- та довгостроковій перспективах;
- підвищення інвестиційної привабливості підприємства;
- реалізація соціального розвитку підприємства;
- поповнення фінансових ресурсів суб'єкта господарювання;
- розвиток матеріально-технічної бази;
- підвищення рівня платоспроможності підприємства;
- зменшення ризиків підприємницької діяльності.

Ефективність управління розподілом чистого прибутку підприємства залежить не тільки від компетентності управлінського персоналу, а й від якості аналітичного забезпечення, яке створює інформаційне підґрунтя для прийняття вагомих управлінських рішень, виявлення ступеня їх виконання.[7,с.85]

Для обробки і дослідження економічної інформації про розподіл чистого прибутку підприємства використовуються як загальнонаукові, так і конкретно-наукові методи аналізу.

Комплекс цих методів являє собою аналітичний інструментарій, доцільність і послідовність застосування якого має забезпечувати:

- оцінку ступеня реалізації плану і динаміки розподілу створеного прибутку і чистого прибутку;
- дослідження зовнішніх і внутрішніх чинників, які впливають на розподіл прибутку підприємства;
- структурний аналіз розподіленого чистого прибутку підприємства;
- кількісна оцінка чинників впливу на зміну капіталізованої та спожитої частин чистого прибутку;
- оцінку впливу прийнятих управлінських рішень щодо розподілу чистого прибутку на фінансовий стан підприємства.

Дослідження розподілу прибутку здійснюється за допомогою вертикального і горизонтального аналізу. Горизонтальний (у часі) аналіз передбачає порівняння даних звітного періоду з даними попереднього періоду. В основу цього аналізу покладено обчислення базисних темпів зростання.

Вертикальний (структурний) аналіз спрямований на визначення структури розподілу чистого прибутку з виявленням впливу кожного напрямку розподілу на

результат в цілому. Обов'язковим елементом аналізу слугують динамічні ряди цих величин, що дає можливість прогнозувати структурні зрушення в розподілі чистого прибутку підприємства.

Ефективність функціонування підприємства залежить не лише від обсягу створеного прибутку, а й від оптимізації напрямів його розподілу за різними напрямками та об'єктами [6, с.67]. Необґрунтований розподіл створеного прибутку спричиняє втрати вже досягнутих позицій, погіршує перспективи розвитку підприємства, формує внутрішні негативні тенденції у фінансово-господарській діяльності за сприятливих умов зовнішнього середовища. Уникнення цих проблем забезпечується здійсненням контролювання за процесом розподілу прибутку підприємства, що стає можливим на основі використання якісного інформаційного забезпечення.

Висновки. Політика управління розподілом прибутку підприємства мусить відображати основні вимоги загальної стратегії розвитку підприємства, сприяти зростанню його ринкової ціни, формувати необхідні обсяги інвестицій, забезпечувати матеріальні інтереси працівників та власників. Аналітичне забезпечення сприяє економічно обґрунтованому прийняттю управлінських рішень щодо розподілу прибутку. Оптимальність розподілу прибутку підприємства на спожиту і капіталізовану частини слід оцінювати з урахуванням їх впливу на фінансовий стан підприємства.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Антоненко О.Б., Макарова М.В. Управління прибутком енергопостачальних компаній: традиційні і новітні підходи : [монографія] / О.Б. Антоненко, М.В. Макарова. – Полтава : ПУЕТ, 2012. – 202 с.
2. Мельник Т.Ю. Теоретичні аспекти аналітичного забезпечення контролювання розподілу прибутку підприємства / Т.Ю. Мельник // Науковий вісник Херсонського державного університету / Економічні науки. – 2015. – № 12. – Ч. 2. – С. 201–205.
3. Михайлова Н.В. Дискусійні підходи до розподілу прибутку підприємств / Н.В. Михайлова // Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі. – 2014. – № 2(64). – С. 59–63.
4. Ніпіаліді О.Ю. Практика управління прибутком підприємств в умовах проциклічності економіки» / О.Ю. Ніпіаліді // Інститут бухгалтерського обліку, контроль та аналіз в умовах глобалізації. – 2016. – № 3. – С. 19–30.
5. Хачатрян В.В. Удосконалення розподілу прибутку торговельних підприємств / В.В. Хачатрян // Вісник Хмельницького національного університету. – 2011. – № 3. – С. 62–64.
6. Ширягіна О.Є. Формування та використання прибутку підприємств : автореф. дис. к. е. н. : спец. 08. «Гроші, фінанси і кредит» / О.Є. Ширягіна ; ДВНЗ «Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана». – К., 2007. – 22 с.
7. Шарманська С.О. Прибуток та особливості його формування і використання в транзитивній економіці : автореф. дис. ... к. е. н. : спец. 08.00.01 / С.О. Шарманська ; Київ. нац. ун-т ім. Т. Шевченка. – К., 2010. – 22 с.

РОЗДІЛ III.

КУЛЬТУРНІ І СОЦІАЛЬНІ АСПЕКТИ РОЗВИТКУ УКРАЇНИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ

УДК 94:627.8(477.46)«1954/1960»

ОРГАНІЗАЦІЯ ТРУДОВИХ РЕСУРСІВ НА РАДЯНСЬКИХ ПРОМИСЛОВИХ ОБ'ЄКТАХ (НА МАТЕРІАЛІ АРХІВНИХ ДОКУМЕНТІВ, ЩО СТОСУЮТЬСЯ БУДІВНИЦТВА КРЕМЕНЧУЦЬКОЇ ГЕС)

Бабенко Олег Олександрович,
Державний архів Кіровоградської
області, директор

На матеріалі документів, що стосуються будівництва Кременчуцької ГЕС, проілюстровано особливості кадрової політики, здійснюваної радянською державою на промислових об'єктах. Визначено рівень ефективності та наслідки застосованих на будівництві підходів до організації трудових ресурсів.

Ключові слова: Історія України 1950-60х, історія промислового будівництва, гідроелектроенергетика, державний менеджмент, професійна підготовка.

Вступ. Плин часу й тривала тотальна прокомуністична пропаганда зумовили виникнення в сучасній суспільній свідомості тенденції безпідставної ідеалізації радянського світоустрою. За таких умов необхідно тверезо й обґрунтовано аналізувати наявні факти щодо особливостей функціонування радянської держави на різних рівнях: зовнішньополітичному, економічному, суспільному тощо та наслідків здійснюваної політики, зокрема для України, що входила до складу СРСР.

Однією зі сфер, які мають залишатися в колі наукових інтересів дослідників є кадрова політика, здійснювана країною рад в межах різних державних структур та проектів спрямованих на її економічний розвиток, зокрема масштабних будівництвах.

Основою розвитку радянської економічної системи в 1950 – 1960-ті рр., зокрема в УРСР, стала розбудова промислового потенціалу країни. Показовим прикладом радянського індустріального будівництва є спорудження Кременчуцького гідровузла, 65-та річниця початку якого минає в 2019 році, – наймасштабнішого із втілених проектів на території Кіровоградської області за всю її історію, про що свідчить комплекс документів у фондах Державного архіву Кіровоградської області.

Постановка проблеми. Історія та теорія менеджменту знає різні підходи до управління персоналом: від демократично-гуманістичного до тиранічно-диктаторського стилю. Радянський суспільний лад, незважаючи на задекларований та закріплений в Статуті КПРС «демократичний централізм», на практиці реалізовував постулат про людину як гвинтика системи. Подібна двоїстість цього підходу зумовлює необхідність з'ясування справжнього стану речей на підставі архівних джерел, які документують роботу з трудовими ресурсами.

Мета статті: на конкретному прикладі (будівництво Кременчуцького гідровузла) продемонструвати особливості кадрової політики, здійснюваної в межах типових для Радянського союзу підходів, надати матеріали, які ілюструють рівень їхньої ефективності та наслідків реалізації.

Виклад основного матеріалу. Формування колективу будівельників Кременчуцького гідровузла в умовах радянського тоталітарного режиму розпочалося «згори», тобто з призначення керівного складу.

Очолив «Кременчукгесбуд» Гнат Трохимович Новиков. На Кременчуцькій ГЕС Г.Т.Новиков трудився до середини літа 1958 року, оскільки з 13 липня, перейшов на посаду заступника міністра будівництва електростанцій СРСР.

Головним інженером і заступником начальника будівництва призначили Григорія Івановича Строкова. Тягарі першого періоду поряд з очільниками будівництва несли також: М.Я. Кіль – заступник начальника будівництва з загальних питань; В.І. Ключев – начальник планового відділу; Г.О. Криворучко – начальник відділу кадрів; І.Г. Лубенець – головний бухгалтер; начальники дільниць – М.Ф. Максименко, М.В. Тіден, В.Ф. Дев'ятов; начальник служби-головний диспетчер – С.А. Клименко.

Станом на 16 серпня 1954 року керівників різних служб, включно з керівництвом будівництва, налічувалося 28 осіб [1, арк. 1-5]. Тоді заробітна плата Г.Т.Новикова та Г.І.Строкова сягала 4200 крб. щомісячно. Рядовий інженер отримував 1320 крб., бухгалтер – 768 крб.

Безпосередньо управлінський апарат «Кременчукгесбуду» складався з 9 різного роду служб.

Особисто в обслуговуванні Новикова і Строкова працювали 7 осіб – секретарі, помічники, телефоністи, водії і т.п.

До т.зв. «лінійного персоналу» належали загалом 91 працівник: начальники дільниць, старші виконроби, виконроби, майстри, техніки, інженери-геодезисти, рахівники, табельники. Всі вони та інший управлінський апарат налічували на кінець літа 1954 року 137 осіб і належали до т.зв. «головного виробництва», тобто будівництва власне ГЕС.

Інше, «неголовне виробництво», було надзвичайно громіздким, включало в себе понад 50 різних управлінь, служб і відділів. Їх теж очолювали начальники, підлеглі особисто Новикову. Так, до апарату Управління промислового будівництва належали 16 осіб. У їхньому підпорядкуванні в окремі періоди були по декілька тисяч робітників. В апараті Управління механізації виробництва теж працювали 16 осіб. Інші управління і служби мали менші апарати, як правило – 4-5 осіб. Навіть кінний парк було виділено в окремий виробничий підрозділ, де з часом кількість худоби зросла до майже двох сотень. Керувати конюхами призначили двох осіб [2, арк. 6].

Чітко впорядкованого розпорядку роботи в керівників усіх ланок не було: їх збирали на наради ще на світанку, а вимагати звітів про роботу могли за північ. В окремі періоди, що інколи траплялися на будові, робочий день керівників тривав кілька діб підряд.

Перші робітники та спеціалісти на будівництво ГЕС прибули в травні 1954 року. Їх, перших, у II кварталі 1954 року налічувалося 950 осіб. У третьому кварталі зарахували вже 1454 робітників, інженерів та службовців. Загалом через відділ кадрів пройшли того року 2976 осіб. Але до кінця року протрималися 2765 осіб. Впродовж 1954 року будівництво полишили 489 робітників [3, арк. 6].

Серед основних причин постійної плінності кадрів можна назвати низькі заробітні плати, важку фізичну працю, невлаштований побут. 32 робітників звільнили за прогули та порушення дисципліни праці, 5 осіб втекли з будівництва. Джерелами поповнення робочої сили стали трудові ресурси Кіровоградської, Черкаської та Полтавської областей.

Гігантська будова завжди вимагала величезну кількість некваліфікованої робочої сили, тож потреба в ній стала шансом для тисяч, перш за все юнаків та дівчат, необтяжених сім'ями, вирватися з сільських злиднів. Тому колгоспники названих областей, скориставшись нагодою, залишали рідні домівки і відправлялися до Табурища,

де їх, через постійний дефіцит робочих рук, радо оформляли на різні, зазвичай малокваліфіковані, роботи. Так, із загальної кількості працівників Кременчуцької ГЕС у 2765 осіб (станом на 1.01.1955 р.) робітників-будівельників налічувалося 2487 [4, арк. 71].

Серед робітників т.зв. першого, початкового етапу будівництва, майже не було тих, хто раніше працював на великих будовах взагалі й на спорудженні ГЕС зокрема. У січні 1956 року на будівництві працювали 267 інженерно-технічних працівників та 147 службовців. 68 інженерів впродовж 1955 року будову покинули [5, арк. 94].

Щоденна середня заробітна плата представників усіх робітничих спеціальностей, задіяних на будові в підготовчий період, не надто різнилася між собою [5, арк. 95].

Місячні зарплати кваліфікованих працівників коливалися в межах 700-900 крб. і подеколи навіть вище. Одночасно різноробочі та підсобні працівники «Кременчукгесбуду» отримували зазвичай менші заробітні плати. Наприклад їздовий на конях отримував 380 крб. Також значно менші зарплати за однакові об'єми виконаної роботи отримували робітники суміжних підприємств, наприклад, «Спецбудтресту» №2 Міністерства міського і сільського будівництва УРСР, які споруджували житло для переселенців із зони затоплення. Їхні норми розцінок належали до так званої «ІІ групи будівництва».

Однак порівняно з колгоспною, заробітна плата будівельників Кременчуцької ГЕС, вперше отримана з каси будівництва «живими» коштами, вважалася для вихідців із сіл великою. Окрім того, з робітників не вимагали обов'язкових поставок сільськогосподарської продукції державі, що значно переполюовинювала розміри трудоднів колгоспників у селах.

Також робітники користувалися певним соціальним захистом: нормованим робочим часом, правом на щорічну відпустку, забезпеченням спецодягом, виплатою лікарняних у випадку травм чи захворювань тощо. Всього цього селяни не мали. Тож будова перетворилася на величезний магніт, що притягував колгоспну молодь, попри важку роботу майже на всіх ділянках великої будови.

У 1955 році середня річна зарплата робітника досягла 7909 крб., а середньорічний об'єм виконаної роботи склав 38487 крб. [5, арк. 123]. З кожним роком середньодобові зарплати зростали на декілька карбованців, від чого збільшувалися також і середньомісячні. Так, якщо в 1956 році середньоденна зарплата сягала 31,16 крб., то наступного року вона зросла до 34,64 крб. [6, арк. 181].

На будівництві вже в перший підготовчий період запровадили і моральні форми стимулювання з метою досягнення ще більшої продуктивності праці, а, отже, й результатів. Зокрема, серед діляниць організовували соціалістичні змагання. Переможцям вручали перехідні червоні прапори, або червоні вимпели. Окремим робітникам присвоювали звання «кращого в професії». Декому вручали грошові премії, на які в перші роки керівництво будови було дуже скупим.

У стінгазетах, а згодом і в багатотиражці «Кременчукгесбуд», друкувалися фотографії передовиків. За результатами роботи в 1957 році на обласну дошку пошани в Кіровограді занесли вже 30 працівників «Кременчукгесбуду». 400 особам вручили «Почесні грамоти» за підписом начальника «Кременчукгесбуду». Були й інші нагороди, зокрема значки «Відмінник соціалістичного змагання».

Першим на будівництві Героєм Соціалістичної Праці став Михайло Дмитрович Карпов. Це високе тогочасне звання бригадир арматурників отримав у 1958 році. Щомісячно бригада, очолювана М.Д. Карповим, виконувала норми на 140-160%. За це її присвоїли звання «бригада комуністичної праці».

У 1954 році на будівництво Кременчуцької ГЕС прибула Катерина Іванівна Головка. З 1955 року і до пуску ГЕС в дію, жінка працювала трактористкою. Виробничі завдання виконувала на 170-185%. За самовіддану роботу К.І.Головка нагородили

медаллю «За трудову доблесть», а також обрали депутатом Верховної Ради УРСР. В 1961 році звання Героя Соціалістичної Праці отримав і колишній начальник «Кременчукгесбуду» Г.Т.Новиков, внесок якого у побудову нової ГЕС на Дніпрі є незаперечним.

Відсутність механізмів у перший період призводило до того, що всі розвантажувальні роботи здійснювалися вручну, а найпоширенішими «механізмами» були тачки і носилки. Неймовірний тягар припав і на гужовий транспорт.

Найскладніша ситуація виникла на причалі с. Табурища. Використання тільки фізичної сили при розвантаженні великих суден значно подовжувало час усіх робіт, суттєво його здорожувало. Так, за планової вартості всіх робіт на причалі з розвантажування барж в 943 тис. крб., насправді затратили 1 млн. 279 тис. крб. Фактичне здороження сягало 336 тис. крб.

Відсутність механізмів у кар'єрі, зокрема каменедробилок, та грейдерів на будівництві доріг, а також потужних бетономішалок призводило до збільшення кількості працюючих. Ще й і в 1957 році, коли закінчувався підготовчий період до спорудження ГЕС, заготівля каменю, його навантаження, а також розвантажувальні роботи з лісом, щебенем, металом, бетоном часто відбувалися вручну. [6, арк. 142]

Фактично кожен десятий робітник не виконував планових завдань і норм. [33, арк. 80] Тільки в 1955 році від хвороб робітників було пропущено 26154 «людиноднів», а прогуляно 16647 «людиноднів» [5, арк. 94].

Це призводило до високого травматизму та захворюваності, появи прогулів, що обчислювалися тисячами так званих «людиноднів». Від недотримання техніки безпеки часто калічилися та навіть інколи гинули працівники. Так, в 1955 році важко травмувалися 95 робітників, один з них загинув [5, арк. 95]. З розгортанням основних робіт факти каліцтва та травматизму зросли.

Не дивно, що в 1957 році з будови розрахувалися й вибули 2054 осіб, з них робітників 1923. Не всі залишали будівництво за власним бажанням, хоча таких налічувалося 1381, тоді як заарештували 17 робітників і службовців, 40 звільнили за порушення трудової дисципліни, інших – за пияцтво на робочому місці та за інші проступки [6, арк. 169].

Великою проблемою для щойно прибулих робітників та службовців стала відсутність впорядкованого житла. Для них швидкими темпами зводили каркасно-щитові гуртожитки, а у Новому місті – цегляні двоповерхові будинки. З кожним роком темпи будівництва зростали, тож значна частина будівельників ГЕС з часом таки отримали впорядковане житло. Однак в перший період будівництва робітників і службовців селили в селянських хатах у найближчих до будови селах і містах. Так, в Кременчуці розселили 1100 осіб, в селі Табурище – 1800, у селах Ревівка, Павлівка та в м. Крюків – по 300 працівників [5, арк. 5].

З протоколів засідань виконавчого комітету Табурищанської сільської ради Новогеоргіївського району чітко проглядається картина неймовірного зростання кількості жителів села. Так, наприкінці 1955 року на території сільської ради вже проживали до 10 тис. громадян. Тільки з 1 січня по 14 лютого 1956 року до села прибули 671 робітник. До 1 травня очікувалося прибуття ще майже 2 тис. працівників. За кількістю жителів – постійних та тимчасових, с. Табурище перевищило свій районний центр – м.Новогеоргіївськ. Не дивно, що селянські хати ущільнювалися жильцями і невдовзі крім господарів, у хатах проживали по 8-10 «квартирантів» [7, арк. 43].

Не всі з них дотримувалися не тільки виробничої, а й побутової дисципліни. Криміногенна ситуація в найближчих до площадки будівництва селах неймовірно зросла, серед злочинів найбільше фіксували різноманітні бійки, крадіжки, зґвалтування.

30 січня 1956 року питання «Про посилення боротьби зі злочинністю, крадіжками, спекуляцією та хуліганством» розглянули на сесії Табурищанської сільської ради. Депутати сільської ради, зокрема голова колгоспу І.В.Дем'ян, уповноважений дільничний Карташов охарактеризували криміногенну ситуацію в селі, спричинену «...наїздом на будівництво ГЕС значної кількості людей», як складну. Пограбування сільського споживчого товариства, майже щоденні бійки через п'янство, розкрадання з людських городів та домоволодінь переповнили чашу терпіння сільської влади, тож з січня 1956 року по селу, вірніше – по тій частині, що залишилася незруйнованою, запроваджувалося «систематичне патрулювання по вулицях та посилювалася охорона колгоспних об'єктів». У 1957 році органи МВС здійснили 17 арештів серед робітників будівництва, головним чином через завдання тяжких тілесних ушкоджень, та різноманітні крадіжки [8, арк. 169].

На третьому році будівництва ГЕС, в 1957 році (станом на 9 червня), в с.Павлівка (6 км до будови) проживали 400 сімей робітників, у с.Ревівка (7 км до будови) розселили 430 сімей. У цих сім'ях також проживали 300 дітей віком до 7 років. Села не мали електроосвітлення, дитячих ясел і садків, дротового радіо [9, арк. 523].

Віддаленість багатьох робітників від будівництва сягала десятків кілометрів, тому значні ресурси витрачалися на підвіз робітників і службовців на робочі місця. Це зазвичай відбувалося в кузовах вантажних автомобілів по розбитих шляхах у будь-яку пору року впродовж тривалого часу.

В 1956 році на будівництво ГЕС прислали 548 в'язнів. Їх провина була незначною, тож їх розконвоювали і «перевиховували» працею. За період з 1954 по 1958 рік осіб, які приїхали на будівництво з інших регіонів СРСР за так званим «організаційним набором», налічувалося 2107. Тож впевнено можна зробити висновок, що основний тягар будівництва винесли на собі жителі трьох областей України: Кіровоградської, Полтавської та Черкаської. Приїжджі з поза цих меж становили лише 10% від загальної кількості всіх працюючих. Щороку робітники та службовці працювали в середньому по 277-280 днів, також кожен з них в середньому прогуляв від 2 до 5 днів впродовж року.

Станом на 1 січня 1958 року на будівництві гідровузла тільки в системі «Кременчукгесбуду» працювали 8884 особи. Безпосередньо робітниками числилися 7752 особи, 868 належали до інженерного корпусу та службовців. В довідці, що її підготував промисловий відділ Новогеоргіївського РК КПУ, констатувалося: «50-60% з загальної кількості робітників на ГЕС – це люди з Новогеоргіївського району» [10, арк. 38].

Величезний тягар усіх робіт на гідровузлі припав також на жіночі руки. Серед робітників їх на початку 1958 року налічувалося 2397, інженерами працювали 92, службовцями – 181. Тож майже 30% усіх працюючих на спорудженні Кременчуцької ГЕС – жінки. Всупереч величезній пропаганді щодо спорудження на берегах Дніпра нової ГЕС, проголошення її черговою комуністичною будовою, це не спричинило масового напливу до неї громадян не тільки з інших республік СРСР, а навіть з більшості областей України. Це явище фіксувалося не тільки на початку будівництва, а й тоді, коли воно доходило до свого екватору. Так, в 1957 році з загальної кількості зарахованих на роботу в понад 4800 осіб, 4087 були «місцевими», 23 приїхали, щойно закінчивши службу в армії, 170 прибули по «оргнабору». Партійні та комсомольські комітети направили по «набору» всього 287 своїх членів [6, арк. 169].

Величезна напруга з трудовими ресурсами, спричинена їхньою надзвичайною плинністю, значне відставання від графіку будівництва змушували керівництво шукати нові джерела поповнення робочої сили. Весною 1958 року одне з таких джерел знайшли: комсомол України взяв шефство над Кременчуцькою ГЕС. 14 квітня 1958 року відбулося засідання бюро ЦК ЛКСМУ, де й взяли на себе ці шефські зобов'язання. Бюро ЦК ЛКСМУ зобов'язало Волинський, Кіровоградський, Львівський, Полтавський, Сумський і

Чернівецький обкоми ЛКСМУ направити на будівництво КремГЕС за комсомольськими путівками 3000 комсомольців.

Найбільшу кількість молоді – по 750 осіб, повинні відправитися з Кіровоградської, Полтавської та Сумської областей. З усієї кількості комсомольців, які за путівками прибували на ГЕС, 2040 осіб вважалися «різноробочими». З метою задоволення «культурних потреб» працюючих на будівництві, ЦК ЛКСМУ взяв на себе зобов'язання направити на новобудову письменників, концертні бригади, майстрів мистецтва та учасників художньої самодіяльності. 6 жовтня 1958 року секретаріат ЦК ЛКСМУ затвердив положення про нагрудний значок «За спорудження Кременчуцької ГЕС» [11, арк. 7, 24].

Для Кіровоградського обласного управління КДБ теж з'явилася робота на КремГЕСі. Типовим у цьому плані є лист начальника УКДБ по Кіровоградській області Калюжного до керівництва «Кременчукгесбуду» Новикова та парторга Панасенка. Лист, датований 28 червня 1955 року, дає вичерпну характеристику стилю керівництва на новобудові вкрай деспотичного, який призводив до великих недоліків у організації праці, відсутності належної роз'яснювальної та виховної роботи. Наслідком став великий брак у роботі, перевитрати коштів і масові випадки порушень трудової дисципліни [11, арк. 55].

Цей неефективний стиль на будівництві КремГЕСу не був подоланий до її пуску в дію. Тож за переможними рапортами в успіхах і досягненнях приховувалися реальні картини неорганізованості, перевитрат, простоїв, браку, посилені некомпетентністю, неосвіченістю, елементарним хамством і грубощами з боку керівників.

Попри пафосні реляції про турботу партії й уряду про робітничий клас, зокрема, і той, чиїми руками здійснювалося будівництво грандіозної будови на Дніпрі біля Кременчука, дійсність не відповідала декларованому. Так, у вересні 1959 року, коли до пуску перших енергоблоків Кременчуцької ГЕС залишалася фактично 2 місяці, відбулося засідання пленуму Новогеоргіївського РК КПРС, на якому обговорили питання побутового обслуговування населення, зокрема й того, яке задіяне на будівництві. Керівництво району вказало на значні недоліки в організації торгівлі на спорудженні КремГЕС.

Так, згідно звітів, робітники погано постачалися овочами й молочними продуктами, мали місце постійні порушення розпорядку дня роботи магазинів, культура торгівлі низька, будівництво магазинів «Кременчукгесбудом» здійснювалося незадовільно. Зокрема, промтоварний магазин біля автотранспортної контори будувався майже два роки, також все ніяк не могли добудувати м'ясо-молочного і овочевого магазину.

Кількість їдалень для робітників Кременчуцької ГЕС все ще була недостатньою, а в діючих якості страв була низькою. У системі торгівлі мали місце факти обмірювання, обважування та обрахунків покупців. Допускалися розкрадання і розбирання дефіцитних товарів. Незадовільно працювали майстерні побутового обслуговування, їх кількість не задовольняє потреби споживачів.

Проблеми будівельників Кременчуцької ГЕС цим не вичерпувалися. Так, ті з них, хто вже на літо 1959 року оселився в селищі Хрущов, постійно потерпали від нестачі питної води. Для розгляду цієї проблеми у липні 1959 року зібрався виконком Новогеоргіївської районної ради депутатів трудящих і затвердив рішення №189, яким зобов'язав «Кременчукгесбуд» щодоби заготовляти не менше 800 м куб. води для забезпечення нею західної частини міста [12, арк. 17].

На останньому, завершальному етапі будівництва Кременчуцького гідровузла – на початок осені 1960 року, чисельність всіх працівників, безпосередньо зайнятих на будівництві та в суміжних організаціях і підрозділах, становила 13385 осіб, з них жінок –

4543. Впродовж 1960 року на будівництво прибуло 2795 працівників, а звільнилося за цей час з різних причин 3317 осіб. 10 з них заарештували за різні злочини [13, арк. 27].

Оскільки напруга на будівництві Кременчуцької ГЕС значно спала, адже майже всі основні плани й завдання щодо введення їх у дію виконувалися, тож дирекція «Кременчукгесбуду» значну частину працівників відправляла у сусідні колгоспи для надання їм різноманітної шефської допомоги.

На кінець 1960 року наявність великої кількості працівників у системі «Кременчукгесбуду» та інших організаціях й установах, пов'язаних з ГЕС, була вже непотрібною. Злагоджені й випробувані в умовах постійної напруженої роботи бригади робітників колективно залишали Кременчуцький гідровузол й відправлялися на інші будівельні об'єкти СРСР.

До кінця 1965 року на Кременчуцькій ГЕС залишився тільки так званий промислово-виробничий персонал кількістю у 354 працівників, 50 осіб непромислового персоналу, 112 працюючих у машинному цеху, 61- у ремонтно-турбінному цеху, 63 – у гідротехнічному цеху та 84 – у котельному цеху [14, арк. 23].

Висновки. Можна констатувати, що під час будівництва КремГЕС формування та діяльність колективу станції пережило низку послідовних періодів. Проте через усі етапи будівництва прослідковуються спільні принципи. А саме: колектив складався фактично з двох нерівномірних частин – професіоналів своєї справи і значної маси некваліфікованих робітників. Перші мали вищу заробітну платню, вищий статус і фактично перекочувували з одного станційного будівництва на інше. Другі мали менший заробіток і становили швидкоплинний склад колективу будівельників. Це у свою чергу породжувало численні проблеми з утриманням дисципліни на виробництві і призводило до брутально-авторитарного стилю керівництва ним, бо інакше витримати відповідну якість робіт було фактично неможливо. З прискоренням будівництва проблеми тільки посилювалися. Вже йшлося про виконання завдань за будь-якої ціни і це робило неможливою вдумливу політику з формування раціональної структури виробничого колективу, що не могло не позначитися на якості перебігу робіт на будівництві та експлуатації станції.

ДЖЕРЕЛА ТА ЛІТЕРАТУРА

1. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-6713, оп.1, спр.82б. Матеріали по подготовке хранилища Кременчугской ГЭС (протоколы, титульные списки, докладные записки, справки, графики переселения, переписка и др.) за 1958 год.
2. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-6713, оп.1, спр.11. Протоколы технических совещаний по вопросам строительства за 1954 год.
3. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. ДАКО Ф.Р-5466, оп.1, спр.80. Протоколы испытания гравия-щебня в 1958 году.
4. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-6713, оп.1, спр.2. Производственный план на 4-й квартал 1954 года.
5. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-6713, оп.4, спр.35. Решения и постановления ЦК КПУ и Совета Министров Украинской ССР.
6. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-6713, оп.1, спр.61. Опись оттисков печатей и штампов за 1957 год.
7. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-6713, оп.1, спр.72. Годовой отчет по основной деятельности промышленных предприятий за 1958 год.
8. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-6713, оп.1, спр.26. Протоколы технических совещаний по вопросам строительства за 1955 год.

9. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф. П-437, оп.1, спр.523. Письма райкома Компартии Украины в министерства и ведомства СССР по вопросу строительства Кременчугской ГЭС.
10. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф. П-437, оп.1, спр.565. Справки, сведения и предложения предприятий, организаций и учреждений по организации переселения в связи со строительством в районе Кременчугской гидроэлектростанции.
11. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-3024, оп.1, спр.240. Рішення і розпорядження виконкому Новогеоргіївської районної Ради депутатів трудящих. 19 березня 1959 р.- 30 листопада 1959 р.
12. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-6713. – Оп.4. – Спр.44а. Постановления партии и правительства, приказы Министерства строительства электростанций и «Главгидроэнергостроя». 31.XII-1961.
13. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-6713. – Оп.4. – Спр.43а. Постановления партии и правительства, приказы Министра строительства электростанций, «Главгидроэнергостроя», служебные записки, постановления партии и правительства.
14. Державний архів Кіровоградської області, м. Кропивницький. Ф.Р-6713. – Оп.3. – Спр.54. Переписка с вышестоящими организациями по строительству Кременчугской ГЭС за 1959 год.

АНТИСОВЕТЧИК? КОЛЛАБОРАНТ? ПАТРИОТ? (рассуждения над делом Малиновского)

Виктор Борисович Белоус,
кандидат филологических наук, ведущий
научный сотрудник Государственного
архива Кировоградской области
Марина Валерьевна Грач, консультант-
эксперт управления СБУ по
Кировоградской области

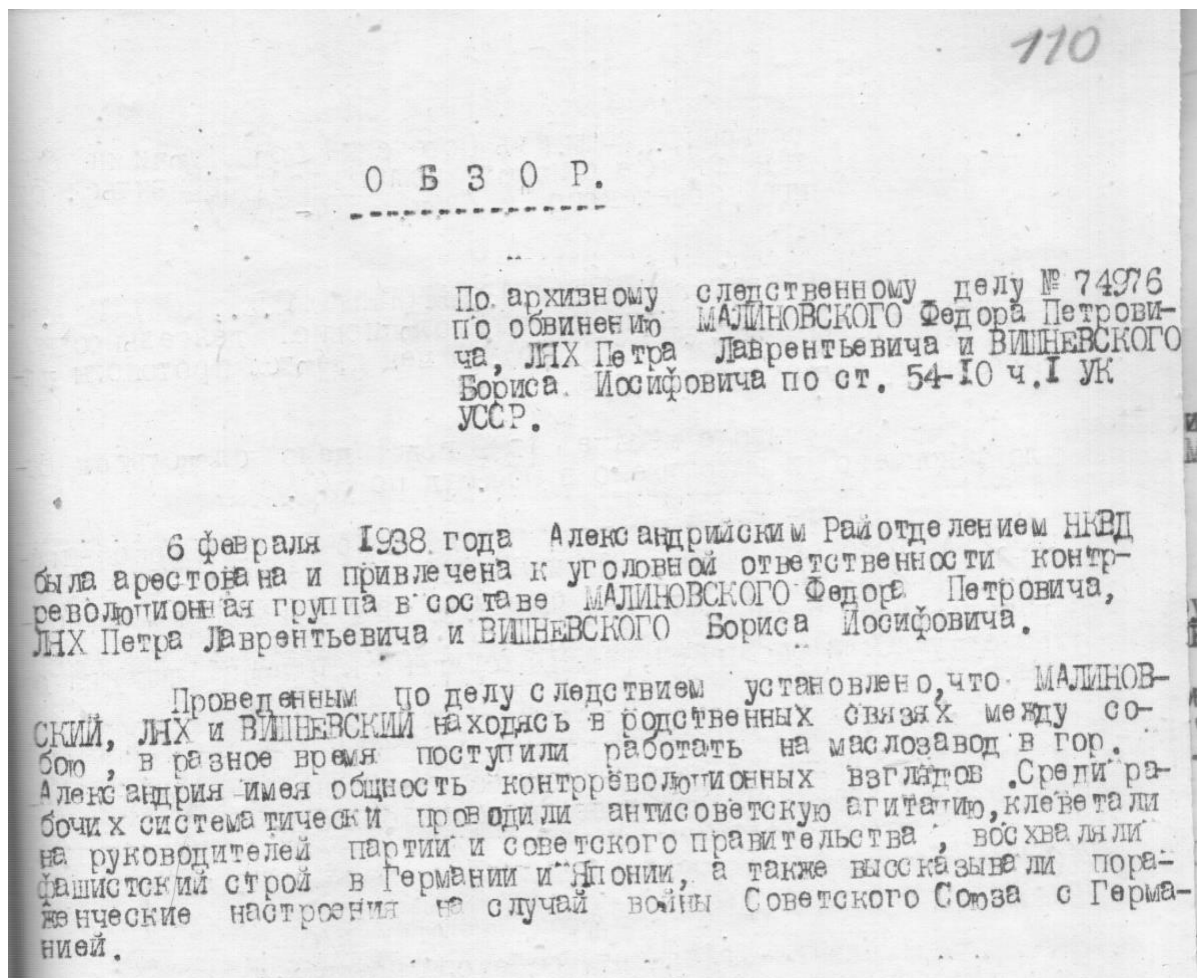
В статье на примере конкретного прекращённого уголовного дела рассматривается правомочность обвинения в измене родине лица, в силу объективных причин оказавшегося на территории Украины, временно занятой немецко-фашистскими войсками в период ВМВ.

Высказывается мнение о целесообразности пересмотра данного и других подобных дел с целью возможного принятия решения о реабилитации проходящих по ним лиц.

Ключевые слова: репрессии, «ежовщина», внесудебные органы, временная оккупация, формы коллаборационизма, измена родине, переход на сторону врага

На июльском (1928 г.) пленуме ЦК ВКП(б) И.В. Сталиным была представлена его концепция «усиления классовой борьбы по мере завершения строительства социализма», ставшая основным идеологическим постулатом, основой и оправданием репрессий «в интересах народа и строительства социализма в СССР» против различных социальных элементов. Согласно этой логике, до тех пор, пока сохранялась угроза иностранного

военного вторжения с целью реставрации буржуазно-помещичьего строя, единственной надёжной гарантией сохранения целостности и независимости СССР могло быть лишь упреждающее уничтожение остатков «буржуазных элементов»; таким образом, репрессии являлись жизненной необходимостью с точки зрения защиты социалистического строя. В жернова репрессий, названных позднее «ежовщиной», попал и Ф. П. Малиновский.

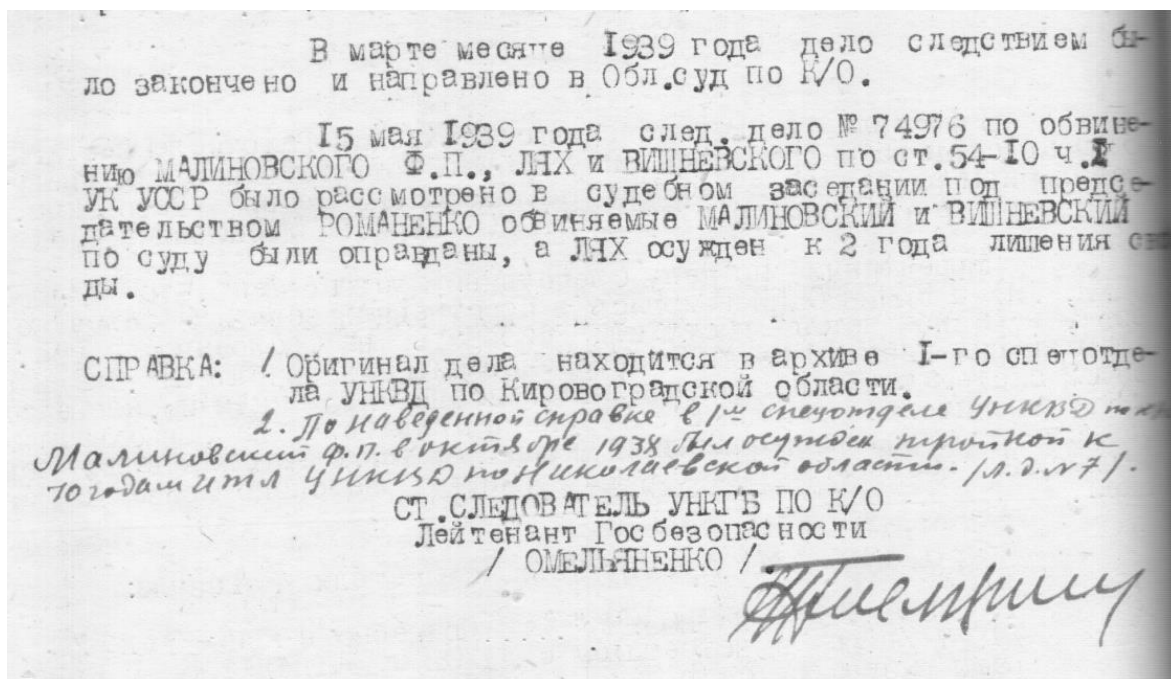

[1, с.110].

22 августа 1938 года на пост 1-го заместителя главы НКВД СССР был назначен Л. П. Берия, и с сентября 1938 по январь 1939 года провёл широкомасштабные аресты в НКВД, прокуратуре, милиции ставленников Н. И. Ежова. Ежов был фактически отстранён от работы в НКВД. 17 ноября 1938 года были распущены внесудебные Тройки НКВД.

25 ноября 1938 года Л. П. Берия сменил Н. И. Ежова на посту главы НКВД. 10 апреля 1939 года Ежов был арестован по обвинению в сотрудничестве с иностранными разведками и террористической деятельности, а 3 февраля 1940 года осуждён и на следующий день расстрелян [2].

В числе многих тысяч других, уголовное дело в отношении Малиновского и др. было направлено на рассмотрение в судебном порядке.

[1, с. 111].

В заключении Малиновский пробыл 13 месяцев, после чего был по суду оправдан, освобождён, возвратился на работу и даже получил зарплату за проведенное в заточении время. К началу войны Малиновский занимал должность директора Александрийского маслозавода.

В периоды военных действий вопрос о сотрудничестве с врагом становится актуальным водоразделом на «мы» и «они». Громкий крик «измена» так часто звучит с обеих противоборствующих сторон, что превращается в боевой клич. Само же понятие измены, перехода на сторону врага как преступления содержится в уголовном кодексе Украины. Эта формулировка выглядит так: «Статья 111. Государственная измена»

1. Государственная измена, то есть деяние, умышленно совершенное гражданином Украины во вред суверенитету, территориальной целостности и неприкосновенности, обороноспособности, государственной, экономической или информационной безопасности Украины: переход на сторону врага в условиях военного положения или в период вооруженного конфликта, шпионаж, оказание иностранному государству, иностранной организации или их представителям помощи в проведении подрывной деятельности против Украины, – наказывается лишением свободы на срок от десяти до пятнадцати лет».

Законодатель отмечает также, что «9. Государственная измена как преступление совершается умышленно. Умысел может быть как прямым, так и косвенным, поскольку субъект может совершать это преступление, не желая причинить вред государственным интересам Украины, а преследовать при этом другую, например, корыстные цели. Мотивы совершения государственной измены существенного значения не имеют, поскольку они не влияют на основания ответственности и квалификацию преступления» [3].

В то же время в беспощадной реальности повседневной жизни гражданского населения на территориях, захваченных или оккупированных противоборствующей стороной, существует и обостряется проблема элементарного физического выживания индивидуума и зависящих от него в плане материальной поддержки лиц: детей, жены/мужа, престарелых родителей и/или других иждивенцев. Не желая углубляться в анализ сложностей выживания современных нонкомбатантов восточной части Украины, отметим, что попытаемся рассмотреть данный вопрос на примере сотрудничества ряда

гражданских лиц с вновь назначенной администрацией в период временной оккупации части территории Советского Союза немецко-фашистскими войсками.

Нам близко мнение Олега Будницкого, доктора исторических наук, профессора, директора Международного центра истории и социологии Второй мировой войны и ее последствий НИУ ВШЭ: «в качестве так называемых добровольных помощников сотрудничало (с оккупантами) более миллиона советских людей — если угодно, бывших советских людей. Но это только одна часть истории. Дело в том, что на оккупированных территориях оказалась почти половина населения Советского Союза. Согласно переписи 1939 года, на этих территориях находилось около 88 миллионов человек. Но учитывая то, что значительная часть была призвана в армию, часть эвакуировалась, часть просто бежала от наступающего противника, мы, историки, считаем, что на этих территориях оставалось примерно 70 миллионов человек, из них три четверти — это, конечно, женщины и дети.

И люди, оказавшиеся на этих территориях, **волей-неволей были вынуждены** (выделено авт.) в той или иной форме сотрудничать с противником — другого варианта просто не было. Ведь в СССР не было частной собственности, не было возможности как-то существовать, функционировать, зарабатывать на жизнь помимо участия в тех или иных структурах.

Если человек работал на заводе, если он продолжал работать на этом заводе после прихода оккупантов, то де-факто он работал на оккупантов. Если человек заведовал, скажем, городской канализацией и продолжал это делать при нацистах, то технически он становился коллаборационистом. Это, если угодно, бытовой, или повседневный, коллаборационизм. Это была довольно трагическая ситуация, поскольку людям нужно жить, в городе, поселке или в деревне должна быть вода, нужно производить продовольствие, нужно как-то обеспечивать существование — и это происходит, повторяю еще раз, на оккупированной территории под властью противника.

Некоторые люди в любом случае отказывались служить, некоторые шли на службу, и дальше уже зависело от обстоятельств. Некоторые впоследствии переходили на сторону Красной армии или бежали в леса, некоторые оставались на Западе, некоторые служили верой и правдой. Была категория людей, которые ждали немцев как освободителей, и их было немало — люди самые разные. По моим оценкам и по итогам моих исследований, наиболее распространенные пораженческие коллаборационистские настроения — хотя, конечно, такого термина не употребляли — были среди крестьянства, в наибольшей степени пострадавшего от советской власти в предвоенное десятилетие. Именно на крестьянство обрушилась насильственная коллективизация, высылки, де-факто ограбления, неполноправное положение и так далее.

Массовые репрессии, которые проходили в 30-е годы, пик которых пришелся на 1937—1938-е, служили, с точки зрения Сталина и его компании, средством зачистки страны и ликвидации потенциальной пятой колонны — потенциальных противников советской власти или власти в сталинском варианте. Какие-то из них уничтожались или арестовывались, но эти репрессии порождали новых недовольных, новых пострадавших. То есть это была безумная политика, не говоря о моральном аспекте. Я говорю об идее превентивного уничтожения людей, которые, может быть, в случае войны окажутся на стороне врага. Неизвестно, не больше ли их оказалось на стороне врага вследствие репрессий, нежели было предотвращено какое-то их участие.

Так что до известной степени феномен коллаборационизма был следствием довоенной политики советской власти»... [4].

После освобождения оккупированных местностей СССР так называемые оперативные группы органов госбезопасности в процессе выявления агентуры спецслужб фашистской Германии и стран-сателлитов, их пособников, карателей и прочих военных

преступников задержали значительное число лиц, имевших контакты или в той или иной степени сотрудничавших с оккупантами. Очень часто в сетях контрразведки оказывались женщины, о существовании связи которых с солдатами и чиновниками местной оккупационной администрации предпочтём в данной статье не упоминать.

Как полагает О. Будницкий, «Советской власти до известной степени «повезло» в том плане, что гитлеровцы оказались еще хуже.

По данным НКВД, по сводкам, которые опубликованы и нам доступны, одним из самых распространенных слухов в деревне был слух о том, что придут иноземцы и распустят колхозы и что не будет этого ужаса, который обрушился на крестьян — а крестьяне составляли две трети населения страны. Но нацистская политика наряду с естественным чувством патриотизма и защиты своей земли была очень важным агитационным фактором в пользу советской власти.

Василий Гроссман, знаменитый писатель и автор, наверное, лучшей книги о войне — я имею в виду «Жизнь и судьбу», — вел записи во время войны. Как военному корреспонденту, ему это было дозволено. И среди этих записей есть некоторые поразительные. Например, то, что записал летом 1942 года, разговор двух женщин: «Раньше мы считали, — сказала одна другой, — что коммунисты антихристы, а оказывается, цей Гитлер антихрист». Это была эпитафия надеждам, которые некоторая часть Советского Союза питала на освобождение со стороны нацистской Германии. И война действительно становится отечественной — особенно тогда, когда советские люди ощутили на себе, что такое нацистский режим» [4].

Множество подобных пособников и «пособниц» было осуждено «под горячую руку» к разным (зачастую довольно длительным!) срокам тюремного заключения. В более позднее время дела были пересмотрены, а проходившие по ним лица реабилитированы со снятием судимости.

Прекращённые архивно-следственные дела переданы на хранение из Службы безопасности Украины в соответствующие государственные архивы областей, однако часть лиц этой категории, даже после пересмотра дел на них, были признаны реабилитации не подлежащими. Дела на них продолжают храниться в архивных подразделениях органов СБУ.

Рассматриваемое нами дело в отношении Малиновского есть одним из таких дел.

После 22 июня 1941 года и в связи со стремительным продвижением войск противника в глубину нашей территории первоочередной задачей стала эвакуация — крупномасштабное перемещение в начальный период войны с Германией из угрожаемой зоны в восточные регионы страны населения, промышленных предприятий, культурных и научных учреждений, запасов продовольствия, сырья и других материальных ресурсов.

При этом «в СССР официально не существовало плана эвакуации производительных сил на случай войны. Однако, согласно некоторым источникам, начиная с 1927 года — после разрыва дипломатических отношений с Великобританией — в СССР Советом труда и обороны разрабатывались оборонительные планы, включавшие эвакуационные мероприятия, призванные не допустить повторение событий Гражданской войны, когда нахождение населения в зоне ведения боевых затрудняло передвижение войск, способствовало распространению эпидемий и деморализации военнослужащих.

Таким образом, в основе этих планов лежал опыт, полученный во время недавних событий. Незадолго до нападения Германии на СССР в 1941 году некоторые высокопоставленные советские чиновники поднимали вопрос подготовки к эвакуации, что не нашло одобрения высшего руководства страны. Известен случай, когда на докладной об эвакуации из Москвы в случае начала войны 1,4 млн.чел. Сталин написал: „Т-щу Пронину. Ваше предложение о „частичной“ эвакуации населения Москвы в „военное время“ считаю несвоевременным. Комиссию по эвакуации прошу

ликвидировать, а разговоры об эвакуации прекратить. Кому нужно будет и если нужно будет подготовить эвакуацию – ЦК и СНК уведомят Вас“» [5].

В своём известном обращении к советскому народу 3 июля 1941 г. И.Сталин сказал: «При вынужденном отходе частей Красной Армии нужно угонять весь подвижной железнодорожный состав, не оставлять врагу ни одного паровоза, ни одного вагона, не оставлять противнику ни килограмма хлеба, ни литра горючего.

Колхозники должны угонять весь скот, хлеб сдавать под сохранность государственным органам для вывозки его в тыловые районы. Все ценное имущество, в том числе цветные металлы, хлеб и горючее, которое не может быть вывезено, должно безусловно уничтожаться» [6].

22 июня 1941 года началось спонтанное бегство мирного населения из приграничных районов, а местные власти были вынуждены начать эвакуацию, не имея на то официальных распоряжений. Уже в первый день войны со станций Белосток и Гродно было отправлено 30 эвакопоездов.

«23 июня 1941 года Сталин дал разрешение на начало массовой эвакуации... 24 июня был образован Совет по эвакуации во главе с министром путей сообщения Кагановичем.

Основными целями эвакуации были вывоз промышленных предприятий, сырья и материальных ценностей с угрожаемых территорий. 27 июня 1941 года был определен порядок вывоза и размещения людских ресурсов. При эвакуации получали предпочтение: рабочие вывозимых предприятий, семьи командиров РККА и госбезопасности, семьи работников аппарата и дети до 15 лет» [7].

Малиновскому было поставлено в вину то, что он не предпринял мер по эвакуации завода.

Он, однако, пояснил на допросе, что не имел права на самостоятельное решение по этому вопросу, а обращался к председателю исполкома Дмитриеву, возглавлявшему так называемую мобилизационную тройку¹. В то же время на заводе, в порядке исполнения призыва И. Сталина не допускать попадания оборудования предприятий в руки врага, были разбиты два арифмометра, а часть деталей машин из цветных металлов была рабочими снята и брошена в канализационные люки (см. сканкопию протокола допроса) [1, с.17].

Таким образом, несмотря на принятое ЦК партии решение о ликвидации мобтроек (**«п. 66/42: О мобработе**

(ОБ от 1.X.31 г., пр. № 77, п. 5). Решение — особая папка.

1) Ликвидировать мобилизационную тройку ЦК, сохранив ответственного инструктора ЦК по мобилизационной работе (в составе Оргинстра ЦК) и лиц, ответственных за моб. работу в каждом отделе ЦК.

2) Ликвидировать мобтроек при местных парткомах, возложив руководство оборонной работой на секретаря парткома.

Выпуски посланы: Гамарнику, Постышеву, ОБ») [8], на местах они сохранились и в начальный период войны функционировали, хотя отдаваемые ими распоряжения не всегда были актуальными и направленными на исполнение решений партии и правительства (см. протокол допроса) [1, с.21].

¹ В состав мобтроек входили предисполкома, военком и начальник местного органа НКВД (прим. авт.)

Протокол допроса
Обвиняемого Маммоверова Федора Федоровича 17
14 февраля 1945 года.
Допрос начался в 20 часов

Вопрос Почему вы не принесли мне эвакуации оборудования маслозавода в ГИИ Советского Союза?

Ответ По вопросу эвакуации оборудования маслозавода я не могу ответить. Я начал работать в ГИИ в августе 1941 года. Я многократно обращался к председателю райисполкома. Дмитриеву (имя не знаю) - вы же там председателем мобилизационной группы. Перед тем как я ставлю вопрос, что именно нужно делать для того, чтобы эвакуировать оборудование завода. На это Дмитриев отвечает: "Нужно указывать, но поднимайте материалы".

Вопрос Почему вы лично не эвакуировали завод как своего руководителя или на свой счет. Указание советского правительства.

Ответ Я это не могу сказать без разрешения мобилизационной группы или ГИИ. Карды на территории.

Вопрос Значит вы непосредственно не обращались на территорию?

Ответ Да, на территорию я не обращался потому, что там были карды и мобилизационная группа.

Вопрос Таким образом оборудование завода было эвакуировано.

Ответ Да, оборудование маслозавода не было эвакуировано.

Вопрос Какие вы принесли мне документы, что вы лично предпринимали для эвакуации оборудования завода в ГИИ Советского Союза?

Ответ За исключением того, что много раз ходил на завод. Там было разбито два автомата и много раз были выстрелы. Я много раз ходил на завод. Там было разбито два автомата и много раз были выстрелы.

Вопрос Имеет ли завод в ГИИ свои собственные документы?

Ответ Нет, завод был вывезен из ГИИ путем разгрузки машин, деталей, заготовок и их в котлах. Заводские документы на территории завода.

Вопрос Вы мне показали, что за исключением документов завода вы не принесли мне документов оборудования завода. Почему же вы не показали, что завод был вывезен из ГИИ?

Маммоверов

Во исполнение уже упомянутого распоряжения руководителя страны об уничтожении того оборудования, сырья и продукции, которые невозможно вывезти в тыл, Малиновским было принято решение о передаче готовой продукции (сливочного масла) проходящим частям Красной армии, рабочим завода и населению (см. протокол допроса) [1:21]. По словам Малиновского, первыми за маслом явились сотрудники органов НКВД и руководитель мобтройки, забравшие с предприятия по 4 ящика масла вместо ранее обговоренных двух (см. протокол допроса) [1, с.21].

Ответ С завода масло было расфасовано в первую очередь органами НКВД, а именно привез на завод 5 августа 1941 года приехавшие катальские лекеры Гнездовский и потребовал выдать ему четыре ящика масла. Оговорившись нечетуре, а два ящика затем представителем работником Дмитрия потребовал четыре ящика масла. Я отпустил им масло безрегистрационно.

Вопрос Какие вы показали, что без разрешения моблизационной группы вы никаких мер не могли предпринимать в связи выдачей товаров продукции. Ответьте на вопрос?

Ответ 5 августа 1941 года председателем мобтройки Дмитрием и катальскими ком. НКВД мы было дано разрешение не препятствовать населению брать с завода любую продукцию и с маслом.

Вопрос Значит вы выдавали масло с завода на законном основании. Ответьте на вопрос?

Ответ Получив такие указания от мобтройки я не препятствовал работе населения и проходящим военными частями.

Вопрос Все такие разрешения мобтройка вы считали законными или нет?

Ответ Не знаю, но считаю, что другого способа с ними не было.

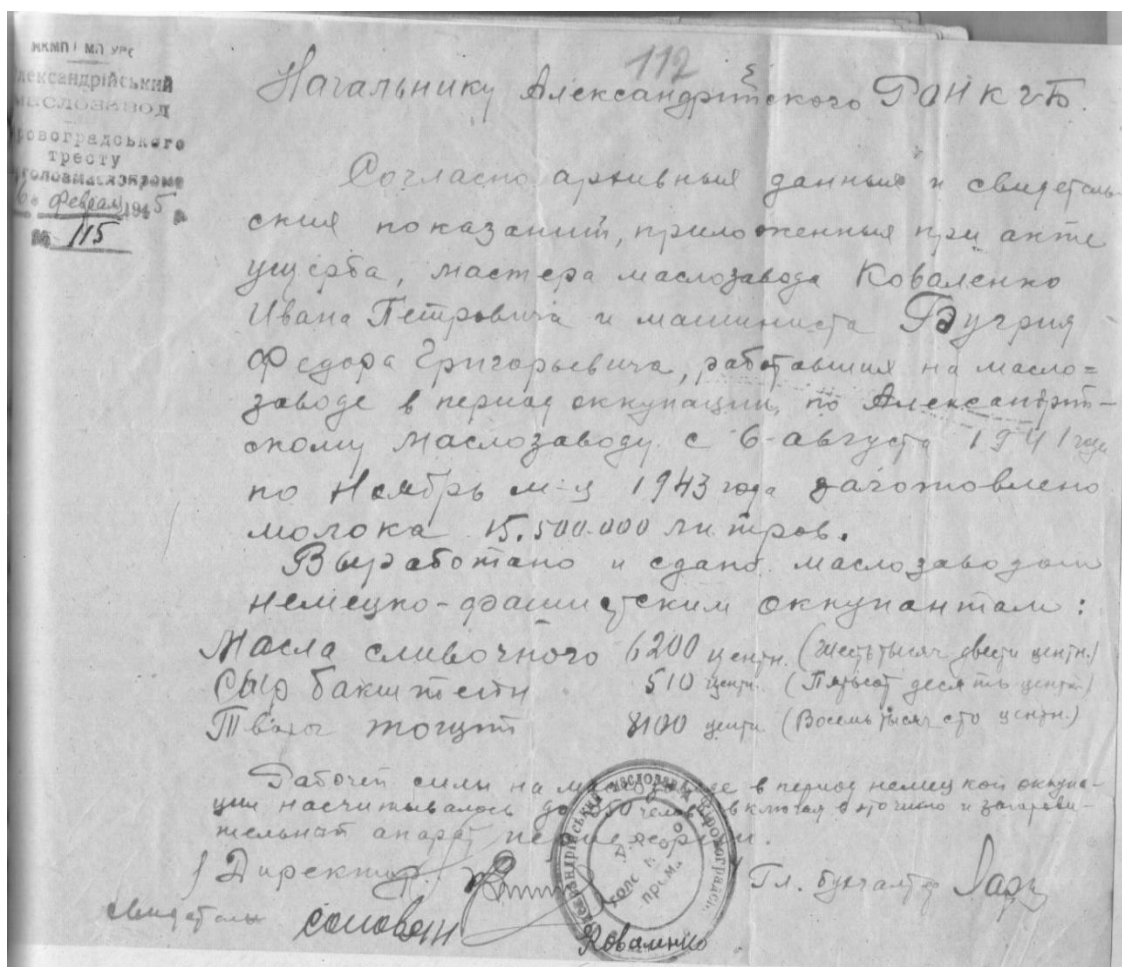
Испорченный авторитаризмом власти народ, привыкший и приученный годами голодовок и репрессий безропотно исполнять все указания сверху, принялся сначала ломать заводы и машины, но в условиях паники из-за быстро наступающих немцев команды властей были противоречивы, поэтому на их исполнение и махнули рукой. Власти, тем не менее, про масло помнили: наверное, по народной поговорке, решили «лыжи смазывать», что ли?

5 августа 1941 г. эвакуировавшийся с семьёй из Александрии Малиновский через день был под Ново-Георгиевском (ныне Светловодск) остановлен частями немецкой

армии и возвращён назад в город. Там назначенный немцами бургомистр Герцен П. предложил ему выбор: расстрел или продолжение работы директором маслозавода.

На новой прежней работе Малиновский сумел быстро восстановить предприятие, продолжить приём молочного сырья от населения и выпуск товарной продукции. Он также запустил пивоварню и мельницу. Впоследствии ему инкриминировали слишком старательную работу на оккупантов, а также чрезмерную строгость в отношении рабочих (так, например, он ударил своего конюха за то, что тот пропьянствовал на свадьбе и не подал лошадей вовремя, чем сорвал командировку директора в район).

За период временной немецкой оккупации завод изготовил и реализовал следующий объём продукции:

При наступлении Красной армии в конце 1943 года Малиновский уехал к родственникам в Винницкую область, откуда, после проверки контрразведкой, был призван на воинскую службу. Он был командиром взвода боепитания стрелкового полка, участвовал в активных боевых действиях, был несколько раз ранен в бедро и в руку, в результате чего получил увечья. При аресте в 1945 г. он заявил о неспособности сидеть и самостоятельно передвигаться, потребовал лечения, в связи с чем было проведено его медицинское обследование, выводы которого мы частично приводим:

140
 Малиновский ф.т. может
 и передвигаться самосто-
 ятельно пользуется костылями. В стан-
 ции Лечини находится. Показану давати может
 ар. к отруба майор Зос.
 Зонаености И Микош —
 врач: (Хазон)
 (Хлеленичук)
 февраль 1945г. Рокит / Рокитин /
 Медов / Гессова /

[1, с.140].

Считая, что свою деятельность на посту директора Александрийского маслозавода в период временной немецкой оккупации он полностью искупил службой в рядах Действующей армии и пролитой на полях сражений кровью, Малиновский резко возражал против обвинения его в пособничестве врагу.

В материалах дела имеются упоминания о том, что в период временной немецкой оккупации Малиновский используя своё право директора на наём рабочей силы, завышал штаты предприятия с целью уберечь рабочих от отправки в Германию; передавал часть товарной продукции лицам, связанным с партизанами; при наступлении Красной армии перебазировал несколько тонн масла на пастеризационные пункты, расположенные на путях вероятного движения частей Красной армии, чтобы продукт попал в войска.

Расширение же номенклатуры заводского производства (упомянутые пивоварня, мельница) позволяло расширить ассортимент продукции, которая реализовывалась и для нужд местного гражданского населения. Эти и другие похожие свои действия Малиновский считал проявлением патриотизма.

Заявляя о желании лишиться себя жизни в ответ на якобы «несправедливость» со стороны властей, он также объявил голодовку, которую продержал около 20 суток. Его в тюрьме принудительно кормили, тем временем следствие продолжалось (см. акт, [1, с.144]).

Акт

144

1945 года, февраля м-ца, 14 дня.

Настоящий акт составлен в составе: Нач-ко В/тюрмы НКГБ Старшего лейтенанта 2/б Шаповалов, Старшего сержанта ср Салова, надзирателя Пилипенко, фельдшера В/тюрмы Чепижко. Составили акт в том, что заключенный Малиновский Федор Петрович, по прибытии в тюрьму объявил голодовку. В момент водворения его в камеру последний пытался покончить жизнь самоубийством, попытка была предотвращена. После того как Малиновский Ф.П. нанес раздирающие илгнущуюся на него на ногу рану и накладывает в рану всевозможную грязь с тел, чтобы вызвать возбуждение заражения раны. Категорически отказался от перевязки. Заключенному Малиновскому были привязаны руки и ноги к кровати. Продолжая голодовку, вызвало необходимость применить искусственное кормление. В момент искусственного кормления з/к Малиновский нанес всевозможные оскорбления по адресу администрации тюрьмы и работников НКГБ, называя: малахали, дикарями, кровопийцами и т.п. Огел и составлен настоящий акт.

Нач. В/т НКГБ по к/о	<i>Шаповалов</i>	/Шаповалов/
Ст. Лейтенант 2/б		
Ст. Сержант ср	<i>Салов</i>	/Салов/
Надзиратель	<i>Пилипенко</i>	/Пилипенко/
Фельдшер В/т	<i>Чепижко</i>	/Чепижко/

Жалобы подсудимого на предвзятость и затягивание следствия были услышаны и

ВОТ:

Приговором военного трибунала войск НКВД Кировоградской области от 31 марта 1945 года

МАЛИНОВСКИЙ Федор Петрович, 1913 года рождения, украинец, уроженец с. Большая Гнойница Плужанского района Каменецко-Подольской области, житель с. Калиновка Калиновского района Винницкой области, образование незаконченное высшее, служавший, ранее не судим, -

осужден по ст. 54-1а УК УССР к лишению свободы в ИТЛ сроком на 10 лет, с поражением в правах по п.п. а.б.в.г.е. ст. 29 УК УССР сроком на 5 лет, с конфискацией лично ему принадлежащего имущества.

Малиновский был признан виновным и осужден за то, что оставаясь проживать на территории временно оккупированной немцами в гор. Александрии Кировоградской области, добровольно поступил на службу к немцам в качестве директора маслозавода и проработал в этой должности с августа 1941 до ноября 1943 года.

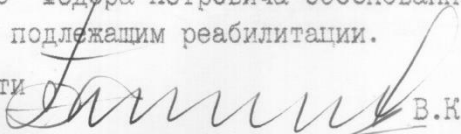
Место отбытия Малиновским определённого ему наказания не установлено, отсутствуют также сведения о его дальнейшей судьбе. Результаты пересмотра его дела прокуратурой Кировоградской области в 1992 году следующие:

На основании изложенного и в соответствии со ст.ст. 2 и 7 Закона Украины от 17 апреля 1991 года "О реабилитации жертв политических репрессий на Украине", -

П Р О Ш У:

Признать МАЛИНОВСКОГО Федора Петровича обоснованно осужденным по настоящему делу и не подлежащим реабилитации.

Заместитель прокурора области
старший советник юстиции

 В.К.Баклан

С П Р А В К А: Дело пересматривается в порядке исполнения Указания Прокурора Украины, Председателя КГБ Украины и Председателя Верховного суда Украины от 12.06.91 года.

[1, с.164-165].

Выше мы уже приводили мнение профессора О. Будницкого о том, что сотрудничество с оккупантами стало для многих мирных граждан вынужденным явлением. На наш взгляд Малиновский очутился в схожей ситуации: сотрудничал он вынужденно, не желая рисковать своей жизнью, свободой и жизнями членов своей семьи. Его действия в период временной немецкой оккупации не подпадают под трактовку понятия измены Родине в её современной интерпретации законодателем.

Отыскать следы самого Малиновского или членов его семьи сейчас крайне проблематично, хотя и не невозможно, однако мы предлагаем пересмотреть фабулу обвинения фигуранта, исключив из неё неубедительно аргументированное положение об измене Родине.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Архивное следственное дело № 3142, ведомственный архив УСБУ в Кировоградской обл.
2. <https://ru.wikipedia.org>

3. <https://juristoff.com/resyrsi/kz/ugolovnyj-kodeks-ukrainy/5896-statya-111-gosudarstvennaya-izmena>
4. Олег Будницкий, <https://postnauka.ru/video/47816>
5. <https://www.yadvashem.org/ru/education/educational-materials/learning-environments/families/additional-materials/evacuation.html>
6. п. 66/42: О мобработе (ОБ от 1.X.31 г., пр. № 77, п. 5). Решение — особая папка. <http://istmat.info/node/48776>

УДК 341.824

КЛАСИФІКАЦІЯ ЗАГРОЗ ПРИ ІНФОРМАЦІЙНІЙ БЕЗПЕЦІ

**Рижиков Вадим Степанович,
доктор педагогічних наук, професор,
головний науковий співробітник Науково-
дослідного центру Військового інституту
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка**

Постановка проблеми у загальному вигляді. Інформаційна безпека є однією із суттєвих складових частин національної безпеки країни, її забезпечення завдяки послідовній реалізації грамотно сформульованої національної інформаційної стратегії в значній мірі сприяла б забезпеченню досягнення успіху при вирішенні задач у політичній, військово-політичній, військовій, соціальній, економічній та інших сферах державної діяльності. Так, проведення в життя вдалої інформаційної політики може суттєво вплинути на розв'язання внутрішньополітичних, зовнішньополітичних та військових конфліктів.

Мета статті – розкрити основні складові класифікації інформаційної безпеки.

Виклад основного матеріалу. Інтереси держави в інформаційній сфері полягають у створенні умов:

- для гармонійного розвитку державної інформаційної інфраструктури;
- для реалізації конституційних прав і свобод людини та громадянина в галузі одержання інформації та користування нею з метою забезпечення непорушності конституційного ладу, суверенітету та територіальної цілісності держави, політичної, економічної та соціальної стабільності, у безумовному забезпеченні законності та правопорядку, розвитку рівноправного та взаємовигідного міжнародного співробітництва [1, с. 47-48].

Загрози інформаційній безпеці [information security threat] — сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства і держави в інформаційній сфері. Основні загрози інформаційній безпеці можна розділити на три групи:

- загрози впливу неякісної інформації (недостовірної, фальшивої, дезінформації) на особистість, суспільство, державу;
- загрози несанкціонованого і неправомірного впливу сторонніх осіб на інформацію і інформаційні ресурси (на виробництво інформації, інформаційні ресурси, на системи їхнього формування і використання);

– загрози інформаційним правам і свободам особистості (праву на виробництво, розповсюдження, пошук, одержання, передавання і використання інформації; праву на інтелектуальну власність на інформацію і речову власність на документовану інформацію; праву на особисту таємницю; праву на захист честі і достоїнства та ін.).

Загрози інформаційній безпеці — сукупність умов і факторів, що створюють небезпеку життєво важливим інтересам особистості, суспільства і держави в інформаційній сфері.

Основні загрози інформаційній безпеці можна розділити на три групи:

- загрози впливу неякісної інформації (недостовірної, фальшивої, дезінформації) на особистість, суспільство, державу;
- загрози несанкціонованого і неправомірного впливу сторонніх осіб на інформацію і інформаційні ресурси (на виробництво інформації, інформаційні ресурси, на системи їхнього формування і використання);
- загрози інформаційним правам і свободам особистості (праву на виробництво, розповсюдження, пошук, одержання, передавання і використання інформації; праву на інтелектуальну власність на інформацію і речову власність на документовану інформацію; праву на особисту таємницю; праву на захист честі і достоїнства і т. ін.).

Фактори загроз за видовою ознакою поділяються на політичні, економічні та організаційно-технічні.

Під політичними факторами загроз інформаційній безпеці розуміють:

- зміни геополітичної обстановки внаслідок фундаментальних змін у різноманітних регіонах світу, зведення до мінімуму ймовірності світової ядерної війни;
- інформаційна експансія розвинених країн, які здійснюють глобальний моніторинг світових політичних, економічних, воєнних, екологічних та інших процесів, та розповсюджують інформацію з метою здобуття односторонніх переваг;
- становлення нової державності в пострадянських країнах на основі принципів демократії, законності, інформаційної відкритості;
- знищення колишньої командно-адміністративної системи державного управління, а також системи забезпечення безпеки;
- порушення інформаційних зв'язків унаслідок утворення на території колишнього СРСР нових держав;
- прагнення пострадянських країн до більш тісного співробітництва із закордонними країнами в процесі проведення реформ на основі максимальної відкритості сторін;
- низька загальна правова та інформаційна культура сторін.

Основними економічними факторами загроз безпеці інформації є:

- перехід на ринкові відносини в економіці, поява на ринку великої кількості вітчизняних та зарубіжних комерційних структур — виробників та споживачів інформації, засобів інформатизації та захисту інформації, включення інформаційної продукції в систему товарних відносин;
- критичний стан вітчизняних галузей промисловості, яка виробляє засоби інформатизації та захисту інформації;
- розширення кооперації із зарубіжними країнами в розвитку інформаційної інфраструктури.

Основними організаційно-технічними факторами загроз інформаційній безпеці є:

- недостатня нормативно-правова база у сфері інформаційних відносин, у тому числі в галузі забезпечення інформаційної безпеки;
- недостатнє регулювання державою процесів функціонування та розвитку ринку засобів інформатизації, інформаційних продуктів та послуг;

- широке використання у сфері державного управління та кредитно-фінансової сфери незахищених від витоку інформації імпортованих технічних та програмних засобів для зберігання, обробки та передавання інформації;
- зростання обсягів інформації, яка передається відкритими каналами зв'язку;
- загострення криміногенної обстановки, зростання числа комп'ютерних злочинів, особливо в кредитно-фінансовій сфері [2, с. 15] .

Ієрархічна класифікація загроз інформаційній безпеці.

Глобальні фактори загроз інформаційній безпеці:

- недружня політика іноземних держав у галузі глобального інформаційного моніторингу, розповсюдження інформації, розповсюдження інформації та нових інформаційних технологій;
- діяльність іноземних розвідувальних та спеціальних служб;
- діяльність іноземних політичних та економічних структур, спрямована проти інтересів держави;
- злочинні дії міжнародних груп, формувань та окремих осіб.

Регіональні фактори загроз інформаційній безпеці:

- використання інформаційної інфраструктури колишнього СРСР для передавання конфіденційної інформації;
- невідповідність інформаційного забезпечення державних та суспільних інститутів сучасним вимогам управління економічними, політичними та соціальними процесами;
- відставання від розвинених країн світу з темпів та масштабів розробки та впровадження нових інформаційних технологій;
- недопустимо високий рівень технологічної залежності держави від зарубіжних держав у зв'язку з широким використанням імпортованих засобів обчислювальної техніки, систем телекомунікації, зв'язку та інформаційних технологій;
- розвиток зарубіжних технічних засобів розвідки, та промислового шпигунства, що дозволяє одержати несанкціонований доступ до конфіденційної інформації, у тому числі такої що складає державну таємницю;
- зростання злочинності в інформаційній сфері;
- використання старих методів та засобів захисту національних інформаційних мереж, широке розповсюдження комп'ютерних вірусів, призначених для ураження систем управління та зв'язку;
- відсутність ефективної системи забезпечення цілісності, незмінності та схоронності нетаємної інформації, у тому числі такої, що є інтелектуальною власністю [3, с. 16-17].

Локальні фактори загроз інформаційній безпеці:

- перехоплення електронних випромінювань;
- застосування підслуховуючих пристроїв або закладок;
- дистанційне фотографування;
- розкрадання носіїв інформації та промислових відходів;
- копіювання носіїв інформації з подоланням заходів захисту;
- незаконне приєднання до апаратури та ліній зв'язку;
- упровадження та використання комп'ютерних вірусів та ін.

Висновки. Інтереси держави в інформаційній сфері в основному зводяться до гармонійного розвитку інформаційної структури держави. Інформаційна безпека держави – це стан її захищеності, при якій спеціальні інформаційні операції, акти зовнішньої інформаційної агресії, інформаційний тероризм, незаконне зняття інформації за допомогою спеціальних технічних засобів, комп'ютерні злочини та інший деструктивний інформаційний вплив не завдає істотної шкоди національним інтересам.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарь И. Проблемы информационной безопасности в условиях переходного общества // Персонал. – 2003. – № 8. – С. 47-48.
2. Катренко А. Особливості інформаційної безпеки за міжнародними стандартами // Альманах економічної безпеки. – 1999. – № 2. – С. 15-17
3. Система забезпечення інформаційної безпеки України // Національна безпека і оборона. – 2001. – № 1. – С. 16-28

УДК 34.04

ПОЗИТИВНІ ЗМІНИ УКРАЇНСЬКОГО ПАРЛАМЕНТАРИЗМУ

**Пупишева Валентина Яківна,
директор
Кіровоградського інституту розвитку
людини**

Українське суспільство давно чекає від законотворчого органу, від парламенту прийняття законів, які б забезпечували рівність всіх перед законом. Новообрана Верховна Рада одними з перших законопроектів розглянула зміни до Конституції стосовно зняття депутатської недоторканності та закон про імпічмент президента.

Ключові слова: депутат, недоторканність, закон, імпічмент, парламент, влада, відповідальність, узурпація.

Перші результати політичного прозріння депутатів Верховної Ради з'явилися після звернення новообраного Президента України В.Зеленського до депутатів. Парламент IX скликання ухвалив у цілому закон, який передбачає зняття депутатської недоторканності. Згідно з документом, передбачено внесення змін до ст. 80 Конституції України [1, с. 24]. Зокрема, вилучено назву статті – "Народним депутатам України гарантується депутатська недоторканість" – та норма, згідно з якою "народні депутати України не можуть бути без згоди Верховної Ради України притягнені до кримінальної відповідальності, затримані чи заарештовані". Інша норма статті продовжить діяти: народні депутати не будуть юридично відповідати за результати голосування або висловлювання у парламенті та його органах, за винятком відповідальності за образу чи наклеп. Зміни мають набути чинності з 1 січня 2020 року. Українцям вже давно народні обранці обіцяли зняти недоторканність, суспільство чекає цього 25 років, але декілька разів парламентарі провалювали голосування, забували на якийсь період, поверталися знову і знову «успішно провалювали». Пригадуємо, що Верховна Рада України 9-го скликання 29 серпня зібралася на своє перше засідання. Більшістю депутатів було ухвалено рішення, що засідання триватиме поки не закінчиться розгляд всіх питань, винесених на порядок денний. Народним депутатам вистачило сил, рішучості для голосування і відправлення на смітник історії традиційного механізму голосування за зняття депутатської недоторканності. Парламентарі більшістю голосів підтримали зняття депутатської недоторканності у другому читанні та в цілому. Позитивний висновок оголосив і Конституційний Суд України щодо даного законопроекту. За зняття недоторканності віддали свій голос 373 народні депутати. Президент України Володимир

Зеленський підписав закон про скасування депутатської недоторканності. Він набуде чинності від 1 січня 2020 року.

Сама по собі недоторканність – це юридична гарантія правового статусу окремих категорій осіб, зокрема і депутатів, що полягає в захисті від насилля, примусу, який міг би бути застосований за звичайних обставин. Може розрізнятися за тим захистом, який вона надає своїм категоріям по силі дії, часу, підставі виникнення. Значна кількість депутатів Верховної Ради користувалася цією нормою закону і фактично прикривалася на час каденції депутатським мандатом. Навіть за серйозні злочини народний депутат не міг бути притягнутий до відповідальності. В Україні депутатська недоторканність, фактично, стала необмеженою, а самих парламентарів без погодження Ради не можна затримувати навіть на місці злочину. Офіційно визнавалася «каста недоторканих». Є велика надія на початок оздоровлення у майбутньому парламенті та суспільстві в цілому.

"Ми отримали парламент, у якому депутати не ховатимуться від закону, і суспільство, в якому відтепер не буде "касти недоторканих". Але це лише початок. Ми будемо нову Україну, не перемикайтеся!" – звернувся до обранців президент В. Зеленський. Вже з 1 січня 2020 року всі депутати стануть офіційно "доторканими", але можливості для політичних переслідувань через парламентську діяльність будуть зведені до мінімуму. Прийнятий документ передбачає, що депутатів не можна буде посадити за їхні висловлювання, а от за кримінал – можуть бути притягнуті до відповідальності. Народні депутати нести будуть юридичну відповідальність за образи та наклеп [2, с. 2].

Згідно діючого законодавства недоторканність залишилася у законі про статус народного депутата. Недоторканність прописана і у Кримінальному процесуальному кодексі, тому змін до Конституції недостатньо. Щоб привести у відповідність законодавство, уникнути правових колізій, потрібно також вилучити недоторканність із Закону України "Про статус народного депутата України" та Кримінального процесуального кодексу. На сьогоднішній день недоторканність діє і буде діяти до внесення відповідних змін у вищезазначені закони України. Новітня історія України підтверджує, що депутатська недоторканність мала і позитивний вплив на політичний стан країни. Загально відомо, що у 2013–14 роках, коли без депутатської недоторканності опозиційних депутатів Революція гідності могла би бути задушеною в зародку. Варто, мабуть, би було залишити народним обранцям імунітет на політичну діяльність (організацію мітингів і протестів, на які, іноді, місцева влада не дає дозволу).

Верховна Рада прийняла і законопроект про імпічмент президента в цілому. Парадоксально, що указ про імпічмент президента повинен був підписувати сам президент. У наших попередніх президентів навіть у страшному сні не могла з'явитися думка таким чином відсторонити себе від президентських повноважень, процедуру імпічменту реалізувати було неможливо. Адже імпічмент – процедура притягнення до суду вищих посадовців держави. Результатом імпічменту може бути дострокове припинення повноважень президента або іншого посадовця та усунення його з посади. Така практика діє у багатьох цивілізованих країнах. Президент Зеленський вважає законопроект про імпічмент одним із невідкладних. Згідно з документом, імпічмент може бути застосованим у разі скоєння державної зради або іншого злочину. Підставою є письмове подання нардепів [3, с. 2], підписане більшістю Ради. Порядок оголошення імпічменту президенту України передбачає:

- подання Верховної Ради про вчинений президентом злочин;
- голосування Ради за оголошення початку процедури імпічменту і створення тимчасової комісії (необхідно щонайменше 301 голос "за");
- формування тимчасової слідчої комісії;
- комісія проводить розслідування факту та обставин злочину;

- слідча комісія готує і подає до Ради висновки і пропозиції щодо проведеного розслідування;
- розгляд Радою висновків комісії за участі президента, голови та суддів КСУ, голів ВСУ та ГПУ і уповноваженої ВРУ з прав людини;
- Рада голосує за подання висновків ТСК та результатів обговорення до ВСУ та КСУ (голосування таємне, потрібно 300 +1 голос);
- ВСУ та КСУ розглядають подання Верховної Ради;
- Рада ухвалює рішення про усунення президента з поста (голосування таємне, потрібно 338 і більше голосів);
- президент втрачає повноваження після оголошення про це головою парламенту.

Якщо Рада не підтримає процедуру імпічменту президента, голова парламенту оголошує про припинення процедури та повноважень тимчасової слідчої комісії. І від імені парламенту просить вибачення у президента.

Незадоволення суспільства діями того чи іншого президента зобов'язує парламент передбачити вирішення даного важливого і актуального питання для урівноваження президентської влади. Попит суспільства виразився і у тих вимогах, які висунуло суспільство до кандидатів у президенти.

З досвіду бачимо, що між парламентом і президентом регулярно виникають і відбуваються політичні кризи, тому питання закону про імпічмент необхідно вирішити як можливість додаткового важеля впливу на президентську вертикаль. Такий баланс необхідний для врегулювання багатьох політичних та економічних питань, узурпації влади. Досвід попередніх років підтверджує, що це призводить до зміцнення авторитарного режиму, зокрема, Януковича.. Суспільство вже продемонструвало небажання миритися з рішеннями президента, що вилилося в помаранчеву революцію і Революцію гідності. У суспільстві, де президент має високу підтримку громадян – йому не загрожує імпічмент і для суспільства не загрожують політичні потрясіння та революції. Кроком до врегулювання суспільних запитів стало прийняття закону №1012 "Про особливу процедуру усунення президента України з поста (імпічмент)", який передбачає, що нардепи можуть усунути президента "виключно в разі вчинення ним державної зради або іншого злочину". У різних країнах світу процедура імпічменту регулюється відповідно до власного законодавства і є однією зі складових системи стримувань і противаг. Процедуру імпічменту президента в Україні жодного разу не застосовували. Після втечі Януковича з Києва парламент підтримав Постанову «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України». В ній йшлося про те, що Янукович самоусунувся від виконання своїх конституційних обов'язків, "поставивши під загрозу керованість держави територіальну цілісність і суверенітет України» [4, с.158].

Виходячи з вищесказаного, зрозуміло, що державна система з корумпованими чиновниками потребують перезавантаження, очищення та підвищення відповідальності за порушення законодавства. Парламент повинен подбати про внесення на розгляд депутатського корпусу необхідних законопроектів та змін до них. Позитивним моментом стало зняття депутатської недоторканності, що призведе до природного очищення парламенту. Закон про імпічмент несе позитив у плані запобігання узурпації влади першими особами держави та відповідальності перед власним народом. Закон про імпічмент передбачає, що рівень відповідальності перед суспільством голови держави зростає, зростає і рівень демократії, коли суспільство має можливість контролювати владу, впливати на прийняття рішень.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Конституція України. – Харків: «ІГВІН», 2006 р. – С.24.
2. Про внесення змін до статті 80 Конституції України (щодо недоторканності народних депутатів України) (№7203) // Голос України. – №167.2019р. – С.2.
3. Про особливу процедуру усунення президента України з поста (імпічмент) // Голос України. – №182. – 2019. – С.2.
4. Постанова Верховної Ради України «Про самоусунення Президента України від виконання конституційних повноважень та призначення позачергових виборів Президента України» 22 лютого 2014 року//Відомості Верховної Ради. – №11.2014.–С .158.

УДК 159.923

ПСИХОЛОГІЧНІ ФАКТОРИ ВИБОРУ ОБ'ЄКТА СИМПАТІЇ У ПІДЛІТКІВ

Кравченко Олена Вікторівна,
кандидат філологічних наук, начальник
відділу наукової та виховної роботи,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

У статті піднімаються питання формування симпатії у підлітків, досліджено психологічні особливості цього феномену. Проаналізовано специфічні риси формування об'єкта симпатії у старших підлітків. Встановлено основні проблемні питання щодо ціннісних пріоритетів у цьому процесі.

Ключові слова: симпатія, підлітки, психологічні фактори вибору об'єкта симпатії.

Актуальність дослідження. Вивчення процесів появи симпатії пов'язане з питаннями приналежності людини до тих чи інших соціальних спільнот. В той же час людина, як учасник будь-якої групи, керується у своїх діях правилами, ідеями, принципами, що визнані в них і які безпосередньо впливають на особистість.

Найбільш інтенсивно розвиток цих процесів у підлітковому віці. Саме цей період є важливим у формуванні основних засад особистості, які підводять людину до самовизначення у всіх сферах життєдіяльності. Характер протікання процесів ідентифікації, вибору об'єкта симпатії впливає на становлення у підлітків особистісної ідентичності, яка визначає шлях подальшого їхнього розвитку.

Мета статті – описати психологічні фактори вибору об'єкта симпатії у підлітків та дослідити їх на практичному рівні.

Огляд наукових праць із проблеми. Проблемі виникнення симпатії присвячені роботи відомих психологів (Л.Я. Гозман, О.Г. Грецов, І.Н. Кон, Н.В. Обозов та ін.).

Погляди на симпатію, як на позитивне ставлення до когось, що проявляється в доброзичливості є наскрізними в роботах Г.Ю. Айзенка, К.М. Васильєва та ін.

В зарубіжній соціальній психології симпатія постає як установка на партнера; в основі розгляду при цьому виявляються емоції і почуття, судження про іншу людину як об'єкт уваги (Т. Ньюком, Е. Аронсон, А. Керкофф, Т. Ликкон, Б. Лотт, Д. Іглі і ін.).

У вітчизняній психології феномен симпатії розглядається переважно в контексті процесу і закономірностей міжособистісних стосунків на різних етапах розвитку, як його складова частина (Л. Я. Гозман, Ю. О. Альошина, Р. М. Бреслава, М. А. Абалакіна, А. А. Бодалев, В. С. Кон, Н. Н. Обозов, В.С. Агєєв та ін).

Виклад основного матеріалу. Під поняттям симпатії ми розуміємо стійке схвальне емоційне ставлення людини до інших людей і явищ, що виявляється в привітності, доброзичливості, захопленні та спонукає до спілкування, надання уваги, допомоги і т. д. Зазвичай симпатія виникає на основі спільних поглядів, цінностей, інтересів, моральних ідеалів [1, с. 114].

Також симпатія визначається як акт приваблення красою або красномовством (виразністю мови, ораторським мистецтвом). Поняття симпатії пов'язане зі сприйняттям іншої людини привабливою, сповненою чарівністю та шармом. Це відчуття зацікавленості іншою людиною в романтичному або сексуальному контексті; а також як взаємодія декількох людей, які прагнуть до узгодженості і протистоять роз'єднанню.

Із наведених визначень можна встановити, що основний акцент при трактуванні симпатії зроблено на зовнішній привабливості при сприйнятті образу іншої людини, що викликає зацікавленість, а також на потязі до неї.

На сьогодні не існує чіткого визначення поняття «симпатія», незважаючи на величезний масив даних і проведені дослідження з цієї теми, однак проаналізувавши погляди різних вчених, ми встановили, що симпатія – це позитивна установка на іншу людину, яка сприймається нами як приваблива, в результаті цієї установки виникає інтерес, прихильність, з'являється дружнє ставлення, хоча емоційне вираження симпатії може варіювати в широкому діапазоні почуттів: від ненависті і відрази до любові.

Вивчаючи проблеми виникнення і розвитку симпатії, М. М. Обозов запропонував такі фактори схожості / відмінності:

- 1) соціальний (статус, професія, освіта);
- 2) соціально-психологічний (ціннісні орієнтації, спільність ідей і позицій, міжособистісний статус тощо);
- 3) психологічний (характер та інші властивості особистості, інтелект та ін.);
- 4) психофізіологічний (темперамент, емоційність, реактивність організму) [5, с.190].

Явище симпатії привернуло до себе увагу ще давньогрецьких філософів, зокрема стоїків, які трактували її як духовну об'єктивну спільність усіх речей, у силу якої люди співчують один одному. Однак протягом багатьох століть симпатія, по суті, розглядалася як емпатія. Відгомони такого погляду на симпатію, її поєднання з емпатією можна зустріти і зараз.

Симпатія – це наявність почуття, ставлення до іншої людини та її оцінка. Специфікою симпатії та антипатії є те, що вони ніким спеціально не визначаються, а складаються спонтанно через низку причин психологічного характеру. Хоча вже в ранньому віці діти швидко й упевнено визначають свої переваги, дотепер невідомі причини, через які вони симпатизують одним дорослим і цураються інших.

Серед факторів, що найбільше впливають на процес міжособистісної симпатії можна виділити ряд наступних.

Ступінь виразності в людини потреби в афіліації. Потреба в афіліації – це потреба створювати й підтримувати задовільні стосунки з іншими людьми, бажання подобатися, привертати увагу, інтерес, почувати себе цінною й значущою особистістю. Ступінь виразності цієї потреби в тієї або іншої людини значною мірою визначає тип його міжособистісної поведінки. Людина зі слабо вираженою потребою в афіліації складає враження нетовариської, такої, що уникає людей. Людина, у якої ця потреба виражена

дуже сильно, постійно шукає контакту з іншими, прагне до людей, намагається зробити так, щоб її помітили [20, с.13].

Загальна спрямованість на людей, нестерпність самотності виявляється для людини з яскраво вираженою потребою в афіліації – фактором, посилюючим для неї привабливість іншої людини (особливо на початковому етапі взаємодії) як потенційного партнера по спілкуванню.

Емоційний стан у конкретній ситуації спілкування може бути розглянутий як зовнішній фактор симпатії в тому випадку, якщо гарний настрій людини поширюється на все навколо, включаючи оточуючих людей.

Цей стан можна описати словами – «сьогодні мені всі подобаються», незалежно від того, зробили ці люди щось хороше для неї чи ні. Експериментально встановлено, що людина, яка переживає позитивні емоції, дивиться на навколишніх частіше, ніж коли вона перебуває в нейтральному, агресивному або подавленому настрої. Для людини з негативними емоціями інші люди або просто не існують (вона їх не бачить), або на них переноситься її поганий настрій (вони її дратують).

На думку І. Кона, головним, що зближує чи відштовхує людей, є фактор подібності і контрасту [3, с.83]. Люди схильні симпатизувати тим, хто на них схожий зовнішньо, за манерою поведінки, ставленням до життя, переконаннями чи темпераментом, і не бажають сперечатися з тими, хто їм подобається.

Хоча й існує принцип вибору більш красивих людей, є також тенденція прагнення до партнера одного ступеня привабливості. Як вказує Т. Хастон, наш вибір часто визначається характеристиками самооцінки і впевненістю в собі як перспективами майбутнього спілкування з партнером (прогноз відповідної реакції по відношенню до себе).

Просторова близькість – ще одна зовнішня детермінанта міжособистісної переваги. Дію цієї змінної можна сформулювати в такий спосіб: за інших однакових умов, чим ближче просторово перебувають люди один до одного, тим імовірніша їхня взаємна привабливість.

Вплив цього фактору має вирішальне значення для встановлення міжособистісних контактів. У дитячі роки коло друзів формується насамперед з однолітків, які проживають в одному під'їзді чи будинку, а також з однокласників. Зазвичай, і шлюбними партнерами стають ті люди, які або живуть недалеко один від одного, або ті, які вчать або працюють разом.

Просторова близькість впливає й на тривалість стосунків. Величезна кількість дружніх взаємин, закоханості, залицянь припиняється під впливом просторового розділення.

Збереження стосунків всупереч відстаням можна пояснити тим, що (користуючись мовою теорії обміну) одержувані в результаті цих взаємин «нагороди» перевищують витрачені зусилля.

Частота спілкування і зустрічей, детермінують міжособистісну симпатію

Результати дослідження Л. Фестингера і К. Бека показали, що передумовою формування дружніх відносин служить ефект близькості у фізичному розумінні. Так, 65% студентів Массачусетського технологічного інституту назвали друзями сусідів, які проживають з ними в одній будівлі гуртожитку, причому 41% – близькими друзями порахували мешканців сусідніх квартир).

Тут також діє ефект «простого перебування в полі зору» («mere exposure effect») – чим частіше ми стикаємося з певним стимулом, тим більша ймовірність його позитивної оцінки.

Проведений експеримент Р. Моріленда і С. Біча виявив наявність зв'язку між симпатією і частотою зустрічальності стимулу.

Помічниці експериментаторів певну кількість разів повинні були відвідувати лекції, не вступаючи ні з ким у спілкування, вибравши добре видиме іншими студентами місце в першому ряду аудиторії. По закінченню експерименту студентам були пред'явлені фотографії присутніх дівчат – велику симпатію викликали ті учасниці, які більше були присутні на заняттях.

Тому просторова близькість є фактором міжособистісної симпатії насамперед тому, що люди, які живуть неподалік, перебувають у подібному середовищі (соціальному, економічному, побутовому), користуються подібною соціальною інфраструктурою. У результаті вони мають спільну інформацію, спільні питання й проблеми, що сприяє їхнім соціальним контактам і навіть взаємодопомозі. Наслідком може стати близьке особисте знайомство між ними.

Інше пояснення зв'язку між просторовою близькістю й міжособистісною симпатією запропонував відомий психолог М. Обозов, який сформулював таку залежність: неодноразове використання якого-небудь стимулу збільшує привабливість цього стимулу для сприймаючого. Інакше кажучи, те, що знайоме, подобається більше, ніж те, що незнайоме. У своїх експериментах дослідник знаходив підтвердження цьому висновку. Наприклад, він показував досліджуваним фотографії, варіюючи число показів від 1 до 25 разів. Було помічено, що чим частіше людина бачить конкретне обличчя, тим привабливішим воно йому здається.

Значущим аспектом вивчення проблеми симпатії є генезис цього особистісного утворення, вивчення особливостей вибору об'єкта симпатії в різних вікових групах.

Підлітковий вік є особливим у розвитку симпатії серед однолітків, оскільки провідним видом діяльності є інтимно-особистісне спілкування з однолітками (Д. Б. Ельконін). Воно глибоке і змістовне та, як правило, узгоджується із проявами прихильності та симпатії між підлітками [6]. Саме в цьому віці проявляються такі рівні симпатії як дружба та романтичне кохання. Виникнення симпатії серед підлітків цілком зрозуміле, адже вони прагнуть знайти людину, з якою себе ідентифікують, яка б підтримувала їх, цінувала, виявляла прихильність. В основному, це їхні однолітки, бо саме вони відповідають тим критеріям, що лежать в основі підліткової симпатії, а при взаємності вона з часом переростає в дружбу, яка є одним з головних почуттів у підлітковому віці. Емоції, які можуть мати як позитивну, так і негативну модальність, мають значний вплив на подальше життя підлітка, адже від них залежить, як буде будувати свої стосунки вже доросла особистість.

Виникнення симпатії серед підлітків цілком зрозуміле, адже вони прагнуть знайти людину, з якою себе ідентифікують, яка б підтримувала їх, цінувала, виявляла прихильність. В основному, це їхні однолітки, бо саме вони відповідають тим критеріям, що лежать в основі підліткової симпатії, а при взаємності вона з часом переростає в дружбу, яка є одним з головних почуттів у підлітковому віці.

Емоції, які можуть мати як позитивну, так і негативну модальність, мають значний вплив на подальше життя підлітка, адже від них залежить, як буде будувати свої стосунки вже доросла особистість.

Тому симпатія до однолітків у підлітковому віці – це особистісне утворення, яке пов'язане з розумінням і прийняттям підлітками один одного, в результаті чого виникають відносно стійкі позитивні емоції, почуття, мотиви, які на основі знань та умінь виявляються в готовності будувати дружні взаємини з однолітками та реалізуються в позитивних вчинках. Для опису й вимірювання основних особливостей вибору об'єкта симпатії серед підлітків нами використовувалася соціометрія Дж. Морено та її модифікації. Опитування відбувалося серед учнів дев'ятих класів, всього опитано було учнів двох паралельних класів загальноосвітньої школи, загальна кількість респондентів – 50. Із них – 24 дівчини та 26 хлопців. Середній вік респондентів – 15 років.

Ця соціометрична техніка застосовується для діагностування міжособистісних взаємин у групі з метою їхньої зміни, покращення і вдосконалення. Критерієм соціометричного вибору в нашому дослідженні був вид діяльності, для виконання якого учню необхідно було обрати чи відкинути трьох однокласників. В залежності від орієнтації критерій соціометричного тесту, проведеного нами, був позитивний – «З ким би я хотів подорожувати в купе поїзда? Чому?», та негативний: «З ким би я не хотів проводити свій вільний час? Чому?».

Метою соціометричного тесту є діагностування емоційних зв'язків, тобто взаємних симпатій між членами класу.

Було встановлено, що для 65% відсотків підлітків симпатія є взаємною. Ці підлітки орієнтуються у виборі об'єкта симпатії на такі критерії: подібність інтересів, однаковий рівень міжособистісних стосунків, тобто мотивом до вибору об'єкта симпатії є пошук людини, з якою підлітки себе ідентифікують.

Для 35% опитаних симпатія є невзаємною. Нами була здійснена спроба встановити причини такого вибору об'єкта симпатії. Ми з'ясували, що це:

- орієнтація на формального (12%) та неформального (15%) лідера в класі;
- прояв симпатії до об'єкта закоханості (8%).

Виникнення симпатії серед підлітків цілком зрозуміле, адже вони прагнуть знайти людину, з якою себе ідентифікують, яка б підтримувала їх, цінувала, виявляла прихильність. В основному, це їхні однолітки, бо саме вони відповідають тим критеріям, що лежать в основі підліткової симпатії, а при взаємності вона з часом переростає в дружбу, яка є одним з головних почуттів у підлітковому віці.

Висновки та перспективи дослідження. Таким чином, те, як ми ставимося до інших і як вони – як нам здається – ставляться до нас, може бути лише частиною нашого загального емоційного стану, на який впливають найрізноманітніші фактори зовнішнього середовища: політичні або економічні новини, характер погоди, музика, що звучить і багато чого іншого. Отже, симпатія до однолітків у підлітковому віці – це особистісне утворення, яке пов'язане з розумінням і прийняттям підлітками один одного, в результаті чого виникають відносно стійкі позитивні емоції, почуття, мотиви, які на основі знань та умінь виявляються в готовності будувати дружні взаємини з однолітками та реалізуються в позитивних вчинках. У перспективі вбачаємо розробку та реалізацію програми для корекції вибору об'єкта симпатії серед підлітків.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бихевиорально-когнитивная психотерапия детей и подростков / Под общ. ред. Ю. С. Шевченко. – СПб.: Речь, 2003. – 552 с.
2. Кленчу А. М. Емоційно-комунікативні особливості атрактивності та їх корекція у дівчат старшого юнацького віку: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.07 / Кленчу Аліна Миколаївна; ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – Одеса, 2011. – 20 с.
3. Кон И. С. Дружба / И. С. Кон. – СПб. : Питер, 2005. – 330 с.
4. Максименко С. Д. Генеза здійснення особистості / С. Д. Максименко. – К.: ТОВ «КММ», 2006. – 240 с.
5. Обозов Н. Н Симпатия и притяжение/ Н. Н. Обозов // Психология влияния. – СПб.: Питер, 2000 – С. 187-202.
6. Эльконин Д. Б. Избранные психологические труды / Д. Б. Эльконин. – М.: Педагогика, 1989. – 560 с.

ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ У ПІДГОТОВЦІ ПРОФЕСІЙНОЇ ІДЕНТИЧНОСТІ СТУДЕНТА

Удодик Валентина Василівна,
викладач Васильківського коледжу
Університету «Україна»

У статті порушено проблему пошуку нових методів і технологій у педагогічній діяльності. Здійснено спробу довести, що різноманітні ресурси можуть залучатись в освітній процес не лише в якості навчального забезпечення, але й як засоби виховання ідентичності особистості. Новітні технології, що використовує викладач спрямовані на орієнтацію ціннісності особистості студентів.

Ключові слова: цінність, педагогічна діяльність, професійна ідентичність, духовність, студент, міжособистісні стосунки.

Актуальність статті пов'язана зі станом справ у практиці педагогічної майстерності на сучасному етапі змін у ЗВО. Зростає попит на якісні послуги спеціалістів в сучасних умовах, разом з тим збільшується й кількість практикуючих фахівців, але ця кількість не завжди відповідає якості. Саме тому доречно дослідити явище професійної ідентичності студентів.

Сутність професійної ідентичності студента полягає в самостійному та відповідальному плануванні свого професійного майбутнього, що передбачає високий рівень готовності смислових і регуляторних основ поведінки в різні ситуації, успішну інтеграцію в спільноту професіоналів, формуванні широкого уявлення про педагога, який володіє багатим запасом знань, умінь та навичок, необхідних йому для успішної та ефективної реалізації професійних обов'язків, а також для подолання труднощів, що постають на студентському шляху.

Саме завдяки навчанню у закладі вищої освіти у студента відбувається активний розвиток професійної ідентичності. Він має можливість усвідомити, що починає входження в конкретну професійну спільноту. Студент може сформулювати розуміння того, якою мірою він відповідає еталонам, існуючим у межах професійної діяльності. Володіючи певними знаннями, які студент вже отримав, він може визначити свої сильні та слабкі сторони. А завдяки порадам викладачів, одногрупників він може побачити шляхи самовдосконалення.

Також актуальність проблеми професійності полягає в тому, що вона безпосередньо стосується таких важливих для сучасної людини проблем, як професійне зростання, духовність, самовдосконалення професійної діяльності, що є актуальним не лише для окремо взятої людини, а й для суспільства в цілому [2].

Проблема ідентичності посідає значне місце в наукових розробках і вітчизняних, і зарубіжних учених (М. М. Абдуллаєва, Г. В. Гарбузова, Г. В. Ложкін, Л. М. Мітіна, А.А. Шатохін, Л. Б. Шнейдер та ін.). Питаннями становлення професійної ідентичності студентів ВНЗ займалися М. В. Кліщевська, Д. О. Леонтьєв, У. С. Родигіна, В. Ф. Сафін. Аналізом питання ідентичності як компоненту самосвідомості особистості та виокремленням видів ідентичності займалися А. С. Борисюк, Е. Еріксон, А. В. Сергєєва, М. Шульга та інші. Рівні розвитку професійної ідентичності та її функції описані в роботах О. П. Єрмолаєвої, В. В. Зливкова, Н. С. Пряхнікова та інших.

Мета передбачає дослідити формування професійної ідентичності студентів у коледжі та на основі отриманих результатів виробити рекомендації, щодо формування компонентів професійної ідентичності в умовах ЗВО.

Міжособистісні стосунки формуються під впливом безпосередніх умов життя людей. Їх ознакою є емоційне забарвлення. Вони – найбільш значущі для особистості. Неформальність, емоційність і значущість є основою для впливу міжособистісних стосунків на особистість: хтось сприймається як добрий вчитель, а хтось – як розумний політик. Виявлення особистісних ознак у стилі виконання соціальної ролі викликає відповідні реакції інших членів групи, і, таким чином, у ній виникає ціла система міжособистісних стосунків.

Міжособистісні стосунки – це взаємозв'язки, які суб'єктивно переживаються, об'єктивно проявляються в характері та способах взаємного впливу людей у процесі спільної діяльності та спілкування.

Ідентичність – складний феномен, багаторівнева психічна реальність, яка включає як індивідуальні, так і колективні рівні свідомості. Цей феномен виникає в межах глобальної проблематики існування людства. Теоретичне значення поняття "ідентичність" пов'язане з багатоаспектністю інтегративного психологічного феномена, що забезпечує людині цілісність, тотожність і визначеність. На нашу думку, сутність ідентичності – це синтез усіх характеристик людини як унікальної одиниці, яка визначається та змінюється в результаті суб'єктивної орієнтації в середовищі, що постійно трансформується.

Людина стає людиною, коли знає, хто вона, усвідомлює свою ідентичність у світі людей, націй тощо. Переживання ідентичності актуалізується й у професійній сфері людського життя, особливо на сучасному етапі розвитку українського суспільства. А саме, з розвитком суспільства частіше змінюються вимоги до працівників різноманітних сфер діяльності. Кожен, хто займається професійною діяльністю має володіти певним набором особистісних та професійних якостей. Також фахівці мають усвідомлювати власну приналежність до певної професійної структури, мають ототожнювати себе з власною професією.

Ціннісні орієнтації студента, які є структурним компонентом професійної ідентичності, визначають життєві пріоритети та послідовність постановки і реалізації цілей особистості. Узгоджена та структурована індивідуальна система ціннісних орієнтацій сприяє розвитку адекватної ідентичності. Ціннісне самовизначення особистості передбачає самопізнання, рефлексію свого внутрішнього світу, усвідомлення свого потенціалу та реальних можливостей в період навчання. Вміння самопізнання та самоконтролю є показниками розвитку самосвідомості індивіда. Самоусвідомлення є важливим механізмом формування професійної ідентичності, сформована самосвідомість є передумовою її становлення. В свою чергу самопізнання та самоаналіз дозволяє чітко визначити наявність необхідних рис та якості, які повинні в подальшому бути сформовані. Так, наприклад, у соціальних працівників, образ себе як професіонала має включати розвинену здатність до самоконтролю, емпатії, здатність до подолання труднощів та до прояву ініціативи.

Духовна культура працівника виникає завдяки тому, що фахівець не обмежує себе лише чуттєво-зовнішнім досвідом і не відводить йому переважного значення, а визнає основний і керівний духовний досвід, з якого він живе, любить, вірить і оцінює всі речі для роботи з клієнтами. Духовна культура – це утворення, що включає в себе пізнавальну, моральну, творчу, правову культури; це сукупність елементів: норми, правила, закони, духовні цінності, церемонії, ритуали, символи, міфи, мова, знання, звичаї [1].

Для експериментальних груп були проведені спеціалізовані методи навчання, які мали на меті сприяти формуванню професійної ідентичності:

- тренінг з використанням техніки «Поділись зі мною». Техніки направлені на розвиток чуйності, на розуміння інших, а також на формування цінностей соціальної роботи. Тривалість тренінгу одна година, проводиться три дні на тиждень, протягом трьох неділей.

Висновок. Сутність професійної ідентичності студентів полягає в самостійному й відповідальному плануванні свого фахового майбутнього, що передбачає високий рівень готовності смислових і регуляторних основ поведінки в ситуації невизначеності, інтеграцію у професійну спільноту, формування уявлення про себе як про соціального працівника, який має здатність боротися з труднощами, що постають на його шляху.

Компонентами соціально-психологічної структури професійної ідентичності студентів виступають: особистісні та фахові цінності, рефлексія, професійно важливі якості.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Санжаровець В.М. Роль духовності в галузі соціальної роботи / В.М. Санжаровець // Соціальна робота в Україні: теорія і практика: Науково-методичний журнал. – 2016. – № 1-2. – С.70-76.

2. Сухомлинська О.В. Історико-педагогічний процес: нові підходи до загальних проблем: Навч. посібник /О.В.Сухомлинська. – К.: А.П.Н., 2003. – 68 с.

УДК 316.77:351.

СУЧАСНІ ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ ДОКУМЕНТУВАННЯ

**Мильніченко Наталя Олександрівна,
старший викладач кафедри права та
соціально-економічних відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини**

У статті розкрито основні теоретичні засади використання технологій документування інформації, здійснено огляд наукових джерел, з'ясовано поняття технологій документування інформації та розглянуто можливості автоматизації роботи діловода засобами інформаційних технологій документування, розглянуто технології обробки даних, управління та автоматизації офісу.

Ключові слова: документ, діловодство, документообіг, інформаційні технології, інформатизація, технології документування інформації, інформаційні процеси, документована інформація, автоматизовані системи управління, автоматизоване робоче місце.

Постановка проблеми. Впровадження новітніх технологій документування інформації в діловодстві відкриває принципово нові можливості для документального забезпечення управління, дає змогу піднести діловодну діяльність на сучасний рівень, кардинально підвищити продуктивність та якість роботи працівників служби документування.

Інформаційна технологія є найбільш важливою складовою процесу використання інформаційних ресурсів суспільства. До теперішнього часу вона пройшла кілька етапів, зміна яких обумовлювалася головним чином розвитком науково-технічного прогресу, появою нових технічних засобів технології переробки інформації.

Метою є дослідження сучасних технологій документування інформації, розгляд основних засобів автоматизації та механізації створення документів.

Питання необхідності вивчення технологій документування інформації стоїть давно. Безліч вчених працювали над цим. Діденко А.Н. у праці *Сучасне діловодство*, де автор розглядає поняття документованої інформації.

С.В. Назаров розглянув структуру технологій документування інформації. Сучасна технологія документування інформації, заснована на комп'ютерній техніці, передбачає наявність наступних компонентів:

- комплекс технічних засобів, що базується на комп'ютерах;
- система програмних засобів, що забезпечують функціонування комплексу технічних засобів;
- система організаційно-методичного забезпечення, що включає в себе використання технічних засобів та діяльність управлінського персоналу в рамках єдиного технологічного процесу з реалізації конкретної функції інформаційного забезпечення управлінської діяльності [10, с. 207].

Кудряєв В.А. у підручнику *Организация работы с документами* стверджує, що інформаційна технологія виникла на Землі кілька мільйонів років тому, разом з першими прийомами спілкування (нечленороздільними звуками, мімікою, жестами, дотиками) наших далеких предків.

Ілюшенко М.П., Кузнєцова Т.І., Лівшиц Я.З. у своїх праці *Документоведение*. Документ и системы документации зазначають, що винайдення друкарської машинки, телефону, диктофону, модернізація системи суспільної пошти – усе це слугувало базою для принципових змін у технології обробки інформації та, як наслідок, у продуктивності роботи.

Документаційне забезпечення управління є однією зі сфер управлінської праці, що вибудовується на наукових засадах, які визначаються документознавством. Документування є частиною діловодства, пов'язаною з процесами створення документів. Стандартизація та уніфікація документів, встановлення певних вимог до їх складання та оформлення, підтримка тенденції до скорочення кількості видів документів, що використовуються в діяльності організацій, необхідність скорочення обсягів документообігу висунули питання щодо вивчення доцільності пов'язання процесу документотворення з функціями документа [14, с. 28].

Документи функціонують не ізольовано. Кожний з них займає певне місце, відіграє певну роль, призначений для певних цілей і відображає у своєму змісті зовнішні та внутрішні зв'язки. Документи певною мірою є виміром ієрархії управлінської діяльності. Як і будь-яка інша система, документ створюється лише тому, що він виконує необхідні суспільству функції.

Технології документування інформації (ТДІ) – сукупність методів та програмно-технічних засобів, об'єднаних у технологічний ланцюжок, який забезпечує збір, зберігання, розподілення та відображення інформації з метою зниження трудоемкості процесів використання інформаційних ресурсів, а також підвищення їх надійності та оперативності. Пакети прикладних програм складають основу інформаційної технології. Взаємодія програм, підібраних у пакет, забезпечує розв'язання широкого кола користувальницьких задач. З певною часткою умовності усі пакети прикладних програм можна розділити на два види: функціональні та проблемні.

Технології документування інформації у сфері економіки та управління – це комплекс методів переробки розрізнених вихідних даних в надійну та оперативну інформацію механізму прийняття рішень за допомогою апаратних і програмних засобів з метою досягнення оптимальних ринкових параметрів об'єкта управління [6, с. 67].

Інформаційні процеси – процеси збору, обробки, накопичення зберігання, пошуку та розповсюдження інформації. Функціональні технології збору, зберігання, обробки, відображення та транспортування відповідають основним стадіям технологічного процесу переробки первісного інформаційного ресурсу у придатну для використання корисну інформацію [10, с. 96].

Документована інформація – інформація, зафіксована на матеріальному носії та має реквізити для її ідентифікації.

Інформаційні ресурси – окремі документи та масиви документів, документи та масиви документів в інформаційних системах (бібліотеках, архівах, фондах, банках даних, інших інформаційних системах).

Користувач – суб'єкт, який звертається до власника за отриманням необхідних йому інформаційних технологій [1, с. 16-17].

Інформація є одним з найцінніших ресурсів суспільства поряд з такими традиційними матеріальними видами ресурсів, як нафта, газ, корисні копалини й ін., а виходить, процес її переробки за аналогією із процесами переробки матеріальних ресурсів можна сприймати як технологію.

Технологія документування інформації – процес, що використовує сукупність засобів і методів збору, обробки й передачі даних (первинної інформації) для одержання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту).

Ціль технології матеріального виробництва – випуск продукції, що задовольняє потреби людини або системи.

Ціль технології документування інформації – виробництво інформації для її аналізу людиною й прийняття на його основі рішення з виконання якої-небудь дії.

Відомо, що застосовуючи різні технології до тому самому матеріального ресурсу, можна отримати різні вироби, продукти. Те ж саме буде справедливо й для технології переробки інформації [7, с. 38-39].

У сучасному суспільстві основним технічним засобом переробки інформації служить персональний комп'ютер, що істотно вплинув як на концепцію побудови та використання технологічних процесів, так і на якість результатної інформації. Впровадження персонального комп'ютера в інформаційну сферу й застосування телекомунікаційних засобів зв'язку обумовили новий етап розвитку інформаційної технології та, як наслідок, зміна її назви за рахунок приєднання одного із синонімів: «нова», «комп'ютерна» або «сучасна».

Прикметник «нова» підкреслює новаторський, а не еволюційний характер цієї технології. Нова інформаційна технологія документування інформації – інформаційна технологія з «дружнім» інтерфейсом роботи користувача, що використовує персональні комп'ютери й телекомунікаційні засоби.

Прикметник «комп'ютерна» підкреслює, що основним технічним засобом її реалізації є комп'ютер.

Очевидно, більш точним варто вважати все-таки термін «нова», а не комп'ютерна інформаційна технологія, оскільки він відображає в її структурі не тільки технології, засновані на використанні комп'ютерів, але й технології, засновані на інших технічних засобах, особливо на засобах, що забезпечують телекомунікацію [12, с. 67].

Автоматизація як наукова проблема і її «матеріалізація» в науково-технічній революції можуть бути охарактеризовані трьома видами автоматизації: технологічних процесів, процесів управління, проектування і наукових досліджень.

На третьому етапі почалася автоматизація творчих процесів в достатньо широкому значенні, що зажадало цілком по-новому ставити і вирішувати задачі побудови обчислювальних і інформаційних систем.

На перший план вийшли наступні проблеми: розробка інформаційних моделей предметних областей досліджень; створення машинних систем інформації і засобів (мовних і технічних) інтерактивної взаємодії фахівців з ЕОМ в процесах проектування; створення систем інформації в наукових дослідженнях і інших творчих процесах [15, с. 19-20].

Істотне просування в створенні АСУ ТП на базі робототехніки і АСУ (на основі діалогових систем планування і управління) якісно підняло рівень «інтелектуальності» засобів автоматизації в областях, характерних для перших двох етапів. Це загалом створило єдиний базис інформатизації, яка в даний час розглядається як програмована зміна інформаційної основи суспільства.

Нинішня зміна ґрунтується на універсальній електронній технології інформаційних процесів, що дає їй невичерпні можливості по переробці інформації, її зберіганню, передачі, розмноженню, уніфікації і представленню в необхідному вигляді практично всім категоріям користувачів [9, с. 369]. Становлення цих актуальних проблем відбулося дуже швидко після того, як ЕОМ стали технологічною основою нових інформаційних систем з активною участю людини в різних виробничих сферах і наочних областях (наукові дослідження, проектування, наукове обслуговування, освіта, культура та ін.) [9, с. 371].

Метою технології управління є задоволення інформаційних потреб усіх без винятку співробітників фірми, що мають справу з прийняттям рішень. Вона може бути корисна на будь-якому рівні управління.

Ця технологія орієнтована на роботу в середовищі інформаційної системи управління і використовується при гіршій структурованості розв'язуваних задач, якщо їх порівнювати з задачами, розв'язуваними за допомогою інформаційної технології обробки даних.

Інформаційні системи ідеально підходять для задоволення подібних інформаційних потреб працівників різних функціональних підсистем (підрозділів) чи рівнів управління фірмою. Інформація, що поставляється ним, містить відомості про минуле, теперішнє і ймовірне майбутнє фірми.

Ця інформація має вигляд регулярних чи спеціальних управлінських звітів.

Для прийняття рішень на рівні управлінського контролю інформація має бути подана в агрегованому вигляді так, щоб проглядалися тенденції зміни даних, заподій виникнення відхилень та можливі рішення. На цьому етапі розв'язуються наступні задачі обробки даних:

- оцінка запланованого стану об'єкта управління;
- оцінка відхилень від запланованого стану;
- виявлення причин відхилень;
- аналіз можливих рішень і дій.

Технологія управління спрямована на створення різних видів звітів. Регулярні звіти створюються у відповідності зі встановленим графіком, який визначає година їх створення, наприклад місячний аналіз продаж компанії. Спеціальні звіти створюються на запити управлінців або коли в компанії відбулося щось незаплановане. І ті, і інші види звітів можуть мати форму порівняльних, надзвичайних та звітів, які додають.

У звітах, які додають, дані об'єднані в окремі групи, відсортовані та подані у вигляді проміжних та кінцевих висновків за окремими полями. Порівняльні звіти містять дані, отримані з різних джерел або класифіковані за різними ознаками, які використовуються для порівняння. Надзвичайні звіти містять дані виключного (надзвичайного) характеру.

Використання звітів для підтримки управління виявляється особливо ефективним при реалізації так званого управління за відхиленнями. Управління за відхиленнями припускає, що головним змістом даних, які отримує менеджер, повинні бути відхилення стану господарської діяльності фірми від деяких установлених стандартів (наприклад, від її запланованого стану). При використанні на фірмі принципів управління за відхиленнями до складених звітів висуваються наступні вимоги:

- звіт має складатися тільки тоді, коли відхилення відбулося;
- відомості в звіті повинні бути відсортовані за значенням критичного для даного відхилення показника;
- усі відхилення бажано показати разом, щоб менеджер міг вловити суттєвий між ними зв'язок;
- у звіті необхідно показати кількісне відхилення від норми [5, с. 168].

Історично автоматизація почалася на виробництві та потім поширилася на офіс, маючи спочатку за мету тільки автоматизацію рутинної секретарської роботи. У процесі розвитку засобів комунікацій автоматизація офісних технологій зацікавила спеціалістів та керівників, які побачили в ній можливість підвищити продуктивність своєї праці.

Автоматизація офісу покликана не змінити існуючу традиційну систему комунікації персоналу (з її нарадами, телефонними дзвінками та наказами), а лише доповнити її. Використовуючись сумісно, обидві ці системи забезпечать раціональну автоматизацію управлінської праці та найкраще забезпечення керівників інформацією.

Автоматизований офіс привабливий для менеджерів усіх рівнів управління у фірмі не тільки тому, що підтримує внутрішньофірмовий зв'язок персоналу, але також і тому, що надає їм нові засоби комунікації із зовнішнім оточенням.

Технологія автоматизованого офісу – організація та підтримка комунікаційних процесів як всередині організації, так і з зовнішнім оточенням на базі комп'ютерних мереж та інших сучасних засобів передачі та роботи з інформацією.

Офісні автоматизовані технології використовуються керівниками, спеціалістами, секретарями та конторськими службовцями, особливо вони привабливі для групового розв'язання проблем. Вони дозволяють підвищити продуктивність праці секретарів та конторських працівників і дають їм можливість справлятися зі зростаючим об'ємом робіт. Однак ця перевага є другорядною порівняно з можливістю використання автоматизації офісу в якості інструменту для розв'язання проблем. Покращення рішень, які приймають менеджери, в результаті їх більш досконалої комунікації здатне забезпечити економічний ріст фірми.

У наш час відомо декілька десятків програмних продуктів для комп'ютерів і некомп'ютерних технічних засобів, які забезпечують технологію автоматизації офісу: текстовий процесор, табличний процесор, електронна пошта, електронний календар, аудіопошта, комп'ютерні та телеконференції, відеотекст, зберігання зображення, а також спеціалізовані програми управлінської діяльності: ведення документів, контролю за виконанням наказів та ін.

Також широко використовуються некомп'ютерні засоби: аудіо- та відеоконференції, факсимільний зв'язок, ксерокс та інші засоби оргтехніки [11, с. 182].

Отже, при нинішньому швидкому автоматизованому темпі розвитку усіх галузей сучасного життя діловодство не є винятком, тому ця сфера активно впроваджує різного типу технології документування інформації.

Технологія документування інформації – процес, що використовує сукупність засобів і методів збору, обробки й передачі даних (первинної інформації) для одержання інформації нової якості про стан об'єкта, процесу або явища (інформаційного продукту).

Сучасна технологію документування інформації, яка заснована на комп'ютерній техніці, і передбачає наявність наступних компонентів:

- комплекс технічних засобів, що базується на комп'ютерах;
- система програмних засобів, що забезпечують функціонування комплексу технічних засобів;
- система організаційно-методичного забезпечення, що включає в себе використання технічних засобів та діяльність управлінського персоналу в рамках єдиного технологічного процесу з реалізації конкретної функції інформаційного забезпечення управлінської діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Банасюкевич В.Д. Вопросы терминологии управленческой документации / В.Д. Банасюкевич // Советские архивы. – 1974. – № 4. – С. 15 –21.
2. Басаков М.И. Делопроизводство (документационное обеспечение управления) / М.И. Басаков. – М.: ИТК «Дашков и Ко», 2003. – 336 с.
3. Васильева И.Н. Основы делопроизводства и персональный менеджмент / И.Н. Васильева. – М., 1999. – 296 с.
4. Діденко А.Н. Сучасне діловодство: Навч. посібник / А.Н. Діденко. – К.: Либідь, 2001. – 384 с.
5. Илюшенко М.П. Документоведение. Документ и системы документации / М.П. Илюшенко, Т.И. Кузнецова, Я.З. Лившиц. – М., 1977. – 502 с.
6. Информационные системы в экономике: Учебник / Под ред. проф. В.В. Дика. – М.: Финансы и статистика, 1996. – 272 с.
7. Информационные технологии в промышленности / Ю.Г. Данилевский, И.А. Петухов, В.С. Шибанов. – Л.: Машиностроение. Ленингр. отд-ние, 1988. – 283 с.
8. Кирсанова М.В. Аксенов Ю.М. Курс делопроизводства: Документационное обеспечение управления: Учебное пособие / М.В. Кирсанова, Ю.М. Аксенов. – М., 1997. – 427 с.
9. Козырев А.А. Информатика: Учебник. – СПб.: изд-во Михайлова В.А., 2002. – 511 с.
10. Компьютерные технологии обработки информации: Учеб. пособие / [С.В. Назаров, В.И. Першиков, В.А. Тафинцев и др.] – М.: Финансы и статистика, 1995. – 248 с.
11. Кузнецова С.Л. Делопроизводство на компьютере / С.Л. Кузнецова. – М., 2000. – 408 с.
12. Кушниренко А.Г. Основы информатики и вычислительной техники / А.Г. Кушниренко, Г.В. Лебедев, Р.А. Сворень. – М.: Просвещение, 1991. – 481 с.
13. Организация работы с документами: Учебник / Под. ред. В.А. Кудряева. – М., 2002. – 592 с.
14. Савицький В. Функції та значення документа в державному управлінні / В. Савицький // Вісник державної служби України. – 2005. – № 4. – С. 28-31.
15. Соколов А.В. Общая теория социальной коммуникации / А.В. Соколов. – Санкт-Петербург, 2002. – 275 с.

ІСТОРІЯ РОЗВИТКУ УПРАВЛІНСЬКОГО ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА В УКРАЇНІ: ІНФОРМАЦІЙНІ АСПЕКТИ

Азімова Альона Анатоліївна
студентка I курсу магістратури
спеціальності «Інформаційна
бібліотечна та архівна справа»,
Відкритий міжнародний університет
розвитку людини «Україна»

Досліджуються умови сучасного документознавства в Україні. Документознавство яке відкриває додаткові можливості для опрацювання науково обґрунтованих пропозицій щодо оптимізації роботи у сфері керування документаційними процесами, що особливо важливо в світових, євроінтеграційних умовах становлення української держави. Водночас наголошується на необхідності студювання історії документознавства, що виступає важливою умовою успішного розв'язання вузлових теоретичних і практичних проблем суперечності науки, з'ясування механізму й шляхів продуктивного вирішення протиріччя між сучасними документознавчими концепціями та дозволяє виявити основні тенденції й напрями еволюції, спрогнозувати з високою мірою вірогідності їх майбутнє.

Ключові слова: документ, документація, документознавство, діловодство, управлінське документознавство, електронний документообіг, документознавчі дослідження.

Актуальність та мета дослідження. Документознавство стає темою для дослідження зарубіжних і вітчизняних науковців документознавчого аспекту, що впливає для розв'язання актуальних теоретичних і методологічних питань цієї тематики. Але питання історико-документознавчої проблеми все ще залишаються малодослідженими та мають низку запитань. Це дає нам розуміння, що вивчення історії управлінського документознавства відповідає актуальним завданням сучасного розвитку науки та зумовлене наступними чинниками: важливістю осмислення емпіричного й теоретичного підґрунтя задля визначення нагальних завдань сучасності й можливостей їх розв'язання; необхідністю апробації новітніх концепційних засад розбудови документознавчої освіти з урахуванням раціональних досягнень.

Мета статті. Полягає в науковій реконструкції, осмисленому й комплексному дослідженні становлення, розвитку управлінського документознавства і перспектива їх дослідження. Виявити й опрацювати джерельну базу дослідження, проаналізувати розвитку історії управлінського документознавства в Україні, його форми та зміст.

Огляд наукових праць з проблеми. Аспектами історії розвитку документознавства А. О. Введенський, історією дипломатики, діловодства як практичної сфери роботи з документами займалися такі вчені-дослідники: Г. В. Беспянська, С. Г. Кулешов, Н. М. Кушнарєнко, М. С. Слободяник Г. М. Швецова-Водка [15, с. 31], історичні передумови формування документознавства як науки та навчальної дисципліни, загальна характеристика основних етапів його розвитку Л. І. Демчина, С. В. Дубова, Н. М. Кушнарєнко, О. В. Матвієнко, історією документознавчої освіти і професіології Ю. І. Палєха, В. В. Бездрабко [13, с. 52]. Специфікою еволюції українського документознавства помітну роль відіграють праці зарубіжних учених (М. В. Ларін, Є. О. Плєшкевич, Ю. М. Столяров), які віддзеркалюють новітні тенденції еволюції науки.

Виклад основного матеріалу.

В першу чергу, документознавство як наукова дисципліна тільки ще складається. Як би окремі вчені не намагалися говорити про те, що документознавство – це сформована наукова дисципліна, все-таки вважаю, що ми знаходимося лише в процесі її становлення. Адже ще тільки формується термінологічний понятійний апарат. Ще не сформульовані в належній мірі закони і закономірності, які притаманні документознавства. Належить визначитися з сутнісними характеристиками головних об'єктів і предметів для вивчення – документів і систем документації, виявлення властивостей і ознаки документа, простежити розвиток його функцій протягом часу. Нові завдання постають у зв'язку з тим, що в наші дні все більш широке поширення набувають електронні документи. Це змушує документознавців переглянути зміст документознавства в тому традиційному розумінні, до якого ми звикли, що у нас вже склалося і яке ми чітко сприймали від А до Я. У зв'язку з цим хотілося б, не претендуючи на абсолютну повноту і істину, висловити думку з ряду проблем і спробувати сформулювати завдання, які стоять перед нами. Спочатку про документознавства як дисципліни. Перш за все, ми повинні поговорити про значущість нашої дисципліни. При цьому закликаю всіх бути об'єктивними [11, с. 241]. Документознавство – наукова дисципліна, і своє місце в ній безумовно займає теоретична сторона. Але в основному їй притаманний прикладний характер. І слід чітко визначити, ясно уявити співвідношення між теоретичної і практичної частинами документознавства.

Сьогодні частина дослідників дотримується позиції, згідно з якою традиційне документознавство нібито себе зживає, і в інтересах вирішення цілком конкретних наукових і практичних завдань слід звертатися до суміжних дисциплін, шукати, використовуючи синергетичний ефект, новий напрямок розвитку документознавства. Окремі автори пропонують перейменувати документознавство в документологію, включити в неї книгознавство і ряд додаткових розділів з інших дисциплін. Ця пропозиція є спірним. Вважаю, що сьогодні ще рано говорити про підвищення класу документознавства в системі наук і взагалі намагатися змінити саму суть документознавства. Є багато невирішених завдань всередині традиційного документознавства. А окрім того, варто було б враховувати, що документознавство – це і навчальна дисципліна, що викладається студентам, які отримують цілком певну професійну кваліфікацію [18, с. 75]. Завдання ж полягає в тому, щоб чітко окреслити контури нашої дисципліни, позначити її взаємозв'язку з іншими науковими і навчальними дисциплінами в рамках традиційних уявлень про документознавства. Не можна погодитися з точкою зору, згідно якої документ – це універсальне поняття, будь-яка записана інформація. У реальному житті документ розуміється абсолютно чітко і виразно [10, с. 282].

Очевидно, що документ – це поняття соціальне. Документ створюється людиною, і це головне, що необхідно усвідомити. Він є геніальним винаходом людини, яке служить людям протягом багатьох століть. Актуальні проблеми сучасного документознавства зумовлене всім ходом розвитку людського суспільства і зумовлено життєвою необхідністю. І сьогодні альтернативи документу немає. Тому перш за все сьогодні документ як соціальний продукт. Документознавство покликане поставити документ саме в такій якості в центр своєї уваги. В нашій науці багато невирішених проблем. За деякими з них ведуться жваві дискусії.

В даний час ведуться удосконалення термінологічного стандарту по діловодству та архівної справи. Термінологічний апарат потрібно вдосконалювати, оновлювати, щоб домагатися загального уявлення фахівців про тих чи інших термінах. Адже якщо в науковій дисципліні немає єдності розуміння ключових термінів, це значить, що вона ще перебуває у процесі становлення. І що стосується документознавства, сьогодні рано говорити про те, що воно остаточно сформувалось, що у фахівців є відповіді на всі

питання. Навіть на такі традиційні поняття, як «діловодство», «документаційне забезпечення управління», «управління документами», сьогодні є різні точки зору. Є автори, які стверджують, що діловодство, документаційне забезпечення управління та управління документами – це по суті одне і те ж. Однак було б більш правильно вважати, що ми маємо справу з трьома різними категоріями документознавства і повинні по-різному визначати і діловодство, і документаційне забезпечення управління, та управління документами [8, с. 165].

В одній з робіт М. П. Ілюшенко визначення діловодства як правила, яких «канцелярія керується при складанні доповідних записок, журналів, ухвал, актів взагалі і виконавчих паперів». І здається що таке поняття є правельним до розуміння та доступним поясненням терміна діловодства.

Більшості часу виникають проблеми навіть відносно деяких понять, які є в документознавстві базовими, у фахівців немає загальної думки [7, с. 55]. Серйозна різноголосся має місце і щодо тлумачення терміна «документ». У законі України «Про інформацію», інформаційні технології і про захист інформації» під документованою інформацією розуміється зафіксована на матеріальному носії шляхом документування інформація з реквізитами, що дозволяють визначити таку інформацію або у встановлених законодавством випадках її матеріальний носій».

Інше визначення документа можна знайти в термінологічному словнику документа: це зафіксована на матеріальному носії ідентифікується інформація, створена, отримана і зберігається організацією і фізичною особою як доказ при підтвердженні правових зобов'язань або ділової діяльності [5, с. 210]. Хотілось б звернути увагу, що проблема вимагає продовження дослідження. Без загального розуміння документа ми навряд чи можемо говорити про те, що документознавство – це завершена науково-навчальна дисципліна.

Документ повинен бути необхідним як окремій людині, так і органам управління, організаціям, він повинен прийматися і розглядатися судом як доказ або фактом.. Існує дуже багато вимог до документа, які слід зафіксувати у визначенні [16, с. 109].

Нечасто я погоджуюся з Н.А. Храмцовой, можливо, вона має рацію, коли говорить, що треба покласти в основу визначення цільове призначення документа. Такий підхід спостерігається в американському законодавстві, американські фахівці пішли саме цим шляхом.

То є простір для роботи наших фахівців дуже великий. Широкий розкид думок є і в питанні про функції, властивості і ознаки документа. Він проявляється навіть у підручниках з документознавства. Назву навчальний посібник Н.С. Ларькова, підручник під редакцією Н.Н. Куняєва. Є українські книги Актуальні проблеми сучасного документознавства Кушнарєнко, Швецової-Водки. Питань документознавства присвячені роботи Е. А. Плешкевича [17, с. 171].

Порівнюючи підходи різних авторів, можна переконатися в тому, що серед них немає єдності розуміння функцій і інших характеристик документа. Залежно від сфери застосування документа виникає питання, яка функція документа в тому чи іншому випадку є головною, а які функції при цьому виступають як другорядні. Візьмемо для прикладу такий документ, як новгородська берестяна грамота. Іван пише Мар'ї на бересті: «Приходь ввечері на побачення». І коли Іван писав записку, у нього була установка – спонукати Мар'ю до дії: прийти до нього на побачення. Сьогодні, коли ми через століття на цю грамоту дивимося, для нас сенс цього послання вже не має значення [2, с. 40].

Актуальними стали зовсім інші критерії цінності цього документа. І зовсім не спонукальні його функції для нас сьогодні важливі. Будь-який документ на різних стадіях життя змінює свої цільове призначення, завдання, функції. Ніколи жоден документ не створювався тільки для архівного зберігання.

Тобто, коли люди створювали документ, вони менше всього думали про те, а що з ним буде згодом. Вони документували конкретні дії. Тому в питанні про функції документа треба дуже серйозно розбиратися, думати, аналізувати, шукати якісь закономірності і загальні підходи.

Документознавство, як наукова дисципліна повинна спиратися на властиві їй методологію і закони. Але арсенал законів, що діють в документознавстві, невеликий, до того ж вони слабо досліджені. В цьому напрямку вчені працюють мало. Дуже цікавим є питання про закономірності документоутворення [6, с. 21].

В радянський час у відомій роботі В. С. Мінгальова про закономірностях документоутворення було розглянуте питання про кількісне зростання показників розвитку народного господарства призводив до адекватного зростання обсягу документів, які його обслуговували. Але чому в наших умовах, коли навіть чисельність населення скорочується, а не збільшується, відбувається зростання документообігу в управлінських структурах [4, с. 169].

Професійний аналіз показав, що збільшення обсягу документообігу для владних структур державного рівня спостерігається в основному в їх взаємодії з підвідомчими організаціями, з територіальними органами виконавчої влади. Зростає обсяг внутрішнього документообігу.

Про що це свідчить? Про те, що ці «зайві» документи створюються через проблеми в управлінні. Якщо організація страждає вадами, якщо оперативно не вирішуються якісь питання, то з'являються додаткові документи.

На жаль, аналізом практичного діловодства зараз не займається ніхто. Причини зростання документообігу ми по-справжньому не вивчаємо. І не задаємося питанням, наскільки необхідно в тій чи іншій ситуації створювати документ. Чому в нас так глибоко сидить звичка з будь-якого приводу створювати документ? Пояснювальну, доповідну, лист? Відповідальність за управлінське рішення, таким чином, розподіляється не тільки між управлінськими працівниками різного рівня, але і між людьми, які взяли участь в складанні цих документів. Зрозуміло, це неповне пояснення, якщо брати в цілому картину нашого дня.

Однак цілком очевидно, що перед документознавством стоїть завдання аналізу закономірностей документообігу, яка дуже актуальна в сучасних умовах. Інакше кажучи, реагуємо на наслідки, а не на причини явища, і це типовий приклад. [12, с. 149] Тобто на практиці виникає дуже багато питань, що стосуються зростання обсягів документообігу, закономірностей цього процесу, які повинні бути вивчені за допомогою методів документознавства. Крім того, є питання, пов'язані з кількістю інформації, з інформаційною ємністю документопотоків.

Актуальні проблеми сучасного документознавства підходи до вирішення цих завдань можна творчо запозичити в інформатиці, в теорії інформації, для того щоб звернутися до аналізу якості документних комунікацій. Якщо ми візьмемо електронний документ як сучасну наукову категорію документознавства, якій необхідно займатися, то постає ще більше запитань, ніж в разі, коли мова йде про паперові документи. Практично це можна назвати «терра інкогніта».

Визначення електронного документа, яке дане в законі України «Про інформацію» електронний документ – це «документована інформація, подана в електронній формі, тобто у вигляді, придатному для сприйняття людиною з використанням електронних обчислювальних машин, а також для передачі інформаційних телекомунікаційних мереж або обробки в інформаційних системах зовсім не задовільно з позицій документознавства і придатності його в управлінні документами.

Фактично в законі не зафіксовано, що електронний документ має юридичну значимість для громадян, органів управління. А саме цей момент важливий для

документоведческой науки [18, с. 57]. Але не кращим бачиться і визначення електронних документів як документів, в яких «інформація представлена у вигляді послідовності дискретних позначень, наприклад двійкового коду». Однак такі визначення електронних документів мало допомагають. Тому потрібно дуже серйозно займатися цим питанням. І тут, звичайно ж, не можна обійти стороною фахівців у галузі інформатики, фахівців, які розбираються в питаннях застосування інформаційних технологій.

Найкращий варіант такого визначення є в законі України «Про електронний цифровий підпис»: це документ, інформація якого представлена в електронному вигляді. Дане визначення було досить простим, зрозумілим і ґрунтувалося на родові поняття «документ». На жаль, новий закон «Про електронний підпис» воно не увійшло [9, с. 227].

Є ряд питань, пов'язаних з наданням документом, особливо електронних, юридичної сили. Чи можна, впевнено говорити про те, що, проставивши електронний підпис, ви надали документу юридичну силу? Тут теж не все однозначно, оскільки власноручний підпис посадової особи і програмний механізм цифрового підпису – це не одне і те ж.

Поняття документальної частини діловодства теж прийшло з архівної справи. В підручниках з теорії і практики архівної справи питання комплектування, оформлення справ, передачі їх з діловодства в архіви складають спеціальний розділ. Тобто, союз діловодства та архівів в нашій країні встановився дуже давно.

Так історично склалося, що терміни часто виникали з практики, але зате ми прекрасно розуміємо цю термінологію, і нам вона не заважає вести діловодство і регулярно поповнювати архіви держави. Не знаю жодної держави, де б діяла єдина система діловодства в масштабі всього державного управління.

Головними темами управлінського документознавства можна назвати: теоретико-фундаментальні, теоретико-прикладні, історичні, науково-технологічні. При розвитку системи державного управління головним завданням раціональної організації документообігу має бути формування систем документації. Важливо для управлінського документознавства є організаційно-розпорядча документація. Отож, за більш ніж двохсотрічну історію документознавства, завдяки прикладним дослідженням діловодства, пройшло шлях від опосередкованих проектів до глобальних рішень, що охоплюють процеси роботи з документами в організаціях, підприємствах і відомствах державного управління [14, с. 339].

За часи незалежної України діловодство пройшло великий шлях: – створена нова вертикаль державних органів влади й місцевого управління; – українська мова стала державною що передбачено Конституцією України; ВРУ затвердила закони ділового характеру, а КМУ затвердив ряд постанов та інструкцій в органах управління.

В супереч цьому шляхи розвитку діловодства в Україні залишаються невизначеними. Більшість нормативних документів зорієнтовані на російські аналоги, або є пережитками Рядянської системи та не відповідають вимогам міжнародних норм [14, с. 294].

Зараз використовується класична форма розподілу документації. В теперішній час є всі умови для відмови від звичних форм ведення документознавства. Потрібно створювати більше ефективні системи які дадуть змогу керувати всім комплексом інформаційних та документаційних ресурсів, в яких будуть сучасні науково-технічні досягнення.

Висновки. Отже, спроба подати документації не забезпечення управління, його справочинство як узагальнене, системне явище, як вияв вищої потреби об'єкта управління в певному рівні впорядкування, необхідного учасникам виробничого процесу, як культуру операційної управлінської технології, що становить частку загальної культури нації. Документ як основний носій інформації необхідний для стабільної діяльності організації.

На основі документів приймаються рішення управлінського, виробничого та господарського характеру.

При роботі з документами слід керуватися виробленими в процесі вітчизняної та світової практики методами і прийомами, що забезпечують ритмічну роботу закладу по організації діло виробничого процесу. Документи мають правове значення, оскільки є засобом засвідчення та доведення певних фактів. Вони також використовуються як джерела та носії інформації. А в управлінській діяльності документ виступає як предмет і як результат праці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бездрабко В.В. Документознавчі термінологічні семінари та збірки наукових праць: нові здобутки українських документознавців / В.В. Бездрабко. // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2008. – №3. – С.64–66.
2. Бездрабко В.В. Міжнародна наукова конференція з проблем державного управління та наук документально-комунікаційного циклу / В.В. Бездрабко // Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія. – 2006. – № 4. – С.39 – 41.
3. Бездрабко В.В. Проблеми державного управління і наук документально-комунікаційного циклу: обговорення триває / В. В. Бездрабко// Вісн. Кн. палати. – 2006. – №7. – С 51–53.
4. Бездрабко В.В. Управлінське документознавство: навч. посіб. / В.В. Бездрабко. – К. : Четверта хвиля, 2006. – 208 с.
5. Блощинська В.А. Сучасне діловодство. Навч. посіб. / В.А. Блошинська. – Ів.-Франківськ. Інст. менедж. та економіки, 2000. – 270 с.
6. Дубова С.В. Державний службовець як суб'єкт інформаційного забезпечення управління / С. В. Дубова // Вісн. державної служби України. 2007 – № 1. – С. 19–22.
7. Дубова С.В. Підготовка фахівців з документно-інформаційного забезпечення державного управління: постановка проблеми / С.В. Дубова // Вісн. Київського національного університету культури і мистецтв: зб. наук. праць. – Серія «Педагогіка». – К. : 2006. – Вип. №14. 2012 С. 52–58.
8. Дубова С.В. Розвиток професіології інформаційної сфери – соціально-педагогічна вимога інформатизації суспільства / С.В. Дубова // Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції «Документознавство. Бібліотекознавство. Інформаційна діяльність: проблеми науки, освіти, практики». – К. : 2006. – С. 164–166 .
9. Дубова С.В. Управлінська діяльність фахівців з документознавства у сфері документних комунікацій в органах державної влади / С.В. Дубова // Державне регулювання ринку праці: сучасні технології та напрями їх розвитку: зб. наук. праць Міжнар. наук.-практ. конф., – К. : 2006. – С. 224–229.
10. Кірючок О.Г. Правила складання та оформлення організаційно-розпорядчих документів / О.Г. Кірючок – Рівне : «БМТУР», – 532 с.
11. Кислюк К.В. Спеціальне документознавство. Модульний курс / К.В. Кислюк // навч. посіб. для студ. вищ. навч. закл.. – К. : Кондор, 2011. – 191 с.
12. Комова М.В. Документознавство: навч. посібник / М.В. Комова // Національний університет «Львівська політехніка», Інститут гуманітарних і соціальних наук. – Л. : «Тріада плюс», «Алерта», 2007. – 296 с.
13. Кулешов С.Г. Управлінське документознавство: навч. посіб. /С.Г. Кулешов – К. : ДАКККіМ, 2003. –57 с.
14. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение: учеб. –2–е изд., перераб. и доп. / Н.Н. Кушнарєнко. – К. : Т–во «Знання», КОО, 2000. – 486 с.

15. Матвієнко О. Документознавча професіологія: проблеми і перспективи. / О. Матвієнко // Вісн. Кн. палати. – 2007. – № 5. – С. 30–32.
16. Палеха Ю.І. Підготовка документознавців–інформаційних аналітиків – нагальна потреба інформаційного суспільства / Ю.І. Палеха // Студії з архівної справи та документознавства. – 2007. – С. 108–110.
17. Палеха Ю.І. Документація на забезпечення управління.: Підручник / Ю.І. Палеха. – К. : МАУП, 1997. – 344 с.
18. Соляник А.А. Документні потоки та масиви: навч. посібник для вищ. навч. закладів культури і мистецтв / А.А. Соляник Харківська держ. академія культури. – Х. : 2000. – 109 с.

УДК 343.9:343:326

ТЕРОРИЗМ ЯК ПРОБЛЕМА НОВОГО ТИСЯЧОЛІТТЯ: МЕДІЙНІ АСПЕКТИ

Сергійчук Аліна Віталіївна,
студентка першого курсу спеціальності
«Журналістика»,
Центральноукраїнський юридичний
коледж,
Кравченко Олена Вікторівна, кандидат
філологічних наук, начальник відділу
наукової та виховної роботи,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

У статті розкриваються погляди вчених на тероризм як глобальну проблему нового тисячоліття. Подається розгляд медійних аспектів цієї проблеми. Запропоновано аналіз журналістського бачення проблеми тероризму на прикладі світових медіа.

Ключові слова: тероризм, загроза, медіа атака, вербування, протидія.

Актуальність та мета дослідження. Питання як не стати жертвою тероризму сьогодні лише набуває популярності, проте справжньої істини мало хто може дійти. На сьогодні суспільство не є обізнаним щодо проблеми та мети терористичних актів, в той час як терористи лише досягають своїх цілей. З появою медіа терористи знайшли новий спосіб, як зробити виклик суспільству. Аби не стати жертвою терористичних актів потрібно знати мету терористів та яким чином медіа стає помічником для масового впливу на суспільство.

Мета статті – дослідити проблему тероризму, а також дійти висновку чому сьогодні медіа стало джерелом зв'язку між терористами та суспільством. На прикладах відомих терористичних актів XX та XXI століття визначити наскільки тероризм є небезпечним для мас; з'ясувати суть поняття вербування та те, яким способом глобальна мережа стала майданчиком для пропаганди терористичних ідей, встановити, чи є тероризм насправді проблемою та чи загрожує суспільству стати жертвами медіа в руках терористичних вербувальників, а також проаналізувати, кому вигідна діяльність

терористичних дій, чи є глядачі новин аудиторією терористів та яка вірогідність стати жертвою терористичних акцій.

Огляд наукових праць з проблеми. Українські вчені, які досліджують проблему тероризму (Смельянов В.А, Глушков В.А, Кондратьев А.В, Ліпка В.М та інші) зазначають, що сьогодні є нагальна потреба створення і прийняття міжнародним співтовариством Єдиної конвенції з питань боротьби з тероризмом, в якій, з урахуванням міжнародного досвіду захисту прав людини, було б визначено поняття тероризму та терористичного акту, передбачено чіткий порядок взаємодії держав та умови обов'язкової видачі терористів зацікавленій країні, правовий статус держав, які здійснюють терористичну політику.

Особливий внесок у вивчення тероризму в умовах глобалізації, розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та зростання ролі засобів масової інформації в житті суспільства внесли такі дослідники, як: Белл Д., Бодрійар Ж., Гіденс Є., Кастельс М., Тоффлер Е., Фукуям Ф., Хантінгтон С., Хофман Б., Шмід А. та ін. Свій вклад у розвиток феномену інформаційного тероризму, як загрози національній та міжнародній безпеці внесли такі вітчизняні вчені, як: Зернецька О.В, В.Іванова, Макаренко Є.А, Ожевана М.А, Петрів Т.І, Почепцов Г.Г, Шкляр В.М, Чічановський А.А.

Виклад основного матеріалу.

Поняття «тероризм» не має чітко визначеного значення, оскільки ніхто не може погодитися з одним єдиним поняттям. І.Пріморац стверджує, що: «Тероризм — це цілеспрямоване залякування. Вважається, що страх змушує інших робити речі, які б вони нізащо не зробили, коли б їх не залякували» [3, с.45]. Саме за відсутності чіткого поняття, Генеральна Асамблея ООН не може прийняти конвенцію про боротьбу проти тероризму. Держави-члени не можуть дійти згоди, щодо спільного, чіткого поняття вже протягом 60-ти років.

Генеральна Асамблея ООН найчастіше у своїх офіційних заявах використовує значення «тероризм», як: «Злочинні акти, спрямовані чи розраховані на створення обстановки терору серед широкого загалу, групи осіб або окремих осіб у політичних цілях за жодних умов не можуть бути виправдані, якими б не були їхні мотиви (політичного, філософського, ідеологічного, расового, етнічного, релігійного чи будь-якого іншого характеру), які можуть наводитися як їхнє виправдання»

Проблемою є те, що тероризмом не вважається кожна дія, через яку здійснюється масове вбивство чи насилля. Тероризм має свою класифікацію та критерії, по яких визначається, чи є дія терористичним актом.

1. Дія має політичну мотивацію. Кожен теракт має на меті певну ціль, що має важливе стратегічне значення, а не просто негайний ефект від терористичної дії.

2. Теракт завжди пов'язаний з дією психологічного впливу на жертв та проінформоване суспільство. Терористи мають на меті не тільки дії довільного характеру, а й орієнтуються на серйозний підбір цільової аудиторії, аби спровокувати максимальну реакцію.

3. Дія повинна містити акт насильства або загрозу насилля. Тероризм має спеціальний ефект, що може бути випростаний у політичних цілях. Це не тільки сама загроза насилля, а й залякування, страх серед людей, на яких була спрямована дія.

4. Тероризм – це діяльність субдержавних угруповань, а не держав. Це визначення набуло широкої дискусії у колах різних оглядачів та експертів. Національні держави використовують це положення як сутність терористичного акту. Проте, якщо ми обмежимо теракт до рамок субдержавних угруповань, тоді ми визнаємо той факт, що акти насильства, здійснені державами, не можуть бути тероризмом, якими жажливими ці дії не були.

5. Тероризм зачіпає певну групу цивільних громадян, що відповідає попереднім планам терористів. Це поняття також набуло дискусії між експертами, оскільки виключає можливість вважати тероризмом напад на військовий персонал або інших посадових осіб, таких як поліцейські чи політики.

Поняття «тероризм» вперше виникло у останнє десятиріччя 18-го століття у Франції. Воно було застосоване для опису Епохи терору «Regime de la Terreur». Період між 1793 та 1794 за правління Максиміліана Робесп'єра здійснювалися насильницькі методи репресій, в тому числі й масові екзумації, що здійснював Револьюційний трибунал, суд, для розгляду справ політичних злочинців.

Це призвело до страху громадян, які почували себе незахищеними в своїй державі від загрози безпідставного насильства.

В 19 столітті проблема тероризму стала більш набувати пов'язаність з діяльністю груп в середині держави, а не з системами державного терору.

20-те століття стало найжахливішим за застосуванням насильства, за численності жертв терористичних актів, в плані жорстокості методів. Уряди та субдержавні угруповання використовували насильницькі методи задля досягнення своїх цілей. Особливо на початку століття громадяни окремих держав, як і раніше, не почували себе захищеними навіть від своєї влади.

З 1975 по 2015 рік, якщо вірити статистиці, від терористичних актів загинуло 358921 тис. жертв, при чому – це тільки за 45 років! В середньому це 10 осіб в день.

Теракт – це дія навмисного насилля або загрози насилля, за яке не відповідає держава. Розділяють три види терористичних актів:

1. Внутрішньодержавний тероризм. Здійснюється в межах однієї держави спеціально організованими терористичними групами або терористами-одинаками. Акції даних терористів направлені на досягненні різної політичної мети. Насильство спрямовується на а) прямому насильству, яке виражається в безпосередньому застосуванні сили, та б) непрямому насильству, котре не допускає втручання сили. До цього відносяться: психологічний тиск, економічне блокування, політичне втручання [3, с.45].

2. Політичний тероризм. Це дії, спрямовані для політичних цілей. Тут серед жертв виступає і беззахисне населення. Чим страшніше та жорстокіше буде терористична акція, тим кращий наслідок для терористів. Влада та масове суспільство стає керованим і робитимуть те, що від них потребують. Найкращі об'єкти для політичного терору є лікарні, житлові та пологові будинки, дитячі садки та школи. Як відреагує на це влада і залежить подальший розвиток подій. Кримінальна злочинність та політичний терор на сьогодні підтримують одне одного і спільно взаємодіють. Наприклад, в Колумбії терористичні організації взаємодіють з наркомафією.

Коли політичний тероризм виходить за межі країни, він набуває міжнародного статусу.

3. Міжнародний тероризм. Як наслідок, терористичні дії спричиняють міжнародні конфлікти, задають величезного матеріального збитку, знищують культурні пам'ятки світу або держави та розхитують державні і політичні засади. Міжнародний тероризм здійснюється жорстоким насильством проти людей. Він має свої підвиди, з них: транснаціональний та міжнародний кримінальний тероризм. Перший різновид полягає у здійсненні різними акціями недержавних терористичних організацій в інших державах. Другий виявляється в діях міжнародної організованої злочинності. Кожен терористичний вчинок повинен відповідати як мінімум двом критеріям із трьох.

1. Він продиктований ідеологією, а не особистими мотивами.

2. Він адресований суспільству, або владі, а не конкретним жертвам. Розглянемо приклади терористичних дій наприкінці минулого сторіччя та сьогодні. 1994

рік, Уганда. Воєнні хуту всього за 100 днів вбили 800000 тис. співвітчизників тутсі. Це більш ніж в два рази більше, аніж діяльність всіх терористів за 50 років.

Проте це не теракт, оскільки за вбивством стояла держава. В цю категорію не входять, також, війни наркокартелів.

В 1989 році по указці Пабло Ескобара підірвали Boeing 727. Загинули 107 людей на борту і ще троє на землі. Це теракт, оскільки, хоча метою був кандидат в президенти Колумбії Сесар Гавирія, загинули невинні люди. Ескобар не хотів, аби той став президентом, ось тільки Сесар в останній час відмінив відпустку й не сів у літак. А вже менше ніж через рік все-таки він переміг у виборах. Від того, як терорист зчинить свій акт, залежить майже все. Проте якщо спроба не вдалася, це не позбавить його вини.

Найвідомішим та найбільшим терористичним актом за останній час є масовий терористичний акт в Нью-Йорку у вересні 2001 року. 3000 тис. людей стали жертвами, з них близько 6000 були поранені. Терористи Аль-Каїди захопили 4 пасажирські лайнери. Далі все відбувалося у прямому ефірі сотень телеканалів. Журналісти прибули на місце відразу, як тільки один із літаків зіткнувся з однією з веж. Його дію повторив і наступний літак, що зруйнував вежу-близнюка.

Аби врятуватися, люди стрибали з вікон хмарочосів. 110-типоверхівка зрівнялася з землею через 1 годину та 42 хвилини. Поки новина розходилася по світу, дійшла інформація про ще два літака. Один зрушив будівлю Пентагону, інший впав на полі в Пенсильванії, не долетівши до основної цілі – Білого Дому. Пізніше, заарештували відповідального за терористичний акт. Ним став Бен Ладен, засновник міжнародної терористичної організації «Аль-Каїда».

До речі, саме в цьому році, 26 вересня, президент України, Володимир Зеленський, разом зі своєю дружиною вшанували пам'ять загиблим від терору, установивши жовто-блакитний прапорець біля українських імен на пам'ятнику, що розташований в Нью-Йорку.

В базі даних Terrorism Database вказані не тільки вдалі, а й безуспішні і, навіть, безглузді спроби терористичних атак. І діло не в тому, як спланований теракт, а саме як проведе цю дію терорист. За приклад можна взяти випадок в околицях Нью-Йорка в 2013 році. ФБР затримала Глендона Кроуфорда, що мріяв поквитатися з ворогами Америки, особливо з мусульманами та Обамою. Для цього він створив пересувний рентгенівський апарат, аби потайки опромінювати цільових жертв і викликати у них променеву хворобу. ФБР затримала його лише через рік і два місяці.

За статистикою Terrorism Database, в 2015 році було на 10 терактів менше, аніж в 2014. Це 12089 випадків терористичних актів. Більше, аніж 33 жертви в день. І факт не в тому, що терористи мають на меті навмисно зробити щось жахливе, а те, що прагнуть уваги, оскільки про певний випадок терору пам'ятають лише якийсь час. Раніше цілком терористів було вбити царя, а сьогодні аби потрапити в новини і відвоювати хоча б трохи уваги. Це дійсно працює!

Якою б не жахливою була правда, проте ми слідкуємо за новинами про теракти, аби побачити цікаві і захоплюючі історії. Дії терористичних актів дійшли до того, що терористи почали знімати короткометражні фільми, як катують своїх жертв дійсно страшними способами. Більшість людей відповість на це, що інформація в новинах важлива, оскільки стосується безпеки нашого життя. Проте кожен спеціаліст відповість, що новина – це, перш за все, щось незвичне. Терористи зрозуміли це давно й змогли пробратися в медіа.

Інформаційний тероризм – об'єднання фізичного насилля з використанням різних інформаційних систем. Це навмисне використання інформаційних мереж, систем та їх компонентів з метою сприяння здійсненню терористичних актів терористичних актів або акцій. Він в свою чергу поділяється на два види: медіа-тероризм та кібертероризм.

Метою медіа-тероризму є створення атмосфери заспокоєння та недовіри серед громадян щодо влади. На даний момент інформаційний тероризм використовує медіа та ЗМІ задля полегшення процесу планування операцій, встановлення зв'язку, проведення зборищ, та передачі оперативної інформації. Терористи, так би мовити, готують людей до свого виступу. Обурене населення виступає проти влади, в той час як тероризму це йде тільки на руку. Інтернет та ЗМІ є так-званим майданчиком для політичних ігор та розвитку тероризму.

Кібертонізм – дія, спрямована на проникнення в інформаційно-телекомунікаційну систему, захоплення управління та пригнічення засобів інформаційного обміну. Знайти точку, звідки зчинилося захоплення надто проблематично, оскільки терористи здійснюють свої дії через декілька підставних комп'ютерів. Станом на теперішній час кібертероризм є одним із найнебезпечніших видів злочинності. В цій сфері виник й ще один спосіб, який допомагає навіяти розгубленість у суспільстві та направити його проти влади, а бо інших цілей. Аби розібратися в суті цього питання, розглянемо саме визначення.

Вербування – одна з небезпек, що підстерігає необачних користувачів глобальної мережі. Інформаційна активність заборонених терористичних організацій дозволяє терористам вести пропаганду своїх ідей та проваджувати радикальні установи в незміцнілі розуми без необхідності вступати в особистий контакт. Люди, що займаються такою діяльністю називаються вербувальниками.

В спілкуванні з людиною, вербувальник збирає інформацію про свою жертву та намагається вплинути чи нав'язати думку, що протилежить її моральним цінностям, або поглядам. Таким чином в особисті повідомлення потрапляють відео та аудіо матеріали, які, як говорить вербувальники, змінять погляди на наш оточуючий світ. Задача такої людини вивести особистість з емоційної рівноваги і спробувати перевести на свою сторону. Кінцевий етап вербівки – зробити людині пропозицію виконати яке-небудь завдання. Погоджуючись навіть на маленьку послугу, жертва такої операції пов'язує себе з обіцянками, які потім порушити не в змозі. Україна входить до топ-10 країн по найбільшій кількості кіберзагроз, спаму та мережевих атак.

Причиною є те, що в нашій країні не існує кіберкерування, котре змогло б контролювати безпеку на інформаційній платформі глобальної мережі. Аби боротися з кібертероризмом, команда керування повинна базуватися на комплексному підході, поєднуючи політико-дипломатичні, гуманітарні, економічні та силові методи протистояння.

Отже, медіа є засобом досягнення часткової мети тероризму. Бажаного впливу досягли відеоматеріали катування та вбивства людей. Як наслідок, суспільство починає боятися. Статистика показує, що більшість глядачів відеоматеріалів, на яких зображено терористичні акти, хвилюються за інших більше, аніж ті, хто був на місці атаки.

Страх закріплює спогади, а це в свою чергу має властивість затьмарити й статистику. В новинах не говорять, що 36% вибухів обходяться зовсім без жертв, оскільки це було б недоречно. При цьому в 2015 році більша частина терактів була без жертв. Ця інформація і не розповсюджується, оскільки без героя та історії, подія ніколи не стане новиною. За статистикою, в розвинених країнах терористичні акти викликані безробіттям молоді, з мілітаризацією і доступом до зброї, зі збільшення росту рівня злочинності і недовіри громадян щодо вибору. В тих країнах, що тільки розвиваються, проблеми пов'язані з історією поточного конфлікту, корупцією, дотримання прав чужоземців і нерівністю між соціальними групами.

Висновки. Боротися з ідеологією насилля можна. Варто лише працювати над соціальним довкіллям біля себе. Ніхто не повинен боятися терактів і бути заляканим від доступних для розгляду джерел. Адже тоді, сама ідея теракту вважається вдалою, оскільки

викликала масове незадоволення та страх. Головна задача суспільства – не втратити пильність.

На цей момент вербування прогресує. В основному, через соціальні мережі і єдине, на що здатне населення – лише донести в правозахисні органи про спроби підозрілих осіб зав'язати контакт, не забувати про середовище, що оточує і працювати над інформацією та пропозиціями, які пропонують люди в Інтернеті, сидячи по іншу сторону екранів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Почему мы не должны бояться террористов [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.youtube.com/watch?v=cbEZHd-pTvw>
2. Біленчук П.Д. Почему мы не должны бояться террористов? / П. Д. Біленчук, А.В Кофанов, О.Л. Кобилянський // Міжнародний тероризм: консолідований аналіз: Посібник з освіти в галузі прав людини за участі молоді. – К.: Компас, 2016. – С.23-67.
3. Мокін М.А. Конспект лекцій з дисципліни «Безпека життєдіяльності» / М.А. Мокін, В.А. Оніщенко, О.О. Степанова, С.А. Ігнатенко, В.О. Зубков. – Донецьк, 2010 – 501 с.
4. The Global Terrorism Database (GTD). [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://www.start.umd.edu/gtd/>
6. Декларація ООН щодо заходів боротьби проти міжнародного тероризму, доповнення до Резолюції Генеральної Асамблеї ООН 49/60, «Заходи боротьби проти міжнародного тероризму», від 9 грудня 1994 р.

УДК 930:[94:37.011.3–051](477).

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ МАЛОВІСКІВЩИНИ В ПІСЛЯВОЄННИЙ ПЕРІОД

Смірнова Ярослава Сергіївна,
студентка I курсу спеціальності
«Інформаційна, бібліотечна та архівна
справа»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Мильніченко Наталя Олександрівна,
старший викладач кафедри права та
соціально-економічних відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

У статті розкрито особливості розвитку Маловісківщини у період післявоєнних років та кінця ХХ століття. Висвітлено специфіку розвитку регіону цього часу.

Ключові слова: післявоєнний період, Маловісківщина, розвиток регіону.

Постановка проблеми. Кіровоградщина багата своїми територіями та історією. Серед історичного минулого Кіровоградського краю чільне місце займає післявоєнний період, у який відбувалося чимало змін.

Метою дослідження розвитку Маловисківського регіону в післявоєнний період.

Територія Маловисківщини була звільнена від німецько-фашистських військ протягом 11-16 березня 1944 року. Радянські війська не вели боїв за населені пункти району, оскільки німці їх самостійно покидали, залишаючи лише незначні військові сили для прикриття свого відступу.

Тримати оборону на Маловисківщині гітлерівцям не було особливого сенсу, бо на то час головні сили 2-го Українського фронту, вийшовши на р.Південний Буг, створювали для їхніх військових частин, що там розташовувалися, загрозу потрапити в оточення. Це підтверджують і оперативні документи 5-ї гвардійської армії[6,с.52].

Після звільнення території Маловисківщини все було в руїнах – залізнична станція, спиртовий завод, магазини, школа, сотні будинки маловищан. Лежали знівечені рами залізничного мосту, диміли вагони, склади, залишки «брехунцівського» млина.

Все вимагало людських рук, невтомної і щоденної праці. Можливості були до краю обмеженими – інваліди, жінки, пристарілі, діти. Ні машин, ні коней. Слабкі, безсилі руки та звичайнісінькі лопати, Саме ними було все підняте і відбудовано. Цукровий завод вже у жовтні дав першу продукцію. Обладнання для промислових підприємств завозилось із Талліна, Каунаса, Ленінграда, Москви, Ярославля, Пензи, Ростова-на-Дону, Таганрога, Баку, Барнаула, Хабаровська.

У тяжких умовах відбудовувалося сільське господарство. У чотирьох колгоспах Малої Виски залишилось лише 143 коней та 220 голів великої рогатої худоби. У посушливому 1946 році артіль зібрала ярої пшениці по 4, а озимої – 5,6 цнт з га. Держава допомогла технікою і кваліфікованими кадрами.

З братніх республік надійшло 386 коней, 86 голів великої рогатої худоби, 610 овець. В наступні роки підвищилася продуктивність сільськогосподарського виробництва, з'явилися майстри високих врожаїв. 1947 року ланкова радгоспу Маловисківського цукрокомбінату О. Д. Табунець одержала по 31, 67 цнт озимої пшениці і по 601,7 цнт цукрових буряків з кожного гектара. Їй присвоєно звання Героя Соціалістичної Праці.

У 1953 році колгоспи Малої Виски об'єдналися в один, який дістав назву «Батьківщина». Артіль, за якою закріплено 2976 га орної землі, 178 га сіножатей і пасовищ, 70 га садів, стала високомеханізованим господарством. У 1965 році в ній налічувалось 22 трактори, 18 різних комбайнів.

Робітники радгоспу Маловисківського цукрокомбінату в сьомій п'ятиріччі одержали в середньому по 34, 9 цнт зернових з гектара. Тваринники радгоспу виробили по 481 цнт молока і по 100 цнт м'яса на 100 га угідь. За успіхи, досягнуті в підвищенні врожайності сільськогосподарських культур і збільшенні продуктивності тваринництва, 23 кращі виробники колгоспу і радгоспу нагородженні орденами і медалями Союзу РСР.

У післявоєнні роки в Малій Висці збудовано ряд нових підприємств, зокрема теплоелектростанцію, завод сухого молока, при спирт заводі добудовані цехи вуглекислоти, кормових і харчових дріжджів. Став до ладу рай харчокомбінат. Споруджено інкубаторну станцію. Розвиток промисловості позначився і на соціальному складі жителів. У 1965 році з 6465 чоловік працюючого населення було 5489 робітників та службовців, 967 колгоспників.

Після ХХІІІ'їзду КПРС у місті широкого розмаху набрав рух за комуністичне ставлення до праці. Першим почесного звання колективу комуністичної праці удостоєні працівники ТЕЦ цукрозаводу, а до 50-річчя Жовтня його присвоєно 1 колективам. Крім того, 480 робітників та колгоспників здобули звання ударників комуністичної праці.

З високими результатами завершили 1967 ювілейний рік промислові підприємства, радгосп та колгосп «Батьківщина». Цукровий завод виконав свої зобов'язання на 102,1 проц., а спиртовий комбінат – на 102,5 проц. Добрими показниками відзначив цей рік колектив наймолодшого підприємства Малої Виски – завод сухого молока [1].

Урочисто відзначили трудящі міста 50-у річницю Великої Жовтневої соціалістичної революції та 50-річчя Радянської влади на Україні.

На центральній площі Малої Виски напередодні свята було встановлено пам'ятник В. І. Леніну, запалено вічний вогонь на могилі воїнів, які загинули під час визволення міста від фашистських загарбників. На загальних зборах трудящих підприємств і радгоспу з великим піднесенням були прийняті нові соціалістичні зобов'язання на честь 100-річчя з дня народження В. І. Леніна.

У перед ювілейному змаганні взяли участь усі трудові колективи міста. Передовика змагання – колектив заводу сухого молока – було нагороджено Ленінською Ювілейною Почесною Грамотою ЦК КП України, Президії Верховної Ради УРСР, Ради Міністрів УРСР і Укрпрофради. До обласної Ленінської книги трудової слави занесено завод сухого молока і окремих переможців змагання. Серед них Г. Д. Сідлецька – робітниця станції Виска, М.П. Брехунець – токар Маловисківського спиртокомбінату, В. С. Хоменко – слюсар цукрового заводу, Л. Я. Романенко – комбайнер колгоспу «Батьківщина», Н.П. Місєвська – лікар районної лікарні.

Натхненна праця трудівників міста дала можливість з високими показниками завершити восьму п'ятирічку. Тільки у 1970 році цукрокомбінат виробив 773,5 тис. цнт цукру, спиртовий комбінат – 1668 тис. декалітрів спирту, завод сухого молока – 3354 тонни продуктів з незбираного молока, 1933 тонни масла, 1740 тони сухого молока.

За п'ять років колгосп «Батьківщина» та радгосп цукрокомбінату продали державі 159,6 тис. цнт зерна, 616,7 тис. цнт цукрових буряків, 26,6 тис. цнт м'яса, 8216,8 тис. штук яєць, 129,8 тис. цнт молока та багато іншої сільськогосподарської продукції.

За досягнуті успіхи в восьмій п'ятирічці 42 чоловіка нагородженні орденами і медалями СРСР.

Великі плани у трудівників Малої Виски на дев'яту п'ятирічку. Потужність цукрового заводу в 1975 році зросте на 100 тис. тонн. Колгосп за 1971 – 1975 рр. витратить на будівництво господарських та культурно-побутових приміщень 1257 тис. крб., на придбання нової техніки – 226 тис. карб.

Висока агротехнічна культура буде основою постійного зростання врожайності полів. Колгосп має довести середньорічну врожайність до 31,7 цнт з гектара.

Початок дев'ятої п'ятирічки трудящі Малої Виски, як і всі радянські люди, ознаменували підготовкою до гідної зустрічі XXIV з'їзду КПРС. Вони взяли підвищенні зобов'язанні і з честю їх виконали. Радгосп Маловисківського цукрокомбінату в 1971 році зібрав озимої пшениці в середньому по 45,7 цнт з га, а колгосп «Батьківщина» – по 30,2 цнт за га.

За підсумками соціалістичного змагання районів області за вирощування високих урожаїв, збільшення виробництва та заготівель зернових та технічних культур у 1971 році бюро обкому КП України та виконком обласної Ради депутатів трудящих присвоїли Маловисківському району звання району високої культури землеробства. Район відзначений Грамотою ЦК КП України. В 1971 році спиртовий комбінат реконструйовано, завдяки чому потужність його доведено до 6 тис. декалітрів спирту на добу. Колектив тваринницької ферми Улянівського відділка радгоспу Маловисківського цукрокомбінату виборює право одержати ювілейний почесний знак на ознаменування 50-річчя утворення СРСР, зобов'язавшись надіти на кожну корову не менше 3100 кг молока. Доярки успішно виконують свої зобов'язання.

Організатором трудящих міста на боротьбу за виконання планів і соціалістичних зобов'язань виступають партійні організації, які налічують у своєму складі 843 комуністи. Краща доярка радгоспу цукрокомбінату Г.Г.Боровська була делегатом XXIII з'їзду КП України.

Трактористка колгоспу Є. І. Сидоренко та електрик спиртокомбінату В.Г.Уманець представляли Кіровоградську обласну парторганізацію на XXIV з'їзді КП України, а перший секретар Маловисківського району партії В. В. Гуля – на XXIV з'їзді КПРС. 48 членів партії з цукрового комбінату – ударники комуністичної праці. Вони ведуть за собою весь колектив, який бореться за звання комуністичного. Делегата XXIV з'їзду КП України.

За післявоєнні роки докорінно змінився зовнішній вигляд міста, що розташоване на 544 га. Тут проведено комплексний благоустрій вулиць і площ. Лише 1971 року міськрада виділила на впорядкування міста 160 325 крб. Центральна вулиця – Жовтнева – забудовується новими дво- і чотириповерховими житловими і адміністративними будинками. Більшість вулиць заасфальтовані, освітлені люмінесцентними лампами. Лише у 1972 році висаджено 5 тис. декоративних дерев.

У торгівельній мережі міста 72 підприємства. Тільки магазинами райспоживспілки за 1971 рік продано 11 легкових автомашин, 118 мотоциклів і моторолерів, 306 телевізорів, 191 радіоприймач, 157 холодильників, 325 пральних машин, 3 піаніно і багато інших товарів.

В місті діють районна лікарня на 100 ліжок, поліклініка, пологовий будинок на 25 ліжок, пункт швидкої медичної допомоги, тубдиспансер, медпункти при цукровому заводі та заводі сухого молока. Населення обслуговують 26 лікарів і 94 фельдшери та акушерки. Працюють два міські дитячі садки та садки при цукровому і спиртовому комбінатах. Є стадіон, спортзал, водна станція, 12 волейбольних і баскетбольних майданчиків, де тренуються фізкультурники 17 спортивних колективів.

В місті працюють сім загальноосвітніх шкіл – дві середні, дві восьмирічні, три початкові, в яких навчається 25633 дітей. 3 культурно освітніх закладів тут діють районний будинок культури, клуби цукрового и спиртового комбінатів та радгоспу, червоні кутки, п'ять бібліотек з фондом 105 435 книг. У місті – шість стаціонарних кіноустановок, працює з 1966 року широкоекранний кінотеатр «Колос» з залом для глядачів на 500 місць. Великим успіхом користуються міський хоровий колектив, хор колгоспу «Батьківщина», драмколектив клубу «Цукровик».

Отже, за період 1945 – 1971 років територія Малої Виски відчувала значний економічний, політичний та культурний розвиток.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Катана Г. К. Історія міст і сіл української РСР / Г. К. Катана, В.О. Цись. –Режим доступу: <http://ukrssr.com.ua/kirovograd/maloviskivskiy/mala-viska-maloviskivskiy-rayon-kirovogradska-oblast>
2. Мала Виска [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>
3. Між Бугом і Дніпром. Науково-краєзнавчий вісник Центральної України / Випуск VI/VIII. – Кіровоград: Центрально-Українське видавництво, 2017. – 290 с.
4. Рідний край Мала Виска [Електронний ресурс] – Режим доступу: <https://wiki.cuspu.edu.ua/index.php>
5. Скіфське, козацьке чи князівське коріння Малої Виски [Електронний ресурс] –Режим доступу: <http://malavyska.tilda.ws/kudashev>
6. Шевченко Б.Л. Маловисківщина в роки Другої світової війни. Сторінки історії. Науково-документальне видання./ Борис Леонідович Шевченко. – К., 1986. – 75 с.
7. Шевченко С.І. Вершники на Інгулі. / С.І.Шевченко – Кіровоград, 2013. – 332 с.

ЗНАЧЕННЯ РОДИННОГО ВИХОВАННЯ У ПОВЕДІНЦІ ТА КУЛЬТУРІ МІЖОСОБИСТИХ ВЗАЄМИН СЕРЕД СТУДЕНТІВ

Терешенко Анастасія Вікторівна,
начальник навчально-методичного відділу,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

У статті представлені завдання, які стоять перед виховною системою сучасного суспільства і її головними ланками – освітою і сім'єю, одним з найважливіших являється формування у молоді культури між особистого спілкування.

Ключові слова: міжособисті стосунки, сучасна молодь, моральні характеристики, матеріальні цінності.

Актуальність та мета дослідження. У зв'язку із зростаючими вимогами сучасного суспільства до професіоналізму, активності і творчості людей в процесі їх спільної діяльності проблема міжособових стосунків у вищих навчальних закладах залишається однією з головних.

Найактуальніше ця проблема визначається в сучасних вищих навчальних закладах, оскільки кардинальні зміни в політичній, економічній, духовній сферах українського суспільства спричиняють за собою радикальні зміни в самосвідомості, ціннісних орієнтаціях, вчинках міжособових стосунках сучасної молоді.

Серед безлічі завдань, що стоять перед виховною системою сучасного суспільства і її головними ланками – освітою і сім'єю, однією з найважливіших являється формування у молоді культури міжособового спілкування. Відношення людини до інших людей є однією з найважливіших моральних характеристик. Воно проявляється в його відношенні до праці, до природи, до матеріальних цінностей, до різних соціально значущих видів діяльності і є критерієм його моральної вихованості.

Мета статті – встановити природу та розкрити зміст впливу сімейного виховання та ціннісних орієнтацій міжособистісної культури взаємин молоді.

Огляд наукових праць із проблеми. Міжособиста культура спілкування молоді стали предметом наукових досліджень. Згідно з усталеними у психології положеннями, ціннісні орієнтації розглядаються науковцями як елементи свідомості, пов'язані з мотиваційною сферою, ідеалами [8, с.156-160], як вид ціннісного ставлення людини до світу, як результат переваги на основі образів та еталонів ([4, с.36-44], [7]), як диспозиції вищого рівня, що зумовлюють уявлення людини про головні цілі життєдіяльності та засоби їх досягнення, як усвідомлюваний рівень смислових утворень [10, с. 89-106.], як «ядро» особистісного розвитку [1], яке виявляється в ситуації вибору як «вчинок свідомості» [2].

Виклад основного матеріалу. Особливу актуальність питання формування культури міжособового спілкування серед студентства набувають сьогодні у зв'язку з формуванням полікультурного, економічного, соціального суспільства.

Важливу роль відіграє сімейне виховання на процес поведінки та міжкультурних відносин серед студентів. Сімейне виховання можна розглядати як педагогічний, соціокультурний, народний і релігійний феномен [6, с. 223].

Для вищого навчального закладу, виховання студентів та формування культури міжособового спілкування – один із головних складників педагогіки вищої школи, тому серед іншого система виховної роботи у вищому навчальному закладі має забезпечувати

найсприятливіші психолого-педагогічні умови для вільного самовизначення та самоутвердження кожного студента, реалізації ним своїх потреб, нахилів і можливостей. Цілеспрямований виховний вплив на розвиток особистості майбутнього спеціаліста в Україні має важливе значення.

Очевидно, що одним з найбільш перспективних полів взаємодії сім'ї і інституту є саме формування культури міжособового спілкування і людських відносин між вихованцями. У сучасних студентів відсутні знання, навички і соціальні адаптивні стратегії побудови міжособистих стосунків, що призводить до успішної професійної самореалізації. У свою чергу, недостатність соціального досвіду студентів в міжособистих стосунках може проявлятися в проблемі їх адаптації в процесі навчання у ВНЗ, що виражається в подоланні скрутних ситуацій в спілкуванні з оточенням [7, с. 194].

До теперішнього часу в соціальній психології відсутнє однозначне розуміння вдосконалення міжособових стосунків. Провідна роль у здійсненні цього процесу повинна належати особі викладача, але до теперішнього часу у ВНЗ ця робота спеціально недостатньо організована. У зв'язки з цим становлення міжособистих стосунків студентів відбувається спонтанно, що призводить до міжособових і внутрішньогруповим конфліктним ситуаціям. Гіпотезою розробки теоретико-методологічних основ, що визначають суть процесу формування культури міжособового спілкування у студентів у взаємодії інституту і сім'ї, їх реалізація в сучасних організаційно-педагогічних і соціально-економічних умовах зроблять позитивний вплив на ефективність виховного процесу, якщо:

- вирішення проблеми формування культури міжособового спілкування у підлітків здійснюється в руслі особовоорієнтованої парадигми виховання;
- взаємодія сім'ї і освітньої установи у рішенні виховних завдань реалізується в контексті широкого соціального партнерства;
- вирішення позначеної проблеми виховання здійснюється на основі індивідуалізації виховного процесу з урахуванням соціального освітнього замовлення, що пред'являється до інституту з боку батьків підлітка;
- визначена система детермінант цільової спільної роботи сім'ї і інституту і місце завдання формування культури міжособового спілкування підлітків в цій системі;
- розроблення моделі системи формування культури міжособового спілкування у підлітків у взаємодії інституту і сім'ї.

Місце і роль формування культури міжособового спілкування у молоді, сукупність специфічних завдань по її вихованню, що полягають в:

- розширенні і поглибленні теоретичних і практичних знань підлітків, придбанні ними все більшої адекватності, повноти і свідомості;
- розвитку мислення підлітків, їх здібностей до аналізу поведінки людей, порівняння їх вчинків, умінню в них розбиратися;
- здібностей до адекватної оцінки поведінки людей, їх вчинків і власної самооцінки;
- умінні адекватно відгукуватися на поведінку людей, з якими підліток спілкується, прагненні і умінні вибирати в повсякденному житті спосіб спілкування відповідно до вимоги гуманістичної моралі, з урахуванням їх індивідуальної особливості [10, с. 90].

Висновки та перспективи дослідження. Визначено місце і роль формування культури міжособового спілкування в системі особисто-орієнтованого виховання, дана характеристика формування культури міжособового спілкування як одного з аспектів цілісного виховного процесу; виявлено протиріччя між природною активністю, соціальністю, комунікабельністю підлітків і відсутністю можливостей для міжособового спілкування підлітків в навчальному процесі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Асмолов А.Г. Психология личности: культурно-историческое понимание развития человека / А.Г. Асмолов. – М.: Смысл. – 2007. – 528 с.
2. Белинская Е.П. Система цінностей личности в перспективе толерантности [Электронный ресурс]. / Е.П. Белинская – Режим доступа: <http://www.tolerance.ru/VT-5-sistema.php?PrPage=VT>.
3. Божович, Л.И. Личность и ее формирование в детском возрасте. (Психологическое исследование) / Л.И. Божович. – М.: Просвещение, 1968. – 464 с.
4. Бубнова С.С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система / С.С. Бубнова // Психологический журнал. – 1999. – Т. 20. – №1. – С. 36-44.
5. Бубновская, О.В. Исследование взаимосвязи ценностных и смысложизненных ориентаций студентов / О.В. Бубновская // Система цінностей современного общества. 2012. – № 25. – С. 167-173.
6. Выготский, Л.С. Педагогическая психология / Под ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика-Пресс, 1999. – С. 402.
7. Рубинштейн С.Л. Проблемы общей психологии / С.Л. Рубинштейн. – М., 1976. – 712 с.
8. Сокур'янська Л.Г. Проблема суб'єкта в сучасній соціології / Л.Г. Сокур'янська // Вісник Харківського Національного Університету ім. В.Н. Каразіна. – 2003. – С. 156-160.
9. Фаустов Е.Н. Домінуючі ціннісні орієнтації студентів / Фаустов Е.Н. // Вісник ДонНУ. – 2005. – № 4. – С. 47-53.
10. Ядов В.А. О диспозиционной регуляции социального поведения личности / В.А. Ядов // Методологические проблемы социальной психологии. – М., 1975. – С. 89 – 106.

УДК 930.22(477)

СТАНОВЛЕННЯ ТА РОЗВИТОК ДОКУМЕНТОЗНАВСТВА

Деміч Людмила Сергіївна,
студентка І курсу спеціальності
«Інформаційна, бібліотечна та архівна
справа»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Мильніченко Наталя Олександрівна,
старший викладач кафедри права та
соціально-економічних відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

У статті розкрито становлення документознавства та його місце у системі наук, досліджено основні етапи розвитку та особливості функціонування документознавства.

Ключові слова: документознавство, документологія, документ, книга, теорія документа, джерелознавство, архівознавство, бібліологія.

Постановка проблеми. Документознавство визначаються як науку про документ та документообіг, та наукову дисципліну, яка досліджує процеси створення й функціонування документів та розробляє принципи побудови документно-комунікаційних систем та методи їхньої діяльності.

Важливою проблемою документознавства на сучасному етапі є процес його становлення як наукової дисципліни.

Питання щодо визначення документознавства та його місця у системі наук належать до числа найбільш дискусійних та актуальних для сучасної освіти. За останні роки відбуваються зміни від включення документознавства у число обов'язкових загальнопрофесійних дисциплін до заміни його документологією. В той же час, термін «документознавство» вже затвердився у якості позначення наукового та освітнього напрямку, заснованого на широкій трактовці документа (як будь-якого матеріального носія з записаною на ньому соціальною інформацією).

Погляди провідних вчених, що вивчають закономірності створення, функціонування документів, розробляють принципи побудови документно-комунікаційних систем та методи їх діяльності, суттєво відрізняються.

З огляду на важливість чіткого тлумачення поняття, предмета, об'єкта та методології сучасного документознавства для прогресивного розвитку сфери документообігу в Україні та, зважаючи на неабиякий інтерес сучасних дослідників до вивчення документознавства, як науки про документ, слід відзначити актуальність теми.

Метою є визначення становлення та особливостей розвитку документознавства та його місце у системі наук.

Процес становлення та розвитку документознавства належать до числа найбільш дискусійних та актуальних для сучасної освіти, оскільки документознавство належить до розряду молодих наук, воно ще остаточно не сформувалось як наукова дисципліна. Також документознавство не має чітко сформованої структури.

Питання становлення та розвитку документознавства як науки було центром дослідження багатьох науковців, проте однастайності не сьогоднішній день немає.

Ця проблема є актуальною, тому й набула висвітлення у працях багатьох зарубіжних та вітчизняних науковців і дослідників. Серед них, Поль Отле, С. Г. Кулешов, Г. М. Швецова-Водка, Н. С. Ларьков, В. В. Бездрабко та багато інших. У працях П. Отле викладені фундаментальні основи документознавства.

їОсновні етапи щодо розвитку документознавства та його історії розкрито у працях І. О. Белоусової, Г. М. Швецової-Водки, В. В. Бездрабко та С. Г. Кулешова. Предмет і об'єкт сучасного документознавства в Україні вивчався І. Б. Матяш. Думки щодо структури документознавства було викладено у працях Г. М. Швецової-Водки, Н. М. Кушнарєнко, С. Г. Кулешова та М.С. Слободяника.

Погляди провідних вчених, що вивчають закономірності створення, функціонування документів, розробляють принципи побудови документно-комунікаційних систем та методи їх діяльності, становлення та розвитку документознавства як наукової діяльності суттєво відрізняються.

За твердженням Г.Н. Швецової-Водки, документознавство як знання про документ взагалі має давні корені. З того часу, коли виникли самі документи, люди почали накопичувати та систематизувати знання про те, як створювати документи, як їх оцінювати, як поводитися з ними [8, с.208].

Наукове оформлення знань про документ відбувається у XVII – XVIII ст. Зокрема, на вивчення офіційних та приватних документів юридичного змісту була спрямована дипломатика, яка оформилася в наукову дисципліну у Франції в XVII ст.

Одночасно формується кілька спеціальних історичних дисциплін, спрямованих на дослідження документів як історичних пам'яток.

Вони отримали загальну назву – історичне джерелознавство, палеографія, сфрагістика, текстологія, археографія. До документознавчих знань можна віднести і книгознавство чи бібліографію (що розумілись як синоніми), що починає розвиватися у XVIII – на початку XIX ст. Але окремої наукової дисципліни, об'єктом якої був би будь-який документ, довгий час не було.

Протягом тривалого історичного періоду, з моменту появи слова документ до кінця XIX ст., його значення поступово звужувалося: від будь-якої речі, що могла використовуватися як повчання та доказ, до писемного свідчення, що підтверджує певні правові відносини. У XX ст. термін документ набуває найрізноманітніших значень. Серед них і нове широке значення, в якому термін документ почали використовувати засновники документації як практичної діяльності, що забезпечує збереження, пошук і використання документів з метою видобування інформації, яка міститься в них, – Поль Отле (1868–1944) та Анрі Лафонтен (1854–1943).

У 1895 р. вони заснували Міжнародний бібліографічний інститут у Брюсселі, який пізніше (1931 р.) було перейменовано у Міжнародний інститут документації. За ухвалою Міжнародного конгресу з документації на базі інституту було відкрито Міжнародну федерацію з документації (МФД), яка була створена 1938 р.

Саме на початку XX ст. виникла документаційна наука, засновником якої був бельгійський вчений Поль Отле. «Засновником документаційної науки є Поль Отле. Він пропонував назвати науку, що вивчає документну діяльність, бібліологією чи документологією, що було пов'язано з ототожненням книги й документа. Згодом у процесі диференціації як самостійні наукові дисципліни виокремилися: теорія класифікації документів, теорія документних потоків, теорія індексування й реферування» [4]

П. Отле називав документацію як практичну діяльність щодо збирання, збереження та використання документів, так і наукові дослідження цієї діяльності. Разом із тим він запропонував і окрему назву для суто наукової діяльності: документологія або бібліологія. У зв'язку з ототожненням документа і книги він вважав ці назви синонімічними. П. Отле заклав теоретичні основи документології у багатьох статтях, монографії «Трактат про документацію» (1934 р.), а також у практичній діяльності Міжнародного інституту документації та пізніше Міжнародної федерації з документації.

Поль Отле уперше подав поняття «документ» у значенні, близькому до значення поняття «книга». Пояснюючи поняття «книга» і «документ», П. Отле підкреслював, що книга (*biblion*, або *document*, або *gramme*) – це термін, уживаний умовно на позначення всього масиву документів.

Він поєднує в собі не одну тільки книгу у власному значенні слова, рукописну або друковану, але й журнали, газети, рукописи й графічні репродукції, креслення, гравюри, карти, схеми, діаграми, фотографії тощо. Учений розглядав поняття «книга» і «документ» як синонімічні. З контексту ж зрозуміло, що останнє ширше за своїм обсягом, тому що не припускає обмежень як матеріальної основи документа, так і знакової системи, яка застосовується для запису змісту. [4]

Історично першою вважається документаційна наука, що виникла в кінці XIX ст. і отримала міжнародне визнання у першій половині XX ст. Її історія є досить короткою. Предметом її була документаційна діяльність, що включає процеси збору, систематизації, зберігання, пошуку і поширення (а з середини 1940-х рр. – і створення) документів у всіх сферах суспільного життя. Ця наука ще мала назву “книго-архівно-музеснавство”. У середині XX ст. процеси комунікації починають розглядатися не тільки у ракурсі одного з їх засобів – документа, але й ширше – як інформаційні. Поняття “документ” поступається місцем поняттю “інформація”, оскільки перше є похідним від другого. Первинні уявлення

про предмет науки були модернізовані й набули інформаційного та кібернетичного змісту. [3]

У радянській Україні одним із перших звернув увагу на документознавство А.О. Введенський. Йому належить запровадження в українську наукову термінологію поняття «документознавство» (1958), утворене скалькованим підходом до російськомовного варіанту, та спроба дослідити історію дисципліни. А.О. Введенському властива підтримка розповсюдженої серед дипломатистів точки зору щодо документознавства як критичного діловодства. Початкове сприйняття документознавства як прикладної галузі знань певним чином збереглося і донині.

Це і проявляється в ототожненні документознавства з діловодством. Утім згодом таке спрощене ставлення до науки відійшло в минуле й нині сприймається більшістю як архаїчне термінологічне роз'яснення, хоча продовжує зустрічатись у науковій і навчальній літературі донині. [2]

Розмірковуючи про історію українського документознавства вчені одностайно дотримуються думки, що стрімкий розвиток науки починається з 1990-х рр. Згідно з міркуваннями, котрі трапляються на сторінках солідних фахових видань і монографічних досліджень, до останнього десятиліття ХХ ст., окрім поодиноких фактів, говорити серйозно про розвиток документознавства в Україні не доводиться.

Важливим організаційним проривом в українському документознавстві стало заснування галузевої наукової інституції – Українського науково-дослідного інституту архівної справи та документознавства (УНДІАСД) (1994 р.), започаткування професійної освіти за напрямом підготовки «Документознавство та інформаційна діяльність» (1995р.), введення документознавства у навчальні плани спеціальності «Історія, архівознавство» (1995 р.), першого фахового періодичного видання з документознавства – «Студії з архівної справи та документознавства» (1996 р.), затвердження паспорту наукової спеціальності 07.00.10 «Документознавство, архівознавство» (2003 р.) та відкриття при УНДІАСД спеціалізованої вченої ради для захисту дисертацій із відповідної тематики (2003 р.) [1, с.34].

Різноаспектними документознавчими дослідженнями у 1990–2000-х рр. увійшли в історію науки Інститут архівознавства й Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.І. Вернадського, Інститут української археографії та джерелознавства ім. М.С. Грушевського НАН України, відділ української історіографії та спеціальних історичних дисциплін Інституту історії України НАН України, спеціалізовані кафедри Київського національного університету ім. Тараса Шевченка, Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна, вищі навчальні заклади, що готують фахівців із напрямку «Документознавство та інформаційна діяльність» і т.д [1, с.34].

Зростання кола колективних учасників розбудови української документознавчої науки не нівелювало індивідуальні старання дослідників, а, навпаки, увиразнило їх. Найвідомішими з них є д.і.н., проф. С.Г.Кулешов, д.пед.н., проф. Н.М.Кушнарченко, д.і.н., проф. М.С.Слободяник та д.і.н., проф. Г.М.Швецова-Водка, які сміливо репрезентували науковому товариству власне бачення змісту й перспектив розвитку науки.

Нині існує два підходи до визначення сутності документознавства як наукової дисципліни.

Перший підхід базується на традиційних поглядах щодо документознавства як науки, що виникла в надрах радянського архівознавства і розвивалася впродовж 1960–1980-х років в СРСР.

У цей період здійснювалися фундаментальні та прикладні дослідження з документознавства, головна увага в яких приділялася управлінській документації (серед її класів – організаційно-розпорядча, планова, звітно-статистична, фінансова, банківська тощо), а саме – створенню та функціонуванню її уніфікованих систем, розробленню

уніфікованих форм документів, регулюванню процесів документообігу, опрацювання, зберігання управлінських службових документів в установі, користування ними. Основною сферою практичного впровадження вважалося діловодство (як загальне, так і спеціальне). Серед інших класів документації та видів документів об'єктом дослідження епізодично ставали науково-технічна, картографічна документація, кінофотофонодокументи. Документознавчі дослідження значною мірою пов'язувалися з теорією діловодства, архівознавством та інформатикою (з останньою – здебільшого виходячи з проблем створення та обігу машинопрочитуваних службових документів) [6, с.27].

Нині проблематику із зазначеного вище документознавства, яке можна назвати традиційним (інколи його називають адміністративним, спеціальним або класичним), розробляють науково-дослідні інститути документознавства та архівної справи в Російській Федерації, Білорусі, Україні.

Об'єктами його дослідження залишаються документація (сукупність службових документів, об'єднаних за певною ознакою), а також сфери її створення та функціонування. Зважаючи на характер дослідницької проблематики, у структурі цього документознавства можна виокремити управлінське, науково-технічне, картографічне та інші його види, що досліджують окремі класи документації.

Управлінське документознавство споріднене із такою галуззю знань та сферою практичної діяльності за кордоном як «керування документаційними процесами» (Records Management).

Другий підхід ґрунтується на ширшому трактуванні поняття «документ» порівняно з традиційним (документами вважаються не тільки елементи документації, а й публікації, видання), внаслідок чого відбиває більш загальні підходи до аналізу його характеристик.

Витоками цього підходу вважають документаційну науку, що існувала впродовж 1930–1950-х років.

Формування цієї версії документознавства активно розпочалося з початку 1990-х років і його провідниками стали представники таких наукових дисциплін як бібліотекознавство, бібліографознавство та книгознавство. Ними декларуються можливості реалізації зазначеного підходу також із позицій археографії, кодикології, журналістики, теорії комунікацій та інших дисциплін так званого документально-комунікаційного циклу.

Дослідження у межах «нового» документознавства спрямовані на опрацювання питань теорії документа, вивчення закономірностей його генезису та еволюції, загальних для всіх наук проблем створення документів, їхнього функціонування, роботи з ними.

Тобто існує певна сукупність знань, пов'язана з характеристиками зовнішньої форми, змісту, функцій документа, проблемами його класифікування (типологія документів), закономірностями історичного розвитку й функціонування, а також універсальними технологіями роботи з документами. Цю сукупність знань називають загальним документознавством або документологією. Перспективні напрями досліджень традиційного (спеціального) документознавства [7, с.112].

Можна відзначити, що кожний з видів традиційного документознавства (і якоюсь мірою загальне документознавство) структурно поділяється на певні розділи («Основні етапи розвитку документа», «Функції документа», «Концепції документа», «Типологія документа», «Проблеми створення, функціонування і зберігання документа» тощо), зміст яких відповідає специфіці об'єкта дослідження (тобто певного виду документа, його характеристик чи сукупностей документів).

Типологія, дослідження функцій, поняттєвого апарату відповідного виду документознавства, визначення історичних етапів розвитку документів і закономірностей цього процесу створює передумови для розроблення теорії певних видів документів чи

класу (класів) документації. Слід зауважити, що за радянських часів у традиційному документознавстві на відміну від архівознавства, теорія документа (незважаючи на наявність низки теоретичних статей) цілісно не розглядалася.

В даний час в Україні панують дві головні концепції документознавства, які С.Г. Кулешов пропонує називати загальним документознавством" (тобто вивчають загальні проблеми визначення та функціонування документа в усіх сферах суспільної діяльності) і «традиційним (або спеціальним) документознавством» (вивчають документи, створювані в сфері управління, якими займається діловодство і які після виконання своєї основної функції надходять для зберігання в архіві).

Істотний внесок у впровадження ідей загального документознавства вніс підручник М.М.Кушнарєнко, став практично доступним всім бажаючим завдяки неодноразовим перевиданням.

В даний час представники загального документознавства прийшли до висновку про необхідність змінити його назву на «документологію», щоб уникнути безпредметних дискусій про те, яке документознавство

«Правильне» і «традиційне». Зокрема, Ю.Н. Столяров писав: «... існує об'єктивна необхідність у створенні спеціальної наукової дисципліни, що вивчає структуру і функції будь-якого, якого б то не було, документа у всіх його зв'язках і опосередкування-ях. Назвемо цю дисципліну документологію»

Перейменування загального документознавства в документологію могло б бути суто технічним, термінологічним рішенням, покликаним зняти існуючі протиріччя між загальним і управлінським документознавством» [8, с. 216-217]

Особливістю документознавства є те, що воно вивчає документ у цілому, його властивості, структуру, форму, мову документування, способи сприйняття й опрацювання інформації, зафіксованої на матеріальному носії.

Отже, поняття «документ» як і поняття «інформація» (основний елемент документа) дуже широке і багатоаспектне, глибоке вивчення феномену інформації і двоєдиної природи документу здійснює молода (в порівнянні з іншими науками) наука документознавство.

Сучасне документознавство має на своєму рахунку багато прогресивних концепцій та теорій.

Його представники ведуть нескінченну працю з розширення його бази, ними написано багато книг та статей, котрі високо оцінені світовим науковим товариством.

На сучасному етапі розвитку в Україні, документознавство є науковою дисципліною, яка виникла з традиційного документознавства. Воно має більш високу теоретичну забезпеченість, розглядає термін «документ» у широкому значенні.

Наукова дисципліна документознавство розвивалася протягом ХХ століття, визначаючи свій об'єкт дослідження, методологію, предмет і методи – все те, що характеризує та ідентифікує кожну наукову дисципліну в системі наукових знань суспільства.

Документознавство як наукова дисципліна – одна з наймолодших в системі знань сучасної цивілізації. Але означена наукова дисципліна є фундаментальною в сфері інформаційного забезпечення функціонування суспільства, на її основі розвиваються прикладні напрямки інформаційної діяльності: книговидання, масові документні комунікації, обслуговування інформаційних потреб суспільства різними соціальними інституціями.

Структура документознавства поки що не розроблена повноцінно. Багато відомих вчених, такі як М. С. Слободяник, С. Г. Кулешов, Г. М. Швецова-Водка, Н.М. Кушнарєнко та інші, працювало та працюють над проблемою визначення структури документознавства, але вони так і не прийшли до єдиної думки щодо цього питання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бездрабко В.В. Документознавство в Україні: інституціоналізація та сучасний розвиток: монографія. / В.В. Бездрабко – К.: Четверта хвиля, 2009. – 720 с.
2. Бездрабко В.В. Історія документознавства в Україні: історіографічний дискурс / В.В. Бездрабко – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5227013/>
3. Гаврилюк Т. До історії формування документознавства як науки. / Т.Гаврилюк. – Режим доступу: <http://www.lib.ru/>
4. Документоведение: Учебник для студентов учреждений высшего образования / М.В. Ларин, Е.А. Плешкевич, В.Ф. Янковая, В.С. Мингалев, Е.В. Терентьева, М.Л. Гавлин; под ред. д-ра ист. наук, проф. М.В. Ларина. – М.: Издательский центр «Академия», 2016. – 320 с.
5. Еволюція знань про документ у XVIII – першій половині XX ст. – Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5044599/page:48/>
6. Кулешов С. Г. Документознавство: Історія. Теоретичні основи / С.Г.Кулешов– К., 2000. – 160 с.
7. Кушнарєнко Н.Н. Документоведение: Учебник – 3-е изд., стер. / Н.Н.Кушнарєнко – К.: О-во «Знання», КОО, 2001. – 460 с.
8. Швецова-Водка Г.Н. Общая теория документа и книги : учеб. пособие / Г.Н. Швецова-Водка. – К. : Знання, 2009. – 487 с.

УДК 004.4:338

ЗАСОБИ MS EXCEL В ЕКОНОМІЦІ

Мацько Катерина Юрїївна,
студентка 3 курсу спеціальності
«Менеджмент»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Мироненко Оксана Василівна,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри права та соціально-
економічних відносин,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

У статті розглядається використання електронної таблиці Microsoft Excel, її статистичних функцій та надбудови «Поиск решения» при розв'язуванні оптимізаційних задач економічного характеру.

Ключові слова: Електронна таблиця, оптимізаційна задача, MS Excel, дані, інформаційні технології, оптимальний розв'язок.

Сучасна економічна наука як на мікро-, так і на макрорівнях у своїх практичних дослідженнях широко використовує наявний інструментарій математичних методів для формалізованого опису існуючих стійких кількісних характеристик та закономірностей розвитку соціально-економічних систем.

Математичні методи в економічному дослідженні охоплюють цілий спектр підходів, способів вимірювання, інструментів, опису, аналізу та прогнозування економічних явищ і процесів, які знаходять застосування в сучасній науці. Сюди входять різноманітні статистичні методи обробки соціально-економічних даних, мікро- та макроекономічні моделі з відповідним математичним апаратом. Значна частина математичних досліджень пов'язана з вивченням математичних моделей, що включають велику кількість змінних і залежностей між ними. Зрозуміло, що знаходження оптимального розв'язку таких задач є дуже громіздким, а в деяких випадках майже неможливим. Тому для розв'язування такого класу задач доцільно використовувати сучасні інформаційні технології, зокрема стандартну офісну програму MS Excel.

Проблеми оптимізації та методи розв'язання задач лінійного програмування детально розглянуті в роботах Ашманова С. А., Романюка Т. П., Терещенко Т. А. та ін. Використання програми MS Excel для економічних задач описано у підручнику Дубіні А. Г., Орлова С. С., Шубіна І. Ю та у посібнику Просветова Г. І.. Проблемою використання новітніх інформаційних технологій у навчальному процесі вищих закладів освіти займалися такі зарубіжні та вітчизняні науковці, педагоги та методисти, як Белова Є.К., Гуревич Р.С., Дабагян А.В., Майер П., Андервуд Дж., Беспалько В.П., Ящур Т.В. та інші.

Мета даної статті полягає в презентації електронної таблиці MS Excel як невід'ємної частини економічних знань та практики в роботі сучасного економіста на прикладі розв'язування оптимізаційної задачі.

Електронна таблиця – комп'ютерна програма, що дозволяє проводити обчислення та обробку економічних даних. Вона є чудовим інструментом для автоматизації та прискорення таких обчислень. Багато розрахунків, зокрема в області бухгалтерського обліку, виконуються в табличній формі: баланси, розрахункові відомості, витрати, тощо [3, с.23]. Розв'язання багатьох обчислювальних задач, які раніше можна було здійснити лише за допомогою програмування, стало можливим реалізувати через математичне моделювання в електронній таблиці. Найпопулярнішими табличними процесорами є табличні процесори сімейства Microsoft Excel.

Статистичний аналіз даних є однією з найпоширеніших задач в економіці й управлінні. Проводиться він за допомогою методів математичної статистики і пов'язаний з опрацюванням масивів числових даних. Для полегшення всієї обчислювальної роботи в Excel є цілий ряд стандартних статистичних функцій. З їхньою допомогою можна обчислити середнє значення, дисперсію, медіану, моду, найбільше і найменше значення і т.д.

Також MS Excel застосовують для прогнозування. Під прогнозуванням в економіці мається на увазі науково обґрунтоване передбачення ймовірнісних шляхів розвитку процесів і явищ для більш-менш віддаленого майбутнього. Задачі прогнозування в економіці й управлінні дуже популярні, оскільки можуть бути використані, наприклад, для тенденцій споживання, передбачення майбутніх продажів або потреб в устаткуванні [6, с.84]. Excel пропонує спеціальні засоби прогнозування. Так, функція ПРЕДСКАЗ на основі лінійної регресії видає прогнозне значення величини Y по заданому X та відомих масивах даних x_i і y_i . Схоже діє функція ТЕНДЕНЦИЯ, але видає при цьому прогнозні значення для цілого ряду X . Функція ЛИНЕЙН використовує метод найменших квадратів, щоб обчислити параметри прямої лінії, яка щонайкраще апроксимує наявні дані [5, с.58].

Спеціальні інформаційні технології аналізу даних у Microsoft Excel на практичних прикладах демонструють застосування інформаційних технологій аналізу даних, включаючи моделювання економічних розрахунків, побудову сценаріїв для різноманітних розрахунків, вирішення завдань "зворотного висновку" і т.п.

Надбудова «Пошук рішення» MS Excel використовує алгоритм нелінійної оптимізації Generalized Reduced Gradient (GRG2), що розроблений Леоном Ласдоном і

Аланом Уореном. «Пошук рішення» є частиною блока задач, яку іноді називають аналізом "що – якщо". Процедура пошуку рішень дозволяє знайти оптимальне значення формули, що міститься у комірці, яка називається цільовою [10, с.65]. Ця процедура працює з групою комірок, що прямо або посередньо пов'язані з формулою в цільовій комірці. Щоб отримати за формулою, що міститься у цільовій комірці, заданий результат, процедура змінює значення у комірках, що мають впливати. Щоб звужити множину значень, що містяться в моделі, використовуються обмеження. Ці обмеження можуть поширюватися на інші комірки, що мають вплив [1, с.209].

Звичайними задачами, що розв'язуються за допомогою надбудови "Пошук рішення", є такі задачі:

- асортимент продукції. Максимізація випуску товарів при обмеженнях на сировину (або інші ресурси) для виробництва продукції;
- штатний розклад. Складання штатного розкладу для досягнення найкращих результатів при найменших витратах;
- планування перевезень. Мінімізація затрат на транспортування;
- складання суміші. Отримання суміші заданої якості при найменших витратах;
- оптимальний розкрій матеріалів (обмеження – кількість деталей різної форми та розмірів);
- оптимізація фінансових показників.

Задачі, що найкраще розв'язуються таким способом, мають три властивості:[2, с.919].

- 1) є єдина ціль, що максимізується або мінімізується;
- 2) є обмеження, що мають, як правило, вигляд нерівностей;
- 3) є набір значень змінних, що прямо чи опосередковано впливають на обмеження та на величини, що оптимізуються.

У найбільш загальному випадку для оптимізаційних задач в економіці характерне наступне:

- існує конкретна мета, наприклад максимізація прибутку або мінімізація витрат;
- є обмеження, що виражаються, як правило, у вигляді нерівностей, наприклад, обсяг використовуваної сировини не може перевищувати обсяг наявної сировини на складі;
- існує набір вхідних значень (параметрів), які безпосередньо або побічно впливають на обмеження і на величини, що оптимізуються.
- Excel вміє вирішувати подібні задачі.

Задача. Підприємство виготовляє продукцію чотирьох видів, використовуючи ресурси трьох видів: трудові, сировина, фінанси. Норми затрат ресурсів, прибуток від реалізації одиниці кожного виду продукції та обсяг запасів ресурсів подані в таблиці 1, потреба підприємства у виробництві продукції приведена в таблиці 2. Визначити план виготовлення продукції, який забезпечить отримання максимального прибутку [7, с.77].

Таблиця 1

Ресурс	Прод1	Прод2	Прод3	Прод4	Наявність ресурсу
Прибуток	2	3	6	3	
Трудові	0.03	0.04	0.05	0.04	500
Сировина	1.4	1.2	2	1.9	26500
Фінанси	4	6	4	7	10090

Таблиця 2

Вид продукції	Потреба
Прод 1	500
Прод 3	200
Прод 4	800

Розв'язування. Введемо позначення: Прод1= x1, Прод2 = x2, Прод3 = x3, Прод4 = x4, z – прибуток. Тоді математична модель задачі матиме наступний вигляд:

$$z = 2x_1 + 3x_2 + 6x_3 + 3x_4 \rightarrow \max,$$

$$0.03x_1 + 0.04x_2 + 0.05x_3 + 0.04x_4 \leq 500,$$

$$1.4x_1 + 1.2x_2 + 2x_3 + 1.9x_4 \leq 26500,$$

$$4x_1 + 6x_2 + 4x_3 + 7x_4 \leq 10090,$$

$$x_1 \geq 500,$$

$$x_3 \geq 200,$$

$$x_4 \geq 800,$$

$$x_2 \geq 0.$$

Розв'яжемо цю задачу лінійного програмування з допомогою стандартної програми Excel. Спочатку зробимо форму для вводу умов задачі у вигляді таблиці 3.

Весь текст у подальшому є коментарем і на розв'язок задачі не впливає.

Таблиця 3

	A	B	C	D	E	F	G	H
1				Змінні				
2	Ім'я	Прод1	Прод2	Прод3	Прод4			
3	значення							
4	нижн. гр							
5	Верхн. Гр.				ЦФ	напр.		
6	Коеф.в ЦФ							
7				Обмеження				
8	Вид					ліва част	знак	Права част
9	Трудові							
10	Сировина							
11	Фінанси							

Другим кроком є введення вихідних даних в форму табл. 3 і залежностей математичної моделі з табл. 1 та 2.

1. Введення залежності для цільової функції:

- Курсор в F6 (тут буде формуватися значення цільової функції).
- Курсор на кнопку «Мастер функций», ЛК (ліва клавіша).
- У вікні «Категория» вибираємо курсором категорію «Математические», ЛК.
- Направляємо курсор у вікно функції «СУММПРОИЗВ», ЛК.
- Далее.

На екрані з'являється діалогове вікно «Мастер функций – шаг 2 из 2».

- В «массив 1» ввести B\$3:E\$3 (в цих комірках будемо формувати значення продукції).
- В «массив 2» ввести B6:E6.
- Готово.

На екрані отримаємо дані у вигляді таблиці 4 (в формульному режимі – таблиця 5) в F6 буде значення цільової функції.

Таблиця 4

	A	B	C	D	E	F	G	H
1				Змінні				
2	Ім'я	Прод1	Прод2	Прод3	Прод4			
3	значення							
4	нижн. гр	500		200	800			
5	Верхн. Гр.					ЦФ	напр.	

6	Коеф.в ЦФ	2	3	6	3	0		
7				Обмеження				
8	Вид					ліва част	знак	Права част
9	Трудові	0.03	0.04	0.05	0.04	0	<=	500
10	Сировина	1.4	1.2	2	1.9	0	<=	26500
11	Фінанси	4	6	4	7	0	<=	10090

2. Введення залежностей для лівих частин обмежень:

- Курсор в F9.
- Курсор на кнопку «Мастер функций», ЛК.
- У вікні «Категория» вибираємо курсором категорію «Математические», ЛК.
- Направляємо курсор в вікно функції «СУММПРОИЗВ», ЛК.
- Далее. На екрані з'являється діалогове вікно «Мастер функций – шаг 2 из 2».
- В масив 1 ввести B\$3:E\$3.
- В масив 2 ввести B9:E9.
- Готово. Цю ж процедуру можна виконати копіюванням формули з F6 в F9:
- Курсор в F6.
- Курсор на кнопку «Копировать в буфер», ЛК.
- Курсор в F9.
- Вставить из буфера.

Аналогічно копіюємо формулу в F10:F11.

На цьому введення даних закінчується.

Таблиця 5

	A	B	C	D	E	F	G	H
1				Змінні				
2	Ім'я	Прод1	Прод2	Прод3	Прод4			
3	значення							
4	нижн. гр	500		200	800			
5	Верхн. Гр.					ЦФ	напр.	
6	Коеф.в ЦФ	2	3	6	3	=СУММПРОИЗВ (B\$3:E\$3;B6:E6)		
7				Обмеж				
8	Вид					ліва част	знак	Права част
9	Трудові	0.03	0.04	0.05	0.04	=СУММПРОИЗВ (B\$3:E\$3;B9:E9)	<=	500
10	Сировина	1.4	1.2	2	1.9	=СУММПРОИЗВ (B\$3:E\$3;B10:E10)	<=	26500
11	Фінанси	4	6	4	7	=СУММПРОИЗВ (B\$3:E\$3;B11:E11)	<=	10090

Далі переходимо до знаходження оптимального розв'язку.

Алгоритм 1. Знаходження оптимального розв'язку.

1. Сервис, Поиск решения. На екрані: діалогове вікно «Поиск решения».
2. Назначаємо цільову функцію.

Для цього наводимо курсор у вікно «Установить целевую ячейку» і вводимо адресу F6. Вводимо напрямок цільової функції: «Максимальному значенню».

3. Вводимо адресу невідомих змінних:

Направляємо курсор у вікно «Изменяя ячейки», вводимо адресу B3:E3.

4. Вводимо обмеження:

- Додати

На екрані: діалогове вікно «Добавление ограничения».

Спочатку вводимо обмеження невід'ємності змінних для Прод2 і мінімального обсягу для решти змінних:

- У вікні «Ссылка на ячейку» вводимо B3.
- Курсор на стрілку, ЛК (ліва клавіша).
- На екрані: «знаки для ввода ограничений».
- Курсор на знак «>=», ЛК. • Курсор в праве вікно.
- Вводимо B4.
- Додати.

На екрані знову вікно «Добавление ограничения». Аналогічно вводимо інші обмеження: C3>=C4, D3>=D4, E3>=E4.

Так само вводяться обмеження F9<=H9, F10<=H10, F11<=H11.

- Після вводу останнього обмеження натискаємо ОК.

На екрані: діалогове вікно «Поиск решения з введенными условиями».

З допомогою команд «Изменить» і «Удалить» можна за необхідності коректувати обмеження. Оптимальний розв'язок знаходимо за таким алгоритмом:

Алгоритм 2. Розв'язування задачі.

1. Після вводу задачі, коли на екрані є вікно «Поиск решения», вибираємо «Параметры».

На екрані: діалогове вікно «Параметры поиска решения».

2. Встановлюємо відмітку «Линейная модель».

3. ОК.

На екрані: діалогове вікно «Поиск решения».

4. Выполнить.

На екрані: діалогове вікно «Результаты поиска решения» з повідомленням про те, що розв'язок знайдено. В комірках F6, B3:E3 знаходиться оптимальний розв'язок (табл. 6).

Максимальний прибуток становить 7135 грн., обсяги виготовлення продукції: Прод1=500, Прод2=0, Прод3=622,5, Прод4=800.

Ресурси використовуються в такій кількості:

- трудові (див. F9) = 78,125;
- сировина = F10 = 3465;

Таблиця 6

	A	B	C	D	E	F	G	H
1				Змінні				
2	Ім'я	Прод1	Прод2	Прод3	Прод4			
3	значення							
4	нижн. гр	500		200	800			
5	Верхн. Гр.					ЦФ	напр.	
6	Коеф.в ЦФ	2	3	6	3	7135		
7				Обмеження				
8	Вид					ліва част	знак	Права част
9	Трудові	0.03	0.04	0.05	0.04	78.125	<=	500
10	Сировина	1.4	1.2	2	1.9	3465	<=	26500
11	Фінанси	4	6	4	7	10090	<=	10090

Висновок. Доцільним є навчання студентів в Microsoft Excel. Використання навчальних задач виробничого змісту дозволяє студентам оволодіти навичками і уміннями постановки задачі, ознайомитись з методикою розробки алгоритмів розв'язування задач, набутти навички використання програмного забезпечення. Під час вивчення програми Microsoft Excel та застосуванні інших засобів ІТ складаються умови для опанування студентом більшою кількістю навичок, необхідних фахівцеві на сучасному виробництві.

Впровадження в навчання засобів сучасних інформаційних технологій, застосування прикладних програм Microsoft Excel до аналізу реальних даних, розв'язання практичних задач; студент будує точніші математичні моделі, оволодіє навичками сполучення найпростіших моделей у складні структури. Синтез моделі з використанням комп'ютера привчає студента мислити логічно і продуктивно, дає йому можливість набутти навичок роботи з великими об'ємами інформації та опрацювання цієї інформації, сприяє активізації пізнавальної діяльності студентів, що посилює їх світоглядні аспекти в навчанні.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агеев С. Е. Пошук та аналіз оптимальних управлінських рішень в Excel: Навч. посібник для студ. бакалаврського напрямку "Менеджмент" / С.Е. Агеев. –Вінниця: Вінницький держ. технічний ун-т., 1998
2. Додж М. Эффективная работа с Microsoft Excel 2000 / М. Додж. — СПб. : 2001. — 1056 с.
3. Долженков В. А. Microsoft Excel 2003 / В.А. Долженков. — СПб. : БХВ- Петербург, 2004. — 1023 с.
4. Електронні таблиці Microsoft Excel [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.rusnauka.com>
5. Електронні таблиці MS Excel : Основи роботи[Електронний ресурс]. – Режим доступу :<https://lubook.org/book>
6. Інформатика: Комп'ютерна техніка. Комп'ютерні технології: підручник для студентів вищих навчальних закладів / [за ред. О. І. Пушкаря]. – К. : ВЦ Академія, 2002. – 704с.
7. Інформаційні системи і технології в економіці : посібник / В. С. Пономаренко, Р.К. Бутова, І. В. Журавлева і ін.; заред. В. С. Пономаренка. -К. : ВЦ “Академія”, 2002. — 544 с.
8. Інформаційні системи і технології: навч.посібник / С. Г. Карпенко, В. В. Попов, Ю. А. Тарнавський, Г. А. Шпортюк. – К. : МАУП, 2007. — 192 с.
9. Праворська Н.І. Інформатика та комп'ютерна техніка: Навчально-метод. Посібник для студ. вищих навч. закладів / Н.І. Праворська. – Хмельницький, 2002. – 312 с. – С. 294–304.
10. Excel для экономистов и менеджеров / [А. Г. Дубина, С. С. Орлова, И. Ю. Шубина и др.]. – СПб. : Питер, 2004. – 295 с.

ПРОПАГАНДА ЯК СОЦІАЛЬНО-КОМУНІКАЦІЙНА ТЕХНОЛОГІЯ СУЧАСНОСТІ

Усубян Даніель Маісович,
студент першого курсу спеціальності
«Журналістика»,
Центральноукраїнський юридичний
коледж,

Мироненко Оксана Василівна,
кандидат фізико-математичних наук,
доцент кафедри права та соціально-
економічних відносин Кіровоградського
інституту розвитку людини

У статті аналізується сучасний погляд науковців на поняття пропаганди; розглядаються прийоми і методи, якими користуються суспільні та політичні діячі, а також журналістський підхід до використання пропагандистських прийомів в своїй професійній діяльності.

Ключові слова: пропаганда, соціально-комунікаційні технології, засоби масової інформації, журналістика, маніпуляція, ефективність, суспільство.

Актуальність теми зумовлена необхідністю впливу технології, масового інформаційного охоплення та впливу на свідомість людини. Пропаганда як соціальна комунікація на сьогодні є досить широким визначенням та активно використовується в філософських, релігійних, наукових, художніх або інших ідеях у суспільстві через усне мовлення, засоби масової інформації.

Постановка проблеми. Пропаганда – потужний інструмент управління суспільною думкою. У період Першої та Другої світових війн поняття пропаганди набуло безпрецедентного значення. З розвитком демократичних цінностей та формуванням громадянського суспільства мас-медіа поступово вийшли з-під тотального державного контролю та перестали використовуватися як інструмент пропаганди, адже сутність пропаганди суперечить журналістським стандартам, нівелює принцип свободи слова та підриває основи функціонування системи засобів масової інформації демократичного суспільства. Як візуальні або інші засоби впливу на суспільну свідомість «пропаганда спрямована на світогляд, усталену систему уявлень, яка включає узагальнені судження людини про навколишнє середовище та світ, прагне створити міцну й стабільну систему поглядів та оцінок» (Е. Аронсон) [1, с. 28]. Пропаганда – «широкий спектр методів впливу на людей, громадську думку, починаючи від передачі їм будь-яких даних і закінчуючи прямим маніпулюванням свідомістю людей (В. Набруско) [9, с.56]. З іншого боку пропаганда – діяльність журналістики в справі роз'яснення й поширення політичних, філософських, наукових, художніх ідей, оцінок, поглядів, знань та учень, утвердження певної ідеології з метою формування масової свідомості, настроїв, уявлень та безпосереднього впливу на поведінку людей» (І. Михайлин) [5, с.39]; це «система маніпуляційних дій-комплексів, спрямованих на особистісний емоційно-експресивний вплив на свідомість споживачів інформації (реципієнтів) для зміни сценаріїв, моделей їхньої поведінки, переконання людей, поширення інформації про певного фігуранта, його діяльність на підставі власних переконань пропагандиста» (О. Холод) [10, с.82]. Це

«інтенсивні комунікативні процеси, що мають на меті зміну поведінки аудиторії, на яку вони налаштовані» (Г. Почепцов) [5, 46].

Сьогодні, на думку науковця, термін пропаганда знову може бути нейтральним для широкого вжитку, хоча частіше він використовується як журналістське негативне визначення дій тих чи інших інформаційних підрозділів, особливо військових. Це саме стосується і випадків політичного протистояння, коли опоненти можуть вказувати на вислів свого супротивника як на пропагандистський.

Аналізуючи погляди зарубіжних дослідників на поняття «пропаганда», В. Іванов [6, с.18] зазначає, що суттєвим для них є намагання відокремити її від інших варіантів комунікативного впливу (реклама чи виборчі технології). На різницю між пропагандою, ПР та рекламою також звертає увагу Г. Почепцов [5, с.44] розмежовуючи ці технології за стратегіями, які вони використовують: реклама – стратегію бажання, паблік рилейшнз – стратегію довіри, пропаганда – стратегію переконання. Серед основних характеристик пропаганди визначають мету, типові способи поширення, характер проведення заходів, систему, об'єкт, предмет, постановку завдань, основне завдання, принципи та функції. До інших характеристик відносять також охоплення аудиторії, вартість проведення, довіру до інформації та контроль за нею, можливість самостійного існування та інструменти реалізації пропаганди. Радикальна зміна поведінки аудиторії відбувається внаслідок таких ознак пропаганди (за О. Коновцем) [4]: не передбачає альтернативності вибору джерел для аудиторії; нав'язується лише одна точка зору; відсутній зворотний зв'язок; орієнтує на стереотипи і переконання; змінює позиції в моделях поведінки; частотне повторення й довготривалість у часі пропагованих ідей. Г. Почепцов [5, с.51] називає характерною рисою пропаганди як комунікаційної технології забезпечення високого ступеня імовірності досягнення планованого результату, наголошуючи на системності процесу, спрямованого на безумовний вплив на аудиторію.

Основна функція пропаганди – створення реальності, вигідної пропагандисту. За цільовою направленістю психологічного впливу на масову свідомість виокремлюють пропаганду творення, стійкості та героїзму, освітню, руйнування, суперечливості, відокремлення, залякування і пропаганду відчаю. За типологією джерела визначають: білу пропаганду – офіційна пропаганда, що посиляється на офіційні джерела, відкрита, не приховує мети; сіру пропаганду – часто не посиляється на джерела, не маскує своїх цілей; чорну пропаганду – завжди приховує свої джерела інформації і цілі, заснована на брехні.

Ефективність пропаганди може бути забезпечена тільки з урахуванням усіх елементів пропагандистського процесу: змісту, цілей, підготовленості кадрів, вибору засобів, форм і методів ідеологічної дії, особливостей аудиторії, вплив зовнішніх умов середовища як на пропаганду, так і на її аудиторію. Існують конкретно розроблені методи і засоби агітації та пропаганди, спрямовані на досягнення їх найбільшого ефекту. Ефективність дії спирається на певний набір прийомів. Ще в роки Другої світової війни Американський інститут пропаганди розробив сім основних прийомів впливу на аудиторію з метою її «переконання» у тих чи інших проголошуваних цінностях, нормах, зразках поведінки. Це, зокрема, «пишні, загальні фрази», «наклеювання ярлика», спирання на престиж чогось аксіоматичного, «рекомендація», «прості люди», «підтасування», «разом з усіма». Дослідники пропаганди постійно доповнюють цей список: дозувати негатив і позитив, щоб схвалення виглядало правдоподібнішим; вступ-порівняння; відбір фактів для посилення або послаблення висловлюваного. При цьому важливо, щоб був включений психологічний механізм «верифікації», тобто, щоб була можливість пересвідчитися: найменші деталі та подробиці викладені точно. Тоді виникає повна довіра до комунікатора, і він може бути впевнений, що його судження будуть сприйняті та засвоєні. Журналіст повинен привернути увагу до матеріалу, побачити сутність факту у часткових, малопомітних його проявах виразами типу «зверніть увагу на ...», «достатньо

вказати, що ...», «характерно, що ...». Тому певне спрямування думок людині задаються від початку, і тому можна розраховувати на те, що реципієнт дійде до висновків бажаних автору. Якщо журналіст прагне проаналізувати описані ним факти, викласти чіткі висновки, за допомогою співробітництва з аудиторією, то реципієнт стає учасником аналізованої події («Давайте поміркуємо разом...», «Як на Вашу думку ми можемо розцінити це явище?...», «Який висновок ми зробимо із зазначених прикладів?...»). Це метод – «Спільний пошук». Якщо людина, котра сприймає такий матеріал, перетворюється з пасивного «спостерігача» на дослідника і аналітика, то вона здатна сформулювати стійкі погляди і оцінки. Це будуть її власні висновки, але до яких вона прийшла за допомогою комунікатора. Суть прийому «Спільний вагон» – «так роблять усі». Він є найбільш вживаним в рекламі. Цей прийом діє на людську психіку і спонукає особу приєднуватись до більшості, діяти так як усі, думати так як всі, робити те, що й роблять усі. Цей прийом широко використовувався в Радянській пропаганді, у плакатній журналістиці: «Ми їдемо на цілину!!!» (тобто, а ви хіба не їдете?), «Всією сім'єю – на суботник» (а ви на суботник пішли?). «Навішування ярликів» – оціночне ставлення до конкретного об'єкта. Він на тривалий час фіксує певне ставлення до позначеного об'єкта, і тому зруйнувати або змінити його надзвичайно важко. «Проектування» – перенесення почуття (позитивного чи негативного) на якийсь зовнішній об'єкт. Найчастіше прийом застосовується у ситуаціях, коли потрібно нейтралізувати негативні емоції. – «Рационалізація», як осмислення, як здатність зробити раціональні висновки з певної ситуації (життєві обставини, труднощі, невдачі, катаклізми, катастрофи, жахливі сенсації). Прийом виконує важливе соціальне завдання – допомагає уникнути громадських конфліктів, знімає напруженість у суспільстві. Трансляція ЗМІ негативних подій раціоналізується у людській психіці, і вона здатна сприймати власні негативні події у полегшеній формі і дійти до висновку, що її умови життя є кращими, ніж в іншій людині («мені не так погано, іншим значно гірше»). – «Блискучі невизначеності». Кожне суспільство повинно мати орієнтир, мету, до якої варто прагнути. Цей прийом найчастіше використовується у політичній сфері. Аудиторії виголошуються певні програмні завдання, але не в чіткій, неконкретній, невизначеній та узагальненій формі.

Засоби пропаганди досліджує й експертне середовище. Результати моніторингів ГО «Детектор медіа», Інституту масової інформації, Інституту демократії ім. Пилипа Орлика, Академії української преси, Інституту соціології НАН свідчать про активне використання в ЗМІ різноманітних маніпулятивних технологій, зокрема й пропаганди. Серед конкретних впроваджень в діяльності українських суб'єктів політики найбільшого попиту знайшли прийоми(за А. Сніжко) [14]: протиставлення (демократи/комуністи, схід/захід, свій/чужий); стереотипізації (творення стереотипів «бандерівця», «москаля», «ворога народу»); міфотворчості (формування у свідомості мас міфів на знакові теми «державника з твердою рукою», «НАТО», «євроінтеграція», «ОУН-УПА» тощо); емоціосемантичні технології з негативним відтінком (залякування, насаджування страху та ненависті, попередження, погрози); уподібнення (виготовлення матеріалів в «радянському» стилі або маскування їх під бренди рейтингових політичних формацій); іміджмейкерство (через синтез брендингу, слоганів, звернень до національно-патріотичних тем та атрибутів); дискредитації (маніпулювання фактами та цифрами з метою нищення іміджу опонента або викривлення образу певної події, явища, процесу); ідеалістичні спекулювання (на патріотичних настроях, ностальгії за радянською минулими, тезі про однопартійність, «ідеалах Майдану») та інше.

Серед найпоширеніших технік пропаганди на східних регіональних телеканалах виокремлено такі (за Є. Соломінім) [10, с.88]: формування та поширення образів (конструювання образів громадських діячів, політиків, керівників – синтез «реаліміджу» з «фальш-іміджем» і синтетичний їх показ по телебаченню); частота і характер подання у

ЗМІ (керівників, політичних і громадських діячів у контексті діяльності провладних структур); потенціонування чи акцентування та приклеювання ярликів (тенденційна інформація – позитивна або лише негативна, привабливість або несприйнятливність певних поглядів, образливі епітети, метафори, назви); обман, замовчування невігідної інформації та поширення неправдивої; повторення фраз, фактів, що є передумовою ефективного позасвідомого впливу; висвітлення псевдоподій, гучних фіктивних кампаній (підтримка чи засудження когось чи чогось, організація фіктивної кампанії, яка створює враження справжньої народної підтримки; засудження; напівправа, інтерпретація чи подання матеріалу під певним кутом зору уведення нової інтерпретації, боротьба з чужою інтерпретацією, утримання меж своєї інтерпретації Г. Почепцов [12, с.31]: закріплення потрібного погляду в громадській свідомості); «сяюче узагальнення» або «блискуча невизначеність» (змінюють ім'я конкретної людини або назву організації, соціальної групи, визначення певного соціального явища на узагальнене родове ім'я, яке має позитивне емоційне забарвлення та зумовлює доброзичливе ставлення до носіїв цих назв – «Успіхи Партії регіонів у вираженні економічних питань відчуває кожний луганчанин»); «загальний вагон», «спільна платформа» або «фургон з оркестром». Аналіз значного переліку засобів пропаганди підтверджує думку Г. Почепцова: [12, с.38]: «Пропаганда завжди мутує, щоб зберегти свою дієвість. Вона обов'язково буде захоплювати нові інформаційні простори, як тільки вони будуть з'являтися». Предметом прискіпливої уваги як науковців, так і експертного середовища є широкий спектр засобів сучасної російської пропаганди. Експерти з інформаційної безпеки [13, с.31], узагальнивши погляди російських медіаекспертів, інформують, що практично всі російські репортери використовують фальсифікації під час війни, застосовуючи як постановочні зйомки, так і видаючи кадри з однієї війни за те, що трапилося на іншій. Це дозволяє редакції більш оперативно подавати «потрібний» матеріал в ефір, нехтуючи об'єктивністю, але досягаючи своїх цілей з маніпуляції свідомістю своєї аудиторії. Нині російська пропаганда не завдає використовує непродумані заяви українських політиків чи лідерів думок, корупційні скандали, економічну нестабільність. Посилюючи інформаційно ці негативні тренди, інтерпретує реальні події в потрібному російській владі ключі. Як результат – зруйновано довіру до державних інституцій, до медіа, населення дезорієнтоване. Вирішити проблему можна комплексним підходом із застосуванням не лише медійних та освітніх засобів, але й через задоволення базових життєвих потреб населення та системної покращення економічної ситуації в Україні. Протидія пропаганді пов'язана насамперед із поданням оперативної, актуальної інформації й об'єктивного аналізу нагальних подій.

Висновок. Узагальнюючи результати психологічних досліджень та експериментів, можна зробити висновок: людська психіка не розрахована на такий маніпулятивний тиск, який спроможна здійснювати сучасна пропаганда і споріднена з нею паблік рилейшнз. З огляду на цю обставину, виникає занепокоєння відродити позитивне ставлення до пропаганди.

Так сприйняття пропаганди в аспекті її інструментального використання для маніпуляційних технологій, враховуючи важливу роль цієї технології для поширення знань, норм християнської моралі, проповіді державотворчих та демократичних ідей є важливим напрямком дослідження в роботі сучасного журналіста.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аронсон Э. Эпоха пропаганды: Механизмы убеждения, повседневное использование и злоупотребление / Э. Аронсон, Э. Пратканис. – СПб. : прайм-ЕВРОЗНАК, 2003. – 384 с.
2. Архангельський А. Психологічні передумови пропаганди / Андрій Архангельський ; пер. з рос. Г. Теодорович // Наукові записки УКУ. – 2015. – Ч. 6 : Журналістика. Медіакомунікації, вип. 1. – С. 13–22.
3. Бойко А. Д. Політичне маніпулювання : навч. посіб. / А. Д. Бойко. – К. : Академвидав, 2010. – 432 с.
4. Бурковський П. Антиблокадна синергія пропаганди [Електронний ресурс] / П. Бурковський. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/monitoring/advocacy_and_influence/anti_blokadna_sinerhiya_propagandi/
5. Почепцов Г. Пропаганда: базовые трансформации [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/propaganda_bazovy_e_transformatsii/
6. Горбулін В.П. Інформаційні операції та безпека суспільства: загрози, протидія, моделювання: монографія / В.П. Горбулін, О.Г. Додонов, Д.В. Ланде. – К.: Інтертехнологія, 2009. – 164 с. – Бібліогр.: с. 153-162.
7. Иванов В. Аспекты массовой коммуникации : в 3 ч. / В. Иванов. – К. : ЦВП, 2009. – Ч. 1 : Информация и коммуникация. – 2009. – 190 с.
8. Інструменти російської пропаганди у країнах Східної Європи – однакові – дослідження [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://uacrisis.org/ua/53099-information-warfare>
9. Набруско В. Громадська думка в соціо-комунікативному та політологічному вимірах : тексти лекцій / В. Набруско. – К. : Грамота, 2008. – 176 с.
10. Островська Н. В. Характеристика різновидів соціальнокомунікаційних технологій політичних ток-шоу / Н. В. Островська // Медіатрансформації: рік другий : колект. монографія / за ред. О. М. Холода. – К. : КНУКіМ, 2015. – С. 221– 251.
11. Почепцов Г. Пропаганда: базовые трансформации [Електронний ресурс] / Г. Почепцов. – Режим доступу: 57 http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/propaganda_bazovy_e_transformatsii/
12. Почепцов Г. Г. Пропаганда и контрпропаганда / Г. Г. Почепцов. – М. : Центр, 2004. – 256 с.
13. Рекомендації з протидії пропаганді: тактичні, стратегічні, довгострокові (Центр аналізу європейської політики СЕРА) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/trends/1411978127/rekomendatsii_z_protidii_propagandi_taktichni_strategichni_dovgostrokovi_tsentr_analizu_evropeyskoi_politiki_sera/
14. Російський погляд на Майдан та війну на Донбасі в Україні не прижився. Соцопитування [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://osvita.mediasapiens.ua/mediaprosvita/research/rosiyskiy_poglyad_na_maydan_ta_viynu_na_donbasi_v_ukraini_ne_p_rizhivsy_sotsopituvannya/

РОЗДІЛ IV.

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИЙ РОЗВИТОК УКРАЇНИ: ЗДОРОВ'ЯЗБЕРІГАЮЧИЙ АСПЕКТ

УДК 31:338. 432

ВПЛИВ СУЧАСНОЇ ЕКОЛОГІЧНОЇ СИТУАЦІЇ НА УМОВИ ПРОЖИВАННЯ НАСЕЛЕННЯ У КІРОВОГРАДСЬКІЙ ОБЛАСТІ

Бабич Оксана Володимирівна,
кандидат географічних наук, доцент
кафедри соціальної медицини і
організації охорони здоров'я,
Донецький національний медичний
університет

У статті проаналізовано сучасну екологічну ситуацію у Кіровоградській області. Розкрито актуальні екологічні проблеми регіону та визначено їх вплив на умови проживання населення.

Ключові слова: екологічна ситуація, забруднення території, умови проживання населення, Кіровоградська область.

Актуальність та мета дослідження.

На розвиток системи розселення та умови проживання населення помітний вплив здійснює екологічний чинник. Незадовільна ситуація, що існує в регіонах України позначається як на природньому середовищі, так і здоров'ї населення. Навколишнє середовище в міській і сільській місцевостях відрізняється за своїми показниками. Міста, які є осередками концентрації промислових підприємств і місцем проживання населення, здійснюють більший негативний вплив у порівнянні з сільськими поселеннями. Все популярнішим стає проживання за межами великих індустріальних центрів – міст, де території екологічно сприятливіші для життя і здоров'я населення.

Мета статті – проаналізувати сучасну екологічну ситуацію, що склалась на території Кіровоградської області та визначити її вплив на умови проживання населення.

Виклад основного матеріалу.

Оцінюючи екологічну ситуацію території Кіровоградської області на населення і навколишнє середовище, необхідно враховувати природні та антропогенні показники, останні з яких мають вирішальне значення. Серед основних екологічних проблем регіону, які потребують першочергового вирішення є: забруднення атмосферного повітря; водопостачання і очищення зворотних вод; зберігання, обробка та утилізація відходів; радіаційний стан території, а також ряд негативних природних процесів.

Основними забруднювачами довкілля Кіровоградської області є підприємства переробної (60 % загального обсягу забруднюючих речовин) та добувної промисловості (13,8 %), транспорту і зв'язку (13,2 %) [7].

Ступінь забруднення атмосфери в регіоні неоднаковий. Найбільші обсяги викидів забруднюючих речовин надходять від промислових підприємств, які знаходяться на

території м. Кропивницький (13,9%), Голованівського (46,5%), Світловодського (7,1%), Гайворонського (6,7%), Петрівського та Кіровоградського (по 3%) районів.

Значний вплив на формування екологічної ситуації та забруднення атмосферного повітря в області здійснюють промислові підприємства: ТОВ «Побужський феронікелевий комбінат», ПрАТ «Центральний гірничо-збагачувальний комбінат», Філія управління магістральних газопроводів «Черкаситрансгаз», ТОВ «Олександрійський цукровий завод», Філія управління магістральних газопроводів «Черкаситрансгаз» ПАТ «Укртрансгаз» Кременчуцького ЛВУМГ КС «Задніпровська», ПрАТ «Кропивницький олійноекстракційний завод», ТОВ «Придніпровський олійноекстракційний завод», ТОВ «Кіровоградський завод будівельних матеріалів № 1», ПП «Віктор і К» [7].

Автомобільний транспорт є джерелом викидів забруднюючих речовин, що створює їх високі концентрації в районах автомагістралей і прилеглих до них житлових забудов, де, як правило, проживає і працює значна чисельність населення. Чверть викидів (26,5%) забруднюючих речовин та парникових газів припадає на автотранспортні засоби обласного центру – міста Кропивницький.

Враховуючи те, що найбільшими забруднювачами в регіоні є підприємства переробної промисловості, для оптимізації стану атмосферного повітря необхідно впроваджувати нові прогресивні технології виробництва, здійснювати переведення котелень на більш екологічне чисте паливо – природний газ або електричне опалення, проводити модернізацію пилогазоочисних установок, розробляти та встановлювати додаткові системи очищення, планувати заходи по зменшенню обсягів викидів забруднюючих речовин в атмосферу тощо.

Одним із життєво важливих екологічних складових для населення регіону є питання водопостачання і очищення зворотних вод.

Питне водопостачання області на 70% забезпечується за рахунок поверхневих вод. Якість води р. Дніпро є вирішальним чинником санітарного та епідемічного благополуччя населення. Більше половини обсягу водоспоживання області забезпечується Кременчуцьким водосховищем Дніпровського каскаду по каналу «Дніпро–Інгuleць» (довжиною 32,9 км із пропускною спроможністю 15 м³ за секунду) та водогоном «Дніпро–Кіровоград» (довжиною 120 км та потужністю 200 тис.м³ на добу) [4, 5].

Найбільше споживання води, із загального обсягу, використовується на побутово-питні потреби (56,8%), виробничі (28,9%), та незначний відсоток – сільськогосподарське водопостачання (8,2%) і зрошення (6,1%) [7].

В області із 21 адміністративного району 13 використовують для питного водопостачання підземні води, 7 – змішане водопостачання. Змішане водопостачання використовує населення 4-х міст, 5 міст – виключно підземні води, 3 міста – поверхневі води.

Централізованим водопостачанням забезпечено населення всіх 12 міст області та 25 селищ міського типу, що становить 94,5% загальної їх кількості. Ситуація з водопостачанням у сільських поселеннях області незадовільна. Із 991 сільських населених пунктів регіону забезпечено централізованим водопостачанням 252, або 25,3 %.

Мешканці 28 населених пунктів Кіровоградщини частково або повністю користуються привізною водою, жителі м. Гайворона споживають питну воду за графіком.

Централізованими водовідведенням забезпечені споживачі 11 із 12 міст (91,7 %) та 18 із 22 селищ міського типу, або 66,7 % від загальної кількості міст та селищ міського типу, та 6 сільських населених пунктів, або 0,6 %.

Протяжність каналізаційних мереж становить 977,0 км, з яких знаходиться в аварійному та ветхому стані – 423,5 км, або 43,3 % від загальної кількості [5]. Технічний стан практично всіх каналізаційних очисних споруд потребує їх модернізації або реконструкції. При цьому недостатня якість очищення стічних вод спостерігається майже

на всіх каналізаційних очисних системах, споруди фізично зношені і потребують реконструкції та заміни.

У Кіровоградській області зареєстровано 254 джерел централізованого водопостачання і 3434 джерела децентралізованого водопостачання [5]. Не відповідають санітарним нормам 8,7% сільських водопроводів і через відсутність зон санітарної охорони – 97% джерел централізованого водопостачання.

У степовій зоні області малі річки характеризуються значною мінералізацією, у їх воді підвищена концентрації заліза та цинку (ці метали можна вважати регіональними забруднювачами). Найбільш забрудненою річкою області залишається одна з найважливіших водних артерій Кіровоградщини – Інгул.

До забруднювачів, які протягом останніх років постійно здійснюють скид забруднених зворотних вод в басейні Південного Бугу, відносяться підприємства: Смолінське ВКГ ОКВП «Дніпро-Кіровоград», КП «Мала Виска Водоканал», Новоукраїнське ЖКП, КП «Нілот» смт Добровеличківка, МКП «Міськводоканал» м. Бобринець [7].

До підприємств-забруднювачів басейна Дніпра належать: Олександрійське ВКГ ОКВП «Дніпро-Кіровоград», Знам'янське ВКГ ОКВП «Дніпро-Кіровоград», КП «Оберіг-Аква» смт Олександрівка, КП «Знам'янська обласна бальнеологічна лікарня» Кіровоградської обласної ради [7].

Земельні ресурси та їх екологічний стан і охорона мають велике значення для сільського населення, основним видом господарської діяльності якого є сільське господарство.

Кіровоградщина належить до областей з висок рівнем сільськогосподарської освоєності земель, це 82,8 % від загальної площі земель. У структурі сільськогосподарських угідь регіону рілля становить 86,4% (1762 тис.га), багаторічні насадження – 1,3% (26,1 тис.га), сіножаті – 1,2% (24 тис.га), пасовища – 11,1% (226,6 тис.га) [3, 7].

У загальній кількості відходів, що утворюються в регіоні, найбільшу питому вагу (94,6%) становлять відходи гірничої промисловості і розроблення кар'єрів при добуванні та збагаченні руд і мінеральної сировини.

В області щорічно утилізується близько 70% відходів від загального обсягу утворених. Найбільше відходів накопичилось на території підприємств м. Кропивницького – 0,4 млн.т (0,9% загального обсягу), Петрівського – 225,5 млн.т (94,6 %), Кіровоградського – 7,7 млн.т (2,9 %) та Гайворонського (1,3 %) районів (рис. 1.) [7].

Надзвичайно небезпечними для навколишнього середовища є непридатні і заборонені пестициди і агрохімікати, які неможливо використати за прямим призначенням внаслідок втрати корисних властивостей, закінчення термінів придатності, втрати маркування або змішування.

Не менш важливою є проблема поводження з твердими побутовими відходами. Найбільший обсяг побутових та подібних відходів припадає на територію м. Кропивницький (2,4 млн.т, або 75,6 % загального обсягу по області) та м. Знам'янки (0,3 млн. т, або 9,1 %) [7].

У межах Кіровоградської області знаходяться основні промислові родовища уранової руди, які в наш час забезпечують сировиною всю атомну енергетику. Головними об'єктами видобутку урану є поклади в альбітитах Кіровоградського рудного району, який представлений Мічурінським, Северинівським і Ватутінським родовищами. У зоні активного видобутку урану знаходяться: м. Кропивницький, смт Смоліне, села – Первозванівка, Северинівка, Підгайці, Созонівка, Березівка, Новопетрівка, Новогригорівка [3, 6].

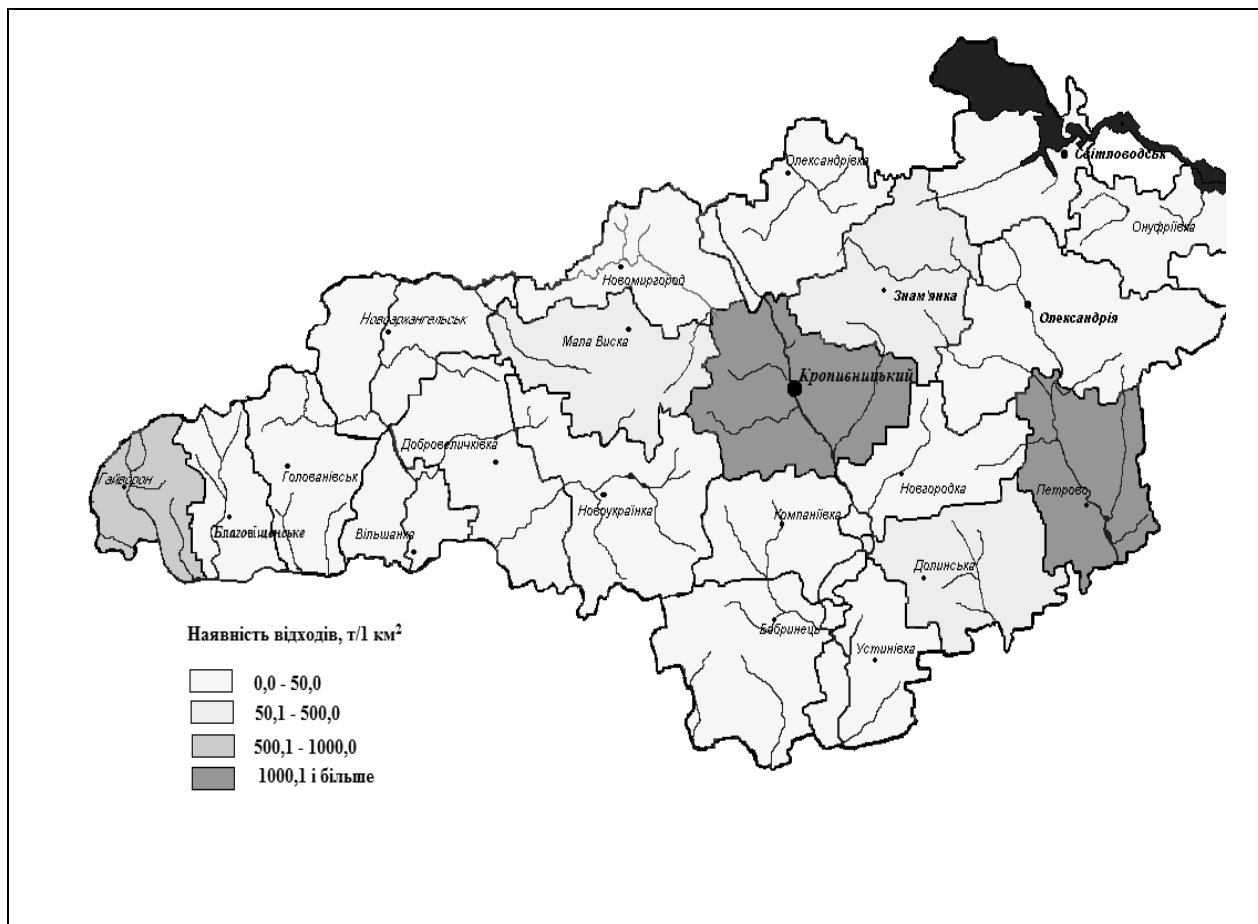

Рис. 1. Наявність відходів у Кіровоградській області

Виробничо-господарська діяльність уранових шахт має негативний вплив на оточуюче середовище, ефективність сільськогосподарського виробництва, здоров'я людей – як жителів навколишніх населених пунктів, так і, опосередковано, споживачів продукції, виробленої на забрудненій території. Характерним для видобутку урану є те, що майже всі відходи – відвали шахтних порід, шахтні води, газоподібні викиди – є джерелами радіоактивного забруднення. Основну небезпеку представляють значні за об'ємами хвостосховища.

На території Петрівського району в балці «Щербаківська» розташовано хвостосховище гідрометалургійного заводу «Схід ГЗК», яке експлуатується з 1959 року і призначено для накопичення й зберігання твердих та рідких слабоактивних радіоактивних відходів уранозбагачувальної промисловості.

Несприятливі *природні екологічні чинники*, на відмінну від антропогенних, мають менш помітний вплив на процеси розселення, розвиток поселень та життєдіяльність населення. Серед найпоширеніших виділяються: зсуви, розвиток ерозійних процесів, яроутворення, деградація земель та інші процеси.

На території Світловодська та Світловодського району відбуваються постійні процеси руйнування берегів Кременчуцького водосховища, чому сприяють природні й гідрологічні умови. На Кіровоградщині зареєстровано більше 80 зсувів, на яких знаходяться 49 населених пунктів. У межах області до ерозійних відносяться процеси площинного змиву, яроутворення і річкової ерозії. Площинний змив полягає у змиву ґрунтів з похилих поверхонь дощовими та талими водами. Найпоширеніші ці процеси в долині річок Омельник і Цибульник, де знаходиться зона найбільшої яружно-балочної мережі.

Основними заходами боротьби з ерозією є виведення з орних земель площ з кутом нахилу більше 5 градусів, оптимізація польових сівозмін, впровадження ґрунтозахисних систем землеробства, залісненість крутосхилів, ведеться створення полезахисних, яружно-балочних, прибережних та інших лісонасаджень.

Водночас, об'єкти й території природно-заповідного фонду в регіоні становлять лише 4,14 % від усієї площі Кіровоградщини [2]. У структурі природно-заповідного фонду переважають об'єкти й території місцевого значення. Частка заповідних об'єктів від площі районів найвища у Знам'янському, Онуфріївському, Петрівському, Гайворонському районах.

Оцінюючи умови проживання населення за екологічним станом території регіону необхідно враховувати: природні умови території для проживання населення (тепло- і водозабезпеченість, тривалість без морозного періоду, небезпечні природні явища, забезпеченість території питною водою, а також заболоченість або засоленість земель, наявність рослинності і тваринного світу, умови відпочинку); забрудненість природного середовища (радіаційне, поверхневих вод, атмосферного повітря, ґрунтів); антропогенне навантаження на територію (рис. 2.).

Рис. 2. Умови проживання населення Кіровоградської області за екологічним станом території

Враховуючи вищеперераховані показники на території Кіровоградської області, за даними карти (за екологічним станом території), виділяють наступні, за екологічним станом території:

Сприятливі – уся територія Гайворонського, Благовіщенського, Голованівського районів, біша частина території Новоархангельського, Новомиргородського,

Маловисківського, Олександрівського та частково територія Вільшанського, Добровеличківського, Новоукраїнського, Кіровоградського, Знам'янського, Світловодського районів.

Помірно сприятливі умови для проживання населення охоплюють територію Бобринецького, Компаніївського, Устинівського, Новгородківського районів повністю; частково – Вільшанського, Добровеличківського, Новоукраїнського, Кіровоградського, Знам'янського, Онуфріївського, Світловодського, Олександрівського, Долинського та незначну частину Новоархангельського і Новомиргородського районів.

Задовільні – більша частина території Петрівського та частково Долинського, Олександрійського, Онуфріївського районів.

Погіршені умови для проживання населення притаманні приміській території Кіровоградського і Олександрійського районів (м. Кропивницького і м. Олександрії), та незначна територія Петрівського і Світловодського районів [1].

Висновки. Таким чином, більша площа території Кіровоградської області має сприятливі і помірно сприятливі, за екологічним станом, умови для проживання населення і лише незначна (1/3), переважно територія східних районів, характеризуються задовільними і погіршеними умовами.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бабич О.В. Регіональна система розселення і збалансований розвиток регіону (суспільно-географічне дослідження на прикладі Кіровоградської області): автореф. дис. ... канд. геогр. наук: спец. «11.00.02 – економічна та соціальна географія» / Бабич Оксана Володимирівна. – Київ, 2014. – 22 с. (0,9 д.а.)
2. Заповідні куточки Кіровоградської землі / [колектив авторів під заг. ред. Т.Л. Андрієнко]. – Кіровоград: ТОВ «Імекс-ЛТД», 2008. – 245 с.
3. Кіровоградська область: географічний атлас: «Моя мала батьківщина» / [від. ред. атласу Т.В. Погурельська, голова ред. кол. А.І. Кривульченко]. – К.: ТОВ «Видавництво «Мапа», 2012 – 20 с.
4. Кіровоградщина. Історія. Традиції. Сучасність / [За загальною редакцією О.В. Чуднова]. – Кіровоград: Імекс-ЛТД, 2008. – 640 с.
5. Кузик Б.М. Кіровоградщина: історія та сучасність центру України: в 2 т. / Б.М. Кузик, В.В. Білошапка. – Д.: АРТ-ПРЕС, 2005. – 2 т.
6. Національний атлас України. – К.: ДНВП «Картографія», 2009. – 440 с.
7. Регіональна доповідь про стан навколишнього природного середовища Кіровоградської області у 2018 році [Електронний ресурс] : [Офіційний сайт Департаменту екології та природних ресурсів Кіровоградської області] / Режим доступу до сайту: <http://ekolog.kr-admin.gov.ua/>

ПСИХІЧНЕ ЗДОРОВ'Я СПОРТСМЕНІВ ЯК ПРОБЛЕМА ПСИХОЛОГІЇ ЗДОРОВ'Я

Сєдова Наталія Анатоліївна,
старший викладач кафедри «Фізична
реабілітація»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

У статті здійснено аналіз залежності рівня психічного здоров'я спортсменів від рівня їх спортивної кваліфікації. Використання методики емоційного вигоряння дало змогу отримати дані, що переконують у зростанні ступеня прояву емоційного вигоряння паралельно зі зростанням спортивної кваліфікації спортсменів. Висока нервово-психічна напруга і відповідальність за власні виступи у крупномасштабних змаганнях викликають прояв симптомів емоційного дефіциту, загострення переживань психотравмуючих обставин, психовегетативні та психосоматичні порушення. Підвищення спортивної кваліфікації супроводжується погіршенням психічного здоров'я спортсменів, що негативно впливає і на їхнє соматичне (фізичне) здоров'я.

Ключові слова: психічне здоров'я; спортсмени; саморегуляція; психологічна стійкість; психіка.

Проблема та її актуальність. В останні десятиріччя вимоги до спортсменів, особливо в спорті вищих досягнень і професійному, стрімко зростають. Надмірні фізичні навантаження спортсменів супроводжуються величезними нервово-психічними напруженнями, що, безумовно, накладає певний відбиток на їх психологічну сферу і в цілому на особистість. Поширене уявлення про міцне здоров'я осіб, які займаються спортом, базується на даних їх фізичної підготовленості, працездатності і, більшою мірою, спирається на показники їх фізіологічних функцій. Проблема психічного здоров'я спортсменів дослідників, навіть в межах психології спорту, не надто хвилювала. Така ситуація склалась тому, що максимальна увага психологів спорту була зосереджена на обґрунтуванні засобів впливу на психіку спортсменів з метою мобілізації їх психічних функцій у досягненні найвищих результатів на змаганнях.

Інакше кажучи, питання про те, якою «ціною» досягались бажані перемоги практично не ставилось і, безумовно, не вирішувалося.

Водночас здобутком науковців, які займаються екстремальною психологією в останні роки є виявлення значної кількості негативних і, навіть патологічних, змін у психіці осіб, які вимушені здійснювати свою професійну діяльність в особливих, складних або екстремальних умовах. Спортивна діяльність, особливо у змаганнях великого масштабу, де на спортсменів лягає персональна відповідальність за результати виступу на них, також пронизана значною кількістю стресогенних чинників і екстремальних ситуацій. У зв'язку з цим, психіка спортсменів теж зазнає тиску з боку обставин спортивної діяльності, а необхідність їх переживання викликає суттєві зміни в їх психологічній сфері. Як ці зміни впливають на психічне здоров'я спортсменів? Які шляхи та засоби попередження травмування психіки спортсменів? Які кроки має зробити спортсмен і його тренер, щоб уникнути поразок психіки?

Яка має бути стратегія і поведінка спортсмена, що досягти спортивного довголіття, зберегти психічне здоров'я і після того, як він залишить спорт? На вказані та цілу низку інших питань ґрунтовних, аргументованих відповідей немає, як і відсутні конкретні

розробки і практичні рекомендації спортсменам стосовно збереження їх психічного здоров'я. У зв'язку з цим можна зазначити, що проблема збереження психічного здоров'я здорових осіб (спортсменів) актуальна, має як теоретичне, так і практичне значення, і вимагає широкомасштабного дослідження.

Психічне здоров'я спортсмена є одним із важливих чинників, що забезпечують йому можливість за однакового рівня підготовленості з суперником отримати перемогу. Мобілізаційна роль психічного здоров'я є найважливішою для успішного виступу спортсменів на змаганнях. Разом з тим існують дані про негативний вплив спортивної діяльності, особливо у спорті вищих досягнень і професійному, на психологічну сферу і психічне здоров'я спортсменів.

Актуальність проблеми психічного здоров'я спортсменів визначається також необхідністю його збереження і підтримки в осіб жіночої статі, які ще не стали матерями. Наявність добрих показників психічного здоров'я не тільки упродовж періоду виступів спортсменів, а й після закінчення спортивної кар'єри теж є не менш важливою проблемою для суспільства.

У зв'язку з цим широкомасштабне дослідження психічного здоров'я спортсменів є актуальною і практично значимою проблемою.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Аналіз літератури свідчить про те, що існують публікації, в яких в тій або іншій мірі вирішувались питання психічного здоров'я спортсменів. Хоча слід зауважити, що більшою мірою у цих роботах висвітлювались результати досліджень ролі, змісту та особливостей проведення психологічної підготовки спортсменів [1; 6].

Деякі автори вважають, що психічне здоров'я у спортсменів має більш високий рівень, ніж у людей, які не займаються спортом [7; 8].

Указаними та іншими авторами розглядалися питання щодо психологічної готовності спортсменів до змагань, методи та умови стресостійкості [4], психології спорту вищих досягнень [2], зміни у психіці спортсменів в екстремальних ситуаціях спортивної діяльності [3].

Водночас досліджень, в яких би вирішувалась проблема збереження психічного здоров'я спортсменів в умовах блискавично зростаючих вимог до них у сучасному спорті, майже не існує. В деяких роботах автори підкреслюють необхідність вирішення цієї проблеми, її значення для суспільства [2; 5]. Але, на жаль, далі гасел та закликів справа у цьому напрямі не пішла.

Враховуючи зазначене вище, **мета** цього дослідження: *виявити стан психічного здоров'я у спортсменів залежно від їхньої кваліфікації.*

Виклад основного матеріалу. Не можна говорити про монополію спорту на формування якихось унікальних властивостей особистості та стверджувати, що тільки у спорті можна стати сильним, сміливим, спритним, впевненим у своїх силах. Проте це не означає, що спортсмени не відрізняються властивостями особистості від тих, що не займаються спортом.

У спортивній діяльності досить чітко вираженим є прагнення до спрямованого формування особистості, до виховання такого сплаву психічних властивостей, який би забезпечив спортсменові велику ймовірність успіху в змаганнях з певного виду спорту. Психологи постійно стикаються з фактами значних міжгрупових відмінностей за властивостями та якостями особистості в різних видах спорту, а також внутрігрупових відмінностей представників одного і того ж виду спорту, але різних спортивних амплуа в командних видах.

Стратегія індивідуалізації передбачає всестороннє врахування індивідуальних особливостей особистості, формування індивідуального стилю діяльності, в якому не просто враховується весь комплекс властивостей психіки спортсмена, але і

напрацьовуються прийоми діяльності, в яких найбільш вигідним способом реалізовано конкретні особливості, при цьому ті особливості цінуються самим спортсменом.

Стратегія звільнення від недоліків та опирання на сильні сторони психіки не менш відома та прийнятна для спорту. Вона базується на пластичності властивостей нервової системи які, як відомо, пластичні до певної міри.

Проте діапазон пластичності існує і цілком можливим є те, що спортсмен із слабкою нервовою системою, або несміливий, через деякий час стане більш сміливим та навчиться діяти в стандартних спортивних ситуаціях, як і людина з сильною нервовою системою.

Відповідно до ідей самореалізації особистості завданнями тренера і самого спортсмена стають: забезпечення максимальної реалізації задатків та обдарованості у відповідному виді діяльності, знаходження себе у світі спорту, знаходження шляху до застосування своїх сил, особливостей та можливостей.

Особистісний синдром – це певне поєднання декількох особливостей особистості, в яких може бути єдиний механізм виникнення.

Організація та методи дослідження. У цьому дослідженні взяли участь 60 спортсменів-одноборців, які займалися класичною греко-римською боротьбою і рукопашним боєм. З них було сформовано дві групи: початківці (n=30) — спортивного розряду або з третім розрядом — і висококваліфіковані (n=30) — першорозрядники і майстри спорту та майстри спорту міжнародного класу.

Для аналізу стану їхнього психічного здоров'я використовувались методика психічного вигорання В. Бойко, методика діагностики психічного здоров'я Г. Нікіфорова і математична обробка кількісних даних.

Результати дослідження та їх обговорення. Розуміючи, що психічне здоров'я спортсмена є інтегральним показником і його компонентами є декілька чинників, одним із домінуючих і визначаючих його стабільність ми вважаємо емоційну стійкість.

Тому у нашому дослідженні застосована методика її тестування і методика емоційного вигорання, що дозволяє визначити рівень психологічного захисту спортсмена від стресогенної дії екстремальних умов спортивної діяльності. Дані, одержані в результаті діагностики емоційного вигорання, представлені у табл. 1.

Таблиця 1

Показник симптомів і фаз емоційного вигорання початківців і висококваліфікованих спортсменів ($\bar{x} \pm m$, n= 60, у балах)

Показник	Початківці (n=30)	Висококваліфік овані (n=30)	Рівень імовірності	
			t	p
Фаза напруги				
Тривога і депресія	9,82±1,48	16,43±1,76	2,9	<0,05
Загнаність до клітки	7,17±1,45	12,41±1,71	2,3	<0,05
Незадоволення собою	6,85±0,79	9,40±0,85	2,2	<0,05
Переживання обставин, які травмують психіку	11,33±1,75	55,10±6,24	2,4	<0,05
Фаза напруги	35,17±5,33	7,17±1,45	2,4	<0,05
Фаза резистенції				
Неадекватне вибіркове емоційне реагування	15,14±0,87	18,26±0,78	2,7	<0,05
Емоційно-моральна дезорієнтація	13,61±1,17	16,54±1,20	1,8	<0,05

Розширення сфери економії емоцій	12,32±0,67	14,67±0,72	2,4	<0,05
Редукція професійних обов'язків	9,58±2,21	17,66±2,45	2,5	<0,05
Фаза резистенції	56,65±4,23	67,13±4,32	2,7	<0,05
Фаза виснаження				
Емоційний дефіцит	10,02±2,18	16,88±2,33	2,2	<0,05
Емоційне відсторонення	12,11±1,16	16,50±1,21	2,6	<0,05
Особистісне відсторонення	8,43±2,17	16,56±2,35	2,6	<0,05
Психосоматичні та психовегетативні порушення	9,45±3,75	21,61±4,16	2,5	<0,05
Фаза виснаження	39,98±9,45	73,55±10,12	2,4	<0,05

Аналіз даних, представлених у табл. 1, свідчить, що оцінки симптомів фази напруги у спортсменів обох груп були високими. Однак у висококваліфікованих спортсменів вони у 1,5–2 рази більші. Найменший ступінь вираженості симптому «незадоволеність собою» у початківців — 6,85 балів, а у висококваліфікованих — 9,40 балів.

Домінуючими симптомами фази напруги були «переживання психотравмуючих обставин» та «тривога й депресія». У початківців вони оцінені у 11,33 та 9,82 бала, а у висококваліфікованих — у 16,86 та 16,43 бала.

Високий рівень вираженості цих симптомів у майстрів спорту означає, що у них велика вірогідність травмування психіки, тому що зростання вираженості цих симптомів зменшує психологічну резистентність спортсмена, в результаті чого він стає менш стійким до стресогенної дії екстремальних ситуацій.

У висококваліфікованих спортсменів згадані симптоми оцінюються як повністю складені.

І хоча вони, безумовно, є більш адаптованими до перенесення фізичних навантажень, ніж початківці, але на змагальному етапі їхньої спортивної діяльності (особливо у крупномасштабних виступах) психоемоційне напруження дуже високе, і воно є одним із психотравмуючих чинників, що негативно впливають на їхнє психічне здоров'я.

Сумарна оцінка всієї фази напруги свідчить про те, що у спортсменів з високим рівнем майстерності спостерігається значна економія особистих емоцій як фактора, за рахунок якого вони намагаються попередити травми психіки. Однак високий рівень нервово-психічної напруги демонструє повну сформованість цієї фази.

Чинники, що визначаються у рамках фази резистенції більш виражені, ніж у фазі напруги, хоча мінімальну оцінку у групі початківців отримано за симптомом «редукція» професійних обов'язків — 9,58 бала.

Водночас у висококваліфікованих спортсменів найменшу оцінку зареєстровано за симптомом «розширення сфери економії емоцій». Це ще один факт, що підтверджує необхідність економити емоції як процесу, який викликає негативні зміни у психіці спортсменів.

А що стосується ступеня прояву у цих спортсменів «редукції професійних обов'язків», то у них цей симптом є одним із домінуючих і проявляється на рівні 17,66 бала. Хоча максимальну оцінку (18,26 бала) одержано за симптомом «неадекватне вибірково-емоційне реагування».

Відносно усієї фази резистенції можна відмітити, що її показники значно більші, ніж у фазі напруги. Оцінки цієї фази в обох досліджених групах спортсменів високі, що означає наявність нервово-психічного напруження в обох групах, хоча у висококваліфікованих спортсменів воно значно більше (на 16,48 балів).

Однак найбільш суттєві відмінності між спортсменами досліджених груп отримані після аналізу оцінок симптомів третьої фази.

Так, у групі початківців особиста відстороненість має найменшу оцінку (8,43 бала), а у групі висококваліфікованих спортсменів вона вдвічі вища (16,56 бала).

Тобто відстороненість від перешкоджаючих спортивній діяльності факторів у них значно більша, ніж у початківців.

Особливістю фази виснаження є домінування у висококваліфікованих спортсменів такого симптому як психосоматичні та психовегетативні порушення. Якщо у новачків за цим симптомом отримано 9,42 бала, то у висококваліфікованих 23,61 бала, тобто на 14,19 бала більше.

Цей факт слід розглядати як доказ наявності у цих спортсменів значних негативних змін у психіці і як підтвердження погіршення їхнього психічного здоров'я.

Характеризуючи в цілому фазу виснаження можна відмітити, що у висококваліфікованих спортсменів вона супроводжується високим рівнем емоційного дефіциту або великим ступенем емоційного вигорання.

Досить підкреслити, що всі симптоми цієї фази у них повністю склались, а сама фаза теж є цілком сформованою.

Причому найбільшою мірою на емоційний стан, а значить, і на ступінь витрати їхніх енергетичних ресурсів, впливає зростання, паралельно з відповідальністю за свої виступи і кваліфікацією, психосоматичних і психовегетативних порушень.

Крім того, враховуючи нерозривний зв'язок між психікою і соматикою, слід пам'ятати, що негативні соматичні зміни, як правило, супроводжуються однонаправленими психологічними. Інакше кажучи, високий рівень емоційного вигорання, що спостерігається у висококваліфікованих спортсменів, є одним із значних важелів, що зрушують рівновагу і гармонію у психіці спортсменів у негативний бік.

А оскільки ці чинники розглядаються як ключові у збереженні психічного здоров'я людини, то ми з деякою мірою впевненості, можемо стверджувати про погіршення психічного здоров'я зі зростанням спортивної майстерності й кваліфікації спортсменів. Ця думка підтверджується даними, одержаними безпосередньо після діагностики фізичного і психічного здоров'я досліджених спортсменів (табл. 2).

Таблиця 2

Показники фізичного і психічного здоров'я у початківців і висококваліфікованих спортсменів ($\bar{x} \pm m$, $n=60$, у балах)

Показник	Початківці ($n=30$)	Висококваліфіковані ($n=30$)	Рівень імовірності	
			t	p
Фізичне здоров'я	88,66 \pm 6,31	91,90 \pm 6,72	2,7	<0,05
Психічне здоров'я	84,90 \pm 5,09	77,79 \pm 5,01	2,8	<0,05

Отримані дані свідчать про наявність відмінностей у стані фізичного й психічного здоров'я досліджених спортсменів. Так, фізичне здоров'я має більші показники у висококваліфікованих спортсменів. Водночас психічне здоров'я у них гірше порівняно з початківцями.

Тобто зростання спортивної кваліфікації спортсменів, безумовно, супроводжується збільшенням не тільки фізичних навантажень, а й нервово-психічних. Крім того, у цієї категорії спортсменів зростає й кількість великомасштабних змагань, хвилювання за виступ у яких викликають значні напруження, а усвідомлення індивідуальної відповідальності їх ще більшою мірою підвищує.

Висновки. Висококваліфіковані спортсмени порівняно з початківцями характеризуються наявністю сформованих симптомів емоційного вигорання, високим ступенем емоційного дефіциту й значними психовегетативними й психосоматичними порушеннями.

Підвищення спортивної кваліфікації може супроводжуватись погіршенням психічного здоров'я спортсменів, що у свою чергу негативно впливає на їх соматичне здоров'я.

Для розробки науково обґрунтованих рекомендацій з метою поліпшення і збереження психічного здоров'я спортсменів необхідно провести широкомасштабне дослідження впливу чинників спортивної діяльності на спортсменів, які займаються різними видами спорту й мають різну кваліфікацію

Перспективою подальших досліджень може бути пошук шляхів та методів профілактики й підтримки психічного здоров'я різної кваліфікації спортсменів, які займаються різними видами спорту.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочелюк В. Й. Психологія спроту. Навчальний посібник / В.Й. Бочелюк, О.А. Черепехіна. – К. : Центр учбової літератури, 2013. – 224 с.
2. Сафонов В. К. Агрессия в спорте / В. К. Сафонов. – СПб. : Изд-во СПбГУ, 2013. – 178 с.
3. Сергієнко Л.П. Практикум з психології спорту: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів фізичного виховання і спорту / Л. П. Сергієнко. – Харків : «ОВС», 2008. – 256 с.
4. Федик О.В. Психологія спорту: матеріали для самопідготовки до семінарських занять для студентів спеціальності «Психологія» / Редагування та упорядкування / О.В.Федик. – Івано-Франківськ: «Інін», 2013. – 226 с.
6. Малкин В.Р. Управление психологической подготовкой в спорте / В. Р. Малкин. – СПб.: Изд-во Физкультура и спорт, 2008. – 196 с.
7. Загайнов Р.М. Психология современного спорта высших достижений. Записки практического психолога спорта / Р.М.Загайнов. – Изд-во «Советский спорт», 2012. – 292 с.
8. Яковлев Б.П. Мотивация и эмоции в спортивной деятельности. Учебное пособие / Б. П. Яковлев. – Изд-во Советский спорт, 2014. – 312 с.
9. Вейнберг Р.С. Психология спорта / Р. С. Вейнберг, Д. Гоулд. – Изд-во «Олимпийская литература», 2014. – 336 с.
10. Полозов А.А. Модули психологической структуры в спорте: монография / А.А. Полозов, Н.Н. Полозова. – М.: Советский спорт, 2009. – 296 с.

ОРГАНІЗАЦІЙНО-МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ СТВОРЕННЯ СПЕЦІАЛЬНИХ МЕДИЧНИХ ГРУП У ЗАКЛАДАХ ВИЩОЇ ОСВІТИ

Шостак Ігор Олександрович,
кандидат педагогічних наук, викладач-методист, викладач вищої категорії з фізичного виховання Кіровоградського медичного коледжу ім. Є. Й. Мухіна

Проблема формування спеціальних медичних груп у закладах вищої освіти є як ніколи сьогодні актуальною.

Студентів віднесених за станом здоров'я до спеціальних медичних груп у багатьох навчальних закладах не відокремлюють для спеціальних занять, що супроводжується рядом науково-методичних суперечностей.

Ключові слова: спеціальна медична група, заклади вищої освіти, лікувальна фізична культура, здоров'я.

Постановка проблеми. У закладах освіти України спеціальні медичні групи (СМГ) інтегруються в навчально-виховний процес по різному.

Так, в школах, які перебувають на фінансовому балансі територіальних громад, викладання СМГ відбувається часто в позаурочний час за окремими тематичними планами. У коледжах, інститутах та більшості шкіл міст учні та студенти віднесені до СМГ відвідують заняття разом з основною групою з фізичної культури.

Провівши педагогічне дослідження з цієї проблематики, ми зустріли ряд науково-методичних суперечностей, які нами розглянуті в цій статті.

Цілі статті:

– дослідити та висвітлити результат аналізу науково-дослідної літератури з проблематики дослідження;

– виокремити організаційно-методичні рекомендації створення спеціальних медичних груп у закладах вищої освіти.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Доречність, формування, різновиди, впровадження СМГ в тій чи іншій формі вивчали різні науковці, зокрема: Т. Белей, І. Брехман, О. Жабокрицька, І. Мурахов, В. Оржеховська, С. Цвек, В. Язловецький та інші.

Виклад основного матеріалу дослідження. Продовжуючи наші попередні дослідження з цієї проблеми ми констатуємо, що в нашій державі медицина не в змозі забезпечити якісне обслуговування усіх контингентів населення. Так, багато студентів мають невиліковні хвороби або часто хворіють.

Для навчання таких юнаків та дівчат потрібна спеціальна методика та організація роботи зі студентами. Для них в закладах освіти існують спеціальні медичні групи, у яких вони займаються фізичними вправами за спеціальними методиками.

Проте, проаналізувавши структуру та зміст проведення навчально-виховного процесу у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах Кіровоградської області з дисциплін «Фізична культура» помічаємо деякі відмінності в цій роботі. Так, у більшості шкіл та деяких коледжах (дисципліна «Фізична культура викладається лише у закладах вищої освіти І–ІІ рівнів акредитації) окремі заняття із спеціальних медичних груп не проводяться.

В теорії адміністрації закладів посиляються на те, що учні та студенти відвідують основні уроки (заняття) та виконують посильні заняття.

Проте, помічаємо, що так як студенти віднесені до СМГ потребують постійної уваги та особливого індивідуального підходу на практиці не працюють практично взагалі.

Викладачі мотивують це посиляючись на неможливість виконання на одному занятті різних завдань як для практично здорових студентів і віднесених до СМГ одночасно; правилами ТБ та БЖД в спортивних залах тощо.

Для того, щоб забезпечити найбільш ефективний процес фізичного виховання студентів, віднесених СМГ, потрібно чітко уявити собі завдання, які при цьому необхідно вирішити. Найважливішим серед них є зміцнення здоров'я, сприяння гармонічному фізичному розвитку та загартування організму.

Щоб виконати це завдання для студентів, які перенесли захворювання, необхідно, по суті, забезпечити кожному повноцінний в кількісному та якісному відношенні руховий режим. Рішення цього завдання в значній мірі залежить від правильного вибору медичної групи для кожного студента. А між тим в практиці добору медичної групи існують серйозні недоліки [1, с.4].

Кількість юнаків і дівчат, які за станом здоров'я відносяться до СМГ, частіше всього є великою, причому в ці групи часто потрапляють особи, які в повному обсязі могли б займатися в підготовчій або навіть в основній групі.

Погоджуємось з твердженнями С.Ф. Цвек та В.С. Язловецький, які вважають, що відсутність єдиного підходу лікарів до визначення СМГ, визначення групи для занять фізичним вихованням тільки на основі діагнозу перенесеної хвороби без урахування ступеня функціональних порушень, фізичного розвитку та підготовленості приводять до того, що відсоток студентів із відхиленнями стану здоров'я в різних навчальних закладах часто завищений.

Нерідко лікарі та спеціалісти зараховують багатьох студентів з незначними порушеннями опорно-рухового апарату чи серцево-судинної системи в СМГ без достатніх підстав. Перестрашування, рівно як і хибно трактований принцип «перш за все не нашкодити» приносить велику шкоду здоров'ю студентам, які часто потребують рухової активності для повноцінного фізичного та психічного розвитку, але позбавлені навантаження, перебуваючи в СМГ [3].

Вагомий негативний вплив на студентів, які перенесли хвороби, наносить заборона (так зване «звільнення» від занять фізичними вправами) або часткове обмеження певних вправ із рухового режиму, яке немає під собою достатніх підстав.

Необхідно відмітити, що ті фізичні вправи до яких організм погано адаптований, є цінними в умовах обережного, чітко дозованого використання. Будь які вправи можуть бути виключені лише на деякий час, після чого вони повинні поступово застосовуватися.

Не ліквідовувати, а дозовано, з урахуванням ступеня порушень, які є, та рівня адаптаційних можливостей організму використовувати ці вправи є одним з найважливіших завдань фізичного виховання в СМГ.

Досягнення максимального оздоровчого ефекту потребує використання диференційованих (в залежності від існуючих порушень та об'єму адаптаційних можливостей) методів занять. Ось чого неприпустимі об'єднання студентів СМГ зі студентами інших медичних груп як на весь період занять, так і на початкову та заключну його частину.

Важливо мати на увазі, що організм студентів, віднесених за станом здоров'я до СМГ, потребує рухової активності не менше, а частіше всього більше, ніж організм здорових юнаків та дівчат, причому їм потрібна якісна інша рухова активність.

Здоров'я є інтегральною якісною характеристикою особистості та суспільства, яка поєднує соціальний, духовний, психічний, фізичний компоненти і дає людині відчуття внутрішньої гармонії, благополуччя і загального задоволення життям. Тому найважливіше

завдання викладача – це турбота про здоров'я підростаючого покоління, адже воно є запорукою життєрадісності, бадьорості, повноцінного розумового та фізичного розвитку.

Тому, ми вважаємо, що потрібно вірно оцінювати дійсний стан справ. Фізичне виховання і спорт у плані збереження і відновлення здоров'я, повинні займати провідне місце, ніж вони займають нині.

Отже, кожному працівнику охорони здоров'я і галузі фізичного виховання потрібно знайти своє місце у вирішенні завдань щодо впровадження нових технологій покращення та відновлення здоров'я студентів.

Практика показує, що робота в закладах освіти занадто відстає від потреб часу. Багато викладачів фізичного виховання не володіють у достатній мірі необхідним рівнем знань про особливості організації та методики роботи спеціальних медичних груп, виявляють пасивність та інертність у цій важливій роботі, помилково рахуючи її лише додатковим навантаженням.

В такому випадку, ми б рекомендували залучати до роботи викладачів-реабілітологів, викладачів лікувальної фізичної культури чи проводити для штатних працівників необхідні курси підвищення кваліфікації, адже під час будь-яких занять фізичними вправами навантаження, які використовуються, диференціюють в залежності від віку, статі та фізичної підготовленості.

В заняттях СМГ окрім цього, фактором, який визначає кількісні та якісні особливості фізичних навантажень та можливості загартовування, стає захворювання, яке характеризує своєрідність організму. Ці особливості потребують для кожного студента окремих засобів та методів фізичного виховання [1].

Процес фізичного виховання ослаблених хворобою юнаків та дівчат складний. Лише при глибокому осмисленні цього процесу можна ефективно і правильно використовувати ті можливості, які є в навчальних закладах для успішної роботи з такими студентами.

Висновки: проаналізувавши структуру та зміст проведення навчально-виховного процесу у загальноосвітніх та вищих навчальних закладах Кіровоградської області з дисциплін «Фізична культура» помічаємо деякі відмінності в цій роботі та ряд протиріч стосовно функціонування СМГ. Ця проблема є загальнодержавною і ставить перед нами за ціль провести майбутні дослідження з цієї проблематики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белей Т. Я. Особливості фізичного виховання у спеціальних медичних групах / Т. Я. Белей.–Херсон, 2018. – 24 с.
2. Тимчик М. В. Навчальна програма з фізичної культури для загальноосвітніх навчальних закладів (рівень стандарт) / М. В. Тимчик, Є. Ю. Алексейчук, В.В. Деревянко.–К, 2017. –133 с.
3. Язловецький В. Учням про здоров'я / В. Язловецький, О. Язловецька.– Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2000. – 212 с.

ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПОКАЗНИКІВ ПРИРОДНОГО РУХУ НАСЕЛЕННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2009-2018 РР.

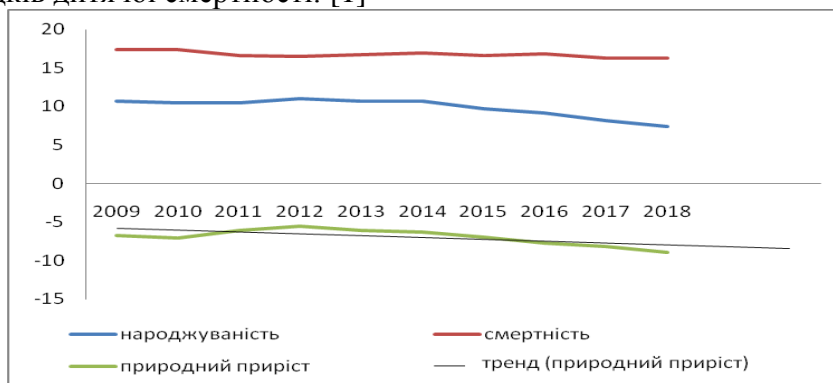
Мехеда Аліна Миколаївна,
кандидат педагогічних наук, старший
викладач
Центральноукраїнського національного
технічного університету
Мовчан Сергій Васильович,
викладач Центральноукраїнського
державного педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

В статті проаналізовано статистичний матеріал, який характеризує природний рух населення Кіровоградської області. Дано оцінку просторовому аспекту поширення процесів народжуваності, смертності та природного скорочення населення.

Ключові слова: природний рух населення, народжуваність, смертність, депопуляція, вікова структура, просторовий розподіл показників природного приросту.

Чисельність населення є важливим статистичним показником. Економічно активне населення виступає рушійною силою розвитку країни та її регіонів. Кількість населення є результатом взаємодії комплексу факторів, в першу чергу соціально-економічних та демографічних. В загальному, зміна чисельності населення обумовлюється природним та механічним рухом. Складовими природного руху населення є два демографічні процеси – народжуваність та смертність. Різниця між кількістю живонароджених немовлят та померлими особами за певний період називається природним приростом (природним скороченням). Позитивний природний приріст означає перевищення кількості народжених над кількістю померлих.

Науковці до основних причин, які впливають на природний рух населення, відносять: рівень благополуччя сімей, підвищення шлюбного віку, збільшення кількості розлучень та зниження показника шлюбності, небажання молодих сімей мати більше однієї дитини, скрутне матеріальне становище, відсутність власного житла, низький рівень зайнятості жінок у виробництві, зниження рівня медичного обслуговування та підвищення випадків дитячої смертності. [1]

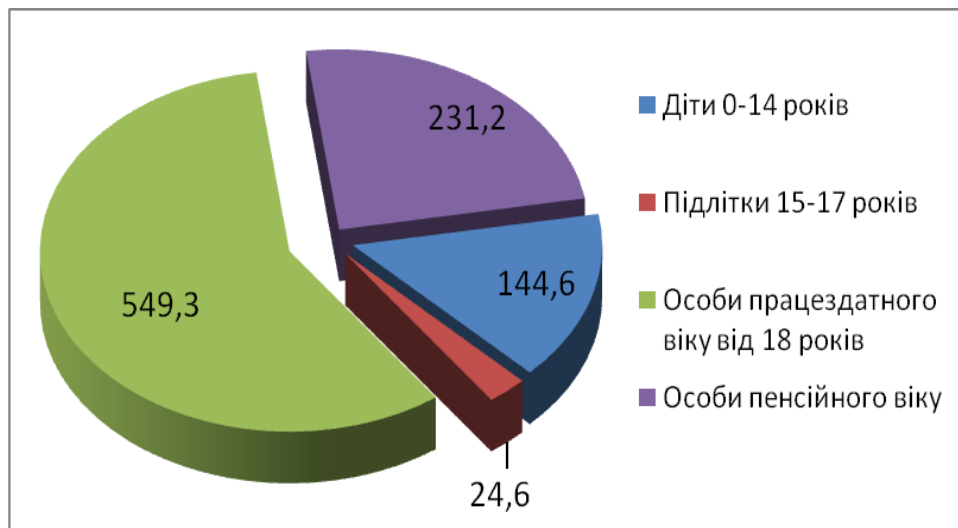
**Рис.1. Динаміка показників природного руху населення
Кіровоградської області протягом 2009-2018 років**

Починаючи з 90-х років XX ст. Україна увійшла в період свого розвитку, який характеризується переважанням кількості померлих над кількістю народжених (рис. 1). Максимальна кількість народжених за всю історію незалежної України спостерігалася в 1991 році і становила 630813 осіб і з тих пір невпинно зменшувалася. Найбільше померлих нараховувалося в 1995 році і становило 792587 осіб. Однак найбільше населення скоротилося в 2000 році, тоді природний приріст (скорочення) склав -372956 осіб [2].

**Рис. 2. Кількість постійного населення
Кіровоградської області на 1 січня 2019 року**

За даними Управління статистики, станом на 1 січня 2019 року в Кіровоградській області чисельність постійного населення становила 939134 особи [2]. В розрізі адміністративно-територіальних одиниць (рис. 2), без врахування міст Кропивницький та Олександрія, найбільше населення проживало в Світловодському (64089 осіб), Знам'янському (49688 осіб) та Маловисківському (41521 житель) районах. Найменша чисельність населення – у Вільшанському (12163 особи), Устинівському (12555 осіб) та Новгородківському (15096 осіб) районах. Одна з найнижчих чисельностей населення і у Кіровоградському районі (14792 жителі) за умови вирахування жителів міста Кропивницький (232280 осіб).

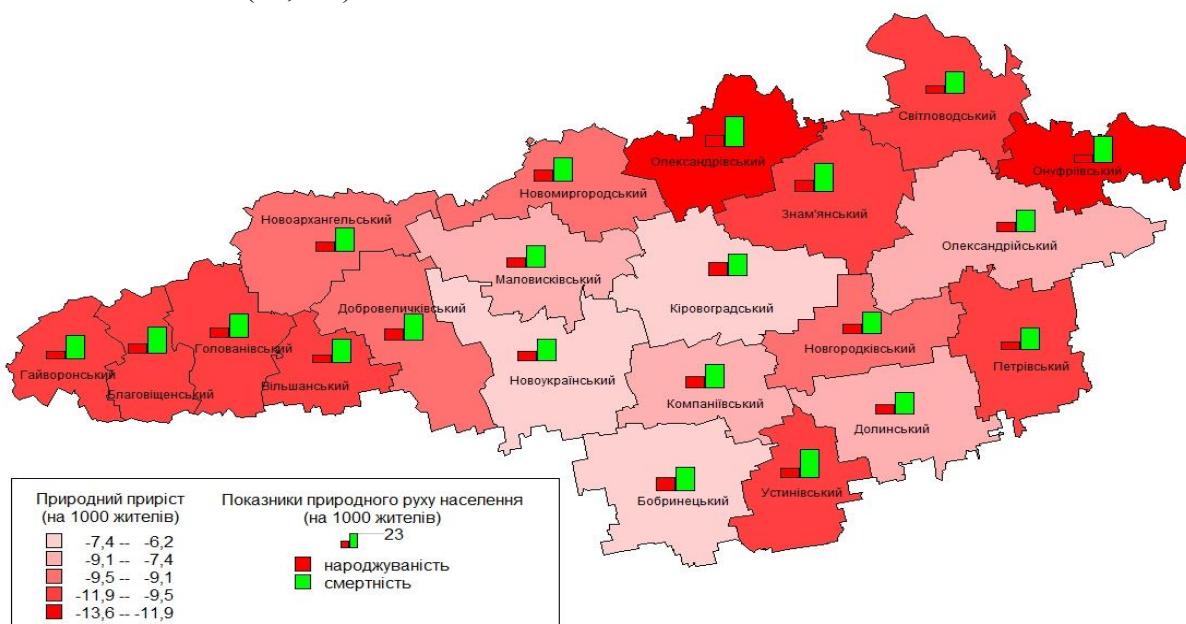

**Рис. 3. Вікова структура населення
Кіровоградської області у 2018 році**

За співвідношенням різних вікових груп в Кіровоградській області спостерігається регресивний тип вікової структури (рис. 3). Кількість осіб, які подолали віковий поріг 60 років складає 24,3%. Це свідчить про дуже високий рівень демографічної старості. В той же час частка економічно активного населення становить 57,3%. Можна стверджувати, що в Кіровоградській області поглиблюється процес демографічного старіння населення.

Характеризуючи просторовий аспект показників природного руху населення (рис. 4), спостерігаємо найвищі показники народжуваності в Бобринецькому (10,1 ‰), Знам'янському (8,9 ‰), Добровеличківському (8,6 ‰) та Олександрівському (8,6 ‰) районах. Низькі показники народжуваності показали східні райони Кіровоградщини: Петрівський (5,5 ‰), Онуфріївський (5,9 ‰) та Світловодський (5,9 ‰) райони, а також віддалені західні райони: Вільшанський, Гайворонський та Голованівський.

Найвища смертність населення характерна для Олександрівського району, де у 2018 році вона становила 22,1 ‰. Серед лідерів за смертністю можна відзначити також: Знам'янський район (20,0 ‰), Устинівський (19,5 ‰), Онуфріївський (19,3 ‰) та Благовіщенський (18,5 ‰).

**Рис. 4. Карта показників природного приросту населення
Кіровоградської області у 2018 році**

Природний приріст населення Кіровоградщини має від'ємні значення без виключення і може характеризуватися як природне скорочення, або депопуляція. Як видно з карти (рис. 4), в межах Кіровоградської області можна виділити три кластери, які характеризуються відносною однорідністю. Західні райони (Благовіщенський, Вільшанський, Гайворонський, Голованівський) утворили чітку групу, для якої характерні високі показники природного скорочення (-11,9 – -9,5%). Другою групою є північно-західні райони, серед яких зустрічаємо райони-рекордсмени за рівне депопуляції – Олександрівський (-13,6%), Онуфріївський (-13,4%), Знам'янський (-11,2%), Світловодський (-10,5%) та Петрівський (-10,2%) райони.

Центральний кластер, що сформований навколо обласного центру характеризується мінімальними значеннями природного скорочення. Найменш низький рівень природного скорочення спостерігається в Кіровоградському районі (-6,2%), а також в Бобринецькому (-6,6%) та Новоукраїнському (-7,4%) районах. В цілому ж середні значення природного скорочення населення Кіровоградської області становлять (-8,9%). Для порівняння, показник природного приросту по Україні у 2017 році становив -5,1%, тоді як це ж значення для Кіровоградщини у 2017 році складало -8,1%.

Отже, для Кіровоградської області характерними є негативні демографічні процеси, такі як депопуляція та старіння населення. Така ситуація пояснюється складними соціально-економічними умовами області, наслідками історичних подій, незадовільним станом інфраструктури. На підтвердження останньому слугує чітка картина просторового розподілу районів з максимальними значеннями депопуляції, які тяжіють до периферичних територій області, яким притаманна значна віддаленість від обласного центру та неналежне транспортне сполучення. Загрозливі демографічні процеси потребують активного залучення держави, створення програми або концепції покращення демографічної ситуації в Кіровоградській області та й у всій Україні в цілому.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Концепція демографічного розвитку України на 2005 – 2015рр. Проект. – К., 2004. – С. 13
2. Демографія, економіка, електоральна географія України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://datatowel.in.ua/natural/birth-death-regions-historical>
3. Населення України Статистичний збірник за 2018 рік (Кіровоградська область) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

ФІЛОСОФСЬКИЙ І ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АНАЛІЗ ПОНЯТТЯ «ЗДОРОВ'Я»

Лелека Наталія Валентинівна,
викладач вищої категорії з фізичного
виховання Кіровоградського медичного
коледжу ім. Є. Й. Мухіна

Поліпшення якості медичної допомоги вимагає зміни ставлення медичних працівників до формування своєї культури здоров'я, оскільки вони мають пропагувати здоровий спосіб життя, передусім, на власному прикладі.

Ключові поняття: здоров'я, здоров'я людини, культура здоров'я, компетентності, хвороба.

Постановка проблеми. Поліпшення якості медичної допомоги вимагає зміни ставлення медичних працівників до формування своєї культури здоров'я, оскільки вони мають пропагувати здоровий спосіб життя, передусім, на власному прикладі; брати активну участь у санітарно-просвітницькій роботі; мотивувати населення до формування культури здоров'я, загальнолюдського та фізичного виховання; виявляти сформовані вміння та навички для підтримання особистої культури здоров'я як важливої умови загальної культури й компетентності у майбутній професії.

Проте, перед тим як досліджувати цю проблематику, ми вважаємо за необхідне зробити філософський і психолого-педагогічний аналіз поняття «здоров'я».

Цілі статті:

– дослідити та висвітлити результат аналізу науково-дослідної літератури з проблематики дослідження;

– виокремити найбільш актуальні на сьогодні тлумачення «здоров'я» та надати своє бачення поняття.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У науковій літературі учені неодноразово порушували проблеми тлумачення поняття «здоров'я».

На методологічному, теоретичному й практичному рівнях питання здоров'я описано у працях науковців-філософів Н. Водоп'янової, В. Казначєєва, В. Климової, В. Леві, А. Маслоу, Б. Спінози, А. Шопенгауера, І. Шостака, В. Язловецького та ін.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для того, щоб розкрити сутність досліджуваної нами проблеми, доречно виокремити в дослідженні ключове поняття – «здоров'я».

На сьогодні сформульовано близько 300 визначень поняття «здоров'я». Слід зазначити, що цей феномен постійно привертає увагу багатьох дослідників з різних галузей наук.

Засновником науки про здоров'я людини в сучасному її стані відомі вчені вважають І. Брехмана. На думку науковця, для філософського розгляду здоров'я важливо розуміти, що воно віддзеркалює важливість сутності явищ, а хвороба – випадковість, яка не має загального характеру. Здоров'я слід розглядати не в статиці, а в динаміці змін навколишнього середовища.

З огляду на це, заслуговує уваги твердження, що здоров'я визначається процесами адаптації, що дає змогу пристосуватися до змінного навколишнього середовища, до росту та старіння, до лікування в разі порушень, до страждань та мирного чекання смерті. У контексті концепції «людина в потоці інформації» І. Брехман дає визначення: «здоров'я

людини – її здатність зберігати відповідно до віку стійкість в умовах різких змін кількісних та якісних параметрів триєдиного потоку сенсорної, вербальної та структурної інформації» [6].

Різномісності в поглядах науковців В. Бабаліч, О. Жабокрицької, В. Казначєєва, Ю. Лісіцина, О. Маркової, Л. Сущенко, І. Шостака, В. Язловецького, щодо сутності поняття «здоров'я» й безуспішність спроб виробити єдине тлумачення пояснюється тим, що здоров'я є досить складним явищем, характерні й значущі аспекти якого неможливо висловити коротко й однозначно.

Окрім того, під час аналізу цього поняття виникають значні труднощі ще й тому, що поряд з його вживанням у науковому обігу, яке передбачає дотримання хоча б мінімальних вимог трактування, термін «здоров'я» досить широко використовують і в повсякденному мовленні, а це викликає його багатозначне розуміння.

З огляду на це, в поняття «здоров'я» вкладено безліч різних смислів і смислових відтінків, які, очевидно, не можна охопити жодною з галузей знань. Це поняття віддзеркалює одну з фундаментальних характеристик людського існування, тому його так або так розуміють у будь-якій культурі та переоцінюють щоразу, коли культура переживає глибокі та кардинальні зміни, що спостерігається на сучасному етапі розвитку суспільства.

У своїх працях І. Павлов зазначав: «Здоров'я – це безцінний дар природи, воно дається, на жаль, не навіки, його треба берегти. Але здоров'я людини багато в чому залежить від неї самої, від її способу життя, умов праці, харчування, її звичок» [6].

Широкого міжнародного визнання набуло визначення здоров'я, сформульоване Всесвітньою організацією охорони здоров'я (ВООЗ): «Здоров'я – це стан повного фізичного, душевного й соціального благополуччя, а не тільки відсутність хвороб і фізичних вад» [4, с. 9].

На сучасному етапі розвитку суспільства це тлумачення вважають невичерпним і критикують у багатьох працях, де розглянуто категорію «здоров'я», за ідеальність мети, якої ніколи не досягти, через те, що поняття «здоров'я» пояснюється на основі суб'єктивного поняття «добробут». Соціальне благополуччя може істотно впливати на показники здоров'я, однак воно не є ознакою здоров'я. Варто зазначити також, що повне благополуччя спричиняє зменшення напруги організму та його систем, зниження опірності й передовсім, є передумовою нездоров'я, ніж сутністю здоров'я [3, с. 31].

Різні аспекти цієї проблеми знайшли відображення в працях Г. Кураєва, С. Сергєєва і Ю. Шленова [6], які пропонують визначати здоров'я, з огляду основних функцій організму людини – реалізацію генетичної, безумовно рефлексорної програми, інстинктивну діяльність, генеративну функцію, уроджену та набуту нервову діяльність.

Як засвідчують наукові джерела [1,2,3,4,5,6,7], існує ще й поняття про суб'єктивне та об'єктивне здоров'я. З огляду на це виникло поняття «практично здорова людина» – певний стан, за якого в організмі об'єктивно виявляються патологічні зміни, проте це не відбивається на життєвих сприйняттях і працездатності людини [7].

Проблема здоров'я людини – одна з найбільш складних комплексних соціально-філософських проблем сучасної науки. Дослідження різноманітних аспектів здоров'я особистості, різних соціальних та статеві-вікових груп, а також усього населення віддзеркалено у великій кількості праць. У них обговорено власне поняття «здоров'я», вивчено його клінічні аспекти (патології), компоненти, складники, показники, коефіцієнти, ознаки, критерії, стани, види, рівні, умови, фактори, окреслено картину та чинники ризику, групи здоров'я [1,6,7].

За переконанням А. Іванюшкіна, «здоров'я» слід розглядати з позицій його наукового змісту та цінностей смислу. З огляду на це вчений розмежовував три рівні цінностей:

1) біологічний – початкове здоров'я припускає досконалість саморегуляції організму, гармонію фізіологічних процесів і, як наслідок, максимальне пристосування;

2) соціальний – здоров'я є показником соціальної активності, відношенням діяльності людини до світу;

3) психологічний, особистісний – здоров'я є не відсутністю хвороби, а передовсім її запереченням, тобто подоланням [6].

На думку Г. Апанасенка, «критерії здоров'я залишаються такою самою ілюзією, як і вимірювання щастя, краси, любові» [2, с. 36].

Варто звернути увагу на позицію всесвітньо відомого кардіохірурга М. Амосова, який у праці «Енциклопедія Амосова» подає своє бачення цього поняття (з медичного погляду). Зокрема, учений стверджує, що «здоров'я людини – це сума резервних потужностей основних функціональних систем.

Ці резервні потужності слід виразити через «коефіцієнт резерву», як максимальну кількість функцій співвіднесено до її нормального рівня спокою». На відміну від традиційно прийнятого в медицині розгляду здоров'я лише як якісного поняття меж норми (нормальна температура тіла, нормальна електрокардіограма, нормальний вміст цукру в крові тощо) М. Амосов відстоював кількісну оцінку рівня здоров'я [7].

Здоров'я часто розглядають як відсутність хвороби. Медична наука звертає на це значну увагу, тому в цій галузі розроблено класифікацію хвороб, до якої входять тисячі найменувань і описів механізмів, їх розвитку, клінічних виявів, лікування і прогнозів кожної з описаних хвороб.

Власне бачення окресленого феномена (з медичного погляду) подає І. Мисула, зокрема він стверджує, що здоров'я – «це цілісний динамічний стан організму, який визначається резервами енергетичного, пластичного і регуляторного забезпечення функцій, характеризується стійкістю дії до патогенних факторів і здатністю компенсувати патологічний процес, а також є основою здійснення біологічних і соціальних функцій» [6].

Актуальним для нашого дослідження є визначення Н. Башавець, яка зазначає, що «здоров'я – це власна цінність людини, що виявляється через стійкий фізичний, соціальний, психологічний, духовний стани і дає змогу повноцінно виявляти себе в будь-якому виді діяльності (навчальному, професійному, спортивному, побутовому тощо)» [6].

На сучасному етапі розвитку суспільства важливою є проблема збереження здоров'я. М. Амосов стверджує: «Не слід сподіватися на медицину. Вона непогано лікує чимало хвороб, але не може зробити людину здоровою.

Поки вона навіть не може навчити людину, як стати здоровою. Більше того: бійтеся потрапити в полон до лікарів! Часом вони схильні перебільшувати слабкості людини та могутність своєї науки...» [1, с. 33]. Доповненням до думки є твердження Г. Апанасенко про те, що «МОЗ ніколи не займатиметься практично здоровими людьми. Лікарям вони не цікаві» [7, с. 23].

За оцінками міжнародних експертів близько 50 % смертей від неінфекційних захворювань можна запобігти, якщо суспільство зробить вибір на користь формування культури здоров'я [3, с. 32].

Зокрема, у національній програмі «Здоров'я народу» [7, с. 59], що функціонує в Сполучених Штатах Америки основну увагу зосереджено на трьох провідних підходах до поліпшення рівня здоров'я населення, а саме:

- 1) заохочення та сприяння розвитку здоров'я;
- 2) захист;
- 3) профілактика.

Вивчення європейського досвіду дало змогу виявити, що кінцевою метою нової європейської політики охорони здоров'я «Здоров'я – 2020» [98, с. 33] є поліпшення здоров'я і підвищення рівня добробуту жителів Європи. Досягнення цієї мети на основі

найкращих наявних фактичних даних має стати стрижнем процесу реалізації політики «Здоров'я – 2020» на всіх етапах і в усіх країнах Європейського регіону Всесвітньої організації охорони здоров'я (ВООЗ) [3, с. 109].

З позицій нашого дослідження основними завданнями реалізації політики «Здоров'я – 2020» щодо подальшого зміцнення здоров'я й благополуччя людей є:

1. Активізувати обмін знаннями й упроваджувати інновації – розширювати базу знань, важливих для розвитку охорони здоров'я, підвищувати здатність медичних працівників та інших фахівців адаптуватися до нового підходу суспільної охорони здоров'я, орієнтуватися в медико-санітарній допомозі на потреби пацієнтів, максимально використовувати новітні технології для підвищення ефективності та якості медичної допомоги [4, с. 25].

2. Підвищити рівень участі – створювати структури й засоби для розширення прав людей у Європейському регіоні, давати їм змогу використовувати власні ресурси, підвищувати санітарну грамотність і бути активними відповідно до своїх бажань та прав [4, с. 26].

Для підвищення рівня здоров'я українського суспільства цінним виявляється передовий досвід країн світу, у яких процес покращення здоров'я населення, на нашу думку, є більш ефективним.

Окрім того, для досягнення високого рівня здоров'я людям потрібно виробити глибоке усвідомлення його значущості, що передбачає практичне ведення здорового способу життя, оскільки дослідження ВООЗ засвідчили, що здоров'я людини залежить:

- на 50% – від способу й умов життя та праці;
- на 20% – від спадкових чинників та біологічних факторів (вік, стать, конституція тіла);
- на 20% – від стану навколишнього середовища;
- на 10% – від рівня охорони здоров'я [3, с. 120].

Актуальним для нашого дослідження є підхід до розгляду проблеми здоров'я й до формування його культури запропонував В. Розін. За твердженням ученого, здоров'я – це феномен культури, фактор соціальної еволюції, «здоров'я не є природним феноменом, це соціальний артефакт, який невіддільно пов'язано із соціальними і медичними технологіями. Цей артефакт зазвичай усвідомлюється в перетвореній формі (як природний феномен), що пояснюється потребою виправдати медичні технології природою людини» [5, с. 34].

Висновки: Отже, у науці запропоновано багато тлумачень феномена здоров'я, однак дискусію щодо остаточного та загальноприйнятого визначення цього поняття ще не закінчена.

На нашу думку, «здоров'я» – це загальний (фізичний, біологічний, духовний, психічний) стан організму, рівень якого дає змогу реагувати на подразники та можливість адаптуватися до них.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амосов М. М. Роздуми про здоров'я / М. М. Амосов. – К. : Знання, 1990. – 168 с.
2. Апанасенко Г. Л. Избранные статьи о здоровье / Г. Л. Апанасенко. – К : Знання, 2005. – 48 с.
3. Здоровье-21. Основы политики достижения здоровья для всех в Европейском регионе ВОЗ. [Европейская серия по достижению ЗДВ]. – №6. – Копенгаген : Европейское региональное бюро ВОЗ, 1999. – 310 с.
4. Международная классификация функционирования, ограниченный жизнедеятельности и здоровья / [ВООЗ]. – М., 2016. – 241 с.

5. Розин В. М. Культурология: Учебник. – 2-е изд., перераб. и доп. / В. М. Розин. – М.: Гардарики, 2003. – 462 с.

6. Шостак І. О. Сутність та структура формування культури здоров'я студентів медичних коледжів / І. О. Шостак // Вісник Черкаського університету. – Випуск 3. – 2016. – Серія: Педагогічні науки. – Черкаси: ВЦ ЧНУ ім. Богдана Хмельницького, 2016. – С. 61–67.

7. Nash D. B. Population Health: Creating a Culture of Wellness / D. B. Nash. – N. Y., 2016. – P. 59–88.

УДК 364.04(043.2)

ФОРМУВАННЯ ЗДОРОВ'ЯЗБЕРЕЖУВАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ У СТУДЕНТІВ КОЛЕДЖУ

Пастушина Ксенія,
магістрантка Національного авіаційного
університету,
Сапон Анна,
магістрантка Національного авіаційного
університету

Незаперечний той факт, що майбутнє кожної країни, її політичний, соціальний, економічний та культурний рівні залежать від того, наскільки вона піклується про здоров'я молоді, створює сприятливі умови для формування і становлення у молодого покоління стійкого прагнення до збереження і зміцнення свого здоров'я.

Ключові слова: здоров'язбережувальна компетентність, студент, здоров'я, молодь.

Актуальність проблеми збереження і зміцнення здоров'я в контексті загальнолюдських цінностей набуває великого значення у зв'язку з трансформаційними процесами сучасного українського суспільства, прискореними темпами соціально-економічного розвитку, негативними наслідками практичної діяльності людини в довкіллі, тенденціями щодо зростання захворюваності студентської молоді, масовим поширенням шкідливих звичок у молодіжному середовищі, знеціненням індивідуального й суспільного здоров'я в ньому, погіршенням екологічної ситуації в Україні [1].

Здоров'я є визначальною складовою соціального благополуччя населення та визначальною ознакою сталого розвитку суспільства, основою життєспроможності держави. Увага всього цивілізованого світу сьогодні звертається на формування здорового способу життя молоді як фундатора трудових звершень та активного втілення інноваційних ідей. Збереження та зміцнення здоров'я, нарощування його резервів залежить від рівня сформованості у молодого покоління здоров'язберігаючої компетентності, яка є сукупністю ціннісних орієнтацій, здоров'язберігаючих знань, умінь і навичок та особистісних якостей.

Поняття «компетентнісний підхід», «компетенція», «компетентність» у педагогічній сфері розкривається багатьма українськими вченими-працівниками (Н. Бібік, Л. Ващенко, М. Кухарев, А. Маркова, А. Новиков, Л. Паращенко, О. Савченко, М. Тарасович та ін.). Вітчизняні та зарубіжні науковці розкривають ті чи інші види

компетентностей, що визначають різні сфери життєдіяльності людини: професійну компетентність сучасного працівника освітньої галузі (Н. Кузьміна, Ю. Кулюткін, М. Кухарев, Ю. Львова, А. Маркова, Л. Мітіна, В. Ягупов); ключові професійні компетентності особистості (О. Глузман, І. Зимня, О. Онопрієнко, О. Рухманова, П. Хоменко, А. Хуторський).

Мета дослідження полягає у теоретичному обґрунтуванні процесу формування та виявленні рівня здоров'язбережувальної компетентності студентів спеціальності «Соціальна робота» у процесі професійної підготовки у ЗВО (заклади вищої освіти) експериментальній перевірці.

Процес модернізації освіти в Україні, орієнтований на входження в загальноєвропейський освітній простір, викликав зміни в системі вищої професійної освіти. Відбувається зміна освітньої парадигми, що передбачає не тільки набуття майбутніми фахівцями сукупності загальнонаукових і професійних знань, навичок і вмінь, але й становлення їх як суб'єктів професійної та особистої життєдіяльності. За зазначених умов особливої актуальності в усіх сферах діяльності людини, і особливо в освітній галузі, набуває проблема збереження і зміцнення здоров'я молодого покоління.

Слід зазначити, що здоров'язбереження є однією з найактуальніших проблем сучасності, адже добре здоров'я – одна з основних умов виконання людиною її біологічних і соціальних функцій, фундамент самореалізації особистості.

Зокрема, М. Амосов вважав, що «здоров'я – це фундамент повноцінного існування та життєдіяльності людини як необхідна умова гармонійного розвитку особистості».

Компетентність фахівця з вищою освітою – це виявлені ним на практиці прагнення і здатність (готовність) реалізувати свій потенціал (знання, вміння, досвід, особистісні якості тощо) для успішної творчої (продуктивної) діяльності в професійній і соціальній сфері, усвідомлюючи соціальну значущість і особистісну відповідальність за результати цієї діяльності, необхідність її постійного вдосконалення [2].

У словнику «Професійна освіта» компетентність – це сукупність знань й умінь, необхідних для ефективної професійної діяльності: вміння аналізувати, передбачати наслідки професійної діяльності, використовувати інформацію.

Відповідно до Закону України «Про вищу освіту» [3], компетентність – динамічна комбінація знань, умінь і практичних навичок, способів мислення, професійних, світоглядних і громадянських якостей, морально-етичних цінностей, що визначає здатність особи успішно здійснювати професійну та подальшу навчальну діяльність і є результатом навчання на певному рівні вищої освіти.

Терміном «компетентність» визначають рівень поінформованості фахівця у своїй професійній діяльності.

Отже, компетентність — це результат професійного досвіду, такий наслідок його накопичення протягом професійного життя та діяльності, що забезпечує глибоке знання своєї справи, сутності роботи, що виконується, способів та засобів досягнення цілей, здатність правильно оцінювати професійну ситуацію, що склалася, і приймати у зв'язку з цим потрібне рішення.

Так, І. Зимня розглядаючи професійну компетентність випускників вищих навчальних закладів, відносить компетентність здоров'язбереження до групи компетентностей людини як особистості, суб'єкта діяльності та спілкування.

При цьому компетентність здоров'язбереження, на її думку, включає: знання та дотримання норм здорового способу життя, знання небезпеки куріння, алкоголізму, наркоманії, СНІДу; знання і дотримання правил особистої гігієни, побуту; фізичну культуру людини, свободу і відповідальність вибору способу життя [4].

Отже, під здоров'язбережувальною компетентністю майбутніх фахівців соціальної сфери ми розуміємо важливу складову їх професійної компетентності, яка:

- проявляється в можливості зберігати та реалізовувати знання, уміння, навички, спрямовані на здоров'язбережувальну діяльність;

- визначається емоційною стійкістю, високою працездатністю, відсутністю тривожності, здатністю витримувати великі навантаження, переносити психологічні стреси та протистояти розвиткові емоційних перенавантажень у роботі;

- дає змогу поліпшити стійкість до стресових чинників, виробити навички формального й неформального спілкування, що сприятиме професійному становленню фахівця соціальної сфери [5].

Здоров'язбережувальна компетенція охоплює професійно важливі знання, вміння і навички, здібності, мотивацію та досвід професійної діяльності, інтеграція яких становить собою єдність теоретичної і практичної готовності до конкретної праці й дозволяє фахівцю проявити на практиці здатність реалізувати свій потенціал для успішної творчої професійної діяльності.

У цьому випадку «компетенцію» слід розуміти як коло питань, у якому фахівець повинен бути компетентним, сферу діяльності, в якій він реалізує свою професійну компетентність.

Висновок. Підготовка майбутніх соціальних працівників до застосування здоров'язбережувальних технологій у професійній діяльності передбачає реалізацію комплексу засобів: організаційні, змістові, методичні, мотиваційні. До змістових засобів нами віднесено: спецкурс «Здоров'язбережувальні технології», тренінг «Розвиток здоров'язбережувальних навичок соціального працівника».

Організаційні засоби: розклад занять, програми практик, самостійна робота студентів, розпорядок дня. Методичні засоби: забезпечення єдності усіх напрямів підготовки (теоретичного, практичного, спортивно-методичного), інтерактивне спілкування, ділові ігри, тренінги. М

отиваційні засоби: змагання, конкурси, система оцінювання. Таким чином, одним з головних завдань професійної освіти на сучасному етапі є не тільки передача знань, умінь і навичок в процесі професійної підготовки, а й розвиток особливостей особистості майбутнього фахівця.

Формування світогляду, заснованого на багатовекторності рішень, прагненні відійти від стереотипів у мисленні, терпимості до думок, несхожих з власним, багато в чому визначає креативність майбутнього[6].

ЛІТЕРАТУРА:

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

2. Башавець Н. А. Здоров'язбережувальна компетентність майбутнього фахівця як основа його культури » / Башавець Н. А. // Наука і освіта». – 2013 – № 1 – 2. С. 120 – 121.

3. Закон України «Про вищу освіту» [Електронний ресурс] / Верховна рада України. – Відомості Верховної Ради (ВВР). – 2014. – № 37-38. – 2004 с. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/1556-18>

4. Зимняя И. А. Интегративный подход к оценке единой социально-профессиональной компетентности выпускников вузов / И. А. Зимняя, Е. В. Земцова // Высш. образов. сегодня. – 2008. – № 5. – С. 14-19.

5. Лехолетова М. М. Технології при формуванні здоров'язберігальної компетентності майбутніх фахівців соціальної сфери як педагогічна умова професійної підготовки у вищих навчальних закладах / М. М. Лехолетова // Гуманітарний вісник ДЗВО «Переяслав-Хмельницький державний педагогічний університет імені Григорія

Сковороди». Додаток 3 до Вип. 36, Том II (18): Тематичний випуск «V Міжнародні Челпанівські психолого-педагогічні читання». – 2016. – № 2 (36). – С. 62–69.

6. Санжаровець В.М., Петренко Т.В. Сучасні технології у підготовці фахівців соціальної сфери / В.М. Санжаровець, Т.В. Петренко // Вісник Національного авіаційного університету. Серія: Педагогіка. Психологія: зб.наук.пр. – 2018. – Вип.2 (13).- 38с.

УДК 316.159.9.019.4

СОЦІАЛЬНО-КОРЕКЦІЙНА РОБОТА З ДЕВІАНТНОЮ ПОВЕДІНКОЮ ПІДЛІТКІВ

**Загородня Наталя, магістрантка
Полтавського інституту економіки і права
ВМУРЛ «Україна»,
Лук'янченко Дмитро, магістрант
Полтавського інституту економіки і права
ВМУРЛ «Україна»,
Шарук Світлана, магістрантка
Полтавського інституту економіки і права
ВМУРЛ «Україна»**

Соціальні відхилення й соціальна дезадаптація підлітків супроводжується деформацією їх соціальних зв'язків, а також категоричним відчуженням від сім'ї й школи. З метою подолання такого відчуження та включення об'єктів соціалізації в суб'єктні відносини й систему соціально значущих відносин необхідно реалізувати комплекс соціально-педагогічних заходів в системі соціальної роботи, спрямованих як на оздоровлення ситуації та умов у школі, сім'ї так і на індивідуальну психолого-педагогічну корекцію підлітка з девіантною поведінкою.

Ключові слова: *девіантна поведінка, підліток, соціальна корекція, відхилення в поведінці, соціалізація.*

Актуальність теми дослідження. Виховання дітей і підлітків є одним із головних завдань суспільства. Складність цього процесу має свої особливості та протиріччя, перш за все у період суспільних, політичних та соціально-економічних криз.

Останнім часом через нестабільність суспільства й інтенсивних соціальних перетворень посилилися негативні тенденції, що провокують асоціальну поведінку, деградацію й саморуйнування особистості. Нездоровий спосіб життя, втрата ціннісних орієнтирів призводять до спустошення й руйнування духовного світу; до алкоголізму, паління, наркоманії, токсикоманії.

Сучасні тенденції в Україні — посилення майнової нерівності людей, різке зниження їх суспільної необхідності, корозія духовних цінностей, руйнація ідеалів, наростання соціальної і психологічної дезорієнтації та дезадаптації індивіда, високий рівень безробіття, ускладнення криміногенної ситуації, поширення процесів деформації сім'ї — негативно відбиваються на психіці дітей і підлітків.

Девіантна поведінка – це система дій, що відхиляється від загальноприйнятих норм, а саме норм психосоціального здоров'я, правових норм, культури, моралі[4].

Така поведінка не тільки негативно впливає на фізичний розвиток підлітків, а й на становлення особистості підлітка. Фізична нестабільність, риси характеру, що ускладнюють спілкування, емоційна незрілість, несприятливі мікро- й макросоціальні відносини – усе це фактори ризику, наявність яких, робить підлітковий вік ще важчим.

Українськими та зарубіжними вченими досліджувались різноманітні аспекти зазначеної проблеми, а саме: особливості розвитку особистості підлітків з девіантною поведінкою висвітлювались в роботах М. Алемаскіна, Я. Гілінського, А. Донцова, Е. Еріксона, А. Ільяшенка, А. Личко, В. Кудрявцева, Н. Максимова, В. Маценко, І. Нєвського, О. Тарновської; визначенню суті девіантної поведінки, специфіки видів та детермінант поведінкових відхилень присвячені роботи Л. Бороздіної, Я. Гілінського, І. Денисова, Ю. Клейберга, В. Менделевича, В. Знакова, І. Кона, Н. Максимової, А. Реана, А. Селецького; науково-методичні засади профілактично-корекційної роботи розкриті вченими Б. Алмазовим, С. Беличевою, І. Дубровіною, Е. Ейдемільером, А. Капською, І. Козубовською, Н. Максимовою, А. Макаренко, В. Оржеховською, В. Татенко, Т. Титаренко, Д. Узнадзе, С. Шацьким.

Мета роботи: виявити соціальні та психологічні чинники девіантної поведінки в підлітковому віці.

Виклад основного матеріалу. Результати історичних досліджень свідчать, що до XVIII століття проблема «важких» підлітків взагалі не висвітлювалась ні у філософії, ні в педагогіці, ні в інших галузях знань. У період середньовіччя діти включалися в дорослий світ, починаючи із семирічного віку, і тому перехідного, так званого «важкого» віку не було. Тільки у XVIII сторіччі були обґрунтовані провідні психологічні особливості розвитку дітей та підлітків, як особливої вікової групи, що вимагає спеціальної уваги. У цей період в суспільстві були визначені обов'язки батьків щодо духовного й фізичного розвитку дітей, як наслідок, з'явився особливий тип емоційних взаємин у родині, також було впроваджено обов'язкове відвідування школи. У XIX сторіччі, термін «контроль» щодо підлітків змінився на термін «соціалізація» [2].

Як відомо, в людській поведінці поєднуються компоненти різного рівня – біологічні, психологічні і соціальні. В залежності від того який компонент в межах однієї чи іншої теорії виявляється домінантним, вченими висвітлюються провідні причини девіантної поведінки.

Тому й класифікація концепцій девіантної поведінки може будуватися відповідно до цієї схеми: існують концепції, які досліджують біологічні детермінанти (причини); концепції, що висвітлюють психологічні чинники і, нарешті, соціологічні концепції, що пояснюють девіантну поведінку виключно через соціальні причини. Розглянемо їх детальніше.

У контексті соціальної моделі, відхилення в поведінці підлітків розглядаються в тісному взаємозв'язку з умовами сімейного виховання та міжособистісної взаємодії. Девіантна поведінка підлітків стала розглядатись як деформований процес соціального досвіду, як результат суб'єктивного реагування на сімейне неблагополуччя, негативний баланс заохочень та покарань, відсутність любові до дитини тощо. Поступове накопичення нерозв'язаних конфліктів і призводить до відхилень поведінки. Таким чином, соціальна модель дозволила розглядати девіантну поведінку підлітка не лише як таку, що не відповідає нормам, а й таку, яку можна корегувати.

Корекційна робота по профілактиці поведінки, що відхиляється, з підлітками має свої особливості. На початкових етапах не варто проводити групові форми. Не говорячи вже про практично неминучу негативну консолідацію підлітків в групі, індивідуальна робота з підлітком є ефективнішою. Із самого початку, паралельно, необхідно починати роботу з сім'єю. Після діагностики сімейних відносин і ступеня їх дисгармонійної повинна слідувати психокорегувальна робота як індивідуальна, так і групова. Але основний акцент

слід робити на індивідуальній роботі з підлітком. Абсолютно неефективними виявляються загальні бесіди про необхідність «добре поводитися».

Особливе місце в корекційній роботі слід приділяти формуванню інтересів підлітка, що має відбуватися на основі особливостей його характеру і здібностей. Необхідно прагнути до максимального скорочення періоду вільного часу підлітка – «часу дозвільного існування і неробства» за рахунок залучення до позитивно- формуючих особу занять: читання, самоосвіта, заняття музикою, спортом, і т.д.

Отже, виходячи з того, що розвиток дитини здійснюється в діяльності, а підліток прагне до ствердження себе, своєї позиції дорослого, то необхідно забезпечити включення підлітка в таку діяльність, яка лежить у сфері інтересів старших за віком, але в той же час створює можливості підлітку реалізувати і затвердити себе на рівні дорослих.

Встановлено, що існують наступні шляхи попередження девіантної поведінки підлітків а саме:

- Педагогічна робота з підлітками. Правильно організована вона доводить їх високу сенситивність до особистісно-орієнтованої взаємодії, коли дорослі розуміють емоційний стан підлітка, роблять коректне зауваження з приводу недоліків, враховують здатність їх до діалогічного спілкування та ін. Для зниження рівня тривожності у дітей шкільного віку шкільним психологам, а також і самим батькам варто проводити наступні заходи: перша стадія – це діагностика особистісних особливостей, сімейних відносин і взаємин з однокласниками; друга стадія – це індивідуальна консультація з підлітками, батьками, вчителями; третя стадія – це індивідуальна або групова корекційна робота з підлітками; четверта стадія – це повторна діагностика, що відслідковує динаміку розвитку.

- Робота із батьками. Полягає в проведенні батьківських зборів, занять присвячених темі підліткового віку і його особливостей. Щоб істотно знизити тривожність у підлітків, необхідно педагогам і батькам, забезпечити реальний успіх у діяльності самого підлітка. У зв'язку з цим підлітка потрібно менше лаяти, принижувати, недооцінювати його можливості, більше хвалити, причому не порівнювати його з іншими, а тільки з ним самим, оцінюючи поліпшення його власних результатів (сьогодні ти зробив домашнє завдання краще, ніж учора).

Окрім цього, непотрібно на невдачах фокусувати увагу, а при вдачах обов'язково хвалити. Більше довіряти підліткові. Щиро цікавитися його справами, вірити в його успіх. Звертати увагу на обстановку вдома і у школі. Теплі емоційні відношення, довірчий контакт із дорослими теж можуть сприяти зниженню загальної тривожності дитини.

Висновок. Метою профілактично-корекційної роботи було зниження рівня схильності підлітків до правопорушень, зниження рівня агресивності та можливість налагодження взаємостосунків між батьками та підлітками, а також зниження рівня негативного впливу сімейного виховання. Адже сім'я є основою формування особистості дитини.

Аналізуючи технології соціальної роботи з підлітками з девіантною поведінкою, дає можливість сформулювати головні настанови для роботи з ними:

- створення для важких дітей та підлітків атмосфери доброзичливості, любові, розуміння, співчуття;
- сприйняття важкого підлітка таким, яким він є, сприяння розвитку в нього всього найліпшого;
- побудова стосунків з важкими підлітками на основі глибокої поваги й високої вимогливості до них;
- створення системи педагогічно доцільних дій, які дадуть можливість вивести педагогічно занедбаних дітей з пасивного стану та прилучити їх до активної діяльності життя в колективі;
- переконання батьків підлітків у потребі корекції та зміни своєї поведінки, свого життя.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Голіна В. В. Проблеми призначення покарання за злочини. – вчинені неповнолітніми з психічними аномаліями / В.В. Голіна // Держава та регіони. – 2005. – №1. – 90 с.
2. Охримчук Р. М. Підліток у ситуації соціальної кризи / Р. М. Охримчук // Шкільний світ. – 2003. – січень (№4). – С.10.
3. Пальчевський С. С. Соціальна педагогіка: Навч. посіб. / С. С. Пальчевський. – К. : Кондор, 2005. – 560 с.
4. Санжаровець В.М. Технології подолання соціальної девіації при здійсненні соціальних послуг / В.М. Санжаровець. – Науковий вісник Чернівецького університету: зб.наук.праць.– Вип. 739. Педагогіка та психологія. – Чернівці: Чернівецький нац. ун-т, 2015. – С.166-172.

УДК 796.011.3 (075.8)

ФІТНЕС ЯК ЗАСІБ ОЗДОРОВЧО-РЕКРЕАЦІЙНОЇ РУХОВОЇ АКТИВНОСТІ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ

Колечко Наталя Олегівна,
студентка 4 курсу
спеціальності «Фізична реабілітація»
Кіровоградського інституту розвитку
людини

Технології оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності є соціальними утвореннями, що постійно розвиваються. Завдяки важливості і корисності для суспільства, зростаючій популярності, соціальному визнанню та типовим апробованим і доступним алгоритмам виконання, вищезгадані технології зайняли відповідну нішу у суспільстві.

Ключові поняття: фітнес, фізична культура, технології, рухова активність, оздоровчий ефект.

Постановка проблеми. Гіподинамія стала визначальним чинником збільшення хронічних захворювань та смертності населення, особливо тих, які проживають у мегаполісах та інших місцях компактного проживання населення. Це стало приводом створення нових народних форм оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності. Для прикладу, можна навести Індію, Китай, Японію – де у великих містах на газонах в парках мешканці виконують ізометричні фізичні вправи та вправи у сповільнених рухах з концентрацією уваги (асани). Таке виконання вправ нагадує молитву. Цю форму рухової активності перейняли США та Канада. Одним із засобів вирішення цієї проблеми є заняття фітнесом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Досліджуючи науково-методичну літературу з фітнес технологій ми виокремлюємо найбільш актуальні, в розрізі нашого дослідження, роботи Т. Круцевич, С. Оголь, В. Товт.

Цілі статті:

- дослідити науково-дослідної літератури з проблематики дослідження;
- висвітлити результат дослідження.

Виклад основного матеріалу дослідження. Технології оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності є соціальними утвореннями, що постійно розвиваються. Завдяки важливості і корисності для суспільства, зростаючій популярності, соціальному визнанню та типовим апробованим і доступним алгоритмам виконання, вищезгадані технології зайняли відповідну нішу у суспільстві. Як соціальне явище, вони характеризуються специфічними ознаками. Розрізняють такі видові ознаки технологій оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності як соціального явища [1, С. 12–16]:

- доступності організованої рухової активності, яка є визначальною ознакою цього соціального явища;
- можливості проведення занять у вільний час від навчання або трудової діяльності, тобто під час дозвілля;
- проведення занять у формальних та/або неформальних групах, як правило, самостійно за визначеною інструкцією або під керівництвом тренера чи інструктора;
- спрямованість на відновлення працездатності, збереження здоров'я людини та покращання якості її життя.

Слід відмітити, що тільки повна наявність цих ознак характерна сучасним технологіям оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності (активності) як соціальному явищу. Відсутність будь-якої із зазначених ознак є іншим соціальним фізкультурно-спортивним утворенням, яке не є об'єктом нашого вивчення.

Отже, вищенаведене дає підстави вважати обґрунтованим таке визначення поняття «технології оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності» – це самостійне соціальне явище, що полягає в регулярному використанні різними групами населення доступних видів організованої оздоровчо- рекреаційної рухової діяльності середньої інтенсивності та доступного об'єму навантаження під час занять у формальних та неформальних групах, або ж самостійно з метою відновлення працездатності, збереження здоров'я та покращення якості життя.

Треба підкреслити, що організована рухова діяльність повинна відповідати певним вимогам щодо змісту, обсягу та інтенсивності навантаження, які не завжди є оптимальними в силу недостатньої компетентності учасників процесу.

Зміст організованої оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності у зазначеному контексті включає доступні для використання різними категоріями громадян окремі фізичні вправи та їх комплекси, а також види спорту, чи їх елементи, визначеними відповідною програмою обсягами рухової діяльності (активності).

Обсяг організованої оздоровчо-рекреаційної рухової діяльності дорослого населення, відповідно до сучасних рекомендацій провідних міжнародних організацій має включати 30-хвилинні заняття 4–6 днів на тиждень. Щодо інтенсивності навантажень, ми можемо дотримуватись точки зору вчених, які вважають, що оптимальний рівень інтенсивності фізичних навантажень для більшості людей, що мають дозвіл лікаря на заняття організованою руховою активністю, становить 60–80 % максимального споживання кисню. Ці показники відповідають 70–85 % максимальної частоти серцевих скорочень. Така інтенсивність фізичного навантаження вважається середньою.

Рекреаційну діяльність можна розглядати як навички організації та проведення рухливих ігор і розваг, самостійних занять спортивними іграми (футбол, волейбол, бадмінтон) та іншими видами спорту (за вибором); проведення лижних прогулянок і туристських подорожей [1].

Оздоровчо-рекреаційна діяльність людини відповідає, по-перше, її потребам та інтересам, по-друге, традиціям його рідної культури, по-третє, поведінковим і оцінним стандартам найближчого соціального оточення. Рекреаційна активність окремої людини складається з добових, тижневих, річних і життєвих циклів. На кожному етапі життя людини вони утворюють складну мережу різноманітних передумов і мотивацій, які

визначають характер, спрямованість і ефективність рекреаційної діяльності (активності). Ця активність вважається результативною, якщо у результаті виникають відновні (рекреаційні) ефекти. Оздоровчо- рекреаційний ефект виявляється в тому, що людина відчуває бадьорість і задоволення від проведеного відпочинку, оскільки її організм досяг необхідного рівня енергообміну з середовищем в результаті фізіологічного і психологічного оздоровлення, досягнення душевної рівноваги. Людина, що переживає рекреаційний ефект, знаходиться в стані психофізіологічного комфорту, у неї з'являється відчуття збалансованості емоційних і соціокультурних самооцінок, вона готова до нових навантажень. Сприятливі емоції і висока самооцінка засновані не тільки на внутрішніх відчуттях, але і на розумінні людиною важливості суспільних стандартів праці і відпочинку[2, с. 23–24].

Очікуваний соціальний ефект від реалізації організованої рухової діяльності у спорті може бути отриманий виключно у випадку його масовості. Зазначається, що масовий розвиток спорту спостерігається в країнах з високим рівнем життя населення, де кількість осіб, які займаються різними видами рухової активності та спорту, становить в середньому більше 30 % загальної кількості населення.

На думку окремих дослідників важливою перевагою спорту є здійснення організованої рухової активності у час, вільний від домінуючого виду діяльності у житті людини (спочатку – загальна і спеціально-освітня діяльність, згодом – професійна праця) та від виконання робіт у повсякденному домашньому побуті, затрат часу на транспорт. Отже, спорт є важливим компонентом у структурі щоденного дозвілля людини, особливо під час вихідних, канікулярного або відпускнуго періоду [3, с. 24].

Висновки. Таким чином, принцип оздоровчої спрямованості у фізичній культурі втілюється у технологіях оздоровчо- рекреаційної рухової діяльності. Термін технології оздоровчо- рекреаційної рухової діяльності об'єднує в собі два чинника: перший – процес використання засобів фізичного виховання в оздоровчих цілях; другий – наукову дисципліну, котра розробляє й удосконалює технології побудови фізкультурно-оздоровчого процесу, тобто – об'єднує практику і теорію.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Круцевич Т.Ю. Рекреація у фізичній культурі різних груп населення: навч. посібник / Т.Ю. Круцевич, Г.В. Безверхня. – К.: Олімп. л-ра, 2010. – 370 с.
2. Товт В.А. Теорія і технології оздоровчо-рекреаційної рухової активності: навчальний посібник для викладачів і студентів / В.А. Товт, І.І. Маріонда, Е.М. Сивохоп, В.Я. Сусла. – Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», «Говерла», 2015. – 88 с.
3. Язловецький В. Учням про здоров'я / В. Язловецький, О. Язловецька. – Кіровоград: РВЦ КДПУ, 2000. – 212 с.

УДОСКОНАЛЕННЯ МЕТОДИКИ ПРОВЕДЕННЯ УРОКІВ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ ЕЛЕМЕНТАМИ ЛЕГКОЇ АТЛЕТИКИ

Петух Владислав Сергійович,
магістрант факультету фізичного
виховання
Центральноукраїнського державного
педагогічного університету
імені Володимира Винниченка

Впроваджена в освітній процес програма «Нова школа» передбачає варіативний підхід до вивчення предмету «Фізична культура» у початковій школі, що потребує її нового підходу до впровадження елементів легкої атлетики в методиці викладання уроків.

Ключові слова: фізична культура, урок, легка атлетика, методика, біг.

Постановка проблеми. У сучасних умовах важливим завданням родини і школи в роботі із зміцнення здоров'я дітей є прищеплювання учням стійкого інтересу до занять фізичними вправами в школі і дома. У зв'язку з цим необхідно використовувати усі форми фізичного виховання в школі, а також самостійні заняття фізичними вправами вдома з метою підвищення рухової активності, зміцнення здоров'я, поліпшення фізичної підготовленості школярів. Саме тому, ми вирішили вдосконалити методику викладання уроків фізичної культури у початковій школі засобами легкої атлетики, так як їй характерна різноманітність фізичних вправ, точність регулювання навантажень, відносна простота обладнання місць занять, доступність людям будь-якого віку.

Цілі статті:

- дослідити науково-дослідну літературу з проблематики дослідження;
- визначити наступні етапи дослідження.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проаналізувавши науково-дослідну літературу з нашої проблематики, найбільш актуальними для нашого дослідження є роботи Б. Шияна, А. Турчака, О. Шостака та інших.

Виклад основного матеріалу дослідження. У процесі фізичного виховання школярів вирішуються різноманітні питання: виховуються морально-вольові якості особистості; виробляється необхідність в повсякденних заняттях фізичними вправами; формуються життєвоважливі рухові дії та вміння виконувати їх в різноманітних умовах; розвиваються рухові якості.

Окрім того, сьогодні перед вчителем фізичної культури в школі стоїть проблема – зробити фізичне виховання процесом безперервної дії (навіть протягом такого короткого часу, як добовий цикл). Це означає, що вчитель немає права обмежувати свою діяльність якимись епізодичними заходами з фізичного виховання або лише час від часу залучати до цього процесу інших осіб. На порядок денний роботи вчителя час висуває питання про фізичне виховання школярів як систему всезагального обов'язкового навчання основ здоров'я і гігієнічного виховання з використанням нових методик, зокрема і елементів легкої атлетики. Також, у сучасних умовах важливим завданням родини і школи в роботі зміцнення здоров'я дітей є прищеплювання учням стійкого інтересу до занять фізичними вправами в школі і дома. У зв'язку з цим необхідно використовувати усі форми фізичного виховання в школі, а також самостійні заняття фізичними вправами з метою підвищення рухової активності, зміцнення здоров'я, поліпшення фізичної підготовленості школярів.

Саме тому, ми вирішили вдосконалити методику викладання уроків фізичної культури у початковій школі засобами легкої атлетики, так як їй характерна різноманітність фізичних вправ, точність регулювання навантажень, відносна простота обладнання місць занять, доступність людям будь-якого віку.

Легка атлетика – один з основних масових видів спорту – посідає гідне місце в системі фізичного виховання. Завдяки своїй різноманітності й загальнодоступності вона має велике прикладне значення. Входить до програм уроків з фізичного виховання в школах та закладах вищої освіти.

Легкою атлетикою займаються мільйони людей. Різноманітність фізичних вправ, точність регулювання навантажень, відносна простота обладнання місць занять роблять легку атлетику масовим видом спорту, доступним людям будь-якого віку. Легка атлетика широко представлена у програмах фізичного виховання учнів і молоді, планах тренування з різних видів спорту, на заняттях фізкультурою осіб середнього і старшого віку, проте в початковій школі, ми вважаємо, потрібно більше використовувати елементи легкої атлетики. Так, легка атлетика має важливе оздоровче значення, адже заняття в основному проводяться на свіжому повітрі, а у виконанні вправ бере участь більшість м'язів тіла. Легкоатлетичні вправи поліпшують діяльність опорно-рухового апарату, внутрішніх органів і систем організму в цілому, що так необхідно при формуванні дитячого організму. Завдяки заняттям легкою атлетикою можна набутися спеціальних знань, поліпшити вміння керувати власними рухами, зробити їх швидкими і економними, удосконалити навички в долатті перешкод і т. д.

Крім навчального легка атлетика має також виховне значення, бо правильна організація і методика проведення занять сприяє формуванню особистості, розвитку її моральних якостей, розумових здібностей та естетичного смаку.

Легкоатлетичні вправи мають досить різнобічний вплив на організм дітей. Вони розвивають силу, швидкість, витривалість, поліпшують рухливість у суглобах, дозволяють набутися широкого кола рухових навичок, сприяють вихованню волевих якостей. У дитячому віці така різнобічна фізична підготовка особливо необхідна. Широке використання легкоатлетичних вправ на заняттях сприяє підвищенню функціональних можливостей організму, забезпечує високу працездатність на наступних уроках чи викликають оздоровчий ефект після навантаження на уроках в класі за партою.

Біг – природний спосіб пересування. Це найпоширеніший вид фізичних вправ, що входить до багатьох видів спорту (футбол, баскетбол, ручний м'яч тощо), а також до комплексів з тестування розвитку фізичних якостей. Значна кількість різновидів бігу є органічною частиною різних видів легкої атлетики. Під час бігу більшою мірою, ніж при ходьбі, висуваються високі вимоги до працездатності всього організму, тому що в роботі задіяні майже всі м'язові групи тіла, посилюється діяльність серцево-судинної, дихальної та інших систем, значно підвищується обмін речовин.

Змінюючи довжину дистанції та швидкість перегонів, можна дозувати навантаження, впливати на розвиток витривалості, швидкості й інших якостей молодших школярів відповідно до їхніх можливостей. Наприклад, тривалий біг з невеликою швидкістю, особливо в лісі, парку, має велике гігієнічне значення і є одним із кращих засобів оздоровлення. Біг із більш високою швидкістю висуває підвищені вимоги до дитини, яка займається, особливо до її серцево-судинної та дихальної систем, і є чудовим засобом для розвитку витривалості. У процесі занять бігом виховуються волеві якості, набуваються вміння розраховувати свої сили, долати перешкоди, орієнтуватися на місцевості. Із усіх видів легкої атлетики біг — найдоступніша фізична вправа. У змаганнях із легкої атлетики різні види перегонів та естафет посідають провідне місце. Вони завжди викликають неабияку зацікавленість глядачів і тому є одним із кращих засобів пропаганди фізичної культури.

Висновки: дослідивши значення легкої атлетики у фізичному розвитку учнів молодшого шкільного віку та оцінивши оздоровчий і відновний ефект в процесі навчання, ми будемо продовжувати дослідження з цієї проблематики. Напрямок роботи бачимо удосконалення методики проведення уроків фізичної культури елементами легкої атлетики у початковій школі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Борисенко А. Особливості фізичного виховання в сільській малокомплектній школі / А. Борисенко // Фізичне виховання в школі. – 1998. – № 3. – С. 8–14.
2. Борисенко А. Веселі старту з учнями різновікових загонів / А. Борисенко // Фізичне виховання в школі. – 2000. – № 1. – С. 28–30.
3. Козетов І. Методика використання нестандартного обладнання на уроках фізкультури / І. Козетов // Фізичне виховання в школі. – 1999. – № 4. – С. 37–39.
4. Леонтьева Т. На уроках в сельской малокомплектной школе / Т. Леонтьева // Физическая культура в школе. – 1998. – № 3. – С. 23–29.
5. Матвеев Л. П. Теория и методика физической культуры / Л. П. Матвеев. – М.: ФиС, 1991. – 543с.
6. Шиян Б. М. Основы методики физического воспитания школьников / Б. М. Шиян. – М., 1989. – 320с.
7. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б. М. Шиян. – Частина 1. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2001. – 272 с.
8. Шиян Б. М. Теорія і методика фізичного виховання школярів / Б. М. Шиян. – Частина 2. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2002. – 248 с.
9. Шостак І. О. Легка атлетика Кіровоградщини / І. О. Шостак, О. П. Березан. – Кіровоград : Рік, 2016. 298 с.
10. Шостак І. О. Фізичне виховання: навчально-методичний посібник / І. О. Шостак, С. М. Оголь, О. В. Кулібаба. – Кіровоград : ПП «Авангард», 2014. – 296 с.

УДК 796.035+615.82

КОМПЛЕКСНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ НА ДЦП. ЛФК ПРИ ДЦП

**Бокієва Віта Олександрівна,
студентка 4 курсу
спеціальності «Фізична реабілітація»
Кіровоградський інститут розвитку
людини
Сєдова Наталія Анатоліївна,
старший викладач
Кіровоградський інститут розвитку
людини**

Автор статті досліджує причини виникнення, характер захворювання, фактори та індивідуальні особливості хворої на церебральний параліч дитини. У дослідженні з'ясовуються причини моторних порушень, що супроводжуються затримкою розумового розвитку, судомами, порушенням дихання, порушенням травлення та контролю за сечовиділенням і випорожненням кишечника та ін., досліджується важливість та

необхідність фізичної реабілітації при даному захворюванні як глобальний процес, що охоплює кожний аспект життєдіяльності дитини та дорослого: фізичний, соціальний, емоційний, рекреаційний, освітній і професійний.

Ключові слова: *дитячий церебральний параліч, лікувальна фізична культура, нервова система, фізична реабілітація, дихальна гімнастика, рухова активність, патологія, дельфінотерапія, іпотерапія.*

Актуальність проблеми. Як засвідчує аналіз літературних джерел, дитячий церебральний параліч за останні роки став одним із найбільш розповсюджених захворювань нервової системи в дітей у всіх країнах світу.

Дитячий церебральний параліч – гетерогенна група синдромів, які є наслідком пошкодження мозку у внутрішньоутробному, інтранатальному й ранньому постнатальному періоді. Варто зауважити, що в дітей, хворих на церебральний параліч, затримано та порушено формування всіх рухових функцій: навички сидіння, стояння, ходьби, маніпулятивної діяльності. Одним із найважливіших методів відновлення при ДЦП є фізична реабілітація. Вона починається ще в перші роки життя дитини, відразу після встановлення діагнозу, та продовжується все її життя. При цьому застосовувані засоби спрямовані на те, щоб не допустити ослаблення та атрофії м'язів унаслідок недостатнього їх використання, уникнути контрактур, сприяти моторному розвитку дитини. Фізична реабілітація – це складова частина медичної та соціально-трудова реабілітації, яка використовує засоби й методи фізичної культури, масаж і фізичні чинники. Саме тому при розробці програм фізичної реабілітації потрібно врахувати всі фактори й індивідуальні особливості хворої дитини.

Стан досліджуваності проблеми. Над питаннями досліджуваної проблеми працювали: О.І. Бондарчук, Г.Ф. Апанасенко, А.Г. Ринкова, М.П. Козленко, В.М. Мухін А.В. Магльований, Г.П. Магльована та ін..

Основний виклад матеріалу. Дитячий церебральний параліч є узагальненим терміном для групи захворювань, які проявляються в першу чергу порушеннями рухів, рівноваги та положення тіла. Причинами виникнення церебрального паралічу є порушення розвитку мозку або пошкодженням однієї чи декількох його частин, які контролюють м'язовий тонус та моторну активність (рухи). Перші прояви ураження нервової системи можуть бути видимими відразу після народження, а ознаки формування ДЦП можуть виявлятися ще в грудному віці. Малюки з церебральними паралічами переважно відстають у своєму моторному розвитку і пізніше за всіх досягають таких віх моторного розвитку, як перевертання, сидіння, повзання та хода [1, с. 89].

Для всіх пацієнтів з церебральними паралічами є однаково важкими складнощі контролю над власними рухами та координування роботи м'язів. Через це навіть простий рух є складним для виконання при ДЦП.

Церебральні паралічі можуть проявлятися через підвищення м'язового тонусу (гіпертонією або спастикою) чи його пониженням (гіпотонією м'язів), неконтрольованими мимовільними рухами (гіперкінезами), порушенням рівноваги, координації, утримання положення тіла, що часто ускладнює розмовні функції, розвиток ковтання, ходи, та багато інших функцій.

Часто моторні порушення супроводжуються затримкою розумового розвитку, судомами, порушенням дихання, порушенням травлення та контролю за сечовиділенням і випорожненням кишечника, труднощами при прийомі їжі, частим карієсом, деформаціями скелету, проблеми зі слухом та зором, які в майбутньому формують розлади поведінки та труднощі в навчанні [2, с. 92].

Вираженість цих порушень коливається в широких межах від дуже незначних, майже непомітних проявів до чітко виражених грубих порушень моторних функцій.

Хоча прояви вищезгаданих симптомів можуть збільшуватися або зменшуватися протягом часу, але загалом вважається, що це захворювання не прогресує і стан хворих не погіршується. Багато осіб з церебральними паралічами мають нормальний, чи вище середнього рівень інтелекту. Але їхня здатність проявити свої інтелектуальні можливості може бути обмеженою через складності в спілкуванні. Всі діти з церебральними паралічами, незалежно від рівня інтелектуального розвитку, здатні суттєво розвивати свої можливості при відповідному лікуванні, фізичній реабілітації та логопедичній корекції.

Виділяють такі типи церебральних паралічів:

Спастичні (пірамідні) форми. Характеризуються підвищенням м'язового тону, який є визначальним симптомом цього типу. М'язи є напруженими, тугими (спастичними), а рухи є незграбними чи взагалі неможливими.

В залежності від того, яка частина тіла вражається, спастичні форми ДЦП диплегія (обидві ноги)

- геміплегія (одна сторона тіла)
- тетраплегія (все тіло)

Спастичні форми є найпоширенішими, на них припадає біля 70-80% всіх випадків.

Дискінетична (екстрапірамідна) форма

Проявляється порушенням координації рухів. Виділяють два основних її підтипи:

- Атетоїдна (гіперкінетична) форма виявляється за повільними або швидкими неконтрольованими рухами, які можуть проявлятися у будь-якій частині тіла. Включаючи обличчя, рот та язик. Приблизно 10-20% випадків ДЦП відносяться до цього типу.

- Атактична форма характеризується порушенням рівноваги та координації. Якщо такий хворий може ходити, то хода є невпевнена і хитка. Пацієнти з цією формою мають проблеми із виконанням швидких рухів та рухами, які вимагають точного контролю, як наприклад малювання олівцем. Така форма становить 5-10% випадків ДЦП.

Змішана форма

Є комбінацією різних форм церебральних паралічів. Поширеним є поєднання спастичних форм з атетоїдними чи атактичними.

Лікування в гострий період має бути патогенетичним; в наступні періоди — патогенетичним і симптоматичним:

- Ванни, масаж, лікувальна фізкультура, спонукання дитини до активних рухів.

- Препарати, що знижують тонус м'язів (при необхідності).

- Препарати, спрямовані на поліпшення діяльності мозку і всієї центральної нервової системи: глутамінова кислота, церебролізін і подібні.

- Ортопедичні заходи: гіпсування, оперативне втручання, ортези, носіння ортопедичного взуття.

- Функціональна нейрохірургія: селективна ризотомія, селективна невротомія, хронічна нейростимуляція спинного мозку, імплантація баклофенової помпи, операції на підкіркових структурах головного мозку.

- Метод Войта.

- Магнітотерапія. Висока ефективність МТ при лікуванні дитячого церебрального паралічу (ДЦП) доведена на практиці. Магнітне поле впливає на весь організм дитини. Особливо відзначають ефективність ЗМТ в стійкому зниженні спастики в пацієнтів [2, с. 66].

Отже, дитячий церебральний параліч (ДЦП) — це хронічне захворювання головного мозку, що має не прогресуючий характер, який включає в себе цілий ряд симптомокомплексів: порушення рухової сфери та вторинних відхилень, які виникають внаслідок недорозвитку або пошкодження структур головного мозку в період вагітності чи пологів. Не дивлячись на високі досягнення сучасної медицини та профілактичних

заходів, дитячий церебральний параліч має достатньо високе число хворих – 1,7 – 5,9 на тисячу новонароджених дітей. Хлопчики хворіють частіше, ніж дівчатка в співвідношенні – 1,3:1 [3, с. 339].

На сучасному етапі вчені виділяють кілька основних напрямів у лікуванні та реабілітації дітей із захворюванням ЦП:

- відновлення здоров'я хворого за допомогою комплексного лікування;
- відновлення побутових навичок й елементів самообслуговування;
- соціальна реінтеграція, пов'язана з навчанням в загальноосвітніх чи спеціалізованих школах, матеріально-побутовим забезпеченням та наступним працевлаштуванням.

Напрями фізичної реабілітації виділяють згідно з чотирма основними функціональними системами, які підлягають комплексній корекції: 1) функціональна система моторики (від первинного рефлекторного рухового акту до усвідомленої психомоторної дії); 2) функціональна система сенсорики (від чутливості й елементарних відчуттів до сприйняття світу та соціальної перцепції); 3) функціональна система пізнавальної сфери й мови (від пізнання сфери предметного світу та елементарних мовних сигналів до формування пізнавальної діяльності й мови); 4) функціональна система емоційно-комунікативної сфери та мотивацій (від елементарних емоційно-комунікативних реакцій до формування мотиваційної сфери й способів адаптації особистості в соціальному середовищі). Варто також зауважити, що етапи реабілітації інтегруються між фахівцями залежно від індивідуальної реабілітаційної програми.

Етапність реабілітації в межах функціональних систем проводиться фахівцями у співдружності з батьками, яких навчають прийомів відновлення функцій нервової системи й психіки дитини. Варто зауважити, що при відновленні рухових функцій дітей, хворих на церебральний параліч, фахівці рекомендують дотримуватися таких принципів, як: якомога більш ранній початок лікування; регулярність; систематичність; безперервність; суворе індивідуалізація відповідно до стадії захворювання, його тяжкості, віку дитини, її психічного розвитку; суворе дозування, поступове збільшення навантаження. Найбільший ефект під час лікування досягається при комплексному застосуванні різних форм, засобів і методів: фізичні вправи (загальнорозвивальні й спеціальні); динамічні й статичні дихальні вправи; механо- та працетерапія; фізичні вправи у воді, лікувальне плавання; ортопедичні засоби й протезування (навчання ходьби, розвиток побутових і трудових навичок); елементи спорту, лікувальна ходьба, теренкур, елементи йоги (дихальні вправи й асани); різні види масажу (класичний, точковий, сегментарно-рефлекторний, ручний і апаратний, душ- масаж, вакуумний). Фізичні вправи, безумовно, позитивно впливають на організм: розвивають м'язову силу, зміцнюють зв'язковий апарат, поліпшують рухливість у суглобах, удосконалюють координацію рухів, розвивають швидкість, силу, стимулюють діяльність серцево-судинної й дихальної систем, прискорюють периферичний кровообіг, нормалізують діяльність внутрішніх органів, удосконалюють регуляторні механізми, стимулюють нервові центри, поліпшують трофіку тканин. Із цією метою використовуються:

- лікувальна фізкультура (ЛФК) – м'язово-суглобова гімнастика, лікувальна гімнастика, лікування положенням; механотерапія;
- масаж – загальний, частковий, точковий, сегментарний;
- фізіотерапія – електролікування, теплолікування, водолікування, ароматерапія.

Методи лікувальної фізкультури, масажу, фізіотерапії й рефлексотерапії застосовуються протягом усього процесу відновлення дитини з урахуванням тяжкості функціональних порушень і загальних протипоказань до цих методів лікування [2, с. 78].

Лікувальна фізкультура дітей із ДЦП передбачає застосування таких фізичних вправ: 1) вправи для розтягнення м'язів, зняття напруження м'язів, розширення діапазону

рухів; 2) вправи взаємного впливу для зміцнення м'язів-синергістів та м'язів-антагоністів; 3) вправи на витривалість для підтримки ефективності функціонального стану органів; 4) вправи на розслаблення для усунення спазмів м'язів та судом; 5) вправи для навчання навичок нормальної ходьби; 6) вправи на підйом по похилій площині для покращення рівноваги та сили; 7) вправи на опір для розвитку м'язової сили.

На особливу увагу заслуговують нетрадиційні й сучасні методики фізичної реабілітації дітей із ДЦП, зокрема дельфінотерапія, іпотерапія та система інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації професора В.І. Козьявкіна. Учені дійшли висновку, що звертання до використання дельфінів обумовлено їхніми унікальними природними особливостями: сполучення високого інтелекту й рідких фізичних даних, особливим ставлен-ням людини до дельфіна. Усе це, разом узятє, продукує сильну позитивну установку (ефект «позитивного культурального шоку»).

Наразі науковці поділяють *дельфінотерапію* на два напрями: лікувальна фізична культура, спортивна медицина й фізична реабілітація.

1. Вільна взаємодія з твариною з мінімальною участю фахівців. У цьому напрямі пацієнт сам вибудовує свої відносини з дельфіном, вибирає способи взаємодії в рамках припустимих можли- востей. Роль фахівців обмежується забезпеченням безпеки клієнтів і дельфінів.

2. Спеціально організоване спілкування. Спілкування з твариною здійснюється через фахівця, де спілкування з фахівцем для клієнта несе психотерапевтичне значення, а спілкування з дельфіном виступає як тло, середовище. У цьому напрямі дельфінотерапія може розв'язувати різні завдання: психотерапевтичні, психокорекційні, психофізіологічні, фізіотерапевтичні, педагогічні.

Ще одним достатньо новим методом відновлення дитини з церебральним паралічем є *іпотерапія* (від грецького «hippos» – кінь).

Це метод лікування, заснований на взаємодії дитини з конем, адап- тованої до можливостей дитини в навчанні верхової їзди. Кінезіотерапевти відзначають, що при верховій їзді м'язи спини тварини, здійснюючи тривимірні рухи, масажують м'язи ніг дитини – внутрішню сторону стегон, ікроножні м'язи, гомілкоstop, пахову область. Вершник, намагаючись прийняти на коні більш надійну та зручну позу, змушений щільніше притискати ноги до коня, що збільшує силу впливу на його м'язи.

Професор Козьявкін розробив одну з найефективніших на сьогодні методик реабілітації й лікування осіб із церебральним паралічем. Його методика ґрунтується на мануальній терапії, яка була створена на основі класичних методик Лієва, Дворака, Левіта, Захсе, Янди. Система інтенсивної нейро- фізіологічної реабілітації осіб із церебральним паралічем являє собою комплекс лікувально-корек- ційних заходів, що спрямовані на утворення в дитячому організмі нового функціонального стану шляхом корекції патологічних станів та активізації внутрішніх захисно-компенсаторних та адапта- ційних можливостей дитини. Структурно-функціональна організація системи інтенсивної нейрофізіологічної реабілітації включає дві підсистеми. Перша підсистема – інтенсивної корекції – проводиться в умовах реабілітаційного центру протягом двох тижнів. Ця підсистема включає в себе такі етапи [1, с. 69]:

Адаптація. Дуже важливою в психологічному плані є адаптація дитини до умов реабілітаційного центру. Чим краща адаптація, тим оптимальніший результат реабілітації.

Діагностика. Протягом перших днів проводиться оцінка неврологічного, психічного, мовного та психологічного стану дитини, вивчаються показники біоелектричної активності головного мозку, морфофункціональні особливості головного та спинного мозку, церебральна гемодинаміка, функціо- нальний стан м'язових груп і великих суглобів.

Релаксація. Цей етап дуже важливий, оскільки ступінь розслаблення є значущим при мобілізації та маніпуляції. Мобілізація й маніпуляція. Основним завданням цих етапів є посегментарна корекція суглобів хребта та великих суглобів кінцівок.

Використовуються спеціальні системи масажу, застосовуються різні варіанти рефлексотерапії, апітерапії, теплових воскових аплікацій з оригінальним складом хімічних інгредієнтів.

Фіксація. Цей етап має за мету закріплення досягнутого на попередньому етапі терапевтичного ефекту. Створення нового рухового стереотипу. За допомогою зміни вихідних умов (тону м'язів, їх іннервації та ін.) створюється новий руховий стереотип. Активація системи нових мотивацій.

Для створення мотивації використовують ігри, фестивалі, спортивні змагання та конкурси творчої діяльності осіб із церебральним паралічем. Друга підсистема інтенсивної корекції – стабілізації та потенціювання ефекту проводиться відразу після повернення дитини додому. Її тривалість складає, залежно від стану пацієнта, від шести до 12 місяців.

Ця підсистема включає:

- активацію системи нових мотивацій;
- формування м'язового корсета;
- оптимізацію біомеханічної моделі руху;

• соціально-психологічну адаптацію. За даними досліджень, ця реабілітаційна система значно підвищує адаптаційні можливості осіб із церебральним паралічем, покращує показники їхнього загального здоров'я, рівня соціально-психологічної адаптації та якості життя в цілому, але наявні й негативні риси: відсутність диференціації системи реабілітації за формами захворювання [5].

Реабілітація – це глобальний процес, що охоплює кожний аспект життєдіяльності: фізичний, соціальний, емоційний, рекреаційний, освітній і професійний. Типова реабілітаційна програма містить такі складники: програму фізичної реабілітації, яка включає оцінку здатності до повзання, ходьби й стояння; вправи для розвитку моторних навичок і функціональної активності. Мета програми – розвинути м'язову силу, координацію рухів, здатність утримувати рівновагу, навчити користуватися допоміжними ортопедичними засобами – милицями, тростиною та ін. Також додаються програми побутового пристосування; рекреаційна програма; програма професійної підготовки; програма корекції мови й слуху; психологічна програма; програма соціальної допомоги; освітня та тренувальна програма.

Висновки. Отже, реалізація програми передбачає чітку взаємодію всіх учасників: лікарів, реабілітологів, батьків і всієї сім'ї й хворої дитини. Програма фізичної реабілітації повинна реалізовуватися постійно, як у лікарняний, так і в міжкурсовий періоди. Контроль виконання програми – невід'ємна частина процесу, оскільки дає можливість не лише констатувати ефект від упровадження програми, а на основі отриманих показників, при необхідності, своєчасно вносити зміни та корективи в програму реабілітації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ринкова А.Г. Гігієна і здоров'я. / А.Г. Ринкова. – Київ: «Гігієна і здоров'я», 2017. – 125 с.
2. Козленко М.П. Теорія і методика фізичного виховання. / М.П. Козленко. – Київ: «Теорія і методика фізичного виховання», 2014. – 54 с.
3. Мухін В.М. Фізична реабілітація./ В.М. Мухін. – Київ, «Олімпійська література», 2005. – 274 с.
4. Мухін В.М. Основи фізичної реабілітації./ В.М. Мухін, А.В. Магльований, Г.П. Магльована. – Львів, 2009.– 120 с.

СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ФІЗИЧНОЇ РЕАБІЛІТАЦІЇ ХВОРИХ ПІСЛЯ МОЗКОВОГО ІШЕМІЧНОГО ІНСУЛЬТУ

Дигас С. О., студент 4 курсу
спеціальності «Фізична реабілітація»,
Кіровоградський інститут розвитку людини
Сєдова Н. А.,
старший викладач кафедри фізичної
реабілітації,
Кіровоградський інститут розвитку людини

Значна поширеність сьогодні різних видів інсульту серед різних вікових груп, у тому числі дітей і молоді, а також великий ступінь інвалідизації осіб, які перенесли інсульт вимагає глибокого аналізу наукових даних стосовно можливостей фізичної реабілітації після перенесеного інсульту. Це дасть можливість підвищити ефективність відновлювальної кінезітерапії. Основним засобами фізичної реабілітації в постінсультному періоді є пози, пасивні й активні фізичні вправи, дихальна гімнастика, масаж, гідрокінезіотерапія, імпульсні струми, відновлювальний масаж.

Ключові слова: інсульт, реабілітація, масаж, лікувальна фізкультура, гідрокінезіотерапія.

Актуальність. Мозковий інсульт – є одним з найнебезпечніших судинних захворювань головного мозку, який щорічно вражає близько 6 млн. осіб в усьому світі, з них: 700-750 тис. – в США, понад 450 тис. – в Росії та більше 175 тис. – в Україні (Н.Є. Поліщук, Д.В. Гуляєв). Особливо актуальною ця проблема є в Україні, де розповсюдженість цереброваскулярних захворювань і смертність від них є одними з найвищих в Європі. Зростає кількість інсультів серед осіб працездатного віку. Протягом 2017 року у Кіровоградській області діагностовано 1013. У структурі мозкового інсульту ішемічні порушення мозкового кровообігу становлять 80% (Т. П. Пошивак, Л. А. Тютюко, В. М. Шевага).

За спостереженнями науковців переважна більшість пацієнтів, що перенесли інсульт і вижили, стають неповносправними, а 20-25% з них до кінця життя потребують сторонньої допомоги в повсякденному житті. До праці повертається не більше ніж 10-12% (Б.С. Біленський, А.М. Белова).

Питаннями відновлення рухових функцій в хворих, які перенесли мозковий ішемічний інсульт, займалися багато вітчизняних та зарубіжних дослідників. Однак проблема реабілітації хворих з руховими порушеннями залишається недостатньо вивченою. В ряді вітчизняних методик відновного лікування хворих не враховуються сучасні дані про механізми побудови руху та вироблення стійкої рухової навички, не конкретизовані методи фізичної реабілітації хворих в окремому періоді захворювання. До теперішнього часу не визначені терміни призначення різних засобів відновного лікування при різних за характером та важкості мозкових інсультів, не визначено механізмів відновлення втрачених функцій, відсутні чіткі критерії оцінки ступеню рухових порушень та ефективності фізичної реабілітації, до кінця не встановлено ролі чинників, які впливають на процес відновлення втрачених функцій (А. С. Кадиков, В. О. Єпіфанов, Ю. М. Фурман). У зв'язку з цим вдосконалення системи реабілітаційних заходів, для осіб, які перенесли мозковий інсульт, оцінка ефективності фізичної реабілітації та можливість

прогнозування результатів відновлення порушених чи компенсації втрачених рухових функцій є важливою науковою проблемою.

За характером розвитку розрізняють два види інсультів: ішемічний (інфаркт мозку) і геморагічний (крововилив в мозок), але більше розповсюдження має ішемічний (70-85 %).

Тому, на думку деяких авторів, значний відсоток інвалідизації дає саме ішемічний інсульт. У зв'язку з цим, проблема рухової реабілітації постінсультних хворих є вельми актуальною.

Мета статті – охарактеризувати різновиди інсультів, причини їх виникнення, розкрити сучасні підходи щодо реабілітації хворих після інсульту.

Виклад основного матеріалу.

Інсульт (у перекладі з латинського «удар») – одна з найтяжчих форм судинних уражень головного мозку. В економічно розвинених країнах інсульт займає друге або третє місце в структурі захворюваності й смертності. У результаті інвалідизації працездатного населення, витрат на тривале лікування й реабілітацію, інсульт наносить суспільству величезний економічний збиток. В Україні склалася вкрай небезпечна ситуація, пов'язана з наслідками інсульту. На відміну від багатьох інших країн, де ця хвороба займає серед причин смертності третє місце, у нас він значно випередив злоякісні новоутворення й упевнено займає друге місце. Смертність від інсульту серед чоловіків віком 47-74 років становить 606, а серед жінок – 408 осіб на 100 тис. населення. Це, відповідно, в 11,2 і 12,75 раз вище, порівняно зі Швейцарією, і в декілька разів, порівняно з іншими країнами Європи [1].

Інсульт – раптове виникнення вогнищевих або генералізованих порушень мозкової функції, зумовлених виключно судинними причинами, які пов'язані з мозковим кровоотоком і тривають понад 24 год. Інсульт також можна діагностувати у тому випадку, якщо симптоми тривають <24 год, але за допомогою нейровізуалізаційних досліджень переконливо задокументовано вогнище ішемії, симптоми зникли після тромболітичної терапії або пацієнт помер у 1-шу добу від появи симптомів. Якщо вогнищеві неврологічні симптоми самостійно минули до 24 год і при нейровізуалізаційних дослідженнях не виявлено вогнища ішемії → діагностується транзиторна ішемічна атака (ТІА).

Класифікація інсульту на підставі патогенетичного механізму та етіології:

1) ішемічний інсульт (≈80 %) – найчастіше внаслідок оклюзії артерії з обмеженням кровопостачання головного мозку; причини – атеросклеротичні зміни у великих прецеребральних артеріях (сонних та хребетних), або у великих і середніх церебральних артеріях; зміни в малих церебральних артеріях (т. зв. лакунарний інсульт; найчастіше внаслідок артеріальної гіпертензії та дегенеративних змін у дрібних перфоруєчих артеріях); кардіогенна емболія при фібриляції передсердь (найчастіше), відкритому овальному вікні, клапанних вадах (в т.ч. протезованих клапанів у лівій частині серця), порушеннях скоротливості міокарда, в т.ч. аневризмі лівого шлуночка; ендокардити; системний васкуліт.

2) геморагічний інсульт (спричинений внутрішньочерепним крововиливом)

а) внутрішньомозковий крововилив (≈15 %) – крововилив внаслідок розриву внутрішньомозкової судини, у 2/3 випадків пов'язаний з артеріальною гіпертензією, що сприяє розвитку мікроаневризми; амілоїдна ангіопатія (зазвичай у людей похилого віку); рідше – мальформація судин;

б) субарахноїдальний крововилив (≈5 %) – найчастіше внаслідок розриву мішководної аневризми або інших судинних вад;

3) венозний інсульт (<1 %) – внаслідок тромбозу вен головного мозку або венозних синусів твердої оболонки; часто пов'язаний з вогнищами ішемії в обох півкулях головного

мозку, які спричинені пасивною гіперемією, і в яких швидко розвивається геморагічна трансформація.

Фактори ризику: артеріальна гіпертензія, тютюнопаління, фібриляція передсердь, цукровий діабет, гіперхолестеринемія, низька фізична активність, зловживання алкоголем.

До основних факторів ризику ішемічних порушень мозкового кровообігу відносять похилий вік, артеріальну гіпертонію, гіперхолестеринемію, атеросклероз церебральних і прецеребральних (сонних і хребетних) артерій, куріння, захворювання серця (миготлива аритмія, інфаркт міокарда, аневризма лівого шлуночка, штучний клапан серця, ревматичне ураження клапанів серця, міокардіопатія, бактеріальний ендокардит), цукровий діабет [3].

Ішемічний інсульт, або інфаркт мозку, найчастіше виникає у хворих старше 60 років, які мають в анамнезі інфаркт міокарда, порушення серцевого ритму і провідності, ревматичні набуті вади серця, цукровий діабет. Велику роль у розвитку ішемічного інсульту відіграють зміни реологічних властивостей крові, патологія магістральних артерій. Характерним є розвиток недуги в нічний час без втрати свідомості. Внутрішньомозковий крововилив – найрозповсюдженіший тип геморагічного інсульту, який також найчастіше виникає в осіб віком 45-60 років. Як правило, інсульт розвивається раптово, у денний час, на фоні емоційного або фізичного перенапруження. Причиною крововиливу в мозок найчастіше є гіпертонічна недуга (80-95 % випадків). Рідше крововилив зумовлений атеросклерозом, захворюваннями крові, запальними змінами мозкових судин, інтоксикацією, авітамінозами та іншими причинами. Крововилив у мозок може настати шляхом діapedезу або в результаті розриву судин. В обох випадках в основі виходу крові за межі судинного русла лежать функціонально-динамічні ангіодистонічні розлади загальної та особливо регіональної мозкової мікроциркуляції.

У світовій практиці реабілітація після інсульту передбачає участь декількох спеціалістів: фізичного терапевта (фізичного реабілітолога), який забезпечує відновлення рухових функцій, ерготерапевта (забезпечує відновлення функції кисті), мовного терапевта (відновлення мови і ковтання) (логопеда), медичного психолога (стежить за психологічним станом пацієнта і не допускає депресії). Психологічна реабілітація передбачає вплив на психологічну сферу хворого. Мета – переконати хворого в сприятливому завершенні лікування. Основні моменти, на які потрібно звернути увагу: ставлення хворих до реабілітаційних заходів; вивчення особливостей психологічного статусу хворих залежно від стадії й перебігу хвороби; особливості особистості хворого і його ставлення до хвороби; згода або відмова від реабілітаційних заходів; взаємини лікаря й хворого; вибір форм і методів немедикаментозного лікування. Як правило, у хворих, які перенесли інсульт, значно погіршується фізичний стан. Часті паралічі кінцівок, зниження рухливості суглобів, парези, порушення координації. При тяжких формах, коли люди змушені дотримуватися тривалого постільного режиму, нерідко розвиваються трофічні виразки, застійна пневмонія, атрофуються м'язи.

Проти цих ускладнень вироблено безліч методів боротьби, але масаж займає особливе положення. За його допомогою можна домогтися: 1) зняття больового синдрому і спазмів м'язів; 2) нормалізації тону: усунення як ригідності, так і млявості; 3) поліпшення кровопостачання тканин; 4) нормалізація відтоку лімфи; 5) поліпшення рухливості суглобів; 6) профілактика застійної пневмонії, трофічних виразок, контрактур (скутості м'язів спазмом) [5]. Значна перевага масажу – це відсутність побічних ефектів. Його можна і бажано розпочинати проводити з перших днів після нападу. Це дозволяє значно знизити ймовірність появи віддалених і вторинних наслідків. Важливо розуміти, що масаж у цьому випадку – це важлива медична процедура, а не метод релаксації. Його повинен призначати і проводити лікар-реабілітолог або кваліфікований масажист. Без певних знань і навичок масаж може бути, в кращому випадку, просто неефективним.

Освіта і кваліфікація цих фахівців дозволяє визначити стан пацієнта і підібрати найоптимальнішу схему проведення масажу. Масаж – це не тільки лікувальна процедура, але й діагностична. На кожному сеансі лікар відзначає зміну стану, тенденції, що окреслилися, реакцію хворого на масаж. Особливу увагу він звертає на тонус м'язів, зв'язаність рухів, рухливість, наявність гіпертонусу окремих м'язів, ознаки атрофії, болючість. Відповідно до цих даних лікар змінює час та інтенсивність проведення масажу, починаючи з коротких і щадних процедур. Але роль масажу в реабілітації після інсульту не зводиться до фізичного впливу. Він може поліпшити психологічний стан пацієнта, який переніс інсульт. Емоційне спілкування за допомогою дотиків – важлива частина реабілітації після нападу [6].

Медичний масаж, спрямований на відновлення рухливості суглобів і поліпшення стану м'язів, можна робити і в домашніх умовах. Але для цього потрібно виконувати декілька рекомендацій: 1) масаж не можна проводити протягом 2 год після їжі; 2) нігті на руках людини, яка проводить масаж, повинні бути коротко підстриженими, щоб не подряпати; 3) для проведення масажу бажано, щоб м'язи людини були розслаблені та розігріті. Тому його добре робити після прийняття душу або ванни; 4) для пом'якшення тертя можна використовувати легкий крем; 5) масажні рухи повинні бути м'якими, неінтенсивними і повільними; 6) найкраще підходять погладжування, слабкі натискання, розминка м'язів, вібрація; 7) правильно проведений масаж не повинен заподіювати неприємних відчуттів. Поява болю під час або після нього – це ознака занадто інтенсивного масажу; 8) після проведення масажу слід як мінімум півгодини полежати і відпочити; 9) тривалість та інтенсивність сеансом потрібно збільшувати поступово: від 15–20 хв до години; 10) всі рухи рук повинні співпадати з напрямом струму лімфи – від кінцівок до пупка. Спину потрібно масажувати від плечей до попереку, від боків до хребта; 11) під час сеансу масажу необхідно обробляти м'язи в такому порядку: передня поверхня стегна, гомілки, стопи, м'язи грудей, плече, передпліччя, кисть, задня поверхня стегна, гомілки, стопи, м'язи спини.

У перші місяці після інсульту допускається лише місцевий масаж із залученням паралізованих або паретичних кінцівок, спини з поперековою ділянкою, груди (на стороні ураження). Загальний масаж дозволяється тільки в пізній реабілітаційний період, тому що тривалий вплив може викликати перевтому хворого, що неприпустимо. Так званий «точковий» масаж є одним із різновидів рефлексотерапії. Сутністю розглянутого методу є вплив у точки акупунктури тиском (пресація) і рухами, що масажують [7].

При поєднанні «точкового» масажу з лікувальною фізкультурою необхідно враховувати, що кожен активний рух викликає підвищення м'язового тону. Тому, крім «точкового» масажу, до лікувальної фізкультури оптимальним варіантом є додаткове проведення «точкового» масажу під час ЛФК. У комплексі лікувальних вправ застосовується лікування положенням, або постуральні вправи. Вони полягають у спеціальному розташуванні тіла або кінцівок із використанням усіляких пристосувань.

Одним із видів лікування положенням є ортостатична гімнастика. Вона ефективна в ранній постінсультний період й при тривалому постільному режимі. Суть її полягає у тому, що хворий поступово приймає нормальне вертикальне положення за допомогою спеціального поворотного стола, на якому його фіксують прив'язними ремнями. Стіл має точне градуювання нахилу повороту. Виконання гімнастики можливо навіть при глибоких парезах ніг і м'язів тулуба. Ортостатична гімнастика дозволяє перебувати хворому в напіввертикальному й вертикальному положеннях, що має велике значення для поліпшення функції сечового міхура, у якому виникають нормальні позиви до сечовипускання саме у вертикальному положенні; тренувати функції вестибулярного апарату, серцево-судинної системи, особливо судин ніг, що попереджує тромбофлебії й

іншу патологію вен [8]. Тренується весь опорно-руховий апарат – кістки, зв'язки, суглоби, м'язи.

При цьому виникає й відволікаючий ефект: зменшується біль, запаморочення, нудота, відчуття серцебиття, відбувається зниження артеріального тиску, якщо він був підвищений. Важливу роль відіграє психологічний стан хворого, що має змогу перебувати у вертикальному положенні з можливістю бачити навколишній світ у кімнаті й за вікном зі звичного положення. Ортостатична гімнастика є ефективним методом плавного переходу від постільного режиму до стояння й ходьби. Вона може проводитися 2-3 рази на день. Серед вправ лікувальної фізкультури також виділяють групи, спрямовані на усунення атонічних і спастичних парезів і паралічів.

Прийнято виділяти чотири етапи в проведенні лікувальної фізкультури при спастичних паралічах і парезах. Перший етап – ранній, з 2 до 10–12 дні після інсульту; другий – пізній, 12-20 дні; третій – відновний, починається з 20 дня й завершується 40; і, нарешті, залишковий, або резидуальний, після 40 дня. Кожен етап має свої завдання. Завдання першого етапу складається в створенні тієї функціональної основи, що необхідна для усунення рухових порушень надалі. На другому етапі відновлюються основні рухові навички – сидіння, вставання, ходьба за допомогою спеціальних пристосувань, у брусах або манежі. На третьому етапі проводять загальнозміцнювальні вправи, спрямовані на поліпшення функціонального стану дихальної й серцево-судинної систем; вправи покликані усунути порушення координації, зміцнити м'язову силу, розвинути основні способи пересування й навички, необхідні для самообслуговування. Четвертий етап проводять в домашніх умовах. Програму на нього складають наприкінці третього етапу, виходячи зі стану пацієнта.

На кожному етапі певний час приділяють виконанню різних за видом вправ. Так, на першому етапі основний час затрачають на дихальну гімнастику – до 70 %. Загальнозміцнювальна гімнастика становить 20 % від часу, спеціальна – 10 %. На другому етапі близько 45 % часу приділяють спеціальній гімнастиці, загальнозміцнювальній – 30 %, дихальній – 15 %. На цьому етапі вводять застосування прикладних навичок – 10 %. До третього етапу дихальна гімнастика може становити 5 % часу, загальнозміцнювальна – 10 %, прикладні навички застосовують 20 % від загального часу, а на спеціальні вправи приділяють 65 % часу. Четвертий етап може проходити без виконання дихальної гімнастики, якщо до цього немає показань. Найбільшу увагу приділяють розвитку прикладних навичок – 45 % від загального часу, 30 % часу займають загальнозміцнювальні вправи, 25 % – спеціальні.

При лікуванні спастичних парезів і паралічів основні методичні прийоми лікувальної гімнастики спрямовані на зниження патологічно підвищеного м'язового тону, збільшення сили м'язів (що означає зменшення ступеня парезу), попередження й усунення патологічних співдружних рухів, відновлення побутових і професійних навичок.

Висновки.

Реабілітація після інсульту – це комплекс заходів (медикаментозних, психо-, фізіо- і кінезитерапевтичних), спрямованих на пом'якшення його наслідків, попередження ускладнень, тренування кардіореспіраторної системи й відновлення рухових функцій. Основними принципами реабілітаційного процесу є індивідуальний підхід, обширність вогнища ураження, давність захворювання, вік, супутні захворювання, характеріологічні особливості пацієнта, систематичність і тривалість відновлювальних заходів. Основними засобами фізичної реабілітації в постінсультний період є пози, пасивні й активні фізичні вправи, дихальна гімнастика, масаж, гідрокінезотерапія, імпульсні струми, відновлювальний масаж. На основі проведених досліджень ми виявили, що лікувальну фізкультуру доцільно застосовувати при інсультах, оскільки вона сприяє: підвищенню загального тону організму; попередженню вкорочення м'язів і збереження нормальної

рухомості в суглобах; відновленню об'єму, сили та якості руху; боротьбі з підвищеним тонусом, зменшенню ригідності м'язів та синкінезій і боротьбі з контрактурами; відновленню правильної спорідненої діяльності ослаблених і здорових м'язів; розвитку життєво необхідних навиків; боротьбі з деформацією кінцівок і хребта.

Лікувальна фізична культура найбільш, ефективна при інсультах, які розвинулись недавно. Однак і при хронічному протіканні захворювання вона приносить суттєву користь.

Повнота і швидкість відновлення залежить від давності ураження, характеру процесу, локалізації ураження, стану мозкового кровообігу, активності хворого і ефективності комплексу відновлюючого лікування.

Масаж призначають для зниження тону ригідних м'язів, поліпшення їх живлення, зміцнення парегічних м'язів. Спочатку із середини другого тижня після крововиливу застосовують поверхневий масаж, поступово підсилюючи його на паретичних м'язах. Зниження м'язового тону досягають в основному погладжуванням, а також легким розминанням і стряхуванням, причому всі прийоми виконуються повільно.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Белая Н. А. Руководство по лечебному массажу / Н. А. Белая. – М. : Медицина, 2013. – 125 с.
2. Білянський О.Ю., Куц О.С. Методика фізичної реабілітації хворих після перенесеного мозкового ішемічного інсульту. /О.Ю. Білянський, О.С. Куц. – Львів: ППК «Глобус», 2007. – 138 с.
3. Белова А. Н. Руководство по реабилитации больных с двигательными нарушениями / А. Н. Белова, О. Н. Щепетова. – М., 1998. – С. 30–33.
4. Верещагин Н. В. Инсульт: принципы диагностики, лечения и профилактики / Н.В. Верещагин, М. А. Пирадов, З. А. Суслина. – М. : Интермедика, 2002. – 208 с.
5. Гаваа Лувсан Традиционные и современные аспекты восточной рефлексотерапии / Гаваа Лувсан. – 3-е изд., перераб. – М. : Наука, 1992. – 632 с.
6. Копчак О. О. Особливості постінсультних когнітивних порушень у пацієнтів з метаболічним синдромом / О. О. Копчак // Міжнародний неврологічний журнал. – 2012. – № 3 (49). – С. 88–95.
7. Лікувальна фізична культура: метод. посібник/ Під. ред. В.А. Єпіфанова. – К.: Медицина, 2007. – 528 с.
8. Мошков В.М. Лікувальна фізкультура для осіб після мозкового ішемічного інсульту/ В.М. Мошков. – Львів: МОДУС, 2016. – 288 с.
9. Мурашко Н.К. Упровадження сучасних методів лікування цереброваскулярних захворювань у систему професійних цінностей лікарів сімейної медицини / Н. К. Мурашко // Сімейна медицина. – 2010. – № 1. – С. 72-74.
10. Мухін В.М. Фізична реабілітація./ В.М. Мухін. – Київ, «Олімпійська література», 2005. – 274 с.
11. Мухін В.М., Магльований А.В., Магльована Г.П. Основи фізичної реабілітації./ В.М. Мухін, А.В. Магльований, Г.П. Магльована. – Львів, 2009.– 120 с.
12. Ревенько І. Л. Епідеміологія інсульту в Україні / І. Л. Ревенько // Запорізький медичний журнал. – 2010. – Т. 12, № 3. – С. 42-47.
13. Юхимчук Х.В. Реабілітація хворих після ішемічного інсульту/ Х.В. Юхимчук. – Тернопіль:медсестринство. – 2018. – С. 96-99.

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ПРИ НЕВРИТІ ЛИЦЕВОГО НЕРВУ

Колечко Наталя Олегівна,
студентка 4 курсу
спеціальності «Фізична реабілітація»
Кіровоградського інституту розвитку
людини

Сєдова Наталя Анатоліївна,
старший викладач кафедри фізичної
реабілітації
Кіровоградського інституту розвитку
людини

У статті розглянуто основні підходи до фізичної реабілітації хворих на неврит лицевого нерву. Проаналізовані основні засоби відновлення: лікувальна фізкультура, лікувальний масаж, фізіотерапія та ін. Надано характеристику особливостям використання лікувальної фізкультури і лікувального масажу в залежності від етапу віновлення. Акцентується увага на тому, що ефективними методами реабілітації при даній патології є фізіотерапія та рефлексотерапія.

Ключові слова: невралгія, неврит, неврит лицевого нерва, фізична реабілітація, масаж.

Актуальність проблеми. Часті переохолодження, інфекції інтоксикації, травми є причинами ушкодження лицевого нерва, у результаті чого виникає неврит цього нерва, який посідає серед захворювань черепно-мозкових нервів перше місце у дітей, а в дорослих – друге місце. Після перенесеного захворювання пацієнти мають серйозні як фізичні так і психологічні проблеми, пов'язані з дефектом обличчя (асиметрія), слинотечею, з подальшим наростанням симптоматики невропатії лицевого нерва, що порушує нормальний спосіб життя і соціальну активність людини. Косметичний дефект, який виникає при цьому захворюванні, особливо при недостатньому відновленні функції мимічної мускулатури, приносить хворим страждання і переживання. Тим часом питання лікування периферичних паралічів лицевого нерва дозволені далеко неповністю.

У багатьох хворих воно виявляється недостатньо ефективним. При захворюванні діють одночасно, як викликаний хворобу фактор, так і захисна реакція організму. Хвороба перемагає тільки тоді, коли пристосування захисна дія організму будуть недостатніми для лікування хвороби. Останніми роками уявлення про переважно запальючий характер захворювання лицевого нерва, що відображається терміном „неврит” змінилося. Таким чином, більшість поразок лицевого нерва потрібно відносити до невропатії, які виникають в результаті порушення регіонального кровообігу.

Основний виклад матеріалу. Неврит (невропатія) лицевого нерва – неврологічне захворювання запальної природи, що вражає лицьовий нерв, що призводить до порушення його функції.

Найбільш частою причиною розвитку поразок лицевого нерва є інфекція. Провокуючим фактором може бути охолодження. Мають значення травми, порушення артеріального кровообігу при гіпертонічній хворобі, атеросклерозі судин мозку та ін. Відзначено вибіркоче ураження лицевого нерва при порушенні кровообігу в хребетній артерії. Іноді поразка лицевого нерва виникає як ускладнення отиту, паротиту, запальних і інших процесів на основі мозку.

Клінічна картина ураження лицьового нерва в основному характеризується гостро розвинувся паралічем або парезом мимічної мускулатури. Вкрай рідкісні (не більше 2% випадків) двосторонні поразки нерва. На початку захворювання можуть з'являтися легкі або помірні – болі і парестезії в області вуха та соскоподібного відростка.

Зазвичай біль виникає одночасно або за 1-2 дні до розвитку рухових розладів. Болі характерні для ураження лицьового нерва, до відходження барабанної струни. Рідше болі виникають через 2-5 днів після розвитку паралічу мимічної мускулатури і тримаються 1,5-2,5 тижнів. Особливо сильні болі відмічаються при ураженні лицьового нерва на рівні розташування вузла колінця.

Клінічна картина неврити лицьового нерва залежить від рівня ураження. При ядерному ураженні, що виникає при понтинній формі поліомієліту, у хворих розвиваються лише явища парезу або паралічу мимічної мускулатури. При ураженні корінця лицьового нерва в області виходу його з мозкового стовбура клінічна картина неврити поєднується з симптомами ураження VIII черепного нерва.

Поразка лицьового нерва в кістковому каналі до відходження великого поверхневого кам'янистого нерва, крім паралічу мимічної мускулатури, призводить до зменшення слюзовиділення аж до сухості ока (ксерофтальмія) і супроводжується розладом смаку слиновиділення, гіперакузією. Поразка цього нерва до відходження стременого нерва дає ту ж симптоматику, але замість сухості ока підвищується слюзовиділення; якщо ж лицевий нерв уражається нижче відходження стременого нерва, то гіперакузія не спостерігається. У випадках, коли лицевий нерв уражається в місці виходу з шилососцевидного отвори, переважають рухові розлади.

Інфекційна природа захворювання, може бути викликана різного роду інфекціями, наприклад, вірусом герпесу, який вражає нервові вузли. Причиною неврити може стати порушення кровообігу лицьового нерва, наприклад, при запаленні шилососцевидного артерії. Компресійна форма неврити, виникає, внаслідок стискання нерва в кістковому каналі лицьового нерва.

У хворого відзначається слабкість м'язів обличчя, при якій одна половина обличчя стає нерухомою або ж її рухливість значно обмежена. Відзначається асиметричність посмішки, лагофтальм, роздування щоки під час сну, ясну слюзотечу або навпаки – сухість очей, відсутність сліз, порушується робота слухового аналізатора (зниження слуху, гіперакузія), зниження смакових відчуттів.

Якщо розділяти неврит на основі патоморфології, – негативні трансформації, які відбуваються на макрорівні, – можна виділити такі складові:

- адвентиціальний. Нерв складається з декількох шарів. Сама верхня, зовнішня його оболонка іменується адвентиціальною. У разі її руйнування має місце бути зазначений вид неврити;

- аксіальний. Відбувається запалення нервових волокон, що провокують збої в роботі внутрішніх органів. В офтальмології аксіальний неврит проявляється в нездатності окремих ділянок очі візуалізувати предмети;

- висхідний. Внаслідок тотального ураження нервових волокон запальний процес перекидається на прилеглі ділянки, провокуючи параліч або парез м'язової матерії. При прогресуванні такого явища токсини, які виділяються, можуть рухатися в напрямку спинного мозку, провокуючи похибки в його функціонуванні;

- гіпертрофічний. Після затихання запальних процесів має місце бути регенерація: нервові волокна відновлюються. У стінках кровоносних судин візуалізується гіпертрофія, що призводить до зародження рубців. Це може спровокувати передавлювання окремих пучків нерва, повторне їх руй -сегментарний. Представлений негативними змінами в аспекті нування, обширний парез;

- гомбонервових волокон, які в майбутньому можна відновити. Нервові волокна руйнуються неповністю— на певних ділянках центрона складова залишається не пошкоджена;

- інтерстеціальний. Констатується трансформація нервових волокон. Даний вид характерний наявністю в середовищі нерва сполучної матерії, яку можна розглянути за допомогою оптичних медичних приладів. Нерв матиме виражений червоний колір в місцях ураження з дрібними розмивання, які підтверджують факт крововиливу. У рідкісних випадках в оболонці нерва буде присутня гнійна рідина;

- паренхіматозний. Внаслідок запальних, гнійних процесів тканина нерва (паренхіма) пошкоджується. Може виникнути некроз зазначеної матерії, дистрофічні явища відносно нервових волокон, що охоплюють не тільки заражені зони, а й сусідні ділянки.

Умови, які провокують виникнення невриту, зумовили його розподіл на види:

- вегетативний вібраційний. Розглянутий вид хвороби з'явився як наслідок трудової діяльності хворого, що полягає в присутності регулярних вібрацій. У зоні ризику знаходяться будівельники, шахтарі, люди зайняті роботою на бурильних установках. Уражаються найчастіше кінцівки: кисті рук, ступні, але можуть бути залучені до процесів інші частини тіла;

- інфекційний. Зароджується на тлі інфекційної недуги, супроводжується зміною температури тіла, больовими відчуттями. На мікрорівні відзначається скупчення гнійних мас в структурі нерва, які виділяються токсинами. Останні мають тенденцію поширюватися по всьому організму, створюючи нові вогнища запалення. Перелік хвороб, що можуть викликати цей вид невриту, широкий: кір, краснуха, дифтерія, скарлатина і т.д.;

- токсичний. Формується внаслідок отруєння токсинами, які реально отримати при роботі з важкими металами (цинк, ртуть), вживанні алкоголю. Тут мається на увазі не тільки алкоголізм, хоча останній також провокує утворення токсинів, та збої в роботі нервової системи. Отруєння алкоголем може статися при одноразовому вживанні неякісного продукту. Симптоматика при кожному підвиді токсичного невриту буде дещо різнитися. При алкогольному токсичному запаленні нерва страждають в першу чергу ноги (малогомілковий нерв), виникає помутніння розуму. Отруєння свинцем, ртуттю позначаються на роботі ліктьового нерва;

- травматичний. Тут мається на увазі не тільки переломи кісток в результаті падіння, аварії, бійки. У цю групу входять також поранення різноманітної природи: вогнепальні, ножеві, ін'єкційні; сильне, тривале перетиснення певної ділянки шкіри;

- ендемічний. Актуальний в разі дефіциту в організмі вітаміну групи В, нікотинової кислоти. До групи ризику потрапляють вагітні, що страждають сильним токсикозом: внаслідок постійної блювоти потрібний обсяг вітамінів не засвоюється в організмі. Це позначається на роботі серцево судинної системи, розумової активності. Сюди ж відносять тих людей, хто страждає на цукровий діабет.

Клінічна картина невриту лицьового нерва в основному характеризується гострим розвитком паралічу або парезу мимічної мускулатури. Навіть при легкому парезі відразу ж порушується рівновага між правою і лівою сторонами особи, здорові м'язи розтягують і тим самим послаблюють і без того ослаблені паретичної м'язи, створюють різку асиметрію обличчя.

Уражена сторона стає в'ялою, млявою, носо-губна складка згладжена, хворий не може наморщити лоб, насупити брови, очей не повністю або зовсім не закривається, порушується миготіння століття, в зв'язку з чим рогівка і кон'юнктива висихають. Рух губ на боці парезу відсутня, хворий не може утримати в роті слину і їжу, мова стає нерозбірливою.

Завдання фізичної реабілітації:

- поліпшення кровообігу в області обличчя, особливо на стороні поразки, а також шиї і всієї комірцевої зони;
- відновлення функції мимічних м'язів, правильної вимови звуків
- запобігання розвитку контрактур і співдружних рухів.

У ранньому періоді (1-10-й день хвороби) застосовують лікування положенням, масаж і лікувальну гімнастику.

Лікування положенням включає наступні рекомендації:

- 1) спати на боці (на стороні ураження);
- 2) протягом 10-15 хв 3-4 рази на день сидіти, схиливши голову в бік ураження, підтримуючи її тильною стороною кисті з опорою руки на лікоть;
- 3) підв'язувати хустку, підтягуючи м'язи зі здорової сторони в сторону ураження (від низу до верху), прагнучи при цьому відновити симетрію особи.

Для усунення асиметрії особи проводиться лейкопластирний натяг зі здорової сторони на хвору.

Лейкопластирний натяг направлено проти тяги м'язів здорової сторони і здійснюється міцної фіксацією іншого вільного кінця пластиру до спеціального шолому-масці, що виготовляється індивідуально для кожного хворого. При цьому корекція м'язів здорової сторони повинна здійснюватися так, щоб м'язи антагоністи паретичної боку були досить вільні в своїх рухах.

Для зменшення очної щілини смужку лейкопластиру прикріплюють посередині очної щілини на верхню і нижню повіку і м'яко натягують назовні вгору. Сила натягу визначається по появі двоїння при бінокулярний зір. При цьому, чим легше очна щілина змикається, тим більше очей зволожується слюзою. Така корекція м'язів обличчя полегшує пережовування їжі, попереджає витікання рідини з рота, покращує мову. При використанні лейкопластирного натягу важливо стежити за ділянками шкіри, до яких прикріплюється пластир, і своєчасно обробляти шкіру очисними і поживними засобами для попередження подразнення.

Масаж сприяє поліпшенню крово- і лімфообігу, покращує збудливість м'язів і створює готовність нервово-м'язових утворень до сприйняття вольових імпульсів. За допомогою прийомів масажу знижують тонус м'язів при починаються контрактурах і підвищують тонус паретичних м'язів.

Масаж може сприяти зменшенню набрякості і відповідно роздратування лицьового нерва. Хворому рекомендується перед кожною процедурою масажу виконати кілька нескладних загальнотонізуючий вправ, а також нахили і повороти голови. Починають масаж з комірцевої зони, шиї і потилиці. Після цього проводиться масаж обличчя. Хворий сідає перед дзеркалом, а масажист розташовується навпроти хворого (масажист обов'язково повинен бачити все обличчя хворого, а останній виконувати рекомендовані під час процедури вправи).

Прийоми масажу – погладжування, розтирання, легке розминання, вібрація – проводять по делікатній методикою. На першому тижні, масаж паретичних м'язів поверхневий і обмежується легким погладжуванням, а основна увага приділяється здоровому боці особи, де прийоми повинні сприяти розслабленню м'язів. Вплив на кісткові виступи: соскоподібні відростки, краю орбіти, верхню щелепу, підборіддя – сприяє збільшенню обсягу мимічних рухів.

Заняття лікувальною гімнастикою проводяться строго індивідуально, 2 рази на день по 10-12 хвилин. Крім общетопізіруючих вправ використовують спеціальні вправи з акцентом на м'язи здорової сторони особи: ізольоване напруження і розслаблення м'язових груп, що забезпечують миміку (посмішку, сміх, печаль і ін.) Або активно беруть участь в

артикуляції деяких звуків (у, о, м, п, б, ф та ін.), і дозоване напруження і розслаблення окремих м'язів і м'язових груп.

Висновки. Як правило, дане захворювання зустрічається однаково часто у жінок і чоловіків. Найчастіше у практиці трапляються неврити лицевого та трійчастого нервів. Неврит лицевого нерва дуже болісне і важке захворювання. Якщо багато інших хвороб можна приховати, то при запаленні трійчастого нерва особу буквально «перекошує», що створює великі проблеми для хворого, особливо якщо це жінка. Проте захворювання супроводжується не тільки естетичними проблемами, але і сильною, часом нестерпним, болем.

На жаль, від невриту лицевого нерва не застрахований ніхто. Хворобу можна отримати після переохолодження, травми або грипу. Саме тому в холодну пору важливо обов'язково тепло одягатися, також слід уникати умивань холодною водою і розтирання шкіри льодом, не дивлячись на те, що дані процедури корисні для шкіри. У жарку пору року будьте обережні при використанні кондиціонерів, вентиляторів, уникайте купань у холодній воді. Характер функціональних розладів при травмах лицевого та трійчастого нервів визначається їх локалізацією і ступенем пошкодження.

Неврит – не тільки фізіологічна, а й естетична проблема. Тяжкі прояви хвороби і терміни одужання залежать від того який відділ нерва пошкоджений, на яку глибину і як швидко було розпочато лікування.

Локальний неврит, при якому страждає тільки один нерв, може бути наслідком травми, місцевої інфекції, артрити або пухлини. Причинами множинного невриту (поліневриту) служать різні зовнішні або внутрішні чинники.

Аналіз літературних джерел показав, що застосування комплексу фізичної реабілітації, який містить ранкову гігієнічну гімнастику, звукову гімнастику, гімнастику для м'язів, лікувальний масаж шийно-комірної ділянки, парафін на уражену сторону обличчя, лікувальний масаж обличчя, лікувальний масаж волосистої частини голови, електричне поле на зону розгалуження лицевого нерву та самомасаж обличчя, дозволяє через досягти середньотяжкої та помірної дисфункції лицевого нерва при вихідному тяжкому ураженні цього нерву.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бісмак О.В. Фізична реабілітація у комплексному відновленні хворих на неврит лицевого нерва. / О.В. Бісмак. – Тернопіль: «Молодий вчений», 2017. – №10(50). – С. 211–214.
2. Борисевич Б. В Довідник патолого-анатомічних термінів (загальнопатологічні процеси, органопатологія). / Б. В. Борисевич – Полтава, 2014. – 334 с.
3. Коган О. Г. Медична реабілітація в неврології і нейрохірургії. / О. Г. Коган. – К.: Медицина, 2013. – 301 з.
4. Козлова Л. В. Основи реабілітації. / Л. В. Козлова – Харків, 2013. – 480 с.
5. Куничев Л. А. Лікувальний масаж. / Л. А. Куничев – До.:Вища школа.Главное вид-во, 2016. – 328 С.
6. Ліскевич І.І. Ефективність лікування невропатії лицевого нерва у дітей та підлітків з урахуванням оцінки стану окисно-відновних процесів. / І.І. Ліскевич. //Міжнародний неврологічний журнал, 2014. – №2. – С. 13–16.

ФІЗИЧНА РЕАБІЛІТАЦІЯ ХВОРИХ НА РАДИКУЛІТ РІЗНОЇ ЛОКАЛІЗАЦІЇ

Тітаренко Олена Володимирівна,
студентка 4 курсу
спеціальності «Фізична реабілітація»
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Сєдова Наталія Анатоліївна,
старший викладач кафедри фізичної
реабілітації,
Кіровоградський інститут розвитку
людини

Автор статті досліджує особливості фізичної реабілітації хворих на радикуліт різної локалізації. У статті подано різні підходи до реабілітаційних заходів при радикуліті.

Ключові слова: радикуліт, локалізація, нервові захворювання, суглоб, зв'язковий апарат, між хребцеві диски, спинномозкові корінці, епідуральний простір, кісткова тканина, етіологія, патологія, м'язовий каркас, хребетний стовп. статичне положення, гіподинамія.

Актуальність проблеми. Наш хребет створений таким чином, що він може витримувати величезні навантаження. Впродовж всього свого життя завдяки хребту ми можемо виконувати всілякі рухи, ми ходимо, стрибаємо, піднімаємо і переносимо тягарі. Правильно виконувати настільки важливі функції хребту дозволяє його будова. Основним поняттям є хребетно-руховий сегмент з'єднання двох суміжних хребців, що взаємодіють за допомогою диска, міжхребцевих суглобів, зв'язкового апарату і м'язів. З часом все ті випробування, які випробовує наш хребет протягом багатьох років, можуть негативно відобразитися на його стані. Варто лише одному із складових з якої-небудь причини вийти зі строю, порушується робота всього хребта. На початковій стадії всіх захворювань хребта людина випробовує дискомфорт і відчуває біль.

Про те, що існує таке захворювання «радикуліт», відомо практично всім. Ця назва стала прозивною для визначення будь-яких болів в області спини, що виникають у людей літнього віку. За статистичними даними, від радикуліту страждає кожен восьмий житель Землі старше за сорок років. На жаль, за останні декілька десятиріч ця хвороба досить помолодшала. Сьогодні не лише літнім людям доводиться випробовувати це захворювання, але і досить молоді люди в 20-25 років з цього приводу стають пацієнтами неврологів. Особливо багато серед них професійних спортсменів і осіб, що займаються розумовою працею, наприклад, тих, хто цілими днями сидить за комп'ютером [2, с. 54].

Мета статті – висвітлити та обґрунтувати причини виникнення захворювання основних форм радикуліту з метою розробки практичних, профілактичних рекомендацій.

Стан досліджуваності проблеми. Над питаннями проблемного характеру працювали: М.М. Амосов, Г.Ф. Апанасенко, О.М. Бакулєв, Н.А. Біла та інші вчені.

Основний виклад матеріалу. Вважається, що до загострень радикуліту схильні пацієнти, які виконують важку працю. Але останні дослідження показали, що все навпаки. Біль у попереку турбує саме людей з малорухливим способом життя: тих, хто довго сидить або стоїть у незручній позі. І хворіють на радикуліт не тільки пенсіонери. В даний

час дуже часто хворіють зовсім молоді люди. У групі ризику – офісні працівники, бухгалтери, адміністратори та інші. Хвороба часто розвивається у водіїв автомобілів або громадського транспорту. Тобто, на радикуліт хворіють люди, які мало рухаються і багато сидять.

Радикуліт і радикулопатія означає термін загального плану, який використовується в неврології, коли хочуть охарактеризувати симптоми, пов'язані з затисненням, запаленням нервових корінців в спинному мозку. Симптоматика може в себе включати болі в спині, шиї, з іррадіюванням по всьому ходу нерва. Також викликається м'язова слабкість, оніміння, поколювання. Лікування проводить і призначає мануальний терапевт.

Радикуліт – це запалення корінців спинномозкових нервів у людини та зумовлене втратою форми і еластичності між хребцевих дисків, в результаті яких утворюються грижі між хребцевих дисків, що тиснуть на нервові корінці. Існує гостра і хронічна форми радикуліту. Найчастіше зустрічається попереково-крижовий радикуліт, що виявляється болями в ділянці попереку і сідниць. Виділяється також шийно-плечовий радикуліт. Звичайно біль посилюється при розтягуванні корінців, яке може бути зумовлене поворотом голови, рухом руки або ноги, кашлем або чханням. Найбільш часто радикуліт виявляється у віці 30-50 років [4, с. 1376].

Іноді діагностується змішана форма радикуліту, при якій вражаються відразу декілька відділів. Залежно від того, в якому відділі хребта трапляються порушення, симптоми радикуліту різні. Якщо постраждала шийна область, то в ній, а також в голові частіше в потилиці, щелепі, а також плечах виникає больовий синдром.

У гострій фазі першим кроком має бути похід в лікарню. Залежно від стану призначають або постільний режим або госпіталізацію. В даний період важливо зняти запалення за допомогою правильно підібраних анальгетиків. А вже після зняття запалення рекомендується для закріплення результату відвідати санаторій. Хороший результат дають масаж і вправи при радикуліті. Крім цього використовується лікувальні властивості природи, бальнеотерапія, а також фізіотерапія [3, с. 89].

Мета лікування радикуліту в гострій формі – зменшити больовий синдром, а також нормалізувати кровообіг, обмін речовин в області затисненого нервового закінчення. Запальні процеси провокують викид медіаторів болі, які при взаємодії з нервовими клітинами постраждалого корінця викликають різкі її прояви. Тому потрібні препарати, призначені для зняття запалення. Для купірування болю рекомендуються нестероїдні протизапальні засоби або анальгетики. Для кожної етіологічної патології потрібне індивідуальне лікування.

Записавшись на прийом до лікаря необхідно підібрати програму і найбільш відповідні методики лікування. При гострих болях можуть знадобитися новокаїнові або інші знеболюючі блокади. Уколи роблять залежно від області і причини ураження – в кісткову тканину, епідуральний простір, навколосуглобову тканину, область утиску нервових стволів, а також тригерні зони. Також використовують перцевий та інші протизапальні, зігріваючі пластири і мазі. Дієвим методом вважається акупунктура яка часто призводить до повного одужання. Можна використати аплікатори «Ляпко» з металевими голками. При гострому больовому синдромі допомагає мануальна терапія, яка чинить комплексну дію і сприяє відновленню опорно-рухових функцій. Такий ефект досягається за рахунок того, що в ній об'єднані досягнення неврології, ортопедії, нейрофізіології. Коли лікар дозволить, починати зайняття ЛФК, що допомагає виправити осанку, не допустити компресії нервових корінців, зміцнити м'язово-зв'язковий апарат, виробити правильні стереотипи рухів. Усе це допоможе попередити подальші рецидиви [4, с. 1391].

Ще один важливий аспект комплексного підходу – боротьба з болем і відновлення нормального обсягу рухів, обмеженого через больові відчуття при радикуліті. Для

зменшення болю часто застосовують нестероїдні протизапальні препарати (креми, гелі, ін'єкції, таблетки). Однак уже кілька років більш прогресивними вважається підхід з використанням так званих "альтернативних анальгетиків". Саме так в недавній час стали називати вітаміни групи В, зокрема, вітаміни В1, В6 і В12 в комбінації. Взагалі вітаміни групи В мають властивість захищати і відновлювати оболонки нервових волокон, які руйнуються при обмеженнях або подразненні нервових корінців. Причому знеболюючим ефектом володіють як препарати в ін'єкціях, так і в таблетках. Вони містять вітамін В1 в жиророзчинній формі, яка швидше проникає в клітини, і вітамін В6. Препарат, що є комбінацією вітамінів групи В, призначають при болю радикуліті поперекового відділу або в комплексі з традиційними знеболюючими засобами в будь-яких формах [1, с. 244].

Не допустити розвиток захворювання і виникнення нападу дозволяє профілактика радикуліту. Вона включає помірну фізичну активність, правильний раціон харчування і інші прості правила. Основні з них:

- спорт, плавання, ходьба, лікувальна гімнастика і інші фізичні вправи допомагають зняти скутість, напругу, зміцнити м'язовий каркас і хребетний стовп;
- контроль маси тіла – при надмірній вазі швидше розвиваються хвороби хребта і суглобів, оскільки на них лягають підвищені навантаження;
- зручне спальне місце, що не забезпечує, анатомічно правильне положення, часто стає причиною радикуліту;

Нерівна поверхня і м'яка подушка не дають хребту розслабитися, провокують його викривлення і інші проблеми. Рекомендується використовувати ортопедичний матрац і подушку. Виключення тривалого статичного положення – гіподинамія і перебування в одній позі, що характерно для офісних співробітників, людей, вимушених довго стояти або сидіти, провокує погіршення обмінних процесів і кровообігу. Важливо мінімум раз на годину робити перерву, виконувати нахили і кругові рухи головою, щоб розім'яти м'язи, що затекли, суглоби, хребет. Рекомендується сухе тепло, відвідувати сауну, оскільки теплові процедури сприяють виведенню солей і зайвої рідини, що допомагає знизити набряки, прискорити кровообіг і доставку корисних речовин до тканин. Корисно носити вовняні ортопедичні пояси з овчини або іншої натуральної шерсті.

Не перенапружувати спину – важливо правильно піднімати важке, для цього треба зігнути ноги, нахилити корпус, спина рівно, для підйому вантажу слід використати силу ніг, рук, а не спини. Сумки слід носити в двох руках, щоб рівномірно розподілити навантаження.

Отже, протягом 1-2 днів важливо дотримуватися повного спокою. Застосування всього арсеналу фізіотерапевтичних засобів, поліпшують кровообіг у прилеглих до корінця тканинах, зменшують біль, поліпшують проведення по нервових волокнах імпульсів. Якщо немає протипоказань, то масаж і мануальна терапія можуть допомогти зняти м'язові блоки і спазми. Також голкорексфлексотерапія – впливає на біологічно активні точки, що відновлюють проведення сигналу по нервових волокнах.

Фізичні навантаження в лікувальному обсязі допомагають відновленню нормальної роботи хребта і нормального обсягу рухів. Використання спеціальних вправ за рахунок перерозподілу навантаження допомагає зняти здавлювання корінця [5, с. 336].

Широкі показання до застосування лікувальної фізкультури при захворюваннях нервової системи визначаються механізмом дії фізичних вправ, процес вправи залучає до реактивний відповідь всі ланки нервової системи від кори головного мозку до периферичних рецепторів [1,2,4]. Систематичне і регулярне застосування фізичних вправ сприяє функціонально-динамічній перебудови нервової системи з поліпшенням її діяльності [1,3]. Так, регулярне застосування лікувальної фізкультури показано при різних захворюваннях, що супроводжуються розладом мозкового кровообігу – дифузному

атеросклерозі, при наслідках крововиливу або тромбозу мозкових артерій, церебральної формі гіпертонічної хвороби [3].

Завдання ЛФК у I період: I період ЛФК проводять у фазі гострого перебігу захворювання. В цей час на перший план виступає біль і пов'язане з ним безперестанне рефлекторно-захисне напруження м'язів спини. Тому завдання ЛФК такі: розвантаження ураженої ділянки хребта і збільшення відстані між окремими хребцями, розслаблення м'язів спини та ший; зменшення тиску на корінці спинномозкових нервів і зменшення болю; покращання крово- та лімфообігу в уражених сегментах, попередження спайкових процесів; підняття загального тону організму. Використовують лікувальну і ранкову гігієнічну гімнастику, самостійні заняття 5-6 разів на день, гідрокінезитерапію.

Лікувальна гімнастика проводиться в положенні лежачи і сидячи та складається з загальнорозвиваючих, дихальних спеціальних вправ. Вправи проводяться у повільному темпі і обмежуються амплітудою, що не викликає появи болю. Найкраще фізичні вправи робити в теплій воді, що сприяє усуненню спазму і розслабленню м'язів, ліквідації рефлекторних контрактур, зменшенню болю і збільшенню рухливості. Протягом дня рекомендують пасивні зміни зігнутого і розігнутого положення, можна робити манжетні витягання малим вантажем. Поступово біль зменшується і збільшується амплітуда рухів в хребті, хворому призначають напівпостільний режим і переходять до застосування ЛФК за II періодом. У II період завдання ЛФК доповнюють. Вони націлені на зменшення атрофії м'язів, зміцнення м'язовозв'язкового апарату спини, нормалізації його функції або формування постійних компенсацій; усунення дефектів постави і загальне зміцнення організму. В заняттях лікувальною гімнастикою при локалізації остеохондрозу у шийному відділі хребта необхідно дотримуватися таких методичних принципів: 1) при патологічній рухливості хребцевих сегментів заняття слід проводити у фіксуючому шийний відділ ватномарлевою комірці типу Шанца; 2) активні рухи у шийному відділі хребта в гострий і підгострий періоди протипоказані, оскільки вони можуть призвести до звуження міжхребцевих отворів і компресії нервових та судинних утворень; їх вводять у заключний період і виконують у повільному темпі, без посилювання та напруження; 3) усі вправи слід чергувати з вправами на розслаблення; 4) з перших процедур вводять вправи для зміцнення м'язів ший у вигляді 5-7-секундного опору згинанню голови, повороту, утримання її в положенні лежачи на спині, животі, боці; 5) для подолання наслідків противольової анталгічної пози і больового синдрому, що зменшували екскурсію грудної клітки, слід включати дихальні вправи; 6) не допускати підсилення больових відчуттів під час виконання фізичних вправ. Комплекси лікувальної гімнастики складають з вправ для дрібних і середніх м'язових груп, на розслаблення м'язів плечового пояса і верхніх кінцівок, махових рухів руками. Вправи виконують у положенні лежачи й сидячи. Як затишає больовий синдром вводять вправи на зміцнення м'язів плечового пояса і верхніх кінцівок, які чергують з дихальними і вправами на розслаблення. Використовують вправи на координацію, рівновагу.

Висновки.

Хворим на остеохондроз хребту обов'язково призначається лікувальна гімнастика. Лікувальну фізичну культуру призначають у період загострення остеохондрозу і під час підгострого його перебігу. Відповідно до цих особливостей захворювання ЛФК застосовують у два періоди. Лікувальна фізкультура дозволяє зупинити руйнівні процеси в хребті, збільшити еластичність зв'язок і м'язів і збільшити, таким чином, обсяг рухів. Застосовуються вправи на тренажерах і різні гімнастики. Крім усього іншого, систематичні вправи є профілактикою для виникнення рецидивів різних станів, що розвиваються при неправильній роботі хребта.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Амосов М. М. Фізична активність. / М. М. Амосов, Я. А. Бендет. – Київ: «Здоров'я», 2017. – С. 244.
2. Амосов М.М. Моя система здоров'я. / М. М. Амосов. – Київ: «Здоров'я», 2014. – 54 с.
3. Апанасенко Г. А., Волков С. С., Науменко Р. Р. Лікувальна фізкультура при захворюваннях. / Г. А. Апанасенко, С. С. Волков, Р. Р. Науменко. – Київ: «Здоров'я», 2014. – С. 89-120.
4. Бакулев О. М. Велика медична енциклопедія / О. М. Бакулев. – К: Енциклопедія. – Т. 25. – 2015. – С. 1376-1391.
5. Біла Н. А. Лікувальна фізкультура та масаж / Н. А. Біла. – К.: «Сучасний спорт», 2014. – 366 с.
6. Белова А.Н., Прокопенко С.В. Нейрореабілітація. – 3-е изд., переработанное и дополненное.- Москва: Антидор, 2010. – 1288 с.
7. Бирюков А.А., Власова Н.А., Левашов П.Н. Лечебный массаж в сочетании с физическими средствами лечения // Лечебная физкультура и спортивная медицина. – М.: Спорт и здоровье, 2013. – № 3. – С. 10-14.
8. Булюбаш И.Д., Морозов И.Н., Приходько М.С. Психологическая реабилитация пациентов с последствиями спинальной травмы. /И.Д. Булюбаш, И.Н. Морозов, М.С. Приходько. – Самара, 2011. – 254 с.
9. Гринберг Д. и др. Клиническая неврология (пер. с англ). – Москва: МЕДпрессинформ, 2014. – 520 с.
10. Демиденко Т.Д., Ермакова Н.Г. Основы реабилитации неврологических больных. /Т.Д. Демиденко, Н.Г. Ермаков. – Спб: Питер, 2004. – 304 с.

УДК 911.3:614.1

ПРОСТОРОВИЙ АНАЛІЗ ПОШИРЕНOSTІ ТА ЗАХВОРЮВАНOSTІ НА ПСИХІЧНІ РОЗЛАДИ НАСЕЛЕННЯ КІРОВОГРАДСЬКОЇ ОБЛАСТІ У 2017-2018 рр.

Мовчан Сергій Васильович,
Центральноукраїнський державний педагогічний
університет імені Володимира Винниченка,
викладач

Гірін Микита Сергійович,
студент 2 курсу спеціальності «Фізична терапія,
ерготерапія»,
Кіровоградський інститут розвитку людини

Проаналізовано основні медико-статистичні показники розповсюдження розладів психіки та поведінки на території Кіровоградської області. Розглянуто показники поширеності та захворюваності населення протягом 2017-2018 років. Виявлено позитивну динаміку показника захворюваності населення та збільшення значень захворюваності та поширеності відносно середніх значень по Україні.

Ключові слова: *захворюваність, поширеність захворювань, психічні розлади, розлади поведінки*

Психічне здоров'я є важливою складовою повноцінного функціонування індивіда у суспільстві. Здорова психіка та поведінка дозволяють людині активно та ефективно взаємодіяти з оточуючими, бути корисним членом суспільства. Важливо пам'ятати, що психічно хвора людина гірше або взагалі не здатна дбати про своє фізичне здоров'я, а часто психічні захворювання і функціональні та морфологічні патології йдуть поруч.

Розладами психіки в цілому називають домінуючі, стійкі моделі сприйняття, реагування та поведінки, які завдають значних страждань або викликають функціональні порушення [1].

До найбільш загальних та частих симптомів розладів психіки належать: поєднання аномальних думок, емоцій, уявлень, поведінкових реакцій та стосунків з оточуючими. Серед психічних розладів, які зустрічаються найчастіше, Всесвітня організація охорони здоров'я (WHO) виділяє депресії, біполярний афективний розлад, шизофренію та інші психози, деменцію, слабоумство, затримку психічного розвитку, в тому числі аутизм, а також зловживання психоактивними речовинами [2].

Серед причин, які сприяють виникненню психічних розладів визначають: спадковість, конституціональні особливості, вікові кризи, імунологічні та реактивні особливості, вік, стать, перенесені захворювання – внутрішні; інфекції, черепно-мозкові травми, інтоксикації, психічні переживання і травми, стан оточуючого середовища – зовнішні чинники. Також важливо відзначити і соціальні чинники виникнення психічних розладів – стреси, національна політика, соціальний захист, рівень життя та умови праці [2, 3].

В 2017 році міжнародні експерти Світового банку провели дослідження стану галузі психічного здоров'я населення України. За результатами дослідження, психічні захворювання посіли друге місце серед причин інвалідності, 40% смертей чоловіків та 22% смертей жінок працездатного віку є наслідком вживання алкоголю. Серед причин смертності, при психічних розладах та вживанні алкоголю на першому місці стоїть суїцид.

Експерти встановили, що серед причин розладів психічного здоров'я українців важливе місце посідають проблеми з бідністю, безробіттям, відчуттям небезпеки у зв'язку зі збройним конфліктом на сході України. В зоні ризику, також, знаходяться люди з низьким рівнем освіти, люди похилого віку, особи з хронічними захворюваннями. [5]

У 2016 році в Україні на розлади психіки та поведінки страждали 191729 осіб [6], що становило 0.45% населення України.

Таким чином, питання психічного здоров'я українців є актуальною проблемою сьогодення. Для ефективного спрямування розвитку галузі охорони здоров'я, особливо первинної ланки, важливо володіти інформацією про загальний стан проблеми. Серед найбільш загальних показників, які відображають стан здоров'я населення країни є два статистичних показник – поширеність та захворюваність.

Захворюваність населення – відображає кількість первинних хворих, які звернулися до медичних закладів протягом календарного року.

Поширеність захворювання – вказує на кількість зареєстрованих захворювань, з приводу яких були зафіксовані первинні звернення протягом календарного року. [7]

Дані медико-статистичні показники є також відображенням рівня життя населення, його благополуччя, стану галузі охорони здоров'я в Україні. Тож вивчення тенденцій захворюваності та поширеності захворювань є важливим для оцінки ефективності діяльності галузі охорони здоров'я та для стратегічного планування, особливо в час здійснення реформування галузі.

Аналіз захворюваності та поширеності був здійснений у відносних одиницях, оскільки це дозволяє об'єктивно порівнювати дані для різних територіальних одиниць, які мають різну кількість населення.

За даними Статистичного щорічника за 2018 рік середні показники захворюваності на розлади психіки та поведінки становили 9,6 та 9,9 осіб на 10 тис. населення у 2017 та 2018 роках відповідно.

Цей показник перевищує відповідні середні значення по Україні – 7,6 та 8,0 осіб на 10 тис. населення у 2017 та 2018 роках відповідно на 2,0 та 1,9 осіб на 10 тис. населення. У 2017 році найвищі показники захворюваності виявлено у Світловодському районі (12,4 осіб на 10 тис.), а найменші – в Олександрійському районі (3,1 осіб на 10 тис.).

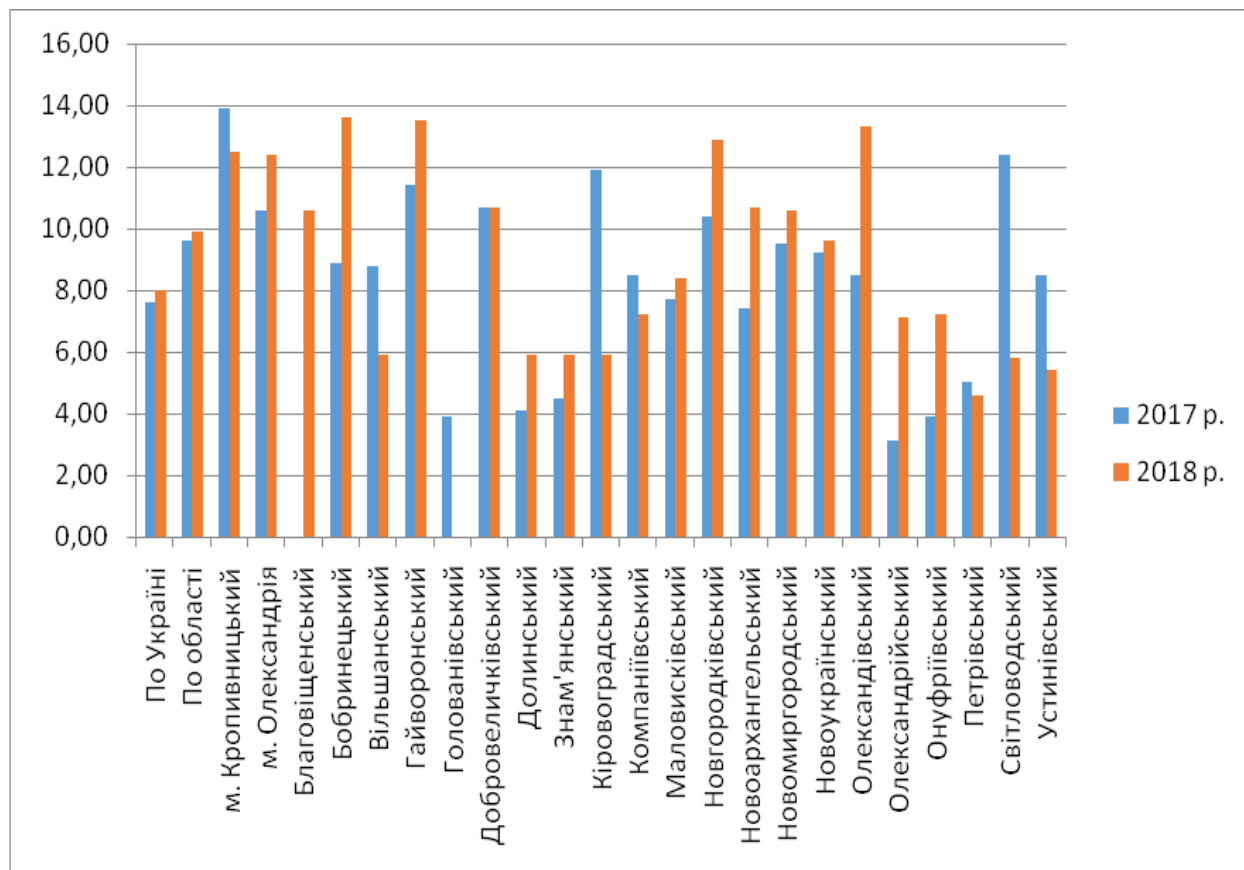

Рис. 1. Захворюваність населення Кіровоградської області на розлади психіки та поведінки у 2017-2018 рр. (осіб/10000 населення) [8]

Для виявлення динаміки розвитку процесу показовою є різниця показників за роками (рис.2).

Так, з 21 району Кіровоградської області позитивну тенденцію до приросту показника захворюваності виявили 13 районів (61,9%), 7 районів знизили показник (33,3%) і 1 район (Добровеличківський) не змінив значень.

Максимальний приріст протягом 2017-2018 років відбувся у Благовіщенському районі і склав 10,6 осіб на 10 тис., лідером серед районів, які зменшили показники захворюваності населення на розлади психіки та поведінки став Кіровоградський район (-6,0).

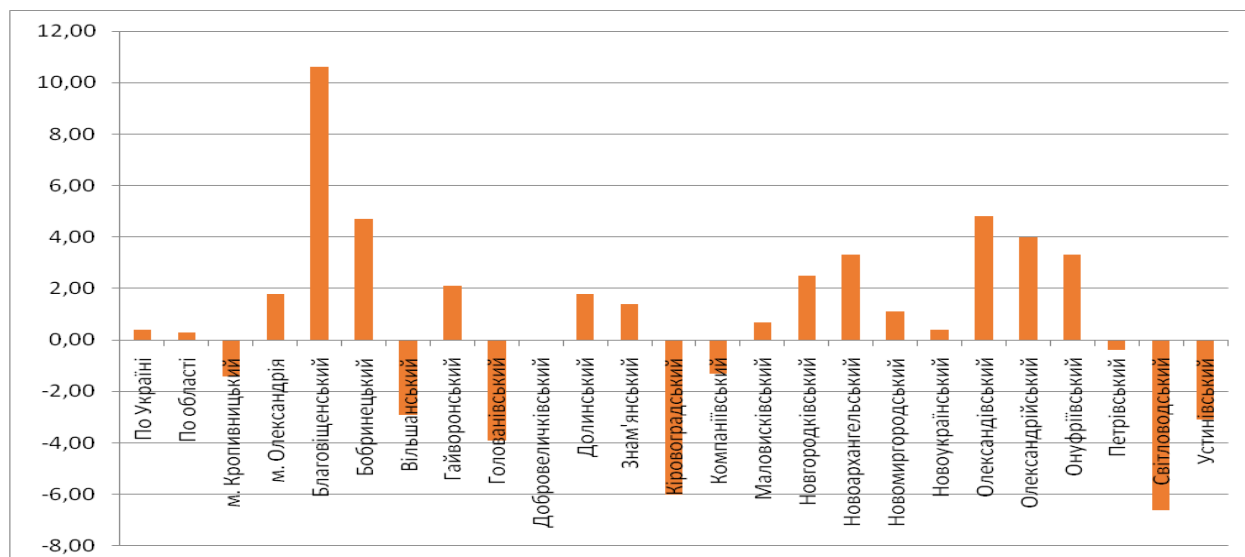

Рис. 2. Різниця даних захворюваності населення Кіровоградської області на розлади психіки та поведінки у 2017-2018 рр. (осіб/10000 населення)

Поширеність захворювань на розлади психіки та поведінки в Кіровоградській області (154,6 та 152,5 осіб на 10 тис.населення у 2017 та 2018 рр. відповідно) є вищою у порівнянні з середнім значенням по Україні (124,1 та 123,9). Максимальні значення у 2018 році спостерігаються у Новгородківському районі (188,3 осіб на 10 тис.), а найменші – у Голованівському (93,6 осіб на 10 тис.). Протягом 2017-2018 рр. 10 районів Кіровоградської області (47,6%) збільшили кількість хворих на розлади психіки та поведінки і, відповідно, 11 районів зменшили (рис. 4).

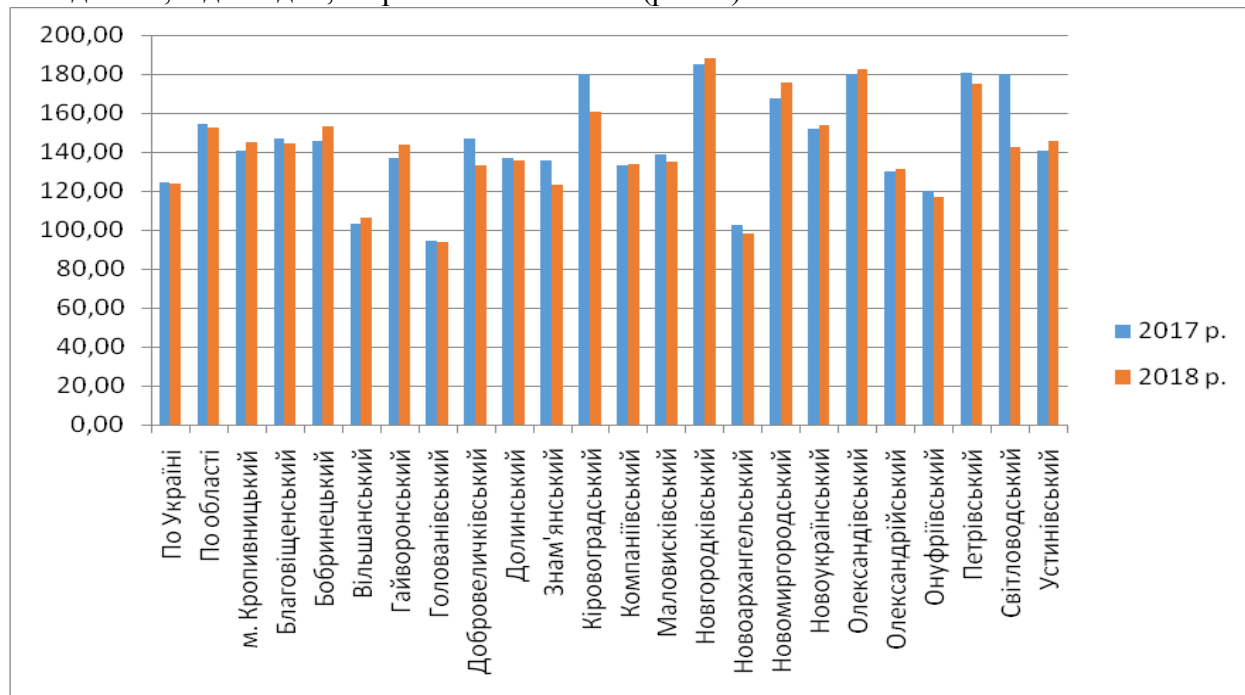

Рис. 3. Поширеність захворювань на розлади психіки та поведінки населення Кіровоградської області у 2017-2018 рр. (осіб/10000 населення)

Серед районів, які продемонстрували позитивні зміни показника поширеності розладів психіки та поведінки, що проявилось у зниженні цього показника, лідером став Світловодський район (-37,9 осіб на 10 тис.). Серед районів, які збільшили показник поширеності виділяється Новомиргородський район (+8,1 осіб на 10 тис.).

В цілому порівнюючи показники захворюваності та поширеності розладів психіки та поведінки в районах Кіровоградської області з відповідними середніми показниками для України, спостерігаємо невтішну картину – 13 районів області (61,9%) перевищують середні значення по Україні за показником захворюваності і 17 районів (80,95%) – за поширеністю.

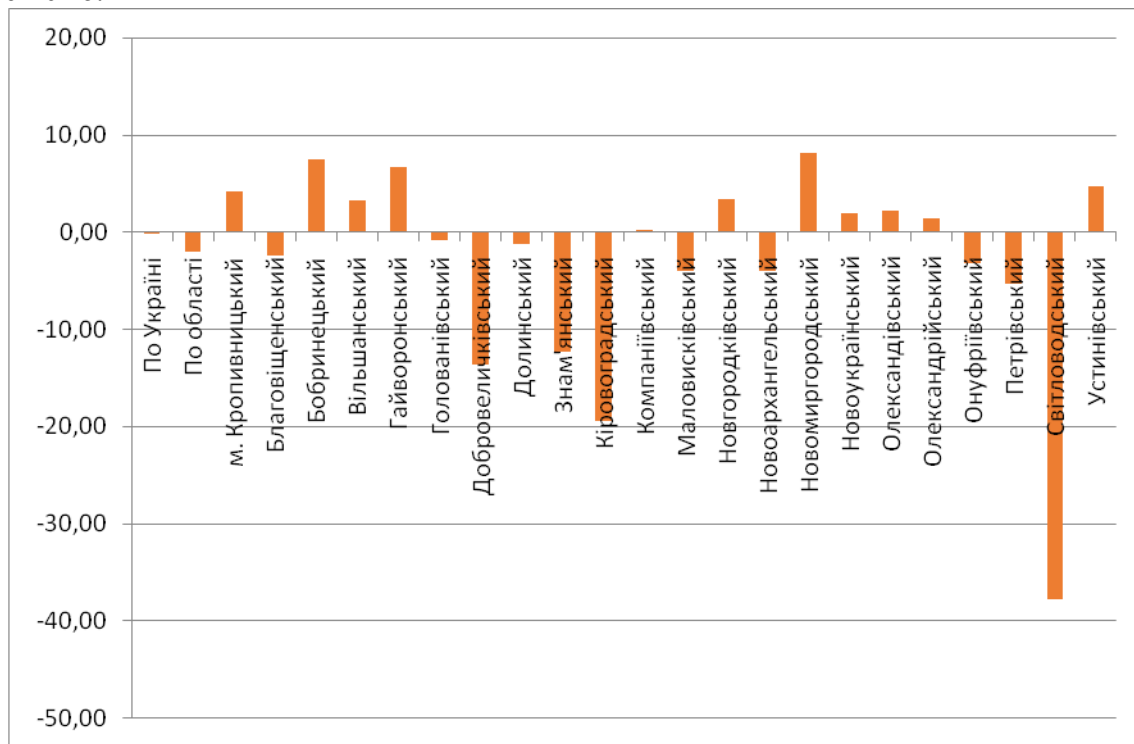

Рис. 4. Різниця даних захворюваності населення Кіровоградської області на розлади психіки та поведінки у 2017-2018 рр.
(осіб/10000 населення)

Отже, проаналізувавши статистичні дані поширеності та захворюваності у 2017-2018 рр. спостерігаємо перевищення обох показників як по області, так і по районам, у порівнянні з відповідними показниками по Україні. Показник захворюваності має тенденцію до збільшення в часі, а показник поширеності хоча і проявляє фактично тенденцію до зменшення в більшості районів, але становить приблизно 50%.

Таким чином бачимо, що ситуація свідчить про те, що в області не налагоджено належним чином медичне обслуговування населення, існує підвищений фон чинників, що сприяють збільшенню кількості осіб з розладами психіки та поведінки, соціально-економічна ситуація є незадовільною. Така ситуація вимагає від держави підвищеної уваги і застосування, в першу, чергу організаційних заходів – покращення надання послуг з медичного обслуговування особам з розладами психіки та поведінки, збільшення ролі первинної ланки у виявленні та наданні допомоги, покращення рівня життя населення.

ЛІТЕРАТУРА:

- Довідник MSD [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.msmanuals.com/>
- Всесвітня організація охорони здоров'я: Питання охорони здоров'я [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://www.who.int/ru/news-room/>
- Гавенко В.Л. Психіатрія і наркологія : підручник / В.Л. Гавенко, В.С. Бітенський, В.А. Абрамов та ін. / За ред. В.Л. Гавенко, В.С. Бітенського. – 2-ге вид., переробл. і допов. – К.: ВСВ «Медицина», 2015. – 512 с.
- Левенець І.В. Навчальний посібник. – Тернопіль: Економічна думка, 2005. – 328 с.

8. МОЗ України: Експерти Світового банку дали оцінку галузі психічного здоров'я в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://moz.gov.ua/article/news/>
9. Щорічна доповідь про стан здоров'я населення, санітарно-епідемічну ситуацію та результати діяльності системи охорони здоров'я України. 2016 рік / МОЗ України, ДУ «УІСД МОЗ України». – Київ, 2017. – 516 с.
10. Мезенцева Н.І. Захворюваність і здоров'я населення в Україні: суспільно-географічний вимір: Монографія / Н.І. Мезенцева, С.П. Батиченко, К.В. Мезенцев – К.: ДП «Прінт Сервіс», 2018. – 136 с.
11. Статистичний збірник за 2018 рік (Кіровоградська область) [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua/>

УДК 378.015.62

ДІАГНОСТИКА ЗАХВОРЮВАНЬ ОРГАНІВ ДИХАННЯ

**Іващенко Наталя Леонідівна,
студентка 2 курсу спеціальності «Фізична
терапія, ерготерапія»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,**

**Корченко Олена Юріївна, старший
викладач кафедри фізичної реабілітації,
Кіровоградський інститут розвитку
людини**

У статті представленні сучасні методи діагностики захворювань органів дихання. В даній роботі виокремлено основні симптоми захворювань респіраторної системи, представлено сучасні методи дослідження органів, які допомагають діагностувати більшість патологій даної системи.

Ключові слова: хвороби органів дихання, основні симптоми, методи діагностики.

Актуальність та мета дослідження: в останні роки відбувається погіршення стану здоров'я населення. На ряду з іншими захворюваннями та патологічними станами, патології органів дихання займає одне з провідних місць загальній картині захворюваності в Україні – 13-15%. Захворювання легень займають п'яте місце серед причин смертності, при чому відмічається їх зростання. За даними ВООЗ у світі на хвороби органів дихання страждає приблизно 600 млн. людей. Розповсюдженість лише хронічних обструктивних захворювань легень складає 14,2% серед людей, що палять, 3,3% – серед людей, що не палять, та 6,9% – серед людей, що палили раніше. Відомо, що страждає 4-6% чоловіків та 1-2% жінок.

Однією з найпоширеніших патологій є хвороби органів дихання. Зростання запальних процесів в органах дихання пов'язано з несприятливою екологією, яка впливає на як на загальний так і на місцевий імунітет, із збільшенням кількості алергенів та ксенобіотиків.

За результатами великих скринінгових досліджень поширеність хронічних обструктивних захворювань легень більша у людей, які палять, ніж у тих, хто не палить, у людей старших за 40 років більше ніж у молодих, у чоловіків більше ніж у жінок.

При цьому суспільство мало знає про цю проблему, а за витратами на науковідслідження хронічного обструктивного захворювання легень знаходиться на 13-му місці. Серед всіх хворих на ХОЗЛ тількиу половини встановлений діагноз.

В свою чергу хронічне обструктивне захворювання легень, можепризводити до тяжких наслідків в медичному та соціальному плані – розвиткутяжкої бронхообструкції, емфіземи, легеневої недостатності, легеневого серця,небажаних системних ефектів, інвалідності, падіння якості життя і передчасної смерті.

Наукові дослідження захворювань респіраторної системи проводились Майданик В.Г., Фещенко Ю.І, Гаврисюк В.К., Дзюблик О.Я., Яшиною Л.О, Гумінським Ю.Й., Журавльовою Л.В тощо.

У статі приведена коротка інформація по більшості симптомів захворювань органів дихальної системи і також представленні основні сучасні методи дослідження цих хвороб.

Мета: ознайомлення з основними симптомами хвороб органів дихання, методами діагностики для покращення здоров'я населення.

Огляд наукових праць.Вади розвитку респіраторної системи об'єднують низку нозологій, які є потенційнолетальними, загрожують життю людини або супроводжуються тяжкою інвалідизацією вже у перші роки життя. Дихальні розлади можуть бути спричиненими вродженими і набутими вадами дихальних шляхів: гортані, трахеї та бронхів. Деякі аномалії не потребують втручання, проте інші становлять загрозу життю людини [1, с.4].

Хронічне обструктивне захворювання легені (далі – ХОЗЛ) залишається однією з найбільших проблем охорони здоров'я на сьогоднішній день. В медико-соціальному та економічному плані воно є однією з основних причин захворюваності та смертності в усьому світі; люди страждають від цього захворювання роками і передчасно вмирають від нього або від його ускладнень. Внаслідок тривалого впливу факторів ризику і старіння населення в усьому світі спостерігається прискорене зростання ХОЗЛ. Від ХОЗЛ страждає від 8 до 22% дорослих у віці 40 років і більше [3, с. 6].

Захворювання дихальної системи, на ряду з іншими патологічними станами та хворобами, також потребують якісної діагностики та лікування, вимагають мінімізації часу проведення необхідних досліджень, затрат на їх виконання та покращення результатів – як діагностики, так лікування. Особливу увагу слід приділити захворюванням, за якими Україна посідає провідне місце серед інших країн Європи – туберкульозу та пухлини легень. У зв'язку з щорічним збільшенням захворюваності нашого населення на ці хвороби, вони потребують ретельного аналізу та вдосконалення тактики виявлення, профілактики та лікування.

Виклад основного матеріалу.

Дихання в організмі людини являє собою процес використання кисню клітинами тканин організму з утворенням енергії та вуглекислого газу. Система дихання людини або респіраторна система забезпечує газообмін між атмосферним повітрям та легеньми, в результаті чого кисень потрапляє в кров і переноситься форменими елементами до тканин організму, а вуглекислий газ транспортується від тканин в протилежному напрямку. Отже головна функція дихальної системи організму людини підтримування нормального рівня газообміну в тканинах організму. До цієї системи входить: комплекс кісткової, хрящової, сполучної та м'язової тканин грудної клітини; дихальні шляхи, тобто система трубок, які мають хрящову основу, а слизова оболонка містить миготливий епітелій. До цієї системи належать ніс, гортань, трахеї, бронхи. І ще одна складова дихальної системи – легені, які побудовані з бронхіального та альвеолярного дерева. Альвеола – це основний функціональний елемент легень, міхурець, огорнутий кровоносними капілярами, в якому власне відбувається газообмін. В легенях дорослого є від 300 до 500 млн. альвеол,

дихальна поверхня яких складає приблизно 100м^2 . Регуляція дихання здійснюється центральною та периферичною нервовою системою.

Діагностика хвороб органів дихання проводиться за допомогою суб'єктивних методів дослідження (збирання анамнезу хвороби та анамнезу життя), фізичних методів дослідження (огляд, пальпація, перкусія, аускультация) та інструментальних методів дослідження. До останніх входять рентгеноскопія, рентгенографія, комп'ютерна томографія, фібробронхоскопія, відеотороскопія, лабораторні дослідження.

Анамнез – опитування пацієнта лікарем. Основні скарги хворих респіраторними патологіями: порушення ритму дихання, риніти, кашель з виділенням мокроти або без, кровохаркання, біль в грудній клітині.

Порушення ритму дихання може бути проявом компенсаторних реакцій, направлених на підтримання сталості газового складу крові. Або можуть виникати як наслідок розладів регуляції дихання і призводити до порушення альвеолярної вентиляції та недостатності дихання. Під впливом певних чинників може змінюватися ритм дихання, його глибина і частота., виникає задишка.

Задишка або диспное – один з найбільш поширених проявів хвороб органів дихання і кровообігу, спостерігається навіть при захворювання системи крові, ЦНС, нирок, обміну речовин та ін. дихання під час задишки часте і глибоке. Посилюється як вдих, так і видих. Проте в деяких випадках може переважати або вдих – інспіраторна задишка, або видих – експіраторна задишка. Інспіраторна – спостерігається у першій стадії асфіксії, під час загального збудження ЦНС, фізичного навантаження у хворих з недостатністю кровообігу, при пневмотораксі. Експіраторна – зустрічається рідше, переважно у пацієнтів з бронхіальною астмою, емфіземою, коли під час видиху збільшується опір потоку повітря у нижніх дихальних шляхах.

Кашель –це безумовний рефлекторний акт, який виникає в наслідок подразнення периферичний або центральних «кашльових» рецепторів та реалізується у вигляді форсованого видиху через рот. Він направлений на очищення дихальних шляхів від мокроти, гною, крові, інородних тіл.

Подразнення кашльових рецепторів можуть бути обумовленні різними факторами: 1)хімічні – вдихання парів різноманітних кислот, лугів , отруйних речовин та ін.; 2) механічні – потрапляння пилу, мілких часточок в дихальні шляхи, компресія гортані або бронхів новоутворенням, збільшення лімфатичних вузлів або щитовидної залози та ін.; 3) термічні – вдихання дуже холодноо або дуже гарячого повітря; 4)запальні процеси в дихальних шляхах.

Кашель може бути: постійний і періодичний; різної інтенсивності (покахикування, різко виражений, приступоподібний, ізутратою свідомості на висоті кашлю і приступом ядухи); зв'язаний з добовим ритмом: ранковий, вечірній чи нічний; голосний, тихий чи беззвучний; сухий (непродуктивний) – без виділення харкотиння, і вологий – звиділенням харкотиння.

Постійний кашель спостерігається при хронічних захворюваннях гортані, трахеї бронхів, при хронічній лівошлуночкової недостатності.

Поява кашлю переважно вранці характерна для хронічного бронхіту, бронхоектатичної хвороби, ХОЗЛ. Це пов'язано з добовим ритмом миготливого епітелію, підвищенням тону симпатичної нервової системи і ранковою активністю хворого. Вечірній кашель спостерігається частіше при бронхіальній астмі. Кашель вночі у горизонтальному положенні хворого пов'язаний з надходженням харкотиння з дрібних бронхів при хронічній лівошлуночкової недостатності.

По характеру кашель може бути сухий (без виділення харкотиння) і вологий (звиділенням харкотиння). Сухий кашель спостерігається на самому початку розвитку гострого ларингіту, трахеїту, бронхіту, пневмонії, на 2-4 день з'являється

мізернехаркотиння. Вологий кашель спостерігається при захворюваннях, що супроводжуються гіперсекрецією бронхіального слизу й утворенням ексудату (хронічний бронхіт, пневмонія), при наявності сполучених порожнин (бронхоектази, абсцеси, рак легень), у яких накопичуються продукти секреції, ексудації, легеневого розпаду.

Мокротиння – патологічні виділення з бронхів. Мокрота може бути: слизувата (біла, прозора, без запаху), слизувато-гнійна (жовта, без запаху), гнійна (жовта із солодким запахом), гнілостна (зелена зі смердючим запахом – під час розпаду легеневої тканини утворюються індол, скатол і сірководень) та з прожилками крові або багатошарова. Кількість мокроти, що виділяється за добу, також має діагностичне значення. Невелика кількість мокроти буває на початку захворювання, при локалізації процесу в дрібних бронхах, при вираженому бронхообструктивному синдромі. Виділення великої кількості мокроти, «повним ротом», часто при вимушеному положенні тіла хворого, характерно для бронхоектазів, абсцесу легень.

Кровохаркання (haemoptoe) – виділення крові з мокротинням під час кашлю. Залежно від кількості розрізняють: легенева кровотеча – більше 50 мл за добу, кровохаркання – менше 50 мл крові за добу. При виділенні від 200 мл за добу говорять про масивну легеневу кровотечу. Може супроводжувати ларинготрахеїт, бронхіт (інтенсивний сухий кашель з підвищенням внутрішньолегеневого тиску нерідко призводить до розриву дрібних судин слизових оболонок дихальних шляхів), пневмонію (звичайно у вигляді «іржавого» харкотиння за рахунок розпаду еритроцитів і утворення пігменту гемосидерину), захворювання, що призводять до розпаду легеневої тканини (туберкульоз, рак, абсцес, гангрена легень). Кровохаркання може бути симптомом порушення гемодинаміки умалому колі кровообігу (мітральні вади, тромбоемболія легеневої артерії).

Біль у грудній клітці може бути викликана патологічним процесом у грудній стінці, у органах дихання, у серці чи аорті. Іноді біль виникає через іррадіацію з хребта або внутрішніх органів.

Біль у грудній клітці при захворюваннях органів дихання пов'язаний з роздратуванням чутливих нервових закінчень плеври. У легеневій тканині чутливих нервових закінчень немає. Характерною рисою болю при ураженні плеври є різке посилення її на висоті вдиху, при кашлі, при положенні на здоровому боці. Плевральні болі спостерігаються при плевритах, при захворюваннях легень, коли у запальний процес залучаються плевральні листки (пневмонія, рак легень, туберкульоз легень). При сухих плевритах плевральні листки стають шорсткуватими і при дихальних рухах труться один об одного, що веде до роздратування плевральних больових рецепторів. Біль при плевропневмонії виникає при залученні у процес плеври, а при раку легень – від роздратування рецепторів плеври чи бронхів токсичними речовинами і залученням у пухлинний процес нервових закінчень.

Після збору анамнезу і диференціювання скарг, переходять до фізичних методів дослідження. Вони надають загальне уявлення про стан пацієнта.

Огляд є найбільш простим і найбільш природним методом дослідження. При ньому лікар звертає увагу на будову і стан усього тіла, оцінює шкірні покриви, звертає увагу на форму грудної клітини. Одночасно з визначення форми грудної клітини, оцінювання участі обох половин у акті дихання, звертає увагу на тип, глибину, частоту і ритм дихання.

Пальпація як метод дослідження органів дихання, доволі обмежений. Але все ж дозволяє уточнити місцеві зміни грудної клітки, локальний або розлитий больовий синдром.

Перкусія – це простукування певних ділянок тіла, для оцінки фізичного стану внутрішніх органів, локалізованих під місцем перкусії. Цей метод дослідження

запропонував віденський лікар Л. Ауенбург. Вона дозволяє визначити межі легень, можливе зміщення цих меж, через наявність ексудату або повітря в плевральних порожнинах.

Аускультация – вислуховання звукових явищ, за допомогою фонендоскопа або стетоскопа, які виникають в організмі людини. Під час прослуховування органів грудної клітини можна спостерігати такі феномени – везикулярне дихання, бронхіальне дихання, хрипи, крепітація, шум тертя плеври.

Спірографія – метод графічної реєстрації змін легеневих об'ємів при дихальних рухах людини. Цей метод дозволяє визначити статичні і динамічні показники, які характеризують вентиляцію легень. Статичні або анатомічні легеневі об'єми відображують пружні властивості легень та грудної стінки. Їх досліджують при повільному наповненні легень повітрям від однокорівня до другого з фіксацією у крайніх положеннях. До статичних легеневоїх об'ємів належать дихальний об'єм, резервний об'єм видиху, залишковий об'єм легень, загальна ємкість легень, життєву ємкість легень, функціональну залишкову ємкість легень тощо.

Методи променевої діагностики – рентгеноскопія і рентгенографія, КТ, ультразвукове дослідження (УЗД), МРТ грудної клітки – відображують структурнофункціональні та топографічні особливості органів дихання.

Рентгенографія грудної клітки проводиться всім пацієнтам із підозрою на патологію органів дихання. Якщо оглядова рентгенографія виконується з використанням методики жорсткого опромінення, це дозволяє ретельно проглянути легеневий малюнок, виявити патологічні утворення позаду тіні серця.

Рентгенографія із цифровою обробкою дає більш якісне зображення, можливість комп'ютерної обробки і передачі зображення на відстань. Загалом, рентгенологічні симптоми можна розділити на дві групи: 1) ущільнення: інфільтрат, ателектаз, локальний пневмосклероз, периферійне новоутворення, дисемінація, наявність рідини; 2) просвітлення: деструкція легеневої тканини, розпад пухлини.

Рентгеноскопія використовується для диференціальної діагностики рідини та плевральних нашарувань, вивчення вентиляції легень при підозрі на пухлину бронха, для виконання прицільних рентгенівських знімків. Недоліком рентгеноскопії є значне променеве навантаження на пацієнта.

Комп'ютерна томографія (КТ) – пошарове дослідження – проводиться в прямій, бічній або косій проекціях. Використовується томографія у 10-15 % пацієнтів з метою уточнення даних стандартної рентгенографії. КТ дає можливість побачити структури легеневої тканини розміром 300-600 мкм, зробити тонкі зрізи зображення органів грудної клітки, контрастно підсилити зображення, що дозволяє візуалізувати бронхіоли, трахеобронхіальні структури, лімфовузли середостіння діаметром від 3 мм.

Спіральна КТ дає можливість значно скоротити час дослідження, знизити дозу опромінення хворого та виявити в легенях дрібні вузликові утворення та патологічні фокуси, які не візуалізуються при звичайній КТ.

Магнітно-резонансна томографія (МРТ) базується на резонансному поглинанні та наступному випромінюванні радіохвиль ядрами речовини, що поміщена в стабільне магнітне поле. Перевагами методу є чітка диференціація судинних структур, рідини, трахеї, великих бронхів, можливість уточнення властивостей пухлин у процесі контрастного посилення, оцінка проростання їх судини, суміжні органи, відсутність променевого навантаження на пацієнта. Показанням до МРТ є підозра на судинний генез патологічних змін у легенях, патологічні зміни у середостінні, вогнищеві зміни, що містять рідину (кісти, пухлини плеври, плеврити). Недоліком методу є відсутність візуалізації бронхоальвеолярної тканини і значна тривалість. Наявність у пацієнтів клаустрофобії обмежує використання методу.

Ультразвукове дослідження (УЗД) легень, органів середостіння надає інформацію про стан плеври, плевральної порожнини. Показаннями до УЗД легень є наявність рідини в плевральній порожнині, пристінково або діафрагмально розміщені патологічні утворення в грудній клітці, а також необхідність уточнення стану надключичних лімфатичних і лімфатичних вузлів середостіння.

Плевральна пункція – медична маніпуляція, що застосовується для вилучення рідини з діагностичною або лікувальною метою з плевральної порожнини. Плевральна пункція призначається пацієнтам з наявністю рідини у плевральних порожнинах, при необхідності пунктат досліджується мікроскопічно, цитологічно, бактеріологічно.

Фібробронхоскопія (ФБС) метод безпосереднього огляду та оцінки стану слизових оболонок трахеобронхіального дерева: трахеї та бронхів за допомогою спеціального приладу – фібробронхоскопа. Виконується після попереднього рентгенологічного дослідження грудної клітини у прямій і боковій проекціях. Показаннями до ФБС є центральні та периферійні, доброякісні та злоякісні пухлини легень, середостіння і плеври; хронічний бронхіт; бронхоектатична хвороба; пневмонія із затяжним перебігом; муковісцидоз; абсцес легені; кровохаркання та легенева кровотеча; сторонні тіла трахеобронхіального дерева; підозра на туберкульоз. В першу чергу ФБС призначають хворим із кровохарканням, тривалим непродуктивним кашлем, із немотивованою задишкою. ФБС дозволяє не тільки оцінити стан слизової бронхів, а й провести санацію бронхіального дерева, контрастування бронхів, біопсію.

Показанням до прямої біопсії скребком або відщипуванням є патологічний процес (горбики, бляшки, інфільтрати, виразки) у трахеї і бронхах. Катетеризація дрібних бронхів із аспірацією матеріалу для цитологічного, гістологічного або мікробіологічного дослідження – катетер-біопсія. Біопсія за допомогою жерданової нейлонової або капронової щіточки через канал фібробронхоскопу – браш-біопсія (щіткова). Трансбронхіальну біопсію легень проводять за допомогою щипців через фібробронхоскоп під місцевою анестезією і під контролем самопочуття хворого. Для повноцінного морфологічного дослідження треба отримати не менше 4-х біоптатів.

Торакоскопія один з найбільш інформативних інвазійних методів діагностики захворювань органів плевральної порожнини. Мала травматичність та добра переносимість процедури в поєднанні з великими діагностичними можливостями надають торакоскопію операцією вибору для прицільної біопсії плеври, лімфатичних вузлів та пухлин середостіння, тканини легень. Це дослідження проводять за допомогою сучасних відеоендоскопічних комплексів, що дозволяє відщипувати щипцями фрагменти змінених ділянок парієтальної та вісцеральної плеври з коагуляцією дефекту діатермокоагулятором. Показанням до торакоскопії є ексудативний плеврит не ясної етіології, збільшення лімфатичних вузлів середостіння, підозра на метастатичне ураження медіастинальних лімфатичних вузлів, метастатичне ураження легень без виявленого первинного вогнища. Частоту торакоскопії застосовують при спонтанному пневмотораксі, гемотораксі, пневмогемотораксі.

Висновок. Система органів дихання виконує одну з важливих функцій організму, тому їй потрібно приділяти особливу увагу та підтримувати нормальне функціонування. Сучасні методи досліджень дозволяють виявити хворобу на ранній стадії, що в свою чергу допомагає лікарю прийняти правильне рішення щодо тактики лікування пацієнта.

Поєднання результатів збору анамнезу, фізичних досліджень та інструментальних методів діагностики дозволяють з високою точністю визначити усі особливості хвороби і призначити най більш ефективне лікування. І хоча для більшості пацієнтів результати діагностики залишаються не зрозумілою частиною лікування, саме вони являються основою рішень прийнятих лікарями. Проведення своєчасного і оптимального комплексу

досліджень дозволяє скоротити кількість важких ускладнень та є профілактикою виникнення хронічних форм хвороб органів дихання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Доценко Е.А. Клинические методы исследования пациентов с заболеваниями органов дыхания: учеб.-метод. пособие / Е.А. Доценко – Минск : БГМУ, 2013. – 106 с.
2. Журавльова Л.В. Основні симптоми пульмонологічної патології та методи дослідження в пульмонології: методичні вказівки для студентів / Л.В.Журавльова. – Харків: Видавництво ХНМУ, 2014 – 32 с.
3. Вади розвитку дихальних шляхів: методичні вказівки. Національний медичний університет ім. О.О. Богомольця [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nmu.ua/ua/?s=1_Vady-rozvytku-dyhalnyh-shlyahiv

УДК 796.012.1

ДОСЛІДЖЕННЯ СИЛИ М'ЯЗІВ ТА СИЛОВОЇ ВИТРИВАЛОСТІ

Петриченко Катерина Миколаївна,
студентка 2 курсу спеціальності «Фізична
терапія, ерготерапія», Кіровоградський
інститут розвитку людини,
Корченко Олена Юріївна, старший
викладач кафедри фізичної реабілітації,
Кіровоградський інститут розвитку людини

У статті розкрито основні функції та поняття про силову витривалість. Методи розвитку силовій витривалості. Вікова та статеві динаміка природного розвитку витривалості.

Ключові слова: силова витривалість, сила м'язів, розвиток силовій витривалості, рухова діяльність.

Актуальність та мета дослідження. Актуальність роботи полягає у тому, що фізична витривалість має велике значення для життєдіяльності людини, тому, що дозволяє: тривалий час підтримувати високий рівень інтенсивності рухової діяльності; виконувати значний обсяг роботи; швидко відновлювати сили після навантажень.

Сукупність означених факторів визначили актуальність теми статті.

Мета статті – дослідити силу м'язів та силову витривалість.

Огляд наукових праць. Дану тему розглядали та досліджували Є.А. Пирогов, М.М. Линець, Т.Ю. Круцевич, О.В. Гогіна, І.І. Самокиша, А.І. Босенко, В.А. Мякішева, Є.П. Ільїна, Б.М. Шиян, А.С. Земкова.

Виклад основного матеріалу. Витривалість (людини) — здатність організму до тривалого виконання будь-якої роботи без помітного зниження працездатності. Рівень витривалості визначається часом, протягом якого людина може виконувати задану фізичну вправу (різновид діяльності). Витривалість людини можна охарактеризувати як здатність організму протистояти втомі.

Існує два види витривалості: загальна та спеціальна.

– Загальна витривалість — здатність до тривалого виконання з високою ефективністю роботи помірної інтенсивності.

– Спеціальна витривалість — здатність до тривалого перенесення навантажень, характерних для конкретного виду діяльності.

Силова витривалість — це здатність час виконувати роботу без зниження її ефективності, що потребує значної прояви сили. По-друге, це здатність долати заданий силову напругу протягом певного часу. У залежності від режиму роботи м'язів можна виділити статичну і динамічну силову витривалість. Витривалість необхідна в тій чи іншій мірі при виконанні будь-якої фізичної діяльності. В одних видах фізичних вправ вона безпосередньо визначає спортивний результат (ходьба, біг на середні і довгі дистанції, велогонки, біг на ковзанах на довгі дистанції, лижні гонки), в інших — дозволяє найкращим чином виконати певні тактичні дії (бокс, боротьба, спортивні ігри і т.п.), по-третє — допомагає переносити багаторазові короткочасні високі навантаження і забезпечує швидке відновлення після роботи (спринтерський біг, метання, стрибки, важка атлетика, фехтування тощо).

Мається на увазі різноманітний характер функціонування м'язів (утримання пози, повторне виконання вибухових зусиль, циклічна робота певної інтенсивності). Прикладом надзвичайно високого рівня силових витривалості може бути досягнення 12-річного Р.Рагушенка, який у 1993 р. На чемпіонаті України за 1 годину 1007 разів підняв 16-кілограмову гиру.

Розрізняють статичну і динамічну силову витривалість.

Статична — пов'язана з необхідністю тривалий час напружувати м'язи або утримувати пози (ковзанярський спорт, гімнастика, боротьба, парусний спорт).

Динамічна силову витривалість характерна для циклічних вправ (біг, веслування), спортивних ігор, поєдинків.

Координаційна витривалість — це здатність людини тривалий час виконувати складнокоординаційні вправи без порушення ритму їх виконання, рівноваги та взаємоузгодженості. Вона проявляється у спортивних видах гімнастики, фігурному катанні тощо.

Немає радикальнішого способу підвищити витривалість організму, ніж систематичне стомлення. Якщо позбавити організм втоми, витривалість поступово згасає. Стомлюючи організм, ми стимулюємо відновлювальні процеси, внаслідок чого підвищується наша витривалість.

Норвежець Дік Тот за 24 години пробіг 261 км. В міжнародних змаганнях зі спортивної ходьби на 100 км у Женеві в 1983 році взяла участь 7-річна швейцарка Наталі Ліндер, 10-річний американець. 42-річний австралієць Рон Грант подолав відстань 400 км по розпечених до 40-60 °С піщаних дюнах австралійської пустелі за 3 доби 17 годин і 52 хвилини. 11-річний англійський школяр Томас Грегорі за 12 годин переплив протоку Ла-Манш. Що дозволило їм продемонструвати такі високі показники працездатності? Витривалість людського організму має величезні ресурси, які за певних умов можна реалізувати. Щоб переконатися в цьому, досить згадати ще такі факти: більше 6 діб (142 год 5 хв) безперервно грали в теніс два молоді американці, а австралієць Яніс Курас у 1987 році подолав 1005 км за 5 діб, 14 годин і 47 хвилин.

Залежно від об'єму м'язів, які беруть участь у роботі, розрізняють три види фізичної втоми, а отже, витривалості:

- локальну, якщо до роботи залучено менше третини загального об'єму м'язової маси;
- регіональну, коли в роботі бере участь від третини до двох третин м'язової маси;
- тотальну, якщо одночасно працює більше двох третин скелетних м'язів.

Факторами, що зумовлюють витривалість людини є:

- структура м'язів. Люди, у яких переважають червоні м'язові волокна, мають генетичні задатки до тривалої роботи. Проте змінити структуру м'язів ми не в змозі, і тому цей фактор можна лише враховувати;
- внутрішньом'язова координація проявляється у почерговому залученні до роботи рухових одиниць м'язів при тривалому виконанні вправ з неграничною інтенсивністю. Вона добре розвивається при виконанні вправ на тлі помірної втоми. При жорстких режимах навантаження та відпочинку до роботи залучається щораз більша кількість рухових одиниць м'язів, що несуть основне навантаження у відповідній вправі. Це, в свою чергу, прискорює розвиток втоми;
- міжм'язова координація допомагає у залученні до роботи лише тих м'язів, що несуть основне навантаження при виконанні певної вправи. Це сприяє економії енергії, а, отже, забезпечує можливість виконувати більшу за обсягом і інтенсивністю роботу. Хороша міжм'язова координація зовні проявляється у плавності, злитості рухів, відсутності скутості. При недостатній тренуваності на тлі втоми знижується активність основних (необхідних) м'язових груп і підвищується активність м'язів, які не повинні брати участі у виконанні даної рухової дії. Це призводить до зниження ефективності рухів, збільшення енерговитрат, поглиблення втоми і, як наслідок, падіння працездатності.

Міжм'язова координація вдосконалюється при виконанні тренувальних завдань лише на тлі помірної втоми;

- продуктивність роботи систем енергозабезпечення. В досягненні високих показників витривалості важливе значення має фактор енергозабезпечення м'язової діяльності, яке досягається ефективним функціонуванням системи постачання кисню до організму (аеробне джерело).

Показниками ефективності роботи цієї системи є її потужність, ємність, рухливість та економічність:

- потужність – визначається рівнем МПК (провідні атлети світу у видах спорту на витривалість мають МПК: жінки 70 мл/кг/хв та чоловіки 80 мл/кг/хв);
- ємність системи енергозабезпечення визначається об'ємом запасів субстратів окислювальних реакцій, що можуть бути використані при тривалому виконанні напруженої роботи;
- рухливість системи аеробного енергозабезпечення характеризується швидкістю розгортання процесів окислення на початку інтенсивної і довготривалої роботи та при значних змінах інтенсивності виконання тривалої безперервної роботи (рваний біг). Чим швидше розгортаються аеробні процеси до оптимального рівня, тим економічніше проходить енергозабезпечення і продуктивнішою є робота. У нетренованих осіб розгортання функціональних можливостей аеробної системи триває 3-5 хв., а у добре тренуваних – починається в кінці першої хвилини;
- економічність рухових дій. Чим менше енергії витрачає людина на одиницю виконаної роботи, тим продуктивнішою вона буде.

Економічність рухових дій – це комплексний показник, що включає:

- функціональну економічність, обумовлену ступенем узгодженості в роботі вегетативних систем та здатністю тривалий час працювати у стійкому стані;
- технічну економічність, обумовлену раціональною структурою рухових дій і їх автоматизацією;
- фізичну економічність, обумовлену запасом сили, швидкості, гнучкості та координації рухів.

Загальна витривалість хлопців має високі темпи приросту від 8-9 до 10, від 11 до 12 та від 14 до 15 років.

У віці від 15 до 16 років темпи розвитку загальної витривалості у хлопців різко знижуються, а в інші періоди спостерігаються середні темпи її приросту.

Швидкісна витривалість хлопців має високі темпи приросту у віці від 13 до 14 та від 15 до 16 років. Середні темпи припадають на вікові періоди від 11 до 13, від 14 до 15 та від 16 до 17 років.

Суттєво відрізняється від хлопців динаміка природного розвитку витривалості у дівчат. У них високі темпи приросту загальної витривалості спостерігаються лише від 10 до 13 років, потім вона протягом двох років зростає повільно, а у віці від 15 до 17 років загальна витривалість зростає всередньому темпі.

Найвищі світові досягнення у видах спорту на витривалість демонструються людьми у віці від 20-22 до 30-32 років. Це свідчить про те, що найбільші абсолютні величини показників різних видів витривалості спостерігаються в осіб, які досягнули біологічної зрілості.

Обов'язковою умовою розвитку витривалості є періодичний контроль її рівня.

Контроль рівня розвитку витривалості, як і інших рухових якостей, слід здійснювати після доброї спеціальної розминки. Об'єктивність контролю залежить від психологічних установок та мотивації учнів, ідентичності умов у всіх повторних тестуваннях та постійності тестів.

Загальну витривалість можна контролювати й оцінювати за допомогою таких тестів:

- тривалість бігу з швидкістю 50-60 % від максимальної;
- пробігання певної дистанції (1000, 2000 і т. д.) за найменший час;
- пробігання якомога більшої відстані за визначений час (наприклад, тест К. Купера).

Швидкісну витривалість контролюють шляхом визначення максимальної швидкості подолання змагальної дистанції (наприклад, 100 м у бігу), потім з максимальною швидкістю пробігають (пропливають та ін.) дистанцію, на подолання якої потрібно затратити час від 15 до 90 с, і визначають середню швидкість її подолання. Чим меншою є різниця між максимальною швидкістю на змагальній дистанції та середньою швидкістю на контрольній, тим вищим є рівень розвитку швидкісної витривалості.

Силу витривалість в ациклічних вправах визначають двома шляхами:

- за допомогою тесту на максимально можливу кількість подолання значного (50-70 % від максимального) зовнішнього опору в одному підході;
- тестом на максимально можливу кількість повторень вправи у подоланні незначного (20-30 %) зовнішнього опору за дозований час (20-60 с).

У циклічних вправах силу витривалість визначають за динамікою і довжини кроків у бігу на відповідній дистанції.

Висновки. Фізична витривалість як рухова якість людини – це її здатність долати втому у процесі рухової діяльності. Фізична витривалість має велике значення для життєдіяльності людини, бо дозволяє: тривалий час підтримувати високий рівень інтенсивності рухової діяльності; виконувати значний обсяг роботи; швидко відновлювати сили після навантажень.

Загальна витривалість як рухова якість людини – це її здатність тривалий час виконувати м'язову роботу помірної інтенсивності за участю переважної більшості скелетних м'язів.

Загальна витривалість базується на удосконаленні роботи вегетативних систем організму, і це створює умови для її широкого переносу з одного виду рухової діяльності на інший.

При цьому встановлено, що перенос загальної витривалості з циклічних вправ на ациклічні більш виражений, ніж навпаки.

Загальна витривалість є також необхідною передумовою високого рівня розвитку інших спеціальних видів витривалості. Проте переоцінювати вплив загальної витривалості на спеціальну не варто.

Немає радикальнішого способу підвищити витривалість організму, ніж систематичне стомлення. Якщо позбавити організм втоми, витривалість поступово згасає. Стомлюючи організм, ми стимулюємо відновлювальні процеси, внаслідок чого підвищується наша витривалість.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Линець М.М. Основи методики розвитку рухових якостей / М.М. Линець.— Львів: Штабар, 1997.— 207 с.
2. Шиян Б.М. Витривалість і методика її виховання / Б.М. Шиян. — Луцьк.: Теорія фізичного виховання, 1996. — 178 с.
3. Характеристика сили як фізичної якості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://helpiks.org/5-112322.html>
4. Загальна характеристика витривалості [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <https://studfiles.net/preview/5461978/page:63/>
5. Витривалість як рухова якість людини [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.pedahohikam.net/nervs-281-1.html>

ОЦІНКА ПОТЕНЦІАЛУ СИСТЕМИ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я ДЛЯ РЕАЛІЗАЦІЇ ПРОГРАМ РАНЬОЇ ДІАГНОСТИКИ ТА СКРИНІНГУ

**Слєпова Ольга Василівна,
студентка II курсу спеціальності
«Фізична терапія, ерготерапія»,
Кіровоградський інститут
розвитку людини,
Корченко Олена Юрївна,
старший викладач кафедри
фізичної реабілітації,
Кіровоградський інститут
розвитку людини**

У статті розглядається рання діагностика та скринінг з метою сприйняття в практичній медицині реалізації програм ранньої діагностики раку за допомогою докладного опису концепції ранньої діагностики. Підкреслюється, що онкологічні захворювання – є одним із найбільш розповсюджених за останні роки захворювань. Частота проявів сягає в середньому 188,4 випадків на 100 тис. населення У зв'язку з цим розглядаються шкідливі впливи, що призводять до даного захворювання.

Ключові слова: рак, онкологія, скринінг, рання діагностика, пухлини, злоякісні новоутворення .

Актуальність та мета дослідження. Рак — це патологічне розростання атипових епітеліальних клітин, які заміщають нормальні тканини. Вивченням причин, механізмів

розвитку та клінічних проявів, розробкою методів діагностики, профілактики та лікування раку займається онкологія [1, с.20].

І на сьогоднішній день в Україні та у всіх країнах світу рання діагностика онкологічних захворювань не втратила своєї актуальності і абсолютної значущості в розпізнаванні «смертельного ворога», коли ще на ранніх стадіях, ефективність лікування досягає високий коефіцієнтний показник.

Рак є провідною причиною смерті в усьому світі. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ) за їхньою оцінкою, у 2018 році від раку померло 9,6 мільйона людей, а 84 мільйонів людей загине в найближчі 10 років, якщо не буде вжито заходів. Більше 70% усіх онкологічних захворювань, смерть настає у країнах з низьким і середнім рівнем доходу, де обмежені або відсутні ресурси профілактика, діагностика та лікування раку [7, с.10].

В сучасному світі онкологічні хвороби займають друге місце за розповсюдженістю та смертністю, після серцево-судинних захворювань. Складна екологічна ситуація та життя в стані постійного стресу можуть приводити до виникнення пухлинних захворювань, що мають безсимптомний перебіг на ранніх стадіях. Більшість ракових процесів успішно лікуються на ранніх стадіях та не є вироком для хворого.

В даний час ми багато, що розуміємо про рак. Науковці виділяють наслідки ряду генетичних змін, що потребують робити з поділом клітин та контролем росту та генетичною нестабільністю, смертністю, механізм самогубства в клітинах; здатність клітин мігрувати; здатність клітин для залучення до них кровопостачання. І це дуже глибоко, що в кількох реченнях можна підсумувати витончене, фундаментальне розуміння того, що рак є.

Приблизно дві третини випадків смерті від раку в світі відбуваються в країнах, що розвиваються, де рівень летальності вище за виявлення захворювання на пізніх стадіях і менш доступного лікування. Наслідки пізнього початку надання допомоги і поширення раку жахливі — ймовірність смерті чи інвалідності значно зростає по мірі прогресування раку [5, с.30]. Тому вкрай важливо виявляти бар'єри, що перешкоджають своєчасній діагностиці та лікуванню раку, і впроваджувати програми, що забезпечують загальну доступність медико-санітарної допомоги.

Злоякісні новоутворення по смертності займають друге місце після серцево-судинних захворювань, а по страху, який вселяють людям, — перше. На жаль, навіть в середовищі медичних працівників існує думка, що рак – смертельне, фатальне захворювання. Але ж це всього лише діагноз, а не вирок до смерті. Більш того, рак – найбільш виліковне хронічне захворювання. Для цього потрібно дві умови — раннє виявлення захворювання і своєчасне ефективне лікування [3, с.50].

Мета статті – є проаналізувати відмінність скринінгу від ранньої діагностики раку з урахуванням появи симптомів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Тема нашого дослідження стала предметом наукових розвідок вчених різних країн пострадянського простору. До висновку про необхідність проведення організованої протиракової боротьби першими на початку ХХ століття прийшли вчені, які займалися вивченням захворюваності та смертності від раку — А. С. Мануйлов, І. Е. Гаген-Торі, А. В. Говоров, В. В. Колі, С. А. Резенберг, Н. Н. Петрова та багато інших. В даний час онкологічна служба представлена науково-дослідними інститутами, онкодиспансерами, онкологічними відділеннями і кабінетами. Якість життя онкохворих після лікування досліджувала І. Р. Мухаровська

За останні роки досить багато дослідників приділяло увагу проблемам онкохворих: С. Г. Бугайцов, Н. В. Гончарук, М. В. Данилевич, О. В. Димова, В. Ф. Левшин, В.Н. Манжуловський, Т. Є. Одинець, О. В. Маркова, В. С. Шпак, І. В. Сокур та багато інших.

Виклад основного матеріалу.

Рак являє собою групу гетерогенних захворювань, які можуть виникати практично у будь-якій частині організму і проявлятися багатьма анатомічними і молекулярними підтипами, кожний з яких вимагає спеціальних стратегій діагностики та ведення. Комплексні заходи протиракової боротьби включають наступні основні компоненти: профілактику, ранню діагностику і скринінг, лікування, паліативну допомогу і контрольне спостереження за хворими, що вилікувалися, які повинні детально прописуватися в Національному плані протиракової боротьби (НППБ), оцінюватися за допомогою надійної системи моніторингу, в яку обов'язково повинні входити реєстри онкологічних хворих, і ґрунтуватися на комплексній, орієнтованій на потреби пацієнта. Протиракова боротьба – завдання складне, і успіху в ній можна досягти лише тоді, коли система охорони здоров'я має потенціал і можливості по кожному з цих компонентів, а інвестиції ефективно ранжуються з пріоритетами.

Пацієнти, які проходять діагностику та лікування у зв'язку з онкологічними хворобами піддаються ризику отримати різні порушення в різних системах організму. Найбільше ураженою сферою є фізичне та психічний стан здоров'я. Ці потенційні зміни можуть призвести, на жаль, до прогресуючої втрати фізичної функції, якщо їх не усунути [5, с.20].

Зрушення у психічному функціонуванні виникали у відповідь на стрес, пов'язані із захворюванням. Фізичні негаразди знижували працездатність та деякою мірою – можливості самообслуговування та незалежність у діях. Виявляється зниження рівня задоволення із стосунками з іншими людьми, рівнем емоційної підтримки з боку близьких, колег.

Профілактика є найбільш рентабельною стратегією громадської охорони здоров'я в боротьбі з неінфекційними захворюваннями. Ефективні втручання, спрямовані на профілактику деяких форм раку, вже існують, але поки не реалізовані в повній мірі. Боротьба проти тютюну як і раніше залишається одним з пріоритетних напрямків, сформульованих у Рамковій конвенції ВООЗ по боротьбі проти тютюну. Вакцинація проти вірусу папіломи людини (ВПЛ) і вакцинація проти вірусу гепатиту В є високорентабельними втручаннями для профілактики раку шийки матки і печінки [1, с. 60]. Стратегії, спрямовані на боротьбу з іншими факторами ризику, включаючи відсутність фізичної активності, ожиріння, зловживання алкоголем, забруднення повітря всередині приміщень і забруднення атмосферного повітря, впливу канцерогенних речовин на робочому місці і канцерогенів зовнішнього середовища, вимагають меж-секторальних зусиль і встановлення пріоритетів.

Але однієї лише профілактики виявляється недостатньо. У мільйонів людей у всьому світі все одно буде розвиватися рак, тому що не всі форми раку можна попередити, їх причини носять багатофакторний характер, а існуючі стратегії профілактики не охоплюють всі групи населення [5, с.7]. Отже, діагностика і лікування повинні бути доступні, а раннє виявлення раку має бути пріоритетним напрямком. Виявлення раку на ранніх стадіях дає можливість проводити лікування, що, в цілому, є більш ефективним, менш складним і, відповідно, більш дешевим.

Паліативна допомога і підтримуюча терапія є обов'язковою складовою комплексних заходів протиракової боротьби, а доступність знеболювання-міжнародним правовим зобов'язанням. Так само необхідно передбачити програми проведення контрольного спостереження за хворими, що вилікувалися, включаючи мінімізацію наслідків тривалого застосування токсичних хіміопрепаратів, постійну підтримуючу терапію та моніторинг для виявлення можливих рецидивів захворювання.

При організації комплексної програми протиракової боротьби важливо враховувати, що стратегії боротьби з різними формами раку не однакові. Відповідно,

вимоги до системи охорони здоров'я, очікуваний ефект втручань і витрати значно варіюються в залежності від конкретної форми раку і пропонованих послуг. Наприклад, рання діагностика найбільш ефективна для тих форм раку, які можна виявити на ранній стадії і провести ефективне лікування. Оцінка рентабельності втручань у відношенні часто зустрічаються форм раку, які мають вирішальне значення при визначенні пріоритетних стратегій в Національному плані протиракової боротьби. В Глобальному плані дій щодо профілактики неінфекційних захворювань і боротьби з ними на 2013-2020 роки представлений перелік рекомендованих рентабельних політично прийнятних заходів і втручань, спрямованих на профілактику і лікування раку, які можуть бути реалізовані на всіх рівнях ресурсного забезпечення [6, с.11].

Рання діагностика означає раннє виявлення раку у пацієнтів з вже наявними симптомами захворювання. Це відрізняється від поняття скринінгу, мета якого — виявлення безсимптомного (доклінічного) раку або передракових станів у практично здорової цільової популяції. Рання діагностика раку і скринінг є важливими компонентами комплексних заходів протиракової боротьби, але кардинально відрізняються в плані необхідних ресурсів і матеріально-технічної бази, очікуваного ефекту втручань і витрат.

Рання діагностика орієнтована на людей з вже наявними симптомами і ознаками, характерними для раку. Мета її полягає в тому, щоб виявити захворювання якомога раніше, без зволікання поставити діагноз і почати лікування. При своєчасній діагностиці рак можна виявити на потенційно виліковній стадії, що підвищить виживаність і поліпшить якість життя. Процес ранньої діагностики включає в себе три етапи:

1. Підвищення інформованості населення про симптоми раку та стимулювання звернення за медичною допомогою при їх виявленні.
2. Проведення клінічної оцінки, встановлення діагнозу і стадії розвитку пухлинного процесу.
3. Забезпечення належного лікування, включаючи знеболювання [4, с.50].

Завдання скринінгу інша і спрямована на виявлення безсимптомного раку або попередніх станів у практично здорових людей, які не мають симптомів. З цією метою застосовуються: лабораторні тести (наприклад, аналіз на ВПЛ), обстеження (наприклад, візуальний огляд з використанням тесту з оцтовою кислотою), діагностична візуалізація (наприклад, мамографія) або інші процедури, які широкодоступні і швидко здійсненні в масштабах обстеження цільових контингентів населення. Відмінність скринінгу від ранньої діагностики полягає в тому, що вся цільова популяція, відібрана для обстеження, тестується на наявність безсимптомного раку або перед раку, припускаючи при цьому, що у більшості з них шукане захворювання не буде виявлено.

Скринінг повинен розглядатися як процес, а не просто призначення того чи іншого тесту, виду обстеження або процедури. Процес скринінгу включає в себе систему інформування та запрошення цільового контингенту населення на скринінг, проведення скринінгового тесту, контроль його результатів і направлення на додаткове обстеження людей з позитивними результатами тесту. Це також включає забезпечення своєчасного проведення патоморфологічного дослідження пухлини для підтвердження діагнозу, встановлення стадії розвитку пухлинного процесу, забезпечення доступності ефективного лікування, регулярно проведеною оцінкою з метою поліпшення процесу. Програма скринінгу охоплює весь процес, починаючи з запрошення і закінчуючи лікуванням, і вимагає планування, координації, моніторингу та оцінки.

При обговоренні доступності або застосування конкретного методу тестування в програмі ранньої діагностики або скринінгу важливо диференціювати його функцію: як діагностичного тесту (рання діагностика) або в якості скринінгового тесту. Наприклад, для пацієнтки з ущільненням у вигляді вузла в молочній залозі мамографія служить

діагностичним тестом для ранньої діагностики раку. І, навпаки, мамографія може бути елементом програми скринінгу раку молочної залози в цільовій популяції, як правило, не має симптомів цього захворювання.

Конструктивна оцінка існуючого потенціалу системи охорони здоров'я і потенційної шкоди втручання в порівнянні з його користю повинна проводитися до впровадження або широкого поширення програм ранньої діагностики раку або скринінгу.

Як для програми ранньої діагностики, так і для програми скринінгу необхідні схожі ресурси і складові компоненти, а ефективна рання діагностика є основою комплексних заходів протиракової боротьби. Забезпечення достатнього потенціалу системи для ранньої діагностики і лікування має вирішальне значення до початку планування впровадження або розширення програм скринінгу. Такий підхід забезпечує максимальну ефективність і більшу справедливість у наданні послуг, забезпечуючи доступність допомоги хворим на рак, особливо в умовах недостатніх ресурсів.

Крім того, бар'єри, що перешкоджають ранній діагностиці раку, зазвичай схожі з такими, зустрічаються в процесі скринінгу, і включають обмежену доступність діагностичних досліджень, включаючи патоморфологічне, недостатнє подальше лікарське спостереження і слабку координацію допомоги, недоступність якісного, своєчасного лікування, а так само фінансові труднощі. У політично прийнятних заходах і програмах, орієнтованих на подолання таких бар'єрів, по можливості, повинен бути зроблений на поліпшення ранньої діагностики раку до впровадження програми скринінгу.

Ситуаційний аналіз необхідно проводити до планування або широкого впровадження програм ранньої діагностики або скринінгу. Оцінка може включати аналіз ефективності витрат поточних стратегій протиракової боротьби, поточне охоплення населення послугами, бар'єрів в наданні допомоги, включаючи затримки, фінансового забезпечення та якості медичної допомоги. По можливості, аналіз даних повинен проводитися з урахуванням географічного положення, етнічного походження і соціально-економічному статусу з метою виявлення нерівного доступу до послуг, що може бути скориговано при плануванні та розподілі ресурсів.

Ситуаційний аналіз допоможе виявити недоліки в наданні послуг і стати інформаційною основою для прийняття політичних рішень, виходячи з реальної наявності ресурсів [7, с.30]. Якщо існуючий потенціал системи охорони здоров'я для проведення програми ранньої діагностики обмежений, то вибір програми скринінгу в якості пріоритету, як правило, не буде ефективним. Загальний стан програм ранньої діагностики і скринінгу можна оцінити за характером розподілу стадій раку на момент їх діагностування і тенденцій в динаміці. Наприклад, в регіоні з високою частотою виявлення нових випадків поширеного раку при первинному зверненні потенціал системи охорони здоров'я для ранньої діагностики раку, швидше за все, обмежений.

Висновки. Існують стабільні докази того, що рання діагностика раку в поєднанні з доступними, прийнятними за ціною і ефективним лікуванням призводить до виявлення раку на більш ранніх стадіях і зниження смертності від раку. У Сполученому Королівстві Великобританії та Північній Ірландії скорочення на більш ніж 50% смертності від раку молочної залози у жінок віком до 65 років зумовлено поліпшенням ранньої діагностики та забезпеченням ефективного лікування [2]. Аналогічні поліпшення показників смертності від раку молочної залози ще до впровадження програм скринінгу спостерігалися і в інших країнах, що було обумовлено поліпшенням ранньої діагностики раку.

Також добре відомо, що скорочення затримок в наданні допомоги може істотно поліпшити результати. В одному з досліджень у пацієнтів з раком молочної залози, яким допомога була надана з невеликою затримкою менше 3 місяців, ймовірність виживання була вище на 7% в порівнянні з тими, кому допомога була надана значно пізніше (3-6

місяців) [2]. Ця потенційна користь більш раннього втручання щодо ймовірності виживання була рівною або навіть більшою, ніж користь від хіміотерапії.

Поліпшення ранньої діагностики зазвичай призводить до поліпшення результатів, але це справедливо не для всіх локалізацій раку. Для тих форм раку, які є загальними і можуть бути діагностовані на ранніх стадіях за відповідними ознаками і симптомами, і для яких доведено, що ранній початок лікування покращує результати, рання діагностика, як правило, дає максимальну користь. Прикладами є рак молочної залози, рак шийки матки, колоректальний рак і рак порожнини рота.

Тому, узагальнюючи вище сказане, зазначимо, що пізня діагностика і недоступність лікування вносять значний внесок в онкологічну захворюваність і смертність у всьому світі. Стратегія протидії повинна бути спрямована на формування комплексу відповідних заходів системи охорони здоров'я та інтеграцію служб з упором на вибір недорогих втручань з високим очікуваним ефектом.

Рання діагностика покращує результати, забезпечуючи найбільшу ймовірність успішного лікування за менші кошти і більш простими методами. Основні принципи забезпечення ранньої діагностики однакові для всіх рівнів ресурсного забезпечення і включають: підвищення інформованості населення про рак і активне залучення в процес охорони здоров'я, встановлення точного діагнозу на основі клінічних даних, проведення патоморфологічного дослідження для підтвердження і встановлення стадії розвитку пухлинного процесу, а також підвищення доступності медичної допомоги. Інвестиція у розвиток таких програм особливо важливі в умовах сильно вираженої нерівності у забезпеченні загального доступу до протипухлинного лікування.

Смерть від раку є трагедією для сім'ї та її оточення і тягне за собою величезні негативні наслідки. Розвиток ефективних стратегій раннього виявлення раку можуть врятувати життя та скорочувати соціальний і економічний тягар лікування хворих на рак.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білінський Б.Т. Онкологія. Підручник. – 3-тє видання перероб. і доп. / Б.Т. Білінський, А.І Гнатишак, О. О. Галай, Н. А. Володько. – К.: Здоров'я, 2004. – 528 с.
2. Волидин Б.Ю. Качество жизни онкологических больных: подходы к проблеме / Б. Ю. Волидин // Паллиативная медицина и реабилитация. – М.: Добросвет, 2007. – №2. – С.50-53
3. Глузман Д. Ф., Скляренко Л. М., Надгорная В. А. Диагностическая онкогематология / Д. Ф. Глузмана. – М.: ДИА, 2011. – 256 с.
4. Давыдов М. И. Новые подходы в комбинированном лечении рака / М.И. Давыдов, В. А. Нормантович. — М.: Медицина, 2003. – 219 с.
5. Даниель-Бек К. В. Комплексная диагностика опухолей мягких тканей / К.В. Даниель-Бек // III Белорусская конф. онкологов. – Минск : Полыня, 1968. – С. 43–45.
6. Петерсона Б. Е. Атлас онкологических операций / Б. Е. Петерсона, В. И. Чиссова, Л. И. Пачеса. – М.: Медицина, 1987. – 300 с.
7. Щепотін І. Б. Алгоритми сучасної онкології / І. Б. Щепотін, Г. В. Бондар, В. Л. Ганул та ін. — К.; Книга плюс, 2006. – 150 с.

ОСОБЛИВОСТІ ЖИТТЄДІЯЛЬНОСТІ ХВОРИХ З ОПОРНО-РУХОВИМ АПАРАТОМ У ФІЗИЧНІЙ ТЕРАПІЇ

Мамчур Софія Ігорівна,
студентка 2 курсу спеціальності «Фізична
терапія, ерготерапія», Кіровоградський
інститут розвитку людини,
Корченко Олена Юріївна, старший
викладач кафедри фізичної реабілітації,
Кіровоградський інститут розвитку людини

У статті порушено питання особливостей життєдіяльності хворих з опорно-руховим апаратом у фізичній реабілітації. Вказано, що існує взаємозв'язок сенсорної системи на вплив ОРА людини. Низка дослідників, наукові праці яких пов'язані з вивченням опорно-рухового апарату, зазначають, що між функціональними порушеннями стопи та деформаціями хребта існує взаємозв'язок. Так, звичне неправильне положення тіла, ніг, стоп, разом із несприятливими умовами зовнішнього середовища може прискорити, особливо в процесі росту дитячого організму, розвиток різних деформацій і захворювань.

Ключові слова: дослідники, порушення опорно-рухового апарату, фізична реабілітація, фізична підготовленість, хворі, аналізатор, порушення постави, розвиток, соціальний розвиток, профілактика, вторинні порушення.

Актуальність дослідження. Опорно-руховий апарат (ОРА), як відомо, має велику кількість функцій, які найважливішими з них є забезпечення опори, захисту та рухів тіла людини. Кожна із цих функцій забезпечує різні біологічні й, зокрема, морфологічні структури. У зв'язку з цим найбільше морфологічних утворень скелета та м'язової системи, беруть участь, як правило у реалізації цілого комплексу морфофункціональних механізмів різноманітних органів і систем [10]. Людина як біологічний вид належить до розряду приматів, які є прямостоячі та стопоходячі. У зв'язку з цим особливу важливість для оцінки її біологічного розвитку набувають такі рухові можливості, як стояння й локомоції. Вони є показниками її адаптивних механізмів до умов навколишнього середовища. Все це має важливе значення як у філогенетичному, так і в онтогенетичному плані [10].

Багато авторів довели, що існує взаємозв'язок сенсорної системи на вплив ОРА людини. Ще в 30-х роках минулого століття Л. С. Виготський висловив думку про спільність закономірностей розвитку нормальної й аномальної дитини, що підтверджено низкою більш пізніх досліджень. Динаміка розвитку нормальної та аномальної дитини підкорена єдиним закономірностям, при цьому кожен вид аномального розвитку характеризується своїми специфічними особливостями [3]. Л. С. Виготський розробив теорію складної структури аномального розвитку дитини з дефектами. Він відкинув раніше існуючу уяву про ізольоване «випадання» однієї з функцій унаслідок враження якого-небудь аналізатора або захворювання хворого. Дефект аналізатора, або ж інтелектуальний дефект, викликає низку відхилень, створює цілу складну картину атипичного, аномального розвитку. Складність структури аномального розвитку полягає в наявності первинного дефекту, викликаного біологічним фактором, та вторинних порушень, які виникли під впливом первинного дефекту в процесі послідовного соціального розвитку [3].

Досліджуючи хворих із захворюванням опорно-рухового апарату, як первинного дефекту, вчені виявили значний вплив нозології на їхній розвиток. Якість вторинних відхилень проявляється у недостатності просторових орієнтувань, обмеженість конкретних уявлень, своєрідність ходьби, недостатню виразність міміки обличчя, особливості характеру [3].

Отже, знання загальних закономірностей та особливостей формування рухової сфери хворих із різними відхиленнями у стані здоров'я особливо важливі для пошуку ефективних педагогічних засобів і методів корекції й профілактики вторинних порушень. На стан опорно-рухового апарату впливає безліч різноманітних чинників. Так, наприклад, М. А. Берштейн [1] виявив вплив важкості та структури основного дефекту на рівень побудови рухів. Установив, що кожен рівень побудови рухів характеризується морфологічною локалізацією, ведучою аферентацією, специфічними властивостями рухів, основною та другорядною роллю рухових актів вищевказаних рівнів, патологічними синдромами й дисфункцією. Це означає, що порушення рухової функції хворих із відхиленнями в стані здоров'я мають різні причини. Отже й різні способи профілактики або ж реабілітації [1]. У хворих причиною рухових порушень є відсутність або обмеження повноцінної сенсорної аферентації, яка впливає на встановлення просторового аналізу та синтезу, кінестетичного, зорового, слухового, тактильного сприйняття рухів, схеми тіла [1].

Отже, цей напрям наукового дослідження є актуальним.

Мета статті— проаналізувати дані спеціальної науково-методичної літератури та виявити проблеми опорно-рухового апарату хворих у процесі адаптивного фізичного навантаження..

Огляд наукових праць з проблемами. На думку більшості лікарів, повна або часткова втрата опорно-рухових можливостей у хворого суттєво змінює їхню життєдіяльність. Порушення просторових образів, відчуттів пізнання світу, самоконтролю та саморегуляції супроводжується широким спектром супутніх захворювань та відхилень. 40 % хворих мають мінімальну мозкову дисфункцію (незначні враження ЦНС), понад 30 % – соматичні захворювання (пієлонефрити, захворювання дихальної та серцево-судинної систем), 80 % страждають через неврози [7; 8; 9]. Серед вторинних порушень найбільш типові – це слабкість усієї та особливо дихальної мускулатури, викривлення хребта, деформації опорно-ресорних властивостей стопи, що, зі свого боку, призводять до захворювань плоскостопості. Все це природно негативно відображається на рівні фізичної підготовленості хворого, працездатності та рухів із враженням органів зорового аналізатора. Порушення постави спостерігається майже у 80 % сліпих і слабкозорих школярів [7; 8; 9]. Також відзначається зниження загальної рухової активності [7; 8; 9], порушення координації й точності рухів, рівноваги, просторових та часових орієнтацій, понижений рівень швидкісних можливостей, спритності й сили всіх м'язових груп, на 12–15 % понижена рухливість у суглобах [7; 8; 9]. Звертаючи увагу на вищезазначені дані, ми установили, що багатьма авторами розроблено та експериментально апробовано різноманітні підходи, методики та програми, які спрямовані на корекцію або ж профілактику порушень ОРА.

Серед основних порушень ОРА, автори загострили свою увагу на корекції порушень постави. Дослідження показали, що ще в середині ХХ ст. науковці намагалися за рахунок засобів фізичного виховання здійснити оздоровчий вплив на корекцію порушень постави та зміцнення м'язових груп, які підтримують певне положення тіла людини.

М'язова атрофія — синдром, при якому страждає м'язова система людини, що призводить до слабкості, стоншування і зменшення розмірів м'язових волокон та обсягу м'язової тканини, в окремих випадках аж до повного її зникнення, що призводить до часткового або повного паралічу. Атрофія м'язів виникає в результаті захворювання на деякі тяжкі

хвороби, включаючи рак, застійну серцеву недостатність, хронічне обструктивне захворювання легень, ниркову недостатність, тяжкі опіки тощо. Голодування з часом призводить до атрофії м'язів. Деякі захворювання нервової системи супроводжуються м'язовою атрофією як ведучими клінічним синдромом (хвороба Дежеріна — Сотта, атрофія Арана — Дюшена, атрофія Шарко — Марі).

Ранньою ознакою розвитку хвороби є гомогенізація м'язового волокна і утворення вакуолей в результаті порушення колоїдної структури і зміни водного обміну м'язової тканини. Кількість м'язових волокон в м'язі поступово зменшується і замінюється сполучною і жировою тканиною, утворюючи псевдогіпертрофії. У кінцевій стадії в ряді м'язів розвивається склеротичний процес, що приводить до розвитку ретракцій і контрактур.

Сколіоз — це складне структурне захворювання хребта. Воно супроводжується морфологічними змінами у хребетному стовпі, а саме зсувом хребців по вертикальній осі та їх деформацією. В результаті цих патологічних процесів відбувається бічне викривлення хребта в одній або декількох площинах.

Згідно зі статистичними даними, в усьому світі істинний сколіоз розвивається всього у 2-3% людей. Практично у 80% випадків сколіоз називають ідіопатичним. Це означає, що причини його появи виявити не можна.

У решті випадках він розвивається в результаті вроджених вад, травм спини, хвороб нервово-м'язової системи, патологій сполучних тканин та порушення обмінних процесів в організмі[10].

Також факторами ризику вважаються спадкова схильність, гормональні порушення, низька фізична активність та недостатній розвиток м'язів спини, асиметричні навантаження та заняття спортом на професійному рівні. Розвивається захворювання найчастіше у дітей середньо шкільного віку, переважно у дівчат. Для лікування викривлення хребта, зокрема сколіотичної постави та сколіозу 1-2 ступеня, застосовують консервативні методи[7; 8; 9].

Якщо деформації відбулися в декількох площинах або досягли 3-4 ступеня, пацієнту може знадобитися спочатку хірургічне лікування, а потім реабілітація. При помірному сколіозі викривлення хребта можна значно зменшити за допомогою комплексного лікування та послідовної роботи.

Поліартрит- це запалення декількох суглобів, одночасно або послідовно. Один з найбільш важких видів цієї хвороби — ревматоїдний артрит, важке автоімунне захворювання, нерідко призводить до інвалідності. Навідміну від артриту, поліартрит, як правило, має системний характер, що значно ускладнює його лікування[7].

Паліндромний ревматизм (ПР) — рідкісне хронічне захворювання, симптоми якого вперше були описані Хенчем і Розенбергом (Hench and Rosenberg) у 1944 р., характеризується нападаподібними епізодами гострого артриту, періартриту та припуханням навколосуглобових тканин.

Атака ПР часто виникає раптово без явних тригерів чи передвісників з нестерпного та виснажуючого болю і триває від декількох годин до кількох днів, після чого настає повне відновлення суглобів. У процес можуть залучатися будь-які суглоби, проте найчастіше уражаються дрібні суглоби кистей, зап'ястки, колінні та плечові суглоби [5].

Середній вік початку ПР становить близько 45 років (з діапазоном від 20 до 80 років). Однаково часто це захворювання виникає в чоловіків та жінок [8]. Незважаючи на те що при цьому захворюванні може залучатися відразу декілька суглобів, зазвичай уражається тільки один суглоб. Залучення суглобів часто асиметричне і мігрує, пацієнти скаржаться на виражений біль, набряклість, скутість

і почервоніння шкіри над ураженим суглобом, обсяг рухів у суглобі обмежений. У деяких людей може виникнути лихоманка та інші системні прояви [7].

Процес спонтанно піддається зворотному розвитку протягом 48 год (максимум 7–8 днів), не викликаючи стійких змін суглобів і зазвичай не впливаючи на функціональний стан хворих. Атаки ПР частіше починаються у другій половині дня, можуть змінюватись за частотою, від щоденних до однієї на місяць.

При повторних атаках немає тенденції до ураження тих самих суглобів, щоразу процес має іншу локалізацію [10]. Найбільша кількість випадків припадає на ураження колінного суглоба. Можливі запальні зміни плечових, гомілково-стопних, п'ясних, проксимальних міжфалангових суглобів, скронево-нижньощелепних суглобів, суглобів стопи, а також шийного відділу хребта. У деяких випадках (1/3 пацієнтів) описані невеликі перехідні підшкірні вузлики на руках. Вони розміщуються по ходу сухожилок на кистях і стопах, в ділянці долонного апоневрозу та на розгинальній поверхні передпліччя і зникають протягом кількох днів після атаки.

Причини ПР до кінця не зрозумілі. Коли Хенч і Розенберг вперше описали цей стан, вони запідозрили ймовірне алергічне походження цього захворювання. Інші дослідники намагалися віднести алергію на харчові продукти до однієї із головних причин. Ще пізніше виявлено зв'язок між клінічним антифосфоліпідним синдромом та ПР [5].

Поліартрит пальців рук вважається більшою мірою жіночою, аніж чоловічою хворобою. Його симптоми і причини можуть відрізнятися, проте спільним є одне – запальний процес, який охоплює кілька суглобів кисті, одночасно або послідовно. Поліартрит пальців рук на ранній стадії може проявлятися помірними, незначними болями. Поліартрит, що вражає суглоби хребта, з часом запалення призводить до знерухомлення спини.

Симптоми поліартриту плечового суглоба розвиваються, як правило, поступово. Спочатку в плечі відчувається лише незначний біль. Враження плечових суглобів може бути одночасним (праве і ліве плече) або послідовним, коли спочатку симптоми виникають в одному плечі, а потім поширюються і на друге. Залежно від характеру симптомів розрізняють простий поліартрит плечового суглоба і плечолопатковий поліартрит.

Характерною особливістю обох форм захворювання є обмежена рухливість плеча, посилення болю в плечі при рухах – спробі завести руку за спину, підняти, відвести руку. В області плечового суглоба знаходиться велика кількість нервів (плечове нервеве сплетіння), що визначає високу інтенсивність больового синдрому [7; 8; 9].

Лікування поліартриту проводиться строго індивідуально. Перш за все, лікар з'ясовує причини виникнення хвороби.

У літньому віці поліартрит пальців рук часто виникає внаслідок порушення обмінних процесів і відкладення солей [8]. У молодих людей ця хвороба нерідко є наслідком травм, мікротравм, значних перевантажень суглобів. Причиною запалення суглобів рук може бути автоімунна реакція у відповідь на гостре інфекційне захворювання. Поліартрит може виникнути також на тлі млявого запального процесу в організмі або як алергічна реакція. Кожен з цих випадків вимагає комплексного лікування. [7; 8]. При виборі методів і тактики лікування поліартриту має значення характер запалення, яке зазвичай охоплює не тільки суглобові, але і навколосуглобові тканини (синовіальні оболонки, сухожилля). Чималу роль відіграють також індивідуальні особливості організму.

Лікування поліартриту плечового суглоба необхідно почати вже при ранніх симптомах. У цьому випадку прогноз лікування найбільш сприятливий, і в більшості випадків розвиток захворювання вдається зупинити [9].

Висновок і перспектива подальших досліджень. Таким чином, аналіз спеціальної науково-методичної літератури показав, що деформація стопи становить 61,3 % серед усіх деформацій ОРА людини. Засвідчує те, що, ураховуючи анатомофізіологічні особливості (слабкість м'язів, що підтримують склепіння стопи й т. ін.), дитяча стопа, на відміну від стопи дорослої людини, зазнає більш швидкого стомлення.

Низка дослідників, наукові праці яких пов'язані з вивченням опорно-рухового апарату, зазначають, що між функціональними порушеннями стопи та деформаціями хребта існує взаємозв'язок. Так, звичне неправильне положення тіла, ніг, стоп, разом із несприятливими умовами зовнішнього середовища може прискорити, особливо в процесі росту дитячого організму, розвиток різних деформацій і захворювань.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бернштейн Н. А. О построении движений / Н. А. Бернштейн. – М. : Медгиз, 1947. – 436 с.
2. Дяченко А. А. Корекція порушень постави дітей молодшого шкільного віку з пониженим зором засобами фізичного виховання : дис. на здобуття наук.ступеня канд. наук з фіз. виховання і спорту : 24.0002 / Дяченко Анна Анатоліївна. – К., 2010. – 190 с.
3. Литош Н. Л. Адаптивная физическая культура. Психолого-педагогическая характеристика детей с нарушениями в развитии : учеб.пособие / Н. Л. Литош – М. : Спорт Академ Пресс, 2002. – 140 с.
4. Мелентьева Н. Н. Формирование осанки у младших школьников с нарушением зрения в процессе занятия физическими упражнениями в специальной (коррекционной) школе : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.00 / Н. Н. Мелентьева. – СПб., 2004. – 135 с.
5. Павлов А. П. Формування правильної постави у школярів з порушенням зору : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.04. «Теорія і методика фізичного виховання, спортивного тренування, оздоровчої та адаптивної фізичної культури» / А. П. Павлов. – М., 1984. – 20 с.
6. Ратов И. П. Концепция «искусственная управляющая среда», ее основные положения и перспективы использования / И. П. Ратов // Научные труды. – М. : ВНИИФК, 1996. – Т.1. – С. 129–148.
7. Ростомашвили Л. Н. Реализация программы ЛФК для младших школьников с тяжелой патологией зрения / Л. Н. Ростомашвили. – СПб., 1997.
8. Ростомашвили Л. Н. Физические упражнения для детей с нарушенным зрением : метод.рек. для учителей, воспитателей, родителей / Л. Н. Ростомашвили. – СПб., 2001. – 35с.
9. Ростомашвили Л. Н. Коррекция двигательных нарушений детей с депривацией зрения средствами адаптивного физического воспитания : автореф. дис. ... канд. пед. наук. / Л. Н. Ростомашвили. – СПб., 1999. – 62 с.
- 10.Сергієнко К. Н. Контроль и профилактика нарушений опорно-рессорных свойств стопы школьников в процессе физического воспитания : автореф. дис. ...канд. пед. наук : 13.00.00. / К. Н. Сергієнко – К., 2003. – 20 с.

ВАЖЛИВІСТЬ ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ ТА ПІДЛІТКІВ

Мотузенко Віталій Олександрович,
студент 2 курсу спеціальності «Фізична
терапія, ерготерапія»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Корченюк Олена Юріївна, старший
викладач кафедри фізичної реабілітації,
Кіровоградський інститут розвитку людини

Стаття присвячена питанням важливості здоров'я для дітей і підлітків. Збереження і відновлення здоров'я дітей України стає надзвичайно важливою справою, оскільки це – наше майбутнє і одне з головних джерел повноцінного життя, щастя, радості, успіху. Воно є не лише особистим надбанням людини, але й суспільним багатством, одним із найважливіших показників добробуту народу.

Ключові слова: синдром дезадаптації, опорно-руховий апарат, хронічні захворювання, профілактична робота, шлунково-кишковий тракт, функціональні відхилення, характер харчування.

Актуальність теми та мета дослідження.

Останнім часом ситуація зі здоров'ям дітей наблизилась до критичної.

Останнім часом ситуація зі здоров'ям дітей наблизилась до критичної: підвищується рівень загальної захворюваності та поширеність захворювань окремих органів і систем.

У сучасних умовах стан здоров'я дітей має неабияке значення, оскільки саме від стану здоров'я підростаючого покоління залежить розвиток суспільства у майбутньому. Результати різноманітних досліджень свідчать про наявну тенденцію погіршення показників здоров'я дітей та підлітків в Україні. Спостерігається кількісне зростання функціональних розладів, гострої та хронічної соматичної захворюваності, синдрому дезадаптації, вроджених вад розвитку, морфо-функціональних відхилень, зростає число дітей-інвалідів, викликає чималу стурбованість і той факт, що збільшується кількість дітей із розладами психіки та поведінки, відповідно зменшується група здорових дітей.

Високий темп та ритм життя, модернізація навчального процесу (перехід навчальних закладів на новий зміст, структуру і термін навчання), інформаційні перенавантаження висувають високі вимоги до організму школярів. Тривалий вплив несприятливих чинників сприяє виникненню функціональних розладів, які з часом призводять до формування стійкої патології.

У сучасній школі спостерігається висока інтенсифікація навчального процесу за рахунок істотного відновлення змісту освітніх програм, форм і методів навчання, створення нових моделей загальноосвітніх навчальних закладів. У той же час навчальна діяльність, як показують дослідження, здебільшого залишається неадаптованою до особливостей розвитку і стану здоров'я сучасних школярів. Педагоги недостатньо підготовлені до діяльності з формування і збереження здоров'я учнів. Зберігається пасивна позиція самих дітей, їхніх батьків стосовно власного здоров'я.

У зв'язку з погіршенням здоров'я дітей і підлітків шкільного віку в більшості країн світу, про що свідчать результати скринінгових досліджень, науковці звертають увагу

на проблему адаптації дітей та молоді до умов навчання як у школі, так і у вузах. За даними досліджень В.Г. Майданника (2002), лише 1,1 % дітей є практично здоровими, а в середньому на одну дитину припадає 2,5 захворювання. Л.К. Пархоменко (2006) у своїй роботі дає аналіз поширеності всіх захворювань підлітків України за 1999–2004 роки: вона збільшилася на 10 тисяч дітей, а темп приросту становить 10,4 % (рис. 2). Ю.Г. Антипкін (2009) відмітив, що, як правило, в одного підлітка реєструється одразу декілька захворювань. За даними Державної медичної статистики, серед підлітків шкільного віку зростає поширеність усіх захворювань, але перші місця займають хвороби систем дихання, травлення, кістковом'язової та сечостатевої.

Виклад основного матеріалу.

На сучасному етапі розвитку нашого суспільства однією з актуальних проблем є пошук дійових факторів оздоровчого впливу на школярів. Тривожні тенденції збільшення контингенту у спеціальних медичних групах свідчать не тільки про проблематичність їх подальшого всебічного розвитку, а й про можливі перспективи зростання кількості молоді зі зниженою працездатністю і ранньою інвалідністю.

За результатами досліджень Інституту педіатрії, акушерства та гінекології АМН України значно погіршився стан здоров'я дітей молодшого шкільного віку. Так, 70 % дітей, які готуються до школи, вже мають порушення стану здоров'я, а 30 % – хронічні захворювання; понад половину дітей цього віку мають таку розумову та фізичну працездатність, що не відповідає їхньому фізичному та психічному навантаженню в школі. Особливо це стосується тих, хто навчається у гімназіях, ліцеях, коледжах – стан їхнього здоров'я у 1,5 рази нижчий, ніж у дітей загальноосвітніх шкіл. Діти, які навчаються за ускладненими програмами, перебувають у стресових умовах, у стані постійного напруження, навіть перенапруження, що само по собі є преморбідним станом. В учнів гімназій у два рази частіше спостерігається підвищений артеріальний тиск, у більшій частині з них відмічена підвищена невротизація. При цьому протягом 5 років навчання у школі в 1,5 рази зростає частота порушень зору, у 3–4 рази – патології органів травлення, у 2–3 рази – порушень опорно-рухового апарату, в 1,5 рази – нервово-психічних розладів.

Ці факти доводять, що на стан здоров'я дітей впливає так званий шкільний фактор, про що свідчить суттєве збільшення різних захворювань під час тривалого навчання у школі. Так, у 70 % дітей молодшого шкільного віку індивідуальна, розумова та фізична працездатність не відповідає їх шкільному навантаженню. Надалі впродовж п'яти років навчання в школі у дітей у 3–4 рази зростає патологія органів травлення, у два рази – органів зору та нервової системи.

У теперішній час однією з актуальних проблем є подолання станів дезадаптації у дітей молодшого шкільного віку, найбільш схильних до формування дезадаптації. Аналізуючи динаміку стану здоров'я першокласників загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл протягом навчального року, було визначено, що вже через декілька місяців навчання у них погіршилось самопочуття і з'явилися різноманітні скарги, які можна було трактувати як прояви шкільної дезадаптації. Серед них переважали швидка втомлюваність (50,7 %), пригнічення настрою (49,3 %), підвищена дратівливість (47,2 %), біль голови (43,2 %), порушення сну (40,7 %), періодичний біль у животі (38,6 %) та зниження апетиту (36,8 %). Проблеми дезадаптації, які не були своєчасно вирішеними у молодшому шкільному віці, стають основою для усіляких відхилень психосоціального розвитку на наступних етапах онтогенезу. Особливо гостро вони проявляються в підлітковому віці, коли ефективність корекційної допомоги рідко досягає бажаного рівня.

Розглянемо характер хронічних захворювань і функціональних відхилень, які характерні для дітей шкільного віку. Найбільш частими та розповсюдженими серед школярів є захворювання верхніх дихальних шляхів та органів дихання, на другому місці

– захворювання та функціональні відхилення шлунково-кишкового тракту, на третьому – проблеми опорно-рухового апарату які можна співвіднести з проблемами стоматологічного профілю, на четвертому – нервово-психологічні відхилення і хронічні захворювання, на п'ятому – хвороби органів чуття, зокрема проблеми органів зору, далі ендокринні та алергічні захворювання, проблеми крові та серцево-судинної системи, замикають рейтинг захворювання сечо-статевої системи та шкіри.

У теперішній час однією з актуальних проблем є подолання станів дезадаптації у дітей молодшого шкільного віку, найбільш схильних до формування дезадаптації. Аналізуючи динаміку стану здоров'я першокласників загальноосвітніх та спеціалізованих шкіл протягом навчального року, було визначено, що вже через декілька місяців навчання у них погіршилось самопочуття і з'явилися різноманітні скарги, які можна було трактувати як прояви шкільної дезадаптації. Серед них переважали швидка втомлюваність (50,7 %), пригнічення настрою (49,3 %), підвищена дратівливість (47,2 %), біль голови (43,2 %), порушення сну (40,7 %), періодичний біль у животі (38,6 %) та зниження апетиту (36,8 %). Проблеми дезадаптації, які не були своєчасно вирішеними у молодшому шкільному віці, стають основою для усіляких відхилень психосоціального розвитку на наступних етапах онтогенезу. Особливо гостро вони проявляються в підлітковому віці, коли ефективність корекційної допомоги рідко досягає бажаного рівня.

Розглянемо характер хронічних захворювань і функціональних відхилень, які характерні для дітей шкільного віку. Найбільш частими та розповсюдженими серед школярів є захворювання верхніх дихальних шляхів та органів дихання, на другому місці – захворювання та функціональні відхилення шлунково-кишкового тракту, на третьому – проблеми опорно-рухового апарату які можна співвіднести з проблемами стоматологічного профілю, на четвертому – нервово-психологічні відхилення і хронічні захворювання, на 5-му – хвороби органів чуття, зокрема проблеми органів зору, далі ендокринні та алергічні захворювання, проблеми крові та серцево-судинної системи, замикають рейтинг захворювання сечо-статевої системи та шкіри. Немає потреби давати поглиблені характеристики для кожного типу хронічних захворювань та функціональних відхилень, але ми не можемо уникнути акцентів, побіжних характеристик та рекомендацій, які можуть бути корисними зокрема батькам.

Отже, захворювання верхніх дихальних шляхів характерні майже для 65–85% дітей і супроводжують їх протягом всього навчання у школі. Зокрема, це запальні проблеми носа – риніти, вуха – отити, горла – хронічні тонзиліти, аденотонзиліти, фарингіти, бронхіти, пневмонії та ін. Захворювання мають сезонний характер і часто залежать від стану профілактики в умовах дитячих колективів та у сім'ї.

Профілактика цього типу захворювань здійснюється через проведення протиепідемічної роботи і дотримання санітарних умов у школі, загартовування, раціонального харчування, контролю стану мікрофлори горла і носа консультування у лікаря отоларинголога і педіатра та проведення специфічних оздоровчо-реабілітаційних заходів. Захворювання та функціональні відхилення шлунково-кишкового тракту останні роки мають стійку тенденцію до збільшення у зв'язку з нераціональним харчуванням дітей та вживанням сурогатних синтетичних продуктів, шкідливих для організму дитини. Найбільш розповсюдженими є враження жовчного міхура, шлунку, підшлункової залози, печінки, кишечника та глистяні інвазії. Особливого значення набуває організація раціонального харчування дітей у школі, контроль меню дієтологом та формування спеціального дієтичного харчування.

Особливого значення набуває проблема формування стану перевищення (ожиріння) та недостатньої (анорексія) ваги. Надлишкова вага, яка переходить у ожиріння може пояснюватись гіподинамією, невротизацією та нераціональним харчуванням дитини. Анорексія – патологічний дефіцит ваги – набув особливого розповсюдження в

останнє десятиліття і є більш характерним для дівчаток підліткового віку. Своєчасне і якісне проведення профілактичних оглядів з метою виявлення прихованої патології та якісне проведення диспансерних заходів може попередити реалізацію цих порушень у стані здоров'я. Важливе місце займає повноцінний доступ дітей цієї групи до консультування лікарем-дієтологом та психологом.

Проблеми опорно-рухового апарату є характерними для сучасних школярів і впевнено нарастають з часом навчання дитини у школі. Зокрема це порушення постави, сколіоз, плоскоступність, остеохондроз та комбіновані враження. Збільшилось число дітей з переломами, якістю та терміном реабілітації яких, за даними ортопедів, значно погіршились.

Збільшення кількості цих проблем пояснюється сидячим, малорухомим стилем життя сучасних школярів та специфічним харчуванням з низьким вмістом кальцію. Годинні перебування у сидячому стані біля комп'ютера та під час занять у школі у 10–18% дітей призводить до формування сколіозу.

Вирішення проблеми можливе лише при спільних зусиллях сім'ї, вчителів в т.ч. фізкультури та медичних працівників. Необхідно забезпечити виконання гігієнічних вимог щодо шкільних і домашніх меблів, рухових вправ та прогулянок на свіжому повітрі, своєчасну консультацію і виконання рекомендацій лікаря-ортопеда.

З проблемами захворювань опорно-рухового апарату перекликаються проблеми захворювання зубів. Стоматологи скаржаться на ріст числа каріозних пошкоджень зубів, зростання патології формування тканини зуба, пульпітів та ін., пояснюючи це недостатньою увагою до особистої гігієни, зокрема доглядом за зубами та характером харчування. Стан зубів часто пов'язують саме із захворюваннями шлунково-кишкового тракту та запальними захворюваннями верхніх дихальних шляхів. Варто підсилити профілактичну роботу по догляду за зубами, раціоналізацією харчування та профілактиці запальних захворювань носоглотки.

Висновки. Висновки. Аналізуючи дані літератури, можна зробити висновок, що в останні десятиріччя стан здоров'я та фізичного розвитку дитячого населення України погіршується. Серед факторів, що сприяють зниженню рівня дитячого здоров'я, чи не найважливіша роль належить навчальному навантаженню, стресогенна дія якого веде до дезадаптаційного синдрому з невротичними реакціями різного ступеня вираженості. Проблеми сьогодення ставлять перед нами нові завдання. Комплексний підхід до оцінки стану здоров'я дітей, впровадження нових оздоровчих технологій дадуть змогу попередити зростання функціональних порушень та органічної патології у школярів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Лук'янова О.М. Стан здоров'я дітей молодшого шкільного віку та шляхи його корекції / О.М. Лук'янова, Л.В. Квашніна // Перинатологія та педіатрія. – 2004. – № 1. – С. 35.
2. Лясота Т.І. Функціональний стан дітей молодшого шкільного віку в процесі адаптації їх до школи / Т.І. Лясота // Молода спортивна наука України: зб. наук. праць з галузі фізичної культури і спорту. – Вип. 14: у 4 томах. – Львів, 2010. – Т.1. – С. 63 – 67.
3. Медведовська Н.В. Стан здоров'я підлітків та особливості їхнього способу життя / Н.В. Медведовська, С.Д. Пономаренко, Т.К. Кульчицька // Україна. Здоров'я нації. – 2007. – № 3 – 4. – С. 27 – 30. 8.
4. Няньковський С.Л. Стан здоров'я школярів в Україні / С.Л. Няньковський, М.С. Яцула, М.І. Чикайло // Здоров'єребенка. – 2012. – № 5 (40). – С. 18 – 22.

МЕТОДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ФІЗИЧНОГО СТАНУ ТА ФІЗИЧНА ТЕРАПІЯ ВІЙСЬКОВОСЛУЖБОВЦІВ

Шеляшко Карина Ігорівна,
студент 2 курсу спеціальності «Фізична
терапія, ерготерапія»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини,
Корченко Олена Юріївна,
старший викладач кафедри фізичної
реабілітації, Кіровоградський інститут
розвитку людини

Проблема реабілітації та збереження працездатності осіб, що брали участь у бойових діях, сьогодні залишається актуальною. Повертаючись у мирне життя, майже кожен військовослужбовець потребує психологічної реабілітації. Відсутність своєчасної психологічної допомоги може призвести до серйозних негативних наслідків так як і для самого учасника бойових дій та його рідних, так і для суспільства в цілому.

Ключові слова: фізична реабілітація, медична реабілітація, реабілітація учасників АТО, теорія та практика реабілітації військовослужбовців, комплексна реабілітація,

Постановка проблеми: Внаслідок збройного конфлікту було поставлено перед наявною системою реабілітаційних послуг нові завдання із надання допомоги постраждалим особам. Щонайменше чотири суспільні групи потребують послуг із реабілітації: учасники бойових дій – військовослужбовці, які брали участь в Антитерористичній операції та беруть участь в Операції об'єднаних сил, а також їхні сім'ї; цивільні особи, які втратили здоров'я внаслідок поранень, контузії чи каліцтва; особи, які утримувались у місцях несвободи. А ще слід додати осіб, які, не зазнавши безпосередніх поранень, втратили здоров'я та набули інвалідність внаслідок стресових розладів, переховування від обстрілів. Щодо фізичної реабілітації чи психологічної допомоги, слід рахуватись із необхідністю надання такої допомоги мешканцям прилеглих до лінії зіткнення територій.

Мета статті – полягає у теоретико-методологічному обґрунтуванні та експериментальній перевірці дієвості системи організації та здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій.

Аналіз літератури: Методологічну і теоретичну основу дослідження становлять наукові ідеї, які розкривають: теоретичні й методичні аспекти реабілітації та її видів (А. Гордєєва, О. Караяні, В. Кудрявцева, І. Парфанович, Н. Піонтківська, О. Трошин, В. Шпак та ін.); загальні підходи до організації реабілітаційної діяльності (Л. Вакуленко, В. Кудрявцева, І. Мисула, В. Мисюра, О. Трошин, В. Турбан, А. Шевцов та ін.) та особливості здійснення реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь у бойових діях (Н. Алаликіна, О. Жаданюк, С. Іващенко, О. Лазарева, В. Лесков, Л. Литвиненко, А. Руденко, В. Шевченко та ін.); сутність і специфіку стресу та його наслідків (В. Алещенко, І. Вдовіна, С. Мальована, А. Озерянський, Г. Сельє та ін.).

Медична реабілітація призначена для відновлення порушених функцій організму. Вона відома ще з давніх часів, ще в стародавній Греції, Єгипті, для лікування пацієнтів лікарі застосовували фізичну активацію та трудотерапію. Реабілітація походить від латинського слова *habilis* – «здатність», *rehabilis* – «відновлення здатності». Вперше

реабілітація була визначена ще 1903 році Францем Йозефом Рітте в книзі «Система загального опікунства над бідними». У 2001 році була прийнята міжнародна класифікація функціонування здоров'я. Реабілітація спрямована на запобігання інвалідності під час лікування хворого, допомогу особам з обмеженими можливостями у досягненні максимально можливої фізичної, психічної, соціальної повноцінності, яка можлива в межах захворювання чи травми. Реабілітаційний потенціал хворих та інвалідів унаслідок травм і хвороб у багатьох випадках є досить високим, але використовується недостатньо, про що свідчать високі показники інвалідності. Тому медична реабілітація є важливою й актуальною проблемою на державному рівні. Проблеми в Україні з якими стикається становлення нової для нашої країни медичної спеціальності, досвід у західних країн де успішно працює та розвивається цей напрям, і чинники, які сприяють цьому процесу. Сучасні положення щодо функціональних обов'язків лікаря з фізичної та реабілітаційної медицини, а також подано роз'яснення понять «лікування» та «реабілітація».

В Україні зроблено перші важливі кроки із залучення світового досвіду в окремі заклади охорони здоров'я для відновлювального лікування учасників антитерористичної операції (АТО), взято для опрацювання досвід провідних світових реабілітаційних центрів, до того ж ураховано та адаптовано світові клінічні реабілітаційні настанови та протоколи. Загалом по Україні реабілітацію учасників АТО здійснюють: 11 лікарень відновного лікування — всього 1888 ліжок, нині до них долучилися обласні госпіталі інвалідів війни — ще 7248 ліжок, 7 фізіотерапевтичних лікарень, понад 12 000 ліжок ЗАТ «Укрпроф-оздоровниці» та відомчих санаторно-курортних закладів. В Україні існує 9 науково-дослідних установ за різними напрямками реабілітаційного лікування.

На основі узагальнення напрацювань українських військових педагогів й психологів С. Артеменка, Н. Зельницької, І. Качана, О. Ковальчука, В. Невмержицького, Р. Попелюшка, а також фахівців в галузі соціальної педагогіки/роботи та психології (О. Дідик, Т. Єжова, О. Кокун, С. Корольов, В. Крайнюк, В. Лесков, О. Макаревич, Н. Олексюк, В. Осьодло, І. Пеша) наукову дефініцію «реабілітація військовослужбовців-учасників бойових дій» нами визначено як цілісний комплекс медичних, фізичних, психологічних, соціальних, педагогічних заходів, спрямованих на відновлення у них здоров'я, психоемоційного стану, працездатності, покращення процесу соціалізації та адаптації до умов мирного життя.

На жаль, у військовій медицині дуже мало уваги приділяється психологічній реабілітації бійців. Однак в Україні існує розвинута мережа госпіталів для ветеранів Великої Вітчизняної війни. А відповідно до внесених змін до ст. 6 Закону України «Про статус ветеранів війни, гарантії їх соціального захисту», статус учасника бойових дій надається особам, які брали участь у антитерористичній операції, а отже вони відносяться до категорії осіб, які мають право отримувати медичну допомогу у госпіталях для ветеранів війни. У системі госпіталів є національний головний заклад— Український державний медико-соціальний центр ветеранів війни, фахівці якого надають висококваліфіковану стаціонарну медичну допомогу.

З теоритичної точки зору, організація реабілітаційної діяльності військовослужбовців-учасників бойових дій передбачає великий комплекс заходів медичного, фізичного, психологічного, педагогічного, соціального характеру, спрямоване на повне відновлення здоров'я, психологічного, соціального та морального статусу і працездатності військовослужбовців, які значно погіршили їх під час бойових операцій. Практика передбачає реалізацію комплексного підходу до організації та здійснення реабілітаційної діяльності військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь у бойових діях, на основі активного використання фахівцями соціальних служб арт-терапевтичних, ігрових, тренінгових технологій, сімейної терапії та інноваційних методик.

Загальна гіпотеза конкретизована у часткових положеннях, які передбачають, що ефективність реабілітаційної діяльності забезпечується створенням системи комплексної реабілітації військовослужбовців Збройних Сил України, які брали участь у бойових діях, а також упровадженням відповідних організаційно-педагогічних умов, що: 1) сприяють усвідомленню військовослужбовцями-учасниками бойових дій важливості та значущості реабілітації для збереження і зміцнення здоров'я та соціалізації у суспільстві; 2) дають можливість залучити до реалізації комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій фахівців різних галузей – соціальних працівників, соціальних педагогів, реабілітологів, медиків, психологів на основі створення мультидисциплінарної команди; 3) дають змогу організувати комплексну реабілітаційну діяльність, що поєднує діагностувальні, коректувальні, терапевтичні й профілактичні заходи, розроблені з використанням інноваційних технологій; 4) формують у військовослужбовців-учасників бойових дій дієві установки на пошук внутрішніх потенційних можливостей та резервів щодо повернення до мирного життя.

Військовослужбовці, які побували в «гарячих точках», особливо ті, хто постраждав при виконанні службових обов'язків, вимагають підвищеної соціальної уваги, організації системи їх комплексної реабілітації, підтримки та милосердя як громадяни, які чесно виконали військовий, службовий і патріотичний обов'язок. Система комплексної реабілітації сприятиме відновленню здібностей військовослужбовців і повернення до нормального життя і дасть змогу запобігти появі ПТСР. Науковці дозволили сформулювати завдання системи організації та здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій, а саме: 1) робити методiku проектування реабілітаційного простору; 2) представити технологію організації та здійснення комплексної реабілітаційної діяльності з військовослужбовцями Збройних Сил України, що брали участь у бойових діях; 3) запропонувати змістове наповнення системи організації комплексної реабілітації комбатантів (форми, методи, засоби реабілітації); 4) розробити й апробувати методiku діагностики потреб та проблем військовослужбовців учасників бойових дій.

Проведення комплексної реабілітації потребує, по-перше, відповідних умов, йдеться про спеціалізовані установи, де відбуватиметься реабілітація військовослужбовців, по-друге, відповідного кадрового складу мультидисциплінарної команди – фахівців, які організовуватимуть, проектуватимуть, здійснюватимуть та контролюватимуть цей процес. До складу системи організації комплексної реабілітації повинні входити реабілітаційні установи різного рівня (регіональні) та різної відомчої приналежності, функціональної спрямованості, які реалізують заходи медичної, психологічної, соціальної та педагогічної реабілітації, забезпечують поетапне і послідовне відновлювальне лікування військовослужбовців-учасників бойових дій. Система установ реабілітації повинна забезпечувати наступність ланок «стаціонар – санаторій – поліклініка – соціальні установи» і «поліклініка – соціальні установи – заклади освіти».

На регіональному (міському) рівні до таких установ ми віднесли: 1) установи соціального захисту (багатoproфільні Центри комплексної реабілітації; спеціалізовані Центри комплексної реабілітації); 2) заклади охорони здоров'я відновлювального лікування; відділення відновлювального лікування в лікарнях; поліклініки відновлювального лікування; шпиталі для інвалідів та учасників бойових дій; 3) заклади освіти (навчальні заклади середньої професійної та вищої освіти); 4) установи служби зайнятості (Центри професійної реабілітації 274 інвалідів і учасників бойових дій); 5) установи сфери дозвілля і культури (бібліотеки, екскурсійні бюро, музеї, клуби, центри творчості тощо); 6) установи фізкультури і спорту (спортивні клуби, фізкультурно-оздоровчі комплекси, стадіони тощо); 7) регіональні центри психологічної реабілітації і лікування; служби соціально-психологічного відновлення учасників АТО; 8)

медико-соціальні експертні комісії, що проводять медико-соціальну експертизу для встановлення інвалідності на основі направлення лікувальнопрофілактичного закладу охорони здоров'я після проведення діагностичних, лікувальних і реабілітаційних заходів за наявності відомостей, що підтверджують стійке порушення функцій організму, обумовлених захворюваннями, наслідками травм чи вродженими вадами, які спричиняють обмеження життєдіяльності. До складу медико-соціальних комісій входять представники МОЗ, Мінсоцполітики, Міноборони, закладів охорони здоров'я МВС, Фонду соціального страхування від нещасних випадків на виробництві та професійних захворювань, Фонду соціального страхування з тимчасової втрати працездатності, представники Пенсійного фонду України, органів державної служби зайнятості, працівники науково-педагогічної та соціальної сфери; 9) стаціонарні установи соціального обслуговування (будинкиінтернати для інвалідів, психоневрологічні інтернати); 10) соціальні притулки – стаціонарні соціально-медичні установи для тимчасового або постійного проживання інвалідів, які потребують стороннього догляду, побутового і медичного обслуговування. Результативний блок моделі системи організації та здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій представлений компонентами (мотиваційним, стресостійкісним, поведінковим), рівнями реабілітованості (високим, достатнім, середнім, низьким) і результатом – позитивною динамікою реабілітованості військовослужбовців.

Таким чином, можемо з упевненістю констатувати, що взаємодія та взаємозв'язок усіх названих та охарактеризованих вище блоків (методологічного, змістового, процесуального і результативного) забезпечує цілісність, дієвість та ефективність запропонованої нами моделі системи організації та здійснення комплексної реабілітації військовослужбовців-учасників бойових дій, а також спрямована на оптимізацію практичної діяльності фахівців, які працюють в системі соціальних служб з цією категорією клієнтів, що потребують комплексної реабілітаційної діяльності.

Комплексні заходи фізичної реабілітації:

1) позиціонування – це викладання пацієнта у фізіологічно правильне положення для профілактики ; 2) силове тренування-використання вправ, які допоможуть покращити м'язову силу та координацію; 3) кардіофітнес- це виконання аеробних вправ (ходьба, біг, велотренажер) помірної інтенсивності протягом тривалого періоду для підвищення функцій серцево-судинної й дихальної систем; 4) тренування мобільності – це тренування навиків переміщення в ліжку (повертання на бік, сидання) та ходьби як по прямій поверхні, так і через перешкоди чи по сходах; навчання використання допоміжних пристроїв для ходьби (рами чи палиці); 5) ортезування – підбір та використання пластикового фіксатора для стабілізації та підвищення сили гомілковостопного суглоба (ортез), щоб підтримати вагу тіла пацієнта, поки він заново навчається ходити; 6) відновлення амплітуди рухів – відбувається шляхом виконання активних чи пасивних вправ чи інших методик, щоб допомогти зменшити тонус м'язів (спастичності) й відновити діапазон руху; 7) вправи на покращення координації та рівноваги проводяться на різних м'ячах та м'яких поверхнях зі зменшенням площі опори; 8) відновлення навичок самообслуговування (одягання, вмивання) чи за близькими (приготування їжі, прибирання), проведення активного дозвілля (хобі, творчі заняття); 9) вправи на дрібну моторику спрямовані на активну участь кисті та пальців у цілеспрямованій діяльності (ігри, маніпуляції); 10) сенсорне тренування – це вплив на всі органи відчуття, спрямований на відновлення сприйняття чутливості тіла та зменшення наслідків синдрому ігнорування (неглекту); 11) когнітивне тренування – допомагає покращити пам'ять, мислення, увагу чи зменшити прояви апраксії; 12) дихальні маніпуляції та фізичні вправи, метою яких є покращення вентиляції легень, виведення секретії та підвищення рухливості грудної клітки, що запобігає дихальним порушенням та зменшує їх; 13) адаптація оточуючого середовища чи помешкання для підвищення рівня безпеки та функціональної

незалежності пацієнта; 14) віртуальна реальність – нова, комп'ютеризована терапія, що включає взаємодії з моделюванням середовища у реальному часі.

Висновки. Термін «реабілітація» активно використовують у різних сферах – медицині, психіатрії, психології, педагогіці, соціології, соціальній педагогіці. У соціальному контексті реабілітація передбачає відновлення здоров'я людини, її соціального статусу, втраченого або зниженого через проблеми, що призвели до складної ситуації. У медичному розумінні реабілітація спрямована на відновлення фізичних і духовних сил людини, її професійних навичок. У вузькому сенсі реабілітація означає відновлення здоров'я, а у широкому розумінні передбачає покращення фізичного та функціонального стану і працездатності, порушених хворобами, травмами або фізичними, хімічними та іншими соціальними чинниками. Реабілітація є системою наукової та практичної діяльності, спрямованої на відновлення особистісного та соціального статусу суб'єкта через комплексний вплив на особистість із залученням медичних, соціальних, психологічних, педагогічних, правових та інших засобів. Представлено реабілітацію військовослужбовців-учасників бойових дій як цілісний комплекс медичних, фізичних, психологічних, педагогічних, соціальних заходів, спрямованих на відновлення їх здоров'я, психоемоційного стану, працездатності, покращення процесу соціалізації та адаптації до умов мирного життя.

УДК 616.4

АЛГОРИТМИ СПЕЦІАЛІЗОВАНОЇ МЕДИЧНОЇ ДОПОМОГИ ХВОРИМ НА ЦУКРОВИЙ ДІАБЕТ

**Дудник Антон Олександрович,
студент 2 курсу спеціальності «Фізична
терапія, егротерапія»,
Кіровоградський інститут розвитку
людини
Михайлюк Андрій Васильович,
старший викладач кафедри фізичної
реабілітації, Кіровоградський інститут
розвитку людини**

У статті представлено поняття про цукровий діабет та методи його лікування. Розкрито важливість правильного та послідовного лікування, виявлення причин і природи виникнення та розвитку хвороби. Визначено фактори впливу та запропоновано перспективи шляху їх лікування.

Ключові слова: хвороба, цукровий діабет, методи лікування, відновлення, здоров'я.

Актуальність теми дослідження.

Цукровий діабет (ЦД) – одна з провідних медико-соціальних проблем сучасної медицини. Широка поширеність, рання інвалідизація пацієнтів, висока смертність стали підставою для експертів ВООЗ розцінювати цукровий діабет як епідемію особливого неінфекційного захворювання, а боротьбу з ним вважати пріоритетом національних систем охорони здоров'я. В останні роки в усіх високорозвинених країнах відзначається

виражений ріст захворюваності на цукровий діабет. Фінансові витрати на лікування хворих на цукровий діабет та його ускладнень досягають астрономічних цифр.

Проблема цукрового діабету зумовлена значною поширеністю захворювання, а також тим, що він є базою для розвитку складних супутніх захворювань та ускладнень, ранньої інвалідності і смертності.

Цукровий діабет I типу (інсулінозалежний) є одним з найбільш поширених ендокринних захворювань в дитячому віці. Серед хворих діти складають 4-5%.

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є дослідження алгоритмів спеціалізованої медичної допомоги хворим на цукровий діабет.

Завдання полягає в тому, щоб:

- розкрити сучасні алгоритми лікування захворювання на цукровий діабет в Україні;
- проаналізувати оцінку застосування різних підходів до лікування;
- проаналізувати закордонний досвід;
- розглянути природу виникнення патологічного процесу у цукровому діабеті;
- проаналізувати фізіологічні процеси під час цукрового діабету, з точки зору фізіології ендокринної системи.

Об'єкт та предмет дослідження. Об'єктом дослідження є визначення видів та методів лікування цукрового діабету.

Предмет дослідження полягає у виявленні правильного підходу до лікування цукрового діабету.

Огляд наукових праць із проблеми. Це питання розглядали і вивчали такі науковці, як: Дедов І.І., Шестакова М.В. [4, с.122-124], Астамирова Х.С., Ахманов М.С. [7, с.22-34], Николайчук Л. В., Старостина Е.Г. [2, с.21-27]. Проте, складність і багатогранність цієї проблеми зумовлюють необхідність проведення подальших досліджень у даній галузі.

Виклад основного матеріалу.

Цукровий діабет I типу (ЦД) – це аутоімунне захворювання, що характеризується абсолютним або відносним дефіцитом інсуліну внаслідок пошкодження клітин підшлункової залози. У розвитку цього процесу мають значення генетична схильність, а також фактори зовнішнього середовища [1, с.29-30].

Провідними факторами, що сприяють розвитку ЦД у дітей, є:

- вірусні інфекції (ентеровіруси, вірус краснухи, паротиту, вірус грипу);
- внутрішньоутробні інфекції (цитомегаловірус);
- відсутність або зменшення термінів природного вигодовування;
- різні види стресу;
- наявність в їжі токсичних часток.

При діабеті I типу (інсулінозалежного) єдиним способом лікування є регулярне введення інсуліну ззовні в поєднанні з суворою дієтою і режимом харчування.

Діабет I типу виникає у віці до 25-30 років, але може проявитися в будь-якому віці: і в дитинстві, і в 40, і в 70 років.

Діагноз «цукровий діабет» ставлять за двома основними показниками: рівнем вмісту цукру в крові і в сечі.

У нормі глюкоза затримується при фільтрації в нирках, і цукор в сечі не визначається, оскільки нирковий фільтр затримує всю глюкозу. А при рівні цукру в крові більш 8,8-9,9 ммоль/л нирковий фільтр починає пропускати цукор в сечу. Її наявність в сечі можна визначити за допомогою спеціальних тест-смужок. Мінімальний рівень вмісту цукру в крові, при якому він починає виявлятися в сечі, називається нирковим порогом [1, с. 71-87].

Збільшення вмісту глюкози в крові (гіперглікемія) до 9-10 ммоль/л веде до виділення її з сечею (глюкозурія). Виділяючись з сечею, глюкоза захоплює з собою велику

кількість води і мінеральних солей. В результаті нестачі в організмі інсуліну і неможливості потрапляння глюкози всередину клітин останні, перебуваючи в стані енергетичного голодування, як джерело енергії починають використовувати жири організму. Продукти розщеплення жирів – кетонів тіла, і зокрема ацетон, накопичуючись в крові і в сечі.

Цукровий діабет – це хронічне захворювання, а відчувати себе все життя хворим неможливо. Тому необхідно відмовитися від таких слів, як «хвороба», «хворий». Замість цього потрібно акцентувати, що цукровий діабет – це не хвороба, а спосіб життя [1, с. 94-97].

Особливість ведення хворих на цукровий діабет полягає в тому, що головна роль в досягненні результатів лікування відводиться самому пацієнту. Тому він повинен бути добре обізнаний про всі аспекти власного захворювання, щоб коригувати схему лікування в залежності від конкретної ситуації. Хворим багато в чому доводиться брати на себе відповідальність за стан свого здоров'я, а це можливо лише в тому випадку, якщо вони відповідним чином навчені.

Сучасна концепція ведення хворих на діабет трактує дане захворювання як певний спосіб життя. Згідно завданням, поставленим в даний час, наявність ефективної системи діабетологічної допомоги передбачає досягнення таких цілей, як:

- повна або майже повна нормалізація обмінних процесів для усунення гострих і хронічних ускладнень цукрового діабету;
- підвищення якості життя хворого.

Вирішення цих завдань вимагає великих зусиль від працівників первинної ланки охорони здоров'я. Увага до навчання як дієвого засобу поліпшення якості сестринської допомоги хворим зростає у всіх областях України [1, с. 121-127].

Класифікація цукрового діабету

Клінічні форми:

- Первинний: есенціальний, генетичний (з ожирінням або без нього)
- Вторинний (симптоматичний): гіпофізарний, стероїдний, тирогенний, адреналовий, панкреатичний (запалення, пухлини або видалення підшлункової залози). бронзовий (при гемохроматозі).
- Діабет вагітних (гестаційний).
- Порушення толерантності до вуглеводів (латентний).
- Фактори ризику (преддіабет).

За ступенем тяжкості виділяють:

- легка ступінь – при такій формі захворювання можуть бути початкові (функціональні) стадії ангіопатії, працездатність збережена. Компенсація діабету досягається тільки дієтою;

- середній ступінь – можливий епізодичний кетоз, кетоацидоз. При цій формі діагностуються ангиопатии I – II стадій. Для компенсації захворювання призначають пероральні цукрознижуючі препарати або інсулін;

- важка ступінь – коми. У таких хворих діагностують виражені (III – IV стадії) ангиопатии, які ведуть до значних органічних ушкоджень зору, нирок, нижніх кінцівок, серця і мозку. Працездатність хворих знижена або навіть повністю втрачена [2, с.11-17].

Основними симптомами цукрового діабету є: високий рівень цукру в крові; часте сечовипускання; запаморочення; почуття невгамовним спраги; втрата маси тіла, не обумовлена зміною харчування; слабкість, швидка стомлюваність; порушення зору, частіше у вигляді «білої пелени» перед очима; оніміння та поколювання в кінцівках; відчуття тяжкості в ногах і судомит литкових м'язів; повільне загоєння ран і довгий одужання при інфекційних захворюваннях [3, с.41-47].

Лікування цукрового діабету.

Самоконтролем при цукровому діабеті прийнято називати самостійні часті визначення хворим вмісту цукру в крові і сечі, ведення добового і тижневого щоденника самоконтролю. В останні роки створено безліч високоякісних засобів експрес-визначення цукру крові або сечі (тест-смужок і глюкометрів). Саме в процесі самоконтролю приходить правильне розуміння свого захворювання, і виробляються навички з управлінням діабетом.

Існують дві можливості – самостійне визначення цукру крові і цукру сечі. Цукор сечі визначають за візуальними тест-смужками без допомоги приладів, просто порівнюючи забарвлення змоченою сечею смужки з колірною шкалою, наявної на упаковці. Чим інтенсивніше забарвлення, тим вищий вміст цукру в сечі. Сечу потрібно досліджувати 2-3 рази в тиждень двічі на день.

Для визначення цукру крові є два види: так звані візуальні тест-смужки, що працюють так само, як смужки для сечі (порівняння фарбування з колірною шкалою) і компактні прилади – глюкометри, що видають результат вимірювання рівня цукру в вигляді цифри на екрані-дисплеї [4, с.134-147].

Цукор крові необхідно вимірювати щодня перед сном, перед їжею та фізичним навантаженням.

Крім того, кожні 10 днів необхідно контролювати цукор крові протягом цілої доби (4-7 разів на день).

Глюкометр працює також з використанням тест-смужок, причому кожному приладу відповідає тільки «своя» смужка. Тому, купуючи прилад, потрібно, перш за все, подбати про подальше забезпечення відповідними тест-смужками.

Найбільш типові помилки при роботі з тестовими смужками:

- Рясно протирають палець спиртом: його домішка може вплинути на результат аналізу. Досить, попередньо вимити руки теплою водою і насухо витерти, спеціальні антисептики використовувати не потрібно.
- Роблять прокол не на бічній поверхні дистальної фаланги пальця, а на її подушечці.
- Формують недостатньо велику краплю крові. Розмір крові при візуальній роботі з тестовими смужками і при роботі з деякими глюкометрами може бути різним.
- Розмазують кров по тест-полю або «утворюють» другу краплю. При цьому не можна точно зазначити вихідний час відліку, внаслідок чого результат вимірювання може бути помилковим.
- При роботі з візуальними тестовими смужками і глюкометрами першого покоління не дотримуються час витримки крові на тестовій смужці. Необхідно точно слідувати звуковим сигналам глюкометра або мати годинник з секундною стрілкою.
- Недостатньо акуратно беруть кров з тест-поля. Частина, що залишилася на тест-полі крові або вати при використанні приладу знижує точність вимірювання і забруднює світлочутливе віконце глюкометра.
- Пацієнта необхідно навчити самостійно, виробляти забір крові, користуватися візуальними тест-смужками, глюкометром.

При поганій компенсації діабету у людини може утворюватися надто багато кетонів, що може привести до важкого ускладнення діабету – кетоацидозу. Незважаючи на повільний розвиток кетоацидозу, потрібно прагнути знизити рівень цукру в крові, якщо за результатами тестів крові або сечі він виявиться підвищеним. У сумнівних ситуаціях потрібно визначити, є чи ні в сечі ацетон за допомогою спеціальних таблеток або смужок [4, с. 151-159].

Цілі самоконтролю.

Сенс самоконтролю не тільки в періодичній перевірці рівня цукру крові, але і в правильній оцінці результатів, в плануванні певних дій, якщо цілі за показниками цукру не досягнуті.

Кожному хворому на діабет необхідно оволодіти знаннями в області свого захворювання. Грамотний пацієнт завжди може проаналізувати причини погіршення показників цукру: можливо, цьому передували серйозні похибки в харчуванні і як результат збільшення ваги? Може бути, є застуда, підвищилася температура тіла?

Однак важливі не тільки знання, а й уміння. Зуміти прийняти в будь-якій ситуації вірне рішення і почати правильно діяти – це вже результат не тільки високого рівня знань про діабет, а й здатності управляти своїм захворюванням, домагаючись при цьому хороших результатів. Повернутися до правильного харчування, позбутися від надлишків ваги і досягти поліпшення показників самоконтролю означає по-справжньому контролювати діабет. У ряді ж випадків вірним рішенням буде негайне звернення до лікаря і відмова від самостійних спроб впоратися з ситуацією. [8, с.58-62]

Обговоривши, головну мету самоконтролю, ми можемо тепер сформулювати його окремі завдання:

- оцінка впливу харчування і фізичної активності на показники цукру в крові;
 - оцінка стану компенсації діабету;
 - управління новими ситуаціями в перебігу захворювання;
 - виявлення проблем, які потребують звернення до лікаря і зміни лікування.
- [8, с.72-75]

Основні принципи дієтотерапії.

Харчування пацієнтів з I типом цукрового діабету включає в себе постійний контроль надходження вуглеводів (хлібні одиниці).

Харчові продукти містять три основні групи поживних речовин: білки, жири і вуглеводи. У їжі містяться також вітаміни, мінеральні солі і вода. Найголовніший компонент з усіх перерахованих – це вуглеводи, оскільки тільки вони безпосередньо після прийому їжі підвищують рівень цукру в крові. Всі інші компоненти їжі не впливають на рівень цукру після їжі.

Існує таке поняття, як калорійність. Калорія – це кількість енергії, яка утворюється в клітині організму при «окисленні» тієї чи іншої речовини. Необхідно засвоїти, що жодного прямого зв'язку між калорійністю їжі і підвищенням рівня цукру в крові немає. Рівень цукру в крові підвищують тільки продукти, що містять вуглеводи [4, с.421-427].

Як можна підрахувати вуглеводи, які надходять в організм з їжею? Для зручності підрахунку засвоюваних вуглеводів користуються таким поняттям, як хлібна одиниця (ХО). Прийнято вважати, що на одну ХО доводиться 10- 12 г засвоюваних вуглеводів і ХО не повинна виражати якусь чітко визначену кількість, а служити для зручності підрахунку вуглеводів, спожитих в їжу, що в кінцевому підсумку дозволяє підбирати адекватну дозу інсуліну. Знаючи систему ХО, можна відмовитися від стомлюючого зважування продуктів харчування. ХО дозволяє підрахувати кількість вуглеводів на око, безпосередньо перед прийомом їжі. Це знімає безліч практичних і психологічних проблем.

Кілька загальних рекомендацій по харчуванню при цукровому діабеті:

- За один прийом їжі, на одну ін'єкцію короткого інсуліну, рекомендується з'їдати не більше 7 ХО (в залежності від віку). Під словами «один прийом їжі» ми маємо на увазі сніданок (перший і другий разом), обід або вечерю.
- Між двома прийомами їжі можна з'їдати одну ХО (за умови, що цукор в крові в нормі і постійно контролюється).

- Одна ХО вимагає на своє засвоєння приблизно 1,5-4 одиниці інсуліну. Потреба в інсуліні на ХО може бути встановлена тільки за допомогою щоденника самоконтролю [4, с. 451-467].

Система ХО має свої недоліки: підбирати дієту тільки по ХО нефізіологічно, оскільки в раціоні харчування повинні бути присутніми всі життєво важливі компоненти їжі: і вуглеводи, і білки, і жири, і вітаміни, і мікроелементи. Рекомендується розподіляти добову калорійність їжі наступним чином: 60% вуглеводів, 30% білків і 10% жирів. Але не треба спеціально підраховувати кількість білків, жирів і калорій. Просто вживати якомога менше масла і жирного м'яса і якомога більше овочів і фруктів.

Ось кілька простих правил, яких необхідно дотримуватися:

- їжу потрібно приймати невеликими порціями і часто (4-6 разів на день) (обов'язкові другий сніданок, полуденок, друга вечерея);
- дотримуватися встановленого режиму харчування – намагатися не пропускати прийому їжі;
- не переїдати – з'їдати стільки, скільки рекомендується лікарем або медсестрою;
- використовувати хліб з борошна грубого помолу або з висівками;
- овочі вживати в їжу щодня;
- уникати вживання жирів, цукру. [4, с.621-629]

При інсулінозалежному цукровому діабеті (ЦД І типу) надходження вуглеводів в кров має бути рівномірним протягом доби і в обсязі, відповідному інсулінемії, тобто дозі введеного інсуліну.

Медикаментозна терапія.

Лікування цукрового діабету проводиться протягом усього життя під наглядом ендокринолога.

Пацієнти повинні знати, що інсулін – це гормон, що виробляється підшлунковою залозою і знижує рівень цукру в крові. Існують види препаратів інсуліну, які розрізняються за походженням, тривалості дії. Пацієнти повинні знати дії інсулінів короткого, пролонгованої, комбінованої дії; торгові назви найбільш часто зустрічаються на російському ринку препаратів інсуліну з акцентом на взаємозамінність препаратів з однаковою тривалістю дії. Пацієнти навчаються візуально відрізняти «короткий» інсулін від «довгого», придатний до вживання від зіпсованого; правила зберігання інсуліну; найбільш поширені системи введення інсуліну: шприц – ручки, інсулінові помпи. [4, с.651-667]

Інсулінотерапія.

У даний час проводиться інтенсифікована інсулінотерапія, при якій 2 рази на добу вводиться інсулін тривалої дії, а інсулін короткої дії вводиться перед кожним прийомом їжі з точним розрахунком на кількість вуглеводів.

Показання до інсулінотерапії:

Абсолютні показання цукрового діабету І типу, проявляються у прекоматозному і коматозному стані.

Відносні: цукровий діабет ІІ типу, некорегуємий оральними препаратами, при розвитку кетоацидозу, важкі травми, хірургічні втручання, інфекційні захворювання, важкі соматичні захворювання, виснаження, мікросудинні ускладнення діабету, жировий гепатоз, діабетична нейропатія.

Пацієнт повинен набути навички правильного введення інсуліну, щоб повною мірою скористатися всіма перевагами сучасних інсулінових препаратів і пристроїв для їх введення [5, с.46-55].

Всі діти і підлітки, які страждають на цукровий діабет І типу повинні бути забезпечені ін'єкторами інсуліну (шприц-ручками).

Створення шприц-ручок для введення інсуліну дозволило значно полегшити введення препарату. Завдяки тому, що дані шприц-ручки – це повністю автономні системи, необхідності в наборі інсуліну з флакона немає. Наприклад, в шприц-ручці 3 змінних картриджи, так званий Пенфилл, містить кількість інсуліну, якого вистачає на кілька днів.

Надтонкі, покриті силіконом голки роблять ін'єкцію інсуліну практично безболісною.

Шприц-ручки можна зберігати при кімнатній температурі протягом всього часу їх використання [7, с.15-17].

Особливості введення інсуліну

- Інсулін короткої дії повинен вводитися за 30 хв до прийому їжі (при необхідності – за 40 хв).
- Інсулін ультракороткої дії (хумалог або новорапід) вводиться безпосередньо перед прийомом їжі, при необхідності – під час або відразу після їжі.
- Ін'єкції інсуліну короткої дії рекомендується робити в підшкірну клітковину живота, інсуліну середньої тривалості дії – підшкірно в області стегон або сідниць.
- Рекомендується щоденна зміна місць введення інсуліну в межах однієї області з метою попередження розвитку липодистрофії [9, с.231-235].

Правила введення препарату.

Перше, про що слід подбати – це чистота рук і місця ін'єкції. Досить просто вимити руки з милом і щодня приймати душ. Пацієнти додатково обробляють місце ін'єкції шкірними антисептичними розчинами. Після обробки місце передбачуваної ін'єкції має просохнути.

Інсулін, який використовується в даний час, слід зберігати при кімнатній температурі.

Вибираючи місце ін'єкції, необхідно пам'ятати в першу чергу про два завдання:

1. Як забезпечити необхідну швидкість всмоктування інсуліну в кров (з різних областей тіла інсулін всмоктується з різною швидкістю).
2. Як уникнути занадто частих ін'єкцій в одне і те ж місце.

Швидкість всмоктування інсуліну залежить:

- від місця його введення: при введенні в живіт препарат починає діяти через 10-15 хвилин, в плече – через 15-20 хвилин, в стегно – через 30 хвилин. Рекомендується робити ін'єкції інсуліну короткої дії в область живота, а інсуліну тривалої дії – в стегна або сідниці;
- від фізичного навантаження: якщо пацієнт ввів інсулін і здійснює фізичне навантаження, препарат потрапить в кров набагато швидше;
- від температури тіла: якщо пацієнт замерз, інсулін буде засвоюватися повільніше, якщо тільки що прийняв гарячу ванну, то швидше;
- від лікувальних і оздоровчих процедур, що поліпшують мікроциркуляцію крові в місцях ін'єкцій: масаж, баня, сауна, фізіопроцедури сприяють прискоренню всмоктування інсуліну [9, с.242-248].

Слід подбати про те, щоб зробити ін'єкцію на достатній відстані від попередньої. Чергування місць ін'єкцій дозволить уникнути утворення ущільнень під шкірою (інфільтратів).

Найбільш зручними ділянками шкіри є зовнішня поверхня плеча, підлопаткова область, поверхню стегна, бічна поверхня черевної стінки. У цих місцях шкіра добре захоплюється в складку і відсутня небезпека пошкодження судин, нервів і окістя.

Висновки. Таким чином, проаналізувавши сучасні наукові джерела щодо алгоритмів спеціалізованої медичної допомоги хворим на цукровий діабеті, зауважимо наступне.

Цукровий діабет – це сукупність порушень обміну речовин, що розвиваються внаслідок регулярної або відносної нестачі гормону інсуліну або порушення його взаємодії з клітинами організму, у результаті чого розвивається стійке збільшення вмісту цукру (глюкози) в крові (гіперглікемія).

Цукровий діабет є однією з найважливіших медико-соціальних проблем в усьому світі. Це пояснюється його широким розповсюдженням, тяжкістю пізніх ускладнень, здороженням засобів діагностики і лікування, які необхідні хворим протягом усього життя. Лікування цукрового діабету переважно є симптоматичним і спрямоване не на причини захворювання, а на усунення наявних симптомів, оскільки етіологічного лікування діабету ще не розроблено. Основними завданнями лікаря при лікуванні цукрового діабету є:

- компенсація вуглеводного обміну;
- профілактика та лікування ускладнень;
- нормалізація маси тіла;
- навчання пацієнта.

Під час цукрового діабету першого типу, основні заходи спрямовані на створення адекватного співвідношення між вжитими фізичним навантаженням, вуглеводами, та кількістю введенного інсуліну. При цукровому діабеті 2-го типу, методи лікування можна розділити на 3 основні групи. Це медикаментозна, що застосовується при декомпенсації вуглеводного обміну, не медикаментозна терапія, що застосовується на ранніх етапах захворювання, і профілактика ускладнень, що здійснюється під час всього перебігу захворювання.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Аметов А.С. Сахарный диабет и сердечно-сосудистые заболевания / А.С. Аметов, И.О. Курочкин, А.А. Зубков // РМЖ. — 2014. — № 13. — С. 954.
2. Бездетко П.А. Эпидемиология и частота сахарного диабета и диабетической ретинопатии / П.А. Бездетко, Е.В. Горбачева // Международный эндокринологический журнал. — 2006. — Т. 4, № 6. — С. 37—45.
3. Бليщак Н.Б. Диабетичні ангіопатії / Н.Б. Бليщак // Клінічна анатомія та оперативна хірургія. — 2012. — Т. 11, № 2. — С. 74—77.
4. Дедов И.И. Сахарный диабет: диагностика, лечение, профилактика / И.И. Дедов, М.В. Шестакова // М.: Медицинское информационное агентство, 2011. — 808 с.
5. Какорин С.В. Острое нарушение мозгового кровообращения у больных сахарным диабетом 2 типа / С.В. Какорин, Э.В. Тулякова, К.В. Воронкова // Сахарный диабет. — 2013. — № 1 (58). — С. 63—70.
6. Кирик Х.А. Морфометричний аналіз гемокапілярної ланки судинної оболонки очного яблука в нормі та при цукровому діабеті (експериментальне дослідження) / Х.А. Кирик // Український медичний альманах. — 2013. — Т. 16, № 2. — С. 38—39.
7. Кисляк О.А. Сахарный диабет 2 типа, артериальная гипертензия и риск сердечно-сосудистых осложнений / О.А. Кисляк, Т.О. Мышляева, Н.В. Малышева // Сахарный диабет. — 2008. — № 1. — С. 45—49.
8. Колесник Ю.М. Вивчення проявів апоптозу при стрептозотоциніндукованому цукровому діабеті / Ю.М. Колесник, А.В. Тріалін, М.А. Орловський // Фізіологічний журнал. — 2003. — Т. 49, № 5. — С. 82.
9. Кривко Ю.Я. Ультраструктура ланок гемомікроциркуляторного русла в нормі та за умов експериментального цукрового діабету / Ю.Я. Кривко // Вісник морфології. — 2010. — Т. 16, № 2. — С. 397—401.

10. Мартовицька Ю.В. Диабетична мікроангіопатія: морфогенез та роль у розвитку ускладнень цукрового діабету / Ю.В. Мартовицька // Патологія. — 2008. — Т. 5, № 3. — С. 6—10.

11. Масляева Л.В. Нарушения ритма и проводимости сердца у больных гипертонической болезнью с сопутствующим сахарным диабетом 2 типа / Л.В. Масляева, Т.Г. Старченко // Материалы первого всероссийского съезда аритмологов. — М., 2005. — С. 72—74.

УДК 616.4

СУЧАСНІ НАУКОВІ УЯВЛЕННЯ ПРО УЧАСТЬ ГОРМОНІВ ПРИ ЕМОЦІЙНОМУ СТРЕСІ.

**Нагорний Павло Нуссредінович,
студент II курсу денної форми навчання
спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія»,
Кіровоградський інститут розвитку людини,
Михайлюк Андрій Васильович
старший викладач кафедри фізичної реабілітації,
Кіровоградський інститут розвитку людини**

У статті розглянуто сучасні наукові уявлення про участь та дію гормонів під час емоційного стресу. Розкрито роль ендокринної системи та важливості дії гормонів у житті людини. Визначено природу виникнення та розвитку, а також причини емоційного стресу як патологічного фактору.

Ключові слова: гормони, ендокринна система, стрес, емоційний стрес, адаптація, напруженість.

Актуальність та мета дослідження. Емоційний стрес і стрес загалом є одним з популярних медично-психологічних діагнозів. Він ставиться людині, коли у неї в особистому житті, в побуті або на виробництві виникають будь-які проблеми, які призводять до погіршення його психічного і фізичного здоров'я. Кожен день тисячі людей звертаються до лікарів, скаржачись на виснаженість, занепокоєння, нервозність, апатію. Це ознаки хвороби, яку колись лікарі називали втомою, яка сьогодні носить назву стрес.

Проблема стресу набула не тільки виняткового наукового значення, але стала популярним життєвим поняттям, що об'єднує широке коло проявів зміненого психічного стану та виникає під впливом надзвичайних зовнішніх обставин.

Мета статті: розглянути і проаналізувати сучасні уявлення про участь гормонів у здійсненні емоційного стресу, охарактеризувати основні фактори їхнього впливу, визначити важливість ролі ендокринної системи у процесі стресу людини і виявити та проаналізувати фактори впливу на розвиток порушень емоційного стресу.

Огляд наукових праць із проблеми. Аналітичний огляд наукових джерел з даної проблеми підкреслив важливість та цінність сучасних праць щодо дії стресу на організм людини. Ендокринна система стала важливим предметом наукових досліджень у різних галузях науки таких як: біохімія, фізіологія, ендокринологія, патологія та інші.

Сучасні уявлення про природу стресу висвітлюються у роботах Юдаєва Н.А., який досліджував біохімію гормонів і гормональну регуляцію[17, с.297]. Хімічна природа

гормонів, механізм дії гормонів, ендокринні порушення розглянуті у працях Охременка О.Р. [18, с. 336]. Особливості індивідуальних відмінностей в реагуванні на стрес розкрито у роботах Л.Б Наугольника [9, с 162]. Методи керівництва стресом досліджував Ладанов І.Д. [10, с. 102].

Виклад основного матеріалу.

Повсякденне розуміння стресу зводиться до його розгляду як патології, яку потрібно лікувати. Фундаментальною проблемою є те, що стрес невинновато відокремлюють від таких понять, як «напруга», «тиск», «вимоги» і «стресори». Іноді це поняття використовують для опису чогось присутнього у зовнішньому середовищі (стимулу або стресора), наприклад: «У неї стресова робота». В інших випадках його використовують для опису внутрішнього почуття (реакції або напруги): «Його замучив стрес». Часто мають на увазі комбінацію стимулу і реакції, наприклад: «Мені потрібно занадто багато зробити за дуже короткий час, і це викликає у мене почуття напруги». Однак часом це поняття можуть використовувати як синонім особливого роду тиску, наприклад: «Певний рівень стресу дозволяє мені краще працювати», що веде до точки зору, згідно з якою стрес може бути позитивним [3, с.122].

Вперше термін «стрес» з'явився в журналі Psychological Abstracts у 1944 році (Lazarus & Folkman, 1984). Більшість приписують популяризацію поняття «стрес» Гансу Сельє, який ввів термін «стрес» у наукову лексику та став засновником вчення про стрес [3, с.122-124].

Поступове розширення психологічних досліджень призвело до великої кількості визначень, які далеко не завжди допомагали прояснити сенс терміна. Касл (Kasl, 1978) склав перелік концепцій, від дуже специфічних до вкрай узагальнених, які охоплюють і стимул, і реакцію. Наприклад, стрес іноді описували в термінах умов середовища, які розглядалися як стресові (Landy & Trumbo, 1976), або в термінах «фрустрації або загрози» (Bonner, 1967), або пропонувалися вдосконалені концепції, що включали стимул, реакцію і зв'язку між ними. Психологічний стрес як особливий психічний стан є своєрідною формою відображення суб'єктом складної, екстремальної ситуації, в якій він знаходиться. Специфіка психічного відображення обумовлюється процесами діяльності, особливості яких (їх суб'єктивна значимість, інтенсивність, тривалість протікання і т. д.) в значній мірі визначається обраними або прийнятими її цілями, досягнення яких збуджується змістом мотивів діяльності. В процесі діяльності мотиви «наповнюються» емоційно, сполучаються з інтенсивними емоційними переживаннями, які грають особливу роль у виникненні і протіканні станів психічної напруженості. Не випадково остання часто ототожнюється з емоційним компонентом діяльності. Звідси витікає вживання таких понять, як «емоційна напруженість», «афективна напруга», «нервово-психічне напруження», «емоційне збудження», «емоційний стрес» та інші. Загальним для всіх цих понять є те, що вони позначають стан емоційної сфери людини, в якій яскраво проявляється суб'єктивна забарвленість його переживань і діяльності [7, с.102].

Психофізіологія стресу. Початковою ланкою пристосування організму до незвичайних умов служать рефлексорні процеси (захисні, судиноруховий і ін. рефлекс); потім включаються гуморальні (що поступають з кров'ю, лімфою і ін.) подразники (адреналін, гістамін, продукти розпаду пошкоджених тканин). Все це веде до включення механізмів, що забезпечують пристосувальну реакцію організму, в першу чергу формації мозку і системи гіпоталамус – гіпофіз – наднирники.

Коли індивід стикається зі стресором адаптацію організму здійснює гіпоталамо-гіпофізарна система (це морфофункціональне об'єднання структур гіпоталамуса і гіпофіза, які беруть участь в регуляції основних вегетативних функцій організму).

У загальний адаптаційний синдром Г. Сельє виділив 3 стадії: тривога (648 годин), яка складається з фаз «шоку» і «протишоку», стадію опору (підвищеної резистентності), і

стадію виснаження. У відповідь на дію стресора спочатку відбувається зниження ряду фізіологічних, біохімічних параметрів («шок»), але одночасно включаються захисні гормональні механізми («протишок»): мозковим шаром надниркових залоз рясно виділяється адреналін, гіпофізом викидаються адренокортикотропний і тиреотропний гормони, потім посилюється вироблення і надходження в кров гормонів кори надниркових залоз – глюкокортикоїдів.

Фізіологічно реакція тривоги проявляється, як правило, в наступному: кров згущається, вміст іонів хлору в ній падає, відбувається підвищення виділення азоту, фосфатів, калію, відзначається збільшення печінки або селезінки і т.д. [12, с.250].

В стадії опору функціональні можливості організму підвищуються на величину більше вихідного рівня. Однак при дії стресора, що перевищує функціональні можливості організму – стадія опору переходить в стадію виснаження.

Коли індивід стикається зі стресором, гіпоталамус активує ендокринну систему і вегетативну нервову систему. Ця активація може здійснюватися як через нервові шляхи, так і гуморальним шляхом. Від передньої долі гіпоталамуса за прямим нервового шляху відбувається активація гіпофіза, який виробляє окситоцин і вазопресин. Крім того, ця частка гіпоталамуса виробляє тиреотропний релізінг-гормон. Цей гормон, в свою чергу, діє на гіпофіз таким чином, що там починається вироблення тиреотропного гормону. Останній гуморально активує щитовидну залозу, яка починає виробляти тироксин, що викидається в кров. Задня частка гіпоталамуса через симпатичний відділ вегетативної нервової системи активує мозкову речовину надниркових залоз, які починають виробляти великі дози адреналіну і норадреналіну, що надходять в кров. Останні гормони об'єднуються в групу метаболічних гормонів, так як безпосередньо активують клітинний метаболізм [13, с.260]. Передня частка гіпоталамуса при продовженні дії стресора, крім нервового шляху впливу, надає на гіпофіз і гуморальний вплив – виробляє кортикотропний релізінг-гормон, який діє на гіпофіз, змушуючи його виробляти аденкортикотропний гормон. Він, в свою чергу, діючи на кору надниркових залоз, призводить до викиду кортикоїдних гормонів, одним з представників яких є кортизол – «гормон стресу» і альдостерон.

Основна функція кортизолу – підвищення рівня цукру в крові – різко посилює клітинний метаболізм, готуючи нас до боротьби з стресором. Альдостерон піднімає артеріальний тиск, забезпечуючи якнайшвидше надходження кисню і поживних речовин до активних структур організму.

Виділені при стресі гормони не тільки діють на соматичні органи і клітини, підвищуючи їх метаболізм і переводячи його на новий рівень, а й здійснюють добре відомі і описані способи регуляції власного змісту шляхом впливу на рецептори ендокринних органів методом біохімічного зворотного зв'язку.

Типологія стресових розладів. У міжнародній класифікації хвороб (МКХ-10) виділяють наступні види розладів, викликаних стресом:

F43.0 – Гостра реакція на стрес.

Транзиторний розлад значної тяжкості, який розвивається у осіб без видимого психічного розладу у відповідь на винятковий фізичний і психологічний стрес. Зазвичай проходить протягом годин або декількох днів. Стресом може бути сильне травматичне переживання, включаючи загрозу безпеці або фізичної цілісності індивідуума (наприклад, природна катастрофа, нещасний випадок, битва, злочинна поведінка, згвалтування) або незвично різка і загрозлива зміна в соціальному становищі (наприклад, втрата багатьох близьких або пожежа в будинку) [5, с. 496].

F43.1 – Посттравматичний стресовий розлад (ПТСР).

Посттравматичний стресовий розлад – психічний розлад, різновид неврозу, що виникає в результаті переживання однієї чи кількох психотравматичних подій, таких як,

наприклад, військові дії, теракти, аварії чи стихійні лиха, катастрофи, важка фізична травма, побутове чи статеве насильство, загроза смерті або перебування свідком або заподіювачем чужої смерті.

ПТСР проявляється як довготермінова реакція на стрес – за визначенням лікарів його дія спостерігається щонайменше після чотирьох тижнів після травматичної події.

При ПТСР спостерігають 4 кластери симптомів, таких як уникнення, гіперзбудженість (проблемами із сном, може виявлятися у ризиковій поведінці, відчутті непереможності), перепроживання, проблеми із пам'яттю та емоційною сферою (наприклад, відчуття обрізаності власного життя, ізоляваності від людей). Із часом симптоми ПТСР мають тенденцію посилюватись. ПТСР діагностують, якщо сила симптомів наростає, заважає нормальному функціонуванню людини, та коли їхня тривалість перевищує місяць від травматичної події. ПТСР супроводжують часті, повторювані спогади про травматичні події, флеш-беки; відчуття нереальності події, так наче подія трапилась не з потерпілим; високий рівень гнівливості, підвищена чутливість до стресових ситуацій, психопатологічні переживання нових стресів, уникнення або втрата лінійності подій у пам'яті, випадіння важливих компонентів травматичної події, підвищена пильність, яка зберігається упродовж більше місяця після психотравми.

F43.2—Розлад адаптаційних реакцій.

Стан суб'єктивного дистресу і емоційного розладу, що створює труднощі для громадської діяльності і вчинків, що виникають в період адаптації до значної зміни в житті або стресової події. Стрессова подія може порушити цілісність соціальних зв'язків індивіда (важка втрата, розлука) або широку систему соціальної підтримки і цінностей (міграція, статус біженця), представляти широкий діапазон змін і переломів у житті (вступ до школи, набуття статусу батьків, невдача в досягненні заповітної особистої мети, вихід у відставку). Індивідуальна схильність або вразливість грають важливу роль в ризику виникнення і формі прояву розладів пристосувальних реакцій, проте не допускається можливість виникнення таких розладів без травмуючого фактора.

Прояви дуже варіабельні і включають пригніченість настрою, настороженість або занепокоєння (або комплекс цих станів), відчуття нездатності впоратися з ситуацією, запланувати все заздалегідь, а також включає деяку ступінь зниження здатності діяти в повсякденному житті. Характерною рисою може бути коротка або тривала депресивна реакція або порушення інших емоцій і поведінки [5, с. 496].

Висновки. Таким чином, проаналізувавши сучасні наукові джерела щодо ролі про участь гормонів при емоційному стресі, зауважимо наступне.

Стрес – це стан емоційного душевного розладу, пов'язане з нездатністю людини розумно і доцільно діяти в ситуації, що склалася. Чим більше невирішених ситуацій, тим більше накопичується сильна напруга, яка починає заважати людині.

Ми не можемо позбутися стресів, але можемо навчитися відстежувати їх фізичний і фізіологічний вплив. Щоб ефективно боротися зі стресом, необхідно побачити причини проблем і свою роль в їх виникненні. Необхідно навчитися використовувати цілеспрямовані, конструктивні підходи до співволодіння зі стресовими подіями.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ротенберг В. С., Аршавский В. В. Поисковая активность и адаптация. М.: Наука, 1984. 193 с.
2. Розов В. І. Адаптивні антистресові психотехнології: навч. посібник К.: Кондор, 2005. С.278–281
3. Селье Г. На уровне целого организма. М.: Наука, 1972. 144 с.
4. Цигульська Т. Ф. Загальна та прикладна психологія: як допомогти собі та іншим. Курс лекцій: навч. Посібник. К.: «Наукова думка», 2000. 191 с.

5. Шапиро Ф. Психотерапия эмоциональных травм с помощью движений глаз: Основные принципы, протоколы и процедуры / пер. с англ. А. С. Ригина. М.: Независимая фирма «Класс», 1998. 496 с.
6. Шевченко О. Т. Психологія кризових станів: навч. Посібник. К.: Здоров'я, 2005.
7. Охременко О. Р. Постстресові розлади. К.: Видавництво «Хімджест», 2004.
8. От мечты к открытию: Как стать ученым / Ганс Селье; пер. с англ. Н.И. Войскунской; общ. ред. М. Н. Кондрашовой, И. С. Хорола; послесл. М.Г. Ярошевского, И. С. Хорола. М.: Прогресс, 1987.
9. Островерха Ю. А., Пістун І. П., Хобзей М. К. Охорона життя і здоров'я учнів та безпека їх життєдіяльності: навч.-метод. видання. Львів: Сполом, 1999
10. Наугольник Л. Б. Індивідуальні відмінності в реагуванні на стрес керівниками ОВС. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. Серія психологічна: збірник наукових праць / головний редактор В. В. Серета. Львів: ЛьвДУВС, 2014. Вип. 1. 292 с. С. 102–110.
11. Наугольник Л. Б. Чинники розвитку стресу у працівників ОВС. Особистість в екстремальних умовах: збірник статей VI Всеукраїнської науково-практичної конференції (з міжнародною участю) (7 листопада 2013 р., м. Львів): в 2 ч. Ч. 1 / за ред. О. А. Кривопишиної, Б.І. Шуневича. Львів: ЛДУ БЖД, 2013. С. 157–159.
12. Мони́на Г. Б., Раннала Н. В. Тренинг «Ресурсы стрессоустойчивости». СПб.: Речь, 2009.
13. Марищук В. Л., Евдокимов В. И. Поведение и саморегуляция человека в условиях стресса. СПб.: Сентябрь, 2001.
14. Ладанов И. Д. Управление стрессом. М.: Профиздат, 1989.
15. Вальдман А. В. Фармакологическая регуляция эмоционального стресса URL: <https://istina.msu.ru/publications/book/4871600/>.
16. Наенко Н. И. Психическая напряженность. URL: <http://flogiston.ru/library/naenko>.
17. Юдаев Н.А. Биохимия гормонов и гормональной регуляции. М.:1976.
18. Розен В.Б. Основы эндокринологии. М.: Высшая школа, 1984. 336с.

УДК 616.833 002 031.63 085.21.

БІЛЬ У СПИНІ: ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ, МЕХАНІЗМ РОЗВИТКУ ТА ЗАГАЛЬНІ РЕАКЦІЇ НА ОРГАНІЗМ

**Сторожук Михайло Миколайович,
студент II курсу денної форми навчання
спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія»,
Кіровоградський інститут розвитку людини,
Михайлюк Андрій Васильович
старший викладач кафедри фізичної
реабілітації,
Кіровоградський інститут розвитку людини**

У статті розглянуто поняття «дорсалгія», основні типи та причини виникнення болю у спині; особливості формування больового відчуття; профілактика та засоби для зменшення болю у спині.

Ключові слова: біль, біль у спині, діагностика, причини виникнення болю, механізм болю, лікування, види болю, дорсалгія.

Актуальність теми дослідження. Дорсалгія (біль у спині) – клінічний синдром, що обумовлений багатьма різними причинами. Його фіксують у 40–80% населення світу, а щорічна захворюваність становить 5%.

У віці від 20 до 64 років біль у спині мають 24% чоловіків і 32% жінок [1]. Ця проблема має не тільки медичний, але й вагомий соціально-економічний аспект, оскільки найчастіше страждають люди працездатного віку, що зумовлює, у свою чергу, значні економічні витрати, пов'язані з лікуванням дорсалгії. Біль у нижній частині спини є другою після респіраторних захворювань причиною звернення до сімейного лікаря і третьою за частотою госпіталізації.

Мета статті – розглянути поняття біль, причини виникнення, механізм розвитку та загальні реакції організму на біль у спині.

Огляд наукових праць із проблеми. Проблему виникнення болі у спині досліджувало багато науковців. Лора Персел помічає, що ушкодження поперекового відділу хребта з'являється від гострої травми або повторних мікротравм [1]. Пшетаковський І.Л. стверджує, що головний симптом остеохондрозу хребта – це біль, що виникає внаслідок дегенерації міжхребцевих дисків і диск-радикулярного конфлікту й турбує хворого протягом значного часу [1]. А. Келлер та Дж. Хейден наводять дані про те, що поперекові болі в спині частіше трапляються в елітних спортсменів, ніж у звичайних людей [6].

Дослідження Чада Карлсона підтверджують загальновизнанні факти про розповсюдження болю у спині, а також дегенеративні зміни тканин хребта. Абдельрауф Р. говорив, що болі в нижній частині спини пов'язані зі зміною рухової координації й підвищеною втомою м'язів тулуба [7].

Патологічний стереотип руху характеризується домінантною активністю м'язів тулуба й затримує активність синергістів, що може призвести до нестабільності та підвищеної рухливості суглоба. Тому збільшений рух суглобів може підвищити ризик болю в попереково-крижовому відділі хребта.

Виклад основного матеріалу. Біль – своєрідне відчуття, що виникає внаслідок сильних подразнень нервової системи та є симптомом багатьох хвороб.

Больові подразнення сприймаються периферійними нервовими рецепторами і передаються по нервових провідниках до головного мозку.

Біль являє собою захисну реакцію організму, що виникла в процесі еволюційного розвитку. Іноді біль є першою ознакою хвороби або сигналом небезпеки, що загрожує організмові від довкілля. В цьому плані біль відіграє позитивну роль. Але при надмірній інтенсивності і тривалості біль перетворюється на хворобливе явище. Це зумовлюється тим, що тривалі сильні подразнення периферійних рецепторів, які сприймають біль, супроводжуються невинним надходженням больових імпульсів до відповідних центрів головного мозку [4, с. 60-66].

Клінічно виділяють чотири види болю у спині:

- локальний (обмежений ділянкою ураження хребта, є постійним, але характер його змінюється залежно від положення тіла);
- проєкційний (дифузний, «поверхнево» поширюється від хребта до поперекової і крижової області, а також до внутрішніх органів);
- радикулярний (має «стріляючий» характер, і навіть при тупих, ниючих фонових відчуттях руху спричинює гострий, ріжучий біль який майже завжди іррадіює в кінцівку, частіше – в колінні суглоби);
- що виникає в наслідок м'язового спазму.

У визначенні типу механічного болю важливо виявити ті рухи і положення тіла, які викликають або підсилюють біль, або, навпаки – зменшують або усувають біль взагалі.

Таким чином виділяють чотири тип болю, які можемо визначити за кількома основними ознаками.

I тип болю в спині. Домінує біль в попереку, найчастіше переміжного характеру. Біль може відчуватись і в нозі, проте не нижче коліна. Біль з'являється або посилюється в положенні сидючи або при нахилі тулуба вперед. Наприклад, може бути складно зав'язати шнурки. Ходити зазвичай легше, ніж сидіти. Полегшення настає, коли тулуб нахилиється назад.

Тест:

Ляжте на живіт, руки вздовж тулуба, у цьому положенні проведіть близько 30 секунд, якщо у вас не виникає болю, підніміться на лікті та зафіксуйте це положення ще на 30 секунд, якщо все як і раніше добре, то упріться долонями і спробуйте випрямити руки, прогнувшись у попереку.

Біль не з'явився? Зробіть 5 повторів (віджимань), не відриваючи таз від підлоги. Болю все ще немає? Вам стало легше? Тоді у вас 1-й тип болю. Цей тип становить до 60-70% болей в поперековому відділі. Ймовірно джерело такого болю – міжхребцевий диск.

II тип болю в спині. Домінує біль в нижній частині спини. Біль може віддавати в ногу, але не нижче коліна. Також завжди має переміжний характер. Біль проходить або зменшується при нахилі вперед та в положенні сидючи. Посилюється при прогині в попереку назад, при тривалому стоянні або ходьбі.

Тест:

Якщо ви зробите тест з розгинанням в попереку в положенні лежачи на животі (див. вище), то швидше за все відчуєте посилення болю або дискомфорт. Джерело болю знаходиться в задніх структурах хребта, ймовірно – міжхребцеві суглоби.

Перший та другий типи болю становлять до 90% випадків болю в спині.

III тип болю в спині. Біль проявляється сильніше у нозі, ніж у попереку (біль у попереку може зовсім пройти). Частіше постійного характеру та посилюється при згинанні в попереку і в положенні сидючи. У гострому періоді будь-який рух може посилювати біль. Так само в певних положеннях він може зменшуватись.

Цей тип болю характерний для роздратування нервового корінця грижею диска або протрузією.

IV тип болю у спині. Біль сильніше відчувається у ногах та супроводжується відчуттям важкості, оніміння, нетривалої слабкості в ногах. Біль завжди переміжний і виникає, як правило, при ходьбі. Проходить при нахилі вперед або у положенні сидючи.

Найчастіше цей тип болю розвивається у похилому віці. Причиною виникнення такого типу болю є звуження (стеноз) хребетного каналу [2, с 100].

Основними причинами виникнення болю у спині є:

- м'язова напруга або спазми в спині. Такий тип болю майже завжди виникає при легкому фізичному навантаженні (наприклад розтяжці і ходьбі);
- травми при розтягненнях, розривах, нещасних випадках і падіннях;
- стрес і депресія можуть підвищувати ймовірність того, що біль стане тривалою і прийме хронічну форму.
- з віком біль в спині стає більш поширеним явищем (вперше біль в спині відчувається у віці від 30 до 40 років);
- погана фізична форма (біль у спині частіше зустрічається у тих, хто не займається регулярними фізичними вправами);
- зайва вага (раціон, багатий висококалорійною їжею і жирами, може стати причиною збільшення ваги; надмірна вага може створювати навантаження на спину і викликати біль);
- спадковість (причини, що викликають біль в спині, можуть передаватися у спадок, наприклад деякі типи запального артрити);

- важка праця (виконання робіт, що пов'язані з підніманням та , штовханням вантажів);
- куріння (у результаті організм отримує недостатню кількість поживних речовин необхідним хребетним дискам) [5, с. 47-50].

Механізм формування больового імпульсу складний: сприйняття та проведення болю специфічними больовими волокнами (соматичними або вісцеральними), його усвідомлення і формування вегетативних, емоційних та поведінкових реакцій.

Загальна реакція організму на біль. Помірний біль стимулює компенсаторно-приспосувальні механізми. Надмірно сильна і тривала біль тягне за собою їх поломку і може привести до шоку і загибелі організму. В цьому випадку вона стає джерелом страждань і причиною непрацездатності.

Формування больового відчуття здійснюється на декількох етапах:

- На першому етапі виникає роздратування рецепторів під впливом речовин, іменованих медіаторами болю (альгетиків). До них відносяться: серотонін, гістамін, брадикінін, простагландин. Ці речовини виділяються при травмах або запаленні.
- Другий етап. Відбувається перетворення ноціцептивного (больового) роздратування, яке виникло в результаті травми, запалення або м'язових спазмів в електричний імпульс. Суть його полягає в поширенні потенціалу дії внаслідок підвищення проникності мембран нервових клітин для іонів натрію і калію. Речовини, що відносяться до місцевих анестетиків (новокаїн), зменшують проникність мембран для цих іонів, блокують проведення імпульсів, і тому надають знеболюючу дію. Їх ефект вибіркового. Вони стабілізують мембранну проникність рецепторів і тонких аферентних (чутливих) нервових волокон, які розташовані на периферії нервових пучків. Функції еферентних нервів, що знаходяться всередині пучка, при цьому зберігаються.
- Третій етап пов'язується з проведенням больового імпульсу по шляхах спинного мозку. Впливаючи на цьому етапі формування болю засобами спинно-мозкової анестезії (цинхокаїну зазвичай гідрохлорид), можна усунути біль і проводити операції на нижній частині тулуба.
- Четвертий етап полягає в порушенні больовими імпульсами ретикулярної формації стовбура мозку, специфічних структур гіпоталамуса, таламуса і лімбічної системи, які «налаштовують» кору головного мозку на прийняття больових сигналів. При цьому в гіпоталамусі формуються вегетативні реакції на біль, в таламусі формується протопатична біль (груба, нелокалізований, свого роду «партитура» болю).

За участю лімбічної системи мозку розвивається емоційне забарвлення болю. Компоненти емоційних і вегетативних реакцій можна поділити на керовані і некеровані. Керованими компонентами є поведінка (локомоторне збудження, крик, стогін), мова, міміка, слюзовиділення, дихання.

До некерованих відносяться почастішання серцевих скорочень, звуження артерійол, стимуляція потовиділення [3, с. 200-202].

Основними засобами зменшення болю у спині є:

- фізичні вправи (вправи на розтягування м'язів; аеробне навантаження (ходьба на велосипеді); вправи що стабілізують хребет (модифіковане скручування та бічна планка);
- лікарські засоби;
- гарячі та холодні компреси або їх комбінація (гарячі або холодні компреси можуть покращувати стан при втомі спини; тепло полегшує м'язові спазми і біль);
- зміна звичок (корисно буде навчитися піднімати, штовхати і тягнути предмети так, щоб надавати найменше вплив на спину);
- альтернативні методи лікування (мануальна терапія, лікувальний масаж, зниження рівня стресу).

Профілактика болю у спині полягає у: регулярному тренуванні для зміцнення хребта і м'язів; ходьбі пішки, яка є корисною для м'язів живота і спини; підтримці оптимальної ваги тіла; дотримання збалансованого харчування (для здоров'я кісток необхідно щодня отримувати достатню кількість кальцію і вітаміну D); при тривалому нерухомому стані (якщо ви багато сидите на роботі або в школі) якомога частіше міняти положення тіла [1, с. 40-41].

Висновки. Таким чином, дорсалгія є актуальною проблемою як у соціальному, так і в медичному аспекті. Біль у спині відносять до найбільш частих скарг, з якими мають справу лікарі різних спеціальностей.

Понад 80% людей хоча б раз у житті відчували епізодичний біль в спині. Відомо, що 42 мільйони українців страждають на дорсалгію і витрачають на знеболюючі засоби приблизно 100-120 мільйонів гривень.

У повсякденній практиці лікарі керуються застарілими уявленнями про «остеохондроз» як про причини болю. Використовуються методи лікування, які не показали свою ефективність з позицій доказової медицини. Біль у спині супроводжувався вираженим порушенням якості життя людини.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Адриансен Ч. Основные концепции лечения боли / Ч. Адриансен // Медицина неотложных состояний. – 2014. – № 1 (2). – С. 40-42.
2. Бажан М.П. Українська радянська енциклопедія : у 12 т. / М. П. Бажан, О. К. Антонов – 2-ге вид. – К.: Головна редакція УРЕ, 1974-1985.
3. Васильєва І. В. Деякі причини поширення остеохондрозу хребта серед спортсменів / І. В. Васильєва, Е. В. Макарова // Вісник Запорізького національного університету.: зб. наук. пр. – Серія: Фізичне виховання та спорт. – Запоріжжя, 2015. – № 2 (8). – С. 200-205.
4. Зозуля А.И. О сенсорно-мышечно-тоническом (миофасциальном) синдроме и его лечении / К.О. Бредихин, О.В. Бредихин, А.И. Зозуля // Международный неврологический журнал. – 2015. – № 6. – С. 66-71.
5. Лазарева О. Оцінювання рівня реабілітаційного потенціалу хворих із вертеброгенною патологією / О. Лазарева // Теорія і методика фізичного виховання і спорту. – 2014. – № 1. – С. 47-50.
6. Морозова О.Г. Миофасциальная болевая дисфункция: принципы диагностики и терапии / О.Г.Морозова, А.А. Ярошевский // Здоровье Украины. – 2016. – № 13-14. – С. 1-7.
7. Петров И. Н. Психофизиологические аспекты болевого синдрома в соматической клинике / И. Н. Петров // Клиническая медицина. – 2016. – № 11. – С. 61-64
8. Всесвітня організація охорони здоров'я (ВООЗ). [Електронний ресурс] / Режим доступу до сайту: <http://www.euro.who.int/en/home>

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРОЦЕСУ СТАРІННЯ У ПРОФЕСІЙНОМУ СПОРТІ

Лісютін Даниїл Сергійович,
студент II курсу денної форми навчання
спеціальності «Фізична терапія, ерготерапія»,
Кіровоградський інститут розвитку людини
Михайлюк Андрій Васильович
старший викладач кафедри фізичної
реабілітації,
Кіровоградський інститут розвитку людини

У статті розкрито проблеми та актуальні питання старіння спортсменів під час їх професійної діяльності. Досліджено вплив зовнішніх та внутрішніх факторів на спортсменів. У статті звернено увагу на те, що психологічно, фізично і морально люди, які займаються професійною спортивною діяльністю швидше «зношують» своє здоров'я.

Ключові слова: старіння, спортсмен, психологія, адаптація, відновлення, спорт, спортивне старіння.

Актуальність теми дослідження. У нашому стереотипі мислення закладено, що коли людина займається спортом, то вона повинна бути здоровою, мати добре розвинену фізичну будову тіла. Та, на превеликий жаль, це не завжди є так. Адже у спортсменів, а особливо у професійних, після закінчення їх кар'єри часто починаються великі проблеми зі здоров'ям. Піки фізичних можливостей досить часто змінюються «фізичною перевтомою», що, безумовно, виснажує імунну систему.

Мета дослідження: розглянути питання про шкідливість професійного спорту на людей, які віддають своє життя заради великих досягнень жертвуючи своїм здоров'ям.

Огляд наукових праць із проблеми. У нинішній час на проблему старіння у професійному спорті майже не приділяють серйозного значення та уваги. Але як показує практика, це важливий аспект у професійному спорті, на який необхідно звертати увагу. Нещодавно, іспанський тренер Хосеп Гвардіола на офіційному ютуб каналі підняв розмову про те, як відрізняються гравці іспанського, англійського та німецького футбольних клубів від українського. Він казав нібито про очевидні речі, але багатьох його слова здивували і змусили поміркувати, в чому ж проблема. Хосеп підмітив, що все те на що наші гравці заплющують очі і не вважають за потрібним виконувати для особистого відновлювання і підтримання балансу організму під час змагального процесу та відпустки, інші справжні професіонали із закордону виконують навіть не замислюючись, треба це їм чи ні. Тобто важливу роль грає саме відношення спортсмена до свого здоров'я, а не вид спорту яким він займається.

Виклад основного матеріалу.

Старіння людини – це як і старіння інших організмів, біологічний процес поступової деградації частин і систем тіла людини та наслідки цього процесу. Тоді як фізіологія процесу старіння подібна до фізіології старіння інших ссавців, деякі аспекти цього процесу, наприклад, втрата розумових здібностей, мають більше значення для людини. Крім того, великого значення набувають психологічні, соціальні і економічні ефекти [2, с. 143].

Для людини старіння завжди мало особливе значення. Століттями філософи обговорювали причини старіння, алхіміки шукали еліксир молодості, а багато релігій надавали старінню сакральне значення. Проте, навіть зараз біологія процесу старіння все ще відома дуже погано, а ніяких методів змінити швидкість старіння людини не існує.

Незважаючи на інтенсивні пошуки, дослідники ще далекі до вирішення проблеми подолання старіння.

Закономірності – це стійкі, повторювані, об'єктивно існуючі суттєві зв'язки у даному явищі. Старіння пов'язане зі змінами, що проходять на всіх рівнях організації життєвої матерії. Закономірні вікові зміни організму називають гомеорезом. Визначення гомеореза дозволяє прогнозувати темп старіння – природний, прихований чи повільний.

Існує дві традиційні точки зору на причини розвитку старіння (закономірності):

- генетично запрограмований процес, результат закономірної реалізації програми, закладеної у генетичному апараті;
- результат руйнування організму, викликаний різними факторами, дія яких повторюється і накопичується протягом всього життя.

Фізіологія старіння людини — зміни, що протікають в тілі людини із віком. Перш за все, вони полягають в зниженні біологічних функцій і здатності пристосовуватись до метаболічного стресу. Ці фізіологічні зміни зазвичай супроводжуються психологічними і поведінковими змінами. Власне біологічні аспекти старіння включають не тільки зміни, викликані старінням, а і погіршення загального стану здоров'я. Людина у пізньому віці характеризується більшою уразливістю до хвороб, багато з яких пов'язані із зниженням ефективності імунної системи у похилому віці. Так звані хвороби похилого віку, таким чином, є комбінацією симптомів старіння та хвороб, проти яких організм більше не в силах боротися. Наприклад, молода людина може швидко оправитися від пневмонії, тоді як для особи похилого віку вона може легко стати смертельною [4, с. 43].

Робота багатьох органів, таких як серце, нирки, мозок та легені, знижують ефективність своєї роботи. Частина цього зниження є результатом втрати клітин цих органів та зниження можливостей їх відновлення у надзвичайних випадках. Крім того, клітини старої людини не завжди в змозі виконувати ті ж функції. Певні клітинні ферменти також знижують свою ефективність, тобто процес старіння відбувається на всіх рівнях.

З визнанням статусу професійного спорту виникає комплекс несприятливих факторів, з якими стикається спортсмен у процесі своєї роботи. Основними несприятливими факторами є:

- високе фізичне напруження;
- ризик травматизму;
- підвищена нервова напруга;
- несприятливі кліматичні умови.

Розглянемо деякі патології, що мають прямий причинно-наслідковий зв'язок з родом професійної діяльності спортсмена.

Гірськолижний спорт. Лижники, які бігають багатокілометрові дистанції, частіше від інших спортсменів страждають захворюваннями серцево-судинної системи та серця в цілому. Ця проблема виникає у момент, коли спортсмен вирішує покинути великий спорт. У таких спортсменів зазвичай велика м'язова вага, тому якщо її не підживлювати навантаженням, буде порушено кровопостачання серця, що може призвести до різного роду захворювань серця, і навіть до інфаркту міокарда. Тому спеціалісти вважають, що дуже важливо раціонально залишити спорт, поступово знижуючи навантаження.

Акробатичний фрістайл. Найнебезпечніший з точки зору травматизму вид спорту. У ньому найчастішими травмами є черепно-мозкові. До них долучаються хокеїсти, які частіше за інших з'являються в кабінеті лікаря з приводу різних травм плечового, колінного суглобів, переломами ключиці, розтягненнями сухожиль, переломами.

Плавання. Може привести, крім астми, гаймориту, хвороби легенів і вух, до ураження грибком та іншими паразитами внаслідок недодержання гігієнічних норм при занятті в басейні.

Заняття зимовими видами спорту можуть привести до хронічних захворювань дихальних шляхів, також біатлоністи часто страждають патологіями слуху.

Волейбол, баскетбол і футбол. Призводять до постійного травмування, внаслідок чого розвиваються захворювання суглобів, остеохондроз. Дуже часто страждають зв'язки на голеностопі, передні і задні поверхні стегна від розривів і мікротравм. Багато спортсменів цих видів спорту стикаються з розривом косою підколінної зв'язки і крахом мініска, що може привести до відмови функціональності нижніх кінцівок. Найчастіше трапляються мозкові струси від множинних ударів м'ячем і зіткнень з суперником. Так само в волейболі та баскетболі часто трапляються розрив зв'язок на зап'ясті і ліктьових суглобах.

Стрибки з трампліна. Призводять до ураження органів слуху (запалення середнього вуха), порушення вестибулярного апарату, а також може привести до розвитку гіпертонічного захворювання.

Бокс. Займає перше місце щодо шкідливого впливу на здоров'я у професійному спорті. Адже неминучими ознаками його є: травми печінки та підшлункової залози, голови, важкі розлади центральної нервової системи, черепно-мозкові травми, а в похилому віці частіше розвивається хвороба Паркінсона.

Трудова діяльність осіб, професійно зайнятих у спорті, повинна стати важливим об'єктом дослідження медицини, для суворого медичного контролю та відбору, що дозволяє допускати до професійного спорту тільки абсолютно здорових людей. Окрім того, повинні знайти відображення у відповідному трудовому законодавстві питання охорони праці при заняттях різними видами спорту. Це пов'язано з підвищеним ризиком травматизму і можливістю нещасних випадків.

Необхідно також вирішити питання про тривалість «шкідливого стажу» і перегляду виходу на пенсію як жінок, так і чоловіків професійних спортсменів. Важливо продовжити вивчення причин захворювань та пошук шляхів профілактики, незважаючи на те, що питання захворюваності в даній сфері діяльності недостатньо висвітлюються через побоювання критики в галузі спорту.

Однак, професійний спорт може залучити до фізичної активності великі маси молоді. Адже саме спорт формує у молодих юнаків, дівчат та підлітків позитивне ставлення до занять фізичною культурою і стимулює до вищих досягнень.

Психологія зсередини. Велику роль відіграє той факт, яка система тренувань, відновлення, відношення внутрішньої команди до спортсмена та відношення самого спортсмена до себе. Дуже важливо, щоб спортсмен знав і відчував те, що він потрібний і він кращий! Також важливим є відновлення після змагань. Наприклад, звернемо увагу на футбол. В Україні дуже мало клубів, які правильно відносяться до своїх гравців в сенсі відновлення та підготовки до матчів. В той час, як наприклад в англійських клубах футболісти проходять дуже великий період заходів і процедур для підготовки свого тіла і організму. Наприклад: масаж, холодні ванни, льодові капсули, самостійні тренування та тренування з тренером. Це пояснює чому наші гравці закінчують кар'єру у 30 років, а за кордоном – після 36. Люди відчують себе молодими та готовими до нових викликів, тому що тренуються і турбуються про свій організм як справжні професіонали [6].

За останні 20 років відбулося значне погіршення стану здоров'я спортсменів. Відзначаються такі негативні тенденції, як феномен децелерації, трофологічний синдром, фемінізація, психосоматична астенізація, метаболічні та диспластичні порушення, перехід гострих форм захворювань у хронічні та рецидивуючі.

У структурі хронічних хвороб «лідирують» захворювання органів травлення, опорно-рухового апарату, обмінно-ендокринних хвороб, захворювання нервової системи. Функціональних відхилень серед юнаків 15-17 років збільшилася на 89%, серед дівчат – на 51,6%. Найбільш агресивними чинниками, які на сучасному етапі значимо впливають на формування здоров'я молодих спортсменів, є:

1. Високий обсяг навчальних і позанавчальних навантажень, інтенсифікація процесу навчання, дефіцит часу для засвоєння інформації, зменшення тривалості сну і прогулянок. Всі ці чинники є психотравмуючими і надають стресовий вплив на організм.

2. Недотримання гігієнічних вимог. Так, навчальне навантаження перевищує допустиму норму на 10-80%. Розклад складається без урахування добової і тижневої динаміки працездатності.

3. Поширення шкідливих звичок. Дані моніторингу за 20 років виявили дві основні тенденції серед молоді: приріст числа дівчат, що мають шкідливі звички і зниження віку початку споживання наркотиків, алкоголю, куріння.

Разом з тим, ряд дослідників відзначають неухильне зростання порушень режиму дня, сну і відпочинку юних спортсменів, незбалансоване харчування, вживання продуктів фаст-фуд, порушення особистої гігієни і навіть наявність шкідливих звичок: куріння, вживання пива та ін.

Основними недоліками медичного забезпечення юних спортсменів є: відсутність систематичної роботи по оздоровленню, гігієнічного виховання та навчання здоровому способу життя [5].

За даними міського лікарсько-фізкультурного диспансеру серед захворювань опорно-рухового апарату у юних спортсменів в 48% зустрічається синдром сполучнотканинної дисплазії, 70% – порушення постави у фронтальній і сагітальній площинах, 7% – сколіоз, 45% – плоскостопість, 35 % – ювенільний остеохондроз і нестабільність шийного відділу хребта.

Загальноприйнята думка, що при заняттях спортом створюються умови для зміцнення опорно-рухового апарату, спростована рядом дослідників. У зв'язку з цим виникає необхідність включення занять диференційованою лікувальною гімнастикою у спортсменів як в диспансерах, реабілітаційних центрах, так і в домашніх умовах. Перераховані негативні тенденції зменшують число здорових спортсменів і тренерам доводиться працювати з юними спортсменами, які вже мають відхилення в стані здоров'я. Облік фенотипу спортсменів необхідний для підвищення якості та ефективності підготовки, оскільки форсовані навантаження шкодять організму і особистості юних спортсменів. У спорті важливий відбір дітей та підлітків, здатних без шкоди для здоров'я переносити значні фізичні та психоемоційні навантаження[3, с. 52].

Таким чином, зміцнення здоров'я молоді, формування навичок здорового способу і стилю життя, культури здоров'я є особливо актуальними на сучасному етапі як серед дітей і підлітків, які не займаються спортом, так і серед юних спортсменів.

Висновки.

Дослідження та ознайомлення зі статистичними матеріалами, відгуки від знаменитих тренерів різних видів спорту дали можливість зробити висновки, що період старіння у професійному спорті залежить не тільки від обраного виду спорту, а й від відношення спортсмена до свого здоров'я, підготовки організму та підтримання тону.

Є велике спірне питання «Професійний спорт це зміцнення здоров'я, чи заробіток на ліки в майбутньому»? Кожен спортсмен коли вирішує стати професіоналом в своїй справі розуміє, що підводить до ризику своє здоров'я у майбутньому. В одно час це захоплює, і лякає тому, що людина готова усвідомлено займатися улюбленою справою всупереч тому, що її чекає після «закату» кар'єри.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Апанасенко Г.Л. Здоров'я спортсмена / Г.Л. Апанасенко // ЛФК і масаж. – 2012. – № 2. – С. 53–55.
2. Курнікова М.В. Стан морфо-функціонального статусу висококваліфікованих спортсменів: автореф. дис. ... канд. мед. Наук / М.В. Курнікова. – К., 2009. – 19 с.
3. Мелентьєва Л.М. Фізична реабілітація спортсменів з порушеннями опорно-рухового апарату: автореф. дис. ... канд. мед. Наук / Л.М. Мелентьєва. – Х., 2007. – 21 с.
4. Потапчук А.А. Стан здоров'я спортсменів в сучасних умовах: матеріали V конф. з міжнар. участю «Медицина для спорту-2015» / А.А. Потапчук. – К, 2015. – С. 5–7.
5. Ютуб канал Footballhub, відео « Велике інтерв'ю з Олександром Зінченко»
6. Ютуб канал Красава, відео « Секрети футбольного клубу Манчестер Сіті»

НАУКОВЕ ВИДАННЯ

**АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВА
ТА СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНИХ ВІДНОСИН**
Збірник наукових статей

Матеріали подано в авторській редакції

*Адреса редакції: м. Кропивницький, пл. Дружби Народів, 8
Відповідальний редактор О.В. Кравченко
E-mail: olenakravchenko2017@gmail.com*

Наклад 100 прим. Зам. № 191019

Верстання – Ротар О. С.